

ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

ORGAAN VAN DE

VAN DE

Dr. ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE
DER ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN

Prof. Mr. A. ANEMA - Mr. Dr. E. J. BEUMER - Dr. H. COLIJN
Mr. H. A. DAMBRINK - Prof. Dr. H. DOOYEWEERD
Dr. J. W. NOTEBOOM - Prof. Mr. V. H. RUTGERS
J. SCHOUTEN - Prof. Dr. J. SEVERIJN

ZEVENDE JAARGANG

UITGAVE VAN J. H. KOK N.V. TE KAMPEN 1931

REGISTER 7^e JAARGANG.

ALPHABETISCHE LIJST VAN SCHRIJVERS.

	Bladz.
BAVINCK. DR. J. H. —	Het jeugdvragestuk in Indië 89
BEUMER. MR. DR. E. J. —	Revolutionaire dreiging en noodzakelijk verweer 369
BORST. MR. P. —	Instelling van bedrijfsraden 237
BOUMAN. MR. P. B. —	Volksuniversiteiten en Leeszalen 319
HEEMSKERK. MR. TH. —	In Memoriam Dr. Nolens 390
HEKMAN. DR. J. —	Ziekenzorg in Nederland 1
HEUVEL. CHR. VAN DEN —	Het pachtvragestuk 417
HOEK. DR. J. —	Lijkverbranding en de taak der Overheid 137
KNIBBE. MR. DR. P. G. —	Winsten uit Overheidsbedrijven 436, 494
KOK. DR. A. B. W. M. —	De Christelijke arbeidswaardering 285
KWAADSTENIET. A. R. DE —	De Raad van State 454, 541
NOTEBOOM. DR. J. W. —	De eigendom en het sociale vragestuk 154, 269
	Strafbaarstelling van godslastering 189
POST. DS. J. S. —	De Sabbat 197, 260
RUTGERS. PROF. MR. V. H. —	Het verslag der Lager Onderwijs-Commissie 49, 99, 168, 209
SCHOLTEN. DR. L. W. G. —	Overheid en consciëntiebezwaren 517
SCHWARTZ. MR. P. A. —	Het toezicht der Kroon op de uitgaven der gemeente 63, 114
WATERINK. PROF. DR. J. —	Iets over de moderne eugenetische weten- schap in verband met onze antirevo- lutionaire beginselen 469
WESTERVELD. DR. H. F. J. —	Het vragestuk der werkloosheid 24

ALPHABETISCH ZAKENREGISTER.

<i>Aanstelling schooltandarts</i> (Adv.Rubr.)	133
<i>Annexatie</i> ; Commissie uit de ingezetenen; taak en bevoegdheid; a.r. stand- punt i.z. —; (Adv.Rubr.)	346
<i>Antirevolutionair standpunt</i> i.z. overheidssteun t.b.v. schouwburgbouw en tooneel (Adv.Rubr.)	393
<i>Arbeid en loonen</i>	335
<i>Arbeidswaardering</i> . De Christelijke —, door Drs. A. B. W. M. Kok	285
<i>Armenwet</i> ; weigering steun in verband met verstrekking van voedsel en kleding aan schoolkinderen. (Adv.Rubr.)	229
<i>Armenzorg</i> . Subsidieverleening uit gemeentekas aan kerkelijke instellingen van —. (Adv.Rubr.)	401
<i>Armenzorg</i> . Gemeentelijk fonds voor —; recht der armen op de gelden van dit fonds. (Adv.Rubr.)	405
<i>Bedrijfsraden</i> . Instelling van —, door Mr. P. Borst	237
<i>Beschikbaarstelling openbare school</i> voor politieke vergaderingen (Adv.Rubr.)	182
<i>Boeken en Geschriften</i> . Ontvangen — 47, 86, 135, 184, 234, 283, 360, 364, 413, 515, 567	
<i>Christelijk-Historischen</i> en de coalitie. (Adv.Rubr.)	344
<i>Christelijke arbeidswaardering</i> . De —, door Drs. A. B. W. M. Kok	285

	Bladz.
<i>Coalitie</i> . Christelijk-Historischen en de —. (Adv.Rubr.)	344
<i>Consciëntiebezwaren</i> . Overheid en —, door Dr. L. W. G. Scholten	517
<i>Coöperatie</i> ; lectuur i.z. verbruikscoöperatie; socialisme; middenstand; a.r. standpunt. (Adv.Rubr.)	556
<i>Correspondentie</i>	232
<i>Crisiscommissie</i> . Instelling — voor werkloozensteun. (Adv.Rubr.)	44
<i>Crisissteun</i> aan werklooze vakarbeiders; karakter der rijkssteunregeling; verlenging van uitkeeringstermijn der werkloozenkassen 1931. (Adv.Rubr.)	128
<i>Doodstraf</i> . Toepassing van de —; Gen. 9 : 6; schuldelement; toerekeningsvatbaarheid; voorwaardelijke veroordeeling. (Adv.Rubr.)	278
<i>Eigendom</i> en het sociale vraagstuk. De —, door Dr. J. W. Noteboom 154, 269	
<i>Electriciteitsvoorziening</i> . Subsidie t.b.v. — in buitenwijken. (Adv.Rubr.)	565
<i>Eugenetische wetenschap</i> . Iets over de moderne — in verband met onze antirevolutionaire beginselen, door Prof. Dr. J. Waterink	469
<i>Exploitatie van een zeestrand</i> van gemeentewege. (Adv.Rubr.)	226
<i>Financieele gelijkstelling</i> . Subsidie t.b.v. voorbereidend Lager onderwijs; toepassing van beginsel van —. (Adv.Rubr.)	511
<i>Gebed</i> in z.g. Oranjevereniging. (Adv.Rubr.)	359
<i>Gebed</i> . Publiek —; Gemeenteraad en Staten-Generaal. (Adv.Rubr.)	353
<i>Gemeentebegroting</i> . Kiesvereniging en —. (Adv.Rubr.)	513
<i>Gemeentelijk fonds</i> voor armenzorg; recht der armen op de gelden van dit fonds? (Adv.Rubr.)	405
<i>Gemeenteuitgaven</i> . Het toezicht der Kroon op de —, door Mr. P. A. Schwartz	63
<i>Gemeentewet</i> . Intercommunale regeling inzake stichting en exploitatie van een slachthuis; dwang tot samenwerking; Vleeschkeuringswet; —. (Adv.Rubr.)	562
<i>Godslastering</i> . Strafbaarstelling van —, door Dr. J. W. Noteboom	189
<i>Godslasterlijke opschriften</i> . Houding Kerk t.a.v. — in optochten gedurende den Zondag. (Adv.Rubr.)	180
<i>Gratis grondoverdracht</i> . Verbreeding straatweg ten koste van eigenaren der aangrenzende gronden; eisch van — en betaling der kosten; Woningwet. (Adv.Rubr.)	38
<i>Indië</i> . Het jeugdvragestuk in —, door Dr. J. H. Bavinck	89
<i>Instelling van bedrijfsraden</i> , door Mr. P. Borst	237
<i>Instelling crisiscommissie</i> voor werkloozensteun. (Adv.Rubr.)	44
<i>Instructie-bepaling</i> inzake propaganda voor het neo-malthusianisme	465
<i>Instructie onderwijzers openbare school</i> ; voorschrift inzake eerbied voor Koningin en nationale instellingen (Adv.Rubr.)	229
<i>Intercommunale regeling</i> inzake stichting en exploitatie van een slachthuis; dwang tot samenwerking; Vleeschkeuringswet; Gemeentewet. (Adv. Rubr.)	562
<i>Jeugdvragestuk</i> . Het — in Indië, door Dr. J. H. Bavinck	89
<i>Kiesvereniging</i> en gemeentebegroting. (Adv.Rubr.)	513
<i>Kroon</i> . Het toezicht der — op de uitgaven der gemeente, door Mr. P. A. Schwartz	63, 114
<i>Lager Onderwijs-Commissie</i> . Het verslag der —, door Prof. Mr. V. H. Rutgers	49, 99, 168, 209

	Bladz.
<i>Leeszalen.</i> Volksuniversiteiten en —, door Mr. P. B. Bouman	319
<i>Loonen.</i> Arbeid en —	335
<i>Lijkverbranding</i> en de taak der overheid, door Dr. J. Hoek	137
<i>Middenstand.</i> Antirevolutionair standpunt i.z. coöperatie; leatuur i.z. verbruikcoöperatie; socialisme; —. (Adv.Rubr.)	556
<i>Moderne eugenetische wetenschap.</i> Iets over de — in verband met onze a.r. beginselen, door Prof. Dr. J. Waterink	469
<i>Neo-Malthusianisme.</i> Instructiebepaling inzake propaganda voor het —. (Adv.Rubr.)	465
<i>Nolens.</i> In Memoriam Dr. —, door Mr. Th. Heemskerk	390
<i>Noodzakelijk verweer.</i> Revolutionaire dreiging en —, door Mr. Dr. E. J. Beumer	369
<i>Onderhoud straten</i> enz. Uitvoering van werken door gemeente in eigen beheer; —. (Adv.Rubr.)	82
<i>Onderwijs.</i> Subsidie t.b.v. voorbereidend lager —, toepassing van beginsel van financieele gelijkstelling. (Adv.Rubr.)	511
<i>Onderwijzers.</i> Instructie — openbare school; voorschrift inzake eerbied voor Koningin en nationale instellingen. (Adv.Rubr.)	229
<i>Openbare school.</i> Beschikbaarstelling — voor politieke vergaderingen. (Adv.Rubr.)	182
<i>Openbare school.</i> Instructie onderwijzers —; voorschrift inzake eerbied voor Koningin en nationale instellingen. (Adv.Rubr.)	229
<i>Oranjevereniging.</i> Gebed in z.g. —. (Adv.Rubr.)	359
<i>Overheid en consciëntiebezwaren,</i> door Dr. L. W. G. Scholten	517
<i>Overheid.</i> Lijkverbranding en de taak der —, door Dr. J. Hoek	137
<i>Overheidsbedrijven.</i> Winsten uit —, door Mr. Dr. P. G. Knibbe	436, 494
<i>Overheidssteun</i> t.b.v. schouwburgbouw en tooneel; a.r. standpunt. (Adv. Rubr.)	393
<i>Pachtvraagstuk.</i> Het —, door Chr. van den Heuvel	417
<i>Politieke vergaderingen.</i> Beschikbaarstelling openbare school voor —. (Adv.Rubr.)	182
<i>Publiek gebed;</i> Gemeenteraad en Staten-Generaal. (Adv.Rubr.)	353
<i>Raad van State.</i> De —, door A. R. de Kwaadsteniet	454, 541
<i>Revolutionaire dreiging</i> en noodzakelijk verweer, door Mr. Dr. E. J. Beumer	369
<i>Sabbat.</i> De —, door Ds. J. S. Post	197, 260
<i>Schooltandartsen.</i> Aanstelling —. (Adv.Rubr.)	133
<i>Schoolvoeding en -kleeding.</i> Armenwet; weigering steun in verband met verstrekking van —. (Adv.Rubr.)	229
<i>Schouwburgbouw.</i> Overheidssteun t.b.v. — en tooneel; a.r. standpunt. (Adv.Rubr.)	393
<i>Slachthuis.</i> Intercommunale regeling inzake stichting en exploitatie van een —; dwang tot samenwerking; Vleeschkeuringswet; Gemeentewet. (Adv.Rubr.)	562
<i>Sociale verzekering.</i> Talma's standpunt inzake —; sociale verzekering en staatspensioen; Nederland, Duitschland, Engeland. (Adv.Rubr.)	74
<i>Sociale vraagstuk.</i> De eigendom en het —, door Dr. J. W. Noteboom	154, 269
<i>Socialisme.</i> Antirevolutionair standpunt i.z. coöperatie; leatuur i.z. verbruikcoöperatie; —; middenstand. (Adv.Rubr.)	556
<i>Staatspensioen.</i> Talma's standpunt inzake sociale verzekering; sociale verzekering en —; Nederland, Duitschland, Engeland. (Adv.Rubr.)	74

	Bladz.
<i>Strafbaarstelling van godslastering</i> , door Dr. J. W. Noteboom	189
<i>Subsidie</i> t.b.v. electriciteitsvoorziening van buitenwijken. (Adv.Rubr.) . . .	565
<i>Subsidie</i> t.b.v. voorbereidend Lager Onderwijs; toepassing van beginsel van financieele gelijkstelling. (Adv.Rubr.)	511
<i>Subsidieverleening</i> uit gemeentekas aan kerkelijke instellingen van armenzorg. (Adv.Rubr.)	401
<i>Talma's standpunt</i> inzake sociale verzekering; sociale verzekering en staatspensioen; Nederland, Duitsland, Engeland (Adv.Rubr.)	74
<i>Toezicht der Kroon</i> op de uitgaven der gemeente. Het —, door Mr. P. A. Schwartz	63
<i>Tooneel</i> ; zie schouwburgbouw	
<i>Uitvoering van werken</i> door gemeente in eigen beheer; onderhoud straten enz. (Adv.Rubr.)	82
<i>Verbreeding straatweg</i> ten koste van eigenaren der aangrenzende gronden; eisch van gratis grondoverdracht en betaling der kosten; Woningwet. (Adv.Rubr.)	38
<i>Verplichte aansluiting waterleiding</i> (Adv.Rubr.)	467
<i>Verslag der Lager Onderwijs-Commissie</i> , door Prof. Mr. V. H. Rutgers 49, 99, 168, 209	209
<i>Vleeschkeuringswet</i> ; Intercommunale regeling inzake stichting en exploitatie van een slachthuis; dwang tot samenwerking; —; Gemeentewet. (Adv.Rubr.)	562
<i>Volksuniversiteiten</i> en Leeszalen, door Mr. P. B. Bouman	319
<i>Voorwaardelijke veroordeeling</i> . Toepassing van de doodstraf; Gen. 9 : 6; schuldelement; toerekeningsvatbaarheid; —. (Adv.Rubr.)	278
<i>Vorbereidend Lager Onderwijs</i> . Subsidie t.b.v. —; toepassing van het beginsel van financieele gelijkstelling. (Adv.Rubr.)	511
<i>Waterleiding</i> . Verplichte aansluiting —. (Adv.Rubr.)	467
<i>Werkloosheid</i> . Het vraagstuk der —, door Dr. H. F. J. Westerveld	24
<i>Werkloosheid</i> ; instelling van een fonds voor aanvullende verzekering. (Adv.Rubr.)	509
<i>Werkloosheid</i> ; toeslag op uitkeeringen uit werkloozenkassen; steun aan werklooze gezinsleden; vakopleiding van werkloozen (Adv.Rubr.)	355
<i>Werkloozenkassen 1931</i> . Crisissteun aan werklooze vakarbeiders; karakter der rijkssteunregeling; verlenging van uitkeeringstermijn der —. (Adv.Rubr.)	135
<i>Werkloozensteun</i> . Instelling crisiscommissie voor —. (Adv.Rubr.)	44
<i>Wethouderspensioen</i> ; welstandsgrens bij het vaststellen van onmiddellijk ingaand pensioen. (Adv.Rubr.)	408
<i>Winkelsluitingswet</i> . Toepassing der —; sluiting der winkels gedurende een bepaalden namiddag van gemeentewege. (Adv.Rubr.)	221
<i>Winsten uit overheidsbedrijven</i> , door Mr. Dr. P. G. Knibbe	417, 494
<i>Woningwet</i> . Verbreeding straatweg ten koste van eigendommen der aangrenzende gronden; eisch van gratis grondoverdracht en betaling der kosten; —. (Adv.Rubr.)	38
<i>Zeestrand</i> . Exploitatie van een — van gemeentewege. (Adv.Rubr.)	226
<i>Ziekenzorg</i> in Nederland, door Dr. J. Hekman	1
<i>Zondag</i> (zie ook Sabbat). Houding Kerk t.a.v. godslasterlijke opschriften in optochten gedurende den —. (Adv.Rubr.)	180
<i>Zondagssluiting</i> van café's. (Adv.Rubr.)	462

ZIEKENZORG IN NEDERLAND

DOOR

DR J. HEKMAN.

Wanneer wij in dit artikel over de ziekenzorg in Nederland zullen handelen, zullen wij ons voornamelijk bezig houden met de verzorging van zieken, zooals deze in de ziekenhuizen is en wordt uitgeoefend. Wij zullen ons echter niet uitsluitend beperken tot de verzorging der zieken in de ziekenhuizen. Om de ontwikkeling der ziekenzorg in ons land goed te kunnen begrijpen, zal het noodig zijn, dat wij verschillende malen iets moeten vertellen van de ziekenzorg in andere landen.

De ziekenzorg in de eerste eeuwen onzer jaartelling. De invloed van het Christendom.

De ziekenverzorging is van de jongste tijden af wel zeer bijzonder in handen geweest van vrouwen. Zoowel bij de oude Germanen als bij de Romeinen stonden reeds in het begin der christelijke jaartelling de vrouwen als verpleegsters in hoog aanzien. Zoo schijnen de Germaansche vrouwen bijzonder bekend geweest te zijn om hare goede eigenschappen als verpleegsters, maar ook om hare bekwaamheid in de verloskunde. Toen n.l. keizer TACITUS, die 200 jaar na Chr. geboren is, oorlog voerde in Klein Azië (hij vond daar den dood in 276 na Chr.) maakt de geschiedenis uitdrukkelijk gewag van de vrouwen der Germanen, die zich onderscheidden in het verbinden en verzorgen van de wonden der krijgers.

Het Christendom heeft echter aan de vrouw in bijzondere mate de gelegenheid geopend voor het verrichten van allerlei nuttig sociaal werk. De eerste vrouwelijke werksters, die zich weldra hoofdzakelijk bezig hielden met verplegen, waren de diaconessen en vele weduwen. Later kwamen nog de presbiter-, de stiftorden en de nonnen. Het was de speciale taak der diaconessen de zieken in hun huizen op te zoeken. Zij bezochten echter ook gevangenen, ondersteunden de armen, gaven

raad aan bedroefden enz. Deze diaconessen verspreidden zich wijd en zijd over de provincies van Klein-Azië, Syrië, Rome en zelfs door geheel Spanje, Italië, Gallië en Ierland. De brieven van CHRYSOSTHOMOS, die van 398 tot 407 bisschop van Constantinopel was, deelen veel belangrijks mede over de functie dezer diaconessen. Een van de beroemde personen van dien tijd was OLYMPIA. Zij was de vrouw van den prefect van Constantinopel, werd op 18-jarigen leeftijd weduwe en toen zij 20 jaar oud was tot diacones gewijd. Den tijd, gedurende welken OLYMPIA in Constantinopel werkte, heeft men beschouwd als het hoogtepunt van het werk der diaconessen in het Oosten.

Later kwam de ziekenverpleging onder den invloed van de geestelijkheid der Katholieke kerk meer en meer in handen van bepaalde geestelijke orden, wier leden daartoe apart geordend werden, zoodat de oorsprong dezer verplegingsorden teruggevonden kan worden in de derde eeuw na Chr. Toch zijn de diaconessen niet geheel ondergegaan in de geestelijke orden. Deze werksters toch der vroegste christelijke kerk hebben niet onwaarschijnlijk den grondslag gelegd voor het verpleegstersberoep en alle eeuwen door heeft vele dienende en werkende vrouwen het ideaal der diaconessen van de jongste oudheid voor oogen gestaan. Het is zelfs niet onwaarschijnlijk dat dit mede den stoot gegeven heeft aan de herleving van het werk der diaconessen in Kaiserwerth, dat van Miss NIGHTINGALE, de pionierster der Engelsche ziekenverpleging van den modernen tijd en zoo krachtig de opwekking van de moderne ziekenverpleging heeft bevorderd.

In de eerste eeuwen na Chr. verzorgden de diakenen en diaconessen niet alleen degenen, die in nood verkeerden, maar wanneer het noodig was brachten zij hen ook in eigen huis onder, om ze daar te verzorgen. De bisschoppen hielden soms open huis; rijken en barmhartige leden van de gemeente volgden dit voorbeeld. Dit was de eenvoudige en oorspronkelijke vorm van de moderne hospitalen. Men noemde deze huizen diaconia's. Hiervan had Rome er in de negende eeuw nog 24 en enkele daarvan zijn nog tot in de 19e eeuw blijven bestaan, zonder den naam van de kerk, waarmede zij oorspronkelijk verbonden waren. Allerlei wijzigingen werden echter langzamerhand aangebracht. De gemeenten begonnen namelijk te groeien en nu werden ook de armen in grooter getale in de gastvrije huizen opgenomen. Ondanks allerlei moeilijkheden, vervolgingen, haat en martelaarschap gelukte het met vereende krachten deze instellingen in stand te houden. Later

begon men aan de huizen der bisschoppen kamers, vleugels en zuilen-galerijen te bouwen en zoo ontstond op eenvoudige natuurlijke wijze het christelijke ziekenhuis. Hun naam gasthuis, als vreemdelingenhuis, dankt zijn ontstaan aan de gevoelens van broederlijke liefde, die er aan ten grondslag lagen en aan het reeds zoo oude beginsel van burgerlijke gastvrijheid. In de landen, die om Rome heenlagen vindt men in de geschiedenis veel verhalen, waarin de christenen de zieken verzorgden en de stervenden troostten, zonder te letten op gevaar voor eigen leven. Bij verschillende epidemieën van pest en andere ernstige ziekten komen steeds verhalen naar voren, waarin de christenen met bijzondere verwaarloozing van eigen belangen zich geheel en al beschikbaar stelden voor de moeilijkste posten.

De ziekenzorg in ons land van de Middel- eeuwen af tot het begin der 19e eeuw.

In het begin der Middeleeuwen waren het hoofdzakelijk de geestelijke orden, die in ons land zich met de ziekenverpleging bezighielden. Hiervan waren het meest bekend de z.g. Cellezusters en -broeders; de eersten werden ook wel Brood- of Zwarte zusters genoemd. Behalve de Cellebroeders en -zusters was de orde der Klarissen te Dordrecht een bekende orde van ziekenverpleegsters. Zij woonden in het klooster „St. Klara” en bij een pestepidemie werden daar niet minder dan 600 dooden uitgedragen. Ook had het klooster van Rijnsburg als zoodanig een goeden naam. Naast de kloosters verzezen verschillende z.g. gasthuizen, waar armen en ongelukkigen een onderdak vonden.

In de tijden van de Hervorming waren bij ons nog bekend de Begijnen en sedert 1215 de mannelijke navolging „de z.g. Begharden”; verder, sedert de dertiende eeuw de Congregatie der Kalandsbroeders en de orde van den H. Geest of Kruisheeren, die in hoofdzaak zieke krijgslieden verpleegden. Later kwamen de bekende en beroemde broeders van Johannes de Deo, een orde die gesticht is door den Portugees CIUDAD, genaamd Juan di Dios. Zij wijdden zich voornamelijk aan de verpleging van krankzinnigen. Bekend waren verder de Johanniters, die in ons land verscheidene kloosters hadden en daaraan ziekenhuizen hebben verbonden. Sedert het midden der 13e eeuw heeft het Johanniter Convent te Utrecht onafgebroken gelegenheid geboden om aan zieken een onderkomen en doelmatige verzorging te verschaffen.

Bekend was bijzonder in Utrecht het ziekenhuis van St. Catharijne, waarin zeer veel personen verpleegd geworden zijn en dat in zijn tijd een groote beroemdheid bezat. De toen bestaande gasthuizen waren echter in hoofdzaak bestemd voor de vreemdelingen, die zwaar ziek waren. Voor de burgerij, behalve voor de zeer armen, was in de middeleeuwen haast geen ziekenhuis noodig. Niemand, die eigen huis en hof had, wenschte destijds opgenomen te worden in zulk een inrichting en de middeleeuwsche opvattingen over ziekenverpleging maakten die ook niet zelden begeerlijk. De toestanden in de ziekenhuizen in de middeleeuwen en nog vele jaren daarna, eigenlijk tot aan het midden der 19e eeuw, waren over het algemeen zeer treurig. Wanneer men daarover de geschiedenisboeken leest, hetzij zij handelen over de ziekenhuizen in het buitenland of over de toestanden in Nederlandsche gasthuizen, wordt men steeds getroffen door de ellendige toestanden, welke in deze inrichtingen heerschten. Het aantal patiënten, dat in de ziekenhuizen opgenomen werd, was over het algemeen veel te groot en daar men toen geheel onbekend was met de wijze waarop met name bacterieele ziekten van den eenen mensch op den anderen overgingen, geschiedde het niet zelden, dat juist in de ziekenhuizen ernstige ziekten als kraamvrouwenkoorts, belroos, om van de andere besmettelijke ziekten, zooals typhus, vlektyphus enz. maar niet te spreken, gemakkelijk van den eenen patiënt op den anderen patiënt overgingen, waardoor het sterftepercentage van de in het ziekenhuis opgenomen patiënten onrustbarend hoog was. Wanneer men bovendien leest, dat in de 16e, 17de en 18e eeuw voor de z.g. openbare gasthuizen gewoonlijk slechts zij zich beschikbaar stelden, die voor geen ander eerlijk vak te gebruiken waren, zoodat het niet zelden voorkwam, dat prostituées en alcoholisten bij voorkeur in de ziekenhuizen als hulpkrachten konden worden gevonden, dan behoeft het niet te verwonderen, hoe ellendig de toestanden waren in de z.g. gasthuizen en dat nog langen tijd de schrik om opgenomen te moeten worden in een dergelijke inrichting heeft nagewerkt.

De tijd, die ligt tusschen 1650 en 1850 wordt wel genoemd het donkere tijdperk van de ziekenverpleging in Nederland, omdat toen de verpleging tot het allerlaagste peil daalde. Alleen daar, waar religieuze zusters werkten, was nog eenige belangstelling voor het werk der ziekenverpleging overgebleven, maar verder waren de toestanden allertreurigst. De ziekenhuizen waren toen veelal een toevluchtsoord

voor hen, die thuis aan alles gebrek hadden en ziek waren. Hoe ernstig de toestand toen was, mogen de volgende aantekeningen bewijzen, die zijn ontleend aan een beschrijving van den heer G. HELLINGA over het oude Binnengasthuis te Amsterdam.

Het geschiedde daar, dat het gasthuis aan de aanwezige patiënten geen voldoende schoon goed noch onderkleeding verstrekte en daar opname in het ziekenhuis, zonder althans ééne verschooning bij zich te hebben niet kon geschieden, zag men 's winters soms de ongelukkigen langs de huizen bedelen om een paar hemden, z.g. gasthuis-hemden, hetgeen dikwijls tot bedrog aanleiding gaf. De weinige zorg, aan het bereiden der spijzen besteed, was oorzaak, dat aan de meeste zieken, die daartoe maar even gelegenheid hadden, van buiten het huis spijs en drank, ondanks het verbod daartegen, verstrekt werd, hetgeen alleen mogelijk was, doordat de portier of oppasser, hetzij uit laksheid, hetzij uit een verkeerd begrip van medelijden, misschien wel uit persoonlijk voordeel, zijn plicht verzaakte, dikwijls tot nadeel van de lijdens. Met de boterhammen werd door de zieken handel gedreven. Doordat er vanwege het gasthuis geen koffie en thee verstrekt werd, verkochten de ziekenvader en -moeder deze dranken en genoten daarmede aanmerkelijke emolumenten bij hun gering tractement. De oppassers lieten dikwijls, wanneer zij 's nachts de wacht hadden, hun dienst door een herstellenden patiënt waarnemen en gingen dan slapen; het personeel bestond vaak uit onevenwichtige mannen en vrouwen, imbecillen, oud geworden prostituées, alcoholisten, in één woord uit menselijke wrakken. Is het dus wonder, dat toen gasthuisvrees bestond?

Ook de toestand buiten de ziekenhuizen was in die eeuwen niet gunstig. Zoowel in ons land als in het buitenland, b.v. in Frankrijk en Engeland, werden noodkreten aangeheven over den toestand waarin de ziekenverpleging verkeerde. Het was haast buitengesloten, dat in dien tijd een beschaafde vrouw verpleegster kon zijn, behalve dan in haar eigen familie en als in gegoede huizen hulp in de ziekenkamer werd geroepen, wist men niet wat voor menschen men in zijn huis kreeg. Wil men nog meerdere donkere bladzijden uit de geschiedenis der ziekenzorg behandelen, dan zou ik kunnen spreken over de heksenprocessen, over de behandeling der krankzinnigen, van wie men bijna steeds geloofde, dat zij door den duivel bezeten waren. Met ongehooflijke wreedheid werden zij behandeld, zelf tot in den aanvang der

19e eeuw. Hun geschiedenis vormt een van de meest tragische hoofdstukken in de geheele geschiedenis der menselijke ellende. Zoo zou ik verder kunnen handelen over de verschillende heksenverbrandingen, die ook in ons land niet weinig zijn geweest. Vaak waren deze heksen vrouwen, die zich tot de ziekenverpleging, niet zelden uit woeker, aangetrokken gevoelden en die om verschillende redenen soms beschuldigd werden, dat zij „het booze oog” hadden of dat zij omgingen met spoken en demonen. Het zou mij echter te ver voeren, hoe leerzaam het ook moge zijn, al deze zaken te behandelen, doch deze kleine uiteenzetting moge voldoende zijn om een indruk te geven van de toen heerschende toestanden. Niets was meer overgebleven van de groote liefde en toewijding der vroegste eeuwen.

Factoren, die van grooten invloed zijn geweest op de ontwikkeling eener verbeterde ziekenverzorging.

Het is m. i. wel zeer merkwaardig, dat onder invloed van de reformatie de ziekenverpleging en de ziekenverzorging practisch niet direkt vooruitgegaan is, hoewel wij toch in onze z.g. gouden eeuw een bijzonderen opbloei zagen op velerlei gebied en niet het minst op het gebied der schoone kunsten en van sommige wetenschappen. Toch zien wij practisch de ziekenverzorging en de ziekenverpleging niet spoedig verbeteren. Ééne der oorzaken, *niet* de eenigste (zooals wij weldra zullen zien) moet wel zeer waarschijnlijk daarin gezocht worden, dat de geneeskunde als wetenschappelijk vak in dien tijd weinig vooruit is gegaan. Wel wordt, nadat Leeuwenhoek het beginsel der microscoop ontdekt had, eenige kennis verkregen van het rijk der uiterst kleine wezens, maar het zal nog geruimen tijd moeten duren, vóór natuurwetenschappelijke methoden meer en meer hun intrede doen in de geneeskunde, waardoor een geheele omwenteling tot stand wordt gebracht in onze opvattingen omtrent ziekten en ziekteleer, de bestrijding en de behandeling van vele ziekten enz. Ik zou zeer zeker buiten het kader van dit opstel komen, indien ik te veel op deze zaak inging, maar de ontwikkeling van de ziekenverzorging, niet alleen in ons vaderland, maar ook daar buiten, hangt ten nauwste samen met de ontwikkeling der geneeskunde. De groote vooruitgang der geneeskunde, dien wij in het bijzonder gezien hebben in het laatst der 19e eeuw, heeft bevorderd, dat de ziekenverzorging in haar geheel op geheel andere basis is komen te staan. Meer en meer bleek, dat een

goede beoefening van de geneeskundige wetenschap in de praktijk ondoenlijk was, zonder dat ook de ziekenverpleging op juiste grondslagen werd ingericht. Door de samenwerking van de geneeskunde en de ziekenverzorging is men toen gekomen tot een andere lichamelijke verzorging van bijna alle standen der maatschappij, die direct of indirect haast iedereen ten goede is gekomen. Als resultaat dezer samenwerking zijn de vroegere gevreesde gasthuizen omgezet in ziekeninrichtingen met een eigen structuur en inrichting, waarin nu haast alle patiënten zoo noodig gaarne willen worden opgenomen. Toch zien wij reeds, vóór de groote vooruitgang der geneeskundige wetenschap gaande was, aanzienlijke verbetering in de ziekenzorg optreden. In het midden der 19e eeuw ontstaat n.l. toen de geneeskunde nog niet veel vooruitgegaan was, belangrijke verbetering der ziekenverzorging in Kaiserswerth. In Kaiserswerth aan den Rijn geschiedde dit onder leiding van THEODOOR FLIEDTNER. FLIEDTNER zelf was van huis uit arm en moest de kosten voor zijn theologische studiën gedeeltelijk zelf verdienen. Hij studeerde aan de universiteiten te Giesen en Göttingen en verrichtte daar allerlei arbeid om zijn eigen studiegelden te kunnen verdienen. Na het verlaten der academie werd hij onderwijzer bij een familie te Keulen; 22 jaar oud, werd hij tot predikant beroepen in Kaiserswerth, aan den Rijn, in de nabijheid van Düsseldorf. Terwijl hij daar stond, ging de fluweelfabriek, die werk verschafte aan de Protestantsche gemeente te Kaiserswerth, failliet en zoo stond de jonge geestelijke te midden van een berooide gemeente. Twee andere beroepen werden hem aangeboden, maar hij wilde zijn gemeente in den nood niet verlaten. Daarom ging hij er op uit, om in andere Protestantsche landen hulp te zoeken. Zoo ontmoette hij in Londen ELISABETH FRY, die onder de gevangenen van New-Gates arbeidde; door haar werk werd hij zoo getroffen, dat hij besloot ook in die richting bezig te zijn. In vrijheid gestelde vrouwen trachtte hij, thuis gekomen, een tehuis te bezorgen. Hij sloeg de hand aan den ploeg en maakte een oud zomerhuisje achter in zijn tuin zoo goed en zoo kwaad als het ging in orde. Daarbij ontving hij aanzienlijke hulp van zijn vrouw FREDERIKA MÜNSTER, wier leven geheel door dienende liefde gekenmerkt was. Samen bracht nu het echtpaar FLIEDTNER dit huisje in orde om de daklooze ongelukkige, vrouwelijke gevangenen te huisvesten. Zijn ideaal was echter een opleiding in het leven te roepen voor vrouwen, die in hospitalen wilden verplegen. In de ge-

meente Kaiserswerth was onder de bevolking veel armoede en geen gelegenheid tot verpleging der armen. Drie jaar na het oprichten van het hierboven vermelde verbeterhuis ondernam hij het veel grootere waagstuk om een hospitaal te stichten tot verpleging van arme patiënten en tot vorming van verpleegsters of diaconessen. Daartoe gebruikte hij de verlaten fluweelfabriek en hoewel de voorraad linnengoed uit 6 lakens bestond, opende hij op 3 October 1836 het Diaconessenhuis te Kaiserswerth zonder patiënten en zonder diaconessen. Weldra meldde zich de eerste zieke aan. Er kwamen die maand nog 4 patiënten bij en in den loop van het jaar waren 60 patiënten in het eenvoudige hospitaal opgenomen, terwijl ook de gelden inkwamen om het werk voort te zetten. Bijna gelijktijdig met de patiënten kwamen de verpleegsters. Moeder FLIEDTNER was van deze verpleegsters het hoofd. De zusters werden niet maar op goed geluk aangenomen. Geen zuster mocht n.l. jonger dan 25 jaar zijn. Zij werden voor 5 jaar aangesteld, maar bleven vrij te gaan wanneer zij wilden. Pastor FLIEDTNER zelf hield overal lezingen over zijn werk om op deze wijze belangstelling er voor op te wekken. Dit werk van FLIEDTNER is bijzonder beteekenend geworden door de wijze, waarop zij het ziekenhuis inrichtten. Zij kregen van alle kanten uitnoodigingen om de ziekenverpleging te reorganiseeren naar hunne beginselen, die daarin bestonden dat groote zindelijkheid in de verpleging gepaard moest gaan met algeheele overgave der verpleegsters aan haar arbeid. Ten voorbeeld werd het werk der diaconessen der oudste Christenen gesteld. Zoo ontvingen de diaconessen te Kaiserswerth geen salaris, daar zij om Christuswille liefdewerk wilden verrichten. Voor haar was dit niet te vereenigen met het ontvangen van geldelijk loon. Wel werd in haar kleeding vanwege het huis voorzien en elke diacones kreeg een kleine som als zakgeld. FLIEDTNER zelf overleed in October 1864. Toen hij stierf bestonden er 100 moederhuizen, naar zijn principe gebouwd, over de geheele wereld verspreid en zoo werden ook in ons land naar FLIEDTNER's inzichten diaconessenhuizen gesticht en wel te Utrecht in 1844 en te 's Gravenhage in 1865. Vele andere stichtingen volgden in den loop der jaren. Thans bestaan de volgende diaconessenhuizen in ons land.

Amsterdam (Ned. Herv.)	gesticht in 1891.
„ (Luth.)	„ „ 1886.
Haarlem	„ „ 1887.
„ (Bethesda Sarepta, alleen epileptici)	„ „ 1882.

Utrecht	gesticht in 1844.
Hilversum	„ „ 1897.
Den Haag	„ „ 1865.
Rotterdam	„ „ 1883.
Groningen	„ „ 1903.

De gezonde, eeuwig-ware beginselen van reinheid en dienende christelijke liefde vormden het fundament, waarop de diaconessenhuizen werden gebouwd. Zoo ontstond een begin van een ommekeer ten goede in de ziekenverzorging. Wel verbeterde de technische inrichting ook der diaconessenhuizen onder den invloed van den weldra komenden vooruitgang der geneeskundige wetenschap, wel werden onder invloed hiervan de uitkomsten der ziekenverzorging geheel anders, maar *niet* het verstand in de eerste plaats doch het hart, van waaruit de uitgangen des levens zijn, leidde tot de eerste impulsen, die aanzienlijke verbeteringen bevorderden in het lot der zieken.

Dit zien wij ook bevestigd, wanneer ik nu bespreek, hoe de pionierster der ziekenverpleging in Engeland haar werk is begonnen en heeft voortgezet. Want, evenals de ontwikkeling der ziekenverzorging in ons land den invloed ondergaan heeft van den arbeid van FLIEDTNER in Kaiserswerth, zoo heeft ook deze ook veel invloed gehad op FLORENCE NIGHTINGALE in Engeland. In het midden der vorige eeuw heerschten in Engeland, evenals in vele andere landen van Europa in de openbare ziekenhuizen schromelijke toestanden. Het zou mij te ver voeren in dit artikel te veel aandacht te wijden aan de ziekenhuistoestanden in Engeland, doch deze waren niet veel beter dan in andere landen in denzelfden tijd. Ook is het hier de plaats niet uitvoerig in te gaan op het werk van FLORENCE NIGHTINGALE in Engeland. Toch moet zij als één van de pioniersters worden beschouwd, die de ziekenverpleging in nieuwe banen heeft geleid. Haar populariteit in Engeland is buitengewoon geweest; voornamelijk toen zij zich op verzoek van SIDNEY HERBERT bereid verklaard had over te gaan tot de organisatie der medische hulpverlening aan de Engelsche Tommy's in den Krimoorlog en zij dit werk op een voor dien tijd voortreffelijke wijze had georganiseerd, gelek haar terugkomst na haar hulpverlening in Engeland wel een zegetocht. Haar oefening had ook zij deels ontvangen in Kaiserswerth. Zij is echter niet geheel van dezelfde gedachten uitgegaan bij haar opvattingen omtrent de ontwikkeling van het verpleegstersvak als FLIEDTNER. Toen zij na den Krimoorlog zich wilde

aangorden om de ziekenverpleging in Engeland in gezonden zin te bevorderen, werd zij ongesteld, waardoor zij verhinderd werd actief als verpleegster mede te werken in den strijd voor een betere ziekenverzorging, doch ondanks haar ziek zijn kon zij toch haar energie ten toon spreiden door verschillende boeken te schrijven, waarin zij hare opvattingen omtrent een goede ziekenverzorging verdedigde. Door deze boeken heeft zij misschien nog meer invloed uitgeoefend, dan zij had kunnen doen, wanneer zij voortdurend in de practijk van het werk was bezig gebleven. Haar werken hebben zeker invloed uitgeoefend op de ontwikkeling van vele krachten, ook in ons vaderland, zoodat omstreeks 1870 tot 1880 verschillende personen zich aangordden om te trachten verbetering te brengen in de ziekenverzorging. In dit verband moeten wij in ons vaderland voornamelijk de namen noemen van ANNA REYNVAAN en JELTJE DE BOSCH KEMPER. Zij gingen te keer tegen de opvatting, dat de verzorging van onze zieken werd toevertrouwd aan hen, die tot het uitschot der maatschappij behoorden. Het geschiedde toch nog in het jaar 1877, dat de toenmalige directeur van het Buitengasthuis te Amsterdam, waar krankzinnigen en lijdens aan besmettelijke ziekten bij voorkeur verpleegd werden, toen hij een bijzonder gebrek aan verpleegkrachten had, een schrijven zond aan den Directeur van de werkinrichting te Veenhuizen om te bevorderen, hem verschillende „zaalmeiden” te sturen, die de verpleging dier ongelukkigen op zich zouden kunnen nemen. De genoemde personen verdedigden de meening, dat de ziekenverzorging alleen toevertrouwd mocht worden aan hem of haar, die volledig zich aan deze taak wilde overgeven, en dat met strenge hand iedereen moest worden geweerd van het terrein der ziekenverzorging, die niet de eigenschappen bezat, welke in de eerste plaats bij hen moeten worden gevonden, die zich tot het ideëele beroep willen aangorden. Het is echter wel merkwaardig in hoe korte spanne tijds de toestanden in de ziekenverzorging zoowel in als buiten de ziekenhuizen ganschelijk zijn omgezet. Voorop moet blijven staan, dat de eerste stoot tot verbetering der ziekenverzorging uitgegaan is niet van menschen, die door bijzonderen wetenschappelijken aandrang geleid werden, maar door hen, die uit mededoogen met de lijdende menschheid en vervuld met afschuw over de veelal heerschende toestanden, de hand aan den ploeg hebben geslagen en krachtig hebben geijverd voor een hervorming der ziekenverzorging. Bovendien begon zich in de laatste 25 jaar der vorige eeuw de genees-

kundige wetenschap zeer te ontplooien, waardoor het inzicht in het ontstaan en in de behandeling van vele ziekten buitengewoon is verbeterd. Nadat n.l. in Duitschland ROBERT KOCH en in Frankrijk LOUIS PASTEUR den grondslag hadden gelegd voor de ontwikkeling der moderne bacteriologie en in aansluiting daaraan vondst op vondst werd gedaan, die het inzicht in het ontstaan van vele ziekten veranderde, werden weldra de eischen, welke gesteld moesten worden aan de verzorging der ziekten ook zeer veranderd. Vroeger, vóór PASTEUR en KOCH, heerschte toch veelal de opvatting, dat tal van ziekten ontstonden door uitwaseming uit den bodem, door inademing van giftige luchten, door het wonen op bepaalde plaatsen. Kortom de levende ziektekiemen als oorzaken van vele ziekten waren toen nog niet bekend. Wel waren er enkele voorloopers geweest van PASTEUR en KOCH, die de toen heerschende opvattingen omtrent het ontstaan en het voortschrijden van vele ziekten betwijfelden, maar zij waren eenlingen en zij werden niet geloofd, omdat zij het exacte bewijs voor een ander ontstaan en verspreiding van vele ziekten als de massa meende, niet konden brengen. De wetenschap was toen nog niet in zulk een stadium gekomen, dat men ziektekiemen wist te kweken en te isoleeren. PASTEUR leerde echter eerst op overtuigende wijze, dat alle levende wezens weer ontstaan uit andere levende wezens. Vroeger meenden sommigen, dat rotting van vleesch, van bouillon en vele andere stoffen tot stand kon komen onder invloed van de toetreding van bedorven lucht en dat uit de rottende massa levende wezens z.g. spontaan konden ontstaan. PASTEUR kon echter door een eenvoudige proef bewijzen, dat bederf van alle stof buitengesloten is, wanneer de lucht, die tot een bepaalde stof toetreedt, zoodanig wordt gefiltreerd, dat ook de bacteriën worden tegengehouden. Bouillon b.v., aan de lucht blootgesteld, gaat spoedig over in bederf. Plaats echter door verhitting van levende wezens bevrijde bouillon in een kolfje, sluit de hals af met een wattenpropje, waardoor de lucht gefiltreerd wordt, voordat hij tot de bouillon toetreedt, dan zal deze vloeistof niet in rotting overgaan, ook wanneer men ze maandenlang bewaart, onverschillig op welke plaats.

Het zou mij te ver voeren uitvoerig te schetsen hoe de bacteriologie zich weldra verder ontwikkelde, en welken invloed deze ontwikkeling gehad heeft op de verbeteringen in de inzichten van de toen heerschende ziekteleer. Toch kan ik er niet geheel over zwijgen, omdat men de veranderingen, welke de ziekenverzorging heeft ondergaan, eerst be-

grijpen kan, indien men weet, welke factoren hebben medegewerkt om ons inzicht in het ontstaan en de genezing van de ziekten te veranderen. Welnu, toen gebleken was, dat typhus bij voorbeeld niet ontstaat door de inademing van abnorme vochtige bedorven lucht, zooals men vroeger veelal meende, maar veroorzaakt werd door een levende typhusbacil en men vond, welke de levensvoorwaarden waren dezer typhusbacillen en op welke wijze zij het menschelijk lichaam ziek maken, toen bovendien werd gevonden, op welke wijze de typhusbacillen van den eenen mensch op den anderen kunnen overgaan en infectie kan worden teweeg gebracht, was de weg gebaad voor den strijd tegen deze besmettelijke ziekte. Nadat men de overtuiging gekregen had, dat vele ziekten van de ademhalingswegen niet in de eerste plaats ontstonden door de inademing van prikkelende stoffen, maar dat de ziekteoorzaken in laatste instantie gezocht moesten worden in de aanwezigheid van pathogene kiemen, was de mogelijkheid gebaad een beter inzicht te verkrijgen in de wijze, waarop deze ziekten ontstonden, maar was ook de mogelijkheid geopend op logische wijze methoden op te bouwen, die konden dienen tot een betere verzorging der aldus aangetasten. Meende men vroeger, dat b.v. de malaria ontstond, door uitwaseming van dampen op een speciaal vochtigen bodem, weldra leerde het voortgezette onderzoek, dat een levende parasiet de malaria teweegbracht. Wel komt de malaria meer voor op vochtigen dan op drogen grond, omdat de mug, die de malaria van den eenen patiënt op den anderen overbrengt, beter tiert op vochtigen dan op drogen bodem. Door deze ontdekking heeft men de malaria rationeel kunnen bestrijden en is men kunnen komen tot een beter verzorging ook van malariapatiënten. Toen dan ook eensdeels de bodem voor de hervorming van de ziekenverzorging vruchtbaar was geworden onder invloed van factoren, die ik boven behandelde, anderdeels de geneeskundige wetenschap de richting kon aangeven, welke deze hervorming moest inslaan, is door deze samenwerking een opbloei gekomen van de ziekenverzorging, die de geheele maatschappij tot zegen is geworden. De inrichting van de ziekenhuizen, zoowel als de inrichting van de ziekenkamer in particuliere huizen heeft grondige veranderingen ondergaan.

De goede resultaten van deze moderne ziekenverzorging zijn niet uitgebleven. Zoo is nu de ziekenverzorging, ook in ons vaderland geleidelijk aan uitgegroeid tot een beweging, die ieder, hoog en laag

geplaatst, thans najverig tracht te dienen. Wij kunnen ons niet voorstellen, dat het nog zoo kort geleden is, dat toestanden heerschten op het gebied van de ziekenverzorging, waarover thans een ieder met schaamte het hoofd buigt. Des te meer past ons dankbaarheid aan hen, die ons zijn voorgegaan in den strijd tegen God en mensch ont-eerende toestanden.

Nu kunnen wij de verdere ontwikkeling der ziekenzorg in Nederland splitsen in twee richtingen, 1° in die, welke zich voornamelijk bezig houdt met de lichamelijk-zieken en 2° in die, welke zich meer toelegt op de verzorging der zielszieken. Ik zal mij in de verdere bladzijden voornamelijk bezighouden met de verzorging der lichamelijk-zieken in Nederland, maar ik kan toch niet nalaten hier er op te wijzen, dat mede dank zij den arbeid van mannen als SCHROEDER VAN DER KOLK en VAN DEVENTER, ook in ons land een hervorming van de ideeën omtrent de behandeling van krankzinnigen is ontstaan, die in alle opzichten zegenrijk heeft doorgewerkt. In dit verband moet in ons land met bijzondere eere genoemd worden de arbeid van de Vereeniging tot Christelijke verzorging van krankzinnigen in Nederland, die opgericht is 9 October 1884. Deze vereeniging is, zooals wij kunnen lezen in het boekwerk, uitgegeven vanwege den Gereformeerden bond van Vereenigingen en stichtingen van barmhartigheid in Nederland, ter eere van het 25-jarig bestaan van dien bond, zeer klein begonnen. In de Chr. Gereformeerde Gemeente van Zaandam, uit welker midden toentertijde eenige jongemannen in Meerenberg werden verpleegd, voelde men pijnlijk het gemis aan een christelijke verpleging. De met jeugdigen ijver bezielde predikant, Ds LINDEBOOM, begon met kracht hiervoor te ijveren en zoo kwam het, dat in een resolutie van de Synode van de Chr. Gereformeerde kerk in 1882 uitgesproken werd, dat weldra inrichtingen in ons vaderland tot stand zouden komen, waarin die ongelukkigen onder de verpleging der waarlijk christelijke liefde zouden komen.

Deze vereeniging kwam daarna weldra tot stand en zij is tot een machtige corporatie uitgegroeid, waarvan nu de stichtingen Veldwijk te Ermelo, Bloemendaal te Loosduinen, Dennenoord te Zuidlaren, Wolfheze nabij Renkum, de Psychiatrisch-neurologische kliniek te Amsterdam en het laatst de stichting Vogelenzang te Bennebroek uitgaan. In Zeeland is een aparte vereeniging tot christelijke verzorging van krankzinnigen opgericht, die de stichting „Vrederust” te Bergen op Zoom bezit. Deze vereeniging werd opgericht 20 Mei 1904. Belang-

rijk werk voor de opvoeding van idioten en achterlijke kinderen is verricht door de vereeniging, die zich de verzorging van deze ongelukkigigen ten doel stelt, welke vereeniging erkend is bij Koninklijk Besluit van 31 Maart 1891. Van deze vereeniging gaan vier stichtingen uit t. w. 's-Heerenloo te Ermelo, Loozenoord en Groot Emaus, eveneens te Ermelo en de Mr. Dr. Willem van den Bergh stichting te Noordwijk-Binnen. De vereeniging tot christelijke verzorging van zenuwlijders in Nederland, waarvan het sanatorium te Zeist uitgaat, werd opgericht in 1900 op initiatief der vereeniging tot christelijke verzorging van krankzinnigen en zenuwlijders, omdat deze het beter oordeelde, dat de taak der verzorging van zenuwlijders door een afzonderlijke organisatie zou worden ter hand genomen en zij zich daardoor uitsluitend zou gaan bepalen tot de verzorging van krankzinnigen. Het beschrijven van het werk dezer vereenigingen zou een geheel boekdeel gemakkelijk vullen, zoodat ik mij moet beperken tot een bloote vermelding dezer vereenigingen en de van haar uitgaande stichtingen. Met dankbaarheid kunnen wij er op wijzen, dat deze vereenigingen niet alleen nuttig werk op het gebied der verpleging van krankzinnigen en zenuwlijders en aanverwante ziekten hebben verricht, maar dat met name de Vereeniging Veldwijk, zooals de eerste vereeniging vaak afgekort genoemd wordt, een goede verzorging van krankzinnigen, uitgaande van de christelijke beginselen van barmhartigheid, zeer heeft bevorderd. Door haar toedoen is niet alleen aan duizenden patiënten barmhartigheid bewezen, maar bovendien heeft zij een kliniek opgericht, waar een wetenschappelijke bestudeering der op haar gebied vallende ziekten mogelijk is. Het is bekend, dat de Hoogleeraar in de psychiatrie aan de Vrije Universiteit als geneesheer aan deze kliniek verbonden is.

Overheid en Ziekenzorg. De ziekenzorg in den modernen tijd. De opleiding der verpleegsters.

Het program der Antirevolutionaire partij zegt in artikel 15 aangaande het hoofdstuk „Hygiëne”:

„In het belang der openbare gezondheid acht ze (d. w. z. de A.R. partij) dat de overheid te waken heeft tegen vervalsching van levensmiddelen, tegen verontreiniging van den publieken weg en tegen vergiftiging van den dampkring of het water; zorg heeft te dragen voor zindelijkheid in haar eigen huishouding en een eerbare begrafenis der

lijken en voorts bij het zich vertoonen van besmettelijke ziekten (behoudens de vrije beschikking van een iegelijk over zijn eigen lichaam en zijn eigen concientie) al zulke maatregelen heeft te nemen, als strekken kunnen en onmisbaar zijn om te voorkomen, dat iemand onwillens of onwetens met de smetstof dezer ziekten op eene voor hem gevaarlijke aanraking zou treden”.

Zoo formuleerde Dr. KUYPER reeds in den eersten druk van „Ons Program” de taak der overheid ten opzichte der hygiëne; de toelichting, welke hij hierover schreef, zooals ik die kon nalezen in den tweeden druk van „Ons Program” in het jaar 1880 bevat nog zeer veel gegevens, waarmede wij onze winst kunnen doen ter vaststelling van de taak der overheid in dezen. Het spreekt echter haast vanzelf, dat, dank zij de veranderde kennis inzake vele geneeskundige vraagstukken de formulering van de taak der overheid nu eenigszins anders kan worden uitgedrukt dan in 1880. Toen toch reeds werd wel vermoed, dat vele besmettelijke ziekten teweeg gebracht werden door levende smetstoffen, maar vele van deze smetstoffen waren toen nog niet ontdekt. Nu is dat anders geworden. Wel kennen wij nog niet de levende oorzaken van alle besmettelijke ziekten, maar toch is ons handelen zekerder geworden, omdat wij met grootere precisie kunnen zeggen, hoe de strijd moet worden aangebonden. In de toelichting in „Ons Program” wordt gewezen op de noodzakelijkheid der zindelijkheid ter verkrijging eener goede hygiëne. Welnu, het doorvoeren van de zindelijkheid in volstrekten zin bij de verzorging onzer zieken is één van de hoofdbeginselen geworden van de geheele moderne ziekenverzorging. Om deze zindelijkheid te verkrijgen worden uit den aard der zaak nu heel wat meer intensieve maatregelen getroffen, dan vóór 60 à 70 jaar. Toch zijn bijna alle maatregelen, welke nu genomen worden of van overheidswege voorgeschreven worden ter bestrijding van verschillende besmettelijke ziekten, of welke bij een afzonderlijken patiënt noodig zijn, tot dit principe terug te brengen.

In het bijzonder is dit zindelijkheidsprincipe haast geperfectionneerd doorgevoerd in de operatiekamers. Vóór 100 jaar nog was het verrichten van een ernstige operatie veelal een waagstuk voor de heelemeesters en voor de patiënten. Het gebeurde slechts zeer zelden, dat een wond toen niet geïnfecteerd werd. Het z.g. koude en heete vuur waren de geesels der chirurgische ziekenzalen. Na den arbeid der groote bacteriologen in de vorige eeuw, zooals deze toepassing vond door

bekwame heelmeesters, van wie LISTER in de eerste plaats moet worden genomen, weten wij welke maatregelen genomen moeten worden om althans het infectiegevaar voor onze operatiepatiënten tot een minimum te beperken. Ook nu nog dreigen deze patiënten gevaren van alle kanten, die ik hier niet nader behoef te omschrijven; het behoort echter tot een uitzondering althans in goed ingerichte ziekenhuizen, wanneer een patiënt, die geopereerd is, bezwijkt aan een tijdens of na de operatie opgedane infectie. Nu heeft de ziekenverzorging den jongsten tijd niet alleen veel wijzigingen ondergaan door den vooruitgang der bacteriologie en der hygiëne, maar deze verzorging is veel meer gecompliceerd geworden, ook door den vooruitgang op menig ander geneeskundig gebied. Als voorbeeld zou ik kunnen wijzen op de manier, waarop de suikerziekte behandeld werd vóór 40 jaar en nu. Vóór kort tastten wij nog in het duister door welke oorzaken eigenlijk suikerziekte ontstond. Nu weten wij, dat in verreweg de meeste gevallen, ik zeg niet alle gevallen, deze ziekte ontstaat door een gebrek in de functie van de z.g. inwendige afscheiding van den alvleeschklier, tengevolge waarvan bij suikerziekte dit afscheidingsproduct (dat insuline genaamd is) niet voldoende in het bloed afgegeven wordt. Door nu de ernstige patiënten, die door dieet niet voldoende geholpen worden, dit insuline onder streng medische indicatie toe te dienen, gelukt het een behandeling der suikerziekte te verkrijgen, die zeer veel verschilt van de vroegere. Hierdoor kunnen resultaten worden verkregen, welke de groote mannen uit vroeger tijden der medische wetenschap tot jaloerschheid zouden wekken. Uit den aard van de zaak zou het mij niet moeilijk vallen door meerdere voorbeelden duidelijk te maken, hoe de vooruitgang der medische wetenschap grooten invloed heeft gehad op de geheele ziekenverzorging. Het zou mij echter te ver voeren, indien ik hierop nog verder inging. Gevolg van een en ander is echter geweest, dat het alleen mogelijk is geweest deze verschillende behandelingsmethoden goed toe te passen, wanneer de geneeskundige wordt bijgestaan door verplegenden, die zoodanig zijn opgeleid, dat zij begrijpen, hoe zij de geneeskundigen moeten helpen. Niet alleen de opleiding der geneeskundigen is in verband met den grooten vooruitgang van het medisch vak zeer veranderd; wijl het medisch kunnen steeds toegenomen is, is uit den aard van de zaak een grootere specialiseering onder de medici opgetreden, maar bovendien is een zeer gewichtig gevolg van de moderne ziekenbehandeling geweest, dat de opleiding

der verplegenden een zaak van groote beteekenis is geworden. Deze opleiding, welke ter hand werd genomen, nadat door den strijd van hen, die ik vroeger noemde, het verpleegstersberoep een zeer eerbaar beroep was geworden, kwam tot stand door het particuliere initiatief van verschillende ziekeninrichtingen en zij werd in goede banen geleid door samenspreking van verschillende deskundigen, zoodat besloten werd slechts aan die verplegenden een diploma uit te reiken, die een opleiding hadden genoten, welke overeenkwam met de eischen, welke na gemeen overleg waren vastgesteld. De regeling dezer diplomering is geruimen tijd in handen geweest van den Nederlandschen Bond voor ziekenverpleging en van enkele andere kleinere organisaties. De toeziende functie, welke deze organisaties uitoefenden op de opleiding der verplegenden is in het jaar 1921 overgenomen door de overheid, zoodat nu het diploma van ziekenverpleger en van ziekenverpleegster van overheidswege bescherming geniet. (Ook het diploma van krankzinnigen-verpleger en -verpleegster geniet uit den aard van de zaak dezelfde bescherming als dat der ziekenverpleging).

Daar de ziekenverzorging meer en meer veler belangstelling trok, is het niet te verwonderen, dat ook verschillende gereformeerde vereenigingen en stichtingen van barmhartigheid zich verstaan hebben om elkaar onderling te steunen en zooals de aantekening luidde, welke namens de Algemeene Vergadering van den Bond van Vereenigingen en stichtingen van barmhartigheid in Nederland in 1920 tot de verschillende vereenigingen gericht werd: „Laat ons met vereende kracht en opgewektheid samenwerken voor en in den heerlijken arbeid der christelijke barmhartigheid. Zij bestrijke verder een uitgebreid arbeidsveld, dat aan alle zijden roept om verzorging van lijdens en lijdressen in eigen woning en in ziekenhuizen. Voor die veel omvattende teedere taak hebben alle vereenigingen en stichtingen elkander noodig en voor allen is van goede samenwerking onder Gods zegen goede hulp te verwachten. Bij gebrek aan de noodige hulp uit eigen kringen wenden vele Gereformeerde gezinnen en corporaties zich nu tot neutrale en z.g. algemeen christelijke en Roomsche vereenigingen, die op dit gebied met ruime middelen en lofwaardigen ijver arbeiden. Wel betaamt het ons aan die vereenigingen een voorbeeld te nemen en haar hulpvaardigheid te waardeeren met woord en daad, maar het behoeft geen betoog, dat allen, die God willen dienen naar Zijn Woord, zich ook voor hun zieken niet tevreden mogen stellen met een verzorging en met

verzorgers, die niet uitgaan van en geleid en bezielde worden door het geloof en de liefde van den Heere Jezus Christus, onzen barmhartigen Hoogepriester". Zij zeiden verder: „zou het niet heerlijk zijn, als weldra alom in den lande ziekenhuizen verzezen van al het noodige voorzien en een christelijke wijkverpleging, ruim voorzien ook van de doode middelen, alsook een breede schare van christelijke verplegers en verpleegsters gereed stond om in particuliere woningen en in ziekenhuizen voor lijdens aan ziekten van allerlei aard, en voor krankzinnigen- en zenuwzieken de noodige hulp te bieden. Maar hoe zullen wij dit alles verkrijgen, hoe inzonderheid het steeds toenemend aantal noodige broeders en zusters en al wat hun degelijke opleiding vereischt, indien elke plaatselijke of meer algemeene vereeniging op zichzelf blijft werken. Alleen, wanneer alle vereenigingen en stichtingen, de grootste en de kleinste, de locale en de nationale, in des Heeren naam zich aaneensluiten en tot trouwen en ijverigen arbeid zich opmaken; en door allen, die God vreezen en op Zijne barmhartigheid in Christus hopen, gesteund worden en in den gebede bedacht. Alleen dan, maar dan ook zeker, zal de christelijke arbeid der barmhartigheid spoedig tot groote uitbreiding komen en als een verkwikkende dauw des hemels aan allerlei lijdens over het geheele land verkwikking en versterking brengen en medewerken tot genezing van lichaam en ziel".

Deze bond bestaat thans uit de volgende vereenigingen (verkort):

De Vereeniging „Veldwijk" bovengenoemd,

„Vrederust" te Bergen op Zoom;

's-Heerenloo te Ermelo;

De Vereeniging waarvan uitgaat het sanatorium te Zeist;

„Eudokia" te Rotterdam (algemeen ziekenhuis);

De ziekenverpleging Ter Haarstraat te Amsterdam, waarvan het Julianaziekenhuis uitgaat (algemeen ziekenhuis);

De Vereeniging, waarvan de ziekenhuizen „Salem" te Ermelo en „Bethesda" te Hoozevee uitgaan (algemeene ziekenhuizen);

„Sonnevanc" te Harderwijk (tuberculose);

De „Johannesstichting" te Nieuwveen (allerlei hulp- en verpleging-behoevenden);

De Vereeniging tot Christelijke liefdadigheid te Wagenborgen (id.);

De Gereformeerde ziekenverpleging te 's-Gravenhage (hoofdzakelijk wijkverpleging).

Deze bond stelt zich ten doel door onderlingen steun en samen-

werking het werk der barmhartigheid op bovengenoemden grondslag te bevorderen.

De overheid en de ziekenhuizen.

De laatste jaren neemt de invloed, dien de overheid meent uit te moeten oefenen op de ziekenverzorging in haar geheel steeds toe. De verpleging der krankzinnigen in gestichten is geheel in wettelijke banen geleid. Het is bekend, dat, wil men een krankzinnige in een krankzinnigen-gesticht opsluiten, daartoe een rechterlijk bevel noodig is. De krankzinnigengestichten zelf staan onder voortdurend staats-toezicht, welk toezicht uitgeoefend wordt door daartoe aangestelde inspecteurs. Er gaan den laatsten tijd ook stemmen op die bepleiten, dat de ziekenhuizen meer onder een toezicht zullen komen, wel niet zoo precies als dit het geval is met de krankzinnigengestichten, maar toch een zoodanig, dat de overheid meer invloed zal kunnen uitoefenen op de inrichting en de verpleging der lichamelijk-zieken.

Nu is de invloed van de overheid op de ziekenhuizen de laatste jaren reeds toegenomen. Ik zeide reeds, dat de opleiding der verplegenden geheel onder staatstoezicht is gekomen. Bovendien zijn sinds enkele jaren wettelijke bepalingen in werking getreden, waarbij de arbeidstijden van de verplegenden vrij nauwkeurig zijn geregeld. Als maximum arbeidstijd van de verplegenden in ziekenhuizen en gestichten is in het algemeen vastgesteld de 55-urige werkweek. Er zijn verschillende uitzonderingen, doch in het geheel genomen kan worden gezegd, dat deze werktijd in de ziekenhuizen moet worden gehandhaafd. Toezicht op de naleving der door de overheid vastgestelde bepalingen, geschiedt door de Arbeidsinspectie. Na de algemeene invoering van den achturigen werkdag, is ook in vele openbare ziekenhuizen in de groote steden eerst de 45-urige, daarna wederom de 48-urige werkweek ingevoerd. Er gaan echter stemmen op, die wenschen, dat het toezicht der overheid op de inrichting en de outillage van de ziekenhuizen nog veel grooter zal worden. Het wil mij voorkomen, dat hieraan op dit oogenblik nog weinig behoefte bestaat. Over het algemeen kunnen de ziekenhuizen in Nederland zeker den toets der vergelijking met die in het buitenland doorstaan. Bovendien moet wel worden bedacht, dat er een groot verschil is tusschen de wijze, waarop de patiënten in de ziekenhuizen komen en de krankzinnigen in de gestichten worden opgenomen. Tegenwoordig worden weliswaar aan de krankzinnigen-

gestichten meer en meer z.g. open afdelingen verbonden, waar de zielskranken kunnen worden opgenomen, ook zonder rechterlijke goedkeuring, maar in het algemeen bestaat toch dit verschil, dat in een krankzinnigengesticht de patiënten meer gedwongen vertoeven. Zij zijn daar van hun vrijheid beroofd. In een ziekenhuis komen de patiënten vrijwillig en zij kunnen deze inrichting ook elk oogenblik vrijwillig verlaten. De indicatie voor de overheid om deswege toezicht te houden op de in de ziekenhuizen verblijvenden patiënten bestaat daarom niet in die mate als voor de krankzinnigen- en idiotengestichten. Door de toename van het aantal particuliere ziekenhuizen worden echter meer en meer patiënten opgenomen op z.g. gemeentekosten. Gevolg hiervan is, dat op het verblijf der patiënten in de particuliere ziekenhuizen namens de plaatselijke overheid toezicht wordt gehouden. Uit den aard der zaak is dit geheel iets anders, als dat de Lands-overheid alle ziekenhuizen onder hare contrôle zoude gaan nemen. Geschiedde dit, dan zoude als gevolg hiervan vrij zeker een nauwere band tusschen vele, nu geheel vrij zijnde ziekenhuizen en de overheid gelegd worden. Door dezen nauweren band zouden zeer waarschijnlijk ook de financiële verhoudingen een wijziging ondergaan. Dit zal weer leiden tot vrijheidsbeperking enz., zoodat men zeker wel op zijn hoede mag zijn, vóór men tot zulk een maatregel wederzijds kan besluiten.

Groei der particuliere ziekenhuizen.

Den laatsten tijd ziet men niet alleen een belangrijke toename van de z.g. openbare ziekenhuizen, maar ook menig particulier ziekenhuis is in den laatsten tijd verrezen en bovendien zijn vele particuliere ziekenhuizen aanzienlijk verbeterd en vergroot. Het aantal z.g. neutrale particuliere ziekenhuizen is gering en die, welke er nog zijn, bezitten een betrekkelijk gering aantal bedden. Eenige invloed op de richting, waarin de ziekenverzorging in ons vaderland zich beweegt, wordt practisch door deze inrichtingen niet uitgeoefend. Daarentegen is het aantal R.K. ziekenhuizen in ons vaderland steeds vrij aanzienlijk geweest en nog zijn in ons land verschillende groote algemeene katholieke ziekenhuizen aanwezig, die voor de ziekenverpleging van groote beteekenis zijn.

De meest bekende Katholieke ziekeninrichtingen zijn:

Te Amsterdam het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis;

Te Alkmaar het St. Elisabeth ziekenhuis;

- Te Arnhem het St. Elizabeth gesticht;
- Te Breda het St. Ignatius ziekenhuis;
- Te Den Haag het ziekenhuis van den H. Joannes de Deo;
- Te Delft het St. Hippolytus ziekenhuis;
- Te Haarlem het R.K. ziekenhuis „Mariastichting”;
- Te Rotterdam het St. Franciscus Gasthuis;
- Te Nijmegen het St. Caniusziekenhuis;
- Te Utrecht het St. Antoniusgasthuis.

Over de diaconessenhuizen en de Gereformeerde inrichtingen voor ziekenverpleging sprak ik daarboven reeds.

Aan het begin van dit artikel is reeds gesproken, dat verschillende geestelijke orden zich voortdurend met de ziekenverpleging hebben beziggehouden. In vele opzichten staan deze inrichtingen uit verplegingsoogpunt gunstig bekend. Thans, nu een nieuwe geest gevaren is door de geheele verpleging in ons vaderland, wedijveren vaak de openbare met de particuliere instellingen, wie van beide boven aan zal staan in het verschaffen van, moreel gesproken, de beste ziekenverpleging. Daar de overheidsziekenhuizen over het algemeen beschikken over een ruimere kas, zijn deze, wat algemeene outillage aangaat, wat royaler ingericht dan voornoemde inrichtingen, doch wanneer wij letten op de schoone gebouwen, de hygiënische inrichtingen van tal van particuliere instellingen, gebouwen, welke wedijveren kunnen met de allerbeste openbare ziekenhuizen, dan moet men toch het particulier initiatief prijzen, dat zooveel energie ten toon spreidt en zooveel offeringsgezindheid toont om het beste wat in den mensch is, te geven ter verzorging van hun lijdende broeders en zusters. Daar echter veel particuliere ziekenhuizen beschikken over aanzienlijke z.g. klassenverpleging, hebben zij daarin goede bronnen van inkomsten, welke de openbare ziekenhuizen veelal missen. De verpleging in de R.K. ziekenhuizen geschiedt meestal door daartoe geordende zusters, maar ook leekenverpleegsters nemen hier en daar haar plaats in deze instellingen in. Bij de opleiding dezer verplegenden zijn ook deze instellingen onderworpen aan de wettelijke bepalingen. De wettelijke bepalingen inzake beperking van den verkorten arbeidsduur gelden niet voor de geordende zusters der R.K. instellingen en evenmin, het zij in dit verband volledigheidshalve medegedeeld, voor de geordende zusters der diaconessenhuizen.

Het wil mij voorkomen, dat het gewenscht kan zijn, de verhouding

van de algemeene en plaatselijke overheid tot de particuliere ziekenhuizen aan eene afzonderlijke bredere bespreking te onderwerpen. In het bijzonder kan het noodig zijn de vraag onder de oogen te zien, of het uit een oogpunt van recht niet wenschelijk is, dat de overheid, indien een talrijke groep der bevolking vraagt om een ziekenhuis, dat zich in zijn levenssfeer aansluit bij hare religieuse en ethische opvattingen, ook metterdaad het tot stand komen van eene zoodanige inrichting financieel moet vergemakkelijken. Aan deze zaak bevinden zich echter zoovele kleinere en grootere moeilijkheden, dat het m. i. niet geoorloofd is hierover eene bepaalde meening neer te schrijven, zonder dat hierover breder is gehandeld, dan in deze verhandeling nu nog mogelijk is.

Besluit.

Tenslotte een enkel woord over de toekomst der ziekenverzorging in ons vaderland en over de christelijke ziekenverzorging in het bijzonder. Voor een ieder deskundige staat vast, dat de ziekeninrichtingen onmisbaar zijn voor de handhaving der volksgezondheid in onze moderne samenleving. Wij hebben toch de ziekenhuizen niet alleen noodig voor de isoleering van die patiënten, die door het besmettelijk zijn van hun ziekte gevaar opleveren voor hun omgeving; maar ook voor de behandeling van tal van ernstige ziekten, hetzij die van chirurgischen of van internen aard zijn, kan men in vele gevallen ziekenhuisopname niet ontberen. In den voortdurenden strijd, die gevoerd moet worden voor de handhaving van de volksgezondheid zijn de ziekenhuizen dus onmisbare instrumenten geworden. Bovendien hebben wij de ziekenhuizen noodig voor de opleiding van de toekomstige geneesheeren en voor de vorming van verplegenden. Deze twee laatste groepen, dus de geneeskundigen en verplegenden, zijn ook noodig voor de verzorging der zieken in de maatschappij, dus in hunne woning (men denke in dit verband aan de groote ontwikkeling der z.g. „Groene Kruis”-beweging, voornamelijk op het platteland) voor hulpverlening in poliklinieken, lighallen, rusthuizen en waar al niet. Men bedenke verder, dat de doctoren en de verplegenden met de intiemste dingen van de patiënten in aanraking komen. Niet alleen, dat de patiënten zelf in het belang van hun ziekte aan den dokter soms meer vertellen dan aan hun naaste familieleden of aan den predikant, maar niet zelden dringen de geneeskundigen en de verplegenden ook door tot in de

geheimen van het echtelijk leven en hooren en zien zij daardoor verschillende dingen, welke zelfs voor de huisgenooten soms verborgen blijven. Het is daarom noodzakelijk, dat èn de geneeskundigen èn de verplegenden staan onder een z.g. ambtseed en -belofte, d. w. z., dat zij beloven niets te zullen openbaren, van hetgeen hun in hun kwaliteit ter oore is gekomen. Het behoeft echter weinig betoog, dat de wijze, waarop de opleiding van geneeskundigen en van verplegenden plaats vindt, invloed zal hebben niet alleen op hun kijk op vele zieken en ziekten, maar ook van beteekenis zal zijn voor het geven van raad in zaken van groot gewicht en ook in de aangelegenheden, die van zeer kieschen aard zijn.

Daarom hebben wij voor onze ziekenhuizen en stichtingen en eigenlijk nog meer voor de behandeling en verpleging der patiënten in onze huizen, doktoren en verplegenden noodig, die bij hunne handelingen en adviezen rekening houden met onze diepste overtuigingen. De vorming dezer jongelieden moet, wat de practijk betreft, geschieden in de ziekenhuizen. De ziekenhuisruimte, welke ten dienste staat voor de opleiding van onze verplegenden, is thans nog niet groot. Vandaar, dat vrij velen, die zich tot het werk der verpleging aangetrokken gevoelen, hunne opleiding moeten zoeken in inrichtingen, van zeer verschillende aard. Dit geldt wel voornamelijk voor de verplegenden, die de richting der ziekenverpleging inslaan.

De practische vorming der toekomstige genesheeren geschiedde vóór kort bijna geheel in de academische ziekenhuizen, doch daar deze niet voldoende opleidingsmogelijkheden hebben in verband met de groote vermeerdering van het aantal medische studenten, worden verschillende studeerenden der laatste studiejaren in verschillende groote openbare ziekenhuizen geplaatst. De inrichting en de grootte van onze Christelijke ziekenhuizen is nog niet een zoodanige, dat eenige direkte invloed in deze richting kan worden uitgeoefend. De Valerius-kliniek in Amsterdam is op haar terrein, ook uit onderwijs-oogpunt, wel van beteekenis.

Het zal echter zaak zijn in dezen actief te zijn en voort te varen, opdat de ziekenverzorging in ons vaderland meer en meer moge geschieden door mannen en vrouwen, die ook door hun arbeid willen medewerken tot handhaving van de christelijke grondslagen onzer maatschappij.

HET VRAAGSTUK DER WERKLOOSHEID

DOOR

DR. H. F. J. WESTERVELD.

Eén der moeilijkste vraagstukken op het terrein van de sociale economie is het werkloosheidsvraagstuk. In het bijzonder trekt dit vraagstuk nu de aandacht, omdat de omvang der werkloosheid zoo onrustbarend wordt en velen deze moeilijkheid in de kapitalistische productie-wijze zóó groot vinden, dat zij — hoe eer hoe liever — afscheid van dat productie-stelsel wenschen te nemen om over te gaan tot een socialistische inrichting der maatschappij. Met name voor den Christelijken arbeider wordt het vraagstuk moeilijk, omdat hij den arbeid ziet als een *zegen*. Tegenover een éézijdigen, overdreven lofzang op den arbeid en met verwerping van de leuze „recht op luiheid” — van socialistische zijde wel aangeheven — kent hij het woord van de Heilige Schrift: „De ziel van den luiaard is begeerig, doch er is niets, maar de ziel van den vlijtige zal vet gemaakt worden”, en: „Wie vaardig is in zijn werk zal voor het aangezicht der Koningen gesteld worden, voor het aangezicht der ongerechte lieden zal hij niet gesteld worden”. Ernstig ook wordt het vraagstuk voor hem, die wel weet, dat de arbeid lijdende is onder den vloek der menschheid, maar toch tevens kent het woord van God, reeds vóór den val gesproken. De mensch moest den hof van Eden „bebouwen” en „bewaren”.

Vreeselijk: te willen en te kunnen werken, maar gedwongen te worden leeg te loopen. Welk een worsteling dan om te blijven bestaan.

* *
*

Omvang en oorzaken der huidige werkloosheid.

Ruw geschat bedraagt het totaal aantal werkloozen over de geheele wereld (Rusland niet medegerekend) \pm 25 millioen. Amerika zit met 4 à 6 millioen, Duitschland met meer dan 3 millioen, Engeland komt

met ongeveer 2½ miljoen. Italië volgt met 1 miljoen, de rest is over andere landen verspreid ¹⁾). Wat ons eigen land betreft moet opgemerkt worden, dat de huidige wereldcrisis niet nalaat ook hier hare gevolgen te doen gevoelen, al is de stijging van het werkloosheidscijfer minder spoedig gegaan dan velen verwachtten. Naar de meening van den heer ir. BÖLGER in *De Economist* van Juli/Aug. 1930 ²⁾ zou dit een gevolg zijn van twee omstandigheden, nl. het feit, dat een crisis als die welke wij thans medemaken betrekkelijk langzaam in de verschillende geledingen van het bedrijfsleven doorwerkt en ten tweede is de toestand op sociaal gebied tegenwoordig in het algemeen wel zoo, dat een werkgever een massa-ontslag van arbeiders als een der laatste middelen zal toepassen en daar zeker niet toe zal overgaan, wanneer niet alle andere middelen om een uitweg te vinden zijn beproefd. Het is voor ons zeer de vraag of deze omstandigheden alleen tot ons land beperkt moeten worden. Voor andere landen, waar de stijging van het werkloozencijfer sneller ging dan bij ons, gelden genoemde omstandigheden ook. Veeleer moet, naar onze meening, hier gelet worden op het feit, dat verschillende oorzaken voor het ontstaan van de crisis juist in die grootere landen zijn te vinden, terwijl de verzorging van de binnenlandsche markt in ons land een groote plaats inneemt. Intusschen, juiste gegevens over de hier te lande bestaande werkloosheid te geven, baart eenige moeite. Het Centraal Bureau voor de Statistiek publiceert het aantal *ingeschreven werkzoekenden* bij de arbeidsbeurzen. Zoo vonden wij in het December-nummer van de *Economische en Sociale Kroniek*:

Aantal ingeschr. werkzoekenden in 1000-tallen op het einde der maand

	1927	1928	1929	1930
Januari	96.1	90.4	102.5	93.3
Februari	90.2	77.6	117.3	91.9
Maart	75.5	62.5	68.2	77.4
April	65.2	57.1	50.	71.2
Mei	59.6	52.6	41.8	66.2
Juni	57.6	51.9	41.1	63.3
Juli	55.4	52.2	41.7	71.6
Augustus	58.4	53.2	43.7	76.5
September	61.1	51.4	46.3	90.5

Het bezwaar van deze opgave is, dat men uit de cijfers niet het

juiste aantal *werklooze* arbeiders kan opmaken. Alle *werkzoekenden* zijn nog niet *werkloos*. Bij de ingeschreven werkzoekenden kunnen b.v. verschillende arbeiders zijn, die een andere betrekking trachten te vinden. Daarom is het Centraal Bureau voor de Statistiek er ook toe overgegaan (sinds April 1930) om na te gaan, welke ingeschrevenen inderdaad als *werkloos* moesten worden beschouwd en zoo vinden we vermeld, dat eind October 1930 een aantal van 84.000 (*Maandschrift* van 29 Nov. 1930) als werkloos moest worden geboekt. Zoo komt men althans wat dichter bij de waarheid. Het totaal is echter hierdoor nog niet aangegeven, omdat men zich beperkt heeft tot de districts-arbeidsbeurzen en correspondentschappen der arbeidsbemiddeling.

De cijfers laten intusschen duidelijk zien de toeneming van de werkloosheid, waarbij echter wel rekening dient gehouden te worden met het feit, dat de grootere bedrijvigheid in nijverheid en landbouw na de strenge vorstperiode in begin 1929 gunstige cijfers voor het tweede kwartaal van 1929 tengevolge had.

De indexcijfers der werkloosheid geven het volgende beeld: (Deze cijfers geven weer het percentage werkloosheidsdagen van het aantal dagen, dat gewerkt had kunnen worden, indien geen werkloosheid ware voorgekomen)

	1927	1928	1929	1930
Januari	13.2	13.8	16.2 *)	11.7
Februari	11.	7.3	17.2 *)	9.8
Maart	7.5	5.	13. *)	6.7
April	6.1	4.	2.8	5.4
Mei	5.1	3.6	2.4	4.8
Juni	4.9	3.6	2.1	4.3
Juli	5.6	4.2	2.4	5.2
Augustus	5.4	4.1	2.5	5.8
September	5.6	3.8	2.5	6.5

Hoewel deze cijfers niet aanstonds onrustbarend kunnen genoemd worden — vooral niet wanneer men let op de toestanden in Engeland en Duitschland — reden tot optimisme geven zij allerminst, vooral niet, wanneer men bedenkt, dat in de wintermaanden de cijfers aanmerkelijk zullen stijgen.

*) Invloed vorstperiode.

Wanneer men de *oorzaken* wil nagaan van de huidige werkloosheid, dan moet men wel bedenken, dat er eigenlijk een *voortdurend* overcompleteet is aan arbeidskrachten, dat er steeds in meerdere of mindere mate van werkloosheid kan gesproken worden. De oorzaken van het tegenwoordig verschil tusschen aanbod van en vraag naar arbeidskrachten zijn niet uitsluitend in één bepaalde richting te zoeken; ze behoeven niet alleen in een *abnormalen* toestand van het economisch leven te zijn gelegen. Daarom zal het goed zijn eerst de zgn. *normale* oorzaken te bespreken.

In de eerste plaats zij dan gewezen op de *seizoenslapte*, die in sommige bedrijven kan heerschen, waardoor het evenwicht tusschen vraag naar en aanbod van arbeidskrachten periodiek wordt verbroken. De wisseling van seizoen schept voor bepaalde bedrijven een steeds terugkeerende slapte en daardoor alleen reeds is er vrijwel permanent een zekere ruimte op de arbeidsmarkt. Als voorbeelden van bedoelde bedrijven noemen wij de landbouwbedrijven, de bouwbedrijven en de modezaken. Ander werk zoeken gaat voor de in die bedrijven werkzame arbeiders moeilijk, omdat ze dikwijls éenzijdig zijn opgeleid, en zich steeds beschikbaar moeten houden om weer in te vallen, zoo ze noodig zijn, met de risico anders geheel verdrongen te worden. Indien die arbeiders een hooger loon verdienen dan hun collega's in bedrijven, welke niet de moeilijkheid van seizoenslapte kennen, is zulks zeer goed te billijken, aangezien nu gespaard kan worden voor tijden van werkloosheid. Wanneer de vraag naar een product regelmatig over het geheele jaar verdeeld werd en zich niet concentreerde op een bepaald seizoen, zou deze periodieke werkloosheid misschien kunnen worden tegengegaan, doch het publiek kan en wil niet altijd daartoe medewerken.

Ten tweede is er steeds een surplus van arbeidskrachten tengevolge van het feit, dat er in onze op ruilverkeer ingerichte maatschappij ondernemingen zijn, die door *innerlijke zwakte* zich genoodzaakt zien tot inkrimping van personeel over te gaan, en ook aan den kant van de arbeiders kunnen redenen zijn, die den ondernemer nopen ontslag aan te zeggen, b.v. doordat de arbeiders minder geschikt zijn voor hun werk, de noodige vakkennis missen of door hun levensgedrag in 't algemeen.

Als derde factor voor het ontstaan van de „normale” werkloosheid zouden wij willen noemen de omstandigheid, dat *vraag en aanbod*

elkaar niet ter juiste plaatse ontmoeten. Een goed geregelde arbeidsbemiddeling kan hier verbetering brengen. Hier te lande is deze zoo georganiseerd, dat te 's-Gravenhage een Centrale Rijks-arbeidsbeurs is gesticht, waar vraag en aanbod van de verschillende districtsarbeidsbeurzen in Nederland te zamen komen. Den 29sten November 1930 kwam tot stand de wet houdende regeling met betrekking tot de arbeidsbemiddeling (Stbl. no. 433).

Thans komen wij tot de oorzaken, die den tegenwoordigen omvang der werkloosheid moeten verklaren. Eenstemmigheid onder de schrijvers en de sprekers over deze oorzaken bestaat er allerminst.

Wie geen vreemdeling is in de literatuur, die in den laatsten tijd is verschenen over deze kwestie, zal dit aanstonds toegeven. Het spreekt van zelf, dat velen de werkloosheid zien als een gevolg van de *wisseling der conjunctuur*, die zich in een algemeene inzinking van de meeste bedrijfstakken manifesteert, maar men verschilt ten aanzien van de vraag, waar de oorzaken van deze wisseling zijn te vinden. De Marxist is al heel spoedig klaar met zijn antwoord. Voor hem is deze omvangrijke crisis een bevestiging van MARX' *Krisen-theorie*, welke leert, dat het aantal crises in deze kapitalistische maatschappij steeds grooter zal worden en elke crisis omvangrijker, totdat ten slotte die maatschappij zal omslaan in een socialistischen heilstaat. Afgescheiden van het feit, dat de historie MARX niet in het gelijk heeft gesteld, moet toegegeven worden, dat onze samenleving veel crises gekend heeft. Ook vroeger waren er de „magere jaren”, waarin armoede en gebrek werd geleden. Toen waren echter de oorzaken andere. Men leed gebrek tengevolge van een *tekort* aan levensmiddelen. Van *overproductie* kon nog geen sprake zijn, omdat de producent op bestelling werkte: wat besteld werd, werd geleverd; de markt was te overzien, zij was lokaal, hoogstens nationaal. Doch thans werkt de ondernemer voor de wereldmarkt; de afzetgebieden kunnen niet meer worden overzien en men moet den omvang van de vraag gissen, men moet raden, wat er noodig is. Daarbij komt nog, dat in den tegenwoordigen tijd de handel en de industrie in hooge mate afhankelijk zijn van het credietwezen, dat vroeger niet bestond of weinig ontwikkeld was. Wanneer het vertrouwen in de solvabiliteit wordt geschokt, breidt de crisis zich spoedig uit en zoo kon Mr. TREUB zeggen: „het crediet is een „kruidje-roer-mijniet”. Die nauwe samenhang tusschen crediet en productie bleek duidelijk bij de crisis van 1908 en speciaal bij de groote crisis van

1914 bij het ontstaan van den wereldoorlog, een gebeurtenis, die velen nog versch in het geheugen ligt. En ook de conjunctuuromslag van November 1929 manifesteerde zich eerst in een *beurscrisis*.

Prof. Dr. P. A. DIEPENHORST heeft in een opstel in het Augustusnummer van *Stemmen des Tijds*³⁾ van 1930 als oorzaken voor de tegenwoordige landbouwcrisis vooral genoemd de *toenemende rationalisatie*, welke vooral in de overzeesche landen haar triomfen viert, en de wassende *protectionistische* stroom in het buitenland⁴⁾. Het lijkt geen twijfel, dat deze zaken voor het gansche bedrijfsleven een ontwrichting beteekenen, die benauwend aandoet. Buitenlandsche schrijvers hechten ook vooral gewicht aan de veranderde voedingswijze, aan de lasten, die fiscale en sociale wetgeving opleggen en de rijke oogsten van 1928 en 1929 hebben ongetwijfeld een overproductie in de hand gewerkt.

Zoeken sommigen alzoo de oorzaak vooral aan de zijde van de goederen, anderen zijn er, die aandacht vragen voor oorzaken bij het geld gelegen.

In *De Telegraaf* van 21 September j.l. wijdt de Zweedsche econoom Prof. GUSTAV CASSEL een artikel aan dit vraagstuk. Hij zoekt de eigenlijke oorzaak in het gebrek aan verzorging van het ruilverkeer met voldoende betalingsmiddelen. Het steeds toenemende ruilverkeer heeft gebrek aan ruilmiddel. Volgens hem begon dat gebrek zijn werking te doen gevoelen, toen in 1929 het Federal Reserve System zijn credietverleening beperkte, slechts om de speculatie aan de effectenbeurs te New-York in te toomen. Wanneer de creatie van betalingsmiddelen in overeenstemming zou geweest zijn met de toegenomen productie, dan zou een algemeene conjunctuursomslag niet noodwendig hebben behoeven in te treden. Wij zouden dan niet voor een catastrofe geplaatst zijn, die plotseling de scharen der werkloozen met ettelijke millioenen vermeerderde.

Ook wordt gewezen op de onvoldoende goudproductie, die geen gelijken tred houdt met den omvang van den groeienden wereldhandel. Men stelt zich dan den volgenden kringloop voor: onvoldoende crediet en onvoldoende vertrouwen in de stabiliteit der politiek en de rentabiliteit der volkshuishouding leiden tot inkrimping van den ondernemingslust, dus tot vermindering van productie, althans op het gebied van de productiemiddelen. Gevolg: ontslag van arbeiders, achteruitgang van consumptie, algemeene daling van levenspeil. Dan komt er

overproductie op het gebied der landbouwgrondstoffen, hetgeen leidt tot een prijsdruk, die ook deze producenten buiten staat stelt te verbruiken. De industrielanden beperken hun vraag naar grondstoffen en brengen den prijsdruk over op de andere oer-elementen der productie. De grondstoflanden, die de door hen benoodigde industrie-producten niet meer kunnen betalen met hun goedkope goederen, betalen dan met gouduitvoer en verzwakken daardoor hun valuta. De intergeallieerde schuldaccorden vereischen betalingen in goud aan Frankrijk en Amerika. Dit goud kan niet productief worden aangewend en verdwijnt in de kelders der banken; het is onttrokken aan de circulatie.

Het Amerikaansche Departement van Landbouw heeft, blijkens mededeeling in *Handelsberichten* van 8 Mei 1930, aan verschillende bekende economen om hun meening verzocht inzake de prijsdaling. Prof. IRVING FISHER van de Yale Universiteit meent, wat de geldsituatie betreft, dat deze op het oogenblik en in onmiddellijke toekomst niet gevaarlijk is, maar hij vreest een algemeene daling van de goederenprijzen als gevolg van goudschaarschte, misschien over een jaar en zeer waarschijnlijk binnen drie of vier jaren.

De heer ROBERTS, vice-president van de „National City Bank of New-York” schrijft de prijsdaling toe aan den industrieelen vooruitgang en uitbreiding der productiecapaciteit.

Dr. BENJAMIN M. ANDERSON, econoom van de Chase National Bank te New-York, betoogt, dat er voldoende goud is in de centrale banken der wereld, om al het noodige bankcrediet te verschaffen voor gewettigde economische doeleinden. De vrees voor een aanstaande goudpaniek op grond van goudgebrek in de komende twee of drie jaren acht hij overdreven.

Dr. ALONZO E. TAYLOR, Directeur van het „Food Research Institute” aan de Stanford Universiteit, geeft toe, dat de prijsdaling wellicht beïnvloed is geworden door een toenemend tekort aan goud, doch acht de opvattingen van KEYNES en CASSEL met betrekking tot de belangrijke van den goudvoorraad niet bewijsbaar.

Het rapport van de zgn. goud-commissie van den Volkenbond, eind September j.l. verschenen, is op het punt van de goudvoorziening zeer pessimistisch en dit pessimisme is gegrond op de raming van de goudproductie voor de eerstvolgende 10 jaar. 5)

Uit een en ander blijkt wel, dat eenstemmigheid ook ten aanzien van dit punt nog niet bestaat.

Naar wij meenen zal het onmogelijk blijken één bepaalde oorzaak voor de tegenwoordige wereldcrisis aan te wijzen. Met het aanwijzen van één factor is men er niet. De structuur onze huidige samenleving is zóó ingewikkeld, dat een veelheid van factoren — zoowel bij de goederen als bij het geld gelegen — aanwezig zijn, die den geregelden gang van het economisch leven verstoren. En geen van die factoren staat op zichzelf; ze grijpen alle in elkander. Geconstateerd kan worden, dat er een wanverhouding bestaat tusschen „koopkrachtige vraag en productie-capaciteit”. Een feit is, dat in het aan de crisis voorafgaande tijdperk van „hoog-conjunctuur” in industrie en landbouw een *teveel* is geproduceerd en dat er onvoldoende koopkracht is bij hen, die aan de voortgebrachte goederen behoefte hebben. Doch tot het ontstaan van dit feit hebben allerlei factoren medegewerkt.

Eisch voor een oplossing van het crisis-wee is in de eerste plaats het scheppen van een sfeer van *vertrouwen* tusschen de naties onderling en een nalaten van opvoering der tariefmuren, die de volkeren van elkander scheiden. Eendrachtige samenwerking is voorwaarde voor goede bestrijding van het *wereld*-crisisgevaar. Nauwgezette bestudeering van factoren, die in de *wereld*-huishouding tot crisis kunnen leiden, is noodzakelijk. (Men denke aan de uitschakeling van *Rusland*, *China* en *Britsch-Indië* uit het ruilverkeer). Vandaar dat ook de anti-revolutionair zijn hoop mag vestigen op een goeden gang van zaken ter Volkenbondconferenties in Genève.

* *
*

Kan de socialistische heilstaat hier uitkomst brengen?

Het rapport over bedrijfsleven en verruiming der arbeidsmarkt in Nederland, uitgebracht door een commissie uit het N.V.V. en de S.D.A.P. besluit met een tiental conclusies, waarvan de eerste luidt: „De werkloosheid is onafscheidelijk verbonden aan het kapitalistische productiestelsel. Haar oorzaken werken overal, waar het kapitalisme heerscht.” (eerste alinea). Op zichzelf genomen valt tegen dit deel der conclusie niets in te brengen. Wat men ook gedaan heeft om dit euvel onzer huidige samenleving tegen te gaan — hoofdzakelijk door de gevolgen der werkloosheid te bestrijden — het euvel is niet weggenomen. Steeds heeft onze samenleving crises met als gevolg o. a. werkloosheid gekend, al werd de Krisen-theorie van MARX in haar absoluutheid niet bewaarheid. Het genoemde rapport zelf zegt echter

meer. Daarin wordt ten duidelijkste uitgesproken, dat de werkloosheid uitsluitend te *wijten is aan* de kapitalistische inrichting der maatschappij. Letterlijk staat er te lezen: „De richting en de omvang der productie worden bepaald door het winstoogetmerk van den ondernemer. In een socialistisch productiestelsel zal er daarentegen naar worden gestreefd, door een weldoordachte organisatie de verbinding tusschen de arbeiders en de productiemiddelen tot stand te brengen. De planmatige organisatie der productie zal steeds en bij elk punt rekening houden met de behoeften der arbeidsmarkt, omdat het algemeen belang de drijfveer dezer organisatie zal zijn, terwijl bij de bestaande productiewijze het individueele belang, het winstoogetmerk, overheerscht.”

Van antirevolutionaire zijde zijn reeds in velerlei geschrift graven gemaakt — van principieelen en van practischen aard — tegen een stelsel, waarbij de productiemiddelen in handen van de gemeenschap zijn. Wij herinneren aan de uiteenzettingen van Prof. Dr. P. A. DIEPENHORST in „Het Socialisme” en aan die van Prof. Dr. P. S. GERBRANDY in „De strijd voor nieuwe maatschappijvormen”. Thans willen wij eens nagaan of de door ons genoemde oorzaken van werkloosheid in een socialistische maatschappij zich niet zullen voordoen, zooals de voorstanders van een dergelijke maatschappij ons zouden willen doen gelooven.

Wij noemden de *conjunctuur-golven*, de periodieke opleving en inzinking van het zakenleven, o. a. verband houdende met de psychologische factoren, die hun invloed doen gelden; afwisseling van vertrouwen en wantrouwen aan de zijde der ondernemers. Zou men nu werkelijk verwachten, dat deze factoren in een socialistische maatschappij met haar legio van overheidsbedrijven niet zullen werken? De geschiedenis is daar om te bewijzen, hoe juist dat monopolistisch karakter, dat het overheidsbedrijf kenmerkt, het gevolg heeft, dat de zucht tot uitbreiding zich sterk doet gevoelen. De wetenschap, dat het toch voor de gemeenschap is, zal er juist toe leiden, dat er maar al te lichtvaardig met de productieve krachten zal worden omgesprongen, terwijl juist in de *particuliere* onderneming een natuurlijke rem aanwezig is om vooruit nauwkeurig berekeningen te maken, welke al te hooge sprongen bezweren. Het argument, dat bij noodzakelijke inkrumping der productie, de arbeiders ander werk zullen krijgen, moet veel van zijn beteekenis verliezen, wanneer men bedenkt, dat dan onproductief werk zal verricht moeten worden tegen lager loon, dat de

overheid in zijn kwaliteit van ondernemer-kapitalist zal vaststellen. Het verschil zal alleen zijn, dat thans de particuliere ondernemer niet uitbuit, maar de overheid.

Verwisseling van plaats der arbeiders in het productie-proces zal eveneens noodzakelijk zijn, en opnieuw doet zich dan het bezwaar der loonregeling gelden. Ook aan seizoenslapse zal de voorgestelde maatschappij niet weten te ontkomen en waar is het bewijs, dat de arbeiders uit liefde tot de gemeenschap zich beter zullen gedragen, meer en nauwgezetter zullen arbeiden dan thans nu zij tenminste de vruchten van hun arbeid in eigen handen zien? Beter en meer voor de gemeenschap? Een psychologische veronderstelling van grenzenlooze naïviteit, heeft iemand eens geantwoord.

Er is werkelijk reden om zich meermalen te bedenken over de vraag of de socialistische maatschappij ons ook ter zake van deze kwestie goede dingen zal doen zien. Slechts mogen wij nog herinneren aan de voorbeelden, die Rusland, Oostenrijk en Queensland ⁶⁾ ons te aanschouwen gaven.

Grondfout van alle socialistisch denken en doen blijft ook hier, dat de kern der zaak niet ligt bij een verkeerden toestand, bij een onjuiste regeling of organisatie, maar bij den *mensch* zelf, in wiens hart de zonde schuilt, welker uitingen dienen bestreden te worden. Dien mensch verbetert men niet door hem te plaatsen in een anderen maatschappijvorm; ook die maatschappij zal onvolmaakt zijn, omdat de mensch onvolmaakt is.

* *
*

Het antirevolutionaire standpunt.

Wanneer wij in de derde plaats zullen trachten antwoord te vinden op de vraag, hoe wij — ingevolge ons A.R. beginsel — tegenover het vraagstuk van de werkloosheid dienen te staan, dan stellen wij eerst de vraag: In hoeverre behoort de werkloosheidszorg tot de taak van de overheid? Om deze vraag helder te bezien, moge herinnerd worden aan de gedachte van de scheiding der levenssterreinen, uitgedrukt in de woorden: „sovereiniteit in eigen kring”. Door Dr. A. KUYPER Sr. is herhaaldelijk in 't licht gesteld, hoe wij hebben te onderscheiden den staat, de overheid en de maatschappij. De staat is het gemeenschapsleven, waarin als eerste vraag geldt: hoe komt dat leven tot volle ontwikkeling; de overheid is het gezag-dragend

element in den staat, dat belast is met wetgeving en rechtspraak. terwijl tusschen het leven van den staat en dat van het individu ligt het terrein van de maatschappij, dat beschouwd kan worden als een uitbouw van het individueele leven, waarin de eerste vraag is: hoe kan het individueele leven zich het best ontplooien?

Elk dezer levensterreinen treft voor zijn eigen gebied zelf de regelingen, welke noodig zijn, en belast zich ook zelf met de uitvoering ervan. Heeft zoo'n levensterrein geen orgaan of een orgaan, dat onvoldoende functioneert, dan eerst neme de overheid de taak op een of ander punt over. Vandaar, dat een antirevolutionair zich steeds verzet heeft tegen de heillooze theorieën der algeheele staatsont-houding, tegen het laissez-faire, laissez-passer-systeem, dat alleen van een politie-staat wilde weten. En evenzeer heeft hij zich verzet tegen de theorieën van den almachtigen staat, die de overheid een roeping toekende, welke zij niet had, en welke denkbeelden wij thans weer terugvinden bij het fascisme, het socialisme en het bolsjewisme.

Dit zoo zijnde, komen wij tot den regel, dat het in 't algemeen, in absoluten zin, niet tot de roeping van de overheid behoort, zich met de zorg voor de werkloozen te belasten of anders gezegd: de bedrijfs-kringen zelf (terrein van de maatschappij), waarbinnen een werkloosheid is ontstaan, zullen maatregelen moeten nemen ter voorkoming of bestrijding van het euvel. Doch uit hetgeen wij stelden vloeit tevens voort, dat in bijzondere omstandigheden overheidszorg moet gevraagd en zelfs overheidsplicht verdedigd dient te worden. Wanneer wij dan ook thans, in dezen tijd van een ernstige crisis, overheidszorg voor de werkloozen vragen, kunnen wij dat alleen doen, omdat het tot de roeping der overheid behoort, sociaal euvel, dat de maatschappij zelf niet kan wegnemen, te herstellen. En het zij nog eens gezegd: vierkant staat de antirevolutionair tegenover de gedachte, die in socia-listischen kring wordt aangehangen, dat het de roeping en de taak der overheid is het geheele economische leven en alles wat daarmee samenhangt te regelen en te leiden.

Bij het kiezen van maatregelen stelde de overheid — Rijks-, provinciale- en gemeenteoverheid — den regel voorop: voorkomen is beter dan genezen. Maatregelen ter voorkoming van werkloosheid verdienen verre de voorkeur boven een bestrijding van de gevolgen der werkloosheid. Op uitvoerige wijze, met bespreking der verschillende maatregelen, is dit aangetoond in het opstel van Dr. J. W. NOTEBOOM over

„Werkloosheid” in „Antirevolutionaire Gemeentepolitiek”. En uit ons antirevolutionair beginsel vloeit eveneens voort, dat middelen ter voorkoming van het armlastig-worden van werkloozen te verkiezen zijn boven steunverleening.

Dat de overheid vrij groote uitgaven gedaan heeft in verband met de werkloosheid, is wel gebleken uit de cijfers, die eerst in 1923, daarna in 1928 van Regeeringswege verstrekt werden op de vragen resp. van de heeren COLIJN en KNOTTENBELT. Over 1927 beliepen de totaalkosten voor Rijk, Provinciën en Gemeenten f 20.462.500,99. De ontwerp-begrooting voor het jaar 1931 vermeldt voor uitgaven „Werkloosheidsverzekering en Arbeidsbemiddeling” een bedrag van f 6.487.925,— d.i. f 1.052.040 meer dan was toegestaan voor het jaar 1930. Nadere specificatie van deze cijfers doet het volgende zien:

	raming voor 1931	toegestaan voor 1930
Algemeene dienst	f 265.800.—	f 262.750.—
Werkloosheidsverzekering	- 5.876.125.—	- 4.855.135.—
Arbeidsbemiddeling	- 303.000.—	- 292.000.—
Overige uitgaven verband houdende met het voorkomen van werkloosheid en leniging van hare gevolgen	- 43.000.—	- 26.000.—

Publicatie van deze cijfers is wel eens gewenscht, omdat men van zekere zijde, ook nu weer in verband met de vlootplannen van minister DECKERS, het den volke wil doen voorkomen, alsof er weinig of niets door de Regeering met betrekking tot de werkloosheid wordt gedaan.

Het schijnt zoo eenvoudig om te zeggen: laat de overheid toch haar gelden in ruime mate ter beschikking stellen. Doch de gang van zaken in het buitenland — met name in Duitschland en Engeland — leert wel anders. De Regeering-BRÜNING werd door de zware eischen aan de staatskas gesteld genoopt tot een diepingrijpende bezuiniging en ook MAC-DONALD werd tot bijzondere noodmaatregelen gedrongen.

Dat wil aan den anderen kant niet zeggen, dat de werking van het Werkloosheidsbesluit 1917 hier te lande geheel en al onberispelijk is en dat er geen redenen zijn om in den thans bestaanden noodtoestand te voorzien.

Het rapport over de wettelijke regeling der werkloosheidsverzekering samengesteld door een commissie uit de Christelijk-sociale studieclub

te 's-Gravenhage, noemt als belangrijk nadeel van de tegenwoordige werkloosheidszorg het feit, dat de steunregelingen geheel beheerscht worden door de inzichten der gemeentebesturen, wat tot gevolg heeft, dat deze regelingen zeer varieeren en de werklooze in de eene gemeente een geheel andere behandeling ondervindt dan in de andere.

Dit brengt het lang niet denkbeeldige bezwaar mede, dat gemeenten met goede werkloosheidszorg een aantrekkingspunt worden voor arbeidersgroepen, die veel met werkloosheid te kampen hebben, uit gemeenten met minder werkloosheidszorg.

Daarnaast staat het nadeel, dat gemeenten met groote werkloosheid, waar dus de inkomsten gewoonlijk laag zullen zijn, met extra groote uitgaven worden belast.

Voeg daarbij nu nog het bezwaar, dat de uitkeeringstermijn gewoonlijk korter is dan de duur der werkloosheid, dat de uitkeeringsbedragen in vele gevallen niet voldoende zijn en dat de ongeorganiseerde arbeiders niet verzekerd zijn, dan gevoelt men, dat verwacht kan worden de wensch van: *wettelijken* uitbouw der werkloosheidsverzekering.

Dr. J. W. NOTEBOOM adviseerde in het Juli/Aug. nummer van *Antirevolutionaire Staatskunde* van het vorige jaar, om in afwachting van de tot standkoming van een wettelijke regeling, de bestaande reglementen, speciaal met het oog op den duur der uitkeering, te herzien 7). Van de zijde der gemeenten zou — volgens hem — in die richting wel eenige aandrang op de regeering en vakverenigingen kunnen worden geoeffend. En — voegen wij er aan toe — gezien den huidigen *noodtoestand* — is dat thans zeer dringend. Verblijdend was de mededeeling van minister VERSCHUUR in de vergadering van de Tweede Kamer van Staten-Generaal op 21 Nov. 1930, dat de regeering van meening is, dat de crisis geen argument mag zijn tegen voorbereiding van een *wettelijke* regeling. Ook ging de minister accoord met verlenging van den uitkeeringsduur.

Doch, hoe belangrijk deze zaak ook is, meer aandacht vragen de pogingen om werkloosheid te voorkomen, waarbij *productieve werkverschaffing en werkverruiming* een belangrijke plaats innemen. Hoopvol stemmen de volgende berichten.

Te Bunschoten is officieel geopend de als gevolg van de Zuiderzee-steunwet gestichte knoopenfabriek. De provincie Friesland gaat door met het ontginningswerk „De Ontginning” in de gemeente Weststellingwerf, honderden hectaren groot. Voor dit ontginningswerk zijn

reeds de voorbereidingen op het gebied van bemaling en kanalen verricht. Er kan dus met het werk worden aangevangen, zoodra de nood aan den man komt. Te Groningen zal in het Westerkwartier worden ontgonnen. De woeste gronden, bekend onder den naam „Tolberter Petten” worden daarvoor door de ontginningsmaatschappij „De Vereenigde Groninger Gemeenten” aangekocht. Waarschijnlijk zal dezen winter met de ontginning dier gronden een aanvang worden gemaakt. Ten slotte zij nog vermeld, dat de plannen van B. en W. van Amsterdam en Ged. Staten van Noord-Holland tot oprichting van een ontginningsmaatschappij vasteren vorm hebben aangenomen. Aandeelhouders zullen, naast de Provincie en de gemeente Amsterdam ook de gemeenten Haarlem en Zaandam, alsmede andere Noord-Hollandsche gemeenten, kunnen worden. Toetreding van het Rijk als aandeelhouder moet als uitgesloten worden beschouwd, maar wel mag op voortzetting van de thans gevolgde wijze van subsidieeren worden gerekend. Provinciale Staten van Noord-Holland hebben een betreffend voorstel van Gedeputeerde Staten zonder hoofdelijke stemming aangenomen.⁸⁾

¹⁾ Ten aanzien van Frankrijk meldt een persbericht van 21 Sept. j.l. het volgende:

Blijkens statistische mededeelingen van het ministerie van Arbeid bedraagt het totaal aantal werklozen in Frankrijk thans 904, tegenover 928 in de voorafgaande week. Aangezien in de Fransche industriën in hetzelfde tijdvak 2702 buitenlanders zijn te werk gesteld (861 Italianen, 395 Portugeezen, 336 Polen en 38 Duitschers) kan van werkloosheid in Frankrijk feitelijk niet worden gesproken.

Op 27 December j.l. was het aantal werklozen echter gestegen tot 11.952.

²⁾ Pg. 573.

³⁾ Pg. 168.

⁴⁾ In een artikel in *De Economist* van Juli/Aug. 1930 noemt J. BS. WESTERDIJK als hoofdoorzaak der landbouwcrisis de ongelooflijke verbetering der landbouwtechniek, vooral op het stuk van mechanisatie en bemesting (pg. 524).

⁵⁾ Men zie over dit rapport een hoofdartikel in het *Algemeen Handelsblad* van 6 October 1930 (Avondblad).

⁶⁾ Over *Queensland* een driestar in *De Standaard* van 24 Juli 1930 (no. 17567): „Leeringen wekken, voorbeelden trekken”.

⁷⁾ Pg. 356 en 357.

⁸⁾ Medegedeeld door het Centraal Bureau voor de Statistiek in het Septembernummer van *Economische en Sociale Kroniek*, pg. 32 en 33. Men zie voorts nog in het *Maandschrift* van 29 Nov. 1930 een belangrijk verslag over de werkverschaffing in Nederland door den heer MEIJER DE VRIES, Rijksinspecteur voor de werkverschaffing, en verder het Decemernummer van *Economische en Sociale Kroniek* over provinciale en gemeentelijke werkverschaffingen.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

Door onze gemeente loopt een van ouds bekende Rijksstraatweg. Het beheer en onderhoud van dezen rijksstraatweg is, voor zoover hij in onze gemeente is gelegen, aan de gemeente overgedragen.

Aan dezen weg staan jaar en dag meerdere gebouwen, welke met toestemming van het gemeentebestuur zijn gebouwd. De weg heeft thans een breedte van ± 10 à 12 M. tusschen de aangrenzende particuliere eigendommen, waarvan het verharde gedeelte 4 à 5 M. bedraagt. De weg is toegangsweg tot de bebouwde kom en een drukke verkeersweg.

Het voor deze gemeente vastgestelde plan van uitleg loopt met een straat over dezen weg, evenwel met een breedte van 35 M. tusschen de rooilijnen. Deze rooilijnen zijn door den Raad vastgesteld.

Dengenen, die thans aan dien weg willen bouwen, wordt de verplichting opgelegd in of achter die vastgestelde rooilijnen te bouwen. Maar . . . daarbij wordt den betrokken aanvragende verplichtingen opgelegd om:

1e. De tusschen deze rooilijn en de eigendomsgrens gelegen gronden over de volle breedte van het te bouwen perceel *gratis* ten behoeve van de eventueele straatverbreding aan de gemeente over te dragen.

2e. Een bedrag in de gemeentekas te storten, gelijkstaande met al de kosten welke eventueel noodig zullen zijn voor den aanleg van de in het plan vastgestelde straat van 35 M. Natuurlijk wordt slechts de helft van de breedte, dus $17,5$ M., in rekening gebracht, wanneer er aan één zijde van den weg gebouwd wordt.

In deze kosten zijn begrepen: rioleering, bestrating, waterleiding, gasleidingen, verlichting, brandkranen enz. enz., terwijl al deze werken in de bestaanden rijksweg aanwezig zijn, maar natuurlijk niet op de plaats en in den omvang, zooals men zich de straat later denkt.

Nu is mijn vraag: mag een gemeentebestuur dergelijke zware en

m. i. onbillijke voorwaarden aan een bouwvergunning verbinden voor straten en wegen, waaraan sinds onheugelijke tijden gebouwd wordt, op grond van het feit, dat de straat nu niet (waarom nu niet, en vroeger wel?) voor huizenbouw is bestemd en ingericht?

Wanneer ook uw meening is, dat hier iets geëischt wordt, wat onbillijk (of wederrechtelijk) is, welken weg dient dan iemand in te slaan, die noodgedwongen reeds de bedoelde gronden heeft afgestaan en de geëischte gelden gestort, om deze terug te vorderen?

Als toelichting moge nog dienen, dat de bedoelde eischen niet rechtstreeks aan een bouwvergunning worden verbonden, maar dat de aanvrager eerst een brief van het gemeentebestuur ontvangt, waarin hem wordt bericht, dat er in strijd met art. 5 van de verordening zou moeten worden gebouwd, maar dat B. en W. geneigd zijn ontheffing van het verbod in het genoemde artikel te verleenen indien aanvrager bereid is de gevraagde (in dat schrijven genoemde) eischen in te willigen, en wanneer hieraan is voldaan, dus de grond *is* overgedragen en de gelden *zijn* gestort, de gevraagde vergunning zal worden verleend en ontheffing van art. 5 der bouwverordening zal worden gegeven.

Art. 5 luidt: Het is verboden elders te bouwen dan aan straten voor huizenbouw bestemd en ingericht en, voorzover straten *na* het in werking treden dezer verordening worden gelegd, voordat zij zijn voltooid en alle door den Raad bij de vergunning gestelde voorwaarden zijn nagekomen.

ANTWOORD:

Op grond van de verstrekte gegevens wil het ons voorkomen, dat er tegen de gedragslijn van het gemeentebestuur zoowel in juridisch opzicht als uit oogpunt van politiek beleid bezwaar bestaat.

Blijkbaar voldoet de Rijksweg niet aan de eischen, die de Raad in het algemeen of in dit bijzonder geval bij het aanleggen van straten of bij het verleenen van vergunning daartoe meent te moeten stellen. Daarom is het bouwen aan dezen straatweg bij art. 5 der bouwverordening verboden. En van deze omstandigheid wil het gemeentebestuur blijkbaar gebruik maken om den Rijksweg ten koste van de eigenaren der aan den weg gelegen erven te verbreden en te doen beantwoorden aan de eischen van het moderne verkeer. Immers voordat aan die eischen is voldaan verkrijgt de belanghebbende geen bouwvergunning.

Weliswaar zijn B. en W. — krachtens den laatsten, door den inzender niet geciteerden zin van art. 5 der Bouwverordening — bevoegd in bijzondere gevallen van dat gebod ontheffing te verleenen. Doch alsdan gelden de nader door hen te stellen eischen.

Nu noemt de vraag een tweetal eischen, die worden gesteld n.l. het gratis overdragen van een strook grond en het storten van een zeker bedrag in de gemeentekas. Blijkbaar worden die eischen niet gesteld door den Raad of door B. en W. als voorwaarden bij het uitreiken van een vergunning, doch in den vorm van een verzoek van B. en W. aan den aanvrager van een bouwvergunning en dan alvorens over een ingekomen aanvraag door hen wordt beschikt. Maar dan toch zoo, dat weigering om aan het verzoek te voldoen beteekent het niet verkrijgen van bouwvergunning, zoodat het verzoek van B. en W. feitelijk gesanctionneerd wordt door een verbod om op den langs den Rijksweg gelegen grond te bouwen en dus in wezen een eisch is.

Hiertegen bestaat o. i. wettelijk bezwaar. Want naar ons oordeel zijn de Raad en B. en W. niet bevoegd, om rechtstreeks of op deze wijze zijdelings eischen te stellen als de bedoelde.

De bevoegdheid, die de Raad aan de Woningwet ontleent om eischen te stellen met betrekking tot het bouwen en geheel of gedeeltelijk vernieuwen van woningen en ten aanzien van bestaande woningen, is zeer ruim en wordt dan ook door art. 1 dier wet zonder eenige beperking erkend. Daarnevens erkent de Woningwet nog 's Raads bevoegdheid om krachtens zijn algemeene verordnungsbevoegdheid van art. 135 der Gemeentewet ten deze voorschriften te stellen. En van deze laatste bevoegdheid mag de Raad zelfs gebruik maken ten aanzien van een onderwerp, waarin de Woningwet reeds voorziet (art. 51).

Echter mogen deze eischen en voorschriften niet in strijd zijn met de bepalingen van de Woningwet noch met die van de Grondwet of eenige andere wet.

En dit zelfde geldt eveneens van de voorwaarden, die B. en W. stellen bij het verleenen van bouwvergunning (art. 5, 3e lid) of bij het verleenen van vrijstelling van het voldoen aan in de Bouwverordening bepaaldelijk omschreven eischen (art. 6, 1e lid sub *b*); en evenzeer geldt dit van de nadere eischen, die B. en W. krachtens art. 6, 1e lid sub *a* der Woningwet vaststellen ten opzichte van in die verordening bepaaldelijk aangewezen punten. Ook deze voorwaarden en nadere eischen, mogen niet met eenige wettelijke bepaling in strijd zijn.

De eischen, boven genoemd, zijn o. i. echter in strijd met verschillende wettelijke bepalingen.

Zoo beteekent het stellen van den eisch om de binnen de rooilijn gelegen terreinstrook gratis aan de gemeente over te dragen, dat de eigenaar tot dien grondafstand door het publiek gezag gedwongen wordt, op straffe van niet te mogen bouwen. Immers, bij weigering wordt geen bouwvergunning verleend, omdat de Rijksstraatweg niet meer voldoet aan de eischen, waaraan een voor huizenbouw bestemde en ingerichte straat moet voldoen.

Hier wordt dus feitelijk grond onteigend, immers door het publiek

gezag met dwang, zij het ook indirecten dwang, aan de eigenaren ont-nomen, zonder schadeloosstelling en zonder voorafgaande verklaring van het algemeen nut bij de wet en derhalve in strijd met de Grondwet. En zelfs al zou hier onteigening in het belang der volkshuisvesting, dus zonder voorafgaande verklaring bij de wet, dat het algemeen nut de ont-eigening vordert, toelaatbaar zijn — hetgeen o. i. niet het geval is — dan zou hier toch in strijd gehandeld worden met de bepalingen van de Ont-eigeningswet, die de procedure der onteigening in het belang der volks-huisvesting beschrijft.

Door den eisch om een bepaald bedrag ter vergoeding van straat-aanleg, riolering enz. in de gemeentekas te storten, legt het gemeente-bestuur de eigenaren van de aan den weg gelegen grondstukken een financieelen last op, waaraan, op straffe alweer van een bouwverbod, moet worden voldaan. Door dien eisch wordt derhalve door het publiek gezag in de gemeente ter voorziening in bepaalde publieke behoeften een belasting opgelegd aan de eigenaren van aan den straatweg gelegen erven, waarbij in tweeërlei opzicht in strijd wordt gehandeld met de wet.

Vooreerst door overschrijding van de wettelijke grens van de bevoegdheid der gemeente inzake belastingheffing, omdat het gemeentebestuur niet bevoegd is tot een dergelijke heffing. De bevoegdheid van den Raad inzake belastingheffing is beperkt tot de belastingen, die de Gemeente-wet opsomt. Doch een heffing als waarvan hier sprake is, kan niet ge-bracht worden onder de gemeentelijke retributies, die art. 238 Gemeente-wet noemt, noch beschouwd worden als bouwgrondbelasting, straat(weg) belasting, baatbelasting of eenige andere belasting die de Gemeentewet omschrijft. En B. en W. missen alle bevoegdheid tot belastingheffing.

Bovendien geschiedt deze heffing zonder in acht te nemen de voor-schriften van art. 232 en v.v. der Gemeentewet inzake de gemeentelijke belastingheffing. Met name ontbreekt een door de Kroon goedgekeurde belastingverordening, zoodat ook op dien grond de heffing onwettig is.

Zelfs zouden — dit in antwoord op de tweede vraag van den inzender — de eigenaren, nadat zij betaald en de bouwvergunning verkregen hadden, hunne storting in de gemeentekas weer van de gemeente kunnen terug-vorderen, gelijk onlangs door de Rechtbank van Amsterdam (vonnis van 26 Mei 1930) en enkele jaren geleden door het Hof te 's Gravenhage (arrest van 19 Juni 1924) in een overeenkomstig geval werd beslist¹⁾.

Nu dient men evenwel hierbij in het oog te houden, dat tusschen bouwers en gemeentebesturen dikwijls privaatrechtelijke contracten ge-slotten worden, waarbij aan de bouwers soortgelijke eischen worden ge-steld als in dit geval, zonder dat een dergelijke overeenkomst in strijd met de wet behoeft te zijn.

Gewoonlijk hebben de eigenaren van bouwgronden er belang bij dat hun gronden aan behoorlijk aangelegde en van riolering en andere ge-leidingen voorziene straten komen te liggen. En wel vooreerst omdat hierdoor de waarde van den grond als bouwterrein stijgt, maar vooral

ook in verband met het voorschrift van de meeste bouwverordeningen, dat het bouwen op gronden, die niet aan behoorlijk aangelegde straten gelegen zijn, verbiedt.

Derhalve ligt het voor de hand dat zij òf zelf zorg dragen voor den straataanleg, waardoor hun grond op rationeele wijze in bruikbare perceelen wordt verdeeld, teneinde daarna die straten bij overeenkomst aan de gemeente in onderhoud en beheer over te dragen volgens de eischen, die de gemeente stelt, òf met de gemeente een overeenkomst sluiten, waarbij deze zich verbindt tegen vergoeding van kosten en overdracht van den daarvoor benodigden grond voor den straataanleg zorg te dragen.

En waar nu op deze wijze bij privaatrechtelijke overeenkomst door den belanghebbenden bouwer deze eischen als contra-praestatie voor hetgeen de gemeente in zijn voordeel doet, worden aanvaard, gelden de zoeven door ons genoemde wettelijke bezwaren niet.

Doch in het onderhavig geval is, als wij goed zien, de casus-positie een andere. Hier is geen sprake van een vrijwillig gesloten overeenkomst doch hier treedt het gemeentebestuur op krachtens haar publiek gezag, stelt eerst hogere eischen aan een reeds bestaanden weg en legt vervolgens aan de eigenaren, die op hun aan dien weg gelegen grond bouwen willen, de verplichting op tot gratis grondoverdracht en het storten van een som in de gemeentekas.

Het zijn niet de grondeigenaren, die tot de gemeente komen met een verzoek om in hun belang een straat aan te leggen. Doch de gemeente acht uit verkeers oogpunt verbreding van een reeds bestaanden weg noodzakelijk. En ten einde nu de kosten daarvan te brengen ten laste van de eigenaren der aangrenzende panden, maakt het gemeentebestuur gebruik van de bevoegdheden, die de Woningwet haar verleent, op een wijze die o. i. uit wettelijk oogpunt niet toelaatbaar is.

* *
*

Ook uit het oogpunt van politiek beleid achten wij de gedragslijn van het gemeentebestuur niet zonder bedenking.

De strekking van dit beleid is blijkbaar om de kosten van de verbreding van den straatweg, inclusief de rioleering, verlichting en waterleiding, af te wentelen van de publieke kas en geheel te doen rusten op de eigenaren der aan dien weg gelegen erven.

Dit is echter, naar het ons voorkomt, tegenover deze eigenaren niet billijk. De wegverbreding geschiedt uiteraard niet uitsluitend op hun verzoek en ten hunnen gerieve, doch in het belang van het verkeer, zoowel van het communale als van het intercommunale verkeer, dus in het algemeen volksbelang, genomen in den ruimsten zin des woords. En het gaat o. i. niet aan de kosten van het behartigen van dit belang uitsluitend te doen drukken op de eigenaars, wier erven aan den straatweg gelegen zijn.

Waarbij komt, dat bij een dergelijke wijze van handelen deze kosten vrij willekeurig over de bedoelde eigenaren worden verdeeld. De eigenaar,

die niet op zijn terrein wenscht te bouwen of reeds beschikt over een villa of ander gebouw en geen plan heeft tot vernieuwing van dit gebouw, gaat vrijuit, terwijl degene, die bouwen wil en derhalve een bouwvergunning van B. en W. noodig heeft, zich genoopt ziet tot een belangrijke bijdrage in grond en geld ten behoeve van de gemeente zonder dat de heffing dier bijdrage op een wettige verordening steunt. En toch profiteert ook de eigenaar van een grondstuk, die zijn grond onbebouwd laat of de eigenaar van een reeds bestaand gebouw aan den straatweg van de verkeersverbetering, die de waarde van zijn bezit verhoogt, al moge ook de waardevermeerdering door de eischen, die het gemeentebestuur bij bouwaanvraag stelt, eenigermate gedrukt worden.

Dat ook de Kroon bezwaar heeft tegen het brengen van voordeelen aan de gemeente door middel van het stellen van bepaalde eischen bij het verleenen van bouwvergunning blijkt uit het K. B. van 26 Mei 1922 (S. 392). B. en W. van de gemeente Smalingerland hadden bij het verleenen van een bouwvergunning aan de N.V. „Nationale Bankvereniging” te Utrecht voorwaarden gesteld, waarvan de belangrijkste, nadat de Raad daarin enkele wijzigingen had aangebracht, als volgt luiden:

„de gemeente legt langs den voor- en den zuidelijken zijgevel van het gebouw een trottoir aan, overeenkomstig de hierbij gevoegde teekening;

„de adressante draagt f 600.— bij in de kosten van aanleg van bedoeld trottoir;

„het trottoir langs den zuidelijken zijgevel van het gebouw moet na den aanleg kosteloos worden overgedragen”.

Dit door den Raad gewijzigde besluit van B. en W. werd echter door de Kroon vernietigd, waarbij zij overwoog, dat deze bepalingen niets hebben uit te staan met het doel, waarmede vergunning verplichtend is gesteld, doch strekken tot het verkrijgen van voordeelen, *die de gemeente zich langs anderen weg moet trachten te verwerven*. De Kroon oordeelde daarom een „dergelijk willekeurig gebruik van de bevoegdheid tot het opleggen van voorwaarden” in strijd met het algemeen belang.

Het wil ons voorkomen, dat die beslissing van de Kroon in principe juist is. Er dreigt inderdaad gevaar voor willekeur en ondermijning der rechtszekerheid, wanneer de gemeentebesturen op deze wijze, buiten de wettelijke voorschriften inzake de onteigening en belastingheffing om, bepaalde voordeelen, zij het ook ter tegemoetkoming in door de publieke kas gemaakte of nog te maken kosten, zien te verkrijgen.

Gaat men dien weg op, dan ontnemt men den eigenaren de waarborgen, die in wet en verordening, speciaal voor de eerbiediging van hunne rechten, liggen; dan stimuleert men een concentratie van macht in de hand van degenen, die in de gemeentelijke grond- en woningpolitiek de lakens uitdeelen; en dan vergroot men het gevaar voor machtsmisbruik waarvan niet alleen de eigenaren doch evenzeer andere volksgroepen, met name de huurders, de dupe kunnen worden.

Wil de gemeente van de eigenaren der aan den Rijksweg gelegen

erven een bijdrage vorderen in de kosten van de wegverbetering, dan bestaat hiertegen in principe geen bezwaar. Want zij allereerst profiteeren van deze wegverbetering. Doch de gemeente dient daarbij gebruik te maken van de middelen, die de wet haar verleent, d. w. z. aankoop of onteigening van de terreinstrooken, die voor verbreding van den weg noodig zijn en het vorderen van een billijke bijdrage in de kosten door middel van baat- of straat(riool)belasting, waartoe de gemeentewet (art. 242 c e.d.) den Gemeenteraad sinds de wet van 30 December 1920 uitdrukkelijk de bevoegdheid verleent.

¹⁾ *W. v. h. Recht* no. 11237, *Gemeentestem* 3817 en *Weekbl. Gemeentebelangen* 1930 no. 47.

²⁾ Opgenomen in de *Verzam. Adminis. Beslissingen* 1922 p. 171.

2. VRAAG.

Voor enkele jaren nam onze Gemeenteraad op voorstel van B. en W. het besluit, om het steuncomité voor werkloozen op te heffen en alle werkloozen regelrecht te helpen uit de kas van het Burgerlijke Armbestuur.

Alle A.R. gemeenteraadsleden (7 van de 11) waren daar vóór.

Op 't oogenblik maken we weer een crisis door van groote werkloosheid. De Geref. Kerk alhier had het groote voorrecht altijd haar armen naar behooren te verzorgen. De groote toeneming van werkloosheid deed de Diaconie dier Kerk thans echter het besluit nemen, om de werkloozen niet als armen te beschouwen en ze te verwijzen naar het Burgerlijk Armbestuur.

Hiermede zijn niet allen het eens en voor genoemde broeders, die werkloos zijn is het een zware gang, ondersteuning te gaan vragen bij het Burgerlijk Armbestuur.

Mijn eerste vraag is nu: Is bovengenoemd besluit van den Gemeenteraad wel goed?

In de tweede plaats: Kan er op bovengenoemd besluit weer een voorstel van A.R. zijde gedaan worden, om daarop terug te komen?

Op de eerstvolgende vergadering van onze Kiesvereniging zal hoogst waarschijnlijk een voorstel komen, om aan onze gemeenteraadsleden te verzoeken, weer een steuncomité in het leven te roepen.

Het zal van groot belang zijn, hoe die bespreking op de kiesvereniging geleid wordt en daarom ben ik zoo vrij vriendelijk te verzoeken, ter voorkoming misschien van vele moeilijkheden, mij van advies te dienen.

ANTWOORD.

Naar onze meening behoort het tot de roeping der Kerk de behoeftige werkloozen te steunen; een meening, die in het algemeen in onze kringen wordt aangehangen — al zijn er ook die anders denken — en die wij nader hebben uiteengezet in een artikel over „Diaconie en Overheid” in het Diaconaal Handboek (uitgave J. H. Donner Rotterdam), waarnaar wij ons veroorloven ten deze te verwijzen.

Dit neemt echter niet weg, dat er omstandigheden kunnen zijn, dat de Diaconie hare principieele roeping niet ten volle kan vervullen. En zulks niet alleen uit het oogpunt van financiën, doch ook omdat zij in crisistijd niet over de noodige krachten beschikt, om den zich plotseling sterk uitbreidenden ondersteuningsarbeid — een arbeid, die speciaal ten opzichte van de valide werkloozen uiterst moeilijk is — naar behooren te vervullen.

Daarom gevoelen wij geen vrijheid, om een afkeurend oordeel uit te spreken over een Diaconie, die onder den druk der omstandigheden tot het besluit komt, om de zorg voor de werklooze lidmaten aan Burgerlijk Armbestuur of Gemeente over te laten. Wel behoort, naar onze meening, ook na het nemen van zulk een besluit het streven van de Diaconie er op gericht te blijven, om zoo spoedig mogelijk hare bemoeiingen weer tot alle behoeftige lidmaten der gemeente uit te strekken.

Wij moeten daarbij opmerken, dat het niet allereerst de taak der kiesvereniging is, om uit te maken wat een Diaconie moet doen of niet moet doen. Dit moet de Diaconie zelf beoordeelen.

Daarom is het o. i. gewenscht bij de bespreking van deze zaak ter vergadering van de kiesvereniging de quaestie, of de Diaconie al dan niet werkloozen behoort te ondersteunen buiten geding te laten en eenvoudig te aanvaarden het feit, dat de Diaconie gemeend heeft de werkloozen niet langer te kunnen steunen.

De vraag is dan, hoe met deze werkloozen moet worden gehandeld.

En in antwoord op deze vraag zouden wij als onze meening willen uitspreken, dat in het algemeen bijzondere commissies voor werkloozensteun uit den booze zijn. Zulks vooreerst met het oog op de werkloozen zelf, doch ook met het oog op de werkloosheidsverzekering.

Vele werkloozen ontvangen liever steun uit handen van een bijzondere commissie dan uit handen van Diaconie of Burgerlijk Armbestuur. Dat is een algemeen bekend feit. Doch in die voorkeur schuilt juist een groot gevaar n.l. een gevaar voor verslapping van het verantwoordelijkheidsgevoel der werkloozen. De bijzondere steun versterkt bij de werkloozen de verkeerde gedachte aan een recht op steun, welke de gemeenschap verleen moet, omdat die gemeenschap — of, om in de taal der socialisten te spreken: de tegenwoordige kapitalistische maatschappij — aan de werkloozen werk onthoudt. En zoo wordt geleidelijk de verantwoordelijkheid van de werkloozen afgewenteld op de gemeenschap en wordt

de prikkel, om door energie en inspanning in eigen onderhoud te voorzien, verzwakt.

Ook voor de werkloosheidsverzekering zijn de bijzondere steuncommissies schadelijk. Vooral wanneer de uitgetrokken en niet-verzekerde werkloozen op gelijken voet door die commissie worden gesteund. Want alsdan wordt praktisch het verschil tusschen een werklooze, die dank zij zijn betaalde premies uit een werkloozenkas steun trekt, en een werklooze, die zich nimmer eenig offer getroostte om in eigen werkloosheidsnood te voorzien, nauwelijks meer gevoeld. En dit oefent een nadeeligen invloed op de instandhouding en vooral op den groei der werkloosheidsverzekering.

Toch zouden wij ons in crisismomstandigheden niet altijd tegen het instellen van een bijzondere commissie willen verzetten.

Aanleiding daartoe kan zijn een zoodanige toeloop naar de gewone instellingen voor armenzorg, dat deze niet in staat zijn de werkloozenzorg op behoorlijke wijze te behartigen.

En ook het feit, dat in zoodanigen crisistijd door de maatschappelijke omstandigheden menschen behoeftig worden, die anders nimmer om steun behoeven aan te kloppen, is o. i. een argument voor het in het leven roepen van een bijzonderen crisisvorm, gelijk ook dikwijls bij bijzondere rampen als brand, watersnood e. d. crisiscomité's voor steunverleening worden ingesteld. Want juist voor deze groep personen kan de gang naar een instelling voor armenzorg een zekere moreele inzinking ten gevolge hebben, die niet alleen voor hen persoonlijk, doch ook uit algemeen maatschappelijk oogpunt schadelijk kan zijn.

Intusschen dient o. i. bij het instellen van een dergelijke commissie in verband met de bovengenoemde bezwaren tweërlei te worden vastgesteld:

1e. dat duidelijk op den voorgrond gesteld wordt, dat de maatregel het karakter draagt van een *crisismaatregel*, dus *haar oorzaak vindt in buitengewone omstandigheden en van tijdelijken aard is*; waaruit volgt, dat zoo spoedig mogelijk tot den normalen toestand van steunverleening, ook aan de werkloozen (n.l. door de gewone instellingen) moet worden teruggekeerd ¹⁾;

2e. dat de niet-verzekerde werkloozen niet geheel op één lijn worden gesteld met de uitgetrokkenen, doch tusschen beider positie een duidelijk onderscheid blijft bestaan. Dit onderscheid kan worden gezocht hetzij in verwijzing der niet-verzekerden naar de gewone organen voor armenverzorging, hetzij in steunverleening via de vakbesturen, hetzij in het vaststellen van eenigszins gunstiger steunnormen voor de uitgetrokkenen dan voor de niet-verzekerden. Wij zouden de voorkeur geven aan eerstgenoemden maatregel. Doch bestaat hiertegen bezwaar, dan zouden wij toch een der andere verkiezen boven een behandeling geheel op gelijken voet.

¹⁾ Deze eischen stelt ook de Regeering bij het verlenen van crisissteun buiten de Armenwet om. Men zie o. a. de K. B. van 2 Juli 1928 en 24 Sept. 1929.

BOEKBESPREKING

ALS MAN EN VROUW SCHIEP GOD DEN MENSCH,
door Rev. A. HERBERT GRAY; uit het Engelsch ver-
taald door W. L. RUYS—BARGER; met een voorwoord
van Dr. C. J. HONIG. — Kampen, J. H. Kok N.V., 1930.

Hoe weldadig doet dit boekje aan door zijn blanke oprechtheid en door het gezond Christelijk beginsel, waarvan het getuigt. Wat mij bovenal trof, nadat ik de producten van Lindsey en Calverton had gelezen, is dit, dat in tegenstelling met beide genoemde amerikaansche auteurs Rev. Gray niet aan het schelden gaat op een verouderde moraal en niet met een onaangenaam aandoende hautaine autoriteit eens vertellen komt, hoe het moet. Neen, hier is een vaderlijke vriend aan 't woord, die den lezer even apart neemt en heel vertrouwelijk, maar ook heel eerlijk over de sexueele dingen praat in een reine sfeer; die niet quasi-interessant allerlei (on)mogelijke pikante gevallen uitmeet, maar die eenvoudig de verkeerdheden zonde durft noemen en — want dit is het mooiste — ten slotte gelooft in de overwinning der louterende liefde. Hierdoor wordt gegeven de „goddelijke oplossing na al onze afdwalingen en strijd in verband met de sekse” (blz. 165).

Het vraagstuk van de verhouding der geslachten, van de huwelijksmoraal, van de „kameraadschap” en de geboortebeperving staat in onze dagen wel in het centrum der belangstelling. Wanneer ik mij niet bedrieg, wordt ook in Christelijken kring geworsteld met deze vraagstukken, die, blijkens de literatuur, buiten onze landsgrenzen acuut geworden zijn. Maar wij leven internationaal, en deze revolutievlammen, die in Rusland en in Amerika hechte gebouwen aantastten, zullen wellicht spoedig ook in ons eigen vaderland gaan schroeien. Daarom is het van zoo groot belang, dat men waakzaam zij en vóór het telaat is zich ten aanzien van deze punten bezinne op Christenroeping en Christenplicht.

Literatuur en film vergiffigen het opgroeiend geslacht; relativisme en scepticisme doen zelfs op eigen erf hun intree. Wie hiervoor de oogen sluit, staat dubbel schuldig.

Eisch van antirevolutionair beginsel is het, dat alles in het werk gesteld worde, om een dam op te werpen tegen hen, die de Christelijke grondslagen onzer samenleving trachten te ondermijnen. Niet, dat de overheid als zede-meesteres moet optreden. Ethische grondbeginselen verkondigen en verbreiden dient te worden overgelaten aan het gezin, aan de school en de kerk. Doch dit impliceert geenszins, dat de overheid zich nu voor het overige

afzijdig houde. Zoo terecht spreekt art. XIV van Ons Program van de overheidsplicht om te waken voor de publieke eerbaarheid op den weg en in publieke plaatsen; hier ligt dus wel degelijk een taak — en in den tegenwoordigen tijd met name — een niet te onderschatten taak voor de overheid.

In dit verband evenwel zal, naar het ons voorkomt, van nog grooter gewicht zijn, wat Kuyper eens kernachtig uitdrukte in het adagium: antirevolutionair ook in uw huisgezin. Omdat het gezin de oerel is van de samenleving. Wanneer het gezin gezonde menschen en gezonde verhoudingen kweekt, dan zal dat niet zonder invloed blijven op de maatschappij. Laten daarom wij, antirevolutionairen, aan de wereld toonen, dat Lindsey en Calverton ongelijk hebben, als zij het probleem willen oplossen door voor den „vrijen” mensch op te eischen het recht van zich „vrij” te kunnen uitleven. Laten wij allerwege de menschen ervan probeeren te overtuigen, „dat de eeuwige orde blijft” (blz. 39), en dat wie daartegen in wil gaan, gebroken wordt.

„De wachtkamers van zenuwspecialiteiten,” zegt Gray, „worden bevolkt door mannen en vrouwen, die aan zenuwstoringsen lijden, doordat zij er niet in slaagden, hun huwelijk tot een harmonieus geheel op te voeren. Velen zouden aan dat lot ontsnapt zijn, als zij maar den normalen Christelijken kijk hadden gehad op zichzelf en hun natuurlijke verrichtingen. Het was een God van liefde, die ons maakte, zooals wij zijn, en wij verstoren Zijn plannen met ons, als wij probeeren te leven, alsof wij er eigenlijk boven verheven zijn” (blz. 134).

Uit dit citaat moge blijken, hoe eenvoudig en rustig en overtuigend Rev. Gray zijn stof behandelt. Van zulke klare uitspraken is het boek vol. Ziehier nog een andere aanhaling:

„Wij moeten aannemen, dat niet het huwelijk, maar de menschen, die het huwelijk sloten, oorzaak van de mislukking zijn. Niets in het leven is zoo schoon of zoo heilig, of het kan door misbruik bedorven worden, en de liefde is hierop geen uitzondering. Ik geloof, dat de liefde altijd gevoeld wordt als een oproep tot onzelfzuchtigheid, maar aan dien oproep kan wel geen gehoor gegeven worden. Als dat zoo is en twee zelfzuchtige menschen zijn voor het leven verbonden, dan zijn alle voorwaarden tot een leven vol ellende al voorhanden. Zelfzuchtige menschen zijn doorgaans ongelukkig en de som van twee ongelukkige menschen kan moeilijk een gelukkig huwelijk tot uitkomst geven” (blz. 139).

„Het levensprobleem kan door een lui mensch nooit worden opgelost, onverschillig of hij gehuwd of ongehuwd is” (blz. 140).

Doch genoeg, naar ik vertrouw, om de overtuiging te wekken, dat wij hier een boek hebben, dat aantrekkelijk is, niet alleen door de keurige wijze waarop Kok het verzorgde, maar bovenal door de manier waarop het huwelijksprobleem behandeld wordt.

Moge het in ruimen kring een aandachtig gehoor vinden en nog menig-een, die thans wankelt ten doode, direct of indirect tot blijvenden zegen zijn.

BEEKENKAMP.

HET VERSLAG DER LAGER ONDERWIJS-COMMISSIE

DOOR

PROF. MR. V. H. RUTGERS.

I.

Onder dagteekening van 29 December 1930 heeft de Staatscommissie, benoemd bij K. B. van 2 Juli 1926, die 18 September 1926 door den Minister WASZINK werd geïnstalleerd, haar verslag uitgebracht.

Herinnerd moge worden aan de opdracht der Commissie, welke luidde:

a. te overwegen, of in de Lager-onderwijswet 1920 wijzigingen behooren te worden aangebracht, waardoor — met volkomen eerbiediging van het beginsel der financieele gelijkstelling tegenover de openbare kassen van het openbaar en bijzonder lager onderwijs, gelijk dit is neergelegd in artikel 195 der Grondwet, en zonder schade te doen aan de vitale belangen van het onderwijs — aan dat beginsel eene minder kostbare toepassing wordt gegeven,

niet noodzakelijke beperkingen der vrijheid van het onderwijs worden weggenomen, en

in het algemeen bezwaren, welke bij de toepassing der Lager-onderwijswet 1920 zijn aan het licht getreden, worden opgeheven;

b. indien deze vraag bevestigend wordt beantwoord, hare voorstellen te belichamen in ontwerpen van wet en, zoo noodig, van algemeene maatregelen van bestuur.

Bij genoemd besluit werden in deze Commissie benoemd:

tot lid en voorzitter: Mr. V. H. RUTGERS, oud-Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, destijds te 's-Gravenhage, thans te Amsterdam;

tot lid en onder-voorzitter: TH. M. KETELAAR, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Amsterdam;

tot leden:

A. H. GERHARD, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Amsterdam;

Mr. Dr. J. VAN DER GRINTEN, hoogleeraar aan de Roomsch-Katholieke Universiteit te Nijmegen;

Mr. H. W. J. M. DE JONG, lid van den gemeenteraad van 's Gravenhage, te 's-Gravenhage;

Mr. A. JONKER, directeur van de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten, te 's Gravenhage;

ED. POLAK, wethouder der gemeente Amsterdam, te Amsterdam;

Jhr. Dr. J. W. H. RUTGERS VAN ROZENBURG, destijds oud-lid, thans lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Baarn;

Mr. J. TERPSTRA, destijds secretaris van den Schoolraad voor de Scholen met den Bijbel, te 's Gravenhage;

H. W. TILANUS, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, secretaris van den Onderwijsraad, te 's Gravenhage;

Mejuffrouw J. WESTERMAN, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage;

Mr. A. I. M. J. baron VAN WIJNBERGEN, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Utrecht;

tot secretarissen:

P. LABAN, administrateur bij het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, te 's Gravenhage;

J. C. LIGTVOET, administrateur bij het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, te 's Gravenhage.

In 1928 werd Mr. JONKER vervangen door Dr. W. W. VAN DER MEULEN, wethouder der gemeente 's Gravenhage; in 1929 Mr. TERPSTRA, als Minister opgetreden, door Mr. T. A. VAN DIJKEN, referendaris bij den Raad van State te 's Gravenhage. Als adjunct-secretarissen waren werkzaam de heeren J. M. ERDMAN en Mr. H. J. TAP, beiden hoofdcommies aan het departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

* *
*

Zou men op de eerste uitingen in de pers over het verslag der Staatscommissie mogen afgaan, dan ligt de voornaamste beteekenis van het rapport dier commissie in de besparing van uitgaven voor de Staatskas, die dat rapport in uitzicht stelt. Het is ten volle te be-

grijpen dat, aldus gezien, het verslag teleurstelling wekt. De Commissie is zelf zich daarvan zeer wel bewust geweest. Zij heeft in haar verslag zelve ¹⁾ rekenschap gegeven van hare onderzoekingen en overwegingen, die op het bezuinigingsvraagstuk betrekking hebben. Zij heeft de gronden aangegeven waarom, bij handhaving van het stelsel der Grondwet, bezuiniging van beteekenis van wetswijziging niet kan worden verwacht.

Die gronden zijn in het kort de volgende.

Wat de Rijksbijdrage betreft, welke bestaat in de vergoeding van de wedden van de verplichte onderwijzers, deze is afhankelijk van drie factoren. Vooreerst het aantal leerlingen, waarin alleen vermindering te brengen is door verkorting van den leertijd; het is te begrijpen dat de Commissie daartoe het voorstel niet doet, nu juist de zevenjarige leertijd is ingevoerd. In de tweede plaats komt in aanmerking het aantal leerlingen per onderwijzer; met betrekking tot dit punt doet de Commissie een voorstel, waarover hieronder nog wordt gesproken; het houdt de belangrijkste bezuiniging in, die door de Commissie wordt aanbevolen, en heeft reeds thans heel wat critiek ondervonden. In de derde plaats hangt de Rijksbijdrage af van de regeling der onderwijzerswedden, welke buiten den arbeidskring der Commissie viel.

De overige kosten van het lager onderwijs komen voor rekening der gemeente. Wanneer die kosten hoog zijn, ligt dit niet aan de wet, maar aan de gemeentebesturen. Weert besteedde in de jaren 1922 tot 1925 voor zijn negen openbare scholen per leerling gemiddeld f 5.80 per jaar aan exploitatiekosten; voor de openbare school te Driebergen (leerlingenaantal 160 à 220) was dit gemiddeld bedrag ruim f 21.— Wil een gemeentebestuur bij den bouw van scholen grooten eenvoud betrachten, dan wordt dit door niets belet; en hetzelfde kan dan ook van de besturen van bijzondere scholen worden verlangd. Zegt men dat het aantal scholen te groot is, dat verscheidene kleine scholen overbodig zijn, dan merkt de Commissie op, dat de wet niet de instandhouding van de vele openbare eenmans- en tweemansscholen eischt; men heeft hier te doen met een toegeven aan den wensch der bevolking om op niet te grooten afstand een school te hebben; wat de bijzondere scholen betreft laat het grondwettelijk beginsel der vrijheid van onder-

¹⁾ Het verslag beslaat 11 blz. Daaraan is toegevoegd een ontwerp van wet, met eene memorie van toelichting, welke buiten de bijlagen, 71 blz. beslaat.

wijs niet toe, dat van overheidswege zal worden uitgemaakt, dat een bijzondere school overbodig is; het oordeel over de noodzakelijkheid der stichting laat de grondwet juist aan de oprichters. Het aantal boventallige en vakonderwijzers, dat uit de gemeentekas bekostigd moet worden, hangt mede af van de beslissing der gemeentebesturen; de meeste gemeenten laten deze uitgaven achterwege.

Van wetswijziging is dus beperking der uitgaven niet te verwachten.

Voor velen was dit resultaat geen verrassing. Een soortgelijk betoog als de Commissie levert, heeft men reeds voor jaren in *De Standaard* kunnen aantreffen. En de aandrang uit de Kamer geoeffend tot instelling der Commissie, werd door leden uit verschillende groepen (ook door schrijver dezes) niet gemotiveerd met de verwachting, dat eene Staatscommissie bezuinigingsmaatregelen zou kunnen ontdekken.

Krasse bezuinigingsmaatregelen zijn vóór de instelling der Commissie reeds genomen: opschorting van het zevende leerjaar, verlaging der salarissen, vermindering van het aantal onderwijzers. Deze maatregelen droegen gedeeltelijk een tijdelijk karakter. Had de Regeering deze maatregelen, speciaal de beperking van het aantal onderwijzers, niet laten vervallen, dan zou het rapport der Staatscommissie aan positieve bezuiniging zoo goed als niets hebben kunnen brengen. Want de eenige aanzienlijke vermindering van uitgaven, die zij in overweging geeft, ligt in het weder beperken van het aantal onderwijzers, dat een paar jaren geleden door het vervallen der tijdelijke beperking weder was gestegen. Naast deze positieve bezuiniging kunnen als negatieve bezuinigingen nog worden genoemd de handhaving van het bestaande opleidingsstelsel (het in 1920 in de wet geschreven, maar nog niet ingevoerde stelsel zou een vermeerdering van uitgaven van drie millioen brengen) en een regeling voor het gemeenschappelijk gebruik van gymnastieklokalen.

Het kan wellicht sommigen tot een billijke beoordeeling van het werk der Commissie op het stuk der bezuiniging brengen, wanneer zij in aanmerking nemen, dat een vijftal leden der Commissie (de heeren KETELAAR, GERHARD, POLAK en VAN DER MEULEN en mejuffrouw WESTERMAN) het voorstel tot beperking van het aantal onderwijzers niet onderschrijven, en aan de vakken van het lager onderwijs het huishoudonderwijs willen toevoegen, hetgeen, afgezien van salarissen van vakonderwijzeressen, zeer belangrijke uitgaven voor de gemeenten voor lokaliteit en inrichting zou meebrengen. Dezelfde mindcrheid, met

uitzondering van dr. VAN DER MEULEN, wenscht ook de opleiding der wet van 1920 in te voeren.

De voorstelling alsof de Staatscommissie eene bezuinigingscommissie zou zijn, en dus haar werk mislukt is, moet onjuist genoemd worden. Geheel in overeenstemming met het K. B. tot instelling der Commissie, verklaarde minister WASZINK bij hare installatie: „Had de U verstrekte opdracht feitelijk zich kunnen beperken tot een algemeene formule, krachtens welke Gij geroepen wordt, voorstellen te doen tot wegneming van de bezwaren, die de practijk der wet heeft doen kennen, de Regeering heeft het op prijs gesteld, op een tweetal zeer belangrijke punten Uwe bijzondere aandacht te vestigen”.

De opdracht aan de Commissie was algemeen; slechts werd op twee punten hare bijzondere aandacht gevestigd. Uit het verslag van de Commissie blijkt, dat zij aan deze twee punten haar volle aandacht schonk, doch tevens een zeer groot aantal andere vragen onder de oogen had te zien. Door de Commissie van allerlei zijden ontvangen adviezen deden zien, dat er nauwelijks een enkel artikel van de Lageronderwijswet was, waarvan niet wijziging werd gewenscht door een kleiner of grooter kring dergenen die met de toepassing der wet in aanraking kwamen.

Het moge waar zijn, dat verschillende personen van meening waren, dat van de Staatscommissie veel belangrijker bezuinigingen dan zij aangeeft hadden kunnen worden verwacht: het onvervuld blijven van zoodanige verwachtingen zou eerst dan tot een grief gemaakt mogen worden, wanneer werd aangetoond, dat de vervulling mogelijk was. De bezuiniging op het lager onderwijs is toch zeker niet een geheimzinnige kunstbewerking, aan tooverij grenzende, waarvan de leden der Staatscommissie het geheim bezaten, en die zij niet hebben willen volbrengen. Er zijn verhalen over vorsten, die hun tovenaars lieten ophangen, omdat zij de van hen vereischte wonderen niet volbrachten; maar zulk een vonnis trof dan toch alleen hen, die zelve zich als tovenaars hadden uitgegeven.

* *
*

Krachtens de opdracht der Commissie had zij uit te gaan van het stelsel der financieele gelijkstelling, gelijk dit is neergelegd in art. 195 der Grondwet. Dit stelsel huldigt het naast-elkaar-bestaan van openbaar en bijzonder onderwijs: openbaar onderwijs, waarvan de Grond-

wet zegt dat het van overheidswege gegeven wordt, en bijzonder onderwijs, dat gegeven wordt door ieder, die dit wil. Het bijzonder onderwijs vindt zijn waarborg in de woorden: „het geven van onderwijs is vrij”. Deze woorden staan sedert 1848 in de Grondwet, en beteekenen dat voor het oprichten van een school particulieren geen goedkeuring of autorisatie van de Overheid behoeven. Voorts bepaalt de Grondwet, dat evenzeer als het van overheidswege gegeven lager onderwijs, het onderwijs, dat gegeven wordt door particulieren, die van hun grondwettige vrijheid gebruik maken, uit de openbare kas zal worden bekostigd. De deugdelijkheid van dat onderwijs moet dan echter even afdoende gewaarborgd zijn als die van het openbaar onderwijs. De voorwaarden, waaronder die bekostiging plaats heeft, worden bij de wet geregeld.

Ten aanzien van bijzondere scholen, die niet gesubsidieerd worden, beperkt de Grondwet de overheidsbemoeying tot toezicht en onderzoek naar de bekwaamheid en de zedelijkheid van de onderwijzers, een en ander bij de wet te regelen. Ten aanzien van gesubsidieerde bijzondere scholen zegt de Grondwet, dat de voorwaarden der subsidiëering bij de wet worden geregeld.

Het openbaar onderwijs wordt in zijn geheel bij de wet geregeld.

Een scherpe tegenstelling dus. Het openbaar onderwijs, naar zijn aard, van de Overheid uitgaande, en geheel van haar afhankelijk. Het bijzonder onderwijs, naar zijn aard, zijn aanzijn dankend aan het initiatief van particulieren, welk initiatief uitdrukkelijk tegen inmenging van overheidswege wordt beschermd; geen regeling van het bijzonder onderwijs bij de wet, dan wat betreft toezicht, bekwaamheid en zedelijkheid; alleen als bekostiging uit de openbare kas plaats heeft, komen er voorwaarden, bij de wet gesteld, welke voorwaarden de bijzondere school naar verkiezing al of niet kan nakomen, in dier voege dat alleen bij nakoming bekostiging uit de openbare kas plaats heeft.

Uit dit stelsel der Grondwet is de inrichting af te leiden, die de lageronderwijswet moet hebben. Voor alle scholen gelden het toezicht en de eischen van bekwaamheid en zedelijkheid. Alleen dit gedeelte der wet betreft het lager onderwijs in het algemeen. Men vindt het in titel VI en VII der wet. Voorts moet er zijn een wettelijke, bindende regeling van het openbaar onderwijs, (titel II en III), en eene facultatieve regeling van de bekostiging van bijzonder onderwijs (titel IV en V), welke voor dat onderwijs geene verbindende regelen stelt, doch

voorwaarden, die iedere bijzondere school naar verkiezing al of niet kan nakomen, terwijl bij nakoming van die voorwaarden bekostiging uit de openbare kas plaats heeft.

Het wetsontwerp der Staatscommissie houdt zich iets strenger dan de bestaande wet aan deze op de Grondwet berustende, inrichting der lageronderwijswet. Eenige voorschriften, welke thans krachtens de wet voor alle scholen, ook voor de niet-gesubsidieerde scholen, verbindend zijn, wil de Staatscommissie alleen voor het openbaar onderwijs verbindend verklaren, en voorts opnemen onder de voorwaarden van subsidieering voor bijzondere scholen, zoodat zij op niet-gesubsidieerde scholen geen betrekking meer hebben. Het zijn: de bepaling van den leeftijd voor toelating tot de school (art. 11 der wet); de verplichting om alle lessen te volgen (art. 12); de regeling van de vakken, waarin lager onderwijs gegeven kan worden (art. 2). Voor niet-gesubsidieerde scholen zoodanige eischen te stellen is met de grondwettige vrijheid van onderwijs niet in overeenstemming. Het is in verband hiermede, dat in 1882, op voorstel van den heer DE SAVORNIN LOHMAN, de eischen van het bouwbesluit voor niet-gesubsidieerd bijzonder onderwijs niet meer toepasselijk zijn verklaard. Overigens is reeds onder de bestaande wet voor het niet-gesubsidieerd bijzonder onderwijs aan het niet-nakomen van de genoemde voorschriften, al zijn zij verbindend, toch geen enkel gevolg verbonden.

Tengevolge van de consequente doorvoering van het grondwettelijk stelsel zal de eerste titel der lageronderwijswet, algemeene bepalingen inhoudende, welke thans achttien artikelen telt, tot waalf artikelen worden beperkt, grootendeels van formeele beteekenis: definities, termijnen enz.

Eén van de belangrijkste bepalingen is art. 8 (oud 13), betreffende de tegemoetkoming in de kosten, verbonden aan het bezoeken van een verafgelegen school. Deze tegemoetkoming wil de Staatscommissie alleen betrekking doen hebben op de vervoerkosten, van den financielen toestand der ouders afhankelijk doen zijn, en beperken tot het bezoeken van scholen voor gewoon lager onderwijs.

In art. 5 stelt de Staatscommissie voor te bepalen, dat van overheidswege geen cursussen zullen worden bekostigd, welke bestemd zijn voor leerlingen die lagere scholen bezoeken. Zulke cursussen hebben, zegt de Staatscommissie, veelal slechts ten doel bepalingen der wet te ontduiken, hetzij door het onderwijzen van vakken, welke de wet buiten

het gewoon lager onderwijs wil houden, hetzij om het mogelijk te maken aan onderwijzers een hooger salaris te geven, dan de wettelijke regeling inhoudt. Aan particulieren kan natuurlijk het geven van zulke cursussen volgens de Grondwet niet worden verboden, doch de Overheid moet zoodanige cursussen niet bekostigen.

In art. 4 wordt het buitengewoon onderwijs in vier rubrieken onderscheiden. Ten eerste de zeer belangrijke groep van de scholen voor zwakzinnigen en voor zeer zwakzinnigen. Ten tweede de scholen, uitsluitend bestemd voor varende schipperskinderen en voor kramerskinderen. Ten derde de scholen met beperkten leertijd voor schipperskinderen en voor kramerskinderen. En ten vierde de overige scholen voor buitengewoon onderwijs. Onder de vierde groep valt slechts een gering aantal scholen (voor blinden, slechthoorenden, psychopathen, gebrekkigen), met één uitzondering tot het bijzonder onderwijs behorende. De Staatscommissie, welke voor de eerste drie groepen de financieele gelijkstelling in de wet wil verwezenlijken, is van oordeel, dat de vierde groep geheel aan het bijzonder onderwijs kan worden overgelaten, zoodat door gemeenten geene daaronder vallende scholen zullen worden gesticht; terwijl door een algemeenen maatregel van bestuur de subsidieering kan worden geregeld. Deze regeling behoeft niet voor alle scholen dezelfde te zijn.

* *
*

In titel II der wet vindt het openbaar gewoon lager, uitgebreid lager en vervolgonderwijs zijne regeling.

Het openbaar buitengewoon lager onderwijs is, evenals thans, in den derden titel geregeld. Het zou wellicht juister zijn, wanneer ook de regeling van het openbaar vervolgonderwijs in een afzonderlijken titel was geplaatst. Voor de Staatscommissie was hiertoe geen aanleiding, daar zij in verband met het bestaan van eene afzonderlijke Staatscommissie inzake het aanvullend onderwijs voor de rijpere jeugd ten aanzien van het vervolgonderwijs geen voorstellen doet.

De wettelijke positie van het openbaar onderwijs blijft, volgens de voorstellen der Staatscommissie, dezelfde als thans. De feitelijke positie der openbare school verandert met den dag. Jaarlijks gaan 15.000 kinderen van de openbare school naar de bijzondere over, dus ruim 1 % der schoolbevolking. De bijzondere school zal op het oogenblik wel bijna twee derden der leerlingen hebben. Het aantal neutrale

bijzondere scholen bedraagt reeds ongeveer 150. Hoever deze feitelijke veranderingen nog zullen doorgaan, is niet te zeggen. In vele gemeenten, in geheele streken, is reeds thans de bijzondere school regel, de openbare school aanvulling. In meer dan honderd gemeenten bestaat geen openbare school. In Noord-Brabant heeft de openbare school nog niet 10 % der leerlingen. Is de verwachting geheel onbegruond, dat de voorstanders van neutraal onderwijs nog eens algemeen tot het inzicht komen zullen van de voordeelen van de bijzondere school? Het moet ook voor hen toch wel een verlokken gedachte zijn, invloed te krijgen op de benoeming van onderwijzers, aan wie zij hun kinderen toevertrouwen, deel te hebben aan het bestuur der school. Inmiddels blijft het stelsel van de Grondwet gelden, die voldoende openbaar onderwijs in een genoegzaam aantal scholen eischt.

De woorden „voldoend” en „genoegzaam” brengen dezen eisch in verband met de bestaande behoefte aan onderwijs, voorzover die niet op andere wijze wordt vervuld. In zoover is dus het openbaar onderwijs reeds thans aanvullend. Bijzonder onderwijs is er zooveel men wil, en het openbaar onderwijs is aanvulling. Of het bijzonder onderwijs regel zal zijn hangt niet van de wet af; de mate waarin van de vrijheid van onderwijs zal worden gebruik gemaakt kan niet door de wet worden geregeld. De wet kan het mogelijk maken, dat het bijzonder onderwijs regel wordt; of het zal geschieden, hangt af van het initiatief der ingezetenen en van de keus der ouders.

De Staatscommissie laat het beheer der openbare school aan de gemeente. Ook in de verdeling der financieele lasten stelt zij geen wijziging voor; de salarissen der verplichte onderwijzers blijven voor het Rijk, de overige kosten voor de gemeente. Zij merkt op, dat de in-deeling der kosten tusschen Rijk en Gemeente voor de openbare en voor de bijzondere school naar denzelfden maatstaf behoort te geschieden; anders zou het resultaat zijn, dat het Rijk in de eene streek van het land een grooter aandeel in de kosten droeg dan in de andere, naar gelang het openbaar of het bijzonder onderwijs een grooter deel der leerlingen telt.

In titel II der wet stelt de Staatscommissie een aantal wijzigingen van grooter of kleiner belang voor met betrekking tot de regeling van het openbaar lager onderwijs. Verscheidene van deze wijzigingen worden evenzeer voorgesteld ten opzichte van de voorwaarden van subsidieering voor het bijzonder lager onderwijs, welke in titel IV zijn

te vinden. De belangrijkste wijzigingen in titel II mogen hier worden aangegeven.

Wat de soorten van scholen betreft, stelt de Staatscommissie voor het type der oude school voor m. u. l. o. te herstellen. Zij wil toelaten, dat de scholen voor u. l. o. niet alleen een bovenbouw, maar ook een benedenbouw hebben, zoodat aan de tegenwoordige school voor u. l. o. één of meer klassen, overeenkomende met de zesde en lagere klassen der school voor gewoon lager onderwijs, zullen kunnen worden toegevoegd. Wat salariering van de onderwijzers en vrijheid in de keuze van de leervakken betreft, zullen deze klassen als gewoon lager onderwijs worden behandeld, evenals ten aanzien van de exploitatiekosten van het openbaar en bijzonder onderwijs. Daardoor zal het verschil niet groot zijn tusschen eene school voor u. l. o. met benedenbouw en de reeds thans mogelijke combinatie van eene school voor u. l. o. zonder benedenbouw en eene school voor g. l. o. onder één dak en onder één hoofd. De financieele bevoorrechting van het oude m. u. l. o. wil de commissie dus niet herstellen, maar zij wil dit schooltype, dat door velen op hoogen prijs wordt gesteld, niet langer verbieden. Eene minderheid in de commissie (de heeren KETELAAR, GERHARD, VAN DER MEULEN en POLAK) wenschen dit schooltype niet te zien herleven. Zij zien daarin een standenschool, en duchten nadeel voor de leerlingen der lagere klassen, die den bovenbouw niet bereiken. Nu de financieele bevoordeeling, die de oude school voor m. u. l. o. genoot, niet zal herleven, schijnt de vrees voor misbruik van dit schooltype echter ongegrond.

De voorwaarden voor subsidieering van het u. l. o. zijn wat verscherpt. Met name is de eisch opgenomen, dat in het derde en de hoogere leerjaren van den bovenbouw tenminste zes leerlingen geplaatst zijn. Als u. l. o. moeten niet worden gesubsidieerd scholen, die wel een u. l. o. leerplan bezitten, doch waar de meeste leerlingen slechts één jaar blijven, een enkele de tweede klasse bezoekt, en geen, of bijna geen leerlingen in de derde klasse gevonden worden. Eene zoodanige school is in werkelijkheid slechts het zevende leerjaar van eene school voor g. l. o.

De bepaling, dat aan het hoofd eener openbare school het onderwijs in een klasse moet worden opgedragen, wil de Staatscommissie doen vervallen. De gemeentebesturen zullen vrij zijn hierover te beslissen. Het is niet te verwachten, dat daardoor vele schoolhoofden

weder „ambulant” zullen worden; de meeste gemeentebesturen willen geen onderwijzers boven het aantal, dat voor 's Rijks rekening komt, zoodat het „ambulant”-worden van het hoofd tot combineeren van klassen zou moeten leiden. Drie leden der Staatscommissie (de heeren KETELAAR, GERHARD en POLAK) wenschen het verbod van „ambulantisme” te handhaven, en ook aan de bijzondere school op te leggen.

De regeling van de rechtspositie der onderwijzers aan openbare scholen is in overeenstemming gebracht met de Ambtenaren-wet-1929.

Een nieuw voorschrift is, dat om voor de eerste maal in vasten dienst aan een lagere school benoemd te kunnen worden, de onderwijzer in het bezit moet zijn van een geneeskundige verklaring dat hij geen lichaams- of zielsgebreken heeft, welke hem voor het ambt van onderwijzer ongeschikt maken. Deze bepaling beoogt het aantal gevallen, waarin ziekteverlof en vroegtijdig invaliditeitspensioen wordt verleend, te beperken, en de gezondheid der leerlingen te beschermen.

Ter zake van de benoeming van onderwijzers wordt aan de gemeentebesturen meer vrijheid gegeven door den eisch te laten vervallen, dat de voordracht van B. en W. voor de benoeming van een hoofd eener school moet zijn opgemaakt in overeenstemming met den inspecteur of na een vergelijkend onderzoek. Over de in den allerlaatsten tijd op den voorgrond gekomen zgn. ancienniteitsbenoemingen laat de Commissie zich niet uit.

In de bestaande wet is niet altijd duidelijk welke bepalingen betreffende onderwijzers ook op vakonderwijzers betrekking hebben. Enkele bepalingen zijn uitdrukkelijk niet van toepassing verklaard voor dezen, waarbij vakonderwijzers zijn omschreven als „onderwijzers uitsluitend belast met het geven van onderwijs in een of meer der vakken vermeld in art. 2 onder *h* tot *k* en *r* tot *u*”. Een onderwijzer in zingen, teekenen, gymnastiek of handenarbeid en een onderwijzeres in nuttige en fraaie handwerken zijn dus vakonderwijzers, tenzij zij ook belast zijn met onderwijs in een van de overige vakken van gewoon lager onderwijs, of in een moderne taal of wiskunde. De Commissie acht deze onderscheiding willekeurig. Ook bij een onderwijzer in moderne talen kan het voorkomen, dat hij slechts enkele uren les geeft en niet onder alle regelingen voor gewone onderwijzers behoort te vallen; ook bij een gymnastiekonderwijzer kan het voorkomen dat zijn betrekking op zijn volledige arbeidskracht beslag legt en er aanleiding is hem met gewone onderwijzers op een lijn te doen staan,

b.v. ten opzichte van salariering, verbod van nevenbetrekkingen, wachtgeld. De Commissie stelt nu voor, de vraag of een onderwijzer als vakonderwijzer of als gewoon onderwijzer moet worden beschouwd te doen beslissen bij zijn benoeming; in hier voege dat, wanneer hij uitsluitend benoemd is voor het geven van andere vakken dan lezen, schrijven, rekenen, nederlandsch, vaderlandsche geschiedenis, aardrijkskunde en kennis der natuur, hij zal worden beschouwd als vakonderwijzer. Het zal dus van het gemeentebestuur (bij het bijzonder onderwijs, waarvoor dezelfde definitie geldt, van het schoolbestuur) afhangen of een onderwijzer als vakonderwijzer in den zin der wet kan worden beschouwd. Indien op zijn volle arbeidskracht wordt beslag gelegd, is er alle reden om hem ook voor de genoemde gewone vakken te benoemen (waarmede nog niet beslist wordt of hij daarin ook, hetzij regelmatig, hetzij bij uitzondering, onderwijs zal geven); daardoor krijgt hij ten volle de rechtspositie van een gewoon onderwijzer.

De Commissie stelt voor de wettelijke bepalingen betreffende leerstof en leerplan ten aanzien van het openbaar onderwijs te formuleeren overeenkomstig hetgeen thans onder de subsidie-voorwaarden voor het bijzonder onderwijs is bepaald. Het minimum van 40 schoolweken per jaar zal dus ook voor de openbare school gelden. Evenzoo het minimum aantal wekelijksche lesuren in de verplichte leervakken, welk minimum, thans voor de bijzondere school 22 bedragend, wordt teruggebracht tot 18 voor het eerste en tweede leerjaar en 20 voor de hoogere leerjaren. Voor de bijzondere school brengt deze vermindering van het aantal verplichte lesuren eene verruiming van vrijheid mede (welke merkwaardigerwijze in de pers reeds toejuicing heeft gevonden als eene verruiming van de vrijheid van het openbaar onderwijs).

Eene verdere verruiming van vrijheid zoowel voor het openbaar als voor het bijzonder onderwijs is gelegen in de mogelijkheid die geopend wordt om in het vijfde en zesde leerjaar der gewone lagere school onderwijs in een moderne taal te geven gedurende ten hoogste drie uren per week. Het treft, dat in geen der minderheidsnota's tegen deze mogelijkheid bezwaar wordt gemaakt. De talrijke cursussen in moderne talen ter aanvulling van de door de wet beperkte leerstof der lagere school, hebben trouwens genoegzaam doen zien dat in breedten kring met die beperkte leerstof geen genoegen werd genomen, zoodat deze consequentie van de gedachte der eenheidsschool moeilijk te handhaven werd.

Nieuw is ook de bepaling, dat in bijzondere gevallen de Minister, Gedeputeerde Staten gehoord, vrijstelling kan verleenen van de verplichting tot onderwijs in lichamelijke oefening, onder voorwaarde, dat althans onderwijs wordt gegeven in vrije- en orde-oefeningen der gymnastiek. Blijkens de toelichting heeft de Commissie hierbij vooral gedacht aan het bezwaar van het stichten van gymnastieklokalen in kleine dorpen.

Van de wijzigingen welke de Commissie in titel II der wet voorstelt, trekt het meest de aandacht de verandering der leerlingenschaal van art. 28. Twee beslissingen liggen in het voorstel der commissie te dezer zake opgesloten. Ten eerste heeft zij gekozen voor een zgn. uniforme schaal boven een zgn. gedifferentieerde schaal. Ten tweede heeft zij het cijfer der opklimming bepaald op 45 leerlingen. De eerste beslissing is ingegeven door den wensch om het bestaan van kleine scholen door de leerlingenschaal niet in de hand te werken. Aan de moeilijkheden die de beslissing medebrengt voor de kleine scholen die nu eenmaal bestaan, komt de Commissie tegemoet door voor deze nog gedurende 10 jaar de bestaande schaal te handhaven. Persoonlijk acht ik deze beslissing juist. Ik acht het niet juist om voor 1000 leerlingen in zeg 15 kleine scholen eenige onderwijzers méér beschikbaar te stellen, dan voor hetzelfde aantal leerlingen in 4 of 5 groote scholen. Het moge waar zijn dat het onderwijzen van 40 leerlingen tot 3 of 4 klassen behorende, moeilijker is dan het onderwijzen van hetzelfde getal leerlingen tot één klasse behorende, anderzijds brengt ook het onderwijs in groote scholen, waar de leerlingen uit allerlei kringen der bevolking voortkomen, speciaal ook het onderwijs in de groote steden, zijne eigenaardige moeilijkheden mede, vergeleken bij het onderwijs aan kinderen uit meer homogene bevolkingsgroepen in kleine plaatsen.

Het gekozen cijfer van opklimming in de schaal, n.l. 45, heeft natuurlijk iets willekeurigs. Eene schaal van 42 leerlingen zou ongeveer evenveel onderwijzers eischen als de thans geldende schaal van 1923. In 1924 heeft men om bezuinigingsredenen de 48-schaal ingevoerd. Het voorstel der Commissie houdt daartusschen het midden. De met dat voorstel te bezuinigen som zal (afgezien van wachtgelden, en van den invloed van de toeneming der bevolking) eene besparing brengen van 28 ton na 3 jaren, en van ruim 46 ton na tien jaren. Een minderheid der Staatscommissie (de heeren KETELAAR, GERHARD, VAN DER

MEULEN en POLAK en mejuffrouw WESTERMAN) hebben tegen de uniforme schaal overwegend bezwaar, omdat daardoor naar hun oordeel de belangen der kleine scholen, die er zijn of zullen komen, niet genoegzaam behartigd worden. Bovendien zouden zij bij aanvaarding van een uniforme schaal een maatstaf van 40 of 42 reeds rijkelijk hoog achten. De heer TILANUS verklaart zich eveneens in eene nota tegen de uniforme schaal; de door hem ontworpen schaal is evenals die der bestaande wet voor kleine scholen gunstiger dan voor groote; zij zal vergeleken met de thans geldende schaal, eene besparing van ongeveer 1,6 millioen gulden 's jaars opleveren. De heer Tilanus bepleit voorts een verbod om uit openbare kassen salarissen voor boven-tallige onderwijzers te betalen. Indien deze in bijzondere gevallen noodig zijn, kunnen reeds thans krachtens eene beslissing van den Minister voor 's Rijks rekening worden genomen, hetgeen de heer TILANUS wil handhaven.

De voorstellen der Commissie ten aanzien van de regeling van het schoolgeld komen in het algemeen overeen met de voorstellen, welke in het reeds bij de Tweede Kamer aanhangig wetsontwerp worden gevonden.

* *
*

In den derden titel der wet worden de voorschriften betreffende het gewoon lager onderwijs in het algemeen door de Commissie toepasselijk gemaakt op de scholen voor zwakzinnigen en de tweeërlei scholen voor schipperskinderen, met een aantal wijzigingen, die uit den aard dezer scholen voortvloeien en die ik om niet te uitvoerig te worden, thans laat rusten. (Wordt vervolgd).

HET TOEZICHT DER KROON OP DE UITGAVEN DER GEMEENTE

DOOR

MR. P. A. SCHWARTZ.

I.

Naast het verordeningsrecht, dat artikel 135 der Gemeentewet aan den Raad toekent, behoort het budgetrecht tot de belangrijkste bevoegdheden der plaatselijke vertegenwoordiging.

Het recht om de inkomsten en uitgaven der gemeente vast te stellen, om het financieel beleid der gemeente te regelen, is een der voornaamste attributen, waarin de gemeentelijke zelfstandigheid tot uiting komt. Het is de *Raad*, die over de gelden der gemeente beschikt en die in de begrooting een plan verstrekt omtrent hetgeen in den nieuwen jaarkring van gemeentewege zal geschieden.

De begrooting der plaatselijke inkomsten en uitgaven wordt, met de noodige inlichting en bescheiden, jaarlijks, vier maanden vóór den aanvang van het jaar, waarvoor zij moet dienen, door Burgemeester en Wethouders aan den Raad aangeboden (art. 203¹). En deze begrooting bevat, wat de debetzijde aangaat, *alle* uitgaven der gemeente, *van welken aard ook*.

Om te werken behoeft de begrooting de goedkeuring van Gedeputeerde Staten. Daartoe wordt zij minstens twee maanden vóór den aanvang van het dienstjaar, waarop zij betrekking heeft, aan dit College aangeboden. Onthouden Gedeputeerde Staten aan de begrooting hun goedkeuring, dan kan de Raad bij de Kroon voorziening vragen (art. 209). En met dezen term is de functie omschreven, welke de wet aan de Kroon opdraagt inzake het toezicht op de gemeentelijke uitgaven.

Met het toezicht op de begrooting is echter de contrôle der Kroon op de gemeentelijke uitgaven niet te eenenmale uitgeput. Daar zijn nog andere handelingen en beslissingen, die voor het financieel beleid

der gemeente van groote beteekenis zijn en evenmin in hoogste instantie aan het wakend oog der Kroon ontsnappen. Artikel 146 der Grondwet luidt: „De besluiten der gemeentebesturen, rakende zoodanige beschikking over gemeente-eigendom en zoodanige andere burgerlijke rechtshandelingen als de wet aanwijst, alsmede de begrootingen van inkomsten en uitgaven, worden aan de goedkeuring der Gedeputeerde Staten onderworpen”. Al deze handelingen — behalve het begrootingsrecht, welks plaats in de Gemeentewet hierboven werd aangegeven — bracht de gemeentewetgever onder in art. 194. En in elk dezer gevallen werd, bij eventueel geschil, de beslissing in hoogste ressort in handen der Kroon gesteld (art. 200, 202).

Het kan niet worden ontkend dat deze burgerlijke rechtshandelingen en mitsdien het daarop in laatste instantie door de Kroon uitgeoefende toezicht vèrstreckende gevolgen kunnen hebben voor het budget der gemeente. Zoo kunnen geldleeningen worden aangegaan tegen een te hoogen rentevoet en onder àl te bezwarende verplichtingen. Toen dan ook de Raad van Bergambacht een geldleening wenschte te sluiten bij de Coöperatieve Boerenleenbank aldaar en onder de leeningsvoorwaarden een bepaling voorkwam, dat het kapitaal te allen tijde opeischbaar zou zijn met inachtneming van een opzeggingstermijn van drie maanden, schaarde de Kroon zich aan de zijde van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, die aan het besluit hun goedkeuring hadden onthouden, wyl de Kroon van oordeel was, dat de gewraakte clause in haar toepassing voor de gemeente tot ernstige moeilijkheden aanleiding zou kunnen geven¹⁾. Dat in een soortgelijk geval door de gemeente Uithoorn een opzeggingstermijn werd gegund van zes maanden, vermocht de Kroon al evenmin te vermurwen: ook hier werd het veto van Gedeputeerden gehandhaafd²⁾.

In beide gevallen is het standpunt der Kroon begrijpelijk en te aanvaarden. Tusschentijdsche opzegging eener loopende geldleening kan aan een gemeentebestuur ernstig ongemak veroorzaken. De mogelijkheid bestaat, dat plaatsing elders niet tijdig kan geschieden of dat wegens tijdnood een te hooge aanbieding moet worden aanvaard. In de genoemde gevallen was de beslissing der Kroon daarom voor de uitgaven der gemeente niet zonder beteekenis.

Niet anders staat het, wanneer goedkeuring wordt gehecht aan een besluit tot verkoop van eenig onroerend goed, wanneer machtiging wordt verleend tot het voeren van een rechtsgeding enz. Dit laatste

werd in *negatieve* zin wel heel treffend geïllustreerd ten aanzien van de gemeente Ottersum, toen de Kroon een besluit van Gedeputeerde Staten sanctioneerde, waarbij aan den Raad dezer gemeente machtiging werd onthouden tot het voeren van een rechtsgeding tegen de gemeente Gennep, op grond dat deze tot betaling van het van haar gevorderde *niet verplicht was* ³⁾. In deze kwestie werd dus expressis verbis verklaard, dat voor een bepaalde uitgave geen plaats was.

En niet alleen de Gemeentewet, ook het administratieve recht kent besluiten van gemeenteraden, die geldelijke gevolgen met zich brengen en waarbij ingeval van geschil het laatste woord is aan de Kroon. Men denke aan art. 72 der Lageronderwijswet. Is de gevraagde medewerking door den Raad verleend en werd eenmaal besloten de verlangde gelden beschikbaar te stellen, zonder dat een hogere instantie van haar wettelijke bevoegdheid gebruik maakte om de gevallen beslissing aan te tasten, dan kan bij een latere uitvoeringshandeling op het eens gevallen besluit geen inbreuk meer worden gemaakt.

Dat ondervonden tot hun schade Gedeputeerde Staten van Utrecht, toen de Raad van Vleuten ten behoeve eener bijzondere school gelden had toegestaan voor het aanschaffen van nieuwe schoolmeubelen ter vervanging van oude en dit besluit ongehinderd in kracht van gewijsde was gegaan. Toen de Raad daarop ter uitvoering van het genomen besluit een geldleening wilde aangaan tot het toegestane bedrag, meenden de Utrechtsche Gedeputeerden alsnog een spaak in het wiel te kunnen steken en onthielden aan het leeningsbesluit hun goedkeuring uit overweging, dat aankoop van schoolmeubelen ter vervanging van oude moet geschieden uit de kosten van instandhouding. Ten onrechte. Want de Kroon bracht Heeren Gedeputeerden duidelijk onder het oog dat voor dit bezwaar — hetwelk ten overvloede op zichzelf niet juist was — het passende moment voorbij was, wijl ten gevolge van de beslissing krachtens art. 75 der Lageronderwijswet, eenmaal in kracht van gewijsde gegaan, de uitgave voor de gemeente tot een verplichte was geworden ⁴⁾.

Uit dit alles blijkt, dat ook buiten de begroting om door de gemeentebesturen belangrijke besluiten worden genomen, die invloed oefenen op den stand der gemeentefinanciën en waarop de Kroon in hoogste instantie toezicht heeft. En toch zouden we, wanneer te handelen is over het toezicht der Kroon op de *uitgaven* der gemeente, de burgerlijke rechtshandelingen, die worden opgesomd in art. 194

der Gemeentewet, en verschillende andere voorschriften van administratief recht niet in het onderzoek willen betrekken. Het moge toch waar zijn, dat vele dezer Raadsbesluiten straks uitgaven *ten gevolge hebben*, de uitgaven *zelf* vinden in de begrooting een plaats. We treffen hier dezelfde verhouding aan als er bestaat tusschen overeenkomst en verbintenis, tusschen oorzaak en gevolg.

Het is dus de begrooting welke, zooals reeds werd aangegeven, *alle* uitgaven der gemeente bevat, van welken aard ook. Daarom zullen ook de uitgaven, die hun oorsprong vinden in een raadsbesluit krachtens art. 194 der Gemeentewet of anderszins, straks in de begrooting worden vastgelegd, om langs dien weg aan de normen van hooger toezicht te worden getoetst.

Niets heeft zooveel bijgedragen tot ontwikkeling der gemeentelijke zelfstandigheid en tot bevordering der belangstelling in de plaatselijke aangelegenheden als 's Raads autonoom budgetrecht.

Zelfstandigheid in het brengen van uitgaven op de begrooting dateert echter pas sinds de grondwetsherziening van 1848⁵⁾. De toestand, die voordien bestond, is als administratieve lijfeigenschap niet te donker aangeduid. In dat opzicht sloten de Grondwetten van 1814 en 1815 zich goed aan bij het Souvereine Besluit van 18 Februari 1814. De Souvereine Vorst stelde de begrooting vast als het budget beneden f 50000.— bleef, in alle andere gevallen *deed* Hij haar vast stellen.

Niet minder troosteloos was het perspectief onder de volgende Grondwetten van 1814 en 1815. Van Staten en Kroon was de Raad afhankelijk. Zoo legde art. 156 der Grondwet van 1815 op de plaatselijke besturen de verplichting de begrooting hunner inkomsten en uitgaven aan de Staten *over te leggen en zich te gedragen* naar hetgeen dienaangaande door deze Staten werd noodig geoordeeld.

Men zou geneigd zijn uit dit „overleggen” eenig recht van zelfstandige *voordracht* af te leiden. Doch de practijk leerde maar al te vaak, dat tal van uitgaven zelf zonder enig advies van het plaatselijk bestuur op de begrooting kwamen. En bij de slapheid, die de Staten veelal kenmerkte, was het geen wonder dat het centraliseerend bewind van Koning WILLEM I zich ook ten aanzien van de begrooting deed gelden.

Het is de blijvende verdienste van THORBECKE dat de gemeentebesturen van deze knellende banden werden bevrijd. Als Raadslid van Leiden had hij van nabij de bezwaren van het bestaande stelsel

leeren kennen en in zijn geschrift „Over plaatselijke begrooting” heeft hij de gevaren ervan ten volle aangetoond. Art. 143 der Grondwet van 1848 (thans art. 146) bepaalde, dat het opmaken van begrooting en rekening voortaan door de wet zou worden geregeld. En het is de Gemeentewet van 1851, waarin aan dit voorschrift toepassing werd gegeven door opname van den vierden titel: „Van de begrooting van inkomsten en uitgaven der gemeente en de daartoe betrekkelijke rekening en verantwoording”. Zoo kreeg het budgetrecht van den Raad wettelijken grondslag.

De vraag ligt echter voor de hand of, wanneer juist in dit zelfstandig recht van het begrooten van inkomsten en uitgaven zich de gemeentelijke autonomie het krachtigst openbaart, deze bevoegdheid zich wel verdraagt met een toezicht der Kroon als de wet kent ⁶⁾. Moet een rechtsgemeenschap als de gemeente niet vrijelijk „walten und schalten” en is het niet voorwaarde voor een onbelemmerde ontwikkeling, dat zij door geen voogdij van bovenaf in toom wordt gehouden?

Zonder twijfel moet voor de gemeente een groote mate van vrijheid worden opgeëischt. Maar deze vrijheid heeft haar natuurlijke en wettelijke grenzen. De gemeente staat niet gansch en al op zichzelf, los van andere organen, maar is deel van provincie en staat. Zij is belast met de uitvoering van Rijkswetten binnen den kring van haar gebied en uit dien hoofde heeft de Kroon toe te zien, dat dit op de juiste wijze geschiedt. Zij moet de middelen, die haar tot haar beleid in staat stellen, heffen van dezelfde personen, wier financiën door het Rijk voor algemeene staatsdoeleinden worden aangesproken. Zoo raken Rijk en gemeente telkens aan elkaar en heeft de Kroon te waken, dat aan den kant der gemeente geen verwaarloozing van belangen plaats vindt.

Het toezicht, dat door de Kroon wordt uitgeoefend, betreft de uitgaven zoowel in *formeelen* als in *materieelen* zin. Formeel, in zooverre Gedeputeerde Staten onder goedkeuring der Kroon voorschriften geven omtrent den *vorm* der begrooting van uitgaven ⁷⁾. Ook zijn zij bevoegd voorschriften te geven ter verzekering van de goede werking der begrooting, zoo b.v. ten aanzien van het tijdstip van haar vaststelling. In den weg der samenwerking is door Gedeputeerde Staten der verschillende provinciën eenheid in begrootings- en rekeningsvoorschriften bereikt (1924). Deze eenheid zal nog deugdelijker zijn gewaarborgd, als het ontwerp tot wijziging der Gemeentewet, dat thans ook de Eerste Kamer passeerde, in het Staatsblad zal zijn opgenomen. Volgens dit

ontwerp zal voortaan de Kroon de voorschriften *vaststellen*, Gedeputeerde Staten *gehoord*.

Het toezicht op de uitgaven in *materieelen* zin is van *preventieven* of *repressieven* aard. Preventief, in zooverre een gemeentebestuur van een beslissing van Gedeputeerde Staten voorziening vraagt bij de Kroon. Repressief, wanneer een besluit van Gedeputeerde Staten door ingrijpen der Kroon wordt vernietigd.

De vraag is gewettigd, of ten aanzien van den preventieven weg eigenlijk wel kan worden gesproken van toezicht der Kroon op de gemeente-uitgaven. Van een *direct* toezicht althans zeker niet. Feitelijk geldt het toezicht der Kroon Gedeputeerde Staten, aan welke colleges de *onmiddellijke* contrôle op de financieele gestie der gemeenteraden is opgedragen. Wat de Kroon doet, is practisch niet anders dan zorg dragen, dat de stroom der Deputale voortvarendheid niet buiten haar oevers treedt, dat de liefdevolle zorgen, die de wetgever van dit college verwachtte, niet in strenge curateele ontaarden. Geschiedt dit toch, dan is het de taak der Kroon met een „suaviter in modo, fortiter in re” de zaak weer in het rechte spoor te brengen. Wil men dus van toezicht der Kroon spreken, dan houde men in het oog, dat deze contrôle is van *indirecten* aard.

Wat nu de begrooting der uitgaven zelve betreft, als eerste eisch mag worden gesteld, dat de posten met ernst en juist zijn geraamd. Bestaat er niet de minste aanwijzing, dat een bepaalde uitgaafpost juist is begroot en dat de geraamde gelden vermoedelijk in het jaar waarop de begrooting betrekking heeft, zullen worden aangewend, dan vindt de Raad de Kroon op zijn weg ⁸⁾.

Evenzeer oordeelt de Kroon eisch van een deugdelijk financieel beleid, dat de uitgaven zijn gedekt. Heerscht er geen evenwicht in de begrooting, dan kan de vereischte goedkeuring niet worden verkregen ⁹⁾.

De afzonderlijke debetposten, die op de begrooting voorkomen, pleegt men te onderscheiden in de zgn. *verplichte* en *niet verplichte* uitgaven.

De verplichte uitgaven worden opgesomd in art. 205 a tot en met x der Gemeentewet. Binnen het kader dezer groep onderscheidt THORBECKE ¹⁰⁾ dan nog posten „*ter zake van betrekking met den staatsdienst*” en posten, voortspruitend „*uit dat gemeentebelang, hetgeen in alle gemeenten gelijkelijk bestaat*”. Intusschen vallen er in art. 205 verschillende posten aan te wijzen, die een gemengd karakter ver-

toonen. En ten slotte noemt het artikel onder x de uitgaven, door bijzondere wetten aan de gemeente opgelegd.

Het zou onjuist zijn uit den naam „verplichte uitgaven” af te leiden, dat de in art. 205 opgesomde posten nu ook zonder uitzondering op elke begrooting dienen te verschijnen. Met onderscheidene is dit wel het geval. Maar overigens kan slechts een verplichting tot opnemen worden aanvaard, voorzover de gemeente naar aard en omstandigheden voor die bepaalde uitgaven in aanmerking komt.

Zal de verplichting tot raming betekenis hebben, dan moet het brengen op de begrooting van posten, ten aanzien waarvan de Raad nalatig is of zich weigerachtig betoont, kunnen worden afgedwongen. Een zoodanige sanctie ten aanzien van art. 205 treft men aan in art. 212 der Gemeentewet, dat Gedeputeerde Staten de bevoegdheid schenkt om de verplichte post op de begrooting te brengen. Hier treden Gedeputeerde Staten dus *regelend* op, zij doen wat des Raads is. En het is de taak der Kroon toe te zien dat de functie, die aan Gedeputeerden krachtens art. 212 is toegewezen, op de juiste wijze wordt uitgeoefend.

Gedeputeerde Staten zullen hebben te bedenken, dat hun werkzaamheid in twee stadia tot uiting komt: eerst brengen zij de post op de begrooting en noodigen den Raad uit middelen voor te dragen tot dekking der uitgave. Weigert de Raad ook dit, dan verminderen Gedeputeerde staten tot het vereischte bedrag de overige, niet bij de wet aan de gemeente opgelegde uitgaven. Maar niet juist handelen Gedeputeerde Staten, als zij een verplichte post op de begrooting plaatsen en *tegelijktijd* andere uitgaafposten met een gelijk bedrag verminderen¹¹⁾. En evenmin heeft hun College de bevoegdheid andere posten, die art. 205 noemt, te verlagen, zelfs al zouden er op de begrooting geen andere dan deze voor in aanmerking komen¹²⁾.

Maar mogen zij tot dekking de inkomsten verhoogen? De duidelijke bewoordingen van het tweede lid van art. 212 geven geen grond dit aan te nemen en de Kroon staat er, blijkens een harer uitspraken, afwijzend tegenover¹³⁾.

Over verplichte uitgaven, die op de begrooting van uitgaven *ontbreken*, handelt art. 212. Verschillende malen kwam het echter voor dat een post, die in art. 205 wordt genoemd, wel op de begrooting werd gebracht, maar tot een *onvoldoend bedrag* werd uitgetrokken. Kan in zulke gevallen de sanctie ook toepassing vinden?

Het komt ons voor, dat de terminologie van het wetsartikel voor deze opvatting ruimte laat. Wanneer een door den Raad gevoteerd bedrag te laag is te achten, *zoodat daarmee het door de wet beoogde doel niet kan worden bereikt*, is het geval aanwezig dat de Raad weigert „de door de wet aan de gemeente opgelegde uitgaven” op de begrooting te brengen. Op dit standpunt stelt zich ook de rechtspraak der Kroon ¹⁴).

Dat ervoer met name de Raad der gemeente Echteld, die op de begrooting voor 1914 op den post onderhoud van schoolgebouwen een bedrag van f 500.— uittrok, hoewel daarvoor in het voorafgaande jaar f 1000.— was geraamd. Dit was niet naar den zin van Gedeputeerde Staten van Limburg, die ingrepen onder beroep op den Schoolopziener, die van oordeel was, dat men ook voor dit jaar met niet minder dan f 1000.— toe kon. Tegenstribbelen kon de gemeente niet baten, zelfs geen betoon van bereidheid om, mocht het toegestane bedrag in den loop des jaars onvoldoende blijken, door af- en overschrijving het begrootingscijfer tot het gewenschte niveau op te voeren. De Kroon gaf haar zegen op de beslissing van Gedeputeerde Staten, waarbij dezen in hoogst eigen persoon het door hun college noodig geoordeelde bedrag op de begrooting brachten ¹⁵).

Uit het aanhalen van eenige jurisprudentie op art. 212 Gemeentewet blijkt reeds, dat het mogelijk is bij de Kroon ook voorziening te vragen van besluiten van Gedeputeerde Staten, die op *dit* artikel steunen. Waaraan kan dit recht worden ontleend?

Niet aan een speciale wetsbepaling, want de Gemeentewet kent haar niet. De bevoegdheid steunt op verschillende beslissingen der Kroon, wier motiveering nogal uiteenliep, maar tenslotte toch tot hetzelfde uitgangspunt te herleiden valt.

Zoo overwoog de Kroon in een bepaald conflict krachtens art. 212 dat, wanneer Gedeputeerde Staten een uitgaaf op de gemeentebegrooting brengen, er tusschen dit college en den gemeenteraad zoodanig verschil van gevoelen bestaat, als naar het *beginsel* van art. 209 in verband met art. 212 der Gemeentewet *vatbaar* is om, bij wege van beroep, aan 's Konings beslissing te worden onderworpen” ¹⁶).

In een ander geval kwam de Kroon tot de conclusie „dat het besluit van Gedeputeerde Staten, waarbij de begrooting der gemeente Ede met een nieuwen post is aangevuld, tevens is eene ingevolge art. 207 der Gemeentewet genomen beslissing tot weigering hunner goedkeuring” ¹⁷).

Het sterke verschil, dat de *Gemeentestem* ¹⁸⁾ tusschen beide motie-veeringen waarneemt en haar redactie ertoe leidt om de laatste te verwerpen, kunnen wij niet erkennen. Maar wel hebben wij bezwaar tegen de strekking van beide koninklijke beslissingen en de geheele iurisprudentie op dit punt, in zooverre daarbij het recht van beroep wordt uitgebreid buiten de grenzen eener speciale wetsbepaling. Het moge waar zijn dat, wanneer Gedeputeerde Staten een verplichten post aanbrengeu, er omtrent de begrooting geen overeenstemming bestaat, dit enkele motief is niet toereikend om daarmee een stuk rechtspraak in het leven te roepen ¹⁹⁾.

Wanneer de Raad weigert eenige verplichte uitgave op de begrooting te brengen, is art. 212 niet de eenige weg ter verbetering, dien Gedeputeerde Staten kunnen inslaan. Zij kunnen ook, met gebruikmaking van art. 210, aan de *geheele* begrooting goedkeuring onthouden ²⁰⁾. Zelfs worden zij door de Kroon bevoegd geacht om, nadat door hen art. 212 ¹ zonder gunstig gevolg is toegepast en de Raad weigerachtig blijft om middelen ter dekking voor te dragen, terwijl er geen onverplichte posten op de begrooting voorkomen, waarop de benoodigde verlaging zou kunnen worden aangewend, *alsnog* hun goedkeuring te onthouden aan de begrooting in haar geheel ²¹⁾.

Wèlk van beide middelen tenslotte Gedeputeerde Staten mogen hanteeren, het is de taak der Kroon om toe te zien, dat hier met voorzichtigheid en wijs beleid wordt gehandeld. Ook ten aanzien van de verplichte uitgaven dreigt het gevaar, dat Gedeputeerde Staten verder gaan dan het karakter hunner functie toelaat en treden in de rechten van den Raad. Dit is niet zoozeer te vreezen, wanneer het gemeentebestuur een verplichten post geheel weglaat, als wel wanneer het geldt een kwestie van meer of minder. Zoo is het geval niet denkbeeldig dat er, wanneer Gedeputeerde Staten of de Commissaris der Koningin ten aanzien van een bepaalde verplichte uitgave algemeene normen stellen over de geheele provincie en door dit vooruitloopen min of meer inbreuk maken op het recht, dat de gemeentewetgever in art. 136 aan den Raad toekende, een conflict ontstaat over een minimaal verschil, zonder dat den Raad in het bepaalde geval verwaarloozing kan worden ten laste gelegd. Gebrek aan tact en aan eerbied voor de grenzen der gemeentelijke autonomie kan er tenslotte toe leiden, dat het initiatief en de zelfwerkzaamheid der gemeenebesturen worden gedood. En de autonomie wordt nu eenmaal niet straffeloos geschonden.

Weldadig doet het aan, wanneer de Kroon zich verzet tegen het streven om de plaatselijke zelfstandigheid te beknotten en, zich van haar taak bewust, waakt voor de rechten der gemeente. Toen enkele jaren terug de Raad der gemeente Avereest de verloskundige armenpractijk wenschte op te dragen aan een vroedvrouw en de daarvoor benodigde gelden op de begroting uittrok, onthielden Gedeputeerde Staten van Overijssel hun goedkeuring, wijl zij deze taak aan een geneesheer wenschten te zien toevertrouwd. Terecht sprak de Kroon haar veto uit over deze ontoelaatbare inmenging. Nu Gedeputeerde Staten niet deden blijken van financieele bedenkingen tegen het voorgedragene, stond de keuze „vroedvrouw-geneesheer” aan het zelfstandig oordeel van den Raad ²²).

Deze zorg om rekening te houden met het plaatselijk belang komt ook uit in de weigering der Kroon om goed te vinden, dat de uitgaven der gemeente aan *algemeene* normen worden getoetst. Toen met name Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant geen goedkeuring hechtten aan de begroting der gemeente Heusden, omdat de jaarwedde van den veldwachter niet voldeed aan de minima, die bij algemeen rondschrijven van den Commissaris der Koningin voor de Brabantsche gemeenten waren vastgesteld, vernietigde de Kroon dit besluit, omdat Gedeputeerden de voorgelegde vraag hadden beslist *bij algemeene dispositie* en niet, zoals de aard van het hun toegekende recht van onthouding van goedkeuring eischt, op grond van omstandigheden, waaronder elk individueel geval zich voordoet ²³).

En dat het de Kroon ernst is te rekenen met de individueele eischen der gemeente werd negen jaar later bewezen, toen Gedeputeerde Staten van Zeeland, blijkbaar het geval Heusden vergeten of opnieuw een kansje willende wagen, in eenzelfde kwestie met de gemeente Waterlandkerkje met gelijke boodschap naar huis werden gestuurd ²⁴).

Zoo is het de taak der Kroon to watch and ward: zij ziet toe, dat Gedeputeerde Staten niet eigenmachtig posten op de begroting brengen ²⁵), maar enkel die welke de wet vordert, en dat zij bij het hanteeren hunner bevoegdheid de grens niet overschrijden.

(Wordt vervolgd).

1) Koninklijk Besluit van 28 Maart 1927 No. 2, opgenomen in *Rechterlijke en Administratieve Beslissingen* 1927, pag. 147; *Weekblad voor Gemeentebesturen* 1927, pag. 172; *Gemeentestem* No. 3945, 8.

2) K. B. van 2 September 1927 No. 3, opgenomen in *A. B.* 1927, pag. 361; *W. G. B.* 1927 pag. 332; *Gem.St.* No. 3967, 9.

3) K. B. van 8 Juli 1924 No. 92.

Uit het aanhalen van deze beslissing in dit verband mag niet tevens instemming worden afgeleid met de wijze, waarop hier het goedkeuringsrecht op een besluit tot het voeren eener procedure werd uitgebreid. Naar ons oordeel gingen zoowel de Kroon als Gedeputeerde Staten zich te buiten en traden in hetgeen des rechters is. In verband daarmee raadplege men, hetgeen Mr. Dr. H. VOS opmerkt in *W. G. B.* 1924, pag. 338.

4) K. B. van 1 November 1928 No. 50, opgenomen in *A. B.* 1928, pag. 510.

5) Zie OPPENHEIM-VAN DER POT, *Het Nederlandsch Gemeenterecht*, 5e druk, deel I pag. 135—137, 432/33; Mr. J. BOOL, *De Gemeentewet*, pag. 516.

6) Men vergelijkte OPPENHEIM-VAN DER POT I pag. 131; BOOL pag. 525; Mr. J. T. BUYS, *De Grondwet*, deel II pag. 203/4.

7) Zie OPPENHEIM-VAN DER POT I pag. 433—438; BOOL pag. 518/19.

8) K. B. van 13 Januari 1915 No. 9, opgenomen in *A. B.* 1915 pag. 11.

9) K. B. 28 Juli 1916 No. 53, opgenomen in Periodieke verzameling van beslissingen op de Ned. Staatswetten 1916 pag. 583; K. B. van 2 Juli 1928 No. 170, opgenomen in *A. B.* 1928 pag. 350.

10) Over plaatselijke begrooting, pag. 12 en 22.

11) Aldus handelden Ged. Staten van Noord-Holland, toen zij de toepassing der nieuwe jaarweddenregeling voor Burg., Secr. en Ontv. wilden afdwingen, welke bij K. B. van 16 Oct. 1913 was goedgekeurd. Zie in verband hiermee *Gem.stem* van 11 April 1914 No. 3263 en Mr. Dr. H. VOS in zijn commentaar op de Gemeentewet in LÉON's Rechtspraak, pag. 488.

12) Aldus reeds de letter van art. 212, tweede lid, der Gemeentewet. Vergelijk hiervoor ook *Gem.stem* No. 3663, 11 en LÉON-VOS, pag. 489. In tegenovergestelden zin o. a. K. B. van 25 October 1878 No. 23, opgenomen in *W. B. A.* No. 1589; *Gem.stem* No. 1419, naar ons oordeel in strijd met de wet.

13) Aldus K. B. van 3 Januari 1920 No. 72, opgenomen in *A. B.* 1920, pag. 31 (*Weekblad voor de Burgerlijke Administratie*, No. 3686; *Gem.stem*, No. 3567). Zie voorts LÉON-VOS pag. 489 en 892/3, benevens *Gem.stem* No. 3263.

14) Vergelijk hiervoor LÉON-VOS pag. 486 en 891/2 en de daar aangehaalde literatuur en beslissingen; *W. G. B.* 1922 pag. 140.

15) K. B. van 3 Juli 1914, No. 40, opgenomen in *Gem.stem* No. 3279, *W. B. A.* No. 3397.

16) K. B. van 6 Nov. 1890 No. 73.

17) K. B. van 14 Aug. 1922 No. 40, opgenomen in *A. B.* 1922 pag. 289; *W. G. B.* 1922 pag. 329/30.

18) *Gem.stem* 1922 No. 3705.

19) In denzelfden geest LÉON-VOS pag. 487/8 en 890/1; *W. B. A.* Nos. 1508 en 1671; *Gem.stem* No. 1173. Anders OPPENHEIM-VAN DER POT I pag. 476.

20) K. B. van 27 Mei 1892 No. 50, opgenomen in *W. B. A.* Nos. 2244, 2248 en 2252. Voorts LÉON-VOS pag. 891.

21) K. B. van 11 Aug. 1882 No. 65, opgenomen in *W. B. A.* No. 1744, *Gem.stem* No. 1622. K. B. van 9 Mei 1917 No. 130, opgenomen in *A. B.* 1917 pag. 69; *W. B. A.* No. 3549.

22) K. B. van 25 October 1927 No. 33, opgenomen in *A. B.* 1927 pag. 461; *W. G. B.* 1927 No. 47.

23) K. B. van 13 September 1920 No. 17, opgenomen in *A. B.* 1920 pag. 198; *W. B. A.* No. 3724. Zie voorts G. M. J. VAN ROESSEL Jr., *Het toezicht der Kroon op de gemeentebegrooting*, in het tijdschrift *Gemeentebestuur*, jaargang 1927, pag. 26/27; LÉON-VOS pag. 888.

24) K. B. 18 Mei 1929 No. 68, opgenomen in *W. G. B.* 1929 pag. 250.

25) Dit geschiedde bijv. bij K. B. van 21 Mei 1910 No. 26 (*Gem.stem* No. 3064, 8).

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

1. Wat was het standpunt van TALMA ten opzichte van de premiebetaling bij de sociale verzekering? Hoe beredeneerde hij de opvatting van eerst gedeeltelijke, daarna geheele betaling door den werkgever?

Mij is wel tegengeworpen, dat den Chr. partijen het recht ontbreekt tegen staatspensioen op te treden, omdat zij de premie door den werkgever, uitgezonderd de ziekteverzekering, alleen door den werkgever betalen laten.

2. Kunt U ook inlichtingen geven omtrent het streven naar invoering van staatspensioen in ons land gedurende de laatste jaren?

3. Hoe is het te verklaren, dat Duitschland een vrijwillige verzekering heeft, terwijl in Engeland het staatspensioen bestaat?

ANTWOORD:

1. Voor de beantwoording der eerste vraag is het gewenscht aandacht te schenken aan Minister TALMA's standpunt ten opzichte van de sociale verzekering.

TALMA wenschte — gelijk blijkt uit zijn antwoord op de nota van de heeren DE SAVORNIN LOHMAN en VAN IDSINGA (Gedr. Stukken IIe Kamer 1911/12 no. 68) de verplichte sociale verzekering *niet* te verdedigen als directe geldelijke steun van den Staat in den vorm van armenzorg, noch als realisatie van een zedelijke verplichting, die voor den individueelen arbeider zou bestaan, om in gezonde dagen voldoende voor tijden van ziekte, invaliditeit en ouderdom op zij te leggen — al ontkende hij uiteraard geenszins dat er, uitzonderingen daargelaten, een dergelijke moreele plicht bestaat —; noch ook wenschte hij ze te beschouwen als een stuk bedrijfsorganisatie, teneinde den min of meer verloren geganen, natuurlijke samenhang tusschen patroons en arbeiders langs wettigen weg weer te herstellen.

Voor TALMA lag de algemeene grond voor regeling van de verplichte sociale verzekering van overheidswege in de overheidsroeping, om, waar zij hiertoe in staat is, zorg te dragen, dat niet de verhoudingen, die door haar beschermd en in stand gehouden worden, voor de burgerij of een deel daarvan gevolgen hebben, die het rechtsbesef bij de bevolking onder-

mijnen en daardoor het rechtsleven en daarmee haar eigen bestaan bedreigen.

Tot die gevolgen rekende TALMA de bestaansonzekerheid van den arbeider, met name de omstandigheid, dat een arbeider, die in dienst van een patroon gearbeid heeft, zoolang hij kon, op het oogenblik, dat hij niet meer werken kan, aangewezen is op onderstand van derden.

En wijl TALMA erkende den zedelijken eisch van een loon, dat ook strekt voor den tijd van ziekte, ouderdom en invaliditeit en wijl hij voorts het scheppen van rechtsbepalingen ter verwezenlijking van dien zedelijken eisch mogelijk en tevens noodzakelijk achtte, pleitte hij voor invoering van een opzettelijke regeling, teneinde dezen zedelijken eisch te verwezenlijken.

Het meest lag daarbij voor de hand het opnemen van nieuwe bepalingen betreffende het loon in de wettelijke regeling van het arbeidscontract. Hij vreesde echter, dat langs dien weg niet voldoende zekerheid zou kunnen worden verschaft op uitkeering bij ziekte en invaliditeit. Die zekerheid meende hij alleen te kunnen verkrijgen door een publiekrechtelijke regeling onder waarborg van den Staat en wel door middel van verzekering. Een zoodanige regeling heeft hij dan ook in zijn bekende, later wet geworden, ontwerpen betreffende de ziekte- en invaliditeits- (ouderdoms-)verzekering neergelegd¹).

Een korte samenvatting van zijn standpunt gaf TALMA in de Eerste Kamer, toen hij op de vraag: waarom moet de Staat ingrijpen? het volgende antwoordde:

„Wij moeten de zaak eigenlijk bezien uit het standpunt, waaruit zij bekeken is bij de totstandkoming van het arbeidscontract. Toen zijn allerlei toestanden, die tot dan toe in Nederland geacht werden te kunnen worden geduld, weggenomen uit de arbeidsovereenkomst. De Overheid heeft bepalingen van dwingend recht opgenomen en gezegd: wanneer de werkgever en de arbeider te zamen een overeenkomst sluiten, onderstellen wij daarbij, dat deze en die voorwaarden daarin zijn opgenomen. Zoo zou in de wet op de arbeidsovereenkomst eenvoudig kunnen staan: gij kunt geen overeenkomst sluiten, dan waarbij een dergelijke verzekering getroffen is en de werkgever een gedeelte van de verplichting op zich neemt. Iedereen weet echter, dat er veel kans bestaat, dat van de uitvoering van een dergelijke bepaling niet veel terecht zou komen. Daarom maakt de Overheid hier een algemeene regeling” (3 Juni 1913, Hand. p. 828).

Wijl nu TALMA de sociale verzekering in principe beschouwde als een regeling betreffende het loon, is het verwijt ongegrond, als zou hij door de premiebetaling, aan den werkgever op te leggen, inconsequent hebben gehandeld en een stap gezet hebben in de richting van het staatspensioen. Veeleer zou men inconsequent kunnen noemen, dat hij bij de ziekteverzekering het verdeelen van de premie over werkgever en werknemer voorstelde. Daarom verdedigde hij zich in de memorie van toelichting bij het ontwerp der ziekwet reeds bij voorbaat tegen dit verwijt

met de opmerking, dat in het afgetrokkene drieërlei regeling mogelijk is.

„De premie kon verschuldigd zijn of door den werkgever, of door den arbeider, of door den werkgever en door den arbeider ieder voor een deel. Werd de eerste regeling gevolgd, dan zou daardoor bij de invoering der wet, voorzoverre zij niet met een loonsverlaging gepaard ging, het volle bedrag der premie aan het loon worden toegevoegd; bij de tweede regeling zou, kon de ~~de~~ arbeider zich geen gelijktijdige loonsverhooging verzekeren, het geheele bedrag der premie in mindering komen van dat, hetwelk als loon wordt uitgekeerd. Het eerste zou niet billijk zijn, omdat dit niet zou beantwoorden aan de heerschende zeden, waar toch ook in de best geleide bedrijven uitkeering van ziekengeld doorgaans gebonden is aan bijdragen van de arbeiders. Het tweede zoude niet billijk zijn, omdat er voor de werkgevers niet alleen een algemeen erkende zedelijke verplichting bestaat ten opzichte van hunne zieke arbeiders, maar ook met de invoering der ziekteverzekering eene ontlasting der werkgevers ten opzichte van de ongevallenverzekering plaats heeft.

Bovendien is het wenschelijk, ook afgezien van de verdeling der lasten bij de invoering der wet, bij het beheer der ziekenkassen beiden, werkgevers en arbeiders, te betrekken en dat kan het best geschieden, indien beide groepen geldelijk bij de verzekering betrokken zijn”.

Terloops willen we er nog aan herinneren, dat het onderscheid tusschen sociale verzekering en staatspensioen — al zijn er bij de praktische uitwerking van beide systemen van ouderdomszorg uiteraard nuanceeringen mogelijk, waardoor ze elkander zeer dicht naderen — in het algemeen hierin ligt: bij sociale verzekering steunt de renteuitkeering op de arbeidsprestatie of de premiebetaling van den arbeider; bij staatspensioen wordt zonder dat van eenige prestatie sprake is een recht op uitkeering toegekend aan ieder, die een zekeren leeftijd heeft bereikt en wiens inkomsten lager zijn dan een bepaald bedrag.

Niemand ontvangt uitkeering krachtens de sociale verzekerings-wetgeving, of er moet door hem zelf of een ander premie zijn betaald. En door een ander wordt als regel de premie niet betaald dan in geval door den belanghebbenden arbeid is verricht.

Staatspensioen geeft echter aan dengene, die niets gepresteerd heeft, die b.v. zijn leven lang niets heeft uitgevoerd en het vermogen, dat hij geërfd heeft, heeft verkwest, een recht op uitkeering, terwijl dat recht niet toekomt aan den burger, die zijn gansche leven hard heeft gewerkt en nog net genoeg heeft overgehouden, om een schamel bestaan uit eigen middelen te betalen. Deze laatste zal in vele gevallen nog mede moeten betalen via de belastingheffing voor het staatspensioen van den verwaster.

Overigens mogen wij te dezer zake wel verwijzen naar de beknopte, doch heldere brochure van den heer J. SCHOUTEN „Staatspensioen” 1929 (uitgave Dr. Kuyperstichting) en naar de adviezen, opgenomen in dit tijdschrift 2e jaargang (1926) p. 492 en 5e jaargang (1929) p. 39.

2. Herhaaldelijk is gedurende de laatste jaren in en buiten de Staten-Generaal het vraagstuk van de invoering van het staatspensioen opnieuw aan de orde geweest.

Bij de Kamerverkiezingen van 1929 was dit één van de belangrijkste programpunten van de partijen der linkerzijde.

In de Tweede Kamer kwam het onderwerp vooral ter sprake in Februari 1928 bij de debatten over wijziging van de Invaliditeitswet en van de Ouderdomswet 1919 in het belang van de behoeftige oude lieden, die, om welke redenen ook, van ouderdomsrente verstoken zijn.

Bij die besprekingen wenschte men in drieërlei richting in de belangen dier oude lieden te voorzien:

Vooreerst door invoering, zij het ook langs geleidelijken weg, van het premievrij staatspensioen, naast of ter vervanging van de verzekeringswetten. In die richting bewoog zich het streven der liberalen, vrijzinnig-democraten en sociaal-democraten, hoezeer ook overigens hunne wenschen uiteenliepen.

Voorts de richting van Ds. KERSTEN, die uitbreiding van de overheids-armenzorg bepleitte, niettegenstaande art. 7 van het beginsel-program der Staatkundig Gereformeerden zich uitdrukkelijk tegen overheidsarmenzorg verzet. Letterlijk zeide deze Staatkundig-Gereformeerde woordvoerder: „Zoo noodig, biede de Overheid hulp (n.l. aan de vele behoeftige jongeren en ouden) en, *als hun gevraagd wordt: mag dat, dan verwijs ik juist — zooals ik begonnen ben te zeggen — naar datgene, wat men hier in Nederland in den bloeitijd der Hervormde Kerk gedaan heeft met behulp van de Regeering, om in de nooden der armen te voorzien*”. (Hand. 1928/29 pag. 1537).

En eindelijk het standpunt der Antirevolutionairen, Christelijk-Historischen en Rooms-Katholieken, die door wijziging der Invaliditeits- en Ouderdomswet, doch zonder aantasting van het beginsel dier wetten, in den nood der behoeftige ouden, die geen rentetrekkingen zijn, wilden voorzien.

De wenschen van verschillende groepen werden in moties neergelegd.

Reeds op 22 November 1928 (Hand. pag. 550) werd van Sociaal-Democratische zijde door wijlen den heer SANNES c. s. een motie ingediend luidende als volgt:

„De Kamer, van oordeel, dat, in afwachting van de resultaten van het volledig doorwerken der wettelijke bepalingen betreffende de ouderdomsvoorziening, een noodmaatregel urgent is, krachtens welken een kosteloze rente op den voet der Ouderdomswet 1919 wordt toegekend aan de 65-jarigen en ouderen — alsmede aan hen, die in de eerstkomende jaren den 65-jarigen leeftijd zullen bereiken —, aan wie ouderdomsrente niet is toegekend of verzekerd, verzocht de Regeering een daartoe strekkende wijziging der Ouderdomswet 1919 aanhangig te maken en gaat over tot de orde van den dag”.

Deze motie kwam in behandeling in Februari 1929 en werd na uitvoerige discussie met 42 tegen 35 stemmen verworpen (Handelingen Tweede Kamer 1928/1929, pag. 1550).

Naar aanleiding van de motie-SANNES werden ook van Vrijzinnig-Democratische zijde en van Liberale zijde moties ingediend, die evenals de Socialistische motie ten doel hadden van deze gelegenheid gebruik te maken, om de Regeering te bewegen maatregelen te nemen, die tot een geleidelijke invoering van het staatspensioen zouden kunnen strekken.

Van Vrijzinnig-Democratische zijde werd door den heer OUD c. s. ingediend de volgende motie:

„De Kamer, van oordeel, dat de ervaring, opgedaan met de Invaliditeitsverzekering en de vrijwillige ouderdomsverzekering, heeft geleerd, dat het vraagstuk der verzorging van de ouden van dagen langs den weg van verzekering niet is op te lossen;

dat een blijvende voorziening, die aan alle ouden van dagen van 65 jaar en ouder, *wier jaarlijksch inkomen minder dan f 1200.— bedraagt*, een premievrije uitkeering waarborgt ten minste ten bedrage van f 3.— voor man of vrouw alleen en f 5.— voor een echtpaar, urgent is;

noodigt de regeering uit een daartoe strekkend wetsontwerp ahangig te maken en gaat over tot de orde van den dag”;

welke motie echter verworpen werd met 46 tegen 30 stemmen.

En van de zijde van den Vrijheidsbond werd door Mr. BOON c. s. ingediend een motie van den volgende inhoud:

„De Kamer, van oordeel, dat de ervaring, opgedaan met de invaliditeitsverzekering en de vrijwillige ouderdomsverzekering heeft geleerd, dat het vraagstuk der verzorging van de ouden van dagen langs den weg der verzekering niet is op te lossen;

dat een blijvende voorziening, die aan alle ouden van dagen van 65 jaar en ouder, *wier jaarlijksch inkomen beneden een zekere welstandsgrens blijft*, eene premie-vrije uitkeering waarborgt ten bedrage van f 3.— voor man of vrouw alleen en f 5.— voor een echtpaar, urgent is;

noodigt de Regeering uit een daartoe strekkend wetsontwerp ahangig te maken en gaat over tot de orde van den dag”.

Ook deze motie werd verworpen en wel met 38 tegen 36 stemmen.

Zowel van Prof. Christelijke zijde als van Rooms-Katholieke zijde werd tegen de drie moties principieel verweer gevoerd, wijl deze moties de uitgesproken bedoeling hadden de invoering van een premie-vrij staatspensioen te vorderen.

Bovendien zou het toekennen van een staatspensioen, als overgangsmaatregel, aan de niet-rentetrekende oude lieden, wier aantal destijds op ongeveer 38000 werd geschat, practisch beteekenen het stellen van een premie op zorgeloosheid. Immers, onder die personen zijn er velen, die het uitsluitend aan eigen nalatigheid te wijten hebben, dat zij op 65-jarigen leeftijd van ouderdomsrente zijn verstoken. En het toekennen van een kosteloos pensioen aan die nalatigen zou de beteekenis der sociale verzekering in het oog der bevolking ernstig verzwakken en de zorgeloosheid te dien opzichte hand over hand doen toenemen.

Toch heeft men ook aan de rechterzijde gevoeld, dat er voor velen die

buiten hun schuld van ouderdomsrente verstoken bleven, iets moest worden gedaan.

Daarom werd zoowel van Roomsch-Katholieke zijde als van Chr. Historische zijde een motie ingediend, respectievelijk door de heeren KUIPER c. s. en SNOECK HENKEMANS c. s., welke moties luiden:

„De Kamer, van oordeel, dat aan de 65-jarigen en ouderen, die zich niet verzekerd hebben, alsmede aan hen, die in de eerstkomende jaren den 65-jarigen leeftijd zullen bereiken, de ouderdomsrente op den voet der ouderdomswet 1919 *niet kosteloos* kan worden toegekend; acht het gewenscht de ouderdomswet 1919 zoodanig aan te vullen, dat alsnog voor eenmaal de gelegenheid worde opengesteld tot de verzekering toe te treden”.

Deze motie van den heer KUIPER werd door de Kamer aangenomen met 40 tegen 37 stemmen (rechts tegen links, behalve de Staatkundig Gereformeerden, die met links meestemden).

De motie van den heer SNOECK HENKEMANS, die door de Kamer zonder hoofdelijke stemming aangenomen werd, luidde als volgt:

„De Kamer, van oordeel, dat maatregelen noodzakelijk zijn, ten einde de bedoeling van de Invaliditeitswet, ten opzichte der ouderdomsverzekering, tot haar recht te doen komen;

spreekt als haar gevoelen uit, dat althans een tweetal wetswijzigingen noodzakelijk zijn:

a. wijziging van art. 58 der Invaliditeitswet, inzake de loonklassen;

b. wijziging van art. 33 der Invaliditeitswet, opdat ook de loontrekkenden, ouder dan 35 jaar, in de regeling worden opgenomen; en gaat over tot de orde van den dag”.

Uit de toelichting van den heer SNOECK HENKEMANS blijkt, dat de in deze motie verlangde wetswijziging vooral strekken moet ter voorziening in den nood van drie categorieën van degenen, die geen recht op ouderdomsrente hebben.

In de eerste plaats de oud-verzekerden volgens de Invaliditeitswet, voor wie echter, ten gevolge van het gemis eener wettelijke regeling van de ziekteverzekering en de werkloosheidsverzekering, gedurende ziekte en werkloosheid geen zegels waren geplakt, zoodat ten slotte het aantal voor hen betaalde premies te gering was om de ouderdomsrente te genieten.

In de tweede plaats de personen, thans op hoogen leeftijd en van zeer gering inkomen, die echter ten tijde, dat de aanmelding voor de vrijwillige ouderdomsverzekering openstond, juist door hun volharden bij den arbeid een inkomen hadden, hooger dan f 2000.

In de derde plaats de goedgeboovigen, welke nog altijd het mogelijk achten, dat Regeering en Volksvertegenwoordiging het stelsel der verzekering zouden vervangen door het minderwaardige beginsel der gratis uitkeering.

Hoewel reeds geruimen tijd verstreken is, sinds deze beraadslagingen in de Tweede Kamer zijn gehouden, laat een wetsontwerp tot herziening

van de Invaliditeits- en Ouderdomswet in verband met de wenschen der Kamer nog op zich wachten. Vermoedelijk is dit echter spoedig op komst, aangezien de Regeering, blijkens hetgeen werd medegedeeld bij de behandeling van de begrooting voor 1931, zich nog altijd voorstelt de nieuwe wettelijke regeling reeds op 1 Januari 1932 in werking te doen treden.

3. Wat betreft de laatste vraag merken wij op, dat Engeland naast en ter aanvulling van het staatspensioen volgens de Old Age Pension Bill van 1908, aangevuld door de wet van 1911²⁾, ook de sociale verzekering kent. Behalve de verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, geregeld bij de wet van 1911, werd 1 Januari 1926 een verplichte weduwen- en weezenverzekering en 1 Januari 1928 een verplichte ouderdomsverzekering ingevoerd (wetten van 7 Aug. 1925). De premies voor laatstgenoemde verzekering worden geheven als toeslag op de premies voor ziekte- en invaliditeitsverzekering en door werkgevers en werknemers ieder voor de helft betaald³⁾.

✓ Duitschland kent geen staatspensioen doch wel een zeer uitgebreide sociale verzekering. Evenals ten onzent is de ouderdomsverzekering begrepen in de invaliditeitsverzekering, die ook de weduwen- en weezenverzekering omvat. De invaliditeitsverzekering is verplicht voor arbeiders beneden zekere loongrens. Daarnaast bestaat een afzonderlijke „Angestellten Versicherung” voor beambten, die beneden een zekere salarisingrens, 8400 R.M. per jaar, verplicht is; voor beambten met een hooger salaris opent de wet de gelegenheid tot vrijwillige verzekering tot en met hun 40ste levensjaar. De z.g. Knappschaftsversicherung regelt de verplichte invaliditeits- en ziekteverzekering voor arbeiders en beambten in bedrijven met bijzondere verzekeringskassen b.v. het mijnbedrijf⁴⁾.

Het verschil tusschen Engeland en Duitschland hangt waarschijnlijk goeddeels samen met het verschil in volkskarakter. De Engelschen zijn een practisch volk, dat zich betrekkelijk gemakkelijk van principieele overwegingen losmaakt en de knoop doorhakt. Doch het feit, dat het staatspensioen, behoudens wijziging van het bedrag in verband met de verminderde koopwaarde van het geld, niet is uitgebreid doch is aangevuld door verplichte verzekering, bewijst wel, dat het vertrouwen in het staatspensioen ook in Engeland niet bijster groot is.

Trouwens, dat men in Engeland de bezwaren van het staatspensioen aan den lijve heeft ondervonden blijkt wel uit het feit, dat een wetswijziging tot stand kwam, waardoor wordt tegemoet gekomen aan een der belangrijkste bezwaren n.l. het bezwaar dat de premielooze ouderdomsrente de spaarzaamheid der bevolking schaadt, aangezien in het stelsel van premielooze ouderdomsrente feitelijk de verkwister boven den spaarzame bevoorrecht is.

Immers in 1924, tijdens het eerste Labourkabinet, werd de Engelsche wet op de ouderdomsrente gewijzigd, omtrent welke wijziging het onlangs

verschenen boek van GILBERT SLATER „Poverty and the State”, de volgende merkwaardige mededeeling doet:

„In Groot-Brittannië werd de wet van 1908, zooals zij gewijzigd was in 1911, verder gewijzigd in 1919 en 1924. Om tegemoet te komen aan de daling van de koopkracht van het geld werd het bedrag van de ouderdomsrente gebracht van 5 shilling op 10 shillings per week, mits het verder inkomen van den begiftigde niet meer bedroeg dan 10 shillings per week. Indien dit laatste het geval was, werd de ouderdomsrente bepaald op een bedrag, noodig om het totaal inkomen te brengen tot £ 1.— per week. Maar bij het berekenen van het bedrag van ander inkomen werd bepaald, dat inkomen uit geldbeleggingen („niet verdiend” inkomen) tot een bedrag van £ 39.— per jaar (15 shillings per week), niet meegerekend zou worden.”

Het is opmerkelijk — zoo vervolgt de schrijver — dat het een Labour Regeering was, die zodoende een speciaal voorrecht toestond aan den ontvanger van een inkomen, verkregen uit kapitaal, boven den ontvanger van hetzelfde bedrag, verkregen uit arbeidsverdiensite.

Deze schijnbare paradox vindt, volgens hem, haar verklaring in het feit, dat de leden der vakverenigingen — d. i. bijna de geheele bevolking — onder den indruk verkeerden van de „leugen van het constante arbeidsfonds”. Zij verbeeldden zich, dat indien A. iets nuttigs doet, hij van B. een goede kans wegneemt en zien over het hoofd het feit, dat de belooning van arbeid en de met resultaat bekroonde vraag naar arbeid, noodwendig afhangt van de schepping van arbeidsgelegenheid.

Die verklaring lijkt ons echter vrij gezocht; meer aannemelijk schijnt, dat de Labour regeering de kapitaalvernietigende werking van het staatspensioen, dat den prikkel tot spaarzaamheid verstompt, op deze wijze heeft willen stuiten.

N.

¹⁾ Men leze ook de artikelen van Mr. C. BEEKENKAMP in den vorigen jaargang van dit tijdschrift (1930) pp. 49—58 en 115—130 en het proefschrift van Mr. SCHEURER, Verplichte verzekering en de Antirevolutionaire Partij, 1931.

²⁾ Men zie over deze wetten het Rapport omtrent een onderzoek naar de werking van de Engelsche wet op de Ouderdomspensioenen, in 1912 door Mr. V. H. RUTGERS uitgebracht aan Minister TALMA.

³⁾ Vgl. R. W. LEACH, Widows and Old Age Pensions Act, London 1926. Zie ook het artikel van F. HEYER over den tegenwoordigen stand van de sociale verzekering in Engeland, opgenomen in *Archiv für Soz. Wiss. und Soz. Pol.* 56 Band, 1. Heft pp. 160 v.

⁴⁾ Vgl. STIER-SOMLO, Reichsversicherungsordnung, 4e Aufl. 1930 pp. 718 v. en Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 4e Aufl. Band VII pp. 622 v. en vooral Ergänzungsband pp. 718 v.

2. VRAAG:

Binnenkort komt in den Raad dezer gemeente in behandeling een voorstel van de sociaal-democratische raadsleden, strekkend om het onderhoudswerk van straten, pleinen en wegen in eigen beheer te nemen.

Dit werk werd tot nu toe steeds uitbesteed. De loonen van de werklieden, die in dienst van den aannemer het werk uitvoeren, worden in het bestek bepaald. Deze werklieden verlangen echter meer zekerheid voor hun ouden dag. Een gemeente-werkman krijgt pensioen, terwijl deze straatmakers, die het geheele jaar door uitsluitend dat werk in dienst van den aannemer verrichten, geen pensioen krijgen.

Nog zij opgemerkt, dat alle mogelijke werkzaamheden door de gemeentereiniging worden uitgevoerd. Waarom juist het straatmaken niet?

ANTWOORD:

Het a.r. standpunt ten aanzien van gemeentebedrijven en uitvoering van werken in eigen beheer in het algemeen is, dat niet dan bij uitzondering de gemeente zelve de hand aan den ploeg moet slaan bij de exploitatie en uitvoering.

Het a.r. beginsel verzet zich tegen het socialistisch streven naar vereenzelving van het bedrijfsleven en het bestuur van gemeente, provincie en Staat. Bedrijf en Overheid zijn twee zelfstandige grootheden, die elk op eigen terrein een taak en roeping hebben te vervullen. In die zelfstandigheid ligt een waarborg voor het goed functioneeren van de maatschappij als ook voor het behoud van onze volksvrijheden. Want geen grooter gevaar bedreigt die volksvrijheden dan opeenhooping van de macht in onze samenleving in de hand van slechts enkele personen of instanties.

Hebben de leiders der bedrijven ook in de staats- en gemeentezaken overwegende zeggenschap en missen zij de contrôle van politieke bestuurders, die op hun beurt weer onder de contrôle van de publieke opinie staan, dan is een eenzijdige machtsaanwending (b.v. ter versterking van de positie van het kapitaalcrachtige deel der bevolking ten koste van de minder bedeelden of omgekeerd) doorgaans niet te voorkomen.

Doch wanneer omgekeerd de bestuurders van Staat, gewest en gemeente ook in de verschillende bedrijven de lakens kunnen uitdeelen, dreigt niet minder het gevaar van machtsmisbruik ten koste van die bevolkingsgroepen, die zich minder in de gunst van de, toevallig aan het roer zijnde, bewindvoerders kunnen verheugen. En dit machtsmisbruik kan — we zien dit reeds in het buitenland — zoover gaan, dat er tenslotte van de sociale, politieke en godsdienstige vrijheid der bevolking niets of althans heel weinig overblijft.

Er moet zijn zelfstandigheid van het economische leven in eigen sfeer naast zelfstandigheid van de Overheid op politiek terrein, waarbij door onderlinge contrôle en — voor zoover dit noodzakelijk blijkt — onderlinge correctie en aanvulling een goede gang van zaken verzekerd wordt.

Zie hier de grondgedachte van de a.r. politiek.

En in de lijn van die grondgedachte ligt de eisch, dat de Overheid zich als regel niet met de exploitatie van bedrijven en de uitvoering van werken belast, tenzij daarvoor pleiten zeer speciale redenen van publiekrechtelijken aard.

Als zoodanige reden aanvaardt men — gelijk bekend — in onzen kring in den regel vooreerst het monopolistisch karakter van sommige bedrijven (b.v. verkeers- en waterleidingbedrijven), aangezien toch, naar de ervaring leert, het monopolisme maar al te vaak tot misbruik aanleiding geeft, waardoor — tenzij de Overheid ingrijpt — het algemeen volksbelang zeer ernstig wordt geschaad; voorts bijzondere crisissomstandigheden, gelijk in den oorlogstijd, die bij gebreke van tijdelijke overheids-exploitatie van sommige bedrijfstakken, de ernstigste gevolgen zouden kunnen hebben; en eindelijk de voor maatschappelijke ontwikkeling onmisbaarheid van sommige bedrijven of werken (havenbedrijven, proefstations e.d.), die bij gebreke van overheidsoptreden achterwege zouden blijven.

* *
*

Vraagt u nu wat het bovenstaande te zeggen heeft met het oog op de onderhavige quaestie, dan zouden wij het volgende willen antwoorden.

Het zou onjuist zijn reeds bij voorbaat te beweren, dat de gemeente een bepaald werk niet in eigen beheer behoort uit te voeren. Of daarvoor aanleiding is, hangt af van de omstandigheden. Doch wel moet op den voorgrond worden gesteld, dat hij, die uitvoering in eigen beheer verlangt, heeft aan te toonen, dat zoodanige uitvoering in het algemeen volkswelzijn noodzakelijk is te achten. Want door deze uitvoering in eigen beheer betreedt de Overheid het terrein van het economisch leven, een terrein, dat in principe het hare niet is. Het gaat hierbij dus niet om de verwezenlijking van een stand van zaken, die in onze samenleving regel, doch die in tegendeel uitzondering is, en, naar a.r. beginsel, ook uitzondering behoort te blijven.

En nu zal er, naar onze meening, voor een dergelijke uitzondering zeker geen reden zijn, wanneer het alleen gaat om de financieele positie van een bepaalde groep werklieden te verbeteren. Met die meening staan wij trouwens niet alleen. Ook het Chr. Nat. Vakverbond verklaarde in een — op de vergadering van 26 Juni 1923 met *algemeene* stemmen aangevaarde — motie, dat „noch het belang van het overheidspersoneel, noch het belang der aannemers of middenstanders, maar alleen het algemeen belang mag domineeren” bij het beoordeelen van de vraag, of door de Overheid een werk al of niet in eigen beheer moet worden uitgevoerd.

Tegenover het belang van de werklieden, die bij eigen beheer in overheidsdienst zouden worden geplaatst, staat het belang van middenstanders, dat bij uitvoering door de overheidsambtenaren zou worden geschaad.

Tegenover het belang dier werkliedengroep staan voorts de belangen van de talrijke groepen arbeiders in particuliere bedrijven, die bij ouderdom en invaliditeit geen hogere uitkering ontvangen dan de Invaliditeitswet hen toekent, terwijl ze niettemin als belastingbetalers hebben bij te dragen voor de pensioenen van werklieden, die in overheidsdienst zijn geplaatst.

En tegenover dat belang kan tenslotte ook staan het belang van de gansche bevolking.

Men hoort maar al te vaak de klacht, dat de prestatie van werklieden, zoodra zij in overheidsdienst zijn geplaatst, belangrijk minder wordt. Hetgeen ook wel verklaarbaar is, wijl de vastheid van den overheidsdienst en gemis aan een persoonlijk financieel belanghebbend patroon, den prikkel tot energieontplooiing verslapt. Daardoor wordt het werk in eigen beheer duurder.

Bovendien beschikt een particulier bedrijf — met name ook de ondernemingen, die zich in ons land met wegebouw bezig houden — dikwijls over technische hulpmiddelen en bekwaam en ervaren personeel, waarover de meeste gemeentebesturen niet beschikken, welke omstandigheid bij uitvoering van die werken in overheidsdienst en de kosten, en de kwaliteit van het werk ongunstig kan beïnvloeden.

Voorts schuilt er in steeds verdere uitbreiding van het overheids-personeel een gevaar voor het algemeen volksbelang. Niet alleen wegens de uitbreiding van het bureaucratisch systeem, dat aan overheidsdiensten eigen is, maar vooral wegens de machtspositie van het personeel, welke toeneemt naar gelang de omvang van dit personeel grooter is. Men ziet thans reeds hier en daar, in het bijzonder in de groote steden, welke invloed het gemeentepersoneel, vooral door middel van zijn organisaties, op de publieke colleges oefent. Die invloed kan goed zijn, zoolang ze binnen zekere perken blijft. Doch wijl die invloed uiteraard eenzijdig is en zich vooral richt op de financiële belangen van het gemeentepersoneel, dreigt bij toeneming van het personeelscorps voor het algemeene volkswelzijn gevaar, wijl het gemeentebeleid zich geleidelijk meer gaat richten naar het belang der ambtenaren dan naar dat van de overige bevolking en een onevenwichtige toestand ontstaat, doordat het zwaartepunt in de politiek niet meer gelegd wordt daar, waar het behoort, n.l. op het belang van het gansche volk¹⁾.

Daarom staan wij niet sympathiek tegenover het voorstel der S.D. fractie. En nu is het waar, dat wij bij het noemen van bovenstaande bezwaren vooral de uitvoering van groote werken op het oog hadden, terwijl het in dit geval waarschijnlijk slechts gaat om de uitvoering van eenvoudig onderhoudswerk. Doch ook ten aanzien van de uitvoering van

dit werk zouden wij ter wille van het belang van een groep werklieden, geen adhaesie willen betuigen aan het voorstel van deze fractie, ten ware er bijzondere redenen (b.v. slechte uitvoering door den aannemer, misbruiken als de z.g. opzetten bij aanbesteding, of belangrijk minder kosten voor de gemeente bij uitvoering in eigen beheer) voor aanneming van dit voorstel pleiten. Want ook door dit werk in eigen beheer te nemen zal weer een verdere stap gezet worden op den weg der overheidsbemoeiïng en der verdringing van het particulier bedrijf door den overheidsdienst.

N.

¹⁾ Men leze maar eens de merkwaardige brochure van den Amsterdamschen sociaal-democratischen wethouder S. DE MIRANDA, De Kip, het Ei en het Voer, 1924.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

VERPLICHTE VERZEKERING EN DE ANTIREVOLU-
TIONAIRE PARTIJ door Mr. JOH. H. SCHEURER, diss.
Vrije Universiteit. — Amersfoort, B. Kramer, 1930.

Het proefschrift, waarmede Mr. SCHEURER den doctoralen graad aan de Vrije Universiteit verwierf, biedt een helder en vrij volledig overzicht van de meeningen der belangrijkste vertegenwoordigers der antirevolutionaire richting (waartoe de schrijver terecht ook mannen als Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN en Mr. VAN IDSINGA rekent) omtrent het vraagstuk der verplichte verzekering.

Mr. S. beperkt zich tot dat gedeelte van de sociale verzekering, waarvan de overheidsdwang tot discussie in a.r. kring heeft aanleiding gegeven, met name de verplichte pensioenneering van de onderwijzers van bijzondere scholen (slechts als een verplichte verzekering te beschouwen bij een ruime opvatting van dit begrip) en de Talma-wetgeving. Het vraagstuk van de principieele toelaatbaarheid van verzekering op zichzelf beschouwd (dus zonder overheidsdwang) laat hij ter zijde; evenzoo technische vraagstukken omtrent de mogelijkheid en wenschelijkheid van een organisatie van de sociale verzekering zonder dwang; terwijl hij zich overigens uitsluitend tot de historie beperkt en dus nieuwe vormen van sociale verzekering als werkloosheidsverzekering, kindfondsen e. d. buiten beschouwing laat.

Mr. SCHEURER heeft zijn onderwerp dus vrij scherp afgebakend. Doch juist daardoor is hij er in geslaagd een bruikbaar overzicht van de behandelde materie te leveren.

In het eerste deel van zijn betoog geeft de schrijver een omschrijving van zijn principieel uitgangspunt. En na vervolgens de meeningen, eerst van de belangrijkste tegenstanders, daarna van de belangrijkste voorstanders, de revue te hebben laten passeeren, toetst hij de verschillende argumenten aan het aanvankelijk aangegeven uitgangspunt, waarbij hij zich aan den kant der voorstanders schaaft.

Het boek van Mr. SCHEURER — dat vlot en gemakkelijk leesbaar geschreven is — heeft vooral waarde als systematische samenvatting van verspreid materiaal en zal ongetwijfeld die waarde bewijzen telkens, wanneer het vraagstuk van het al of niet verplicht stellen van de sociale verzekering aan de orde komen zal.

Het woord van lof, dat Mr. SCHEURER in zijn voorwoord aan den uitgever brengt, is alleszins verdiend. De uitgave is uitnemend verzorgd.

DE ARMENWET voor gemeentebesturen en armbesturen
toegelicht door Mr. L. LIETAERT PEERBOLTE, (Haga)
3e verm. druk. — N. Samsom, Alphen a. d. Rijn 1930.

Dit beknopte, handige werkje, waarvan thans de derde druk onder den naam van den schrijver verschijnt, is bedoeld als een commentaar op de Armenwet. Het biedt echter meer dan een artikelsgewijze toelichting. De schrijver geeft een systematische overzicht van de wet, waarbij de belangrijkste vraagstukken met een zorgvuldige keuze van jurisprudentie — ook die uit den allerlaatsten tijd — zijn toegelicht.

In het bijzonder ontleent deze nieuwe druk ook hieraan beteekenis, dat daarin is verwerkt de herziening van onze Armenwet van 1929, die verschillende technische verbeteringen, met name inzake de regeling van het recht van verhaal, bracht.

Een typisch staaltje van de wijze, waarop de schrijver zich van zijn taak heeft gekweten, levert een passage, gewijd aan een circulaire van Minister HEEMSKERK inzake de beginselen der Armenwet, waarvan de schrijver het volgende zegt:

„Dit alles is theorie, welker practijk dikwijls zoo ontmoedigend zwaar valt. Toegegeven, mits men bij alle ontmoediging blijve bedenken — en kracht blijve putten uit de gedachte — dat practijk zonder theorie, liever: zonder ideaal, tallooze slachtoffers maakt door ontaarding in sleur, stelselloos gelegenheids-handelen, zonder stuur, zonder doel. De menschen en de menschelijke samenleving zijn 't waard, dat men, waar men tracht te helpen, hoog mikt, door bezieling uitga boven de neertrekkende sleur van de dagelijksche practijk. Zonder opstaan en vallen slaagt men daarin niet, maar zou onze samenleving zóó arm zijn, dat men zich de moeite van opstaan en vallen alleen wil getroosten als 't gaat om geld verdienen? Het idealisme van den wetgever bewijst het tegendeel. Aan de goede krachten in de samenleving de taak, om dat idealisme verder in daden te verwezenlijken. En met voldoening mag geconstateerd worden, dat er groote vorderingen in de goede richting zijn gemaakt.”

THE FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF CALVINISM by
Prof. H. HENRY MEETER, Th. D. — Ed. Wm. B.
Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Michigan.

Dit geschrift is samengesteld uit eenige voordrachten door Prof. MEETER gehouden voor de gezamenlijke faculteiten van Calvin College en Seminary te Michigan.

Het eerste deel van het boekje handelt over het Calvinisme als levens- en wereldbeschouwing. Het universeel karakter van het Calvinisme zoekt de schrijver vooral in wat hij noemt de „tremendous God-consciousness of the Calvinist”. Meer dan al zijn mede-christenen ziet hij den Calvinist

onder den indruk van het feit, dat hij leven moet „coram Deo”, in de tegenwoordigheid Gods, Dien hij overal ziet.

Het tweede deel handelt over het grondbeginsel van het Calvinisme, waarbij de schrijver zich schaart aan de zijde van DOUMERGUE, KUYPER, BAVINCK, FABIUS e. a. en dit grondbeginsel zoekt in het Godsbegrip, het beginsel der absolute souvereiniteit Gods op het terrein zoowel van natuur als van moraal.

Het boek, dat blijkens de bedoeling van den schrijver bestemd is om predikanten, onderwijzers en rechtskundigen hulp te bieden ten einde het Calvinisme beter te verstaan en te waardeeren, lijkt ons èn wegens den helderen betoogtrant èn wegens den zaakkundigen inhoud voor dit doel geslaagd.

TO BE NEAR UNTO GOD by A. KUYPER D.D.L.L.W.,
translated from the Dutch by JOHN H. DE VRIES D.D.
WHEN THOU SITTEST IN THINE HOUSE, idem.
HIS DECEASE AT JERUZALEM, idem.
KEEP THY SOLEMN FEASTS, idem.
THE SHADOW OF DEATH, idem.
ASLEEP IN JESUS, idem.

Deze bekende series meditaties van Dr. KUYPER verschenen in Engel-
sche vertaling bij WM. B. EERDMANS Publishing Co. Grand Rapids, Mich.

ALMANAK VAN HET STUDENTENCORPS AAN DE
VRIJE UNIVERSITEIT 1931. — Amsterdam, N.V.
Dagblad en Drukkerij De Standaard.

Behalve de gebruikelijke mededeelingen en verslagen bevat deze uit-
gave bijdragen van Dr. J. C. RULLMANN over de Vrije Universiteit
1880—1930, van A. C. VAN NOOD over het studentencorps aan de V. U.
onder den titel van „Concordia parvae res crescunt”, van Prof. Dr. P. S.
GERBRANDY over „Socialisme en Christendom”, van Prof. Dr. G. J. SIZOO
over „Zelfcritiek der physica”, van Prof. Dr. J. F. KOKSMA over „Oude en
nieuwe problemen uit de wiskunde”, van Prof. Dr. M. VAN HAAFTEN over
„Napier als wiskundige en als Calvinist”, terwijl voorts nog artikelen zijn
opgenomen over kerkelijke polemiek, begin en oorsprong van het christen-
dom, de Middeleeuwen, de verhouding tusschen geloof en filosofie.

Tal van portretten versieren deze keurig uitgevoerde almanak.
Commissie van Redactie en Uitgeefster hulde!

HET JEUGDVRAAGSTUK IN INDIË

DOOR

DR. J. H. BAVINCK.

Het is een ietwat grootsche naam, die boven dit artikel geschreven is, en we mogen dan ook wel beginnen met erop te wijzen, dat het allermint in onze bedoeling ligt om het jeugdvragestuk in zijn vollen omvang in oogenschouw te nemen. Dit is al daarom onmogelijk, omdat er in Indië zóó verschillende bevolkingsgroepen leven (Europeanen, Indo-Europeanen, Chineezzen, andere vreemde Oosterlingen, en de vele Inheemsche volken zelf), dat het jeugdvragestuk vanzelf allerlei vormen moet aannemen. Het is niet onder één gezichtspunt te brengen. Bij iedere bevolkingsgroep zijn de jeugdvragestukken onderscheiden. Dit moet dus voorop gesteld worden.

Het spreekt dan ook vanzelf dat wij ons onderwerp moeten begrenzen, en nader moeten omschrijven aan welke jeugd wij hier vooral denken. En dan is de keus ook al weer niet moeilijk, want onder die vele groepen is er vooral één groep, die op dit oogenblik volle opmerkzaamheid verdient, n.l. de min of meer Westersch gevormde Inheemsche jeugd. Die is het, die meer en meer tot zelfbewustzijn komt; die is het, die in de toekomst een groote taak zich zal zien toevertrouwd, en die daarom op dit oogenblik midden in een groote crisis verkeert. Het is dan ook alleen die intellectueele Inheemsche jeugd, over welke wij hier een paar opmerkingen maken willen.

Niet moeilijk is het om aan te toonen dat deze intellectueele jeugd in buitengewoon bezwaarlijke verhoudingen verkeert. Dit verschijnsel is zóó opvallend, dat het ternauwernood nadere argumenteering vereischt. Allereerst toch vindt een overgroot gedeelte van deze jonge lieden bij hun ouders niet dien steun en dat zedelijk en geestelijk overwicht, welke zij zoo in het bijzonder noodig hebben. Zij zijn intellectueel ver boven hun milieu uitgegroeid, en loopen dus vanzelf

gevaar voor onevenwichtigheid en onbeheerschtheid. In de tweede plaats zijn zij door hun Westersche vorming in een wonderlijk dilemma gebracht. Allerlei oude gedachten, gewoonten, leven nog in hen voort, en intusschen worden zij reeds overstroomd door een heel nieuwe wereld met heel andere begrippen en maatstaven. Voeg daar nog bij de moeilijke sociale verhoudingen waarin zij gebracht worden, doordat zij in hun eigen milieu veelal geen mogelijkheid vinden om een passend levensonderhoud te verkrijgen, en ge gevoelt hoe deze jongelieden wel in uitermate moeilijke omstandigheden verkeerden. Zij stroomden samen naar de groote steden, zoeken daar in allerlei vereenigingen en vermaken hun levensveraangenaming, maar voelen zich ook zelf vaak innerlijk al zeer weinig wezenlijk bevredigd. Niettemin zijn er onder hen velen, die werkelijk met voorbeeldigen ijver en groote beslistheid deze crisis doorstaan, en zoeken naar wegen waarin zij voor hun volk tot nut kunnen worden. Een van jaar tot jaar groeiend getal begint aangepast te geraken aan de veranderde verhoudingen, en herwint de rust en het zelfvertrouwen, die tenslotte ieder mensch noodig heeft om een plaats te vinden in het wonderlijk samengesteld maatschappelijk geheel. Het is te verwachten, dat in de toekomst in veel opzichten gunstiger verhoudingen zullen optreden, die het heele probleem gemakkelijker zullen maken. Reeds nu gaat van deze groep jonge menschen allerlei actie uit, die constructief meewerkt tot opbouw van een geordend geheel.

Niettemin moet worden erkend, dat deze intellectueele jeugd nog vele vragen zal hebben op te lossen. Met opzet wijzen wij in dit artikel alleen op die vragen die zij zelf meer en meer beseffen, die dus subjectief ook door hen als brandend gevoeld worden. Ook daarbij zal het ons treffen, dat er alleszins reden is tot dankbaarheid en hoop.

I. Een van de vragen, die voor de Indische jeugd zeer groote urgentie bezit, is die naar het geestelijk, religieus bezit. Nergens is de moeilijkheid grooter, de verwarring duidelijker merkbaar, dan waar het gaat over religieuze problemen. Nu doet zich in de laatste tijden het verblijdend verschijnsel voor, dat de jonge lieden zelf zich hiervan bewust worden. Zij begrijpen dat zij juist op geestelijk, godsdienstig gebied zoo in groote verlegenheid verkeerden, en er is een wassend verlangen naar religieuze fundeering.

Verschillende factoren hebben dit godsdienstig zoeken opgewekt

en versterkt. Allereerst moet daarbij wel genoemd worden het voorbeeld van Engelsch Indië. De gebeurtenissen in dat groote land worden op Java met gespannen belangstelling gevolgd. Vooral een figuur als GHANDI wordt min of meer vereerd en nagevolgd, en alles wat op hem betrekking heeft, wordt met aandacht aangehoord. Toen ik korten tijd geleden op een M.U.L.O.-school aan een groote groep Inheemsche jongens en meisjes de vraag stelde wien zij beschouwden als een van de grootste figuren der wereldgeschiedenis, kwam vrijwel zonder aarzeling de naam GHANDI uit de bus. Hij wordt in zekeren zin beschouwd als de profeet van het nieuwe rijk, als de persoon in wien het Oosten laat zien dat het zijn eigen roeping, zijn eigen helden kent. Nu ontgaat het daarbij aan velen in deze landen niet, dat een man als GHANDI alleen daarom zulk een grootte heeft kunnen bereiken, doordat hij een geestelijken ondergrond bezat. Een van de grootste Inheemsche tijdschriften op Java, n.l. *Timboel* bevatte voor eenige maanden een interessant artikel met den naam „De Religieuze onderstromingen in de Hindoestansche politieke beweging”. Jong Java begint te begrijpen dat de politieke bewegingen in Engelsch Indië daarom zoo de aandacht der wereld trekken, omdat daarin mannen optreden die een vaste zedelijke overtuiging bezitten, die denken van religieuze gedachten en beginselen uit. Dat maakt hen zoo sterk en beslist. En van daaruit komt bij de jeugd van deze landen vanzelf de vraag op: maar wat hebben wij? wat is onze geestelijke ondergrond, onze religie, onze wereldbeschouwing? hoe staan wij tegenover onszelf, tegenover God en onzen naaste?

Op deze wijze versterkt de blik naar Engelsch Indië het besef dat toch al, ook uit andere overwegingen begon op te komen. Want immers de jeugd van de Indische volken moest ook vanzelf al, ook al zonder het voorbeeld van Engelsch Indië, noodzakelijk komen tot de groote religieuze vraagstukken. Dat kon met geen mogelijkheid uitblijven, en men behoefde waarlijk geen profeet te zijn, om te voorspellen, dat vroeg of laat de urgentie van die problemen zich met geweldige kracht aan de harten moest opdringen. Hoe zou het anders kunnen bij menschen die nog opgegroeid zijn in velerlei bijgeloof, in angst voor geesten en spoken, en die op eenmaal in aanraking gebracht zijn met een wereld die zóó sterk natuurwetenschappelijk causaal denkt als de Westersche wereld van dit oogenblik? Dat deze religieuze behoefte in den eersten tijd zoo weinig gevoeld werd, behoeft

geen verwondering te baren. Alles was nog zoo nieuw, en men doorzag nog zoo weinig de consequenties van dat Westersch systeem, dat men als het ware in een roes werd voortgedreven. Het was alsof alle poorten op eenmaal opengingen, die leiden konden tot kennis en macht. En in de bedwelming van al die nieuwe dingen, gaf men zich weinig rekenschap van de religieuze problemen, waarvoor men nu op eenmaal geplaatst was. Men kon niet meer bidden tot geesten, men geloofde niet meer in heilige boomen en bronnen en wat al niet meer. Maar wat geloofde men dan? Waar zocht men dan het innerlijk houvast? Ja, waar zou men het zoeken? Aanvankelijk maakte men er zich niet druk over. Er waren immers zooveel andere zaken die de belangstelling opeischten. Maar meer en meer, naarmate de nieuwe dingen gewoon begonnen te worden, hernamen de oude vragen hun rechten. Zouden er dan werkelijk geen geesten zijn? Hebben wij in ons leven met niets anders te doen dan met die harde, onverbiddelijke natuur, waarop Westersche techniek zulke onbegrijpelijke veroveringen behaalde? Die vragen moesten wel komen, en ze beginnen ook te komen. Het orgaan van den Bond van vereenigingen van Jong Chineezzen, *Chung Hsioh*, haalde voor enkele maanden met groote instemming aan een artikel van Exc. IDENBURG, waarin betoogd werd dat het Westen verplicht was ook de geestelijke en zedelijke beginselen die het eeuwen lang gekend had, aan de volken van het Oosten uit te leveren. Cultuur en ook politiek zonder religie, zoo gevoelt men meer en meer, is een onding, zonder kracht en zonder bestendigheid.

Op dit oogenblik vloeit de belangstelling in geestelijke vragen, die de jeugdbeweging kenmerkt, vooral naar twee zijden af. Ten eerste natuurlijk naar Mohammedaansche zijde. Ook daar zijn er weer verschillende nuanceeringen. De vereeniging *Moehammadijah* b.v. legt in de laatste jaren een waarlijk verbluffende activiteit aan den dag en ziet kans op allerlei maatschappelijk gebied, vooral op dat van onderwijs, groote overwinningen te behalen. Opvallend is daarbij, dat deze vereeniging ieder jaar tienduizenden guldens aan giften weet te verzamelen; wel een bewijs dat zij in staat is enthousiasme op te wekken. Toch is de geestelijke stuwung, de religieuze drijfkracht vaak belangrijker minder sterk, dan de begeerte om een specifiek Inheemsche beweging te ontketenen. Belangrijk sterker is de religieuze kracht in den Jong Islamietenbond. Het orgaan van die vereeniging (*Het Licht*) bevat vaak artikelen van werkelijk godsdienstigen aard. Niet lang geleden

getuigde het van den innerlijken nood, waarin velen in Indië verkeerden, menschen, die „in hun geestelijk evenwicht verstoord zijn”. Menschen die vragen: „Is er geen macht, is er geen kracht waaraan ik mijn troost ontleenen kan, die me in mijn tegenspoed opheft, die me in mijn werk en in mijn strijd aanmoedigt?” Ziedaar de religieuze vraag die op dit oogenblik velen van Jong Indië bezig houdt.

De tweede uiting van de groeiende religieuze belangstelling is het teruggrijpen op de oude Hindoe-cultuur. Deze beweging is misschien in diepste wezen meer nationalistisch dan eigenlijk religieus. Men herinnert zich dat in lang vervlogen eeuwen de Hindoesche religie Java in staat gesteld heeft tot groote cultureele praestaties, waarop het nageslacht met verwondering terugziet. In de wajang leven verschillende van de gedachten en idealen uit dien ouden Hindoetijd nog voort, zoodat zij als het ware gemeen goed zijn van de geheele Inheemsche bevolking. Van meer dan één zijde wordt in den laatsten tijd, in de Indische jeugdbeweging, aangespoord om terug te gaan tot die oude Hindoesche religieuze begrippen en daarin zijn kracht te zoeken. De helden uit de wajang worden ten voorbeeld gesteld als ware Ksatria's (ridders) en men houdt het ervoor dat de vereering van deze helden inspireeren kan in den modernen, moeilijken strijd. Deze neiging om vooral aan het Hindoeïsme zijn religieuze waarden te ontleenen, wordt, naar van zelf spreekt, niet onaanzienlijk versterkt door het voorbeeld van Britsch Indië. De Britsch Indische politieke bewegingen worden gedragen door religieuze motieven, aan het Hindoeïsme ontleend. Welnu, jong Java heeft hoop dat het op dezelfde wijze in het Hindoeïsme de kracht vinden kan, die het in dit tijdsgewricht zoo bijzonder noodig heeft.

Overziet men de verschillende religieuze tendenzen, die in de jeugdbeweging te vinden zijn, dan gevoelt men spoedig dat de verwachtingen niet te hoog mogen gespannen worden. Er is nog te weinig behoefte aan meer eenheid van wereldbeschouwing, behoefte aan rust voor het denken. Maar wie verwachten zou een schreeuw naar God, zou ten zeerste teleurgesteld worden. Het Mohamedaansche orgaan *Het Licht* schreef van de Indonesische jeugd, dat zij opvallend weinig religieus aangelegd is. Ik geloof dat dit niet heelemaal juist is, want er wordt hier werkelijk wel gevonden een sterk zoeken en tasten. Toch leidt al dat zoeken en tasten nog heel weinig tot groote daden, tot een harts-tochtelijk verlangen naar rust voor de ziel. Er blijft zoo vaak iets in

van Spielerei, van graag praten over de dingen maar zonder dat het opkomt uit den wezenlijken nood des levens. Dit kan evenwel langzamerhand groeien, en het is zelfs niet onwaarschijnlijk dat het roepen naar God sterker zal worden. Wanneer dat eenmaal komt, zal ongetwijfeld ook het evangelie een veel dieper beslag kunnen krijgen op de jeugd van Indië.

Op één moedigevend symptoom wil ik in dit verband nog wijzen. Het is opmerkelijk, dat onder de meisjes dat diepere zoeken wel gevonden wordt. Juist van vrouwenhand verschijnen den laatsten tijd telkens artikelen in de jeugdbladen, die getuigen van echte innerlijke worsteling, van verlangen naar God. Ieder die met de meisjes van deze landen te doen heeft, bemerkt ook aanstonds hoe sterk onder vele van haar het vragen is naar de rust voor het hart. Onze meisjesscholen zouden daar verrassende bewijzen van kunnen afleggen. Het zou een groot voorrecht zijn, wanneer dit zoo blijven zou. Er zijn onder de meisjes op onze zendingsscholen die vervolgingen doorstaan om den naam van Christus. Voor de toekomst kunnen deze verschijnselen groote beloften bevatten.

II. Met de geestelijke vragen die de Indische jeugd bezig houden, hangen vele andere samen, die niet minder moeilijk zijn. In de eerste plaats denk ik hierbij aan de zedelijke vraagstukken. De groote steden, waarheen een groot gedeelte der intellectueele jeugd samenstroomt, brengen voor hen vele ernstige verleidingen mee. De zedelijke krachten die in deze wereld werken zijn zoo heel anders dan in het milieu vanwaar zij komen, dat zij tegen die verzoekingën vaak heel moeilijk bestand blijken. De vrijere omgang van jongens en meisjes, die zij bij de Hollanders zien, wekt vanzelf op tot navolging. Bioscopen, jaarmarkten en andere plaatsen van vermaak dragen ieder het hunne bij om de vaak toch al zoo gebrekkige begrippen op zedelijk gebied te verwarren en te ondermijnen. Al deze verschijnselen kunnen niet nalaten ten zeerste verderfelijck te werken.

Geen wonder, dat ook deze vraagstukken hen ten zeerste beginnen bezig te houden. Allerlei gedachten worden geopperd over de verhouding der geslachten, over het wezen van het huwelijk, over de verlovings en wat al niet meer. Allerleid oude adats beginnen te bezwijken, en men tast en zoekt naar nieuwe wegen. Het is jammer, dat de Westersche huwelijksbeschouwing door de meesten alleen beoordeeld

wordt, naar wat men er van ziet in de bioscoop, in dansen en andere gebruiken. Daardoor wordt niet alleen een onrechtvaardig oordeel geveld, maar wordt ook voorbijgezien dat er zedelijke begrippen mogelijk zijn van geheel anderen aard, die een veel vasteren grondslag kunnen leggen voor een rein en gelukkig huwelijksleven.

Naast die zedelijke vragen komen dan vanzelf de vragen van opvoeding in het geding. Het is ook al weer opvallend, hoe sterk in de Inheemsche pers in den laatsten tijd het onderwijs in het geding geweest is en is. Men oppert allerlei bezwaren tegen het Westersch onderwijssysteem. Sommigen vinden het te „nuchter”, te verstandelijk, te veel voor het hoofd; anderen leggen er nadruk op dat het ook te weinig karaktervormend is. Aan al deze en dergelijke opmerkingen kleeft meestal ook iets van politieke sentimenten, zoodat ze niet steeds ten volle serieus genomen mogen worden. Toch leeft op dit gebied wel een zekere belangstelling, die althans tot nadenken drijft. Zelfs worden hier en daar ernstige pogingen gedaan om zonder regeeringssteun eigen scholen op te richten, die meer op Oosterschen leest geschoeid zijn. In midden Java zijn het de Taman Siswo scholen die op deze wijze trachten nieuwe beginselen te vinden.

Van de vakken van onderwijs geniet voorts vooral de geschiedenis belangstelling. Juist ten opzichte van dat vak heeft men tegen de Westersche methode groote bezwaren. Men klaagt erover, dat op de scholen te veel geschiedenis van het Westen gegeven wordt, en te weinig de eigen historie wordt naar voren gebracht. Daardoor werkt dit onderwijs niet cultuurvormend, en geeft geen besef van eigen waarde, eigen plaats, eigen roeping. Nu ligt daarin ongetwijfeld een juist element. Er is iets billijks in, wanneer een volk vraagt vooral van zijn eigen geschiedenis op de hoogte gesteld te worden, en wanneer het de geschiedenis der andere volken en werelddeelen vanuit eigen historie wil benaderen. De geschiedenis beoogt ook immers om te onderzoeken den raad Gods ten opzichte van de verschillende volken, om aan die volken iets te vertellen van hun eigen bijzondere roeping in het groote geheel. De groote moeilijkheid is hier echter, dat wij eensdeels de geschiedenis van de volken van Indië nog zeer gebrekkig kennen, en anderzijds nog te weinig de groote lijnen kunnen trekken en den samenhang met het geheel der wereldgeschiedenis kunnen ontdekken. Bovendien zijn de meesten die hier geroepen worden geschiedenis te onderwijzen, te weinig met de geschiedenis van het Oosten

op de hoogte dan dat zij daarover werkelijk diepgaande beschouwingen ontwerpen kunnen. Het laat zich dan ook aanzien, dat in de toekomst gezocht zal moeten worden naar een geschiedbeschouwing die werkelijk aan het jonge geslacht iets zegt over den grooten Raad van God, en die de oogen kan openen voor de toekomstige roeping en mogelijkheden. Daaraan bestaat sterke behoefte, en deze behoefte moet ongetwijfeld sterker worden. Toch zal het heel moeilijk wezen haar zóó te bevredigen, dat daaruit iets deugdelijks kan voortkomen.

III. In de laatste plaats wordt de Indische jeugd nog altijd ernstig bezig gehouden met politieke problemen. Deze politieke problemen werken, vooral in de groote steden buitengewoon vertroebelend in op de verhouding van Hollander en Inlander. Zelfs het zendingswerk ondervindt daarvan dagelijks de moeilijkheden.

De Jeugdorganen zijn dan ook iedere keer vol van politieke beschouwingen. Zoo nu en dan worden de sentimenten weer sterk geprikkeld, en komt er iets als een storm. Andere malen verloopt alles rustiger en matter, en wordt zelfs openlijk geschreven, dat het voorloopig verstandiger is minder aan de politiek te denken en meer aan de economische opheffing van eigen volk. Het is voor ons altijd moeilijk om deze dingen zuiver te beoordeelen. Toch is het jammer dat wij vaak den indruk krijgen, dat het bij vele jonge lieden zoo weinig komt tot opbouwend werken, en zoo sterk blijft bij critiek en gemopper.

Liever dan hierover breed uit te weiden, bepalen wij ons ertoe een enkele uiting te vermelden van Christen-jongeren, die inzicht geeft in de groote moeilijkheden, waarvoor zij geplaagd zijn.

In de eerste plaats zij hier gewezen op een uiting die voorkomt in het orgaan der Chr. Jong Javanen *Moeda Kristen Djawi*, November 1930:

„Als Christen hebt gij tot taak ook mede te arbeiden aan de opheffing van uw Land en Volk. Als Christen ook hebt gij die roeping aan te nemen. Laat uw Christen-zijn dan de richtsnoer wezen in uw handelen, het fundament van uw streven. Biddend zult gij moeten werken! Laat Christus u leiden in uw streven en strijden als Indonesiër. Dan zult gij niet alleen verlangen naar een vrij Indonesië, maar ook naar een vrij Christen-Indonesië. Maar het is zoo verbazend moeilijk om het nationaal sentiment te laten beheerschen door de Christelijke gedachte.

Laten we dan leven en werken voor ons Indonesië als een wáár Christen!

Het hooghouden van het vaandel des kruizes zij dan onze verhevenste plicht."

Naast deze uiting van een van de Christen-jongeren stellen wij nog een ander, die niet minder duidelijk is en ook getuigenis aflegt van den strijd waarin deze jonge menschen geplaatst zijn:

„Ons land heeft werkers noodig. Menschen die organiseeren kunnen. Mannen en vrouwen die wat doen. Stille, trouwe arbeiders, die kunnen wachten. Menschen met arbeidsvreugde en arbeidslust. Die werken zoolang het dag is, voor de staatkundige, economische, bovenal de geestelijke belangen van Indonesië.

Wij willen bevorderen den spaarzin onder ons en de onzen, door de groote waarde van het geld in het middelpunt van de belangstelling te plaatsen. De waarde zit niet in het hebben, maar in het besteden ervan voor de pogingen tot leniging van sociale en geestelijke nooden van ons volk.

Al deze beginselen willen wij indragen in de wereld der Ind. jongeren, en hopen wij toe te passen in de Indonesische samenleving.

Wij roepen alle Chr. Jongeren op tot dezen arbeid. Dat is ons bescheiden deel in de Nationale beweging" (P. A. T. in *Rindoe Dendam*, Januari 1930).

De Indonesische jeugd verkeert in deze jaren in groote moeilijkheden. De maatschappij is zóó zeer in wording en vervorming dat ieder jaar nieuwe toestanden optreden. Zorgvuldige statistieken van de Regeering wezen uit dat van de 10.000 leerlingen die ieder jaar worden afgeleverd door de Inlandsche scholen met Hollandsch als voertaal, slechts circa 3500 een plaats kunnen vinden in de Maatschappij die in overeenstemming is met het onderwijs dat zij genoten hebben. De overige 6500 moeten zich vergenoegen met veel mindere betrekkingen, en zakken vaak langzamerhand af tot de onderste lagen der samenleving. Dat is op zichzelf al een onrustbarend verschijnsel. Voeg daar bij dat de 3500 die dan een waardig emplooi vinden, voor het overgroote deel in dienst treden bij Gouvernement of Westersche bedrijven, en dus min of meer buiten hun eigen samenleving gedrongen worden. De toevloed naar de groote steden wordt onrustbarend groot,

en daarom te benauwender, omdat de groote steden aan deze groote groep van jonge menschen onmogelijk een vaste betrekking verleenen kunnen. Natuurlijk zullen vele van deze verschijnselen langzamerhand in scherpte afnemen, naarmate ook de Inheemsche maatschappij zich meer zelfstandig organiseert, maar op dit oogenblik zijn de toestanden nog wel zeer bezwaarlijk. En door die uiterst gecompliceerde maatschappelijke verhoudingen, worden ook de gevoelens, de gedachten beheerscht en gedrongen.

Niettemin mogen wij in zooverre dankbaar wezen, dat de jeugd meer en meer aan de verschillende kanten van het probleem houvast gaat krijgen. Aanvankelijk werd alle aandacht geconcentreerd op het politieke vraagstuk. Op dit oogenblik dringt aan alle zijden het besef door dat de economische opheffing van het volk minstens even belangrijk is. Voorts gevoelt men dat men noodig heeft geestelijke basis, vaste zedelijke normen, en een inzicht in de roeping van eigen volk in het geheel der geschiedenis. Men klimt dus gaandeweg ook tot de hoogere aspecten op, en ontdekt de oneindige verwikkeldheid van de vragen die over de toekomst van deze gewesten beslissen zullen. Dit alles vervult ons met verwachting, met blijdschap. Een volk kan alleen dan vrij worden in den dieperen zin, wanneer het staat op vasten grondslag, wanneer het zichzelf kan wezen doordat het zichzelf onderwerpt aan de tucht der zedelijke normen, en wanneer het zijn geschiedenis gaat zien als een stukje van het groote goddelijk wereldplan.

Maar in die verwachting die wij koesteren, trilt iets van verlangen. Wat zoū het heerlijk zijn, wanneer ondanks alle vooroordeelen die men nu koestert tegen de „godsdienst van het Westen”, de oogen ervoor opengingen dat in de kracht van Jezus Christus alleen de mogelijkheid van ware verlossing ligt, van ware vrijheid. Daarnaar ga uit ons verlangen, onze arbeid, ons gebed.

Solo, Januari 1931.

HET VERSLAG DER LAGER ONDERWIJS-COMMISSIE

DOOR

PROF. MR. V. H. RUTGERS.

II.

Wij zijn thans genaderd aan de bespreking van de wijzigingen, welke de Staatscommissie in den vierden titel der wet voorstelt, van de wijzigingen dus in de uitvoering van de financieele gelijkstelling.

Ook hier laat de Staatscommissie de grondslagen der wet onaangetast. Er was geen aanleiding voor haar om een andere verdeling van de financieele lasten tusschen Rijk en gemeente voor te stellen. De bijzondere school blijft alzoo drieërlei subsidie ontvangen: ten eerste van het Rijk vergoeding van de wedden der verplichte onderwijzers; ten tweede van de gemeente vergoeding voor lokaliteit; en ten derde eveneens van de gemeente vergoeding voor exploitatiekosten.

De financieele gelijkstelling wordt in die drieërlei vergoeding telkens volgens een ander stelsel toegepast.

Het eenvoudigst is het stelsel der rijksvergoeding. Het bedrag der wedden van de verplichte onderwijzers ligt vast in het bezoldigingsbesluit. Dientengevolge geschiedt de vaststelling van het subsidiebedrag schier mechanisch; de administratie is hier wettelijk volkomen gebonden; voor vrije beslissingen der Regeering is (behoudens enkele nader te vermelden uitzonderingen) hier geen plaats. Dit stelsel is voor de bijzondere school niet onaangenaam. Voor willekeur behoeft niet te worden gevreesd. Conflicten zijn bijna uitgesloten. Wel heeft het stelsel zijn schaduwzijden. Vooreerst is de bijzondere school niet vrij in het bepalen der wedden harer onderwijzers. In de tweede plaats heeft de afhankelijkheid dier wedden van het bezoldigingsbesluit ten gevolge dat er tusschen de openbare en de bijzondere onderwijzers eene zekere gemeenschap van belangen ontstaat, die niet alleen tot

een gevoel van solidariteit kan leiden, doch ook bij bijzondere onderwijzers de fatale voorstelling zou kunnen wekken, dat zij eigenlijk ook staatsambtenaren zijn. Tegen deze afhankelijkheid der wedden van het bezoldigingsbesluit blijkt van de zijde der scholen niet van veel bezwaar; in de kringen der onderwijzers schijnt zij wel gewenscht te worden. In het stelsel van de wet zou het overigens zeer wel mogelijk zijn, aan de schoolbesturen de vrijheid te laten boven de wettelijke regeling uit te gaan. In de practijk hebben zij trouwens reeds eenige speling door de vrijheid om toelagen te geven wegens het bezit of het gebruik van bevoegdheden, waarvoor geen wettelijke acten van bekwaamheid verkrijgbaar zijn (bijv. de speciale acten voor het Christelijk onderwijs) of op grond van de aanwijzing van een onderwijzer tot plaatsvervanger van het hoofd der school.

Geheel anders is het stelsel, dat de wet voorschrijft voor vergoeding van exploitatiekosten. Hier wordt het gemiddeld bedrag berekend, dat in een jaar per leerling aan de openbare school is uitgegeven, en wordt dit bedrag per leerling ook voor de bijzondere school beschikbaar gesteld.

Twee groote bezwaren heeft dit stelsel voor de bijzondere school. In de eerste plaats verneemt zij eerst lang na het einde van het jaar het juiste bedrag, dat zij in dat jaar voor exploitatiekosten had kunnen besteden. Dit zou niet zoo erg zijn, wanneer het bedrag van jaar tot jaar vrijwel constant was. Maar het tegendeel is het geval. Het bedrag daalt of stijgt soms van het eene jaar op het andere met 40 %. Men kan daarvan merkwaardige voorbeelden vinden in het verslag van het onderzoek dat de Staatscommissie in een vijftiental gemeenten heeft doen instellen naar de werking van de subsidieregeling voor exploitatiekosten.

Een tweede bezwaar is dat de uitkeering in sommige gemeenten bijzonder laag is. Het kan zijn dat er niet anders dan groote, goedbevolkte openbare scholen zijn, waar de uitgaven zeer laag gehouden kunnen worden. Zoo varieerden in Weert gedurende vier jaren in de negen openbare scholen met ongeveer 1600 leerlingen de gemiddelde kosten tusschen f 5,15⁵ en f 6,56.

De Staatscommissie doet voorstellen om aan deze bezwaren tegemoet te komen; daardoor zal ook het hoofdbezwaar tegen de regeling, n.l. dat het gemiddelde bedrag der openbare school het maximum uitmaakt voor de bijzondere school, ten deele worden opgeheven.

De Staatscommissie heeft overwogen voor de vergoeding der exploitatiekosten een geheel ander stelsel in te voeren, n.l. het aanvaarden van een algemeen standaard voor de bestrijding der exploitatiekosten. Uit het ingestelde onderzoek bleek echter, dat het bedrag der exploitatiekosten (en ook van elke groep der exploitatiekosten: onderhoud gebouw, onderhoud meubelen, verlichting, verwarming, schoonhouden, leermiddelen, enz.) van gemeente tot gemeente en van jaar tot jaar dermate uiteenloopt dat aan vaststelling van een uniform bedrag niet te denken valt. Bovendien zou de bijzondere school vanzelf toch niet meer kunnen ontvangen dan werkelijk door haar uitgegeven wordt, terwijl voor het openbaar onderwijs de overheid ook boven den standaard uitgaven zou moeten doen, wanneer deze voor voortzetting van het onderwijs onvermijdelijk zouden zijn. Hoofdzakelijk op deze gronden (er zijn er nog meer) heeft de Commissie het denkbeeld van vaststelling van een standaardbedrag voor exploitatiekosten laten varen.

De beide hierboven bedoelde subsidieregelingen, die voor wedden en die voor exploitatiekosten, kennen subsidies toe van jaar tot jaar. Het verkrijgen van die subsidies is afhankelijk van voorwaarden, waaraan eveneens ieder jaar moet worden voldaan. Die voorwaarden zijn in beide regelingen dezelfde; op de nakoming ervan wordt van rijkswege toezicht gehouden.

Alvorens nu nader de voorstellen te bespreken welke de Staatscommissie met betrekking tot deze subsidieregelingen doet, beschouwen wij de derde subsidieregeling, die, welke betrekking heeft op de lokaliteit der bijzondere school.

* *
*

In verschillende opzichten draagt de subsidieregeling voor de lokaliteit der bijzondere school een geheel ander karakter dan de beide andere regelingen. Het subsidie is niet jaarlijksch, doch vergoedt de kosten voor lokaliteit en inrichting op het oogenblik, dat zij gemaakt moeten worden.

Het bedrag van het subsidie is niet wettelijk vastgelegd, zooals dat van het subsidie voor de onderwijzerswedde.

Het bedrag houdt ook niet rechtstreeks verband met de uitgaven voor de openbare school, zooals bij de exploitatiekosten.

En het subsidie wordt niet toegekend wanneer de school bestaat, maar in de meeste gevallen reeds voordat zij geopend wordt.

Deze bijzondere karaktertrekken van de lokaliteitsvergoeding zijn niet toevallig of willekeurig.

Het subsidie wordt bij de stichting van een gebouw, dus meestal vóór de opening eener school, toegekend, en draagt het karakter van een kapitaalvergoeding. Het ware mogelijk in plaats hiervan een stelsel te ontwerpen, waarbij aan de bijzondere school jaarlijks een bedrag voor rente en afschrijving van de kosten van schoolstichting werd toegekend, verband houdende met de voor de stichting gemaakte kosten. Voor de bijzondere school zou dit het groote nadeel brengen dat zij zelve het geheele kapitaal voor de schoolstichting zou moeten vinden, een bezwaar, dat vóór 1920 zwaar drukte. Voorts zou dit stelsel tot moeilijkheden leiden in verband met den te kiezen rentevoet, die altijd winst- en verlieskansen zal laten. In sterkere mate geldt dit nog voor de regeling der afschrijvingspercentages. Voor de gemeente zou het stelsel duurder zijn, daar in het algemeen gemeentebesturen groote leeningen voordeliger kunnen plaatsen dan schoolbesturen (natuurlijk voorzoover niet de laatste voordeelen genieten door particuliere offervaardigheid, waarvoor echter geen aanleiding meer is nu de financieele gelijkstelling bestaat). Eindelijk zouden in dit stelsel kapitaalsuitgaven voor kleine verbouwingen, veranderingen van inrichting, uitbreiding van leermiddelen, enz. niet gemakkelijk onder te brengen zijn. De Staatscommissie heeft dan ook evenmin als de Bevredigingscommissie dit stelsel kunnen aanvaarden.

De vergoeding voor schoollokaliteit en inrichting is het bedrag der werkelijk gedane uitgaven; zij is niet wettelijk vastgelegd, en houdt ook niet verband met de kapitaalsuitgaven der openbare scholen. Men kan zich een regeling voorstellen, waarbij deze subsidie bepaald werd op een vast bedrag, samenhangend met omvang der school en klasse der gemeente. Zoo was de subsidie geregeld vóór 1920. Dat ging toen zonder bezwaar, daar het geringe bedrag der tegemoetkoming (ongeveer 25 % der kosten) nadere verrekening niet noodzakelijk deed zijn. Nu echter de volle kosten vergoed moeten worden, zou zulk een verrekening niet kunnen uitblijven. Het zou toch niet aangaan, zegt de Staatscommissie, f 75.000 te vergoeden, wanneer slechts f 50.000 is besteed, en evenmin om f 50.000 te vergoeden, wanneer f 75.000 besteed moest worden. De Staatscommissie heeft de mogelijkheid van normalisatie voor lokaliteitsvergoeding (evenals voor vergoeding van exploitatiekosten) doen onderzoeken door eene bijzondere subcom-

missie, welke verschillende deskundigen raadpleegde. Het resultaat was, dat normalisatie van de kosten van schoolbouw niet uitvoerbaar is. Er zijn te groote verschillen in kosten van grond, fundeering, arbeidskrachten, vervoer van materiaal, noodzakelijkheid van bouw met verdiepingen, enz. enz. Om dezelfde redenen is het practisch niet uitvoerbaar de vergoeding van kosten van lokaliteit der bijzondere school in verband te brengen met de uitgaven voor lokaliteit der openbare school, nog daargelaten de verdere bezwaren die hiertegen zouden zijn aan te voeren.

Zoo blijft dan slechts over het stelsel der wet van 1920, volgens hetwelk de werkelijke kosten van stichting van een schoolgebouw door de gemeente worden vergoed. De Bevredigingscommissie had een nog eenigermate daarvan verschillend stelsel voorgesteld: de gemeente zou zelve de schoolgebouwen voor de bijzondere school stichten, in eigendom hebben en onderhouden. Van de zijde der bijzondere scholen werden hiertegen ernstige bezwaren ingebracht, voornamelijk wijl de bijzondere school dan niet meer baas in eigen huis zou zijn, en in eene weinig passende afhankelijkheid tegenover de gemeente zou geraken. Gelukkig is dit stelsel door Dr. DE VISSER niet overgenomen, en er is zeker geen aanleiding op deze keus van 1920 terug te komen.

Het spreekt vanzelf dat de bijzondere school niet de vrijheid heeft om voor schoolstichting ieder bedrag te besteden, dat zij wil. Aan het gemeentebestuur moet de keuze van bouwterrein en het bestek worden medegeedeeld. Wanneer daartegen bezwaren bestaan, die niet opgelost kunnen worden, doet de Minister uitspraak.

Men kan zeggen dat de bestaande regeling van de vergoeding voor schoolstichting niet tot groote bezwaren aanleiding heeft gegeven. De bijzondere scholen krijgen passende gebouwen, terwijl de noodzakelijke beveiliging der gemeentelijke schatkist tegen architecturale of andere excessen aan de vrijheid van beweging der bijzondere school geen afbreuk doet. Natuurlijk is de regeling der verplichte samenwerking van gemeentebestuur en schoolbestuur niet volmaakt; de Staatscommissie stelt dan ook ten aanzien van de bijzonderheden der regeling een aantal wijzigingen voor. Wij gaan thans tot de bespreking van die wijzigingen over, en beginnen daarbij met het voornaamste strijdpunt, dat de Staatscommissie in een meerderheid en een minderheid heeft doen uiteenvallen.

* *
*

De groote moeilijkheid bij de regeling van het subsidie voor schoolbouw is deze, dat dit subsidie meestal moet worden toegekend op een oogenblik, dat er nog geen school bestaat, zoodat het onmogelijk is na te gaan of de school aan eenige voorwaarde, welke dan ook, voldoet. Tegelijk is dit subsidie, wat het bedrag betreft, zeer belangrijk. Er moet dus tegen gewaakt dat het verleend zou worden, terwijl de school, waarvoor het bestemd is, toch niet tot stand komt; immers dan zou de gemeente met het schoolgebouw blijven zitten en wellicht ernstige schade beloopten.

De medewerking van de gemeente moet dus op de een of andere wijze in verband gebracht worden met het aantal leerlingen, dat de school in de toekomst zal tellen.

De zaak wordt nog ietwat meer gecompliceerd, doordat er tweeërlei aantal leerlingen is, waarmede de wet rekest en rekenen moet: ten eerste het algemeen minimum aantal leerlingen voor een bijzondere school, hetwelk, naar gelang van de grootte der gemeente, 40, 60, 80 of 100 bedraagt; ten tweede het getal leerlingen, waarvoor de school bestemd is, en dat bij benadering ook in de school aanwezig zal moeten zijn; het zou toch niet aangaan, dat de gemeente een school voor 300 leerlingen zou bouwen, die nooit door meer dan 100 leerlingen kon worden bezocht.

De wet kent nu twee middelen om de stichting der school in verband te brengen met het toekomstig leerlingental. In de eerste plaats wordt bij de aanvraag om medewerking der gemeente een verklaring geëischt, waaruit blijkt dat de school bezocht zal worden door tenminste 40 (60, 80, 100) leerlingen. De Bevestigingscommissie, die deze bepaling ontwierp, schreef dat het schoolbestuur dit zou moeten aantoonen „door handteekeningen van ouders of op andere wijze”. De jurisprudentie eischt echter steeds handteekeningen van ouders, al zijn er gemeentebesturen, die ook met andere verklaringen genoegen nemen: men denke aan het geval, dat voor een bestaande school een nieuw gebouw noodig is.

Het tweede middel, waardoor de medewerking der gemeente in verband gebracht wordt met het toekomstig leerlingental, is de waarborgsom. Geen medewerking der gemeente wordt verleend, zolang niet 15 % der stichtingskosten als waarborgsom gestort is. Deze waarborgsom vervalt voor een deel aan de gemeente, wanneer de school gedurende drie achtereenvolgende jaren bezocht wordt door

minder dan twee derden van het aantal leerlingen, waarvoor zij bestemd was; wordt de school gedurende drie jaren bezocht door minder dan de helft van dat aantal leerlingen, dan vervalt de waarborgsom geheel aan de gemeente, en moet het gebouw aan haar worden teruggegeven. De gemeente vergoedt rente voor de waarborgsom en betaalt haar, voorzover zij niet vervallen is, na twintig jaar terug.

De meerderheid der Staatscommissie nu is van oordeel, dat, om de medewerking der gemeente in verband te brengen met het toekomstig leerlingental, de waarborgsom een doelmatig en toereikend middel is, terwijl de verklaring der ouders een nuttelooze en schadelijke instelling is.

De waarborgsom is doelmatig. Het is erom te doen de gemeente voor financieele schade te vrijwaren. De waarborgsom gaat rechtstreeks op dat doel af. Zij is daarvoor toereikend, want zij doet de eerste schade dragen door de onvoorzichtige stichters der school. Moge het denkbaar zijn dat in enkele gevallen de schade der gemeente door de waarborgsom niet is gedekt, daartegenover staat dat in andere gevallen de gemeente door het vervallen der waarborgsom meer voordeel heeft, dan zij door de medewerking tot het verschaffen van lokaliteit schade heeft gehad; bijv. wanneer de gemeente een bestaand gebouw beschikbaar heeft gesteld; of wanneer zij na het sluiten der bijzondere school het gebouw onmiddellijk voor haar eigen onderwijs kan gebruiken.

De verklaring is nutteloos. Metterdaad bewijzen dat de leerlingen er zullen zijn, kan zij niet. Zij doet alleen blijken, dat de ouders voornemens zijn hun kinderen te zenden; aan hun verklaring gebonden zijn de ouders niet, en kunnen zij niet zijn. De verklaring is schadelijk, want zij is een bron van eindeloos geharrewar. Meer dan iets anders is zij aanleiding om van de stichting eener bijzondere school een politieke quaestie te maken. In de gemeenteraden wordt gediscussieerd over de meerdere of mindere vastheid van de voornemens der ouders; over de motieven, die hen bewegen; over de werkelijke behoefte aan een bijzondere school (naar de meening der raadsleden). De felste critiek wordt geoeffend op die verklaringen, die het toekomstig leerlingental moeten bewijzen. Maar terwijl de strijd over dat bewijsmiddel de hartstochten telkens weer doet ontbranden, blijkt achteraf altijd weer dat het te bewijzen feit werkelijkheid is: de bijzondere scholen krijgen de leerlingen, die ze hebben moeten.

De Staatscommissie stelt nu voor de verklaring af te schaffen, en tegelijk in de regeling der waarborgsom eenige wijzigingen te brengen. De voornaamste daarvan zijn, dat de waarborgsom voor te stichten schoolgebouwen, die bestemd zijn voor ten hoogste 150 leerlingen van 15 % op 30 % zal worden gebracht. De waarborg der gemeente tegen financieele schade wordt daardoor aanzienlijk verhoogd. Voor schoolgebouwen, bestemd voor een vrij groot getal leerlingen, is die verhooging niet noodig. Hier zou toch in den regel bij opheffing der bijzondere school een andere school hare plaats moeten innemen, zoodat het gebouw bruikbaar blijft.

De teruggave der waarborgsom, wil de Staatscommissie in drie termijnen doen geschieden: na tien, vijftien en twintig jaar. Indien eerst na bijv. zestien jaar eene belangrijke vermindering van het leerlingental intreedt, is er veel minder grond voor financieele aansprakelijkheid van de stichters der school, dan indien de school nimmer ook maar half gevuld is geweest. De schade is in het eerste geval trouwens ook veel geringer.

* *
*

De voorstellen der Commissie betreffende verklaring en waarborgsom bewegen zich geheel binnen het kader van de bevrediging van 1920. De verklaring is in de practijk geworden tot eene instelling, die met die bevrediging niet harmonieert, die een even onaangenaamen als nutteloozen plaatselijken schoolstrijd in de hand werkt. Nu komt echter het voorstel van de minderheid der Staatscommissie, dat met de bevrediging en met de Grondwet zelf in strijd is.

Zoo afkeerig als de meerderheid van de Commissie van de verklaring is, zoo daarmee ingenomen is de minderheid. Zij wil de verklaring tot uitgangspunt nemen van nieuwe maatregelen, welke meer herinneren aan den tijd vóór 1848, toen in Nederland nog geen vrijheid van onderwijs bestond, dan aan de overwegingen, die tot aanvaarden van de financieele gelijkstelling in de Grondwet hebben geleid. De minderheid stelt de vraag of er niet een onpartijdig overheidslichaam kan worden aangewezen om te beoordeelen of de oprichting van een bijzondere school inderdaad noodig is. Zij acht daartoe het college van Gedeputeerde Staten het meest aangewezen. De verklaring is dan één van de middelen om te voorkomen dat er ten laste van de openbare kas een bijzondere school wordt gesticht, welker oprichting niet

noodzakelijk is. De minderheid wil ook het beroep van raadsbesluiten omtrent medewerking tot het verkrijgen van een gebouw bij Gedeputeerde Staten laten en niet onmiddellijk door de Kroon doen beslissen, gelijk de Staatscommissie in overweging geeft. Zij denkt hierbij vooral aan de politieke zijde van het geschil; „de waarheid is”, zegt zij, „dat het besluit inzake de oprichting van een school meestal een politieke zijde heeft”; deswege acht zij het college van Gedeputeerde Staten, dat, gelijk zij schrijft, — zij het door getrapte verkiezingen — den wil der bevolking tot uitdrukking moet brengen en politiek aan haar verantwoordelijk is, het aangewezen lichaam om te beslissen; althans (zoo voegt zij er merkwaardig genoeg bij) zoolang daarvoor geen speciale administratieve rechtsspraak bestaat.

Deze denkbeelden der minderheid der Staatscommissie zijn niet nieuw.

In de vergadering der Tweede Kamer van 20 December 1922 verdedigde de heer GERHARD een amendement om in het tweede lid van art. 75 der Lager-onderwijswet het woord „slechts” te doen vervallen. Dit lid luidde, en luidt nog: „De medewerking van de gemeente tot het verschaffen van lokaliteit aan een bijzondere school wordt slechts geweigerd, wanneer niet aan de in art. 73 omschreven vereischten is voldaan. De weigering geschiedt bij een met redenen omkleed besluit”. De strekking van het amendement van den heer GERHARD was om weigering van medewerking ook mogelijk te maken wanneer de stichting van de school bepaald onnoodig werd geacht. Het amendement vond weinig bijval. De schrijver dezes bestreed het o. m. met deze woorden: „De zaak is zeer eenvoudig. Er staat in de grondwet, dat het geven van onderwijs vrij is. Daarover behoeven we dus niet te praten. Er staat in de Grondwet ook: Het bijzonder algemeen vormend lager onderwijs, dat aan de bij de wet te stellen voorwaarden voldoet, wordt naar denzelfden maatstaf als het openbaar onderwijs uit de openbare kas bekostigd. Nu zegt de heer GERHARD, dat in de Deutsche Grondwet staat, dat ook moet worden beoordeeld of het gedachte onderwijs overeenkomt met de eischen in het algemeen aan de regeling van het schoolwezen verbonden. Aangezien dat hier niet in de grondwet staat, meen ik, dat de geachte afgevaardigde met zijn amendement in Duitschland moet zijn en niet hier. Hij wil de vrijheid van onderwijs en de financiële gelijkstelling, zooals die bij ons is geregeld, doorschrappen en vervangen door de vrijheid zooals die in Duitschland is geregeld en

die hem meer behaagt. Dat is een reactie, niet op de een of andere beslissing die genomen is, maar op de geheele pacificatie, zooals die bij de Grondwetsherziening in beginsel tot stand gekomen is."

De heer KETELAAR liet zich uit als volgt: „De uitwassen bij de oprichting van bijzondere scholen kennen wij allemaal op allerlei gebied. Dat vind ik werkelijk uitwassen, maar ik geloof dat, wanneer de heer GERHARD zijn doel zou willen bereiken en een andere formulering zou kunnen vinden, ik dan nog tegen zou stemmen, omdat het in strijd is met artikel 192 van de Grondwet. Ik vind het jammer, dat het mogelijk is, dat er van tijd tot tijd scholen worden opgericht, waarvan men moet ontkennen, dat ze noodig zijn, zoodat men alle vrijheid laat aan de menschen, die door de mazen van de wet heen kruipen. Ik kan echter niet aan de gemeentebesturen een macht geven zooals de heer GERHARD dat wil, omdat verschillende van die besturen daarvan gebruik zouden kunnen maken om geheel andere redenen”.

Een tweede maal werd een dergelijke gedachte belichaamd in een amendement van mej. WESTERMAN en den heer DRESSELHUYS, den 6 Juni 1924 in de Tweede Kamer door eerstgenoemde verdedigd, waarbij aan Gedeputeerde Staten de bevoegdheid gegeven werd een raadsbesluit tot medewerking tot schoolstichting te vernietigen, wanneer de leerlingen in een school van dezelfde of verwante richting binnen een afstand van 4 K.M. konden worden ondergebracht. Wanneer aan een bijzondere school van bepaalde richting onderwijs gegeven wordt aan leerlingen, voor wie plaats is op een andere school van dezelfde of verwante richting binnen 4 K.M. zouden Gedeputeerde Staten samenvoeging dier scholen kunnen gelasten, op straffe van verlies van de subsidies voor wedden en exploitatiekosten. De volle bedreiging, die in de woorden „verwante richting” verscholen lag, bleek uit de toelichting van mej. WESTERMAN, die o. m. verklaarde „dat wanneer men spreekt van subtiele schakeeringen, deze ook wel kunnen bestaan tusschen een Christelijke school en een openbare: dat zal van den geest van die openbare school afhangen. Is dat verschil subtiel, welnu, dan behoeft er naast de openbare ook geen Christelijke school te worden opgericht. Het onderwijs blijft natuurlijk altijd vrij, als men doet, zooals b.v. de heer KERSTEN, en een speciale school sticht voor zijn eigen richting en geen aanspraak maakt op geld uit 's Rijks schatkist.”

Ditmaal vereenigde het amendement de stemmen van alle leden der linkerzijde op zich, het werd met 57 tegen 31 stemmen verworpen.

De voorslag van de minderheid der Staatscommissie is dus allermint een plotselinge opwelling, integendeel komt daarin tot uiting een gedachte, die reeds lang werd gekoesterd.

* *
*

De gedachte, die aan den voorslag der minderheid ten grondslag ligt, moet onvoorwaardelijk worden afgewezen. In de eerste plaats omdat zij met de Grondwet in strijd is. Het tweede lid van art. 195 der Grondwet bepaalt dat het geven van onderwijs vrij is. Om de strekking van deze eenvoudige, in 1848 in de Grondwet geschreven, woorden te begrijpen, moet men zich den toestand voorstellen, zooals die toen was. De schoolwet van 1806 bepaalde in art. 12: Geen lagere school zal ergens, onder welken naam ook, mogen bestaan of opgericht worden, zonder uitdrukkelijke vergunning van het respectief departementaal, landschaps- of gemeentebestuur na vooraf gevraagde inlichting en bedenkingen van den schoolopziener, van het districtstoezicht of de plaatselijke schoolcommissie.

Tegen deze bepaling in de eerste plaats ging de strijd, die vóór 1848 voor de vrijheid van onderwijs werd gevoerd. De verdedigers van het bestaande stelsel trachtten te doen gelooven dat vrijheid van onderwijs reeds bestond. Aldus persifleert GROEN VAN PRINSTERER een betoog van die strekking van den Groningschen hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT (Over de vrijheid van onderwijs, blz. 70):

Wanneer ik eene vroegere brochure opsla, naar welke de Hoogleeraar, als tot de breedvoeriger uiteenzetting zijner zienswijze verwijst, wat lees ik daar? „*Vrijheid van oprigting van nieuwe Scholen*. Ieder die meent, dat hij ten nutte der bevolking hier of daar eene school kan openen, . . . mag zich daartoe vervoegen bij het plaatselijk bestuur.” — welk eene vrijheid! en hij mag nog meer doen; — „hij mag zijn voornemen kenbaar maken.” — welk eene groote vrijheid! Voorzeker ik zie dat de vrijheid van geweten nog als van oudsher op Nederlandschen bodem bestaat. En wat nog meer? — hij mag „weet hij zijn voornemen met voldoende redenen te bekleeden, zoodat dit bestuur het nuttige daarvan ook inziet, onder deszelfs of onder hoogere goedkeuring zulk eene School werkelijk oprigten”. (Zijn afzonderlijke Scholen voor de verschillende Kerkgenootschappen noodig of wenschelijk? Groningen 1844, bl. 82). Inderdaad? is het dit

alles bij de verordeningen vergund? nu althans kan men wel zeggen dat er aan die groote vrijheid niets meer ontbreekt. Voorzeker het onderwijs is werkelijk en wettelijk vrij. Vrijheid van oprigting, *zoo het bestuur het nuttige daarvan ook inziet*. Vrijheid om te doen *hetgeen anderen behaagt*; vrijheid om aan zijne kinderen eenè opvoeding te geven naar het geloof en den eisch zijner Gezindheid; vrijheid, namelijk *zoo de Burgemeester het ook goed vindt*. Desniettemin heb ik, in de onverzettelijkheid mijner vooroordeelen, omtrent de waarde van deze vrijheid eenigen twijfel: het komt mij voor dat het dezelfde vrijheid is die, ook onder het strengste despotisme en in de meest volkomene slavernij, te beurt valt. Want, bij voorbeeld, zoo ik mij wel herinner, het stond, ook onder Napoleon, aan iedereen vrij alles te doen wat de Keizer goed vond, en ik ben overtuigd dat geen blank officier op Suriname den slaven de vrijheid weigeren zal om wat hun *en hem* nuttig voorkomt, te verrigten.

Het citaat is wat lang, maar het is nuttig om in herinnering te brengen welke drogredenen werden aangevoerd om de invoering van de vrijheid van onderwijs tegen te houden; het is nuttig als waarschuwing dat er ook op dit gebied knollen voor citroenen worden verkocht.

Dat GROEN scherp was, is te begrijpen wanneer men denkt aan de toepassing die aan de schoolwet van 1806 werd gegeven. LOHMAN (Onze Constitutie, blz.) geeft die toepassing aldus weer: „Tegen particuliere scholen op zich zelf was men niet gekant, vermits het Nut zelf veel particuliere scholen had gesticht. In al de wetten op het L. O. zijn die scholen dan ook met de openbare op één lijn gesteld, zoodat zij uit de publieke kas konden worden gesteund. Maar vrije scholen die van den christelijken godsdienst een andere opvatting hadden dan de openbare, moesten worden geweerd. Zij mochten slechts worden opgericht als de Overheid er de noodzakelijkheid van inzag, en dit laatst zag zij uiterst zelden.”

Met deze toepassing van de wet van 1806 was GROEN VAN PRINSTERER zelf in aanraking gekomen, toen hij met ELOUT en D. VAN HOGENDORP in 1843 bij het gemeentebestuur van 's Gravenhage een verzoek indiende om autorisatie tot oprichting van een bijzondere school der eerste klasse.

Het gemeentebestuur weigerde, omdat de voorgenomen school als alleen bestemd voor kinderen van Protestanten, geheel in strijd zou

zijn met de bestaande verordeningen, die de strekking hadden, om in alle volksscholen zonder onderscheid een onderwijs te geven, waaraan ieder, tot welke Kerkgemeenschap hij ook behoorde, moest kunnen deelnemen. In de beschikking treft men de volgende algemeene overweging aan: „dat er geene gegronde redenen bestaan om autorisatie te verleenen tot de oprigting van een school, die uit haren aard en natuur van den geest en de beginselen der bestaande Wetgeving omtrent het schoolwezen zoude afwijken.”

De eisch van een vergunning voor het oprichten van een school leverde alzoo de oprichters geheel over aan de willekeur der autoriteiten. In de practijk kwam die eisch op de vernietiging van de vrijheid van onderwijs neer. Opmerking verdient hierbij dat noch te 's Gravenhage noch elders een beroep op Gedeputeerde Staten hulp vermocht te brengen.

Zoo was de toestand, toen in 1848 in de Grondwet de vrijheid van onderwijs werd geschreven. GROEN VAN PRINSTERER gaf aan het voorstel daartoe met groote ingenomenheid zijn instemming. „Na zooveel onregt,” zoo schrijft hij (Over de vrijheid van onderwijs, blz. 103) „is de afschaffing der autorisatie onmisbaar”.

„In het schoolwezen geen autorisatie, geen eigendunkelijkheid van een Ministerieel Bewind, geen weigering van hetgeen tot de uitoefening van gewetensregten vereischt wordt; geen willekeur meer. Hieromtrent, o laat mij de verwachting mogen uiten, zal eendragtig overleg kunnen bestaan. *Geen willekeur meer!*”

Over de beteekenis van de woorden: „het geven van onderwijs is vrij” kan geen twijfel bestaan. Zij beteekenen dat niemand verlot noodig heeft om een school in het leven te roepen.

* * *

Wordt nu door de financieele gelijkstelling te binden aan de voorwaarde, dat de noodzakelijkheid van de stichting eener bijzondere school van overheidswege wordt erkend, in strijd gehandeld met de wettelijke vrijheid van onderwijs? Ieder blijft toch vrij, zoo zegt men ons, zoo zeide mej. WESTERMAN in de Tweede Kamer, om geheel voor eigen rekening eene school in het leven te roepen.

De redeneering zou formeel opgaan, wanneer niet nevens de vrijheid van onderwijs de financieele gelijkstelling in de Grondwet was geschreven. Die financieele gelijkstelling wordt verzekerd aan „het bij-

zonder algemeen vormend lager onderwijs, dat aan de bij de wet te stellen voorwaarden voldoet." De bij de wet te stellen voorwaarden: in de twee vorige leden van het grondwetsartikel worden de eischen van deugdelijkheid, die de wet zal hebben te stellen, nader aangegeven. De voorwaarden moeten bij de wet worden gesteld; de Grondwet heeft de aangelegenheid zoo gewichtig geacht, dat zij medewerking van de Staten Generaal tot de regeling gebiedend heeft voorgeschreven. Iets anders was trouwens niet denkbaar; wanneer de financieele gelijkstelling afhankelijk was gesteld van voorwaarden, door gemeentebesturen, of andere met de uitvoering der wet belaste organen gesteld, zou de vrijheid van onderwijs volkomen op losse schroeven geraken. De financieele gelijkstelling en de vrijheid van onderwijs, in hetzelfde artikel der Grondwet opgenomen, behooren bijeen. Zij maken tezamen het stelsel der Grondwet uit ten aanzien van het bijzonder onderwijs. Het vrije onderwijs, waaraan de Grondwet de financieele gelijkstelling verzekert, mag niet, als voorwaarde tot het verkrijgen van die gelijkstelling, van zijn vrijheid worden beroofd. De voorwaarden, bij de wet te stellen, mogen niet aan de volledige vrijheid van schoolstichting afbreuk doen.

* * *

Tegen de bovenstaande overwegingen, die men ook in het verslag der Staatscommissie kan lezen, voert de nota der minderheid niets van eenige beteekenis aan. Zij wijdt eenige woorden aan het vijfde lid van art. 195 der Grondwet, waar de vrijheid van richting der bijzondere scholen wordt gewaarborgd ten opzichte van de eischen van deugdelijkheid aan het te subsidieeren onderwijs te stellen. Zij ziet in die woorden geen bezwaar ertegen, dat in een paar dorpen, op betrekkelijk geringen afstand gelegen, niet twee schooltjes, maar slechts één school van dezelfde richting, zullen worden gesubsidieerd. En zij betoogt dan verder, dat de regeering zelf in 1923 een onderzoek naar de richting van scholen heeft aangedurfd in de bekende § 11 uit de overgangsbepalingen der „technische herziening”, waarbij werd bepaald, dat bij de medewerking tot stichting eener nieuwe school onder de leerlingen waarop de overgelegde „verklaring” betrekking heeft niet worden medegerekend leerlingen, die de door hen bezochte gelijksoortige bijzondere school zouden verlaten, doch voor wie op die school gelegenheid tot plaatsing in de voor hen bestemde klassen zou blijven. De

leden der minderheid meenen dat in deze paragraaf met het woord „gelijksoortige” wordt bedoeld „van dezelfde richting” en dat ook hier dus een overheidsonderzoek betreffende de noodzakelijkheid van de stichting der school in verband met hare richting wordt voorgeschreven. Deze meening berust op een misverstand. Reeds bij het tot stand komen van § 11 op 20 December 1922 heeft Minister DE VISSER den heer GERHARD in de Tweede Kamer doen opmerken dat het woord „gelijksoortige” slechts inhield eene gelijkstelling van lagere scholen met lagere scholen en scholen voor u. l. o. met scholen voor u. l. o. zoodat hier aan gelijkheid van richting niet te denken is. Deze uitlegging, destijds uitdrukkelijk door de commissie van rapporteurs beaamd, en door den heer GERHARD niet betwist, is door de jurisprudentie aanvaard en kan als vaststaande worden beschouwd. Wat men ook tegen de thans gelukkig vervallen § 11 moge aanvoeren, zij hield zeker niet in een opdracht aan een overheidsorgaan om de noodzakelijkheid eener school te beoordeelen in verband met het bestaan eener school van dezelfde richting, en het beroep op deze bepaling in de nota der minderheid faalt.

(Wordt vervolgd).

HET TOEZICHT DER KROON OP DE UITGAVEN DER GEMEENTE

DOOR

MR. P. A. SCHWARTZ.

II.

Nog grooter dan bij de *verplichte* uitgaven is ten aanzien van de *onverplichte* het gevaar, dat Gedeputeerde Staten de gemeenten te zeer aan banden leggen of in bepaalde richting invloed trachten uit te oefenen. Wat van deze colleges wordt gevraagd is een groote mate van zelfbeheersching en vertrouwen in het initiatief en inzicht der plaatselijke vertegenwoordiging. Zij hebben er zich van te onthouden in het minutieuse af te dalen, ze moeten hier *werend*, niet *regelend* optreden. Was hun bevoegdheid krachtens art. 212 *positief*, ten aanzien van de *onverplichte* uitgaven treden zij alleenlijk *negatief* op.

THORBECKE heeft de taak, die art. 207 der Gemeentewet aan Gedeputeerde Staten oplegt, met de volgende woorden omschreven: „Blijkbaar moeten Gedeputeerde Staten in een wel geordend stelsel noch post noch cijfer rechtstreeks kunnen voorschrijven. Daarentegen moeten zij, in het belang van het gemeentevermogen, kunnen weren of beperken. Wat echter dit belang voor elke gemeente en op elk tijdstip in 't bijzonder vordere of toelate, is natuurlijk voor geen algemeenen regel vatbaar; het inzicht der Staten in het doel der voorgestelde uitgave, vergeleken met de behoefte en de middelen der gemeente, zal moeten beslissen” ²⁵).

Gedeputeerde Staten verleen of onthouden hun goedkeuring aan de begroting *in haar geheel* (art. 210). Terwijl aan Gedeputeerde Staten ten aanzien van de *verplichte* posten twee wegen openstonden, komt voor de *onverplichte* uitgaven art. 212 niet in aanmerking. Het oppertoezicht is ook hier weer in handen van de Kroon, bij wie de Raad „voorziening” kan vragen.

Wat is onder deze uitdrukking te verstaan? Het spraakgebruik doet verwachten, dat de Kroon de zaak afwerkt en dat, wanneer het oordeel van Gedeputeerde Staten wordt terzijdegesteld, met deze negatie niet wordt volstaan, doch tevens een definitieve en positieve beslissing wordt gegeven. En zóó is in den regel de practijk.

Toch zijn ook andere gevallen bekend. Zoo met name in de kwestie der veldwachtersjaarwedde te Heusden (en gelijktijdig in zes andere Brabantsche gemeenten) en later te Waterlandkerkje (zie pag. 72 Febr.-no.), toen de Kroon de beslissing van Gedeputeerde Staten vernietigde, waarin het bedrag van het salaris bij algemeene dispositie was bepaald ²⁷). In al deze besluiten der Kroon werd wel de maatstaf van Gedeputeerde Staten verworpen, maar de Kroon stelde niet haar eigen norm ervoor in de plaats en verwees daarmee feitelijk de zaak weer naar Gedeputeerden. De „voorziening”, waarvan art. 209 spreekt, werd niet getroffen.

Ten aanzien van de niet verplichte uitgaven treden Gedeputeerde Staten afwerend en beperkend op, zij beschikken niet over het dwangrecht dat art. 212 kent. Maar zij mogen zich dit recht evenmin toe-eigenen langs *indirecten* weg door aan de begrooting goedkeuring te onthouden en zoo den Raad in de door hen gewenschte richting te drijven ²⁸).

Niet altijd heeft de Kroon op dit punt voldoende waakzaamheid betracht. Een tweetal bekende gevallen uit onze rechtspraak, waarop we willen wijzen, moge een duidelijke waarschuwing zijn aan het adres van Gedeputeerden en Kroon om niet verder te gaan op dezen door de Kroon gelukkig weinig bewandelden weg, die voert tot vernietiging der plaatselijke zelfstandigheid.

Het eerste drama speelde te Driel ²⁹). Daar had het Burgerlijk Arm-bestuur geweigerd ten behoeve van de armen der Ned. Hervormde Gemeente de noodige geneeskundige hulp te verstrekken. Een hogere instantie, die dit Bestuur tot rede kon brengen, bestond niet. En waar nu, wanneer ook de Raad weigerde voor dit doel gelden uit te trekken, de armen der Ned. Hervormde Gemeente van geneeskundigen bijstand zouden zijn verstoken, handhaafde de Kroon een beslissing van Gedeputeerde Staten van Gelderland, die door goedkeuring aan de begrooting te onthouden den Raad van Driel zijdelings in de gewenschte richting dreven.

Het eenige lichtpunt in dit geval van onjuiste wetstoepassing is,

dat de Afdeeling Geschillen van Bestuur van den Raad van State er niet mede accoord ging, daar krachtens geen enkele bepaling het gemeentebestuur verplicht was, de taak van het Burgerlijk Armbestuur over te nemen.

De tweede ballade staat op naam van Gedeputeerde Staten van Zeeland ³⁰). In 1914 bleek de Raad van Domburg de wenschelijkheid te erkennen van een rioleeringsplan voor de gemeente, een inzicht dat door een onderzoek vanwege het Staatstoezicht op de Volksgezondheid werd bevestigd. Toen Gedeputeerde Staten den Raad uitnoodigden de hiervoor benodigde gelden op de begrooting uit te trekken, achtte de Raad het beter, met het oog op den ingetreden oorlogstoestand, nog wat te wachten. Maar Gedeputeerden zetten door, beriepen zich op het vroegere oordeel van den Raad, verklaarden daarmee, dat een algemeen rioleeringsplan door het gemeentebelang werd geëischt en weigerden de begrooting goed te keuren. Waarop de Kroon het besluit van Gedeputeerde Staten handhaafde, daarmee te eenenmale miskennende het juiste gebruik van het goedkeuringsrecht. „Ongeschreven recht en autonomie” was de titel, die een der bestrijders dezer koninklijke beslissing boven zijn opstel zette; met de uitdrukking „geschreven onrecht” is de inhoud van het Besluit niet onjuist geteekend.

Al zijn deze gevallen van ontwrichting van het goedkeuringsrecht slechts weinige, in hun luttel getal verkondigen zij toch duidelijk genoeg het gevaar dat ontstaat, wanneer de Kroon in Haar contrôle-functie tekortschiet. Natuurlijk gaat het niet om de vraag, of de beide gemeenteraden op het bestreden punt van een juist inzicht blijk gaven. Voor het Drielsche geval althans lijkt dit al heel weinig aannemelijk. Maar de vraag is, of ten aanzien van de onverplichte uitgaven de Raad de richting bepaalt, waarin het gemeentebeleid zal gaan, of *Gedeputeerde Staten*. Dat het laatste wordt voorkomen, kan het toezicht der Kroon alleen waarborgen.

Als dan Gedeputeerde Staten ten aanzien van de onverplichte uitgaven enkel werend en beperkend mogen optreden, mag de vraag worden gesteld, welken maatstaf zij bij hun contrôle hebben aan te leggen. En dan mag van een door den Raad noodig geoordeelden post in de eerste plaats worden geëischt, dat het *gemeentebelang*, hetzij dan veel of weinig, erdoor wordt gediend. Is een zoodanige relatie zelfs in de verste verte niet aanwijsbaar, dan kan de uitgave voor het forum van het Nederlandsche staatsrecht geen verdediging vinden.

Maar bovendien moet de post *financieel* te verantwoorden zijn, hij mag niet een onevenredigen druk leggen op het budget en de draagkracht der burgerij te boven gaan. Hier spreekt de grootte der uitgave een woordje mee, is veel afhankelijk van tijden en omstandigheden, waaronder de gemeente verkeert.

Soms ziet men, ter motiveering van de toelaatbaarheid eener uitgave, een beroep gedaan op het argument, dat geen enkele wetsbepaling haar verbiedt. Nu kan men voorstander zijn van een groote mate van bewegingsvrijheid voor de gemeentebesturen en toch van oordeel wezen, dat dit betoog niet overtuigend is. Gaf *deze* toets den doorslag, dan zouden zich slechts weinig uitgaven laten denken waaraan een beletsel kan worden in den weg gelegd en de gemeenteraden zouden bevoegd zijn gelden te voteeren voor doeleinden, ver liggende buiten de grenzen van het gemeentebelang. Zulks is in strijd met de plaats en de taak, die ons staatsrecht aan de gemeente als rechtsorgaan aanwijst.

Of in een concreet geval het gemeentebelang door eene bepaalde uitgave wordt gediend is een vraag, waaromtrent zich verschil van gevoelen denken laat. Wanneer echter in het oog wordt gehouden, dat het in de eerste plaats de *gemeente* is, die over de nooden en behoeften der plaatselijke gemeenschap heeft te oordeelen, zal de beslissing in het meerendeel der gevallen niet al te moeilijk zijn. En dan moet ook in twijfelachtige gevallen voor Gedeputeerde Staten wachtwoord zijn de spreuk der Romeinen: in dubiis abstine.

Het budgetrecht der gemeente mag evenwel nooit leiden tot communale vrijbuitelij. Dit te verhoeden is het doel van het goedkeuringsrecht van Gedeputeerde Staten en bij een juist gebruik hunner bevoegdheid kunnen deze colleges bij de Kroon steun verwachten.

Dat de Kroon dan ook in beroep bevestigde een beslissing van Gedeputeerde Staten van Overijssel, waarbij goedkeuring werd onthouden aan de begroting der gemeente Enschedé, omdat daarop een post van f 3000.— was uitgetrokken als steun voor de noodlijdende Weenske bevolking ³¹), kan geen verzet ontmoeten. Hierbij was geen enkel gemeentebelang, noch direct, noch indirect, betrokken.

Op denzelfden grond kon in de oogen van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland en de Kroon geen genade vinden een besluit van den Raad van 's Gravendeel, waarbij een subsidie werd verleend ten behoeve van de Olympiade ³²).

Een hoogst merkwaardig verloop had een gedurfd besluit der vroede

vaderen van Oldebroek, die een bedrag van f 5.— beschikbaar stelden voor eene Noordpoolexpeditie. Met een treffend klimatologisch aanpassingsvermogen zorgden Gedeputeerde Staten van Gelderland voor een koude douche: het gemeentebelang van Oldebroek was niet voldoende bij dit overigens loffelijk ondernemen betrokken. Maar dit achtbaar college had buiten den waard, in casu den Minister van Binnenlandsche Zaken, gerekend, die zich losmaakte van het advies van den Raad van State en een contraire beslissing der Kroon uitlokte. In dit K. B. ³³⁾ werd betoogd, dat art. 205 der Gemeentewet niet limitatief is en dat hetgeen de wet niet verbiedt, ook tegenover lichamen, die eene zoo groote zelfstandigheid bezitten als de gemeenten, door het administratief gezag, althans in beginsel, niet schijnt te moeten worden verboden. Waar het hier gold een zaak van algemeen wetenschappelijk belang en het bedrag der uitgave zeer gering was, bestond tegen den post geen bezwaar.

Ziehier dus het argument, dat wij reeds eerder verwierpen: geen enkele *speciale* wetsbepaling verbiedt het. En wat het criterium betreft van het gemeentebelang, zeker moet de vraag gesteld of dit in casu aanwezig was. Is dit niet het geval, dan zijn zelfs minimale bedragen van f 5.— niet te aanvaarden.

Welnu, in dit geval gaf de Kroon zelf het veroordeelende vonnis, toen zij het doel der uitgave qualificeerde als een zaak van *algemeen* wetenschappelijk belang. Maar was het belang van de gemeente Oldebroek erbij betrokken? Dit kan bezwaarlijk worden volgehouden. En daarmee ontvalt aan de uitgave iedere grond.

Het *gemeentebelang* moet bij de uitgave betrokken zijn, niet voldoende is het belang, dat enkele brave burgers erbij hebben. Daarom sanctioneerde de Kroon ook een beslissing vau Gedeputeerde Staten van Overijssel, die bezwaar hadden gemaakt tegen een post van f 50.—, die de Raad van Denekamp had uitgetrokken ten behoeve van eene subsidie aan de anti-Dinkelwaterschapscommissie. De Kroon overwoog daarbij „dat, al mogen de particuliere belangen van tal van ingezetenen van Denekamp bij de al of niet oprichting van het Dinkelwaterschap zijn betrokken, de gemeente als zoodanig deswege daarbij geen belang heeft; dat ook niet is gebleken, dat uit anderen hoofde eenig gemeentebelang daarbij is betrokken” ³⁴⁾.

Als tweede eisch voor de toelaatbaarheid eener uitgave werd gesteld, dat zij de draagkracht der gemeente niet mag teboven gaan. Een

gemeente, die in financieele zorgen verkeert, zal zich dan ook een strengeren maatstaf van de zijde van Gedeputeerde Staten zien aangelegd bij het voteeren van gelden. Duidelijk spreekt dit uit een beslissing der Kroon ten aanzien van den Raad der gemeente Almelo, die een bedrag van f 700.— beschikbaar stelde voor schoolfeestjes en schoolreisjes. In hoogste instantie werd het afwijzend besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel bevestigd uit overweging, dat de toestand van de financiën der gemeente eischte, dat de gemeente voorloopig zich onthield van het doen van niet volstrekt onafwijsbare uitgaven en de uitgaaf, in dit besluit bedoeld, niet als een volstrekt onafwijsbare kon worden beschouwd ³⁵).

Dit toezicht op de gemeentefinanciën is goed en is noodig, een gepast gebruik van het goedkeuringsrecht en een daarop verkregen sanctie der Kroon is in meerdere gevallen oorzaak geweest, dat gelidelijke onheilen voor de gemeente werden voorkomen. Bij het gebruik van dit rechtsmiddel dient echter steeds gewaakt, dat het niet verder reikt dan het doel waartoe het werd verleend: zorgdragen, dat een behoorlijk financieel beleid door den Raad wordt gevoerd, dat het gemeentelijk vermogen niet wordt ingeteerd.

De laatste jaren krijgt men echter meermalen den indruk, dat het toezicht op de begrooting wordt gehanteerd om de gemeenten in veel ruimeren zin aan voorgedij te onderwerpen. Men poogt dan van bovenaf de meening ingang te doen vinden, dat *het geheele financieele beleid* der gemeente in aanmerking mag worden genomen.

Deze voorstelling strookt niet met de gegevens, die de Gemeentewet op dit punt verstrekt. Waarover de contrôle van hooger toezicht moet en mag gaan, somt deze wet duidelijk op: de burgerlijke rechtshandelingen en de begrooting. Het is niet geoorloofd, buiten deze grenzen de contrôle uit te breiden.

Op enkele gevallen, waarin dit niet voldoende werd in het oog gehouden, willen we wijzen. Daar was dan in de eerste plaats de Raad der gemeente Strijen, die enkele posten op de begrooting plaatste voor het uitzetten van kasgeld. Nu was reeds meermalen beslist, dat dergelijke besluiten niet aan hoogere goedkeuring onderworpen zijn. Uit de *toelichting* op het Raadsbesluit (niet uit de begrooting zelve) bleek Gedeputeerde Staten echter, dat de gelden zouden worden uitgezet bij de Boerenleenbank en dat deze naar hun oordeel niet voldoende zekerheid had gesteld. Hieraan meenden Gedeputeerde Staten het

recht te kunnen ontleenen hun goedkeuring aan de begrooting te ontleenen. En de Kroon, van wie verwacht werd dat zij het Zuid-Hollandsche college tot de orde zou roepen, hechtte helaas haar fiat aan deze beslissing ³⁶), daarmee langs indirecten weg vooruitgrijpend op het aanhangige ontwerp tot wijziging der Gemeentewet, dat het uitleenen van gelden opneemt onder de burgerlijke rechtshandelingen van art. 194 en dit punt daarmee aan hooger toezicht onderwerpt.

Niet anders verging het den Raad van Millingen ³⁷), die bedragen ten behoeve van het electriciteitsbedrijf op de begrooting bracht volgens afschrijvingspercentages, die aan het hogere toezicht niet vermochten te behagen. Toch moest de Kroon in haar beslissing zelf toegeven, „dat krachtens art. 8 der door Gedeputeerde Staten goedgekeurde bedrijfsverordening de regeling der afschrijving op de bezittingen voor het electriciteitsbedrijf *bij B. en W. berust*”. Om echter iedere mogelijk opkomende vrijheidsgedachte dadelijk den kop in te drukken volgde aanstonds als een koudwaterstraal de verzekering „dat dit niet in den weg staat aan de bevoegdheid van Gedeputeerde Staten om bij het onderzoek van de begrooting in beoordeeling te treden van het geheele financieele beleid van het gemeentebestuur, waartoe mede behoort de beslissing omtrent de jaarlijksche afschrijving op de activa van het bedrijf; dat Gedeputeerde Staten mitsdien in deze hunne wettelijke bevoegdheid niet hebben overschreden”.

Zou men niet geneigd zijn uit deze laatste conclusie op te maken, dat de Kroon zelf er behoefte aan gevoelde zich gerust te stellen?

Intusschen onderschatte men de gevolgen van dergelijke besluiten niet, waardoor de gemeentelijke autonomie dreigt illusoir te worden. Met een beroep op hun bevoegdheid om te oordeelen over het *geheele* financieele beleid der gemeente, op de contrôle op het bestuur der gemeente *in zijn vollen omvang*, kan gansch het gemeentelijk bedrijf door hooger instantie aan banden worden gelegd en aan de gemeentebesturen het oordeel van hooger toezicht worden opgedrongen. Dit te vrijdelen in de beide aangehaalde gevallen was de taak der Kroon geweest.

Het gevaar van ontoelaatbare expansie van het goedkeuringsrecht dreigt niet minder, wanneer de ingebrachte bezwaren niet *de begrooting zelve* betreffen. Een staaltje in dit genre boden Gedeputeerde Staten van Friesland in het geruchtmakende geval van den gasdirecteur te Smallingerland ³⁸). Met dit „geruchtmakend” worde intusschen aller-

minst verstaan, dat deze kwestie een uitzondering was, want het mag van algemeene bekendheid heeten, dat het Friesche college wat betreft een al te ver gaande vrijmoedigheid ten aanzien van de gemeentelijke autonomie facile princeps is ³⁹⁾.

Te Smallerland dan vond het geschil zijn oorsprong in het feit, dat de gasdirecteur steekpenningen had aangenomen. De Raad eischte daarom terugbetaling dezer gelden en besloot als strafmaatregel het salaris van den directeur met f 500.— te verlagen, wat in de begrooting tot uiting kwam. Gedeputeerde Staten van Friesland bleken echter een andere meening te huldigen omtrent de gedragslijn, die tegenover den directeur ware te volgen — een vrijheid die hun in tusschen gaarne wordt gegund. Maar de Friesche heeren gingen te ver, toen zij den Raad tot ontslag van den directeur wilden dwingen en ter bereiking van dit doel goedkeuring aan de begrooting onthielden. Natuurlijk deed ook nu weer dienst het dankbare passe-partout van toezicht op de gemeentefinanciën *in vollen omvang*.

Gelukkig was er nog een Kroon, bij wie in de engte gedreven gemeentebesturen voorziening kunnen vragen. Zij bracht Gedeputeerden onder het oog, dat mogelijke bezwaren moeten worden ontleend aan de begrooting *zelve* en wist daarmee af te wenden een bedenkelijk geval van détournement de pouvoir — het gebruik eener bevoegdheid voor een doel, waartoe zij niet werd verleend.

Wat *hier* tenslotte nog werd verhoed, blijft het grootste gevaar vormen, dat de gemeentelijke zelfstandigheid bedreigt: het pogen van Gedeputeerde Staten om aan de Raden op te dringen wat hun college wenschelijk voorkomt ⁴⁰⁾. Daarin mag het goedkeuringsrecht nimmer ontfaarden, het mag nooit worden aangevat als middel om de gemeenten naar eigen hand te zetten. In tweeërlei opzicht zou dit foutief zijn: Gedeputeerde Staten zouden buiten de grenzen van eigen bevoegdheid treden, en de gemeentebesturen zouden zich in hun rechten zien beknot. Het goedkeuringsrecht hebben Gedeputeerden toe te passen op den grondslag der wet; dat zij een bepaalde Raadsbeslissing enkel anders zouden willen, is geen voldoende motief. Over de al of niet juistheid van het gemeentebestuur hebben de kiezers te oordeelen, die desgewenscht andere personen kunnen afvaardigen.

Over het *repressief* toezicht werd tot dusver niet gehandeld. Toch verdient ook dit punt de aandacht, omdat daarbij de vraag aan de orde

komt naar welk richtsnoer de Kroon heeft te beslissen, wanneer zij overweegt een besluit van Gedeputeerde Staten tot goedkeuring eener uitgave te vernietigen.

Het repressief toezicht vindt zijn grond niet in de Gemeentewet. Wel verwijst art. 216 dier wet naar art. 202, maar deze bepaling gaat reeds van het feitelijk bestaan der bevoegdheid uit. De basis dezer contrôle bevat de Provinciale wet, die in art. 166 bepaalt: „De besluiten der Staten en Gedeputeerde Staten, die met de wetten of het algemeen belang strijdig zijn, worden door Ons geschorst of vernietigd”.

Toen werd stilgestaan bij het *preventieve* toezicht van Gedeputeerde Staten, werd reeds uiteengezet, dat Gedeputeerde Staten en de Kroon in beroep zelfstandig beoordeelen, of bij een bepaalde uitgave het gemeentebelang betrokken is en of de uitgave financieel toelaatbaar mag worden geacht. Mag de Kroon, *repressief* ingrijpende, zich op het zelfde ruime standpunt stellen?

Onder het ministerie-KUYPER is dit punt aan breede bespreking onderworpen in de bekende Waalwijksche subsidie-kwestie ⁴¹). Toen de Raad van Waalwijk een bedrag van f 2500.— had gevoteerd als subsidie voor den bouw eener R.K. kerk in die gemeente, verkreeg men op dit besluit de goedkeuring van Gedeputeerde Staten. Dit was verschillenden ingezetenen niet naar den zin, waarom zij bij de Kroon vernietiging vroegen van deze beslissing. Dr. KUYPER, toenmaals Minister van Binnenlandsche Zaken, vond daartoe evenwel geen termen aanwezig, hoewel hij reeds enkele Koninklijke Besluiten had gecontra-signeerd ter bevestiging van beslissingen van Gedeputeerde Staten, waarbij goedkeuring werd *onthouden* aan gemeentelijke subsidies voor kerkelijke doeleinden ⁴²).

Waar lag het verschil? De Minister van Binnenlandsche Zaken was van oordeel, dat de vraag of de gemeente bij deze uitgave belang had en of zij geldelijk te verantwoorden was, thans niet mocht worden gesteld. Deze normen mochten enkel worden aangelegd, wanneer een conflict in den weg van *beroep* moest worden beslecht. Nu ging het er alleen om, of de subsidie in strijd was met *wet* of *algemeen belang*.

Strijd met de *wet* meende Dr. KUYPER niet te ontdekken, omdat geen enkele speciale wetsbepaling een dergelijke subsidie verbiedt. En strijd met het *algemeen belang*, zelfs wanneer men daaronder wil begrijpen *gemeentebelang*, werd ook niet aanwezig geacht. „De over-

tuiging, dat het openstellen der gemeentekas voor kerkelijke doeleinden op zichzelf ongewenscht is en op den duur tot oneenigheid kan leiden, ja verderfelijk zou kunnen werken, moge een krachtige aandrang zijn tot wettelijke voorziening, zij mag niet zonder meer de regeering verleiden tot vernietiging wegens strijd met het algemeen belang”.

Dit onderscheid in beoordeeling in geval van preventief of repressief toezicht door Dr. KUYPER ontwikkeld, maar door de administratief-rechtelijke literatuur in den regel bestreden⁴³), komt ons juist voor. Aan het preventieve toezicht wordt een kwestie in den *normalen* gang van zaken onderworpen, de repressieve contrôle is *uitzonderingsrecht*. Dit uitzonderingsrecht moet toepassing erlangen om botsingen te voorkomen, en dergelijke conflicten treft men aan in geval van strijd met de wet of met het algemeen belang.

Intusschen is hiermee niet gezegd, dat wij Dr. KUYPERS eindoordeel in de Waalwijksche kwestie tot het onze maken, daar wij in dit geval zoowel strijd met de wet als met het algemeen belang aanwezig achten. Strijd met de wet: niet met een speciale wetsbepaling, maar met het complex van regels, dat plaats en taak der gemeente in ons staatsrecht bepaalt, niet het minst voor zooveel aangaat de artikelen 135 en 150 der Gemeentewet. En strijd met het algemeen belang, in zoverre de Minister zelf uitsprak, dat een dergelijke subsidie op den duur tot oneenigheid kan leiden en verderfelijk kan werken.

Met de contrôle via de begrooting, preventief en repressief, is het toezicht der Kroon op de uitgaven der gemeente niet volledig aangeduid, nog langs anderen weg kan zij van haar invloed op het gemeentelijk budget doen blijken.

Art. 213 Gemeentewet spreekt van uitgaven *buiten* de begrooting, waarvoor afzonderlijke, voorafgaande machtiging van Gedeputeerde Staten noodig is. In speciale gevallen van dringenden spoed kan de Raad echter terstond tot het doen der uitgaven besluiten, mits zijn daartoe te nemen, met redenen omkleed, besluit onmiddellijk aan Gedeputeerde Staten wordt ingezonden en tegelijk de middelen tot dekking worden aangewezen. Weigeren Gedeputeerden hun goedkeuring te verleenen, dan kan weer voorziening worden gevraagd bij de Kroon.

De meening is verkondigd, dat dit voorziening vragen niet van toepassing zou zijn op de gewone wijziging der begrooting, doch enkel

op plotselinge spoedgevallen. Dit lijkt ons niet aannemelijk, al geven we dadelijk toe, dat de redactie van art. 213 veel te wenschen overlaat. Wij zouden alinea 3 en 4 zoowel willen betrekken op het eerste als op het tweede lid van art. 213 en dus voor beide gevallen beroep op de Kroon willen openlaten ⁴⁴).

Tenslotte kan de Kroon nog weer de uitgaven der gemeente onder het oog krijgen door middel van haar eindtoezicht op de *rekening*. Deze wordt voorloopig vastgesteld door den Raad, definitief vastgesteld door Gedeputeerde Staten. Art. 227 geeft echter de gelegenheid aan den Raad, aan Burgemeester en Wethouders en aan den Ontvanger om tegen de beslissing van Gedeputeerde Staten voorziening te vragen bij de Kroon. Deze heeft intusschen, evenmin als Gedeputeerde Staten, *de doelmatigheid* der uitgaven onder het oog te zien. Daarover oordeelt alleen de Raad.

Zoowel op de uitgaven buiten de begrooting als op de gemeenterekening kan de Kroon *repressief* toezicht uitoefenen. Volgt dit in het algemeen reeds uit art. 166 der Provinciale wet, ten aanzien van de rekening werd dit nog eens vastgelegd in art. 223 der Gemeentewet.

Wat voorts betreft het toezicht via de rekening op de uitgaven in *formeelen* zin moge verwezen worden naar hetgeen met betrekking tot de begrooting werd vermeld.

Dienden volledigheidshalve ook deze mogelijkheden van toepassing der Koninklijke contrôle op de uitgaven der gemeente te worden aangestipt, men zal moeten erkennen dat het zwaartepunt ligt bij het toezicht op de begrooting.

Is de beteekenis van dit toezicht hoog aan te slaan, is het van grooten invloed op de gedragingen der gemeentebesturen? Wanneer men in aanmerking neemt, dat slechts over een zeer gering percentage der uitgaafposten een koninklijke beslissing wordt uitgelokt, is men geneigd de vraag ontkennend te beantwoorden. Men vergete echter niet, dat een besluit der Kroon niet enkel waarde heeft voor het enkele geschil, dat wordt beslecht. Van elke koninklijke beslissing gaat tevens preventieve werking uit. Bij het opmaken der begrooting zullen de gemeentebesturen zich naar de eens gevallen uitspraak in den regel richten, en wanneer de koninklijke boodschap afwijzend van inhoud was, zullen andere Raden worden weerhouden om tegen een conforme beslissing van Gedeputeerden voorziening te vragen.

Zoo reikt de uitoefening van het toezicht der Kroon heel wat verder dan het beperkte aantal aanhangig gemaakte geschillen. En de belangrijke rol, die de regelmatig aangroeiende iurisprudentie speelt bij deze materie, legt er getuigenis van af, dat de invloed van de contro-leerende functie der Kroon niet zonder beteekenis is.

Daarom te meer mag gevraagd, dat dit recht met omzichtigheid worde gehanteerd. In een axiomatische stelling, in een wiskundige formule kan de juiste grenslijn tusschen gemeentelijke autonomie en toezicht der Kroon niet worden vastgelegd. Het is een kwestie van aanvoelen, van het afwegen van verhoudingen.

Schrijver dezes hoorde eens uit den mond van een deskundig A. R. lid van Gedeputeerde Staten de uitspraak, dat het voor de beoor-deeling der verhouding „autonomie — toezicht” groot verschil maakt, of men een bepaalde kwestie heeft te beoordeelen uit den gezichtshoek van Gedeputeerden of van den Raad. Hierin ligt ongetwijfeld een kern van waarheid. Aan welke zijde van het conflict wij staan, onze positie, omstandigheden van allerlei aard, dit alles en zooveel meer doet zijn invloed gelden op het standpunt, dat wij innemen.

In dit verband moge worden herinnerd aan de houding van Dr. KUYPER tegenover het contrôlerecht van Gedeputeerde Staten en de Kroon. Dr. KUYPER nam het gaarne op voor de gemeentelijke auto-nomie en liet niet af de plaatselijke zelfstandigheid te verdedigen tegen aantasting van hooger hand. Maar deze staatsman was ook eenige jaren Minister van Binnenlandsche Zaken en werd in die quali-teit geroepen de Kroon te adviseeren in kwesties, die aan het koninklijk toezicht op de uitgaven der gemeente werden onderworpen. Welnu, ook tijdens deze regeeringsperiode zagen tal van gemeentebesturen in hoogste instantie een bepaalde uitgave verijddeld of onder sanctie der Kroon met toepassing van art. 212 op de begrooting gebracht of verhoogd, en dat soms in kwesties, waarbij ook de tegengestelde meening niet van grond was ontbloot ⁴⁵).

Ja, nog sterker. Onder Dr. KUYPER heeft de kwestie, of het aantal veldwachters in een gemeente aan den Raad kan worden voorge-schreven en het bedrag hunner jaarwedden verhoogd, een besliste wending genomen ⁴⁶). Was voordien de rechtspraak weifelend en werd onder de Ministers VAN HOUTEN en GOEMAN BORGESIUS nog volle vrijheid opgeëischt voor den Raad, een van de eerste Koninklijke Besluiten, in een begrootingsconflict door Dr. KUYPER onderteekend,

nam 's Raads verplichting aan om, wanneer de Commissaris der Koningin aanstelling van een tweeden veldwachter noodzakelijk oordeelde, krachtens art. 205 het hoogere bedrag op de begrooting te brengen, en achtte, bij weigering van den Raad, Gedeputeerde Staten daartoe bevoegd krachtens art. 212.

Gevolg van een en ander was zelfs, dat de verhooging van de jaarwedde van den veldwachter te Appeltern, die onder het Ministerschap van den heer GOEMAN BORGESIUS op de Kroon was afgestuit, na Haar gewijzigd standpunt in 1902 nog eens op het tapijt kwam⁴⁷⁾. Men wenschte van den nieuwen koers te profiteeren en . . . slaagde! En op dit punt is de iurisprudentie vast gebleven.

Zooals men ziet, kan het vraagpunt der verhouding „autonomie — toezicht” niet worden opgelost met een simpel beroep op den grooten A. R. staatsman als kampioen voor de plaatselijke zelfstandigheid. Menig onwillig gemeentebestuur tracht zich ten onrechte met Dr. KUYPER's autoriteit te dekken ter verdediging van financieele handelingen, die ook bij dezen raadsman der Kroon verzet hadden ontmoet.

Intusschen blijft de taak van het hooger toezicht moeilijk bij gebreke van vast omljnde voorschriften. OPPENHEIM schreef terecht: „Men zal zeggen dat een zoo zwevend criterium aan het bedillen van het provinciaal bestuur en het fnuiken van 's raads onbeperkt begrootingsrecht vrij spel laat. Zeker: dit doet het. De wetgever heeft vertrouwd op de verstandige toepassing door de Gedeputeerde Staten van hunne, voor omljning onmogelijk vatbare, macht. En als zeker heeft hij aangenomen dat althans de Kroon de autonomie zal eerbiedigen”⁴⁸⁾.

Zóó is het, op de houding der Kroon komt het tenslotte aan. Tegen een beslissing van Gedeputeerde Staten kan men althans nog voorziening vragen, maar de Kroon spreekt recht in laatste instantie. Geen enkel orgaan en geen enkel persoon vermag wijziging te brengen in haar besluiten.

De zekerste waarborg voor de vrijheid en zelfstandigheid der gemeentebesturen is tenslotte gelegen in het vertrouwen, dat de Kroon waakt.

Want zou het anders zijn, quis custodiet ipsos custodes?

²⁶⁾ Over plaatselijke begrooting, pag. 37.

²⁷⁾ Zie de aantekening onder 27 en 28; verder BOOL, pag. 530/31.

²⁸⁾ OPPENHEIM-VAN DER POT I, pag. 458; BOOL, pag. 528.

²⁹⁾ K. B. van 18 April 1910 (St.bl. No. 117), opgenomen in *W. B. A.* No. 3178; *Gem.stem* No. 3059.

³⁰⁾ K. B. van 31 Mei 1916 No. 76, opgenomen in *P. V. van R. B. op de Ned. Stw.* 1916, pag. 422; *W. B. A.* No. 3499; *Gem.stem* No. 3379.

³¹⁾ K. B. van 4 Juni 1920, opgenomen in *A. B.* 1920, pag. 50; *W. B. A.* No. 3708; *Gem.stem* No. 3589. Zie ook gelijke beslissingen van Ged Staten van Noord-Holland en Friesland, vermeld bij LÉON-VOS, pag. 870.

³²⁾ K. B. van 24 Januari 1929 No. 9, opgenomen in *A. B.* 1929 pag. 20; *W. G. B.* 1929 pag. 209.

³³⁾ K. B. van 18 Juli 1882 (*St.bl.* No. 113), opgenomen in *W. B. A.* No. 1730; *Gem.stem* No. 1610. Zie voorts OPPENHEIM-VAN DER POT I, pag. 461/62; LÉON-VOS pag. 460/61.

³⁴⁾ K. B. van 3 Juli 1930 No. 85, opgenomen in *A. B.* 1930 pag. 366; *W. G. B.* 1930 pag. 323.

³⁵⁾ K. B. van 5 Maart 1923 No. 6, opgenomen in *W. G. B.* 1923, pag. 102; *Gem.stem* No. 3676.

³⁶⁾ K. B. van 1 October 1926 No. 20, opgenomen in *A. B.* 1926 pag. 322; *W. G. B.* 1926 pag. 408; *Gem.stem* No. 3923. Zie ook over dit geval Prof. Mr. G. A. VAN POELJE in *Hand- en Leerboek der Bestuurswetenschappen*, deel I, *Beginselen van Nederlandsch Administratief Recht*, pag. 180/81.

³⁷⁾ K. B. van 14 Maart 1927 No. 30, opgenomen in *A. B.* 1927 pag. 6; *W. G. B.* 1927 pag. 150. Zie verder, voor wat betreft de onjuiste praktijk van het toezicht der Kroon ten aanzien van beide K. B., Mr. Dr. H. VOS. *Het toezicht op de gemeentebegroting*, in *W. G. B.* 1927 pag. 309.

³⁸⁾ K. B. van 7 December 1928 No. 10, opgenomen in *A. B.* 1928 pag. 486; *W. G. B.* 1929 pag. 4. Zie ook de mondelinge toelichting van Mr. Dr. H. VOS, optredende namens den gemeenteraad van Smallingerland voor de Afd. geschillen van bestuur van den Raad van State, *W. G. B.* 1929 pag. 1—3; verder *A. R. Staatskunde*, 4e jaargang, pag. 182—186.

³⁹⁾ Zie het K. B. van 1 Mei 1924 (*St.bl.* No. 221), het geval met het waterschap Oosterzee; voorts K. B. van 15 December 1925 no. 34; K. B. van 5 November 1929 No. 27, opgenomen in *A. B.* 1929 pag. 582. Eveneens de met de zaak Smallingerland gelijktijdige en gelijksoortige beslissingen der Kroon ten aanzien der gemeenten Utingeradeel, Lemsterland en Leeuwarderadeel.

⁴⁰⁾ Verg. Prof. Mr. R. KRANENBURG, *Het Nederlandsch Staatsrecht*, 3e druk, deel I pag. 274—276. Zie ook D. KOOIMAN, *Het toezicht van Gedeputeerde Staten op de gemeentebegroting* in *W. G. B.* 1925, pag. 122—124.

⁴¹⁾ Zie OPPENHEIM-VAN DER POT I pag. 477—479; LÉON-VOS pag. 874—878; *W. B. A.* No. 2768; *Gem.stem* Nos. 2648 en 2651.

⁴²⁾ K. B. van 10 October 1902, opgenomen in *W. B. A.* No. 2785; *Gem.stem* No. 2666. K. B. van 4 Juli 1903, opgenomen in *W. B. A.* No. 2823.

⁴³⁾ Zoo met name door OPPENHEIM-VAN DER POT en LÉON-VOS t. a. p.; anders VAN LOENEN en BLAUPOT TEN CATE, *De Gemeentewet*, 3e deel pag. 14.

⁴⁴⁾ In denzelfden zin BOOL, pag. 532—534; anders *De Gem.stem* No. 1856.

⁴⁵⁾ Zie o. a. de besluiten genoemd in aant. 42. Verder K. B. van 30 Mei 1902 No. 22, *Gem.stem* No. 2669; K. B. van 12 April 1904 No. 24, *Gem. stem* No. 2745; K. B. van 4 Juli 1904 No. 15, *Gem.stem* No. 2757; K. B. van 3 April 1905, *Gem.stem* No. 2795.

⁴⁶⁾ K. B. van 30 Mei 1902 No. 22 (*W. B. A.* 2766, *Gem.stem* No. 2669). Zie vooral de hoofdartikelen in *De Gem.stem* Nos. 3219 en 3220; verder OPPENHEIM-VAN DER POT I pag. 426—428; LÉON-VOS pag. 847/48.

⁴⁷⁾ K. B. van 2 Juli 1901 (*W. B. A.* No. 2719, *Gem.stem* No. 2599); K. B. van 4 Juli 1904 No. 15 (*W. B. A.* No. 2876, *Gem.stem* No. 2757).

⁴⁸⁾ OPPENHEIM-VAN DER POT I pag. 460.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

In onze Gemeenteraad zal spoedig aan de orde komen het al of niet instellen van een gemeentelijke *steunregeling voor werklooze vakarbeiders*. (De grondwerkers worden te werk gesteld bij de ontginningen).

Deze steunregeling is bedoeld als een verlenging van de uitkeering uit de werkloozenkassen en zal lopen over de penningmeesters van die organen. Deze uitkeering wordt door het Rijk gesubsidieerd.

Gaarne zou ik van U vernemen wat Uw oordeel is over deze zaak. Hoe wij als antirevolutionairen daartegenover moeten staan. Er zitten toch verstreckende gevolgen aan vast.

Mijn bezwaar is, dat den menschen gemeentelijke steun wordt geboden *zonder met hun behoefte rekening te houden* (de uitkeering is voor allen gelijk), en *zonder hen er wat voor te laten doen* (men zegt grondwerk is beneden den stand van dergelijke menschen), en ook dat, wyl 65 % van hun normaal loon mag worden uitgekeerd, waarbij dan nog een kindertoeslag, deze „vakmenschen” zonder werken meer zullen ontvangen dan de grondwerkers, die de heele week er voor moeten zwoegen.

Eindelijk worden deze menschen betaald uit de gemeentekas, die hier voor *'t grootste deel* wordt gevuld uit belasting op in dezen tijd onproductieve zaken (opcenten grond- en vermogensbelasting en personeel); ja in vele gevallen door menschen die zelf met verlies moeten werken en hard achteruitgaan (landbouw).

ANTWOORD:

Gelijk wij reeds verschillende malen hebben uiteengezet, bestaan er tegen dergelijke steunregelingen ten bate van de werklooze arbeiders, die als verlengstuk dienen van de regelingen betreffende de werkloosheidsverzekering, zeer ernstige bezwaren ¹⁾.

Kort samengevat komen deze bezwaren hierop neer, dat een dergelijke supplettoire steun de werkloosheidsverzekering denatureert en tot ver-

kapte armenzorg maakt, terwijl de armenzorg ten aanzien van werkloozen steeds meer het karakter verkrijgt van een uitkeering, waarop de werklooze — evenals de verzekerde — recht heeft.

In tijden van buitengewone werkloosheid als gevolg van rampen of van plaatselijk zeer sterk doorwerken van een economische crisis, gelijk we thans beleven, kan het treffen van dergelijke regelingen echter wel eens noodzakelijk zijn, zij het dan ook als zeer tijdelijke maatregel.

Of er nu plaatselijk in bepaalde bedrijfstakken een dergelijke buitengewone werkloosheid aanwezig is, dat een crisisregeling moet worden getroffen, kunnen wij niet beoordeelen. Doch, aangenomen dat die vraag bevestigend moet worden beantwoord, zouden wij in verband met de gestelde vraag op tweeërlei willen wijzen:

1e. Op het karakter der rijkssteunregeling, die d.d. 7 Januari j.l. door den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw ter kennis van de Gemeentebesturen is gebracht.

2e. Op de circulaire van den Minister van Arbeid d.d. 29 Januari 1931 aan de besturen der gesubsidieerde werkloozenkassen.

* *
*

1. De rijkssteunregeling bedoelt het verleen van een bijdrage van Rijkswege aan de gemeenten in de kosten van den werkloozensteun ten bate van de werkloozen, die gedurende drie maanden, voorafgaande aan het tijdstip, waarop zij werkloos werden, tenminste zes weken werkzaam waren in de bedrijven, waarin *ter plaatse een algemeene* werkloosheid *tengevolge van de crisis* heerscht. Welke bedrijven dit zijn, wordt door den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw voor iedere gemeente afzonderlijk bepaald.

Deze rijksbijdrage bedraagt ten minste 25 % en ten hoogste 75 % der gedane uitkeeringen, naar gelang van den financiëleen toestand der gemeente en omvang en duur der werkloosheid.

Als voorwaarde voor het toekennen van deze bijdrage stelt de Minister:

1e. Dat de geheele werkloozensteun der gemeente, inclusief de werkverschaffing, zijn goedkeuring heeft;

2e. Dat, telkens wanneer hij dit noodig acht, een door hem te bepalen aantal werkloozen naar de rijkswerkverschaffing wordt gezonden;

3e. Dat aan de door hem aangewezen rijkscontroleurs volledig inzage wordt gegeven van de gemeentelijke werkloozen-administratie en aan hen alle gevraagde inlichtingen worden verstrekt.

Deze rijksregeling stelt voorts verschillende steunmaxima, waarbij de werkloozen, evenals in vroegere rijkssteunregelingen gebruikelijk was, in verschillende categorieën worden verdeeld.

Voor de z.g. *uitgetrokkenenen* — d. z. de verzekerde werkloozen, die reeds gedurende den reglementairen termijn steun uit hun kas hebben genoten — bedragen deze maxima: voor gehuwden en ongehuwde kost-

wINNERS 65 % ²⁾) en voor kostgangers 55 % van het loon, dat zij bij 48-urige arbeidsweek in het bedrijf, waartoe zij behooren, zouden verdienen.

Voor de z.g. *dubbele uitgetrokkenen* — d. z. de uitgetrokkenen die krachtens deze regeling een zeker aantal weken (kostgangers 18 weken en gehuwden en ongehuwde kostwinners 24 weken) zijn gesteund, bedragen deze maxima resp. 60 % en 50 %.

En deze laatstgenoemde maxima gelden ook voor de *reglementair nog niet rechthebbenden* en voor de *ongeorganiseerde verzekerden*, met dien verstande evenwel, dat de „uitgetrokkenen” na het verstrijken van de eerste 18 of 24 weken nog gedurende 15 of 21 weken als „dubbel uitgetrokken” volgens de rijksregeling mogen worden gesteund (dus in totaal 33 of 45 weken), terwijl de steuntermijnen voor de andere groepen in totaal ten hoogste 26 of 35 weken beloopten.

Met inachtneming van deze maxima moet de belanghebbende gemeente aan den Minister een voorstel doen tot vaststelling van het tarief van den wekelijks te verleenen steun. Bij het bepalen van deze ondersteuningsnorm moet weer een afzonderlijk bedrag worden gemeld voor gehuwden en ongehuwden, voor kindertoeslag en voor kostgangers, terwijl voorts uiteraard nog onderscheid moet worden gemaakt tusschen de verschillende categorieën werkloozen.

Echter wijzen wij er, gelijk trouwens ook de Minister in zijn circulaire doet, nadrukkelijk op, dat de regeling, ondanks deze tarieven niet bedoelt dat aan iedere werklooze, behorende tot een bepaalde groep, ook een steunbedrag volgens deze tariefregeling moet worden uitgekeerd.

Artikel 2 der regeling zegt, dat bij de beoordeeling van de vraag, of en in welke mate ondersteuning noodig is, met inachtneming van de gestelde normen, die als *maxima* gelden, nauwlettend met den toestand van elk gezin in het bijzonder rekening moet worden gehouden.

Voor ondersteuning — zoo zegt het artikel verder — komen slechts in aanmerking diegenen, die zich het noodzakelijk levensonderhoud niet kunnen verschaffen, terwijl *slechts in zoodanige mate steun wordt verleend, als met het oog op de behoeften en de omstandigheden van den ondersteunde noodzakelijk moet worden geacht*.

En niemand — aldus het derde lid — kan aan deze regeling eenig recht op ondersteuning ontleenen.

In aansluiting hieraan verklaart de Minister in zijn toelichting nog eens opnieuw, dat de steunregeling niet als een *algemeene* regeling moet worden beschouwd en dat niet steeds de maximumbedragen moeten worden uitgekeerd. „*Rekening dient te worden gehouden met de behoeften van de ondersteunden*”.

De uitkeeringsbedragen (de tariefregeling) die voor elke gemeente worden vastgesteld, kunnen, volgens den Minister, daarom slechts zijn „*maxima*, met inachtneming waarvan het bedrag van den te verstrekken steun voor elk geval op zichzelf dient te worden beoordeeld”.

De beginselen van een goede steunverleening, die de Minister blijkbaar

ook aan het verleenen van dezen crisissteun als richtsnoer voorschrijft „eischen, dat ondersteuning slechts wordt verleend aan hen, die zich het noodzakelijk levensonderhoud niet kunnen verschaffen, en dat slechts in zoodanige mate steun wordt toegekend als met het oog op de behoeften en de omstandigheden van den ondersteunde noodzakelijk moet worden geacht.

„Slechts bij *individueele beoordeeling* en indien er geen steun wordt verstrekt dan *na instelling* van een *onderzoek van elk afzonderlijk*, kan worden verwacht, dat de nadeelige gevolgen der steunverleening zoo gering mogelijk zijn”.

Verdere bijzonderheden van deze regeling laten we terzijde. Doch wat we mededeelden is reeds ruimschoots voldoende om het karakter dezer regeling te doen kennen.

Het is niet een regeling die de beginselen der Armenwet op zij zet en de gemeente de verplichting oplegt om aan iederen werklooze, die aan de gestelde voorwaarden voldoet, een vaste uitkeering te doen toekomen, ongeacht de bijzondere omstandigheden ter plaatse en in het gezin van den werklooze; doch juist het tegenovergestelde is waar.

De regeling sluit zich nagenoeg geheel aan bij de beginselen van de Armenwet, met name dan het beginsel van het individueel karakter van den steun, gelijk dit in art. 29 dier wet is geformuleerd.

De gemeente wordt bij het verleenen van den steun niet aan bepaalde bedragen gebonden, doch zij blijft vrij om met inachtneming van de gestelde maxima en van andere vingerwijzingen, die de regeering geeft, den steun te regelen, in verband met de plaatselijke omstandigheden en in verband met de bijzondere omstandigheden van iederen werklooze.

Hieruit blijkt, dat het verleenen van steun volgens deze rijksregeling, niet noodwendig ten gevolge behoeft te hebben, dat de werklooze vakarbeiders in Uwe gemeente zonder arbeid meer zullen genieten dan een grondwerker in werkverschaffing verdient. Want de gemeente is vrij om bij het bepalen van den steun ten behoeve van die vakarbeiders mede rekening te houden met de bedragen, die voor grondwerk in werkverschaffing worden betaald.

In sommige gevallen moge het misschien noodzakelijk zijn, dat een werklooze vakarbeider in verband met zijn bijzondere gezinsbehoeften een hooger uitkeering ontvangt dan een grondwerker in werkverschaffing verdient. En bij het bepalen van die gezinsbehoeften kan ook — gelijk ook de rijkssteunregeling blijkbaar doet — rekening gehouden worden met het loon, dat de vakarbeider verdiende in het bedrijf, waartoe hij behoort.

Doch het spreekt vanzelf, dat dergelijke gevallen uitzonderingen moeten blijven.

Als regel behoort, niet alleen uit billijkheidsoverwegingen doch evenzeer uit het oogpunt van economisch volksbelang in het algemeen, de uitkeering bij werkverschaffing hooger en althans niet lager te zijn dan

werkloozensteun zonder daarvoor verrichten arbeid, ook al wordt die steun aan vakarbeiders toegekend.

En wanneer men bij het uitvoeren van de Rijksregeling met dezen eisch rekening houdt, zal waarschijnlijk bij de werklooze vakarbeiders de geneigdheid grooter worden om in werkverschaffing grondwerk te verrichten.

Plaatsing bij het grondwerk kan overigens een geschikt middel zijn tegen de z.g. „beroepswerkloosheid”, en wordt ook door den Minister als zoodanig aanbevolen.

Is de Regeering van oordeel, dat er in het vak, waarin de vakarbeiders werkzaam zijn, ten Uwent niet van crisiswerkloosheid mag worden gesproken, dan zouden wij niet raden aan de instelling van een gemeentelijke crisisregeling (waarvoor de Regeering dan ook niet zal bijdragen) medewerking te verleen.

De uitgetrokken werklooze vakarbeiders behooren dan verder door B. en W. of door het Burgerlijk Armbestuur gesteund te worden.

Zijn B. en W. of is het Armbestuur van oordeel, dat een werklooze vakarbeider tot het verrichten van grondwerk in staat is, dan behoort hij, ingeval daar plaats is, naar de werkverschaffing te worden verwezen. Blijkt hij daartoe niet in staat, dan behoort de steun te worden bepaald in verband met de noodzakelijke levensbehoeften van het gezin, waarbij het volstrekt niet noodzakelijk is hem een vast percentage van zijn loon als vakarbeider toe te kennen.

Wordt deze zaak aldus, naar den eisch van de Armenwet, behandeld, dan kan bij het bepalen van den steun ook wel degelijk rekening gehouden worden met hetgeen aan arbeiders in werkverschaffing wordt uitgekeerd en dan kan voorkomen worden, dat deze laatsten in vergelijking met de andere werkloozen in een ongunstiger financieele positie zouden verkeer.

* *
*

2. In verband met de gestelde vraag willen wij voorts de aandacht vestigen op de circulaire van den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid van 29 Jan. 1931, inzake de verlengingsduur van de uitkeering uit werkloozenkassen gedurende 1931, ten behoeve van de werklooze leden dier kassen in bedrijfstakken, waarin naar het oordeel van dezen Minister, als gevolg van de crisis een omvangrijke werkloosheid bestaat.

De Regeering is bereid ten behoeve van die termijnsverlenging (ten hoogste zes weken) een subsidie te verleen hooger dan 100 % van de betaalde premiën, met dien verstande, dat dit verhoogde subsidiepercentage zoodanig zal worden gesteld, dat het bedrag der middelen, waarover de werkloozenkas kan beschikken op den datum, waarop voor haar de tijd, gedurende welken de verlenging werkt, als geëindigd zal worden beschouwd, niet zal dalen beneden 50 % van het bedrag der

middelen, waarover zij kon beschikken op het einde van 1930, blijkens het vermogensblad over dat jaar.

Weliswaar komen de kosten van deze verlengde uitkeering voor een belangrijk deel ten laste van de Overheid. Doch die Overheidssteun is slechts van tijdelijken aard. Zijn eenmaal de reglementen herzien, dan zal men straks in de kringen der vakbeweging te eerder geneigd zijn om door premieverhoging de werkloosheidsverzekering op den duur meer effect te doen sorteeren, hetgeen èn in het belang der werkloozen, èn in het belang der gemeente zeer wenschelijk zou zijn. N.

1) Men zie hierover nader het boek van schrijver dezes „Antirevolutionaire Gemeentepolitiek” (hoofdstuk Arbeid), benevens de adviezen opgenomen in dit tijdschrift jaargang II pp. 445 v. en 578 v., VI pp. 353 v. en VII pp. 45.

2) Blijkens mededeeling van den Minister bij de interpellatie-VAN DEN TEMPEL werd reeds ten behoeve van gehuwde uitgetrokkenen met 4 en minder kinderen een maximum van 70 pct. toegestaan. Hand. IIe K. 1930/31 p. 1631.

2. VRAAG:

Van verschillende zijden wordt hier de wensch naar voren gebracht tot het aanstellen van een schooltandarts in het belang van een goede tandheelkundige verzorging der schooljeugd. Acht U het in principe toelaatbaar daartoe medewerking te verleen?

ANTWOORD:

Al behoeft men niet tegen alle hygiënisch toezicht op de gezondheid der schoolgaande jeugd van overheidswege bezwaar te maken, er is een in principe onjuiste wijze van uitoefening van dit toezicht, welke geheel ligt in de lijn der staatsverzorging. Daarbij openbaart zich het steeds verder gaand streven om de hygiënische verzorging van het schoolkind geheel aan de Overheid te trekken, zoodat zij zich niet beperkt tot contrôle, doch zich geroepen acht het zieke kind in behandeling te nemen.

De bezwaren, die wij tegen deze laatste opvatting hebben, zijn deze. Niet alleen valt het in principe buiten de taak der Overheid, om zich in de eerste plaats te belasten met de zorg voor de gezondheid harer onderdanen, doch bovendien zijn de gevolgen van deze opvatting maatschappelijk funest. De zorg voor de gezondheid berust in de eerste plaats bij de onderdanen zelf; die voor de gezondheid van het kind, krachtens gezinsverband, bij de ouders. Door een regeling, die zich niet op dit standpunt stelt, wordt onvermijdelijk het verantwoordelijkheidsgevoel van de natuurlijke verzorgers verlamd, wordt elke prikkel tot eigen activiteit weggenomen en verslapt de stuwkracht van het particulier plichtsbef, speciaal in het gezin.

Nu openbaart zich juist bij het van Overheidswege aanstellen van

tandartsen voor de verzorging der schooljeugd een afwijking in de verkeerde richting.

Bij hygiënisch schooltoezicht heeft de controleerende ambtenaar door zijn voortdurend toezicht te waken tegen gevaren, verbonden aan het schoolmilieu, waarin kinderen vaak uit de meest uiteenlopende kringen, bijeenkomen en langdurig bijeenblijven.

Naar het ons voorkomt, ontbreekt deze factor bij de tandverzorging geheel. In het algemeen toch is het tandlijden volstrekt niet een kwaad, dat door het schoolgaan wordt in het leven geroepen of verergerd, terwijl het schoolkind ook door het schoolgaan op zichzelf niet aan grooter nadeel in dit opzicht wordt bloot gesteld. Daarom ontbreekt voor de schooltandverzorging ook de grond, welke voor het geneeskundig toezicht door ons werd aangegeven.

De school ontleent haar beteekenis bij de tandverzorging slechts aan het feit, dat ze een *verzamelplaats* is der jeugd. Als zoodanig is ze voor dezen tak van Overheidsdienst zeer geschikt. Men zou dan ook gevoegelijk de school als onderwijsinrichting kunnen wegdenken bij de beoordeeling der schooltandverzorging. Goed beschouwd, zien wij hierin dus anders niets dan een poging om de tandverzorging van de jeugdige bevolking tot een tak van Overheidsdienst te maken, waarbij de school als bruikbaar middel wordt dienstbaar gemaakt.

Verbetering der tandverzorging verdient hartelijke toejuicing, mits *niet* door middel van schooltandartsen. Dit is een zaak die moet overgelaten worden aan de verantwoordelijkheid van een ieder persoonlijk en aan de ouders of voogden, voor wat aangaat de verzorging der kinderen. Goede propaganda kan het verantwoordelijkheidsgevoel versterken. Doch een Overheid, die de zorg uit handen neemt van de verantwoordelijke personen, versterkt het verantwoordelijkheidsgevoel niet doch verslapt het.

Het klinkt zeer aanlokkelijk, dat men door een regeling als deze het euvel met één slag zal zien te herstellen. Doch op den duur zal dit voor een gezonde opvatting van de gezinstak door de verantwoordelijke ouders funest werken. De schooltandverzorging staat o. i. op één lijn met allerlei voorstellen uit den hoek van de voorstanders der meest uitgebreide staatszorg, als verlenging van den leerplicht, schoolvoeding, schoolkleeding, schoolbaden e. d.

Men zegge niet, dat onzerzijds geen pogingen tot verbetering worden gewaardeerd, noch ook dat onzerzijds geen voorstellen kunnen worden gedaan om het ideaal te bereiken. Meer dan eens is er in onze pers op gewezen, dat ook door de ouders gemeenschappelijk deze zaak zou kunnen worden aangevat. Slaat men dezen weg niet in, teneinde de toevlucht bij overheidstandartsen te zoeken, dan wijkt men af in de richting van hen, die er naar streven om stap voor stap de ouders van hunne verantwoordelijkheid voor de kinderen te ontlasten en geleidelijk alle zorg te brengen aan de gemeenschap.

N.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

GROEN VAN PRINSTERER BIJ HET HERSTEL DER
HIERARCHIE IN DE ROOMSCH-KATHOLIEKE
KERK IN NEDERLAND door J. A. H. J. S. BRUIN
SLOT, diss. V. U. 1931, uitgave van S. J. P. Bakker,
Amsterdam 1931.

Het aantal geschriften over de geschiedenis der Antirevolutionaire Partij en meer speciaal over haar vroegeren Leider, dat in de laatste jaren het licht zag, is niet onbelangrijk. Naast de omvangrijke publicaties van Dr. C. TAZELAAR over de jeugd van Groen en van Dr. J. C. VAN DER DOES over de wording der A.R. of C.H. Staatspartij, welke geschriften zich in hoofdzaak met de beginperiode der A.R. Partij bezig hielden, verschenen studies van prof. FABIOUS, Dr. RULLMANN, prof. GOSLINGA e. a. over den lateren tijd en zelfs standaardwerken als het tweedeelige werk van prof. DIEPENHORST over „Onzen strijd in de Staten-Generaal” en het gedenkboek „Schrift en Historie”. En daarbij komt nog de vrij omvangrijke schoolstrijdlitteratuur uit den laatsten tijd.

Toch is het geschrift van Mr. BRUIN SLOT een zeer welkome aanvulling. Welkom, omdat aan de periode uit GROEN'S leven, waarover de schrijver handelt, tot dusver betrekkelijk weinig aandacht geschonken werd. Welkom ook, omdat juist het bestudeeren van deze periode uit het leven van GROEN onmisbaar genoemd mag worden voor een recht verstaan van de ontwikkeling van het politieke leven in ons land in latere jaren. Maar vooral ook welkom om de wijze, waarop de schrijver zijn taak heeft verricht.

Ieder, die de geschriften van GROEN kent, weet, hoe moeilijk het is, diens standpunt met de noodige nauwkeurigheid en duidelijkheid weer te geven. Slechts bij scherpe analyse en breed onderzoek is dit mogelijk. En het getuigt daarom te meer voor de waarde van den arbeid van den schrijver en voor het resultaat van dien arbeid, dat zijn proefschrift van nauwkeurigheid en duidelijkheid blijkt geeft.

Mr. BRUIN SLOT treedt niet in een onderzoek en beoordeeling van de Aprilbeweging zelve. Zijn onderwerp is GROEN. En dus bepaalt hij zich er toe weer te geven het standpunt dat GROEN ten opzichte van die Aprilbeweging innam. Doch juist door de wijze, waarop hij dit deed, gaf hij van die Aprilbeweging een heldere, zij het ook uiteraard niet volledige schets.

In de eerste hoofdstukken bespreekt hij GROEN'S denkbeelden over de staatkundige positie der Roomschen en over de R.K. Kerk vóór 1853.

In de volgende hoofdstukken handelt hij over GROEN'S houding met betrekking tot de instelling van de bisschoppelijke hiërarchie, terwijl het slot der dissertatie vooral is gewijd aan een uiteenzetting van GROEN'S standpunt t. o. v. het kabinet-THORBECKE.

RATIONALISATIE IN OVERHEIDSDIENSTEN EN BEDRIJVEN door F. VAN MEURS. Uitgave van den Ned. Bond van Personeel in Overheidsdienst, Amsterdam 1931.

Dit geschrift bevat een serie artikelen, geschreven naar aanleiding van een voordracht van Prof. Ir. J. GOUDRIAAN Jr. over rationalisatie in particuliere en overheidsbedrijven. Schrijver bespreekt, na een korte uiteenzetting van wezen en doel der rationalisatie, de toepassing der rationalisatie in de overheidsdiensten en bedrijven, met name ten aanzien van de rechtspositie van het overheidspersoneel. De vraag of rationalisatie op den duur breede groepen arbeiders voor goed werkloos zou maken beantwoordt Schrijver ontkennend.

Aan het slot van zijn betoog, dat voor een goed deel een verdediging is van het overheidsbedrijf tegen critiek uit eigen (socialistischen) kring, vermaant Schrijver de ongeduldige partijgenooten met het woord van KAUTZKY, dat het onmiddellijk invoeren van het socialisme op den grondslag van den huidige stand der maatschappelijke ontwikkeling en rijkdom zou beteekenen, het vestigen van een socialisme van de armoede. „Het proletariaat zou een socialisme dat niets anders bracht, niet verdragen en zijn vroegeren toestand onder het kapitalisme terug begeeren, waartegen het zich vrijelijk kan verzetten”.

LIJKVERBRANDING EN DE TAAK DER OVERHEID

DOOR

DR. J. HOEK.

Lijkverbranding is reeds sinds tal van jaren een kwestie, ten opzichte waarvan het pro zoowel als het kontra warm is verdedigd geworden. In de jaren 1874 en 1875 heeft, gelijk bekend, Dr. KUYPER een reeks artikelen geschreven tegen de krematie. Deze artikelen zijn natuurlijk op meerdere punten verouderd en niet alles wat hij aanvoerde kan meer als argument worden gebezigd. Echter is het door KUYPER geschrevene nog altijd belangrijk en het geeft ons een indruk van de geweldige beroering, die zich destijds hier te lande gevoelen deed, toen de zaak der lijkverbranding door de liberalen aan de orde was gesteld.

Daarbij vergeleken is het nu betrekkelijk stil, wat zeker mede daaruit te verklaren is, dat de voorstanders der lijkverbranding zich de gelegenheid daartoe op een straks te bespreken wijze hebben weten te verzekeren. Om deze oorzaak en ook wegens het feit, dat de urgentie van een bij dezen tijd passende wettelijke regeling der lijkbezorging door velen terecht bepleit wordt, is het niet van belang ontbloot dit onderwerp nog eens opzettelijk te behandelen.

Ik heb daarom gemeend te moeten voldoen aan het verzoek der Redaktie van dit orgaan daarover een artikel te schrijven.

Zoals bekend spreekt ons Program van Beginzelen in art. 15 uit, dat de overheid zich houde aan de eerbare begrafenis der lijken. In het Program van Aktie voor de stembus van 1929 keerde de partij zich — zij het op negatieve wijze („niet bevorderen”) — tegen de krematie.

Om nu te bepalen, welke houding de overheid tegenover de lijkverbranding heeft aan te nemen, lijkt het mij niet ondienstig eerst

kort het vraagstuk der lijkverbranding in het algemeen te behandelen. Daarbij bespreek ik dan eerst enkele argumenten, die er wel tegen worden aangevoerd, maar die m. i. onder ons niet kunnen en mogen gelden. In de tweede plaats noem ik de argumenten, die wel geldigheid hebben.

I.

Onder de ongeldige argumenten tegen de krematie is allereerst te rekenen de stelling, dat het geloof aan de opstanding der dooden haar verbiedt, als zou de wederopstanding des vleesches daardoor onmogelijk worden. Voor Gods almacht maakt het geen onderscheid uit, of Hij uit de kiem van een begraven dan wel van een verbrand lichaam in den dag van Jezus' wederkomst een hernieuwd lichaam heeft op te bouwen. Indien het anders ware, hoe verlegen zouden wij dan staan bij de gedachte aan de duizenden bij duizenden, die in den loop der tijden hetzij door een ongeluk hetzij door opzettelijke marteling den verbrandingsdood ondergaan hebben.

Wij mogen voorts ook niet zeggen, dat de Heilige Schrift krematie onder alle omstandigheden uitdrukkelijk verbiedt. Bij wijze van straf heeft God de verbranding zelfs meer dan eens voorgeschreven. Herinnerd zij aan de geschiedenis van Achan, den dief bij de inname van Jericho, die, nadat hij gesteenigd was, met al wat hij had verbrand werd. Denk ook aan de voorschriften van het boek Levitikus, waarbij in enkele gevallen van zware zonde de straf der verbranding werd geboden (20 : 14; 21 : 9). Wel moeten geëlimineerd worden teksten als 2 Kron. 16 : 14, volgens welke over koning Asa een gansch groote branding werd gebrand en 2 Kron. 21 : 19, waar gezegd wordt, dat aan koning Joram zulk een branding onthouden werd, welke volgens Jeremia 34 : 5 weer wel zou ten deel vallen aan koning Zedekia. Immers in dergelijke gevallen is klaarblijkelijk niet te denken aan lijkverbranding, maar aan het verbranden van welriekende kruiden ter eere van den overledene.

Uit Amos 6 : 10 kan waarschijnlijk worden afgeleid, dat wanneer in belegerde vestingen besmettelijke ziekten uitbraken of het aantal dooden te groot werd om ze te kunnen begraven, er geen bezwaar was tegen de verbranding der lijken. Als noodgeval hebben wij ook te bezien het verbranden der lijken van Saul en zijn zonen door de inwoners van Jabes.

Bij wijze van uitzondering (als straf of in tijd van nood) kent en erkent Gods Woord dus de verbranding.

Als een ander onjuist argument moet worden genoemd het juridisch bezwaar, dat bij later aan den dag gekomen misdaden na de krematie niet meer kan worden nagegaan, of er op een of andere wijze aan iemands lichaam geweld is gepleegd. Vooreerst is dat bij begraven lijken, die reeds begonnen te ontbinden, ook niet altijd gemakkelijk te konstateeren en ten tweede kan het genoemde bezwaar daardoor ondervangen worden, dat alleen dan tot krematie toestemming zal worden verleend, wanneer uitdrukkelijk kan worden vastgesteld, dat er geen misdaad in het spel is. Ook bij den geringst mogelijken twijfel zou verbranding moeten worden opgeschort.

Ook moeten wij, naar het mij voorkomt, voorzichtig zijn met het argument, dat ontleend is aan de schepping des menschen naar het beeld Gods. Het is natuurlijk volkomen juist en schriftuurlijk, dat de mensch om deze schepping naar Gods beeld zijn lichaam bijzonder te eeren heeft. Hij mag er niet mede doen wat hij wil. Aan Israëel was blijkens de wetgeving zelfs het tatoueren verboden. Wij lezen: gij zult geen snijding in uw vleesch maken noch schrift eens ingedrukten teekens in u maken: Ik ben de Heere (Levit. 19 : 28, vgl. 21 : 5; Deut. 14 : 1). De eerbied voor het lichaam moet ook door ons worden hooggehouden.

Of wij ons echter ten opzichte van een lijk beroepen mogen op de schepping naar Gods beeld, lijkt mij te betwijfelen. Immers de eigenlijke trekken van het beeld Gods liggen in de ziel des menschen afgedrukt en alleen sekundair in het lichaam als instrument der ziel, waardoor zij zich openbaart en in het zichtbare doet gelden. Waar nu een lijk door de ziel verlaten is en daardoor aan afzichtelijke ontbinding ten prooi valt, lijkt het mij minder juist ook daarbij nog van het beeld Gods te gewagen. Zeker, ook jegens een lijk hebben wij ons eerbiedig te gedragen, maar dat wil nog niet zeggen, dat krematie in strijd is met den eerbied, dien wij aan het beeld Gods verschuldigd zijn.

Eindelijk is lijkverbranding wel op dezen grond veroordeeld, dat, wanneer op die wijze met Christus' lichaam gehandeld was, Hij dan niet uit de dooden zou zijn opgestaan. Dit argument werd door Dr. KUYPER vrij sterk naar voren gebracht, maar het kan toch niet overtuigend worden genoemd. Immers, wanneer Christus verbrand was geworden, dan was Zijn opstanding voor Gods almacht toch niet

onmogelijk geweest. En al zou worden aangenomen, dat genoemde stelling juist is, dan moet aan Dr. RIJK KRAMER worden toegestemd ¹⁾, dat daaruit alleen kan worden afgeleid de noodzakelijkheid, dat in Israël de zede van begraven tot dien tijd bestaan moest, meer niet.

II.

Kan dus op grond van het tot dusverre besprokene de krematie moeilijk veroordeeld worden, ik kom nu tot argumenten, die m. i. wel geldigheid hebben.

Ik wijs dan allereerst op het getuigenis der Schrift. We zagen reeds, dat zij de verbranding noemt in uitzonderingsgevallen. Als regel stelt zij echter zeer beslist de begrafenis. De voorstanders der lijkverbranding beroepen zich gaarne op 't gebeurde met de lijken van Saul en diens zonen. 't Zou een teeken zijn van een zich langzaam baanbrekende gewoonte. 't Is wel te begrijpen, dat genoemde voorstanders zich krampachtig aan dit voorbeeld vastklemmen, want het is het eenige uit heel het Oude Testament, waarbij duidelijk van lijkverbranding sprake is, zonder dat een bepaalde straf of gevaar van besmetting er aanleiding toe gaf. Echter moet de meening, dat hier te denken is aan een beginnende gewoonte, worden afgewezen. Dr. KUYPER schreef ervan: „dit (n.l. 1 Sam. 31 : 11 en 12) lezend, kwam reeds voor jaren Michaëlis op den inval, dat lijkverbranding bij Israël sinds in zwang kwam. De zucht om de grenslijn tusschen het Israëlietisch en Heidensch volksleven weg te nemen, dreef daartoe. Doch bijval vond zijn inval zelfs bij geestverwanten niet. Men zag te wel, dat gehavende en halfverteerde lijken, die men op afdoende wijze aan de wraakzucht van een verbitterden vijand onttrekken wil, een zoo geheel op zichzelf staande uitzondering opleverden, dat elke redeneering, daarop gebouwd, zich zelve weerlegt.”

En Dr. KEIL, de groote kenner van het leven en de gebruiken der Joden, schreef er van: „Michaëlis heeft zich vruchteloze moeite gegeven om uit 1 Sam. 31 : 12 te bewijzen, dat bij de Israëlieten sedert de dagen van Saul het verbranden der lijken, inplaats van ze te begraven, is ingevoerd”. KEIL wijst er ook op, dat de bekende geschiedschrijver TACITUS gewag maakt van het corpora condere (begraven) als van een gewoonte der Joden en dat in de Mischna het verbranden met afgoderij gelijk gesteld wordt ²⁾.

Wat het Nieuwe Testament aangaat, er is wel beweerd, dat de eerste

Christenen, die uit het Heidendom tot Christus bekeerd werden, hun dooden hebben verascht. Hiervoor is echter geen enkel bewijs aan te voeren. In het Nieuwe Testament — en daarin gaat het toch over de eerste Christenen — is geen spoor van lijkverbranding te vinden. Het weet alleen van begraven. Wat de gemeenten betreft, waarin Paulus arbeidde onder de Christenen uit de Heidenen, het bekende hoofdstuk 1 Kor. 15 gaat er van uit, dat de Christenen in de Heidensche stad Korinthe hun dooden begroeven. Speciale waarschuwingen tegen lijkverbranding waren blijkbaar zelfs niet noodig, zoo afkeerig waren de eerste Christenen er van. NIKOLAUS MÜLLER schreef in een zeer breedvoerige studie over de oud-Christelijke begraafplaatsen ³⁾: „juist dit zwijgen (n.l. over de lijkverbranding) en de feiten, dat ook later de kerkelijke autoriteiten het niet dikwijls noodig hadden de Christenen voor de verbranding te waarschuwen en dat men nog nooit in koime-teriën sporen van krematie en urnen vond, bewijzen, hoe van het begin af aan de zede der begraving als een ongeschreven wet door de aanhangers van het Christelijk geloof in acht genomen werd”.

Zoo ben ik vanzelf gekomen tot het getuigenis der geschiedenis na het tijdperk der openbaring. Ook daaruit blijkt, dat lijkverbranding van ouds een heidensche gewoonte was, terwijl het Christendom, overal waar het invloed verkreeg, haar door de begrafenis verving.

Ik wil hier geen breed historisch exposé geven; ieder, die zich daarvoor interesseert, kan gemakkelijk gegevens vinden in de breede litteratuur over ons onderwerp.

In de alleroudste tijden — om ook dat even te releveeren — schijnt begraving regel te zijn geweest, maar zoowel bij de Grieken als bij de Romeinen is in den bloeitijd van hun volksbestaan verbranding algemeen in zwang gekomen. Bekende personen als SOLON, ALCIBIADES, BRUTUS, CAESAR, POMPEIUS, AUGUSTUS, TIBERIUS, CALIGULA, NERO zijn verbrand.

De Germanen hadden ten tijde van TACITUS de lijkverbranding als regel. Wat ons volk betreft, van de Friezen wordt betwist, dat zij lijkverbranders waren, van de Saksers staat het vast.

Dat verbranden een echt Heidensche gewoonte is, blijkt ook wel daaruit, dat Christenen, Joden en Mohammedanen, die allen geheel of ten deele beïnvloed zijn door de bijzondere openbaring, de begrafenis in eere houden, terwijl de Heidensche godsdiensten over het algemeen — de Egyptenaren vormden van ouds een uitzondering —

de verbranding toepassen. De Boeddhisten vooral houden in verband met hun leer van het opgaan in het Nirwana streng aan de lijkverbranding vast.

Tegen deze Heidensche gewoonte heeft het Christendom zich altijd en overal verzet. In de Grieksch-Romeinsche wereld b.v. zijn de Christenen met warme overtuiging opgekomen voor de begrafenis. ARISTIDES, een der oudste Christelijke apologeten, spreekt uitdrukkelijk en uitsluitend van begraven. De Apostolische Constitutiones beschrijven, hoe de Christenen hun dooden begroeven. Onder het zingen van hymnen en psalmen werden de gestorvenen ten grave gedragen, terwijl God werd gedankt, dat zij den goeden strijd gestreden en over hun geestelijke vijanden gezegepraald hadden. Ook zouden getuigenissen van TERTULLIANUS, ORIGENES, EUSEBIUS en AUGUSTINUS zijn aan te halen ten bewijze, dat de Christenen van de oudste tijden af van niet anders dan van begraven wilden weten.

Zij hebben daar groote offers voor over gehad, denk aan de hooge kosten van het aanleggen der katakomben. Ook spot, zooals die b.v. tot uiting komt in den dialoog van MINUCIUS FELIX, een der oudste Christelijke schrijvers, hebben zij er om verduurd. EUSEBIUS verhaalt, dat de rechters in Lyon de lijken der eerste martelaren daar lieten verbranden en de asch in de Rhône wierpen met den uitroep: „laat ons nu zien, of ze zullen opstaan en of hun God nog in staat is hen uit onze handen te verlossen”.

Hieruit blijkt ook, dat de Heidenen de begrafenis in verband brachten met het geloof der Christenen aan de opstanding en dat zij dáártegen vooral met kracht wilden optreden. Maar daarom hielden de Christenen des te meer aan de begrafenis vast. Deze was voor hen, in symbolischen vorm, een belijdenis. Dr. H. H. KUYPER heeft eens in *De Heraut* geschreven: „Niets is ontroerender dan te lezen, hoe de eerste Christenen dikwijls in den nacht en na de schildwachten te hebben omgekocht, in de arena of op de gerichtplaats kwamen, om de laatste overblijfselen, al waren het de afgekloven en half verbrande beenderen der martelaren, bijeen te zoeken en dezen een eerlijke begrafenis te geven”.

Het Christendom heeft in den loop der eeuwen overal de lijkverbranding verdrongen. KAREL DE GROOTE verbood den Saksers het verbranden der lijken, dat hij uitdrukkelijk de gewoonte der heidenen noemde, zelfs bij doodstraf.

Het is in dit verband interessant ook aandacht te geven aan het beroep, dat van de zijde der lijkverbranders wel op LUTHER gedaan is. Deze zou zich uitdrukkelijk voor de lijkverbranding hebben verklaard. Dit is echter duidelijk niet het geval. Het gaat om een uitlating van den Hervormer in een toevoegsel bij een brief, dien hij zond aan Dr. JOH. HESZ, predikant te Breslau. Daarin wordt de vraag besproken, of het gevaarlijk is midden in de stad een kerkhof te hebben. Nu begint LUTHER met op te merken, dat hij van die zaak niet veel verstand heeft en het oordeel liever aan de dokters overlaat. Dit verklaart hij echter wel te weten, dat het van ouds gebruik is geweest de begraafplaats buiten de stad te hebben. LUTHER wijst daarbij op de begrafenis van den jongeling van Naïn, op die van Christus Zelf, Wiens grafspelonk ook buiten de stad lag en op het voorbeeld van Abraham (Gen. 23 : 20) en dan vervolgt hij letterlijk: „daarom noemt de latijnsche taal het ook *efferris*, d. i. uitdragen (n.l. buiten de stad), wat wij ten grave dragen noemen, want zij brachten niet alleen de dooden buiten de stad, maar verbrandden hen tot asch, opdat de lucht zoo zuiver mogelijk zou blijven”.

Het is duidelijk, dat het LUTHER er alleen om te doen is getuigenissen uit de oudheid bij te brengen, dat men de lijkbezorging *buiten de stad* deed plaats vinden, hetzij de lijken begraven, hetzij ze verbrand werden en bij dit laatste constateert hij, dat de Romeinen om hygiënische redenen verbrandden. Er volgt dus in het geheel niet uit, dat LUTHER zich vóór de lijkverbranding verklaard heeft. Anders had hij in bedoelden brief trouwens ook wel den raad gegeven de lijken voortaan te verbranden. Maar hij doet juist het tegendeel. Want in het vervolg van het schrijven geeft hij op zijn origineele wijze eerst flink af op het bestaande Wittenbergsche kerkhof midden in de stad. De Turken zorgen nog beter voor de begraafplaatsen dan de Wittenbergers. En dan raadt LUTHER aan, niet, dat er een plaats voor lijkverbranding worde ingericht, maar dat er buiten de stad een behoorlijke begraafplaats worde aangelegd. Daar kan men dan in de stilte eerbiedig peinzen over den dood, het jongste gericht en de opstanding en bidden. Te herinneren is ook aan LUTHERS voorrede op het geschrift „Christl. Gesänge, Lateinisch und Deutsch zum Begräbnis”, waarin hij uitspreekt, dat overeenkomstig het geloof aan de opstanding de begrafenis het karakter van een blijde belijdenis moet hebben.

De Roomsche kerk heeft — om ook dat nog te vermelden — de

lijkverbranding aan haar leden verboden door een beslissing van de Congregatie der Inquisitie van 1886.

Uit dit alles volgt dus, dat de begrafenis zonder eenigen twijfel een echt Christelijke traditie is.

Moet een Christen dan, al was het alleen maar uit piëteit, deze traditie niet zoo lang mogelijk vasthouden, tenzij op overtuigende gronden wordt aangetoond, dat een andere lijkbezorging beter is? Om hygiënische redenen is volgens bevoegd oordeel (o.a. Dr. RIJK KRAMER) krematie absoluut niet boven begrafenis te stellen. De begraafplaatsen kunnen tegenwoordig gemakkelijk zoo worden ingericht, dat geen bezwaar voor besmetting e.d. te duchten is. De gevallen staan in dat opzicht geheel gelijk.

Er bestaat geen enkele goede grond, waarom wij een der waardevolste Christelijke tradities zouden verloochenen.

Ook het gevoel behoeft daartoe niet te dringen.

Zeker, het is pijnlijk te bedenken, wat in het graf met het lichaam geschiedt, maar dat hebben wij niemand dan ons zelve te wijten. De gevolgen van en de straf op de zonde zijn pijnlijk. Dat erkent de Christen ootmoedig.

Trouwens, zou het gevoel van menigeen niet evenzeer pijnlijk aangedaan worden, wanneer het stoffelijk overschot van een geliefden doode aan het vuur wordt prijsgegeven? De verwoesting door het vuur zou men toch evenmin gaarne willen aanzien. Ik herinner aan wat FREDERIK VAN EEDEN reeds jaren geleden verklaarde in het ontroerende boekje, dat hij schreef naar aanleiding van het sterven van zijn zoon, Pauls Ontwaken: „de aarde is de beste zuiveraar; in aanraking met de aarde is het lijf in weinig weken schadeloos ontbonden, niet minder zeker, maar wel minder ruw en gewelddadig dan door het vuur. Mijn intuïtie doet mij deelen in den weerzin tegen de verbranding. Ik wilde gaarne het dierbare reliek van mijn kind aan de aarde geven, opdat die het in zich opnemen zou en bruikbaar maken voor nieuw leven. Liever aan de aarde dan aan het felle, verwoestende vuur”.

Er is intusschen meer te noemen, dat tegen de krematie pleit. En dat is het feit, dat wij in den dood te zien hebben een straf, die God uitdrukkelijk op de zonde gesteld heeft. Ten dage als gij daarvan eet, zult gij den dood sterven, aldus had God gesproken. En van de zonde was tot den mensch het Goddelijk getuigenis gekomen: gij zijt stof en gij zult tot stof wederkeeren.

De dood is maar niet enkel een natuurproces, maar een daad Gods. „Wat van den mensch overblijft na het sterven, draagt”, zooals Dr. KUYPER het uitdrukte, „het teeken van 's Heeren mogendheid en heiligheid aan zich en eischt, dat de vernielende hand des menschen er af blijve en het worde uitgedragen met eerbied en ontzag. Bij de Romeinen gold de wet, dat het lijk van iemand, die door den bliksem getroffen was, niet mocht worden verbrand. Bij zulk een lijk leefde ook in de consciëntie der heidenwereld het ontzag voor het doen Gods weer op”.

Zoo laat een Christen de daad, waardoor de mensch wederkeert tot stof, aan God over en grijpt in de voltrekking daarvan zelf niet in.

In dit verband heeft het toch ook wel iets te zeggen, dat toen op Gods wenk Mozes in de stille eenzaamheid gestorven was, God hem met eigen hand niet verbrand, maar begraven heeft. En ook de begrafenis van den Heere Jezus Christus — er moge niet uit afgeleid worden, dat zonder haar Zijn opstanding was onmogelijk geweest — heeft voor de zaak, welke ons thans bezig houdt, toch groote beteekenis. Die begrafenis van den Heiland was naar Gods bestel; de Heere heeft niet gewild, dat het lichaam Zijns Zoons verbrand, maar dat het begraven zou worden.

De geloovige geeft ook daarom de voorkeur aan het graf. Voor hem is het graf, omdat ook Jezus' lichaam daarin gerust heeft, geheiligd en het is ook bijzonder bij de graven van hen, die in Jezus ontslieden, dat de geloovige het licht opmerkt van de opstanding der dooden.

Wij zien uit dit alles, dat de Christelijke traditie der begrafenis en van het sterk verzet tegen verbranding geen willekeur was, maar in overeenstemming met het doorlopend getuigenis der Heilige Schrift.

Voorts — en dat is het laatste, dat ik in dit verband ter sprake breng — staat het begraven niet los van het geloof aan de opstanding des vleesches. Deze opstanding is, gelijk wij zagen, van de begrafenis niet afhankelijk, maar zij vindt in de begrafenis wel haar symbool. En de symboliek is in het leven een zeker niet te verwaarloozen faktor. Ook de religie brengt haar eigen zinnebeelden mede. Welnu, bij den Christelijken godsdienst behoort, zooals Dr. RIJK KRAMER terecht heeft aangewezen, niet het symbool van de urne met de asch van den overledene, maar dat van het graf. Het is niet toevallig, dat met de opkomst van het materialisme en met den voortschrijdenden invloed van het ongelooft, ook de krematie weer haar intrede deed. Het is

een begeleidend verschijnsel van de ontkerstening van het leven. De urne past bij de ongeloofige, het graf bij de Christelijke levens- en wereldbeschouwing.

Zegge nu niemand: het is maar een symbool, want symbolen hebben groote waarde en beteekenis. Zij oefenen óók invloed. Ook daarom willen wij de Christelijke traditie der begrafenis handhaven en ons die niet laten ontnemen. Wij verzinnebeelden daarmede ons geloof aan de opstanding der dooden. Begraven is voor ons meer dan het wegbergen van een lijk. Het is voor ons in symbolischen vorm een zaaien, het zaaien van het lichaam der verderfelijkheid, opdat het straks bij Christus' wederkomst zal gevolgd worden door de opwekking in onverderfelijkheid. Het lichaam wordt gezaaid in oneer, het wordt opgewekt in heerlijkheid. Het wordt gezaaid in zwakheid, het wordt opgewekt in kracht.

III.

Welke houding heeft nu de overheid tegenover de vraag: begrafenis of krematie in te nemen?

Toen in het jaar 1914 het lijk van den Schiedamschen arts Dr. VAILLANT in Driehuizen verbrand was, werden zij, die voor de krematie gezorgd hadden, zoowel door den kantonrechter als door de rechtbank van rechtsvervolging ontslagen, met welke beslissing de Hooge Raad zich vereenigde. De Hooge Raad grondde zijn uitspraak daarop, dat de wetgever verzuimd heeft de personen aan te wijzen, die met de zorg voor het begraven worden belast, zoodat dus wegens niet-naleving van het voorschrift van art. 1 der begrafeniswet, dat de begrafenis van een overledene ook volgens hetzelfde arrest van den Hoogen Raad verplicht stelt, niemand als strafrechtelijk aansprakelijk kon worden beschouwd.

In 1919 werd een wetsontwerp ingediend, waarin, terwijl de Memorie van Toelichting konstateerde, dat het voorstel allerminst instemming insloot met het beginsel der lijkverbranding, krematie onder bepaalde voorwaarden werd toegestaan. Een dier voorwaarden hield in, dat de overledene de verbranding van zijn lijk bij uitersten wil of bij akte als omschreven in art. 982 van het Burgerlijk Wetboek moest hebben bepaald.

Dit wetsontwerp heeft het echter nimmer tot openbare behandeling gebracht, vermoedelijk omdat ter rechterzijde geen eenstemmigheid erover bestond.

Is het standpunt, dat de regeering blijkens dit ontwerp destijds innam, nu juist te achten?

Er zijn, zooals wij trachtten aan te toonen, hoofdzakelijk de volgende geldige bezwaren tegen lijkverbranding: de piëteit jegens een eerbiedwaardige, op de Schrift gegronde Christelijke zede; het ontzag voor de soevereine beschikking Gods over het gestorven lichaam en de duidelijke spraak van de symboliek.

Moeten deze bezwaren nu ook voor de overheid gelden?

Er zijn onder ons stemmen opgegaan, die deze vraag ontkennend beantwoord hebben.

Dr. RIJK KRAMER, hoewel persoonlijk de krematie afkeurend, is van oordeel, dat de overheid haar onderdanen inzake de vraag: begrafenis of verbranding moet vrij laten.

Ook anderen aanvaardden de vrijheid onzer medeburgers om zelf te beslissen over de wijze van bezorging van hun stoffelijk overschot. En dat niet om een koncessie „te doen aan een groep van ons volk, dat den Christus niet meer eert, maar omdat wij door het Evangelie en door onze verhouding tot den levenden Christus Zelf geleerd zijn, dat alle uitwendig machtsmiddel op dit terrein kontrabande is”. Men heeft deze stelling ook wel gefundeerd op de leer van de soevereiniteit in eigen kring en in eigen sfeer.

Ik waag echter te betwijfelen, of van deze leer zulk een toepassing mag worden gemaakt.

Het lijkt mij niet juist, dat de onderdaan geheel kan worden vrijgelaten te bepalen, wat met zijn stoffelijk overschot geschieden moet. Die onbegrensde vrijheid bestaat ook inderdaad niet. De overheid bemoeit er zich mede en moet er zich mede bemoeien — al was het alleen reeds uit het oogpunt der volkshygiëne — wat met iemands lijk geschiedt.

Niemand onzer zal dit natuurlijk betwisten.

Maar naar mijn bescheiden meening heeft de overheid van wat nog terecht een Christelijk volk pleegt te worden genoemd het recht niet alleen in te gaan tegen wat de lichamelijke volksgezondheid benadeelt, maar ook tegen wat de Christelijke zede publiek aantast.

Daarom heeft m. i. de leer van de soevereiniteit in eigen kring met het vraagstuk, dat ons hier bezig houdt, niet zoo heel veel te maken. Zeker, de lijkbezorging is primair de taak van den eigen kring, maar sekundair ook een zaak, die de overheid aangaat en ten opzichte

waarvan deze een roeping heeft. Wat met een lijk geschiedt blijft niet besloten binnen den eigen kring van het persoonlijke en partikuliere leven. Dat is iets, dat ook behoort tot het terrein van het publieke leven, tot het gebied, waarover de overheid zeggenschap heeft. Anders zou trouwens ook de ratio voor een begrafeniswet ontbreken.

Als men van genoemd maxiem een toepassing maakt, als boven aangeduid, dan kan men bijna alles wel formeel toelaatbaar achten. Men let dan blijkbaar meer op den term souvereiniteit dan op de toevoeging: in eigen kring.

Ik meen dan ook, dat het de overheid als zoodanig niet onverschillig mag zijn, wat ten deze op publiek terrein geschiedt. Zij heeft te dien opzichte een bepaalde roeping. En nu is het in vele gevallen wel heel moeilijk de grenzen van die roeping op juiste wijze af te bakenen, maar passief mag zij in geen geval blijven. Ik moge hier herinneren aan wat Dr. COLIJN eens schreef over deze dingen ⁴⁾. Na er eerst op gewezen te hebben, dat ons volk op het stuk der algemeene waardeering der Christelijke zede is achteruitgegaan en als voorbeelden daarvan genoemd te hebben de moderne danswoede, veler oningetogen levenshouding, de verslapping in de heiliging van den dag des Heeren, de verwording van de huwelijksopvattingen, ging hij voort: „en al is het nu ook, dat de wetgever op dit terrein niet alles mag en ook niet alles kan, met name niet de gezindheid der harten wijzigen, dat bij deze dingen niet anders dan een lijdelijke houding zou kunnen worden aangenomen door de overheid, is zeker niet in overeenstemming met de opvatting van het A.R. program inzake haar roeping”. En iets verder heette het: „de volksconsciëntie moet ook door de overheid wakker worden gehouden”.

Ook op het punt der Christelijke volkszedes, waarbij vaak gedragingen en gewoonten in geding zijn, die niet met uitdrukkelijke woorden in de Heilige Schrift geboden of verboden zijn, moet de overheid volgens de A.R. partij waakzaam en actief zijn. Onze politieke beginselen vinden we trouwens niet alle kant en klaar in Gods Woord, maar zijn daaruit veelal middellijk en onder het licht der historie en der dagelijksche praktijk afgeleid. De Schrift is geen politiek handboek, waaruit overheid en volksvertegenwoordiging maar even een hoofdstuk hebben op te slaan om te weten, welke taak en houding van Godswege geboden zijn.

Dat hebben we ook te bedenken bij het vraagstuk der lijkverbran-

ding. De Schrift bevat geen rechtstreeksch verbod, maar wel is bij het licht van Schrift en historie onomstootelijk vast te stellen, dat de begrafenis tot de Christelijke zeden behoort en daarom mag de overheid in ons land niet zonder nadere uitspraak en regeling den bestaanden toestand bestendigen, waarbij van een door sommigen beweerde, maar door anderen (b.v. prof. FABIOUS) ontkende leemte in de begrafeniswet gebruik gemaakt wordt om jaarlijks \pm 500 krematies in de gemeente Velsen te doen plaats vinden ⁵).

Zooals de toestand thans is, kan men een lijk bovendien ook wel op andere wijze laten verbranden dan in een krematorium. En de heer IDENBURG heeft er in 1923 in de Eerste Kamer terecht op gewezen, dat op het oogenblik de methode der Parsen, die te Bombay hun lijken op hooge kolommen den gieren ter vernietiging aanbieden zonder vrees voor de strafrechtelijke sanktie der begrafeniswet zou kunnen worden toegepast. En allerlei bepalingen, die bij begraving moeten worden in acht genomen, gelden momenteel voor de verbranding van lijken wettelijk niet. De toestand is dus metterdaad onhoudbaar ⁶).

De regering dient in elk geval in de eene of andere richting tot een volledige, wettelijke regeling te komen. Daarbij heeft zij m. i. zeker de genoemde bezwaren te laten gelden. Zij mag de lijkverbranding niet toelaten. Ik sluit mij in dit opzicht geheel aan bij wat b.v. Mr. J. W. NOTEBOOM onder „Vraag en Antwoord” in den vierden jaargang van dit orgaan en Dr. H. H. KUYPER in *De Heraut* geschreven hebben. Het kan toch niet worden volgehouden, dat de overheid in alle omstandigheden den wil van een onderdaan aangaande diens persoonlijke aangelegenheden te eerbiedigen heeft. Dat zou tot de meest wonderlijke en door ieder verworpen konsekwenties leiden.

Zoo behoeft de overheid ook niet in alle opzichten den wil te eerbiedigen van iemand, die voor zijn overlijden bepalingen maakte aangaande wat met zijn lijk geschieden moest. Ik moge hier aanhalen wat Dr. H. H. KUYPER in het desbetreffende *Heraut*-artikel ⁷) schreef. „Het argument, dat de overheid in dit geding geen partij mag kiezen en ieder vrij moet laten, hoe hij wil, dat na zijn sterven met zijn lijk zal gehandeld worden, gaat hier niet op. Volkomen terecht is er op gewezen, dat wanneer dit een eisch der „verdraagzaamheid” was, op dienzelfden grond ook de vrije liefde door de overheid zou moeten erkend worden als een wettige huwelijksband en de kinderen, uit zulk

een verhouding geboren, als echte kinderen zouden moeten beschouwd worden". En verder: „volgens ons heeft een Christelijke overheid in een Christelijk land de roeping om de Christelijke usantiën in eere te houden, en mag zij niet dulden, dat hetgeen aan het heidendom ontleend is en heidensch ongeloof verraadt, inbreuk op onze Christelijke volkszedes zal maken".

Ik wijs op een parallel. De overheid heeft zich — en dat is juist — het recht voorbehouden bij besmettelijke ziekten patiënten te isoleeren, ook tegen hun wil. Dat is noodzakelijk met het oog op de volksgezondheid. Maar mag zij dan geen maatregelen nemen tegen wat de zedelijke volksgezondheid ondermijnt? Toelating der lijkverbranding tast de Christelijke grondslagen van ons volksleven aan. Dat zal wel niemand onzer ontkennen. Welnu, dan mag de overheid zich niet afzijdig houden.

Het artikel van ons Program van Aktie 1929 drukt zich aangaande deze materie niet heel krachtig uit: „in geen geval mag worden toegelaten, dat de overheid, in welken vorm ook, de gelegenheid tot crematie bevordere". Dat klinkt althans minder krachtig dan eerst in een ontwerp-Program van Aktie was voorgesteld: „in de bestaande leemte van de begrafeniswet worde voorzien, met dien verstande, dat crematie, indien mogelijk, worde geweerd". De formulering „zoo mogelijk weren" is sterker dan „in geen geval bevorderen".

Bovendien is bedoeld Program van Aktie, zooals het definitief is vastgesteld, niet geheel van onduidelijkheid vrij te pleiten.

Wat beteekent dat eigenlijk, dat de gelegenheid tot krematie niet mag worden bevorderd?

De vraag naar de beteekenis klemt te meer, omdat genoemd Program van Aktie ook vraagt, dat „worde voorzien in de bestaande leemte van de begrafeniswet".

Nu kan voorziening in deze leemte — of zij inderdaad bestaat, zij voor 't oogenblik in het midden gelaten — slechts op tweeërlei manier plaats vinden: òf doordat lijkverbranding wordt verboden òf doordat zij onder bepaalde kondities en waarborgen wettelijk wordt toegelaten. In het laatste geval — dus als de krematie officieel wordt erkend — wordt de gelegenheid tot krematie inderdaad bevorderd, want nu is de lijkverbranding volgens uitspraak van den Hoogen Raad in strijd met de begrafeniswet, zij het ook, dat bij niet-naleving van art. 1 dier wet niemand naar het oordeel van dit hooge kollege strafrechtelijk

aansprakelijk kan worden gesteld. Echter wil het Program van Aktie geen bevordering der gelegenheid tot krematie.

Daarom zou de beteekenis der bedoelde woorden praktisch eigenlijk hier op neer komen, dat de krematie moet worden verboden. Maar waarom dan niet gekozen de bewoording van het concept-program „dat de krematie, indien mogelijk, worde geweerd”? Deze formulering heeft m. i. veel voor ⁸⁾.

Het schijnt intusschen, dat het woord „bevordere” bedoeld is als „vermeerdere”. Dan zij echter opgemerkt, dat bevorderen een ander en ruimer begrip is dan vermeerderen.

Hoe het echter ook zij, naar mijn meening moet de principieele vraag: „mag lijkverbranding door de overheid van een Christelijk land worden toegestaan”? ontkennend worden beantwoord.

Ware hier sprake van konsciëntiedwang, dan stond de zaak natuurlijk anders.

Echter kan toch moeilijk worden staande gehouden, dat iemands geweten hem gebiedt zijn lijk te laten verbranden of, juister uitgedrukt, dat zijn geweten hem verbiedt het te laten begraven. Wanneer hier werkelijk een konsciëntiebezwaar werd ingebracht, dan zou het toch missen wat ons Program van Beginselen in art. 4 noemt het vermoeden van achtbaarheid. Prof. Mr. A. ANEMA heeft op 11 Juni 1923 in de Eerste Kamer bij de behandeling van het ontwerp van wet inzake dienstweigering eenige zeer belangrijke opmerkingen gemaakt over het karakter van gewetensbezwaren ⁹⁾ en o. a. betoogd, dat men onder gewetensbezwaren dient te verstaan bezwaren, die gevoeld worden als berustend op een gebod van hooger aard, afkomstig van een hogere macht, een gezag, dat zóó volstrekt bindend is, dat elk ander gezag daarvoor wijken moet. Alleen godsdienstige of zedelijke bezwaren kunnen dus gewetensbezwaren zijn.

Welnu, het is ons niet bekend, dat door de voorstanders der lijkverbranding in Nederland zulke bezwaren zijn te berde gebracht. Dr. H. H. KUYPER, die ook geen gewetensbezwaren aanvaardt tegen de begrafenissen, schreef in *De Heraut*: we zijn daarom wel benieuwd te hooren, welke religieuze of ethische bezwaren deze voorstanders der lijkverbranding kunnen aanvoeren tegen het begraven worden der dooden ¹⁰⁾.

Waar het geweten dus buiten geding staat, is de principieele eisch te stellen, dat de overheid de lijkverbranding in ons land niet toelate.

Tenslotte. Men zou de zaak der lijkverbranding ook kunnen bezien onder het gezichtspunt van het politiek-bereikbare. In die lijn maakt ook de toelichting op het Program van Aktie 1929 enkele opmerkingen. En daar is reden voor. Want te vreezen staat, dat in de Staten-Generaal voor een krematieverbod geen meerderheid zal te vinden zijn. Indien dit zeker is, dan kan aan een kabinet bezwaarlijk de eisch gesteld worden, dat het een wetsontwerp indiene, dat de krematie volstrekt verbiedt. Wij staan hier voor een geval, analoog aan dat van de wederinvoering der doodstraf. Daarvoor zou, naar althans beweerd wordt, ook geen meerderheid in de beide Kamers te verkrijgen zijn.

Er moet dan gestreefd naar een oplossing, welke aan de verwezenlijking van ons beginsel zoo dicht mogelijk nabij komt.

Inzake de lijkverbranding moet op zulk een oplossing te meer de aandacht gericht, omdat de bestaande toestand op het gebied der lijkbezorging onhoudbaar is geworden.

In dit verband zij dan herinnerd aan de idee, welke Dr. KUYPER aan de hand deed, toen hij gewaagde van een gelegenheid tot lijkverbranding op een geheel eenzame plaats, onder streng wettelijken waarborg en onder de gelding van bepalingen, die alle vertoon van de krematie doe wegvallen ¹¹⁾). Een lijkverbranding zou dan zoo min mogelijk publiek moeten zijn. Als analogie noem ik hier art. 15 van de vigeerende begrafeniswet, waarin is bepaald, dat men met inachtneming van zekere voorwaarden een of meer graven mag aanleggen op particulieren grond. Noch van Rijkswegen noch van de zijde van Provincie of Gemeente zou ook eenig subsidie voor den bouw of het onderhoud van een krematorium mogen worden uitgekeerd en tevens zou te eischen zijn, dat geen landelijke of plaatselijke overheid zich bij een krematie mag doen vertegenwoordigen.

Ik herhaal echter, dat zulk een concessie alleen zou mogen gedaan worden, ingeval het principieel door ons geëischte verbod van lijkverbranding inderdaad tot het praktisch onbereikbare behoort. Het gaat ook op dit punt om het al of niet bewaren van de Christelijke grondslagen van ons volksleven. Onze A.R. partij weifele dan ook niet, maar houde de overheid haar roeping voor, dat, voor zoover binnen haar competentie valt, de ontkerstening van ons volk ook ten dezen opzichte worde tegengegaan.

1) Zie zijn artikel in *Stemmen des Tijds*, Sept. 1926, bl. 76.

2) Ten overvloede herinner ik aan het boek van S. R. HIRSCH, *Versuche über Israels Pflichte*, waaruit ook heel duidelijk blijkt, dat de Joden de begrafenissen als den eenigen vorm van lijkbezorging.

3) P.R.E.³, X, bl. 794 v.v.

4) *Schrift en Historie*, Kampen, 1928, bl. 34.

5) Over 1929 was het aantal 450, dat na dien nog stijgend is. Van 1914—'29 bedroeg het totaal aantal 3352.

6) A.R. *Staatkunde*, 2e jaarg. bl. 101.

7) No. 1891.

8) De toevoeging „indien mogelijk”, waartegen vele kiesverenigingen schijnen bezwaar gemaakt te hebben, lijkt mij vrij onschuldig, maar ook overbodig. Iets kan uiteraard alleen geweerd worden, indien het mogelijk is!

9) Zie *Handelingen Ie Kamer 1922/23*, p. 1009—1011.

10) *Heraut*, No. 2249.

11) *Antirevolutionaire Staatkunde II*, bl. 458.

DE EIGENDOM EN HET SOCIALE VRAAGSTUK

DOOR

DR. J. W. NOTEBOOM.

I.

Wie zich waagt aan een bespreking van een onderwerp als de eigendom en het sociale vraagstuk stelt zich bloot aan het verwijt van onvolledigheid. Onvolledigheid reeds wat aangaat de voorbereiding. Want de hoeveelheid lectuur die in den loop der eeuwen over den eigendom en over het sociale vraagstuk verschenen is, vormt een onafzienbaar veld van onderzoek. En ieder pogen om die stof in een kort overzicht samen te vatten zou reeds daarom tot mislukking gedoemd zijn.

Daarbij komt, dat het bestek van een tijdschriftartikel beperking vordert, omdat een streven naar volledigheid ten gevolge zou kunnen hebben, dat men vanwege de boomen het bosch niet meer zou zien.

Daarom zal ik niet treden in uitvoerige historische perspectieven ¹⁾. Ik zal niet trachten Dr. VAN ES te volgen in zijn breede beschouwingen over den eigendom in den pentateuch ²⁾ of een uiteenzetting te geven van de veel besproken vraag, of er vóór den zondeval al of niet sprake kan zijn geweest van communaal of privaat eigendom, een vraag, waaromtrent het kort geleden verschenen geschrift van den R.K. geestelijke Dr. SCHWEIGMAN ³⁾ over de eigendomsphilosophie van HUGO DE GROOT zeer interessante gegevens verstrekt. Ik zal den lezer ook niet vermoeien met de behandeling van allerlei detailquaesties op het terrein van ethiek, recht en politiek, die met den eigendom en het sociale vraagstuk verband houden. Doch mijn doel is in beknopter vorm stil te staan bij de hoofdvraag, hoe wij in het algemeen met kennis van- en belangstelling voor de sociale quaestie als particuliere personen — dus op persoonlijk ethisch terrein — en op het terrein der politiek den eigendom hebben te beschouwen.

De bespreking van die vraag eischt, dunkt mij, allereerst een onderzoek naar wat eigenlijk onder de sociale quaestie moet worden verstaan. Daarna zal ik iets moeten zeggen omtrent de richtingen die pogen door opheffing van den particulieren eigendom de sociale quaestie op te lossen.

* *
*

De sociale quaestie beteekent iets anders dan de sociale nood; iets anders ook dan de talrijke sociale quaesties, die de sociale nood in het leven roept. Het verschijnsel bijvoorbeeld, dat er duizenden en miljoenen werkwilligen in dezen malaise-tijd niet door arbeid in hun onderhoud en in het onderhoud van hun gezin kunnen voorzien, getuigt — zelfs al bieden werkloozenkassen, overheidsorganen of liefdadigheidsinstellingen stoffelijke hulp — van socialen nood ⁴). Doch het bestaan van dien nood is geen quaestie; het is een droeve zekerheid. Wel is het een probleem hoe in dien nood moet worden voorzien. Doch dit probleem vormt nog niet wat men aanduidt als de sociale quaestie. Het is slechts een der problemen, waaraan onze tijd zoo rijk is.

De sociale quaestie is — in onderscheiding van socialen nood en allerlei quaesties, die met dien nood verband houden — *het centrale probleem*, de vraag, door allerlei sociale wanverhoudingen in het leven geroepen, naar de deugdelijkheid van de structuur van ons gansche maatschappelijk stelsel, nationaal zoowel als internationaal gezien.

Namelooze ellende van breede volksgroepen eenerzijds, groote welvaart van betrekkelijk kleine groepen anderzijds, deden herhaaldelijk in den loop der eeuwen, doch vooral bij het opkomen der groot-industrie in de West-Europeesche wereld *twijfel* rijzen omtrent de rechtvaardigheid der grondslagen waarop onze samenleving rust. En die twijfel leidde tot principieele critiek. Critiek niet allereerst van de massa, die het meest onder den socialen nood gebukt ging, doch van de zijde van tal van mannen en vrouwen, die, met een warm rechtvaardigheidsgevoel bezielde, tegen de euvelen opkwamen.

En bij afbrekende critiek zonder meer bleef het niet. Nieuwe grondslagen werden opgespoord en op deze grondslagen ontwierp men een maatschappelijk gebouw, dat meer dan het bestaande aan het rechtvaardigheidsideaal der ontwerpers beloofde te beantwoorden. Ik behoef daarbij slechts te herinneren aan den Utopistischen ideaalstaat van THOMAS MORUS (1516), aan den „Sonnenstaat” van CAMPANELLA, aan

de Ikarische reis van CAPET, aan BELLAMY, die ons de ideale maatschappij van het jaar 2000 teekende, aan utopistische socialisten als BABEUF, SAINT SIMON en FOURIER, die nog voordat de Marxistische heilstaat „wetenschappelijk” ontworpen en de landnationalisatie door HENRY GEORGE met pathos verdedigd was, de wereld hun lokkend ideaal voorhielden ⁵⁾).

Juist al deze verschillende nieuwe maatschappelijke systemen wijzen aan, hoe nauw de band is, die tusschen den eigendom en het sociale vraagstuk wordt gelegd. Want bijna zonder uitzondering richten zij, die voor een nieuwe wereldorde strijden, hun aanval op den eigendom en wel met name op den particulieren eigendom. Die particuliere eigendom is, naar de opvatting der sociale hervormers, een der belangrijkste obstakels op den weg naar den socialen welstand.

Nu is deze opvatting verklaarbaar niet alleen, maar zelfs voor de hand liggend, wanneer men acht slaat op de beide belangrijkste wezenseigenschappen van den eigendom. Ik wil deze eigenschappen aanduiden als *macht* en *genot*.

Onder *macht* versta ik daarbij niet fysieke of psychische *macht* zonder meer, al geef ik toe dat die fysieke of psychische *macht* op het ontstaan van eigendom dikwijls veel invloed geoefend heeft en nog oefent. Men denke b.v. maar aan het ontstaan van nationalen of particulieren grondeigendom door verovering of individueele geweldpleging en aan het bezitsrecht, dat uit de bloot feitelijke heerschappij over een zaak, althans ten aanzien van roerende zaken, een eigendomsrecht doet geboren worden. Wanneer ik echter in dit verband spreek van *macht*, bedoel ik allereerst *rechtsmacht*, d. i. de *macht*, die de eigenaar aan zijn door de Overheid erkend recht ontleent om over zijn goed te beschikken en het met steun van den overheidsarm tegen derden te beschermen. En vooral heb ik daarbij op het oog de zoogenaamde economische *macht*, die in deze *rechtsmacht* haar steunpunt vindt.

Tot het *genot* reken ik niet slechts het gebruik van een stoffelijk goed, b.v. het bewonen van een huis, doch ook het genieten van de vruchten, de renten, de huur en bovenal het voorrecht om bij verkoop of ruil een equivalent te ontvangen, bestaande hetzij in geld of ander stoffelijk goed, hetzij in hoogere ideëele waarden als het genieten van muziek, schilderkunst en zooveel meer.

Macht en *genot*, het zijn de beide factoren, die in het maatschappe-

lijke leven de groote tegenstellingen tusschen de eene groep of stand en de andere, tusschen het eene individu en het andere te weeg brengen. De macht, die het wel en wee van honderden en duizenden individuen soms legt in de handen van één persoon of enkele personen, die, dank zij hun beschikking over stoffelijke goederen, in staat zijn werk te verschaffen aan wie, bij gemis aan arbeid, met hun gezin broodeloos zijn. Want al erkent het recht, althans in de z.g. beschaafde naties, niet meer de slavernij, waardoor de macht, die de eigendom verschafft, rechtstreeks door den eenen mensch over zijn medemensch kan worden geoeffend — de indirecte macht, die de eigendom van stoffelijke zaken, ook over medemenschen geeft, beteekent practisch een dwang tot arbeid, ook tot zeer zwaren, onaangenamen en zelfs gevaarlijken arbeid. Men denke maar aan den moeizamen arbeid der mijnwerkers. Wat zou er van dezen arbeid terecht komen, indien er niet een macht was, die op straffe van broodeloosheid daartoe dwingt? En deze macht ligt in den eigendom en is dus voor een belangrijk deel in handen van de particuliere eigenaren.

En evenals de macht zoo uiterst verschillend verdeeld is, evenzoo is het — ten spijt van zoo talrijke sociale maatregelen — gesteld met het genot. Wie is er niet in aanraking geweest, ja heeft niet wel eens deelgenomen aan een weelde, een genot, dat tot in het buitensporige was opgevoerd, terwijl er toch zoo talrijk velen zijn, die ondanks hun moeite en zorgen, hun vaak zoo harden en troosteloozen arbeid, toch niet voor zich en de hunnen het allernoodzakelijkste kunnen bekomen? En wie heeft dan niet gevoeld het schrijnende van deze tegenstelling? En ook deze tegenstelling dankt zijn ontstaan aan het genot, dat de eigendom der stoffelijke goederen den recht-hebbende of den door hem begunstigde verschafft.

Is het dan wonder, dat reeds OVIDIUS ⁶⁾ in de Romeinsche oudheid zong van de „Aurea prima (sata est), aetas, quae, vindice nullo, sponte sua, sine lege fidem rectumque colebat *); dat tal van andere schrijvers en dichters de gouden eeuw, die den particulieren eigendom niet kende, verheerlijkt hebben; dat ook verschillende Christelijke kerkvaders niet of nauwelijks dit rechtsinstituut hebben durven te verdedigen en althans het bestaan van den privaats eigendom vóór den zondeval hebben ontkend, en dat ook vele sociale hervormers van den

*) De gouden eeuw, waarin zonder rechter of wet uit eigen beweging trouw en recht werd geëerbiedigd.

nieuweren tijd de algeheele of gedeeltelijke verdwijning van dit instituut als *conditio sine qua non* voor het oplossen van de sociale quaestie hebben beschouwd?

* * *

Ik moet echter, alvorens nader bij deze aanvallen op den privaatsigendom stil te staan, nog een enkele opmerking maken betreffende het karakter van den eigendom.

Dat macht en genot behooren tot de wezenseigenschappen van den eigendom zal wel bij niemand tegenspraak ontmoeten. Ook het burgerlijk recht ten onzent erkent dit. Immers art. 625 van het Burgerlijk Wetboek — waarbij de wetgever een niet volkomen gelukte poging gedaan heeft een definitie van den eigendom te geven — somt uitdrukkelijk naast elkander als elementen des eigendoms op het recht om van eene zaak het vrij genot te hebben en het recht om over die zaak op de volstrektste wijze te beschikken, onder toevoeging van enkele beperkingen, waarover ik straks nog nader spreken zal.

Men zou mij echter twee tegenwerpingen kunnen tegemoet voeren. Vooreerst dat er gevallen zijn, waarin van de macht en het genot, dat de eigendom den rechthebbenden verschaft, al heel weinig blijkt; en voorts, dat er andere rechten op stoffelijke goederen bestaan en door ons als recht worden erkend, die aan den rechthebbende een zoodanige macht en een zoodanig genot verschaffen, dat het recht van verscheidene eigenaren daarbij in de schaduw wordt gesteld.

Beide tegenwerpingen zijn juist, doch ze weerspreken niet de enorme maatschappelijke beteekenis van het eigendomsrecht.

Juist is, dat in sommige gevallen de bevoegdheden van den eigenaar tot zeer kleine proportie kunnen zijn teruggebracht. Art. 625 van het Burgerlijk Wetboek — dat ik daareven aanhaalde — erkent dit ook door aan zijn omschrijving van het recht des eigenaars te verbinden de voorwaarde: „mits men er geen gebruik van make, strijdende tegen de wetten of de openbare verordeningen, daargesteld door zoodanige magt, die daartoe, volgens de Grondwet, de bevoegdheid heeft, en mits men aan de regten van anderen geen hinder toebrengt”.

Wanneer dus — om een voorbeeld te noemen — door den gemeenteraad eener gemeente krachtens de Woningwet een bouwverbod gelegd is op een stuk bouwterrein, worden de bevoegdheden van den eigenaar van dien grond belangrijk beperkt. Hij mag op dien grond geen gebouw

plaatsen, hetgeen voor hem, in geldswaarde uitgedrukt, een aanzienlijk verlies kan beteekenen. Doch daarmede gaat de macht en het genot, dat zijn eigendomsrecht hem verleent, niet geheel verloren. Hij blijft bevoegd over dien grond te beschikken; de openbare macht ter bescherming van zijn eigendom op te roepen; den grond op andere wijze dan voor het plaatsen van gebouwen te gebruiken enz.

En zelfs in een zeer sterk sprekend geval van beperking van den eigendom, n.l. bij de vestiging van een eeuwigdurend erfpachtsrecht of een beklemrecht, gelijk men in de provincie Groningen aantreft, waardoor soms de waarde van den eigendom van een aanzienlijk stuk grond verlaagd wordt tot slechts enkele guldens, verdwijnt toch noch de macht, noch het genot van den eigenaar geheel. Want deze behoudt aanspraak op periodieke inkomsten uit den eigendom in den vorm van canon of geschenken, kan zijn eigendom op allerlei wijzen vervreemden, het tegen inbreuken beschermen, terwijl hij bij de vereeniging van erfpacht en eigendom in zijn hand dit laatste weer tot de normale omvang van macht en genot ziet aangroeien.

Van meer beteekenis is de tweede tegenwerping. Inderdaad zijn genot en macht, die de beschikking over een bepaalde zaak den recht-hebbende oplevert, niet uitsluitend aan het eigendomsrecht verbonden.

Zelfs kunnen — gelijk in de daareven genoemde gevallen — macht en genot van den niet-eigenaar grooter zijn dan die van den eigenaar. De erfpachter en trouwens ieder, die een zakelijk recht op eenig goed heeft, kan evenals de eigenaar de tusschenkomst van den rechter en van de openbare macht inroepen tegen een ieder, die zijn recht schendt; hij kan zijn recht op allerlei wijze om niet of tegen betaling van de hand doen en — behoudens zijn verplichting tot het betalen van een zekeren canon — heeft hij van het goed het volle genot.

Zelfs kan ik nog verder gaan. Niet alleen de zakelijk gerechtigde doch ook degenen, die een z.g. persoonlijk recht heeft, gelijk naar ons recht de huurder en pachter, en voorts ieder rechthebbende op de een of ander prestatie van een ander, ontleent aan zijn recht macht en genot. Want al kan hij ook niet, gelijk de zakelijk gerechtigde, het voorwerp van zijn recht opeischen van de hand van een ieder, die het hem onrechtmatig onthoudt, hij heeft toch de macht om zich door een persoonlijke actie tot schadevergoeding te verdedigen tegen zijn medecontractant en tegen ieder, die zijn recht schendt; hij kan binnen de grenzen der wet over zijn recht beschikken; en hij heeft het genot

van het voorwerp van dat recht of van de daarvoor in de plaats tredende schadevergoeding.

Men ziet dus: niet alleen het eigendomsrecht, doch ieder recht ver-schaft den rechthebbende in meerdere of mindere mate macht en genot.

Maar dan komt de vraag op: waarom bindt men bij sociale refor-matiepogingen zoo speciaal den strijd met het eigendomsrecht aan.

Ik zou ter beantwoording van deze vraag allereerst kunnen wijzen op het juridisch onderscheid tusschen den eigendom en andere rechten.

Het eigendomsrecht is, het bleek reeds uit de zoo juist door mij aangehaalde wettelijke omschrijving, in beginsel *een rechtsvolheid*. Hoezeer ook beperkt, toch blijft — in onderscheid van alle andere rechten — dit kenmerk van rechtsvolheid aan den eigendom kleven. Iedere opheffing van eenige juridische beperking doet den eigendom onmiddellijk in omvang aanzwellen. En terwijl alle andere rechten in hun oorsprong, onverschillig of die oorsprong ligt uitsluitend in de wet of ook in overeenkomst, een beperkt karakter dragen en slechts die bevoegdheden omvatten, die uitdrukkelijk krachtens wet of overeen-komst blijken te bestaan, omvat de eigendom alle bevoegdheden ten aanzien van het goed, waarvan het recht niet uitdrukkelijk constateert, dat ze er niet toe behooren.

Deze opvatting van den eigendom beantwoordt meen ik, in hoofd-zaak aan de omschrijving, die RUD. STAMMLER geeft van den eigenaar als de „Person, deren rechtliches Ermessen für die Sache *in letzter Linie* nach den Spruche des Gesetzes maszgebend ist” 7). En ze geldt niet alleen voor het *Romeinsch*-rechtelijk eigendomsbegrip, dat het meest krachtig op onze wetgeving zijn stempel heeft gezet doch even-zeer voor het *Germaansch*-rechtelijk. Want wel bestaat er tusschen den Romeinsch- en Germaansch-rechtelijken eigendom onderscheid. Doch dit verschil ligt m. i. veeleer in het rechtssubject dan in den inhoud van het recht. Het Romeinsch eigendomsrecht was individua-listisch en vereenigde alle eigendomsbevoegdheden, althans in den bloeitijd van het Romeinsch recht, nagenoeg uitsluitend in de hand van den pater familias, terwijl het Germaansche eigendom meer een collec-tief karakter droeg en ook de bloedverwanten en zelfs somtijds de gemeenschap zekere stem in het kapittel gaf. Doch ook het Germaansche eigendomsrecht drukt uit een rechtsvolheid, een rechtsbevoegdheid, die verondersteld wordt zich uit te strekken zoover niet van eenige be-perking blijkt.

Nauw met dit juridisch onderscheid hangt samen het economisch verband tusschen den eigendom en alle andere rechten, waarin ik een tweede reden zie, dat speciaal de eigendom als mikpunt der critiek gekozen wordt.

Om dat economisch verband te zien, moeten we ons trachten in te denken een toestand, waarin particulier eigendomsrecht niet zou bestaan. De staat of gemeenschap zou dan alle macht en genot over het stoffelijk goed hebben, voorzoover niet aan bepaalde personen beperkte rechten op dit goed zouden zijn toegekend. Die rechten zouden dan echter niet verder mogen reiken dan noodig is om aan de onmiddellijke levensbehoefden der rechthebbenden te voldoen. Neem aan dat b.v. iemand het erfpachtsrecht zou hebben op een stuk grond. Hij zou daarvan de vruchten kunnen plukken. Doch wat die erfpachtgrond meer zou opbrengen dan noodig is voor het onmiddellijk levensonderhoud van den rechthebbende, zou aan de gemeenschap moeten terugvallen. Anders zou er toch weer eigendomsvorming plaats vinden. De gemeenschap zou dus moeten waken, dat niemand meer profijt uit deze bijzondere rechten verkreeg dan noodig zou zijn voor zijn onmiddellijk levensonderhoud. En hiermede zou aan die rechten de waarde ontnomen zijn, die zij thans, dank zij het bestaan van den particulieren eigendom, bezitten.

Of —om een minder gecompliceerd voorbeeld te kiezen — wat blijft er over van de rechten der aandeelhouders eener naamlooze vennootschap, wanneer de gemeenschap de goederen dezer vennootschap aan zich heeft getrokken?

Het punt van aanval op het thans bestaand maatschappelijk gebouw is dus bij aantasting van den privaat eigendom nog niet zoo kwaad gekozen.

* *
*

Een andere vraag is echter, of deze van verschillende zijden ondernomen aanvallen, hoe radicaal de aanvallers ook zijn, bij het slagen veel meer zouden bereiken dan afbraak; of deze sociale hervormers bij genoegzamen steun de waarachtige oplossing van de sociale quaestie een stap nader zouden kunnen brengen.

Laat mij om dit nader te bezien een enkele opmerking mogen maken betreffende deze verschillende stroomingen. Ik beperk mij daarbij uiteraard tot het aanduiden van de quintessens van haar streven. Want een

meer volledig overzicht van het verband tusschen elk dezer stroomingen en het sociale vraagstuk zou ten minste een afzonderlijk artikel vereischen.

De meest radicale richting — het anarchisme — keert zich niet slechts tegen den privaat-eigendom doch evenzeer tegen den communalen. Het voert immers een principieelen strijd tegen iederen vorm van *overheidsgezag* en in zijn meest markante uiting — n.l. het individueel anarchisme van MAX STIRNER ⁸⁾ — zelfs tegen *alle* gezag. Derhalve is in het anarchistisch systeem geen rechtsorde denkbaar. Want met het gezag valt in onze zondige menschelijke samenleving ook de rechtsorde en daarmee niet slechts het individueel doch evenzeer het communaal eigendomsrecht.

Nu kan men bij dien aanval uitgaan van de fictie, dat het wegvallen van het gezag den zondigen mensch zal omtoveren in een ideaal mensch. Wie echter op grond van de Heilige Schrift en de ervaring die fictie verwerpt, kan tot geen andere conclusie komen dan dat verwezenlijking van het anarchistisch ideaal geen oplossing der sociale quaestie zal brengen doch aan het ongecorrigeerd lichamelijk en psychisch geweld den vrijen loop zal geven.

Wie het sterkst is zou naar dit systeem heerschappij voeren niet slechts over het stoffelijk goed, dat bij gemis eener rechtsorde, onbeheerd goed is, doch ook over zijn medemensch. En dit zou een sociale onderdrukking veroorzaken, gelijk de wereldhistorie telkens bij gemis aan een behoorlijk wettig gezag te aanschouwen gaf.

Het naïef communisme, dat de gemeenschap eigenares zou willen maken van alle stoffelijke goederen, gaat minder ver. Doch dit systeem — waarvan VAN EEDEN's Walden en enkele andere proeven op kleine schaal reeds de onhoudbaarheid aantoonde — is tot oplossing der sociale quaestie niet in staat, wijl het alleen op idealisme doch niet op de werkelijkheid is gebouwd. Die werkelijkheid leert, dat de mensch arbeidt onder den sterken drang van den prikkel van het eigenbelang. En juist dien prikkel neemt het communisme zoo niet volledig, dan toch voor het belangrijkste deel weg, aangezien het door opheffing van den privaateigendom het loon aan den arbeid onthoudt en daarvoor in de plaats stelt een gelijk aandeel van allen in de aanwezige geproduceerde goederen.

Of zou iemand, die niet door idealistische verblindheid geslagen is, durven aannemen, dat de moeizame en zware arbeid in zoovele be-

drijven zonder den prikkel van het eigenbelang kan worden verricht. Zeker, men kan dien prikkel wegnemen, althans hem zeer sterk in zijn werking beperken. Maar dan zal op straffe van een economische catastrofe in de plaats van dien prikkel moeten komen de prikkel van den overheidsdwang, die — gelijk reeds het Russisch bolsjewisme toont — van de persoonlijke vrijheid en verantwoordelijkheid niets of nagenoeg niets overlaat ⁹).

Ditzelfde bezwaar treft ook het socialisme in zijn verschillende schakeeringen. Men zou het socialisme kunnen noemen een beperkt communisme, in zooverre het alleen de productiemiddelen aan het particulier bezit wil onttrekken. Nu laat ik in het midden de vraag, of er wel een bepaalde grens valt aan te wijzen tusschen de z.g. productiemiddelen, gelijk de bodem, de fabrieken, de verkeersmiddelen, en wat men noemt de gebruiksartikelen. Zeker is in elk geval dat de belangrijkste vertegenwoordigers van het socialisme niet allen particulier eigendom willen opheffen en daarmede dus de maatschappelijke tegenstellingen, die uit dit beperkte particulier bezit voortspruiten, wenschen te aanvaarden ¹⁰).

Toch zou het al van baanbrekende beteekenis zijn, wanneer alle productiemiddelen door socialisatie of nationalisatie gemeen goed werden gemaakt.

De vraag is echter, of alsdan het economisch leven op den duur zoo harmonisch zou kunnen marcheerden, dat twijfel aan de juistheid van de grondslagen der maatschappij uitgesloten moet worden geacht. En ik meen, dat — ten spijt van MARX's theorie — alleen wie het socialistisch ideaal geloovig aanvaardt, die vraag bevestigend zal durven beantwoorden.

Want wat toch is de zaak? Het aanrakingspunt van het sociale vraagstuk en den particulier eigendom ligt in de beide elementen macht en genot, die aan den eigendom eigen zijn. Die beide elementen wil men door socialisatie der productiemiddelen gemeengoed van allen maken, zoodat ieder daarvan op gelijken voet genieten kan en geen kapitalist meer kan profiteeren van de „meerwaarde” van den arbeid van zijn ondergeschikten. Alleen de gemeenschap zal kapitalist zijn. Een kapitalist die ieder geeft naar zijn behoeften, onverschillig of hij veel of weinig praesteert.

Ik kan hier niet treden in de vele praktische bezwaren, die tegen socialisatie der productiemiddelen worden ingebracht ¹¹). Slechts op

één punt wil ik in dit verband de aandacht vestigen, n.l. op de drijfveeren, die de gesocialiseerde maatschappij in goede richting zullen moeten leiden.

Er zal arbeid moeten worden gepraesteerd, wil er brood zijn voor den eter. De gemeenschap zal bovendien moeten zorg dragen, dat haar kapitaal niet alleen in stand blijft doch ook zich uitbreidt, want anders kan zij niet voorzien in de — uiteraard op zoo hoog mogelijk peil op te voeren — behoeften van het tegenwoordig en toekomstig geslacht. Doch hoe zal zij er hare leden toe moeten brengen den noodigen arbeid, ook den meest zwaren en onaangenaamen arbeid, te verrichten, wanneer arbeid geen middel en maatstaf zal zijn voor eigendomsverkrijging?

Ik weet het niet. En de socialisten weten het zelf eigenlijk ook niet. Daarom verschuiven zij de oplossing naar de toekomst. Zij gelooven in die toekomst. Zij gelooven dat die toekomst door geleidelijke ont-eigening van het particulier bezit bij de menschen gemeenschapszin zal wekken, aangezien die menschen dan weten dat ze allen gelijk aandeel hebben in de gemeenschapsgoederen. Zij gelooven, dat die gemeenschapszin uiteindelijk in staat zal zijn den mijnarbeider in den donkeren mijn te doen afdalen, terwijl zijn medemensch rustig zetelt op een bureau. Zij gelooven — onder invloed van het historisch materialistisch dogma van MARX — dat de socialisatie tenslotte den ideaalmensch zal scheppen, die in macht en genot geen grooter aandeel verlangt dan zijn medemensch toekomt ¹²⁾.

Doch de praktijk biedt aan dit geloof weinig steun. Of toont het personeel in dienst van staat en gemeente zooveel meer liefde tot den arbeid en tot zijn superieuren dan de arbeider in dienst van een patroon? Ik meen van niet. Zelfs niet indien socialisten de chefs zijn.

Ook in gezaghebbende socialistische kringen blijkt men voor de mentaliteit van het overheidsperoneel niet blind ¹³⁾. En daarom voorziet men reeds in maatregelen voor den tijd, dat de gemeenschapszin nog niet tot het gewenschte hooge peil is opgevoerd. Aanvankelijk moet het loon nog geregeld worden naar den arbeid, d.w.z. voor verantwoordelijk en moeilijk werk hooge salarissen en loonen en korte arbeidstijd, voor minder verantwoordelijk en minder moeilijk werk minder gunstige arbeidscondities. Ja, zelfs van het stukloon — de bête noire der sociaal-democraten — is het socialisatierapport der Sociaal-Democratische Arbeiderspartij hier te lande niet afkeerig.

Zoo handhaaft de socialisatie de sociale tegenstelling. En zij zal

langs een achterdeur weer eigendomsvorming toelaten in de hand van particulieren, tenzij de verplichting zou worden in het leven geroepen om wat men verdient ook op te maken. Ja, zelfs de zeggenschap — de macht — blijft, evenals in de tegenwoordige maatschappij, geheel verschillend verdeeld. Want ook bij de verdeling van die zeggenschap volgt het socialisatierapport niet het beginsel van gelijkheid, doch laat — en terecht — aan de verantwoordelijke leiders het leeuwenandeel ¹⁴).

Tenslotte wil ik nog met een enkel woord melding maken van twee sociaal-economische richtingen, die oplossing van het sociale vraagstuk verwachten van een meer partieelen afbraak van den privateigendom. Ik heb op het oog het streven der z.g. landnationalisatoren, van wie de Amerikaan HENRY GEORGE in het laatst der vorige eeuw de belangrijkste representant was, en de R.K. sociale richting, die een algemeen renteverbod als voornaamste programmpunt naar voren brengt en wier hoofdvertegenwoordiger was de R.K. sociaal-econoom VON VOGELSANG, aan welke richtingen door het optreden van de Nationalistische Deutsche Arbeiterpartei van ADOLF HITLER weer nieuw leven schijnt te worden ingeblazen ¹⁵).

De R.K. richting is in dit verband van minder belang, omdat zij niet rechtstreeks den particulieren eigendom aanvalt, doch slechts een bepaalde functie van dien eigendom, n.l. de renteheffing van de uitgeleende geldsom. Bedenkt men echter van hoe overwegende beteekenis deze renteheffing is in onze moderne op crediet berustende geldhuishouding, dan is het duidelijk dat doorvoering van een algemeen renteverbod een economische revolutie zou veroorzaken, waarvan de gevolgen in de verste verte niet zijn te overzien.

Nu kan ik niet beoordeelen, of inderdaad een algemeen renteverbod bij volstreekte handhaving tot oplossing der sociale quaestie zou leiden. En — naar ik vermoed — kan niemand dat beoordeelen. Doch wel durf ik als mijn overtuiging uit te spreken, dat het verbod niet zou zijn te handhaven. Reeds in de middeleeuwen, toen de oppermachtige kerk van Rome de renteheffing met haar banvloek trof, bleek handhaving onmogelijk. Door rentekoop, wisseltrekking, maatschap en tal van andere ontduikingsmiddelen wist het economisch leven toen reeds, schoon niet geheel, aan het renteverbod en aan den druk der kerkelijke hiërarchie te ontkomen en zich den weg naar het credietwezen te openen. En bij de huidige ontwikkeling van het credietwezen zou van

een renteverbod waarschijnlijk niet de geringste invloed meer uitgaan ter oplossing der sociale quaestie.

Ook de landnationalisatoren bestrijden niet den particulieren eigendom als zoodanig, doch hun bezwaar richt zich speciaal hiertegen, dat de opbrengst van een bepaalde inkomstenbron, n.l. de z.g. grondrente aan den particulier, in plaats van aan de gemeenschap komt. Onder grondrente verstaan zij de opbrengst van den grond voorzoover deze niet te danken is aan arbeids- of kapitaal-aanwending (b.v. ontginning), doch aan het natuurelement in den bodem en aan vermeerdering der bevolking. Die grondrente moet de gemeenschap aan zich trekken. En dit zal moeten geschieden door het heffen van een belasting op den grondeigendom, die in de praktijk zou neerkomen op onteigening zonder schadevergoeding, of door onteigening tegen schadeloosstelling. Dit laatste is althans iets billijker tegenover de eigenaren.

Ook van dit stelsel valt, dunkt mij, niet heel veel voor de oplossing van het sociale vraagstuk te wachten. Het ontnemt aan den particulieren eigendom slechts een deel van zijn object, doch laat overigens dien eigendom voortbestaan. Het zal daardoor ongetwijfeld gebreken wegnemen, voortspuitend uit de ongelijke verdeling van het grondbezit. Doch daar staat een ander groot nadeel tegenover. Door communiceering van het grondbezit wordt de macht over en het genot van den grond geconcentreerd in de hand der gemeenschap, hetgeen practisch neerkomt op concentratie van de macht in de hand van den vertegenwoordiger of de vertegenwoordigers der gemeenschap en de door hen begunstigden. Machtconcentratie verkleint niet doch vergroot het gevaar van machtsmisbruik en van verscherping van de sociale quaestie, doordat gunsten worden uitgedeeld aan wie daarop het minst aanspraak maken.

En zelfs al neemt men aan, dat er geen machtsmisbruik te vreezen zal zijn, dan valt van dit communaal grondbezit toch weinig voor de oplossing van de sociale quaestie te verwachten. Want ook het communale land zal moeten worden bearbeid. En dien arbeid verricht men niet gratis maar tegen belooning; een belooning, die zich zal moeten richten naar de beteekenis, die de arbeid der grondexploitanten heeft op straffe van vernietiging van het gemeenschappelijk bedrijf. En het wil mij voorkomen, dat dit bedrijf op den duur slechts zal kunnen bloeien, wanneer men den stimulans, die thans het economisch

leven goeddeels beheerscht, weer inschakelt, m. a. w. wanneer men de grondbewerkers niet alleen een loon in geld, doch macht over en genot van den grond zelf toekent en aldus het uitgeworpen particulier grondbezit weer opnieuw in eere wordt hersteld ¹⁶⁾. (Slot volgt).

¹⁾ Over de geschiedenis van den eigendom zie men o. a. PAUL LEROY-BEAULIEU, *Traité théorique et pratique d'économie politique*, 1896 I, 533 v.v.; voorts Prof. Mr. P. A. DIEPENHORST, *Voorlezingen over de Economie III* 3e dr. Utrecht, 1823 pp. 277 v.v. en V. CATREIN S. J., *Moralphilosophie II* 6e dr. pp. 243 v.v. en de door deze schrijvers aangehaalde lectuur.

²⁾ Dr. W. A. VAN ES, *De Eigendom in den Pentateuch*, J. H. Kok, Kampen 1909.

³⁾ Dr. F. A. A. SCHWEIGMAN O. P., *De eigendomsphilosophie van Hugo de Groot*, Nijmegen, 1929.

⁴⁾ Volgens de laatste gegevens van het Intern. Arbeidsbureau te Genève zouden er begin 1931 in Europa niet minder dan 11 millioen werkloozen zijn, terwijl het aantal werklozen in de Ver. Staten van Amerika geschat wordt op 5—10 millioen, in Japan op 400.000 en in de geheele wereld op ongeveer 20 millioen. *N. R. C.* 23 Jan. 1931 (Ocht.bl.). Vgl. ook *Revue Intern. du Travail*, Mars 1931 pp. 429 v.v.

⁵⁾ Vgl. Mr. H. P. G. QUACK, *De Socialisten, Personen en stelsels*.

⁶⁾ *Metamorphoseon Lib. I*.

⁷⁾ Zie zijn *Lehrbuch der Rechtsphilosophie* 1923 par. 114 en zijn artikel over *Eigentum und Besitz* in het *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* 4e dr. III.

⁸⁾ MAX STIRNER, *Der Einzige und sein Eigentum*.

⁹⁾ Vgl. Mr. P. A. DIEPENHORST, *Het Socialisme*, Kampen 1930, pp. 173 v.v. Vgl. ook de MICHAEL FARBMAN's brochure „*De Opbouw van de Sowjet-Unie. Het vijfjaarsplan als economisch offensief*”, Amsterdam 1931, pp. 9 v.v.

¹⁰⁾ Vgl. *Socialisatie-rapport der S. D. A. P.* pp. 21 v.v.

¹¹⁾ Men raadplege o. a. het artikel van den heer J. SCHOUTEN, opgenomen in jaargang 1929 pp. 124 v.v. van dit tijdschrift en Mr. P. S. GERBRANDY, *De Strijd voor nieuwe Maatschappijvormen*, Amsterdam 1929.

¹²⁾ Vgl. ook mijn artikel over het socialisatierapport, opgenomen in den jaargang 1927 van dit tijdschrift pp. 299 v.v.

¹³⁾ Een merkwaardig bewijs daarvan levert de brochure van den soc. dem. wethouder S. R. DE MIRANDA „*De Kip, het Ei en het Voer, een pleidooi voor sociale politiek en tegen groepsbelang*”.

¹⁴⁾ Zie het socialisatierapport der S. D. A. P. pp. 19 en 48 v.v. en het artikel van Mr. C. BEEKENKAMP in *Antirevolutionaire Staatskunde* Jaargang 1930 pp. 486 v.v.

¹⁵⁾ Het program van die partij eischt niet alleen „*Abschaffung des Bodenzinses und Verhinderung jeder Bodenspeculation*” doch spreekt ook in het algemeen van „*Brechung der Zinsknechtschaft*”.

¹⁶⁾ Zie voor het standpunt van CALVIJN t. o. van het renteverbod Mr. P. A. DIEPENHORST, *Calvijn en de Economie*, 3e dr. III, pp. 317 v.v. Voorts: CATREIN t. a. p. pp. 357 v.v.

Vgl. over de landnationalisatie nader Mr. DIEPENHORST, *Voorlezingen over de Economie*, 3e dr. III 268 en de aldaar aangehaalde lectuur; voorts Mr. D. P. D. FABIUS' referaat voor het 1e Chr. sociaal Congres. Over grondrentebelasting en landnationalisatie zie men ook jaargang 1930 van dit tijdschrift pp. 514 v.v.

HET VERSLAG DER LAGER ONDERWIJS-COMMISSIE

DOOR

PROF. MR. V. H. RUTGERS.

III.

Goedkeuring van overheidswege voor schoolstichting te vragen strijdt dus met de Grondwet. Daarmede is op zichzelf nog niet beslist dat deze maatregel verkeerd is. Zou het dan wellicht aanbeveling verdienen op Grondwetswijziging aan te sturen, teneinde de vrijheid van onderwijs wat te beperken, en financieele gelijkstelling alleen toe te zeggen aan scholen, welke oprichting door de overheid is goedgekeurd?

Het tegendeel is het geval. Het stelsel van autorisatie voor stichting van bijzondere lagere scholen is ook op zichzelf volstrekt verwerpelijk.

De ervaring met de wet van 1806 opgedaan is daar om het te bewijzen. En niemand meene dat die ervaring zich thans niet zou herhalen. Zij is aan het stelsel van autorisatie inhaerent. Ook in den vorm, waarin dat stelsel thans aanbevolen wordt, zou dat blijken.

Het voorstel van de minderheid der Staatscommissie strekt om naast de — op de Grondwet berustende — wettelijke subsidievoorwaarden eene goedkeuring of autorisatie van een overheidsorgaan te eischen, ten einde te voorkomen dat scholen worden opgericht die niet noodig zijn. Er zal moeten komen een vrije beslissing van een overheidsorgaan over de vraag of aan de stichten school behoefte bestaat.

Op welke wijze zal nu het aan te wijzen overheidsorgaan — Gedeputeerde Staten volgens de minderheidsnota — tot zijn beslissing komen? Gedeputeerde Staten zullen daarbij in de wet geen bruikbaren maatstaf vinden. Zij zullen rekening moeten houden met alle omstandigheden, welke naar hunne overtuiging voor de beoordeeling van de noodzakelijkheid van schoolstichting in aanmerking komen.

Welke omstandigheden zullen in aanmerking worden gebracht?

De nota der minderheid kan het ons leeren. Medewerking tot schoolstichting zal in de eerste plaats mogen worden geweigerd, wanneer de leerlingen kunnen worden ondergebracht in een school van dezelfde richting in een dorp op betrekkelijk geringen afstand. Ware dit alles, dan zou, hoe gevaarlijk ook dit reeds ware, menigeen het te dragen achten.

Een tweede omstandigheid, waarvan de minderheidsnota spreekt, is dat een school alleen tot stand kan komen door onttrekking van leerlingen aan scholen van gelijke of nagenoeg gelijke richting. Hier zijn wij op zeer gevaarlijk terrein. Wat is „nagenoeg gelijke” richting? Is op politiek terrein de vrijzinnig-democratische en de sociaal-democratische richting nagenoeg gelijk? De communistisch-marxistische en socialistisch-marxistische? De richting van de democraten ter linkerzijde en de democraten ter rechterzijde? Komt men op religieus terrein dan worden de vragen nog epineuser. De lezer gelieve slechts de richtingen, die zich protestantsch noemen, en haar verschillende nuances, onder elkaar te schrijven, en op de tabel aan te geven welke richtingen door hemzelve of door anderen als nagenoeg gelijk kunnen worden aangemerkt. Voor Gedeputeerde Staten is het inderdaad ondoenlijk op een eenigermate bevredigende wijze aan te geven, waar principiële verschillen zich voordoen en waar het „nagenoeg gelijk” moet worden uitgesproken.

Wijlen mr. DRESSELHUIS was, meen ik, lid van het bestuur eener christelijke school, en ds. KERSTEN is het nog. Hoe zouden geestverwanten van ieder dier beiden ervan opkijken, wanneer zij op een verzoek om medewerking tot schoolstichting ten antwoord kregen, dat er reeds een protestantsche school (van geestverwanten van den anderen der genoemden) aanwezig was, waarmede zij genoeg moesten nemen?

Gedeputeerde Staten zullen, wanneer men een christelijke school wil stichten, moeten uitmaken of er niet reeds een school bestaat, die christelijk genoeg is. Precies als onder de schoolwet van 1806 geschiedde. Men leze in GROEN's Nederlandsche Gedachten (27 Sept. 1871) de herinnering daaraan: „Zoo was het in 1851 met Goes. Eenige huisvaders, wien de gemengde school niet gevalt, wenschten, op eigen kosten, hunne kinderen te doen opvoeden, overeenkomstig het geloof der hervormde gezindheid, in de waarheden welke aan alle protestantsche gezindheden, volgens de aangenomen kerkleer, gemeen zijn.

Dit was herhaaldelijk geweigerd. De *openbare* school was, volgens burgemeester en wethouders, *christelijk genoeg*. In die dagen waren deze èn de Gedeputeerde Staten de keurmeesters der Christelijkheid."

De openbare school christelijk genoeg! Maar zoover zal toch zeker heden ten dage niemand willen gaan! Niemand zal toch beweren dat het bestaan van een openbare school de stichting van een christelijke school overbodig maakt! Wees daarvan niet te zeker. Nog altijd is er een groep verdedigers van de openbare school, die wanhopige pogingen aanwendt om de bevolking van Nederland te overtuigen dat de openbare school de echt-christelijke is. En wanneer men vraagt, hoe de onderteekenaars van de minderheidsnota hierover denken, dan is dat wat mej. WESTERMAN betreft, niet onbekend. Men zie haar hierboven aangehaalde uitspraak in de Tweede Kamer op 6 Juni 1924: Naast een openbare school behoeft geen christelijke school te worden opgericht, wanneer het verschil subtiel is, hetgeen van den geest dier openbare school afhangt.

Er zijn nog meer omstandigheden, waarop Gedeputeerde Staten kunnen letten bij het beoordeelen van de behoefte aan een school. Volgens de minderheidsnota is het ook noodig, dat de wijze, waarop de toezegging der ouders der aanstaande leerlingen verkregen is, aan een publieke beoordeeling wordt onderworpen. „De meerderheid der Staatscommissie,” zoo luidt het in de nota, „kan niet volstaan met de opmerking, dat op zoo weinige scholen het minimum-aantal leerlingen bij de opening of later ontbroken heeft; juist de niet te verdedigen middelen tot bevolking der scholen en het feit, dat een aantal ouders, die eenmaal in de nabijheid van zulk een school wonen, uit een zekere laksheid hun kinderen daarheen zenden zonder zich veel om de daar gehuldigde richting te bekommeren, hebben ongetwijfeld meermalen medegewerkt, om toch een voldoende aantal leerlingen te verkrijgen en te behouden.” Bij de publieke beoordeeling van de behoefte aan de aangevraagde school zal dus kritisch moeten worden te werk gegaan; ouders, die hun kinderen uit laksheid of wegens de gunstige ligging der school daarheen willen zenden, mogen niet in aanmerking komen. Uit de literatuur kan men de rubriek van ouders, die niet in aanmerking komen, nog aanvullen; als niet toelaatbaar vindt men daar vermeld het zenden van een kind naar een bijzondere school, omdat het op een andere school is blijven zitten, omdat de ouders met het hoofd der

andere school of met één der onderwijzers moeilijkheden hebben gehad, en nog vele andere redenen meer.

Moeilijk zullen bij de beoordeeling van de noodzakelijkheid van schoolstichting de bijzondere neutrale scholen het krijgen. De behoefte aan dergelijke scholen wordt door de voorstanders van openbaar onderwijs in het algemeen slechts bij hooge uitzondering erkend. De vrijheid van onderwijs en de financieele gelijkstelling wordt voor confessioneele scholen als een politieke noodzakelijkheid aanvaard door velen, die elk verder gebruik dier vrijheid met leede oogen aanzien.

Niet onvermeld mag in dit verband nog blijven de roerige propaganda van de voorstanders der verplichte neutrale staatsschool in den Bond van Nederlandsche Onderwijzers. Zou een voorstander van dat stelsel als lid van Gedeputeerde Staten over de noodzakelijkheid van bijzondere scholen moeten oordeelen, dan zou het stereotiepe *ad patibulum* van Vargas de noodzakelijke consequentie van zijn standpunt zijn.

Wanneer aan een overheidsorgaan zou worden opgedragen om te beoordeelen of de oprichting eener bijzondere school inderdaad noodig is, dan kan niemand voorspellen, zoo mogen wij concludeeren, wat er van de vrijheid van onderwijs zal overblijven. Die vrijheid wordt overgeleverd aan het inzicht van de autoriteiten van het oogenblik. Zij zullen met volmaakte goede trouw, handelende naar hun eerlijke overtuiging, telkens tegen een voorgenomen schoolstichting hun veto kunnen stellen, dat met de vrijheid van onderwijs de meest krasse tegenstelling vormt en een terugkeer is tot het stelsel van overheidswillekeur van de wet van 1806.

* * *

Moet dan het splitsen van bijzondere scholen maar ongehinderd verder gaan? Moet de Regeering het maar werkeloos aanzien, dat school na school naar aanleiding van plaatselijke geschillen (vooral voorkomende, naar men ons zegt, tusschen dominee's) uiteengescheurd wordt? Is er dan niets aan te doen, dat telkens weer bijzondere scholen leeggepompt worden door concurrerende scholen, die naast haar worden gesticht?

Wanneer zóó de toestand was, zou er voor de Regeering reden tot verontrusting kunnen zijn. *Kunnen* zijn: want het zou ook dan nog waarschijnlijk zijn, dat de financieele schade, uit die plaatselijke

oneenigheden voortspruitende, door verbeurte van de waarborgsom op de twistenden zelf neerkwam; en reeds daarin zou een sterke grond liggen om te verwachten dat het met dat uiteenscheuren van scholen zoo'n vaart niet loopen zal.

Afgezien daarvan is er reden om, alvorens zich ongerust te maken, eerst na te gaan of het werkelijk met die splitsingen van scholen zoo droevig gesteld is.

De Staatscommissie heeft daarnaar een onderzoek ingesteld. Eene subcommissie, bestaande uit den heer VAN DER MEULEN en schrijver dezes, heeft een schrijven doen richten tot de inspecteurs van den volgenden inhoud ¹⁾:

De Staatscommissie inzake het Lager Onderwijs, ingesteld bij Koninklijk besluit van 2 Juli 1926, no. 120, wenscht een onderzoek in te stellen met betrekking tot het nut of de noodzakelijkheid van § 11 van artikel LXIV der wet van 16 Februari 1923 (*Staatsblad* no. 38).

Zij wil daartoe zich op de hoogte stellen van het aantal gevallen, waarin een ongewenschte schoolsplitsing, als waartegen die bepaling zich richt, onder de werking van de Lager-onderwijswet 1920 heeft plaats gehad, en wenscht over die gevallen eenige bijzonderheden te vernemen.

Zij zou daartoe in de eerste plaats gaarne van U antwoord ontvangen op de volgende vraag:

Welke gevallen hebben zich in Uwe inspectie voorgedaan, dat met gebruikmaking van de regeling van artikel 72 en vlg. der Lager-onderwijswet 1920 tot verkrijging van lokaliteit, een bijzondere school is opgericht, welker oprichting eene duurzame belangrijke vermindering, bijv. meer dan 25 pct., van het leerlingental eener andere gelijksoortige bijzondere school heeft ten gevolge gehad?

¹⁾ In herinnering moge worden gebracht, dat § 11, in het schrijven bedoeld aanvankelijk aldus luidde:

Tot 1 Januari 1928 zullen bij de medewerking tot de stichting eener nieuwe school onder de leerlingen, waarop de verklaring, bedoeld in het eerste lid van artikel 73 onder a, betrekking heeft, niet worden medege-rekend leerlingen, die de door hen bezochte gelijksoortige bijzondere school zouden verlaten, doch voor wie op die school gelegenheid tot plaatsing in de voor hen bestemde klasse zoude blijven, tenzij aanzienlijke toeneming van de bevolking in eenig deel der gemeente tot de stichting aanleiding geeft.

De bepaling is drie maal voor één jaar verlengd, en 1 Januari 1931 vervallen.

Zij zal voorts betreffende deze gevallen gaarne de inlichtingen ontvangen, welke gij over de oprichting van die scholen kunt geven. Met name zal zij gaarne vernemen, welke kosten de voorziening in lokaliteit voor die scholen heeft veroorzaakt, of in de andere scholen lokalen leeg staan, op welken afstand van elkander de scholen gelegen zijn, hoeveel leerlingen de oude school 1 Januari 1921 had, alsmede hoeveel leerlingen ieder dezer scholen thans heeft; en voorts zoodanige opmerkingen ter zake als Gij meent daaraan te kunnen toevoegen.

De Staatscommissie zou het zeer op prijs stellen, indien de voldoening aan haar verzoek binnen korten tijd kan plaats hebben.

Aan het verslag der Staatscommissie is toegevoegd een uittreksel uit de berichten van de inspecteurs naar aanleiding van dit schrijven, vermeerderd met eenige gegevens, ontleend aan het jaarboek van de Unie „Een school met den Bijbel”, alsmede een samenvatting van die berichten met enkele conclusies, ondertekend door bovenvermelde subcommissie. Aan het slot van deze samenvatting leest men, na de vermelding van een tweetal scholen voor u. l. o., die niet noodig bleken (de Staatscommissie stelt een verzwaring van den leerlingeneisch voor u. l. o. scholen voor), het volgende:

Overigens heeft het ingesteld onderzoek doen zien, dat onder de werking van de wet van 1920, ook vóór het bestaan van § 11, bepaalde splitsing van een bestaande bijzondere school hetzij wegens richtingsverschillen of om geographische redenen — splitsingen van oude u.l.o.-scholen of m.u.l.o.-scholen in een school voor gewoon l.o. en een voor u.l.o., welke splitsing door de wet noodzakelijk werd gemaakt, behoeven hier niet ter sprake te komen, — nauwelijks in een enkel geval heeft plaats gehad. In enkele andere gevallen verloor een bestaande bijzondere school door stichting van eene nieuwe wegens een der genoemde redenen een belangrijk aantal leerlingen en maakten deze overgegane leerlingen de meerderheid der bevolking der nieuwe school uit. Naast deze twee groepen van gevallen, tezamen niet meer dan een twaalftal, staan andere, waarin de overgegane leerlingen de minderheid van de bevolking der nieuwe school uitmaken, doch niettemin daardoor in de oude school blijvend één of meer lokalen buiten gebruik raakten. Het blijkt, dat ook deze gevallen tot de uitzonderingen behooren.

Na het onderzoek van de Staatscommissie mag worden geconstateerd dat het uiteenscheuren van scholen (dat den grond moet opleveren voor den eisch van goedkeuring van schoolstichting) practisch zoo goed als niet voorkomt.

Het was noodig dat dit eens in het licht werd gesteld. De legende van de eindeloze splitsing heeft reeds veel kwaad gedaan. Constateerde niet de heer DRESSELHUYS in de vergadering der Tweede Kamer van 14 November 1924 dat „door de voortdurende splitsing de financiën ten eenenmale in de war zijn gebracht, en de onderwijsuitgaven, zonder dat het onderwijs is verbeterd, tot een onhoudbare hoogte voor de Staatskas zijn gestegen”. Schrijver dezes had reeds vroeger op grond van cijfers deze bewering betwist en deed ook toen (Hand. blz. 596) den heer DRESSELHUYS opmerken: „... wanneer hij de moeite neemt, om na te gaan, welke financieele gevolgen die splitsing bij mogelijkheid maximaal kan hebben, zal hij zien, dat de financieele beteekenis er van niet groot is”. Ook de heer COLIJN, die overigens toen van een mogelijke besparing op dit punt nog een te hooge voorstelling had, voerde den heer DRESSELHUYS tegen dat „men zich niet moet voorstellen dat de kosten belangrijk kunnen worden verminderd door de splitsing van scholen tegen te gaan”.

Het onderzoek der feiten heeft nu uitgewezen dat de splitsing van bijzondere scholen voor de kosten van het onderwijs geen rol van eenige beteekenis speelt.

* *
*

Er is aanleiding om nog eenige opmerkingen te maken over toeneming van het aantal bijzondere scholen op andere wijze dan door splitsing van bestaande bijzondere scholen.

Vooreerst worde opgemerkt dat, wanneer wegens toeneming der bevolking in een plaats het aantal christelijke scholen toeneemt, bijv. van vier tot zes, bij de stichting van de vijfde en zesde school natuurlijk een aantal leerlingen van bestaande scholen daarheen overgaan. Het is slechts bij uitzondering dat een nieuwe school alleen leerlingen opneemt, die nog geen school bezochten. Tegen een dergelijke daling van het leerlingental, die natuurlijk (voorzoover de oude school niet overvol was) bij vermeerdering der bevolking weder wordt ingehaald, kan natuurlijk niemand bezwaar maken.

Voorts is op te merken, dat ook wel gesproken wordt van splitsing

van openbare scholen, in dien zin, dat, waar te voren alleen een openbare school bestond, thans bijv. drie scholen bestaan: een christelijke, een Roomsch-Katholieke en een openbare. In een rapport van een commissie van den Bond van Nederlandsche onderwijzers, die een onderzoek instelde naar de gevolgen van de pacificatie, vindt men een beschrijving van den toestand van het onderwijs in allerlei plaatsen, vol verzuchtingen over de versnippering. Ziehier bijv. een paar staaltjes uit de gemeente Hoogeveen:

In Zuideropgaande staan 1 openbare school met 3 leerkrachten en 1 gereformeerde school met 4 leerkrachten. Gewenschte toestand: 1 openbare school met 7 leerkrachten.

In Alteveer staan 1 openbare school met 1 leerkracht, en 1 gereformeerde school met 4 leerkrachten. Gewenschte toestand: 1 openbare school met 5 leerkrachten.

Deze critiek op versnippering is natuurlijk op feiten gegrond, doch zij richt zich rechtstreeks en onomwonden tegen de vrijheid van onderwijs.

Anders staat de zaak weer, wanneer naast een bestaande christelijke school en openbare school een tweede christelijke school wordt opgericht, welke niet de bestaande christelijke school van een belangrijk aantal leerlingen berooft, doch hare leerlingen alle of grootendeels van de openbare school betreft. Men denke aan een plaats, waar een openbare school en een christelijke school ieder met 150 leerlingen bestaan. Er komt nu een Nederlandsch-Hervormde school, die 120 leerlingen van de openbare school, en 30 van de bestaande christelijke school krijgt. Al is de vermindering van leerlingen van de bestaande christelijke school niet ernstig, en kan zij in korten tijd weder worden ingehaald, men kan toch vragen: waarom werken de voorstanders van christelijk onderwijs hier niet samen? Hoe juist intusschen die vraag ook moge zijn, zij mag niet leiden tot maatregelen om de stichting der nieuwe school te beletten, of haar van de financieele gelijkstelling uit te sluiten. Door zulke maatregelen zou onze wetgeving voor het bijzonder onderwijs nog minder gunstig worden dan zij vóór 1920 was. Ook vóór 1920 kwam in menige plaats (men sla het Uniejaarboek van 1920 slechts op) naast eene school voor Christelijk-Nationaal schoolonderwijs eene hervormde school voor. Men had offers daarvoor over. Zou dan nu een regeeringsorgaan moeten komen en uitmaken dat de tweede school niet noodig is?

De stichting van een tweede school leidt niet tot verhooging van het bedrag, dat de gemeente voor exploitatiekosten beschikbaar moet stellen, daar dit bedrag per leerling betaald wordt. Wanneer voor de berekening van het aantal onderwijzers de zgn. uniforme schaal wordt aanvaard, leidt die stichting slechts in uiterst beperkte mate tot vermeerdering van het aantal onderwijzers. En die stichting behoeft ook niet te leiden tot onnoodige vermeerdering van schoolruimte. In het straks gestelde geval komt allicht de hervormde school in het gebouw der openbare school, terwijl voor deze, indien het noodig is ze in stand te houden, één nieuw lokaal wordt gesticht. Voor de gemeente is dit zelfs voordeliger dan wanneer de bestaande bijzondere school wegens overgang van 120 leerlingen met drie of vier lokalen zou moeten worden uitgebreid.

Het zou wel belangwekkend zijn te vernemen hoeveel ongebruikte schoolruimte er op het oogenblik is. Hoeveel lokalen (buiten gymnastieklokalen), bij het openbaar en bij het bijzonder onderwijs, worden niet regelmatig voor gewoon onderwijs gebruikt? Hoeveel van die lokalen zijn na 1 Januari 1921 gesticht?

Het blijft juist, dat de wetgeving niet bevorderen moet dat kleine werken. Daarom stelt de Staatscommissie voor de waarborgsom voor scholen met 150 of minder leerlingen te verhoogen; daarom stelt zij een uniforme leerlingenschaal voor, zoodat kleine scholen niet voorrecht worden.

Er is intusschen ook hier geen aanleiding tot alarm. Gaat men het aantal scholen en leerlingen na bij de invoering der wet van 1920 en op 31 December 1927 (laatste gepubliceerde gegevens), dan vindt men het volgende:

	Openbare scholen			Bijzondere scholen		
	Aantal scholen	Aantal leerlingen	Gemiddeld aantal leerlingen per school	Aantal scholen	Aantal leerlingen	Gemiddeld aantal leerlingen per school
31 December 1920	3457	561.000	159	2706	479.000	177
31 December 1927	3682	473.000	129	4152	645.000	155

Deze cijfers schijnen te wijzen op een kleiner worden van de scholen, zoowel openbare als bijzondere. Echter moet daarbij het volgende worden in aanmerking genomen.

Vooreerst heeft de wet van 1920 door hare regeling van het u.l.o. gedwongen tot splitsing van de oude scholen voor u.l.o. en m.u.l.o. 31 December 1927 bestonden er 266 openbare en 509 bijzondere scholen voor u.l.o. volgens het stelsel der wet van 1920. Wanneer deze scholen met een lagere school (waarmede zij veelal onder één dak en onder één hoofd verbonden waren) één school hadden uitgemaakt, zou het aantal scholen zooveel geringer zijn geweest, en zou het gemiddeld getal leerlingen einde 1927 voor de bijzondere school gelijk zijn geweest aan dat van 1920 (177), en zou het van de openbare scholen 139 in plaats van 131 hebben bedragen.

Bovendien is in 1920 bepaald dat geen school meer dan 400 leerlingen zou tellen. Onder de wet van 1920 had dit maximum, dat toen alleen voor de openbare school gold, laatstelijk 600 bedragen. Deze bepaling is wel in 1923 vervallen, doch had toen reeds tot splitsing van een groot aantal scholen, vooral openbare, geleid. Voor de openbare school kwam er nog het verbod van het „ambulantisme” bij, dat mede tot splitsing van groote scholen noopte.

In het licht van deze omstandigheden mag wel worden geconstateerd, dat sedert 1920 niet valt te wijzen op een kleiner worden van de bijzondere scholen, behoudens voorzoover dit een gevolg is van dwingende wettelijke voorschriften. Ten deele zijn deze voorschriften reeds afgeschaft, ten deele stelt de Staatscommissie thans voor daarop terug te komen.

Ook dit onderzoek leidt dus tot het als onjuist verwerpen van de meening, dat onder de wet van 1920 eene welige splitsingszucht hoogtij zou vieren.

Bij de behandeling van de voorwaarden voor de verschaffing van lokaliteit aan de bijzondere school sluit zich gereedelijk aan een bespreking van de procedure te dezer zake. Ook op dit punt geeft de Staatscommissie eenige wijzigingen in overweging. Thans kan van de beslissing van den gemeenteraad beroep worden ingesteld op Gedeputeerde Staten en daarna op de Kroon. De Staatscommissie wil de behandeling bij Gedeputeerde Staten laten vervallen, zoodat het beroep van 's Raads beslissing onmiddellijk bij de Kroon komt. Daar thans van de beslissing van Gedeputeerde Staten meestal weder wordt geappelleerd, en dan door den Raad van State een nieuw, zelfstandig

onderzoek wordt ingesteld, achtte de Commissie bekorting der procedure aanbevelenswaardig. Deze wijziging is op zichzelf niet ingrijpend. Van beteekenis wordt zij door de nota der minderheid, waarin handhaving van Gedeputeerde Staten als beroepsinstantie wordt verdedigd, omdat daardoor het politieke karakter van de te nemen beslissing beter tot zijn recht zou komen. Daarin zou wanneer het juist was, een reden te meer liggen om die instantie uit te schakelen, want het geding heeft niet een politiek karakter. Het is integendeel bepaaldelijk de bedoeling der bevestigingscommissie geweest dat de te nemen beslissingen door politieke overwegingen geenszins zouden mogen worden beheerscht. Die bedoeling is ook in de wet tot uiting gekomen; de medewerking der gemeente hangt niet af van opvattingen omtrent het al of niet wenschelijke of noodzakelijke van stichting van eene bijzondere school. Ongetwijfeld komt het voor dat gemeenteraadsleden of gemeenteraden uit politieke motieven weigeren de wet uit te voeren. Maar daardoor wordt de beroepsprocedure nog niet een geschil over een politieke vraag. Die politieke motieven kunnen juist bij de beslissing in beroep geen enkele rol spelen. Het gaat daar alleen over de vraag of de gemeente wettelijk tot medewerking is verplicht, d. w. z. of de wettelijke voorwaarden zijn vervuld.

Een andere vereenvoudiging is, dat het recht van beroep van elken ingezetene, hetwelk in de practijk gebleken is niet aan juiste wetstoepassing bevorderlijk te zijn, doch alleen tot nuttelooze vertraging te leiden, komt te vervallen. Daarentegen heeft de Commissie volledige aandacht gewijd aan de wenschelijkheid om meer dan thans het geval is een juiste wetstoepassing te verzekeren. Het komt voor dat een gemeenteraad besluit zijne medewerking te verleen tot stichting van eene school, of tot verandering van inrichting, terwijl metterdaad, volgens de wet, op zoodanige medewerking geen aanspraak bestond. Eenigen tijd later komt dan bij Gedeputeerde Staten eene begrootingswijziging ter goedkeuring; de fout wordt ontdekt, maar de termijn van beroep is verstreken en 's Raads beslissing is onaantastbaar. Onthouding van goedkeuring aan de begrootingswijziging kan niet baten, daar 's Raads beslissing hierdoor niet ongedaan gemaakt wordt, en de aanspraak die het schoolbestuur hieraan ontleent in stand blijft. Wel is er nog het vernietigingsrecht der Kroon, waarop een beroep kan worden gedaan, doch gebruik van dit buitengewone middel tot vernietiging van eene beslissing, die aan beroep onderhevig was, en

waartegen beroep niet is ingesteld, is weinig aanbevelenswaardig. De Staatscommissie stelt daarom invoering van een preventief toezicht voor, hierin bestaande dat de Commissaris der Koningin van de ingediende verzoeken en van de beslissing van den Raad daarop kennis krijgt en bevoegd is beroep tegen die beslissing in te stellen. Dit preventief toezicht maakt het tevens mogelijk toepassing van het vernietigingsrecht op 's Raads beslissing uit te sluiten.

(Slot volgt).

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG.

Ligt het op den weg van den Kerkeraad (dus van de Kerk als instituut) om bij de Overheid te protesteeren tegen openbare God-onteering zooals b.v. te Amsterdam plaats vond op een Zondag in September j.l., toen ter gelegenheid eener Anti-Vlootwetdemonstratie door Communistische groepen borden werden rondgedragen met opschriften als „godsdienst is opium voor het volk” e. d. ?

Kan de Kerk volstaan door te zeggen: „tegen het 's Zondags rond-dragen van borden met opschriften als „God is een kwaad” e. d. protesteer ik *niet*, zoolang daardoor de godsdienstoefening niet wordt verstoord.

ANTWOORD.

Bij het beantwoorden van deze vraag zouden wij willen uitgaan van het beginsel van scheiding van Kerk en Staat, zooals dit door de A. R. partij wordt voorgestaan, d. w. z. het beginsel dat zegt, dat zoowel de Kerk als de Overheid haar onderscheiden roeping en taak hebben.

De taak van de Kerk is niet van staatkundigen doch van kerkelijken aard. En hieruit spruit voort dat de Kerk zich ook ten aanzien van staatkundige zaken een groote beperking heeft op te leggen.

Echter beteekent het beginsel van scheiding van Kerk en Staat, gelijk wij dit erkennen, niet dat er geenerlei verband bestaat tusschen Kerk en Staat. In hoeverre en in welk opzicht de Overheid zich volgens ons beginsel heeft te bemoeien met de Kerk is een vraag, die wij op het oogenblik, als niet ter zake dienende, ter zijde laten. Doch voor wat de Kerk aangaat, meenen wij, dat onder ons volkomen vast staat, dat haar roeping ten opzichte van het staatkundig leven in tweeërlei opzicht tot uiting behoort te komen:

a. Langs indirecten weg, en wel enerzijds door den invloed, die door het optreden der lidmaten van de Kerk in Maatschappij en Staat op het leven der niet-lidmaten en op de behandeling der maatschappelijke en staatkundige zaken uitgaat; anderzijds, doordat het kerkelijk leven, met name de gedragingen der lidmaten onderling, de wijze waarop de minder bedeelde lidmaten door de meer goeuden worden onderhouden

e. d., als voorbeeld voor de wereld dient en daardoor in het leven, ook in het staatkundig leven, doorwerkt als een zoutend zout.

b. Langs directen weg, doordat de Kerk over de staatkundige zaken, waarbij hare belangen betrokken zijn (b.v. huwelijkswetgeving, Zondagsrust, leger- en vlootprediking e. d.), op verzoek van de Overheid haar advies verstrekt of door het zenden van een petitie ongevraagd advies verleent.

Het gaat hier uiteraard vooral om den laatsten vorm.

Nu is er, gelijk men weet, in ons land niet een bepaald daartoe aangewezen staatsrechtelijk orgaan, waarin de Kerken door hare afgevaardigden de Overheid van advies kunnen dienen omtrent de staatkundige zaken, die haar belangen betreffen. Een dergelijk overleg is wel een desideratum van de A. R. partij. Doch het valt niet aan te nemen, dat reeds binnen afzienbaren tijd een bepaald orgaan zal worden gevormd, waarin het mogelijk zal zijn op de bedoelde wijze het „publiekrechtelijk karakter” der Kerken in onze samenleving te verwezenlijken.

Van des te meer belang is het daarom dat de Kerken, indien daartoe termen zijn, van haar petitierecht gebruik maken.

De vraag is echter, of er in het bedoelde geval daarvoor aanleiding is.

Om die vraag te beantwoorden is het noodig te onderzoeken, of het mededragen van de minder oorbare opschriften in een optocht, het belang raakt van de Kerk of van hare lidmaten.

Nu zou dit belang in het geding kunnen zijn, wanneer bleek, dat het mededragen van de bedoelde opschriften gedurende den Zondag de Zondagsheiliging verstoorde of op andere wijze de Kerk of hare lidmaten in godsdienstig of zedelijk opzicht schade toebreacht.

De heiliging van den Zondag door de Kerk zal echter vermoedelijk door die opschriften niet zijn verstoord. Men zou terecht kunnen opmerken, dat de gepaste Zondagssfeer op straat door het vertoonen van dergelijke opschriften, gelijk trouwens ook door het houden van den optocht, wordt benadeeld. De Kerk als zoodanig heeft zich daarmede echter o. i. niet te bemoeien. Voor de Kerk is alleen de vraag, of de Zondagsheiliging, gelijk die in de kerkgebouwen of in de huisgezinnen der lidmaten plaats vindt, schade lijdt. En wij gelooven niet dat deze vraag, althans voor wat betreft het vertoonen van de bedoelde opschriften, bevestigend zal kunnen worden beantwoord.

Een andere vraag is, of door het mededragen van deze opschriften in den optocht, schade kan toegebracht zijn aan de geestelijke en zedelijke ontwikkeling van de lidmaten der Kerk, speciaal van de jeugd. En die vraag zouden wij zonder meer niet ontkennend willen beantwoorden. Wij achten het zeer goed mogelijk, dat er in een kerkeraad velen zijn — misschien zelfs een meerderheid — die van oordeel zijn, dat het vertoonen van dergelijke opschriften, vooral op Zondag, een zeer nadeeligen invloed oefent op de geestelijke en zedelijke geschiedheid van vele lidmaten, en dat hierdoor indirect ook aan de Kerk schade

wordt toegebracht. Alsdan zou die kerkeraad o. i. zijn roeping niet overschrijden wanneer hij zijn bezwaren ter kennis van de Overheid bracht.

N.

2. VRAAG.

Mag ik van U advies over het volgende?

Door de kiesvereniging der S. G. P. alhier is het verzoek tot den Raad gericht om een spreker te mogen laten optreden in de openbare school. We hebben hier een a. r. wethouder, die niet gaarne dit verzoek zou willen weigeren, aangezien de verhouding tusschen de S. G. en A. R. raadsleden gunstig is.

ANTWOORD.

Het gemeentebestuur moet — dunkt ons — ten aanzien van het beschikbaar stellen van de openbare school voor een politieke vergadering één van beide gedraglijnen volgen, n.l. òf aan de S. G. partij een lokaal afstaan voor het houden van een vergadering, doch dan ook ten aanzien van andere politieke partijen deze gedraglijn volgen; òf in principe besluiten, dat de lokalen der openbare school voor geen vergaderingen van politieke partijen mogen worden gebruikt, zoodat ook het verzoek van de S. G. partij geweigerd moet worden.

Een tusschenstandpunt, waarbij sommige partijen de beschikking krijgen over de school en andere niet, lijkt ons ongewenscht, wijl een dergelijk standpunt neerkomt op de achterstelling van politieke minderheden.

Voor het eerste standpunt pleit:

1e. de overweging, dat het politiek partijleven een zoo belangrijke plaats in ons staatkundig leven inneemt, ja, zelfs zoozeer voorwaarde is voor het fungeeren van het wettelijk stelsel van evenredige vertegenwoordiging, dat van een gemeentebestuur mag worden verwacht medewerking, teneinde dit partijleven zich ook plaatselijk behoorlijk te doen ontwikkelen;

2e. de omstandigheid, dat men, vooral in kleine plaatsen, wegens gebrek aan vergaderlokalen, al heel spoedig is aangewezen op de, om verschillende redenen minder wenschelijke, vergaderplaatsen in café's.

Hiertegenover staat, dat bij het beschikbaar stellen van het schoolgebouw voor politieke vergaderingen dit gebouw voor een geheel ander doel wordt gebruikt dan waarvoor het bestemd is, hetgeen voor het schoolpersoneel en misschien zelfs voor het onderwijs bezwaar kan opleveren.

Voorts kan het volgen van deze gedraglijn weer allerlei moeilijkheden

veroorzaken tusschen de verschillende belanghebbende politieke richtingen, vooral in den tijd van verkiezingen.

En eindelijk zal het gemeentebestuur bij het beschikbaar stellen van lokaliteiten nog een scherper toezicht dan anders moeten houden op hetgeen tijdens de politieke vergaderingen wordt gezegd en ten gehore gebracht. Speciaal met het oog op de socialistische en communistische richtingen zal zulk toezicht noodig zijn, teneinde te voorkomen, dat de gemeentelokalen gebruikt worden voor propaganda „contra Deum aut bonos mores” (gericht tegen God of de goede zeden).

Vooraf de laatste overweging doet ons overhellen naar het standpunt, dat de gemeente geen lokalen voor politieke vergaderingen beschikbaar stelt.

En indien de Wethouder het daarmede eens is, zouden wij hem voorstellen deze zaak eens te bespreken met het S. G. lid van den Raad. Lukt het hem dit lid te overtuigen van de wenschelijkheid van een afwijzende houding van het gemeentebestuur, dan is de moeilijkheid vanzelf uit den weg. Lukt het niet, dan zouden wij hem raden het tweede standpunt in den Raad te bepleiten en derhalve te adviseeren het verzoek der S. G. partij af te wijzen.

Gevoelt hij meer voor de eerste gedragslijn, dan zal hij tevens zekere regeling (b.v. wat betreft lokaalhuur, vergoeding voor vuur en licht e. d.) moeten voorstellen.

N.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

HET EIGEN RECHT DER OVERHEID. Rede uitgesproken bij de viering van den 295sten jaardag van de Rijks-universiteit te Utrecht op 26 Maart 1931 door den Rector Magnificus Jhr. Dr. B. C. DE SAVORNIN LOHMAN. Uitg.-Mij W. E. J. Tjeenk Willink, Zwolle.

De rectorale oratie van prof. LOHMAN bij het 59ste lustrum der Utrechtsche Universiteit mag aanspraak maken op bijzondere belangstelling, vooral in antirevolutionaire kringen. Het is een beknopt en zeer doorwrocht pleidooi voor het eigen Recht der Overheid; een studie, die waard is gelezen en herlezen te worden, omdat ze niet slechts theoretisch-wetenschappelijke beschouwingen geeft, doch tevens een duidelijk uitgesproken principieel uitgangspunt aangeeft en vanuit dat uitgangspunt invloed ten goede op ons staatsleven bedoelt te oefenen.

De practische beteekenis blijkt reeds aanstonds uit het begin der oratie. De oorzaak van de gouvernementeele crisissen, die in z.g. democratisch geregeerde landen aan de orde van den dag zijn, zoekt LOHMAN niet allereerst in den regeeringsvorm doch hierin, dat het recht der Overheid als zoodanig wankelt. „De rotsgrond van het gezag schijnt tot drijfzand te zijn verweekt”. De staatstheorie — met name de leer der rechtssouvereiniteit van Prof. KRABBE c. s. — ging daarbij aan de staatspractijk vooraf. En tegenover deze practijk en theorie eischt prof. L. erkenning van het *eigen recht* der Overheid, het recht om eigen inzicht, desnoods tegenover den wil der meerderheid te doen gelden, als eerste voorwaarde voor herstel van den zieken Staat.

Nu is opmerkenswaardig in LOHMAN's betoog, dat ter fundeering van dit recht der Overheid in laatste instantie niet gegrepen wordt naar allerlei overwegingen van rationalistischen en utilaristischen aard, doch naar eigen levensovertuiging. „Het zedelijk recht om zelfstandig gezag uit te oefenen bezit slechts degene, in wiens levensbeschouwing voor het eigen recht der Overheid plaats is, dat is hij, die in de absolute geldigheid van hoogste normen gelooft, die overtuigd is dat er rechtsbeginselen zijn, die door ieder, Overheid en Onderdaan beide, altijd en overal behooren te worden geëerbiedigd. Ik voor mij vind die hoogste rechtsbeginselen in de christelijke religie. Een geloof! Maar is de levensbeschouwing van het relativisme dan geen geloof?”

Ziehier de principieele kern van prof. LOHMAN's studie. Beginsel wordt hier geplaatst tegenover beginsel, levensbeschouwing tegenover levensbeschouwing, geloof tegenover veronderstelling. Tegenover de „democratische” hypothese van 's menschen autonoom gezag plaatst de schrijver het christelijk beginsel van het heteronoom, het goddelijk gezag, dat door God Zelf of krachtens Zijn genade door de Overheid wordt geoeffend.

LOHMAN's critiek op de democratische staatsleer draagt deels een positief, deels een negatief karakter. Positief in zooverre hij enkele beschouwingen geeft over de beteekenis van de volksovertuiging met betrekking tot de vervulling van de overheidstaak. Negatief, wanneer hij de inconsequenties van die leer aanwijst en den vinger legt op het quasi-wetenschappelijk karakter harer fundeering.

In onderscheiding van de democratische staatsleer hecht prof. L. aan de volksovertuiging bij de rechtsvorming geen normatieve doch slechts feitelijke beteekenis. Het overheidsgezag steunt, zoowel bij de handhaving van het traditioneel recht als bij het maken van nieuw recht op de „tolerantie der volksgenooten”, die het overheidsbevel als rechtmatig waardeeren. Ontbreekt die steun, doordat „de spanning tusschen een door de Overheid gehandhaafde rechtsorde en een ingrijpende wijziging in de algemeene rechtsopvattingen, zelf dikwijls verband houdende met veranderingen in het maatschappelijk bestel, te groot wordt,” dan ontstaat „de revolutionaire situatie.” Omwenteling is in dat geval, volgens den schrijver, te vergelijken „met den schok, die het in de reageerbuis tot beneden het vriespunt afgekoelde water doet stollen: in beginsel was de nieuwe rechtsorde en de daarop steunende nieuwe Overheid er reeds; het feit der revolutie maakt haar actueel” . . .

De vraag kan rijzen of met dit laatste eigenlijk toch niet aan de „tolerantie der volksgenooten” de beteekenis wordt toegekend van rechtsgrond voor het overheidsgezag. LOHMAN antwoordt ontkennend. Niet rechtsgrond doch bloot feitelijke basis. „Wie het eigen recht der Overheid stelt, bedoelt niet te betoogen, dat een Overheid anders dan tijdelijk alleen op bajonetten kan steunen! Hij heeft het zelfs niet over den feitelijken grondslag van het overheidsgezag, hij beschrijft niet, ook niet de geldende wetten en gewoonten — tenslotte sociologische ervaringsfeiten — maar hij waardeert. Want hij eischt voor de Overheid in beginsel de bevoegdheid, om eigen wil aan de onderdanen op te leggen, ook als deze daarmee niet accoord gaan”. In hoeverre de Overheid dat kán doen, is volgens LOHMAN „een quaestio facti”.

Geheel bevredigend is dit gedeelte van het betoog niet, omdat o. i. uitdrukkingen als „bloot feitelijke basis” en „quaestio facti” in dit verband misverstand kunnen wekken. Ook aan de „tolerantie der volksgenooten”, voorzover die althans in wettelijk- en gewoonterecht of zelfs in de rechtsopvattingen der bevolking haar steunpunt vindt, kan o. i. niet alle normatieve beteekenis ter rechtvaardiging van het overheidsgezag worden ontzegd, al moet deze normatieve beteekenis onderscheiden worden

van het principieel religieus karakter van het eigen recht der Overheid. En de vraag, hoever de Overheid van haar recht zal gebruik maken, is o. i. niet zuiver een „*quaestio facti*”, een feitelijke vraag, doch wordt beheerscht door beginselen van normatieve aard, die men als rechts- of als zedelijke beginselen kan aanduiden.

Het is echter duidelijk, dat in de democratische staatsleer, waarin het recht der Overheid uitsluitend steunt op den volkswil (ROUSSEAU) of de rechtsovertuiging van het volk (KRABBE) voor een eigen recht der Overheid geen plaats is. Een Overheid, die eigen wil tegen den wil des volks in oplegt, maakt zich, volgens die leer, in beginsel aan usurpatie schuldig. Doch die leer kan dan ook slechts één constitutie als wezenlijk rechtmatig beschouwen n.l. die der consequent doorgevoerde formeele democratie.

En hierin ligt ook de crux voor de democratische staatsleeraars. Door allerlei ficties (b.v. door vereenzelviging van volkswil met de uitspraak van de kiezers of van parlement) hebben de oudere en nieuwere staats-theorieën getracht het democratisch principe recht te doen ervaren. Doch „uit vrees om te stranden op de Charybdis der atomische anarchie” stuurt men het schip met volle zeilen naar „de Scylla van den oligarchischen dwang”. En de tragiek van verdere doorvoering van de democratische gedachte in de staatsregeling (door verlaging van den kiesrechts-leeftijd, invoering van volksreferendum en initiatief enz.) ligt in het hier en elders waar te nemen verschijnsel: „naar mate in grondwet en wet het ideaal meer wordt benaderd, schijnt het in werkelijkheid verder te wijken.”

De moderne democratie is, volgens LOHMAN, geen werkelijke democratie. De formeel democratische constitutie geeft van de werkelijkheid een valsch beeld. „Een wel gestyleerde juridische gevel, met democratische emblemata kwistig versierd, onttrekt dikwijls een zeer ondemocratisch phantastisch sociologisch gebouw aan het gezicht.” In werkelijkheid is de kiezer „gemediatiséerd”, terwijl politieke macht uitgaat van vakverenigingen, „*haute finance*”, industrie en bureaucratie. En corporatieve organisatie, gelijk in den staat der fasces, zet rechtens de democratie op zij.

Zelfs rijst bij toenemende verwezenlijking van het democratisch principe de vraag, of de opkomst van die officieuze machtscentra verband houdt met het feit, dat „door de overdrijving van de *politieke* verantwoordelijkheid, verantwoordelijkheid áán, naar men eigenlijk bedoelt, afhankelijkheid van de onverantwoordelijke massa, een steeds kleiner plaats voor de *zedelijke* verantwoordelijkheid, de verantwoordelijkheid voor God en zijn geweten, overblijft.” En niet alleen dreigt de consequente democratie verdienstelijke personen van zedelijk gezag in oppositie tegen den Staat te brengen doch ze loopt ook gevaar, aan minder waardevolle elementen de gelegenheid te geven „Nebenregierungen” te vormen.

Het van democratische zijde aanbevolen redmiddel, om aan deze consequenties te ontkomen n.l. de onderscheiding tusschen „gezonde” en „ongezonde” democratie wijst LOHMAN van de hand. Want dit redmiddel

laat de inrichting van den Staat bepalen door de persoonlijke overtuiging omtrent de resultaten, die men gaarne met het staatsbestel bereikt zag. En het is derhalve met de democratische gezindheid kwalijk te rijmen.

Natuurlijk erkent ook prof. L., dat de eene staatsregeling meer ruimte geeft aan volksinvloed dan de andere. Doch de tegenstelling democratie-autocratie verwerpt hij, omdat in iedere staatsregeling democratische en autocratische elementen gemengd zijn.

Dit dualisme veronderstelt een Overheid van eigen recht, doch is in tegenspraak met de monistische democratische staatsleer. Het bewijst weliswaar niet de principieele onhoudbaarheid van de democratische grondstelling, vermits het van feitelijken aard is.

Doch anderzijds wordt evenmin de houdbaarheid dier grondstelling bewezen door aan het democratisch beginsel het fascineerend praedicaat „wetenschappelijk” te hechten. Wie dit doet, tracht ten onrechte „een subjectieve waardeering te objectiveren”, met name door het toekennen van normatieve kracht aan psychologische feiten en het poneeren van kentheoretische postulaten (KRABBE c.s.), die op zich zelf, evenmin als een weegschaal zonder gewichten, in staat zijn waardeering te doen blijken. „Kennisleer noch psychologie kunnen antwoord geven op de vraag, of een Overheid, één, velen of weinigen, in beginsel bevoegd kan worden geacht, eigen wil tegenover den onderdaan te doen gelden. De levensbeschouwing beslist.”

Prof. LOHMAN maakt ten slotte enkele opmerkingen nopens de vraag, of erkenning van het eigen recht der Overheid terugkeer beteekent naar de Overheid „suo jure” van de Middeleeuwen. Op die vraag antwoordt hij ontkennend. „Wie historisch besef heeft, gevoelt voor het dynamische in de rechtsontwikkeling, legt zich niet vast op een historische categorie. Een staat zonder overheidsrechten, die als persoonlijke bevoegdheden worden gewaardeerd, is zeer goed met de erkenning van absolute rechtsbeginselen vereenigbaar; alleen een staat, waarin de Overheid den wil der meerderheid tot wet zou hebben, is dat niet”.

Wij besluiten dit overzicht met nogmaals dit geschrift met warmte aan te bevelen. De enkele critische opmerking die wij maakten verhindert ons niet te erkennen, dat Prof. LOHMAN's rede, zoowel wat vorm als wat inhoud aangaat, een hoogst verdienstelijk werk is, waarvan de waarde in onzen tijd van „gezagsschemering” niet licht kan worden overschat.

EEN EN ANDER OVER HET COMMUNISME, door Dr.
F. J. KROP. Uitgave „Geloof en Vrijheid”, Rotterdam,
1e Pijnackerstraat 102—106.

In een uitvoerige serie artikelen, waarvan deze brochure een overdruk is, waarschuwt de bekende Rotterdamsche predikant tegen het van uit Rusland dreigend communistisch gevaar. Hij behandelt daarbij achtereen-

volgens de verwording, de bolsjewieksche mentaliteit, den handel, de kinderen, het onderwijs, de kunst, de propaganda door de film, de moraal, den godsdienst, het onmiddellijk communistisch gevaar, terwijl hij besluit met als tegenbeeld voor het Russisch communisme een uiteenzetting te geven van het z.g. communisme der eerste christengemeente.

Dit beknopte en instructieve geschrift, dat wij gaarne willen aanbevelen, bevat aan het slot een opgave van niet minder dan 62 communistische blaadjes, die hier te lande door de communistische cellen onder het personeel van verschillende bedrijven worden verspreid.

HET GEREFORMEERD SCHOOLVERBAND in zijn 25-jarig bestaan, door J. VAN DER WAALS, secretaris van G. S. V. Uitgave van N.V. Dagblad en Drukkerij „De Standaard”, Amsterdam 1931.

Op 19 April 1931 herdenkt het Geref. Schoolverband zijn vijf en twintigjarig bestaan. En naar aanleiding daarvan schreef de secretaris in opdracht van de Commissie van Uitvoering bovengenoemd gedenkschrift. Het geschrift geeft een overzicht van het ontstaan van het Gereformeerd Schoolverband en behandelt voorts de vraag, wat het principieel wil, hoe dat practisch is uitgevoerd en welke perspectieven het schoolverband heeft. De schrijver heeft door dezen arbeid een belangrijke bijdrage geleverd voor de kennis van de geschiedenis van het prot. christelijk onderwijs in Nederland. Tal van portretten van de vroegere en tegenwoordige leiders dezer schoolorganisatie versieren dit geschrift.

HET BELANG VAN DE CHRISTELIJKE PERS, Drie Radio-Redevoeringen door H. DIEMER. Uitgave van Administratie Nieuwe Haagsche Courant, Den Haag.

De lectuur over de pers, speciaal over de Christelijke pers, hier te lande, is vrij schaarsch. En daarom valt het toe te juichen, dat de heer DIEMER deze interessante voordrachten in brochurevorm het licht heeft laten zien. De eerste voordracht handelt over de pers als onmisbare schakel; de tweede over het dagblad in onzen tijd; de laatste over het apostolaat van de Christelijke Pers.

LUSTRUMNUMMER VAN HET ORGAAN DER S.S.R.
Groot Gereformeerd Studentenblad, Februari 1931,
Amsterdam.

Dit nummer bevat o.m. een verslag van de rede van Dr. COLIJN over „Het formatieve beginsel en enkele der op den voorgrond tredende wezenskenmerken van het Calvinisme” ter gelegenheid van het 9e lustrum van het S.S.R.

STRAFBAARSTELLING VAN GODSLASTERING

DOOR

DR. J. W. NOTEBOOM.

Het is geen verblijdend doch veeleer een betreuenswaardig verschijnsel, dat de vraag, of vloeken en godslastering strafbaar behoort te worden gesteld, in ons land al meer in het centrum van de belangstelling is komen te staan. Betreuenswaardig, omdat dit verschijnsel zijn oorzaak vindt in een steeds toenemende verruwing van den vorm, waarin de godsdiensthaat en de godsdienstverachting zich uiten. Maar ook hierom te betreuen, omdat de volkconsciëntie steeds minder toereikend blijkt, om dit kwaad te beteugelen, zoodat de noodzakelijkheid van overheidsmaatregelen zich met al sterker klem aan ons opdringt.

Reeds enkele jaren geleden wekte de Vrijdenkersvereeniging „De Dageraad” door hare beruchte aanplakbiljetten verontwaardiging en afschuw in een breeden kring der bevolking. En het optreden van deze vereeniging gaf dan ook in verschillende gemeenten aan Burgemeester of Gemeenteraad aanleiding maatregelen te treffen ter bescherming van de godsdienstige gevoelens der bevolking.

Later ontving de antigodsdienstige actie van deze vereeniging steun van de zijde der Communisten, die, naar het voorbeeld van Rusland, voor geen middelen terugschrikken, om hun haat jegens God en godsdienst bot te vieren. In enkele gevallen werden kerkgebouwen met voor godsdienstige gevoelens kwetsende opschriften beklad. In communistische redevoeringen kwamen godslasterlijke uitlatingen veelvuldiger voor. Maar vooral in het communistisch dagblad *De Tribune* vond de vanuit Rusland gevoede antigodsdienstige stroom een gewilde bedding, om zich door middel van grove godslasteringen over ons volksleven uit te storten.

Dat de Regeering tegenover deze antigodsdienstige campagne niet onverschillig staat, bleek reeds bij de bekende Dageraadskwestie, toen

zij weigerde om het zegel der Koninklijke goedkeuring te hechten aan wijziging der statuten dezer vereeniging in atheïstischen zin. Voor het nemen van bepaalde maatregelen was het oogenblik toen echter nog niet aangebroken. Daarvoor ontstond eerst aanleiding, toen de godslasterlijke uitlatingen — met name die van genoemd communistisch blad — de overtuiging wekten, dat men hier niet te doen heeft met een incidenteel verschijnsel, doch met een stelselmatige, met uiterste geraffineerdheid opgezette, godslasterlijke praktijk.

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Mr. TERPSTRA, zag zich genoopt het communistisch dagblad uit de, door het Rijk gesubsidieerde, openbare leeszalen te doen verwijderen. En bij de behandeling van de Rijksbegroting voor 1931 vond Mr. DONNER in dezen loop van zaken aanleiding, om een wetsontwerp tot strafbaarstelling van de openbare godslastering in uitzicht te stellen.

Aan deze toezegging gaf de Minister reeds vrij spoedig gevolg. Het dezer dagen door de Regeering bij de Staten-Generaal ingediend wetsontwerp strekt — gelijk reeds de bladen hebben gemeld — ter aanvulling van het Wetboek van Strafrecht met voorzieningen betreffende bepaalde voor godsdienstige gevoelens krenkende uitingen, welke voorzieningen in een tweetal artikelen zijn neergelegd.

Het eene artikel bedoelt met een gevangenisstraf van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste honderd en twintig gulden te straffen dengene, die „zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, door smalende godslasteringen op voor godsdienstige gevoelens krenkende wijze uitlaat”.

Dit voorschrift zal — wordt het ontwerp wet — een plaats krijgen in art. 147 van het Wetboek van Strafrecht, dat bedienaars van den godsdienst in de geoorloofde waarneming hunner bediening, benevens voorwerpen, aan eenen eeredienst gewijd, waar en wanneer de uitoefening van den dienst geoorloofd is, tegen spot of beschimping beschermt. Overtreding van het voorschrift zal derhalve als misdrijf gelden en als zoodanig ook worden berecht.

Naast het misdrijf van godslastering kent het ontwerp echter ook een minder ernstigen vorm van dit strafbare feit. Het bedreigt n.l. in art. 2 met hechtens van ten hoogste eene maand of geldboete van ten hoogste honderd gulden dengene, „die op eene van den openbaren weg zichtbare plaats woorden of afbeeldingen stelt of gesteld houdt,

die, als smalende Godslasteringen, voor godsdienstige gevoelens krenkend zijn”.

De bedoeling van dit laatste voorschrift is blijkbaar, om de mazen van het juridische net wat nauwer toe te halen. Ontbrak het voorschrift, dan zou het wellicht in sommige gevallen b.v. bij het opplakken en rondragen van godslasterlijke platen of opschriften, onmogelijk zijn iemand strafrechtelijk aansprakelijk te stellen, omdat noch bij den persoon, die heeft opgeplakt of rondgedragen, noch bij iemand anders het opzet, gericht op de strafbare godslastering, zou zijn te bewijzen. In deze leemte voorziet nu het tweede artikel, doordat het strafbaar stelt dengene, die dergelijke platen of opschriften opplakt of ronddraagt. Een dergelijk persoon handelt gewoonlijk in opdracht van een ander. Achter hem staat in den regel een persoon of vereeniging, van wien de godslasterlijke actie uitgaat. Daarom is er zeker aanleiding om zijn handeling niet met het misdrijf godslastering op één lijn te stellen.

Het ontwerp maakt dan ook terecht tusschen beide delicten, zoowel wat strafmaat als wat qualificatie aangaat, onderscheid. Trouwens, ingeval de steller van een opschrift of afbeelding wegens de overtreding godslastering wordt vervolgd, blijft er nog ruimte voor de vraag, of hij dan wel zijn opdrachtgever (-geefster) ook voor het misdrijf godslastering kan worden gestraft.

* *
*

Bij het lezen van de gekozen wettelijke formulering valt reeds aanstonds op, dat niet *alle* godslastering wordt strafbaar gesteld. De strafbaarstelling wordt beperkt tot die, welke in eenigerlei vorm *in het openbaar* (of op eene van den openbaren weg zichtbare plaats) wordt geuit.

Voorts vat het ontwerp blijkbaar het begrip godslastering op in beperkten zin. Al moge, uit zuiver godsdienstoogpunt beschouwd, onder godslastering o. m. zijn te rekenen ontkenning van het bestaan Gods of van Zijne wezenseigenschappen, het wettelijk begrip godslastering past zich aan bij de etymologische beteekenis van het woord „lasteren”, waarvan grove spot, schimp of hoon een wezensbestanddeel uitmaken.

Om dit in de wettelijke formulering duidelijk te doen uitkomen, voegde de Minister aan de strafbaar te stellen godslastering het woord „smalende” toe.

Schijnbaar bevat de wettelijke omschrijving daarnevens nog een nieuwe beperking van het wettelijk begrip der strafbare godslastering. Immers smalende godslasteringen moeten, volgens het ontwerp „op voor godsdienstige gevoelens krenkende wijze” worden geuit. Doch meer dan schijn is dit echter niet. Het smalend karakter der godslastering moet toch, volgens de toelichting van den Minister, beschouwd worden als bijzonderen vorm van het zich op voor godsdienstige gevoelens krenkende wijze uiten. De krenking geldt niet als een afzonderlijk element van het strafbare feit.

Klaarblijkelijk zal dus ter beoordeeling van het smalend karakter der godslastering allereerst beslissend zijn de vraag, of ze voor de godsdienstige gevoelens krenkend is. Doch is die vraag eenmaal bevestigend beantwoord en is het bewijs te leveren, dat het opzet van den dader op deze smalende godslastering gericht was, dan staat daarmede tevens vast, dat hij ook voor het, voor de godsdienstige gevoelens krenkende van de godslastering aansprakelijk is. Voor de strafbaarheid is niet vereischt, dat bovendien het in den regel wel uiterst moeilijke bewijs wordt geleverd, dat des daders opzet in het bijzonder op de krenking van anderer godsdienstige gevoelens gericht was, terwijl evenmin bewezen behoeft te worden, dat de godslasteraar het bestaan Gods erkent. Dank zij deze toelichting van den Minister, zal in verscheidene gevallen met resultaat tegen godslasterlijke uitlatingen door de justitie kunnen worden opgetreden.

Door deze beperkte strafbaarstelling nu zoekt, gelijk uit de Memorie van Toelichting blijkt, de Minister tweeërlei te bereiken. Eenerzijds eerbiediging van de godsdienstvrijheid in den ruimsten zin des woords, een vrijheid, die, naar de memorie zegt, een vrucht is van die historische ontwikkeling, waarop wij trotsch mogen zijn; terwijl anderzijds tegen misbruik van die vrijheid straf wordt bedreigd. „Waar de bestaande geestelijke vrijheid voert tot bandeloosheid, worde deze” — aldus de toelichting — „in het belang der vrijheid zelf, met kracht tegen gegaan. Geschiedt dit niet, dan ontstaat, sneller dan men zou denken, het gevaar, dat, als terugslag, met de bandeloosheid de vrijheid wordt beknot”.

Het ontwerp laat daarom ongemoeid de vrijheid van godsdienstige of antigodsdienstige gezindheid, de z.g. *libertas conscientiae*; het eerbiedigt eveneens de vrijheid, om die gezindheid te uiten, hetzij door godsdienstoefening of door propaganda van een bepaalde religie (de

z.g. *libertas excertii*), hetzij ter bestrijding van den godsdienst. Doch het richt zich tegen een bepaalden uiterlijken vorm van bestrijding van het Godsgeloof n.l. die, waarbij de vorm wordt gekozen van een in woord of beeld hoonen en smaden van of smalen op God, ook al ontkent de godslasteraar blijkbaar het bestaan Gods.

* *
*

De vraag kan nu rijzen, of strafbaarstelling van godslastering in dezen beperkten zin principieel gerechtvaardigd en ook doeltreffend mag worden genoemd.

Ter rechtvaardiging van de strafbaarstelling voert de Memorie van Toelichting terloops aan den reeds genoemden grond van bescherming van de godsdienstvrijheid tegen uitwassen. Voorts wijst de Minister erop, dat wij, ook bij de ruimste erkenning der godsdienstvrijheid, toch leven in een Staat, die in meer dan een opzicht de erkenning Gods handhaaft (b.v. in de formule van het Koninklijk gezag bij de gratie Gods, in den eed e.d.). Doch het eigenlijk, het hoofdargument ten gunste der strafbaarstelling ligt toch — gelijk trouwens wel uit de gekozen formulering blijkt — in de wenschelijkheid van bescherming van de godsdienstige gevoelens van de overgroote meerderheid der bevolking tegen ernstige krenking.

Naar mijn gevoelen ligt de rechtsgrond voor de strafbaarstelling van godslastering vooral in de aantasting van den goddelijken grondslag van het staatsgezag, die, gelijk de Minister aantoont, ook thans nog in ons staatsleven wordt erkend. In dien geest liet ook Dr. KUYPER zich uit in zijn bekende Stonelezing „Calvinisme en Staatskunde”.

Doch ook het hoofdargument van den Minister is, naar het mij voorkomt, op zichzelf beschouwd reeds klemmend genoeg, om de strafbaarstelling van godslastering te rechtvaardigen. Het is toch volstrekt niet ongewoon, dat de Overheid in hare wetgeving met de gevoelens harer onderdanen rekening houdt. De toetsing van overeenkomsten en testamenten door den rechter aan de „goede zeden” laat ruimte, om rekening te houden met hetgeen in onze samenleving tegenover andere gevoelens betaamt. Hetzelfde geldt van de censuur van den Burgemeester krachtens art. 188 der Gemeentewet, van de filmkeuring krachtens de Bioscoopwet en van de Koninklijke goedkeuring van statuten van vereenigingen volgens de wet van 1855. En wat het strafrecht aangaat, blijkt wel bepaaldelijk uit het reeds genoemde

artikel 147 van het Wetboek van Strafrecht, dat de Wetgever door de godsdienstige gevoelens der bevolking te beschermen geen nieuw terrein betreedt.

Men kan echter tegen dit argument tweeërlei bezwaar maken.

Vooreerst een principieel bezwaar. Wordt — zoo kan men vragen — door strafrechtelijke bescherming van de gevoelens van de onderdanen niet te veel de mensch in het middelpunt geplaatst en te kort gedaan aan de heiligheid Gods? En bij het stellen van die vraag kan men verwijzen naar het verleden, toen niet allereerst de mensch doch God Zelf en Zijn dienst herhaaldelijk door de Overheid als voorwerp van strafrechtelijke bescherming gekozen werden en — in dien gedachten-gang volkomen consequent — de hoogste straffen, gelijk steeniging in het Mozaïsch recht en de brandstapel of andere marteldood tijdens de Middeleeuwen, bij aanranding van Gods eere door godslastering werden bedreigd en voltrokken.

Dit bezwaar hangt echter nauw samen met de opvatting van de Overheidstaak, die men huldigt. Wie van meening is, dat de Overheid zich niet slechts heeft bezig te houden met de verhouding tusschen haar en de onderdanen en tusschen de onderdanen onderling, doch zich ook heeft te bemoeien met de wijze, waarop die onderdanen zich tegenover God en Zijnen dienst hebben te gedragen, zal zich allicht door maatregelen, gelijk thans worden voorgesteld, niet bevredigd achten.

Doch deze opvatting is onder de sociologische en politieke omstandigheden der twintigste eeuw in een land als het onze niet die der antirevolutionaire partij. Die omstandigheden toch, bepaaldelijk in de verdeeldheid der bevolking op godsdienstig gebied, nopen ons, dien geloofsdwang in beginsel te verwerpen tot een meer beperkte opvatting van de overheidstaak. En wanneer, naar antirevolutionaire beschouwing, de eere Gods, ook op politiek gebied, doel van alle werkzaamheid is, dan dient daarnevens erkend, dat de bevordering van die eere Gods in verband daarmee vooral moet gezocht worden op het *eigen* terrein der Overheid.

Al moge nu een Overheid, die in het staatsleven op onderscheiden wijzen Gods gezag als de bron van alle gezag en als fundament van een geordende samenleving erkent, in beginsel geheel anders staan tegenover de vraag, of een bepaalde godslasterlijke uiting verstorend op de menschelijke verhoudingen inwerkt, dan degene, die op staats-

terrein geen goddelijke beginselen erkent, toch zal ook deze Overheid bij het treffen harer maatregelen zich hebben te beperken tot haar eigen terrein en slechts maatregelen hebben te treffen, inzooverre de geordende samenleving overheidsmaatregelen tegen dit kwaad vergt.

In de tweede plaats kan men de opmerking maken, dat een Overheid, die de godsdienstige gevoelens harer onderdanen door strafbepalingen beschermt, gevaar loopt aan de godsdienstvrijheid te kort te doen.

Critiek op anderer godsdienstige belijdenis kwetst licht de gevoelens van de aanhangers dier belijdenis. Men denke maar aan de qualificatie van de Paapsche Mis als „vervloekte afgoderij” (Heidelbergsche Catechismus Zondag XXX). En zal nu de Overheid, eenmaal den weg van bescherming dier godsdienstige gevoelens inslaande, niet alle kwetsing moeten strafbaar stellen en op die wijze de vrijheid van critiek geheel aan banden leggen?

Juist met het oog op dit bezwaar heeft Minister DONNER gepoogd enkele richtlijnen aan te geven ter begrenzing van de strafbare godslastering.

Alleen die godslasterlijke uitingen zoekt het ontwerp te treffen, die een krenking inhouden van een der meest elementaire en algemeene momenten van het godsdienstig gevoel. Dit wil dus blijkbaar zeggen, dat niet — gelijk zulks b.v. in Duitschland het geval is — godsdienstige gevoelens ten opzichte van bepaalde kerkelijke leerstukken of gebruiken tegen strenge en zelfs honende critiek worden beschermd, doch alleen de eerbied voor God en Zijn dienst, die elk godsdienstig mensch, onverschillig welke godsdienstige belijdenis hij aanhangt, eigen is.

Een nog scherper en uiterst subtiele richtlijn geeft de Minister aan, waar hij aan den gewraakten uitingsvorm een geheel eigen karakter toekent. Met dit geheel eigen karakter wordt dan bedoeld, „dat men zich bij smalende bestrijding van anderer geloof, des anderen godsdienstige voorstellingen als het ware accapareert, en zich dus in zijn sfeer stellend, daarin de krenkende uiting volvoert”.

De toelichting trekt daarbij een parallel met wat art. 147 van het Wetboek van Strafrecht strafbaar stelt: bespotten van bedienaren van den godsdienst en beschimpen van aan den eeredienst toegewijde voorwerpen wordt slechts dan strafbaar gesteld, indien het geschiedt in of ten plaatse van de uitoefening van den eeredienst m. a. w. op anderer domein.

De Minister tracht dus te blijven in de lijn van de geldende straf-

bepalingen, terwijl hij — zonder dit uitdrukkelijk te constateeren — klaarblijkelijk voor oogen heeft de godslasterlijke caricaturen van *De Tribune*, waarin dit blad zijn lezers de sfeer van het Christelijk Kersten Paaschfeest zoekt binnen te voeren, teneinde binnen die sfeer met des te grievender hoon den Christus en de Christelijke religie te bejegenen.

Voor al deze laatste beperking gaat zeer ver. Weliswaar komt ze in de ontworpen artikelen niet tot uitdrukking, maar dat neemt toch niet weg, dat zij bij de toepassing van deze strafbepalingen door rechter en justitie een — m. i. niet heel gemakkelijk te volgen — richtsnoer zal zijn. En daarvan zal dan vermoedelijk het gevolg zijn, dat vervolging en bestraffing van godslasterlijke uitlatingen beperkt zal blijven tot de gevallen, waarin de godslasterlijke uitlatingen eenigermate overeenkomst vertoonen met de bekende passages en afbeeldingen van bedoeld dagblad.

Het ontwerp-DONNER heeft derhalve een zeer beperkte strekking. De vrijheid van godsdienst, gelijk die tot dusver in ons land bestaat, laat het volkomen intact. Slechts zoekt het af te weren de moderne, van uit Rusland geïmporteerde, excessen dier vrijheid, die niet alleen het Christelijk volksdeel, doch ieder weldenkend mensch verafschuwt.

De praktijk zal moeten leeren in hoeverre het ontwerp, indien het wet wordt, aan dit doel zal blijken te beantwoorden. Veel hangt daarbij af van het oordeel van het Openbaar Ministerie en van den Rechter. En wie acht slaat op de uiterst soepele houding, die de Rechter bij de bestraffing van de schennis der publieke eerbaarheid door pornographische geschriften aanneemt, gelijk nog onlangs bleek uit de geruchtmakende vrijspraak van den uitgever van het pornographisch weekblad *De Zwarte Kat*, aarzelt ook in dit opzicht veel vertrouwen in het oordeel van de rechterlijke macht te stellen.

Doch ook al blijft het aantal gevallen, waarin godslastering in woord of geschrift krachtens dit ontwerp zal worden vervolgd en bestraft, slechts tot een enkel sporadisch geval beperkt, toch zal deze strafbaarstelling een vooral preventieven invloed oefenen. Zij zal als een openlijk en officieel getuigenis van het wettig overheidsgezag kunnen bijdragen tot verscherping der, reeds in zoo menig opzicht verzwakkende, volksconsciëntie. En zij zal, mede hierdoor, een dam opwerpen tot stuiting van de godslasterlijke actie, die van uit Rusland hier te lande wordt gevoerd.

DE SABBAT

DOOR

Ds. J. S. POST.

Deze verhandeling over den Sabbat heeft niet ten doel alle vraagstukken, die zich hierbij voordoen, op te lossen, maar alleen, om de beteekenis van de Wet Gods voor het volksleven in het licht te stellen.

De ontwrichting van het economische leven, de verwoesting door de revolutieprediking in het zedelijke leven van den mensch aangericht, die Europa snel ten gronde voert, en daarbij het vreeselijke waarschuwende experiment van het consequent marxisme, dat Rusland te aanschouwen geeft, legt heel het weldenkend deel van het Nederlandsche volk dure en dringende roeping op, om zich te bezinnen, en met terzijdestelling van alle onderlinge veeten en geliefkoosde stokpaardjes, zich te concentreeren op een basis, die een sterke behoudende regeering mogelijk maakt.

Men zal mij zeker voorhouden, dat ik de dingen al te simpel voorstel, wanneer ik de stelling uitspreek: *de eenige goede basis daartoe levert de Wet der tien geboden.*

Toch zal niemand tegenspreken, dat elke regeling in het staatsleven, die verband houdt met eenig principe, hetzij dan voor of tegen, terug te voeren is tot een der geboden van de Wet Gods.

Waarom zou het dan ongerijmd zijn deze Wet de grondwet van het menschelijke leven, en dus van het volksleven te noemen.

De Schepper van hemel en aarde, die den mensch formeerde naar Zijn Beeld, heeft haar toch gegeven aan het volk, dat vóór de komst van Christus de lichtdrager moest wezen voor heel de wereld.

Wanneer zij voor dit volk de grondwet was, waarom zou zij het dan nog niet zijn voor elk volk?

En wanneer zij door een zoo onvergelykelijke eenvoud en zuiverheid gekenmerkt wordt, en tegelijk zóó volmaakt het menschelijk denken tot zoo schoone formuleering van de grondwet kon brengen,

en zij dus het kenmerk draagt, dat ze van Hoogerhand gegeven is, zooals de Heilige Geschiedenis het ons ook leert, zou men dan wel ooit zekerder en onbedriegelijker grondslag kunnen vinden dan de Wet Gods?

Vat men hierbij nu recht in het oog, dat de Wet der 10 geboden de Wet van den *Schepper* is, dan is het duidelijk dat zij de eeuwige beginselen, door den Onveranderlijken God gesteld en nimmer opgeheven, inhoudt, waarbij het menschenlijke leven zich alleen maar goed en gezegend kan ontwikkelen.

Aan dezen regel, die geen eenzijdige partijleuzen bevat, kan ieder, die het goede wil, zich met gerustheid toevertrouwen.

Dat het juist de *Wet Gods* is, die zich ons als grondregel ter vereeniging aanbiedt, meent schrijver dezes aangetoond te hebben in zijn vorig artikel ¹⁾ over „de *Wet Gods* en het moderne leven”, waarin uitkomt, dat de doodelijke macht der ontbinding en elke uiting niets anders is dan de tegenspraak en de omkeering van een of meer, of van alle tien de geboden van Gods Wet.

Wat ligt dan meer voor de hand, dan dat we tot beveiliging, verdediging en handhaving van het leven de toevlucht nemen tot haar!

Nu spreekt het evenwel vanzelf, dat men het over haar geschiktheid en doeltreffendheid als grondregel van samenwerking, althans in hoofdzaak, eens moet wezen.

Het ligt voor de hand, dat „een regeering met Ex. 20 : 1—17 vóór zich, een al te simpele figuur” wordt geacht ²⁾, en zoo eenvoudig staat de zaak zeker niet, maar dit neemt niet weg, dat het gecompliceerde leven gewoonlijk tot zeer eenvoudige grondstellingen te herleiden valt, en dat, omgekeerd, degene, die van gezonde grondstellingen uitgaat, in de goede richting gaat.

Waar er nu zooveel dwaalbegrippen bestaan omtrent de wet der 10 woorden, terwijl de één hare oud-testamentische strekking niet kan loslaten en de ander haar als schier geheel vervallen, van weinig kracht meer acht, is een heldere uiteenzetting van de beteekenis der tien geboden voor het leven der menschheid na Christus, van groote waarde.

Of dit schrijven daartoe zal kunnen dienen, zal de uitkomst moeten leeren.

* *
*

Om tot een heldere uiteenzetting te komen van de beteekenis van de Wet der 10 geboden voor ons, die na Christus leven, kan niets beter dienen dan een beschouwing van den *Sabbat*, die in het 4e gebod den mensch door God ter onderhouding geboden wordt.

De kwestie van den rustdag is wel een der moeilijkste, waarmee de Wet Gods ons in aanraking brengt.

Ook van dit gebod geldt het, dat de mensch erin te doen heeft met de Wet des Onveranderlijken Gods, die in haar kracht voor het menschelijke leven *nooit* verandert.

Ook dit gebod is eenmaal wet voor dat leven, hetzij men nu, of vroeger, of later mensch is.

Wanneer er dan verschil is in de verhouding tot dit gebod tusschen den mensch in vroeger en later tijd, vóór en na Abraham of vóór en na Christus, dan is dit onderscheid gelegen *niet* in de wet en *niet* in den mensch, maar in de omstandigheden, gedurende de opeenvolgende tijdperioden, waarin de mensch meer of minder verlicht staat tegenover de Openbaring Gods, een verschil, waarmee God in Zijn genade rekening houdt.

Wanneer dit van het *vierde* gebod duidelijk is, dan is het duidelijk van al de geboden, want de vorm waarin het Sabbatsgebod tot ons komt, is zoozeer oud-testamentisch, en dus niet passend voor den tijd na Christus, dat velen, met het vierde gebod, geheel de Wet der 10 geboden als oud-testamentisch meenen te mogen ter zijde stellen.

Wij stellen daartegenover, dat men, zoomin als de andere geboden, het vierde als oud-testamentisch mag aan kant zetten.

Toch is het noodig dit bezwaar nader in 't oog te vatten.

De redeneering is de volgende:

Men mag de 10 geboden uit het Oude Testament niet als de samenvatting van Gods Wil voor het menschelijk leven voorstellen. Waarom niet? Wel, dan zou men ook b.v. de besnijdenis en de spijswetten, die door God voor Israël geboden waren, als voor ons geldend moeten handhaven.

Brengt ge hier nu tegen in, dat de besnijdenis en de spijswetten van Israël golden en dus een tijdelijk karakter hadden en vervallen zijn, dan antwoordt men u: Goed, laat ons dit aannemen, maar dan zijt ge voor de wet der tien geboden meteen uw stelling kwijt, ge houdt dan hoogstens negen daarvan over, want bij die tien is er althans één, dat evenzeer als voorbijgaand is gegeven: het Sabbatsgebod.

De christelijke kerk, zoo redeneert men dan verder, heeft dit van de vroegste tijden af, klaar begrepen, want zij heeft het vierde gebod eenvoudig afgeschaft ²⁾.

In deze redeneering zitten twee fouten.

De eerste is, dat men ervan uitgaat, dat met de verandering, (onder het Nieuwe Testament, terwijl het Oude vervuld was), van den zevenden dag in den eersten dag der week als Sabbat, het vierde gebod is afgeschaft.

De tweede, dat hier het onderscheid uit het oog wordt verloren tusschen hetgeen oud-testamentisch was en als schaduw weggevallen is, en datgene, dat krachtens schepping in de natuur van den mensch gegrond is, en dus nooit wegvalt.

We willen deze beide punten aan een korte kritiek onderwerpen.

* *
*

Wat het eerste aangaat, dat de christelijke kerk met den zevenden dag het vierde gebod zou hebben afgeschaft, hierbij behoeft niet lang te worden stilgestaan.

Inderdaad, de Sabbatisten zouden onweerlegbaar zijn, wanneer het wezen van den Sabbat gelezen was in den *zevenden* dag.

Maar immers het feit alleen reeds, dat de christelijke kerk den 1sten dag der week in de plaats gesteld heeft voor den 7den, en daarin dus den rustdag of Sabbat *gehandhaafd* heeft, is bewijs genoeg, dat zij den Sabbat niet heeft afgeschaft.

Het wezen van den Sabbat lag voor haar dus niet in den zevenden dag.

De tweede fout door mij aangewezen in de bovengemelde redeneering vereischt een bredere bespreking.

Deze fout n.l., dat men de scheppingsorde verwacht met hetgeen oud-testamentisch en dus voorbijgaande is geweest.

Er mag wel eens op gewezen worden, dat men alles wat in 't Oude Testament beschreven staat, niet „oud-testamentisch” in bovenbedoelden zin mag noemen.

Dit laatste toch beperkt zich tot de schaduwen en ceremoniën, die op Christus heenwezen, waartoe de besnijdenis, het Pascha en de spijswetten behooren evenals de zevende dag en de Joodsche vorm van Sabbathvieren. Dit is alles geheel vervallen, en we hebben er steeds voor te waken, dat in onze viering van den dag des Heeren nimmer iets oud-testamentisch weer insluipt.

Doch het verhaal van de schepping, den val en heel den tijd tot Abraham, wordt in de Schriften des Ouden Testaments beschreven, maar is niet „oud-testamentisch”, niet voorbijgaand, niet op één afgezonderd volk gericht, doch blijft van beteekenis voor heel het menschdom tot het einde der wereld toe. Deze periode eindigt a. h. w. in Melchizedek, den priester-koning, aan wien Abraham, en in hem Aäron, de tienden bracht (Gen. 14). Bij deze periode sluit de langvoorzegde Messias, die ook het geheele menschelijke geslacht toebehoort, aan, waar Hij is de Hoogepriester naar de ordening van Melchizedek (Heb. 7).

De tweede periode, die met Abraham begint en met Christus eindigt, kan dus wel in bovenbedoelden zin oud-testamentisch genoemd worden, omdat daar het schaduwachtige, dat symbolisch op Christus wijst en dus voorbijgaat, overweegt.

Toch vindt heel die voorbijgaande Israëlitische bedeeling haar steun en grond in de schepping, en als „van eenen bloede” met heel het menschelijk geslacht, blijft het afgezonderde volk met de heidenen het menschdom vormen. Vandaar dat ook bij Israël niet alles schaduwachtig en voorbijgaand is, maar dat de grondslag van Gods ordeningen zijn volk voorgeschreven, in de scheppingsorde vastligt, en dus niet alleen voor Israël maar voor alle menschen geldt.

Dit is de grondwet, die God in de 10 geboden op Sinai aan het volk Israël als de lichtdrager, waarin al de geslachten des aardbodems gezegend zouden worden, gegeven heeft.

We kunnen zeggen: die God in Israël aan het menschelijk geslacht *teruggegeven* heeft. Want het was de oorspronkelijke regel, die de mensch in Adam voor den zondeval, in de liefde tot God spontaan volbracht.

Wanneer het waar is, dat dit een van de verschilpunten is geweest tusschen LUTHER en CALVIJN, zooals zou blijken uit LUTHER's strijdschrift tegen Carlstadt³), dan kan men hiervan niet anders zeggen, dan dat LUTHER zich in zijn woorden te ver heeft laten voeren, doordat hij den schijn gegeven heeft, dat met de Mozaïsche wet ook de 10 geboden kracht verloren hadden, of dat hij door zijn navolgers verkeerd is begrepen⁴).

Misschien werkt hiervan nog iets na in de opvatting omtrent de Wet Gods, die ten onzent van christelijk-historische zijde verkondigd wordt.

Het is niet noodig CALVIJN in dezen te verdedigen.

Maar we willen in 't kort nog enkele goede gronden aanwijzen tot bevestiging van het voor ons betoog zoo belangrijke feit, dat de Wet Gods niet tot de voorbijgegangene Joodsche ceremoniën mag gerekend worden, maar dat zij voortvloeit uit 's menschen schepping en dus de eeuwige geboden Gods voor dit leven bevat, die a. h. w. uit den mensch als beeld Gods genomen zijn.

Allereerst wijst hierop het feit, dat de 10 geboden, geheel anders dan de spijswetten enz., afzonderlijk in steenen tafelen door God geschreven, als de grondregel voor het leven van den enkelen mensch en dus voor het volk, aan Mozes op Sinai gegeven zijn.

In de tweede plaats, dat Jezus Zelf in Matth. 22 : 37—40 (in aansluiting bij Deut. 6 : 5 en Lev. 19 : 10) deze twee tafelen der wet terugleidt tot het gebod der liefde tot God en den naaste, die de vervulling der wet is (Rom. 13 : 10), door den mensch in den staat der rechtheid in practijk gebracht.

Ten derde wijst de tienledige wet zeer duidelijk terug naar de eerste zonde, toen in het eerste menschenpaar het geheele geslacht der menschen van God is afgevallen.

De voorstelling in Gen. 3 is zoo „naief” niet, of iemand die nadenkt ontdekt in dat eenvoudige verhaal van 's menschen val een zeer ge-compliceerde zonde.

De overtreding van het gebod van liefde en trouw van het verantwoordelijke en hooggeplaatste schepsel, den mensch, jegens zijn Maker, blijkt te zijn een tienvoudige zonde. Ga het maar na. De onderwerping aan God werd geweigerd, het eigen ik gehandhaafd en eere gebracht aan den Verleider. Zonde tegen het 1ste gebod der later geopenbaarde Wet. De mensch stond in bewondering voor het beeld, dat Satan deed tusschenschuiven in de slang en verkiest het zinnelijke boven den dienst van God „in geest en waarheid” (Joh. 3 : 24). Zonde tegen het 2de gebod, het verbod van godsdienst die zich hecht aan het zinnelijke, beeldendienst.

Dan is de val in 't Paradijs ook zonde tegen het 3de gebod. Immers de Satan heft Gods Naam op tot het ijdele, en de vrouw en de man vluchten niet voor het schandelijk misbruik van den H. Naam, maar stemmen erin mee.

Vervolgens is die zonde versterking van den vrede en de rust van den Paradijsabbat. Zonde tegen het vierde gebod.

Daarna is het ook duidelijk, dat onze eerste voorouders door hun zonde het ware gezag over het geslacht, dat na hen komen zou, hebben prijsgegeven, zoodat ze het ontzag en den eerbied, die zij anders gehad zouden hebben, hierdoor hebben ingeboet. Door deze zonde tegen het huisgezin gaven zij een knak aan het 5de gebod, te vervullen door de kinderen jegens de ouders en door de onderdanen jegens de overheid.

Ten zesde behoeft het nauwelijks betoog, dat het een zonde was tegen het 6de gebod: „gij zult niet doodslaan” ! waar het inging tegen het eigen leven van den mensch daar God gesproken had tot Adam: „ten dage als gij daarvan eet zult gij den dood sterven”.

Het 7de gebod is in die eerste zonde ook zeer duidelijk vertreden, waar de vrouwelijke macht om te verleiden werd aangewend om ook Adam van God af te trekken, en deze heeft in dien staat God vergeten en uit lust zich geestelijk en lichamenlijk met de zondares één gemaakt. Zoo is de hoogstaande echt tot een gevallen huwelijk geworden.

Voorts ontstalen Adam en zijn vrouw zichzelf en elkaar, en heel de wereld, waarover zij heerschappij hadden, aan den wettigen Souverein. Zonde tegen het 8ste gebod.

Het 9de gebod kwam in 't gedrang, niet alleen doordat de slang valsch getuigenis deed hooren aangaande God en mensch, maar ook in het feit, dat de vrouw de schuld van zich tracht te werpen op de slang, en Adam in dat verband tot God durft spreken van „de vrouw die Gij mij gegeven hebt”.

En wat tenslotte het 10de gebod aangaat: „gij zult niet begeeren” enz., het is duidelijk, dat aan heel deze gecompliceerde handeling van ongehoorzaamheid, bij man en vrouw de booze begeerte des harten ten grondslag ligt, die de liefde tot God uitbant.

In dit alles geldt klaar de regel, die uitgesproken wordt in Jes. 3 : 9: „Wee hunlieder ziel ! spreekt de Heere. Want zij doen zich zelve kwaad”.

In dezen gevallen en schuldigen staat is het geslacht geboren. De zonde gaat a. h. w. in 10 richtingen uiteen. Spreekt het nu niet van-zelf, dat, wanneer God, in Zijn oude volk, aan den mensch Zijn gehandhaafd liefdegebod, dat de mensch in de ongeschreven wet nog vaag in zijn hart droeg, genadig terug openbaart, Hij dat doen moet door Zijn Eisch te richten op die tien openbaringen van overtreding in een Wet, bestaande uit 10 geboden ?

Een vierde grond, die bewijst, dat de wet voortvloeit uit de schepping hebben we in het feit, dat de Wetgever in de geboden 1 tot 4 de godsdienst eischt en regelt, niet als een voorbijgaande inzetting voor de Joden, maar als een blijvend gebod voor den *mensch*.

Daarna wijzen we op de geboden der tweede tafel, die, kort maar volmaakt, de *blijvende* verhouding regelt tusschen mensch en mensch, en in het 10de gebod niet maar de daad, doch de *toestand* der menschen als zondig voor God aanwijst, waar de mensch zelfs aansprakelijk wordt gesteld voor zijn zondige begeerte.

Tenslotte geven we bij dit punt nader acht op het 4de en het 5de gebod.

In het 4de gebod wijst de Heere, als om af te snijden de gedachte, dat het ooit vervallen kon, rechtstreeks terug naar de schepping, waar Hij Zichzelf en Zijn Werken tot voorbeeld stelt voor den mensch geschapen naar Zijn Beeld.

In het vijfde gebod leert God, dat het gezag opkomt uit het huisgezin en dus uit de natuurlijke orde. Het gezag in het huisgezin grondt zich in het vaderlijk gezag des eeuwigen Gods, dat tegelijk het moederlijke insluit, en richt zich in de samenleving der menschen omhoog in allerlei gezagsvorm, maar bijzonder in het gezag van de overheid over de volken.

Waar het gezag dus zijn grond vindt in Gods gebod, en de overheid zelf haar roeping tot zich ziet komen in de Wet Gods, daar is een verdere conclusie, dat zij zelf gebonden is aan heel die wet, en gehouden het gezag van den hoogsten Wetgever, dat in al de 10 geboden spreekt, niet af te breken, maar, voorzoover het haar terrein aangaat, in Zijn Naam te handhaven.

* *
*

Wij hebben als ons doel vooropgesteld, alle drogredenen te weerleggen, die aanleiding kunnen geven tot het noodlottige dwaalbegrip, als zou de Wet der 10 geboden, als zijnde oud-testamentisch, op eenigerlei wijze niet meer gelden als de eenige goede grondslag voor de samenleving.

Zeker kan niemand meer dan wij, die de H. Schrift als het Woord van God tot richtsnoer hebben, bevreesd zijn voor de gevaarlijke richting, die in het woord „wettisch” ligt uitgesproken, maar wanneer we nauwkeurig vragen naar de opvatting, die Christus Zelf ons van de

Wet des Heeren heeft gegeven, dan zullen we zeker voor het fari-zeeuwsche gevaar gevrijwaard zijn.

De beschouwing van den Sabbat volgens de H. Schrift moet ons dit leeren ⁵).

Inderdaad zijn in het vierde gebod naar den vorm, waarin God het aan Moses gaf en ook in de wijze waarop Israël den Sabbat moest vieren, typische elementen, die als oud-testamentisch moesten wegvallen, toen de Wet door Christus was vervuld.

De rigoristische opvatting van de volbrenging van dit gebod onder Israël hangt ten nauwste samen met het feit, dat aan dit volk tot op Christus geboden was, bepaald den *zevenden* dag als Sabbat te vieren. De zevende dag toch vloeit rechtstreeks voort uit het werkverbond, d. i. de oorspronkelijke staat in het paradijs, toen de mensch de hem bekende Wet, de „ongeschreven Wet” der liefde, die in zijn innerlijk was ingeschapen, spontaan en vrijwillig volbracht, om in dien weg der gehoorzaamheid of der goede werken, het eeuwige leven te verwerven.

In den staat voor de zonde is het leven van den mensch één dienen van God, d. i. geheel sabbatsleven al de dagen, doch met telkens een hoogtepunt op den zevenden dag.

De dagen vormen een gouden snoer van toewijding aan de eere en den dienst des grooten Gods, met telkens na zes van die schakels een gouden knoop, den Sabbat ⁶).

Deze paradijsweek van den mensch was afspiegeling van de groote week der schepping, waarin God, van dag tot dag opklimmend, hemel en aarde maakte, en op den zevenden dag Zijn schepping verhief door Zich in Zijn werk te verlustigen, Zijn schepping te wijden aan Zijn glorie en te rusten van al Zijn werk, dat Hij gemaakt had. Daarom heeft God den zevenden dag in den tijdkring des menschen, dien Hij naar Zijn beeld geschapen had, gezegend en dien geheiligd (Gen. 2 : 1—3).

De zevende dag van den mensch houdt dus van het begin af aan een symbolische spraak in. Waar hij naar Gods Beeld geschapen is, zal dit ook uitkomen in zijn tijdsindeeling. Zijn leven zal zijn een aaneenschakeling van weken van 7 dagen, 6 dagen werken en 1 dag rusten en heiligen den dag tot Gods eer, opdat zijn werk Gods werk der schepping afspiegelen zou, en opdat de Sabbat in zijn leven de gedurige afbeelding zou zijn van Gods Sabbat.

De zevende dag wijst dus in twee richtingen. Hij wijst terug naar de schepping der wereld, maar hij wijst ook vooruit en houdt als zoo-

danig een voorsmaak in van het eeuwige leven door den mensch in den weg der gehoorzaamheid te bereiken. Hij had in het paradijs het hoogste nog niet, zooals het proefgebod uitwijst, waarin hem de keuze gesteld wordt tusschen den dood en het leven.

Letten we nu op de uitwerking van den val in zonde met betrekking tot den *zevend*en dag.

De zonde heeft den mensch van God gescheiden, in Wien hij nochtans leeft, zich beweegt en is. Dit beteekent, dat zijn bestaan door zijn eigen schuld een vloek geworden is en dat alle menschen in zonde ontvangen en in ongerechtigheid geboren worden. In zichzelf is de mensch reddeloos verloren, en dit zal na dit leven uitkomen in de eeuwige verlatenheid van God. Dit is de toestand door de zonde. Men vergeet gemeenlijk, bij alle redeneeren tegen God in dezen, dat dit de staat is, waarin heel het menschdom verkeert, die de H. Schrift constateert, maar die ook onweersprekelijk met de werkelijkheid van dit leven, wanneer het van den schijn ontdaan is, overeenstemt.

Dit wordt ná den val zinnebeeldig uitgedrukt door den *zevend*en dag als Sabbat. De rustdag na zes dagen arbeid is een wezenlijk bestanddeel van Gods Wet; hij is voor het tijdelijke leven van den mensch noodig. Die rustdag moet dus blijven, want hij hoort bij dat menschelijke leven.

Maar na den val is de *zevend*e dag niet meer dag des levens, zooals tevoren.

Vóór de zonde was de orde aldus: zes dagen werken en daarna de welverdiende rust, die tegelijk een belooning was van trouwen dienst. De mensch als naar Gods Beeld geschapen was een schepper in het klein; hij liet op den *zevend*en dag af van zijn eigen werk, wendde zich af van de aarde naar den hemel tot God zijn Maker om de ware ontspanning en rust te genieten in de verlustiging in Hem.

Dit bestaat dus ná den val niet meer. Waar de mensch als een zondaar zich openbaart, en het gedichtsel van zijn hart te allen dage alleenlijk boos is van zijn jeugd af aan, daar is het niet meer: zes dagen werken tot eer van God en daarna de welverdiende rust, die heenwijst naar het eeuwige leven, maar 't is nu geworden: zes dagen zondigen, en daarna de straf. „De bezoldiging der zonde is de dood” (Rom. 6 : 23).

Een leven, waarin God niet gediend en geëerd wordt, beweegt zich van God af en eindigt in den dood. Dit is de eeuwige verlatenheid van God, want de mensch is niet geschapen om te sterven.

Door de zonde is dus de symboliek van den zevenden dag omgeslagen in het tegendeel. In plaats van dag des levens is hij dag des doods geworden. De week van zes dagen met de zevende dag daarna is nu symbool geworden van een zondig leven, waarop de dood als rechtvaardige straf volgt.

Van den val af aan is de zevende dag dus dag des doods.

De zevende dag heeft voor den zondaar nooit een andere taal gesproken. Wel voor den mensch in 't paradijs.

Dit wil niet zeggen, dat de zondaar die symbolische sprake van den dag des doods verstaan heeft.

Wij zien dit pas bij het licht der H. Schrift, nadat Christus voor ons den dood, en daarom ook den dag, die als rustdag den dood afbeeldde, te niet gedaan heeft.

Wanneer de Heere God nu aan Israël, en in Israël aan het geslacht der menschen, op Sinai zijn wet weer geeft, dan is dit vervulling van de genadebelofte reeds in 't Paradijs onmiddellijk na den val gegeven, met het oog op Christus, die als de tweede Adam voor het menschelijk geslacht de Wet Gods volbrengen, de schuld verzoenen en den Satan ten onder brengen zal.

Maar voordat Hij Zijn werk volbracht heeft in de volheid des tijds is de dood, dien de mensch over zich gehaald heeft, niet in feite verslonden, en tot zoolang moet de dag des doods, de zevende dag, als rustdag dienen.

Daarom moest onder het Oude Verbond het gebod van den Sabbat de rust en de heiliging voor den *zevenden* dag opeischen. Door strenge bepalingen moest Israël in moeizaam zwoegen leeren, wat wij nu door Christus weten, dat de mensch in den weg der werken het eeuwige leven niet ontvangen kan, en dat de zevende dag dag des doods was.

Toen Christus kwam hadden de Joden door gebod op gebod en regel op regel den Sabbat dan ook gemaakt tot een onverdragelijken dag voor den mensch.

De Wet van Moses wees heen naar den Wetsvervuller, die in Moses, den Verlosser uit de slavernij van Egypte, reeds zijn type had. Het wees alles typisch op Christus heen, Die de wet volmaakt vervullen zou, Die al het werk zou doen, die het lijden en den dood om der zonde wil zou dragen, en zoo de ware Rust aanbrengen, waarin allen die in Hem gelooven, zullen ingaan. Dat is de eeuwige Sabbat. Maar, wanneer we nu terugkeeren tot den Sabbat voor Israël in het 4e gebod ver-

ordend, dan hebben we 't thans verstaan, dat het wezen van dien dag, de rust en de heiliging om de zeven dagen moest blijven, maar dat al het *typische* moest vervallen, ook de zevende dag, de dag des doods. Zeer opmerkelijk is het nu, dat de Messias juist op den Sabbat der Joden, den zevenden dag in het graf geweest is, maar dat Hij is opgestaan op den 1sten dag der week. Daarom is de 1ste dag der week als Sabbat voor den zevenden dag in de plaats gekomen. Vóór Zijn dood kon Hij dit Zijne discipelen niet aan het verstand brengen. Het behoorde, gedurende Zijn omwandeling nog tot de dingen, waarvan Hij zegt: „Nog vele dingen heb Ik u te zeggen, maar gij kunt die nu niet dragen” (Joh. 16). Maar toen de H. Geest gekomen was na Zijn Hemelvaart, heeft Hij hen óók in *déze* waarheid geleid, en is de dag des doods als 't ware terstond weggefallen, om plaats te maken voor den 1sten dag der week, de dag des levens, waarop Christus was opgestaan uit de dooden 7).

(Slot volgt).

1) *Antirev. Staatskunde*, Nov. en Dec. 1930.

2) *De Nederlander*, 17 Jan. 1931 in een vriendelijke bespreking van bovengenoemd artikel.

3) LUTHER, *Wider die himmlischen Profeten*, van Bildern und Sakramenten (verschenen Jan. 1525).

4) Ik haal hier aan een woord uit een boekje van ROBERT KÜBEL, „Ein Jahr aus Luthers Leben” (pag. 10) (te vinden in Frommel und Pfaff, *Sammlung von Vorträgen*). „Was nun das Erstere (das Alte Testament) betrifft, so vertritt Luther auch in dieser Schrift aufs entschiedenste jene Lehre, welche zu einem Hauptunterschied zwischen lutherischen und calvinischem Christentum geworden ist, die Lehre der Aufhebung des Mosaischen Gesetzes durch Christum”.

5) Men leze de meer uitgebreide studie van Dr. A. KUYPER, „Tractaat van den Sabbat”.

6) Cf. R. E. VAN ARKEL in de catechismus-serie van *Menigerlei genade*, 1925. preek over Zondag 38, het vierde gebod.

7) De sabbatisten zijn zeker inconsequent, omdat zij de typische dingen van den Sabbat willen behouden en besnijdenis en spijswetten loslaten, maar de groote fout van deze jammerlijke dwaalleeraars is, dat ze een bepaalden text willen hebben voor de verandering van Zaterdag als Sabbat in Zondag, terwijl ze voor de duidelijke sprake van *heel* de Schrift geen oog hebben.

De eerste sporen van Zondagsviering vinden we trouwens reeds in het N. Testament, Hand. 20 : 7, 1 Cor. 16 : 2, Openb. 1 : 10. Maar de Geest van Christus is er niet op uit, om de dingen, die vanzelfsprekend uit het O. Test. voortvloeien en waarvan het Nieuwe Testament doorademend is, expres als Nieuwtestamentische *geboden* op te leggen. Dan zou men het „wettische” in 't N. T. weer terug hebben. Het N. T. spreekt niet afzonderlijk een taal, maar de Schrift spreekt als eenheid. Zij kan niet gebroken worden (Joh. 10 : 35).

Evenals bij den Zondag als Sabbat komt dit ook uit bij den kinderdoop. Het uiteenrukken van Oud- en Nieuw Testament werkt op alle manier noodlottig, hetzij men dit doet op de wijze der Joden (Sabbatisten en Baptisten) of der ethische christenen.

HET VERSLAG DER LAGER ONDERWIJS-COMMISSIE

DOOR

PROF. MR. V. H. RUTGERS.

(Slot)

Van de verdere wijzigingen, welke de commissie met betrekking tot de verstrekking van lokaliteit voorstelt, worden de voornaamste hier in het kort aangegeven.

1. Volgens de bestaande regeling kan de Raad zijn medewerking tot verschaffing van een gebouw weigeren, wanneer de school gevestigd is in een gebouw, dat 1 Januari 1921 in gebruik was en nog bruikbaar is. De commissie stelt voor om eveneens weigering toe te laten wanneer de school gevestigd is in een gebouw, dat na 1 Januari 1921 door de gemeente aan het schoolbestuur is verschaft en nog bruikbaar is.

2. Volgens de thans geldende regeling kan de gemeente een bestaand gebouw als schoolgebouw beschikbaar stellen, maar zij moet het dan in eigendom overdragen aan de vereeniging of instelling, van welke de school uitgaat; alleen wanneer de vereeniging of instelling daarin bewilligt, kan de beschikbaarstelling op andere wijze dan door eigendomsoverdracht plaats vinden. De practijk heeft echter doen zien dat ten aanzien van gymnastieklokalen deze regeling niet juist is. In zeer vele gevallen zal hier aan elke redelijke aanspraak zijn voldaan wanneer aan de bijzondere school het medegebruik wordt verzekerd van een bestaand gymnastieklokaal; het is overdreven haar het recht te geven zulk een lokaal in eigendom te bezitten. De Staatscommissie stelt daarom voor te bepalen, dat ten aanzien van een terrein voor het onderwijs in lichamelijke oefening of van een gymnastieklokaal het gemeentebestuur kan volstaan met het terrein of lokaal gedurende bepaalde uren in gebruik te geven. De Staatscommissie wil geëischt zien

dat deze uren onder goedkeuring van den inspecteur zijn geregeld. Opmerking verdient nog dat de minister in bijzondere gevallen vrijstelling kan verleenen van de verplichting tot het geven van onderwijs in lichamelijke oefening, mits althans onderwijs wordt gegeven in vrije- en ordeoefeningen der gymnastiek. De Staatscommissie heeft hierbij vooral gedacht aan het financieele bezwaar tegen stichting van gymnastieklokalen in kleine dorpen voor een gering aantal leerlingen. Wanneer zoodanige vrijstelling is verleend (het ontwerp eischt daarvoor niet een aanvraag vanwege het school- of gemeentebestuur) zal een verzoek tot verschaffing van een gymnastieklokaal vanzelf op bezwaren bij burgemeester en wethouders stuiten.

3. Thans bepaalt de wet dat na de storting der waarborgsom de voor de stichting der school benoodigde gelden beschikbaar worden gesteld. De bestaande practijk is echter, dat het schoolbestuur de gelden eerst opvraagt naarmate het die noodig heeft voor de te verrichten betalingen. De commissie stelt voor deze practijk in de wet vast te leggen.

4. De bestaande bepalingen betreffende de door het schoolbestuur aan burgemeester en wethouders te zenden rekening en verantwoording van de stichtingskosten geven tot moeilijkheden aanleiding. In het ontwerp der commissie zijn zij verduidelijkt, terwijl alle geschillen te dezer zake in beroep door den minister beslist zullen worden.

5. Volgens de bestaande regeling gaat krachtens eene beslissing van Gedeputeerde Staten de eigendom van een schoolgebouw weder over op de gemeente, wanneer het blijvend aan zijn bestemming onttrokken wordt of de school door te weinig leerlingen wordt bezocht. Het eigendomsrecht van de vereeniging of instelling is dus aan een ontbindende voorwaarde gebonden. In overeenstemming met de beginselen onzer wetgeving betreffende onroerend goed wil de commissie een voorschrift in de wet zien opnemen, hetwelk verzekert dat door overschrijving van een acte in de daartoe bestemde openbare registers aan deze beperking van het eigendomsrecht openbaarheid worde gegeven.

6. Het schoolgebouw van een bijzondere school mag buiten de schooltijden voor andere doeleinden als het geven van onderwijs worden gebruikt, bijv. voor vergaderingen. Het gebouw moet intusschen niet een bron van inkomsten worden voor de school. De kosten van het onderwijs worden geheel door de openbare kas gedragen, en ook

het gebouw en zijn onderhoud worden door de gemeente betaald. Het is dus redelijk dat de vruchten, die het oplevert, aan de gemeentekas ten goede komen. De wet schrijft dit thans niet voor. De commissie wil bepaald zien dat vruchten, die de vereeniging van het gebouw trekt, jaarlijks aan de gemeente worden afgedragen. Daarmede is de vereeniging nog in het geheel niet beperkt in hare vrijheid om het gebouw al of niet tegen vergoeding voor allerlei gebruik beschikbaar te stellen. In één opzicht wil de commissie ook die vrijheid beperken: wanneer een of meer lokalen regelmatig in de schooltijden gebruikt worden voor een ander doel dan voor lager onderwijs, zal het schoolbestuur moeten zorg dragen, dat het daarvoor een redelijke vergoeding ontvangt. Men denke bijvoorbeeld aan het geval dat eene school gedurende de eerste vijf jaar van haar bestaan niet alle lokalen in gebruik heeft en in de leegstaande lokalen een bewaarschool of andere instelling ondergebracht wordt.

7. De commissie stelt bepalingen voor, krachtens welke een gebouw geheel of ten deele aan de Gemeente zal kunnen worden teruggegeven, terwijl dan tevens de waarborgsom geheel of gedeeltelijk kan worden teruggegeven. Het wordt dus mogelijk een bijzondere school gedurende den termijn dat de gemeente in het bezit is der waarborgsom te verkleinen of te liquideeren. Dit kan in het belang der instelling zijn, die anders wellicht wegens vermindering van het aantal leerlingen de waarborgsom zou verbeuren en het gebouw verliezen. Het kan tevens in het belang der gemeente zijn; men denke bijvoorbeeld aan het geval dat een zesklassige bijzondere school ten gevolge van oprichting eener nieuwe school met vier lokalen zou toe kunnen, terwijl de nieuwe school zes lokalen behoeft. Men denke ook aan het geval dat de bijzondere school de helft van het gebouw der openbare school heeft gekregen, en dat nu de openbare school in leerlingental toeneemt, en de bijzondere school afneemt, zoodat teruggave van een der lokalen in het belang van beide partijen is. Ook wil de commissie mogelijk maken overdracht van een school aan een andere instelling of vereeniging, bijv. overdracht van een kerkelijke school aan een schoolvereeniging. Er is geen bezwaar tegen, dat de nieuwe beheerder der school den eigendom van het gebouw en de rechten op de waarborgsom overneemt, mits ook de onderwijzers worden overgenomen, zoodat inderdaad de school geheel dezelfde blijft.

8. Vele moeilijkheden zijn onder de bestaande wet gerezen ten aanzien van verbouw en verandering van inrichting van een schoolgebouw. De praktijk is thans dat wanneer bijvoorbeeld centrale verwarming voor een bestaand schoolgebouw wordt aangevraagd, de noodzakelijkheid daarvan wordt beoordeeld door den gemeenteraad, en in beroep door Gedeputeerde Staten en de Kroon; een gang van zaken, waarvan de commissie blijkbaar betwijfelt of hij wel geheel met de wet in overeenstemming is. Wanneer een nieuw schoolgebouw wordt gesticht, wordt de noodzakelijkheid van een centrale verwarming beoordeeld door burgemeester en wethouders en in beroep door den minister. De commissie meent dat het gewenscht is dat er op dit punt eenparigheid in de procedure komt; en zij wil dit bereiken door ook bij verbouw en verandering van inrichting burgemeester en wethouders en den minister over de noodzakelijkheid van het aangevraagde te doen beslissen. In verband daarmee is het niet noodig in ieder geval van verbouw of verandering van inrichting den gemeenteraad te betrekken. Alleen wanneer de grond voor de aanvraag gelegen is in toeneming van het aantal leerlingen, zal vóór de inzending van een bestek een verzoek om medewerking tot den raad te richten zijn. In dit geval komt er wijziging in het bij de stichting der school aan den raad medegedeeld aantal leerlingen, waarvoor de school bestemd is, en dus ook in de voorwaarden, waaronder de waarborgsom kan worden verbeurd.

9. Eindelijk wil de commissie de vereeniging of instelling de bevoegdheid geven om uit de gemeentelijke uitkeering voor exploitatiekosten ook kapitaalsuitgaven te bestrijden. De beteekenis hiervan is vooral gelegen in de vermindering van administratieven omhaal, die deze wijziging medebrenkt. Het schoolbestuur zal vrij zijn om nieuwe leermiddelen, die noodig zijn in verband met stijging van het aantal leerlingen, te bestellen zonder eerst eene aanvraag bij het gemeentebestuur aanhangig te maken; de uitgaven worden dan in de jaarlijksche rekening der exploitatiekosten opgenomen. Evenzoo wanneer in eenige ruiten het gewoon glas door matglas vervangen wordt, of wanneer het aantal kapstokken in de gang wordt uitgebreid.

Gelijk men heeft gezien zijn de meeste van de voorgestelde wijzigingen in het financieel belang van de gemeente; de onder 1, 2, 3 en 6 aangegeven wijzigingen hebben uitsluitend dit belang op het oog.

* *

*

Titel IV der wet behandelt na de eerste paragraaf, getiteld „van den bouw der scholen”, in een tweede paragraaf de instandhouding der scholen. Daarop volgen dan nog twee paragrafen, handelende van het schoolgeld, en van het wachtgeld en nonactiviteitstractement. Met de bespreking daarvan wil ik deze artikelen beëindigen. Onbesproken blijft dan het buitengewoon onderwijs, in titel III (openbaar) en titel V (bijzonder) geregeld, de bepalingen betreffende bevoegdheid en opleiding (titel VI) en betreffende toezicht (titel VII), alsmede de slot- en overgangsbepalingen (titel VIII).

In de voorwaarden, waarvan de verleening van de rijksvergoeding voor salarissen en van de gemeentevergoeding voor exploitatiekosten afhankelijk is, worden verscheidene wijzigingen voorgesteld.

1. Duidelijker dan in de bestaande wet wordt tot uiting gebracht dat ten aanzien van het leerplan geen andere voorwaarde geldt, dan dat het aan den inspecteur is medegedeeld, en niet door den Onderwijsraad als niet voldoende aan de wettelijke eischen afgekeurd is. Wanneer dus door den Onderwijsraad zoodanige afkeuring niet is uitgesproken, zal noch de Kroon, noch de minister in eenige beoordeeling kunnen treden van het leerplan. De redactie van de bestaande wet (art. 88) heeft wel eens tot eene andere opvatting geleid. Hetzelfde geldt ten aanzien van den rooster van lessen. Die rooster is voor het schoolbestuur in zoverre niet bindend, dat het bestuur ten allen tijde een gewijzigden rooster kan inzenden. Zelfs kan de wijziging alleen bestaan in het toevoegen van een feestdag of vacantedag. Daarenvens bestaat de mogelijkheid dat onverwachte omstandigheden, bijvoorbeeld ziekte, afwijking van den rooster noodzakelijk maken. Alleen indien willekeurige afwijking van den rooster wordt vastgesteld, kan de minister, het schoolbestuur gehoord, beslissen dat er aanleiding is tot geheele of gedeeltelijke inhouding van de rijks- of gemeentelijke vergoeding. Bovendien is afwijking van den rooster toegestaan met toestemming van den Inspecteur.

2. Een tweede wijziging heeft betrekking op het aantal uren, dat tenminste aan de verplichte vakken moet worden besteed. Dit aantal, in 1905 op 20 gebracht, is in 1920 verhoogd tot 22. Een amendement om het getal 20 te handhaven, kon slechts weinige stemmen verwerven. De commissie stelt thans voor het aantal te bepalen op 18 voor het eerste en tweede leerjaar der school voor gewoon lager onderwijs, en 20 voor de hogere leerjaren.

3. Verschillende wijzigingen zijn gebracht in de regelen welke op de commissie van beroep betrekking hebben. Ten deele hangen deze wijzigingen samen met wijzigingen welke in de regelen betreffende de rechtspositie der openbare onderwijzers zijn gebracht in verband met de invoering der Ambtenarenwet-1929 en den te wachten algemeen maatregel van bestuur, waarbij verschillende bepalingen van ambtenarenrecht zullen worden vastgesteld. Overigens heeft de practijk de wenschelijkheid doen zien van verschillende wijzigingen in de regelen omtrent de commissie van beroep. Zoo wordt nu voorgesteld dat eene commissie haar werkkring zal uitstrekken over tenminste 40 scholen. Thans is dit aantal 12. Door het getal hooger te stellen wordt verzekerd dat een beroep niet beslist wordt door personen uit denzelfden kring waar het conflict is ontstaan; plaatselijke commissies van beroep zijn niet wenschelijk te achten. Een getal van 5 leden werd voor een commissie van beroep voldoende geacht. Ook voor den voorzitter zal een plaatsvervanger moeten worden aangewezen. De voorzitter en zijn plaatsvervanger zullen rechtsgeleerden moeten zijn. Overgang naar een andere commissie van beroep is eerst van kracht een jaar na de mededeeling daarvan aan de onderwijzers. Eene regeling van straffen voor bijzondere onderwijzers komt in het ontwerp der commissie niet meer voor; echter is beroep mogelijk niet alleen tegen ontslag, maar ook tegen schorsing of onthouding van een periodieke verhooging. Schorsing kan plaats hebben voor ten hoogste 3 maanden; de thans geldende termijn van één maand is niet steeds voldoende om een onderzoek betreffende de noodzakelijkheid van ontslag tot een einde te brengen. Bovendien kan de schorsing voor den onderwijzer die ontslagen is, met behoud van wedde worden verlengd tot den dag van ingang van het ontslag. De beslissingen van het schoolbestuur tot ongevraagd ontslag, schorsing of onthouding van een periodieke verhooging moeten met redenen omkleed zijn en bij aangeteekend schrijven aan den belanghebbende worden medegedeeld. Recht van beroep wordt thans ook toegekend aan vakonderwijzers; hierbij verdient echter opmerking dat voor vakonderwijzers niet, gelijk voor gewone onderwijzers, de duur van een tijdelijke aanstelling in het algemeen tot één jaar is beperkt. De vraag of vakonderwijzers op periodieke verhooging van wedde aanspraak hebben, hangt uitsluitend af van hetgeen bij hun aanstelling is overeengekomen. De termijn van beroep is voor den onderwijzer verlengd van 10 tot

14 dagen; een langere termijn schijnt niet noodig, waarbij te bedenken is dat de bevoegdheid onverkort blijft om een ingesteld beroep door een nadere memorie te motiveeren.

4. Eene bepaling die tot bezwaren geleid heeft, vindt men in artikel 105 der wet: „Voorschriften omtrent de uitvoering van de artikelen 88 tot en met 104 worden bij algemeene maatregel van bestuur gegeven”.

Artikel 87 der wet bevat dezelfde bepaling met betrekking tot de regeling van de verschaffing van schoollokaliteit. Door dergelijke elastische bepalingen wordt de zekerheid, die een wet beoogt te geven, voor een belangrijk deel weder op losse schroeven gesteld. Zoo vindt men in de uitvoerige voorschriften, — nevens de in de wet geregelde verplichting van de schoolbesturen tot het verstrekken van gegevens tot staving van hunne aanspraak op subsidie, — eene zeer algemeene verplichting om zonder voorbehoud alle inlichtingen te verstrekken welke het gemeentebestuur voor de beoordeeling van de aanvragen noodig acht. De Staatscommissie stelt nu voor enkele bepalingen uit den algemeenen maatregel van bestuur over te brengen in de wet en voorts de onderwerpen welke bij algemeenen maatregel van bestuur te regelen zijn, nauwkeurig te omschrijven. Daaronder valt vooral het vaststellen van de voor de aanvragen en mededeelingen te gebruiken formulieren, de regeling van de uitbetaling van de vergoedingen en van de te geven voorschotten. De uitvoeringsvoorschriften hebben voorts de vraag doen rijzen of niet-inachtneming van die voorschriften door de schoolbesturen hun de aanspraak op de wettelijke vergoedingen doet verliezen. Eenerzijds werd volgehouden dat de uitvoeringsvoorschriften geen nieuwe voorwaarden voor het verkrijgen van subsidie mogen bevatten; anderzijds, dat men niet te doen heeft met nieuwe voorwaarden, maar met een noodzakelijke regeling van de wijze van uitoefening der wettelijke rechten. De Staatscommissie stelt nu de volgende bepaling voor: „Het niet nakomen door het schoolbestuur van de bepalingen van den algemeenen maatregel van bestuur, kan slechts dan leiden tot geheel of gedeeltelijk verlies van Rijks- of gemeentelijke vergoedingen, indien daartoe redelijkerwijze grond is”. Door deze bepaling wordt het in ruime mate mogelijk gemaakt vormverzuimen over het hoofd te zien of de gelegenheid te geven die te herstellen, ook wanneer de daarvoor gestelde termijn reeds verstreken is; een regeling die overeenstemt met de beginselen die in verscheidene nieuwere wetten tot uiting komen.

5. Een aantal wijzigingen in de voorwaarden voor vergoeding van de kosten van instandhouding komen overeen met wijzigingen die gebracht zijn in de regelen betreffende het openbaar onderwijs en die bij de behandeling van titel II der wet besproken zijn (zie blz. 57—62 van dezen jaargang). Ik vermeld het herstel van het type der oude school voor m.u.l.o., de verscherping van de voorwaarden voor subsidieering van het u.l.o., de keuring van onderwijzers, de verandering van de leerlingenschaal waarnaar het aantal verplichte onderwijzers wordt geregeld, de bevoegdheid om in de vijfde en zesde klasse onderwijs in een moderne taal te geven, de mogelijkheid van vrijstelling van de verplichting tot het geven van gymnastiekonderwijs.

* *
*

Nevens de voorwaarden voor het verkrijgen van vergoeding voor de kosten van instandhouding regelt de wet deze vergoeding zelve.

Wat de Rijksvergoeding betreft, is de regeling van de vergoeding feitelijk reeds opgesloten in de regeling der voorwaarden: wanneer eene school het aantal verplichte onderwijzers heeft en hun de wettelijke salarissen uitkeert, vergoedt het Rijk het bedrag dier salarissen.

De regeling van de gemeentelijke vergoedingen voor kosten van instandhouding is minder eenvoudig. Hier is te onderscheiden tusschen de drieërlei gemeentelijke vergoeding, n.l. voor boventallige onderwijzers, voor vakonderwijzers en voor exploitatiekosten. Deze driedelige onderscheiding is tegelijk een scheiding. Een schoolbestuur, hetwelk aanspraak heeft op vergoeding van een boventalligen onderwijzer, en dezen niet aanstelt, maar wel een vakonderwijzer in dienst heeft, kan het salaris voor een boventalligen onderwijzer waarop het recht had, niet gebruiken om een vakonderwijzer te bezoldigen. Een schoolbestuur dat met exploitatiekosten zuinig is geweest en daarvan geld overhield, mag dit niet gebruiken om daaruit het salaris van een boventalligen of vakonderwijzer gedeeltelijk te bestrijden. Voor ieder der drie vergoedingen zijn de kosten van het openbaar onderwijs de maatstaf. Dit brengt mede dat een schoolbestuur dat met een van de vergoedingen niet toekomt, het tekort zelf moet zien te dekken, ook al heeft het de beide andere vergoedingen niet ten volle gebruikt. De voorstellen der commissie komen aan dit bezwaar voor een belangrijk gedeelte tegemoet. Uit de vergoeding voor exploitatiekosten zullen ook andere dan exploitatie-uitgaven mogen worden bestreden.

Wanneer de bijzondere school aanspraak heeft op vergoeding van een boventalligen onderwijzer en die niet gebruikt, kan zij over het minimum salaris van een onderwijzer beschikken tot bestrijding van de bezoldiging van vakonderwijzers. Dit laatste zal echter alleen kunnen geschieden in bijzondere omstandigheden, en met toestemming van burgemeester en wethouders (bij weigering is er beroep op den minister). In deze beperking kan men een neiging zien om het instituut van vakonderwijzers in de school niet in de hand te werken. Het is echter duidelijk, dat eene bijzondere school, welke evenveel lokalen heeft als verplichte onderwijzers, met een boventalligen onderwijzer allicht slechts weinig gebaat zou zijn, daarentegen misschien bij het aanstellen van een handwerkonderwijzeres veel belang zou hebben. Overigens moet hier in aanmerking genomen worden, dat het schoolbestuur vrij is om de handwerkonderwijzeres eene aanstelling als gewone onderwijzeres te geven, wanneer zij de daartoe vereischte acte van bekwaamheid bezit.

De commissie heeft voorts in de regeling der vergoedingen nog de navolgende wijzigingen ontworpen.

Wat de boventallige onderwijzers betreft is de wijze van berekening, welke thans ingevolge het amendement-Gerhard in 1923 wordt gevolgd, met grooter scherpste in de wet aangegeven. Voorts is door het in aanmerking brengen van het aantal leerlingen en onderwijzers van de openbare school in het afgelopen jaar (waarbij slechts drie tellingen zullen gelden, n.l. op 16 Januari, 16 Mei en 16 September), zekerheid geschapen dat de schoolbesturen tijdig vóór den aanvang van het jaar weten of zij boventallige onderwijzers voor rekening der gemeente zullen kunnen aanstellen. In verband daarmee zal de bijzondere school boventallige onderwijzers vergoed krijgen, niet gedurende twee jaar, maar gedurende één jaar nadat de openbare school heeft opgehouden zulke onderwijzers te hebben.

De vergoeding voor vakonderwijzers zal voor de bijzondere school volgens het voorstel der commissie per leerling berekend worden, en wel worden gesteld op het gemiddeld bedrag dat de openbare school in het voorafgaand jaar per leerling uitgaf. Dit bedrag moet door den gemeenteraad jaarlijks vóór 1 April worden vastgesteld.

In de regeling van de vergoeding der exploitatiekosten stelt de commissie verscheidene wijzigingen voor.

1. De scheiding tusschen kapitaals-uitgaven en exploitatie-uitgaven

is thans in de wet niet scherp getrokken. Bepaalde uitgaven moeten door de gemeente in aanmerking genomen worden bij het berekenen van het bedrag per leerling aan exploitatiekosten aan de openbare school, terwijl de bijzondere school soortgelijke uitgaven aan de gemeente als kapitaalsuitgaven in rekening kan brengen. De Staatscommissie heeft de grens scherper getrokken, in dier voege dat de kosten van aanschaffing van schoolmeubelen en leer- en hulpmiddelen onder exploitatiekosten vallen, voorzoover de aanschaffing strekt tot vervanging van wat versleten of verteerd is. In andere gevallen vallen die kosten onder kapitaalsuitgaven. Hieronder vallen dus de kosten van eerste inrichting, de kosten van vermeerdering der leermiddelen wegens vermeerdering van het aantal leerlingen, de kosten van nieuwe leermiddelen wegens het overgaan naar een andere methode. De vraag kan gesteld worden of een schoolbestuur nu niet een of twee jaar voordat de leesboekjes versleten zijn, naar een nieuwe methode kan overgaan, en aldus de nieuwe boekjes als kapitaalsuitgave ten laste van de gemeente brengen, in stede van de vervanging van versleten boekjes uit het jaarlijks exploitatie-subsidie te betalen. In zoodanig geval zal het gemeentebestuur echter allicht tegen de voorgenomen kapitaalsuitgave bezwaar kunnen maken en met grond kunnen aanvoeren dat het juiste oogenblik om van methode te veranderen aanbreekt wanneer de oude boekjes versleten zijn.

2. Jaarlijks zal tegelijk met het vaststellen der gemeentebegroting door den gemeenteraad het bedrag worden vastgesteld dat voor scholen voor gewoon en voor u.l.o. in het komende jaar voor exploitatiekosten wordt beschikbaar gesteld. Dit bedrag zal ook voor de bijzondere school in ieder geval beschikbaar zijn. Gedeputeerde Staten kunnen op verzoek van een schoolbestuur of van den hoofdinspecteur het bedrag verhoogen tot zoodanig cijfer als voldoende moet worden geacht voor de redelijke behoeften van een normale school in de gemeente. Daarmede is aan twee ernstige bezwaren tegemoet gekomen, n.l. dat in sommige gemeenten het bedrag per leerling onredelijk laag was, en in de tweede plaats, dat de schoolbesturen eerst lang na het eind van een jaar vernemen over welk bedrag zij gedurende dat jaar mochten beschikken. Overigens wordt, wanneer voor de openbare school meer uitgegeven is dan het per leerling beschikbare bedrag, ook voor de bijzondere school de uitkeering verhoogd.

3. Thans wordt telkens na drie jaar de rekening opgemaakt van

wat de bijzondere school aan exploitatie-kosten heeft uitgegeven. Wat zij van het beschikbare bedrag heeft overgehouden, moet zij terug geven. Wat zij meer heeft uitgegeven dan vergoed gekregen, blijft voor hare rekening. Voorgesteld wordt nu de afrekening over vijf jaar te doen loopen, ten einde de bijzondere school minder te beperken bij de verdeling der uitgaven over verschillende jaren. In afwachting van deze vijf-jaarlijksche afrekening zal jaarlijks worden vastgesteld wat in het afgelopen jaar door de bijzondere school werkelijk is uitgegeven. Dit is practischer dan de inzending der rekeningen en bescheiden eerst te doen plaats hebben aan het einde der vijf jaar.

4. Reeds werd vermeld dat de jaarlijksche uitkeering mag worden besteed ook aan andere uitgaven voor de school dan exploitatie-uitgaven.

* *
*

Wat het schoolgeld betreft, sluiten de voorstellen der commissie zich aan bij het reeds door minister Waszink ter zake ingediend wetsontwerp.

In de conclusie van het Unie-rapport wordt gevraagd dat ten behoeve van de bijzondere scholen een bijdrage wordt gegeven in dier voege dat de kosten van een gewone, eenvoudig ingerichte lagere school worden gedekt, „voor zoover deze niet uit de schoolgelden te vinden zijn”. Die schoolgelden wil het Unie-rapport proportioneel geregeld zien. Wat het schoolgeld betreft, stemmen de voorstellen der commissie met deze conclusies van het Unie-rapport volledig overeen. Aan het schoolbestuur zal een lijst worden gegeven, vermeldende de bedragen die de verschillende ouders volgens de gemeentelijke proportionele schoolgeldregeling zouden hebben te betalen; het eindcijfer dezer lijst is dus het bedrag „dat uit schoolgelden te vinden is”. Dit bedrag moet het schoolbestuur aan het gemeentebestuur verantwoorden, na aftrek van hetgeen door het schoolbestuur onder goedkeuring van den gemeenteraad oninvorderbaar is verklaard. Hoe het schoolbestuur aan dit bedrag zal komen, moet het zelf uitmaken. Geheele vrijheid van het schoolbestuur dus ten aanzien van schoolgeldheffing; maar tegenover de te genieten subsidies moet het schoolbestuur afdragen wat uit schoolgeld volgens de gemeentelijke regeling kan gevonden worden. Intusschen bevat het voorstel der commissie een bepaling, welke ook reeds in de bestaande wet voorkomt en waar-

tegen naar het mij voorkomt, terecht bezwaren zijn gemaakt, de bepaling n.l. dat het schoolbestuur de heffing van schoolgeld aan het gemeentebestuur kan overlaten. Deze regeling is voor de schoolbesturen zeer gemakkelijk, maar zij is met het karakter der bijzondere school in strijd. De ouders hebben met de gemeente niets te maken. Niet de gemeente heeft aan de kinderen onderwijs doen geven, maar de schoolvereniging. Indien er iets geschikt is om den band tusschen school en ouders te verzwakken, om den indruk te vestigen dat het bijzonder onderwijs een soort openbaar onderwijs is, dan is het wel het feit dat zoo vele schoolbesturen de vergoeding die de ouders voor het onderwijs verschuldigd zijn door de gemeente doen invorderen.

Volgens het ontwerp zal de gemeente bevoegd zijn het innen van het schoolgeld voor de openbare school op te dragen aan de onderwijzers dier school, die dan verplicht zijn daartoe mede te werken. Indien zoodanige regeling in de gemeente geldt en een schoolbestuur de inning van het schoolgeld voor zijn school door de gemeente wil doen geschieden, zal het schoolbestuur ook moeten zorg dragen dat de onderwijzers aan zijn school evenals die van de openbare school, aan de inning van het schoolgeld meewerken.

* *
*

In de laatste paragraaf van titel IV der wet vindt men een artikel betreffende wachtgeld en nonactiviteits-tractement. In dit artikel is deze wijziging gebracht, dat over de toekenning van wachtgeld in beroep niet beslist wordt door de Kroon, maar door den Centralen Raad van Beroep; zulks in overeenstemming met hetgeen voor ambtenaren geldt krachtens de Ambtenarenwet-1929. Voorts is de bepaling vervallen, waarbij de minister bevoegd wordt verklaard te beslissen dat in afwijking van de in de wet gestelde regelen geen wachtgeld behoort te worden toegekend.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

Zoudt U mij kunnen inlichten over het volgende ?

In onze gemeente is reeds meermalen door de drie bekende organisaties van winkelbedienden een adres gericht aan den Raad om de winkels elke week gedurende een bepaalden namiddag te sluiten. Laatstelijk eenige maanden geleden.

B. en W., die gaarne zagen dat de bedrijfsorganisaties zelf probeerden tot een oplossing te komen, riepen een conferentie saam van afgevaardigden uit beide partijen. Deze conferentie, die tweemaal gehouden werd, kon niet tot overeenkomst komen. B. en W. adviseerden gedeeld: een meerderheid die afwijzend adviseerde en een minderheid, die sluiting voorstond op een bepaalden middag. Ook de a.r. fractie kende diezelfde meerder- en minderheid.

Inmiddels is de kwestie van de baan, d. w. z. nòch het meerderheids- nòch het minderheidsvoorstel werd aangenomen.

Aangenomen werd echter wel een voorstel, houdende dat B. en W. zullen trachten, onder leiding van een onpartijdig, der zake kundig man, de partijen weer bij elkaar te brengen, teneinde te komen tot een verordening uit het bedrijf zelf geboren, om een bepaalden middag te sluiten, doch deze verplichting niet te doen gelden voor die patroons, die 'n collectieve arbeidsovereenkomst hebben afgesloten met hun personeel.

Gaarne zag ik nu de volgende vragen beantwoord:

1. Is de bedoeling van het Werktijdenbesluit óók geweest om de mogelijkheid te scheppen, dat de winkelbedienden straks een vrijen middag (resp. morgen) zullen ontvangen ? Is het juist te zeggen, dat er zóódanig verband bestaat tusschen het Werktijdenbesluit en de Winkelsluitingswet, dat de laatste er is om de uitvoering van het eerste mogelijk te maken ?

2. Wat is het a.r. standpunt inzake overheidsingrijpen, indien gebleken is dat het bedrijf zelf niet in staat is om tot een overeenkomst te komen ?

3. Schuilt er onbillijkheid in dat een sluitingsverordening tot gevolg heeft, dat terwille van 200 *met* personeel werkende zaken 800 op zichzelf staande middenstanders (*zonder* personeel dus) mede hun zaak sluiten moeten? Zoo ja, is een uitweg voor hen mogelijk?

4. Dunkt U bovengenoemd aangenomen voorstel niet te liggen in de a.r. lijn? Het bedrijf krijgt nu toch wel het volle pond. Terwijl de clause omtrent de collectieve arbeidsovereenkomsten niet anders doen kan dan deze in de hand werken, wat zeker toch wel anti-revolutionair is.

ANTWOORD:

1. Uit art. 2 van het besluit van 13 Juni 1929 S. 313, gewijzigd bij K. B. 30 Dec. 1930 S. 587 (werktijdenbesluit voor winkels) blijkt zeer duidelijk, dat het de bedoeling van den wetgever is, dat het winkel-personeel gedurende een werkdag des voor- of namiddags vrij heeft. Immers in dat artikel wordt bepaald, dat behalve gedurende den wekelijkschen rustdag een winkelbediende bovendien op een dag der week geen arbeid verrichten mag vóór of na 1 uur des namiddags.

Er bestaat ook eenig verband tusschen dit besluit en de Winkelsluitingswet inzooverre de toenmalige minister van Arbeid, Handel en Nijverheid Dr. J. R. SLOTEMAKER DE BRUINE bij de indiening van het ontwerp (14 Juli 1928) als één der motieven voor de invoering van die Winkelsluitingswet genoemd heeft zijn voornemen, om ter verdere uitvoering van de Arbeidswet 1919 de totstandkoming van een werktijdenbesluit voor winkels te bevorderen. De minister wees er daarbij op, dat in gemeenten waar de invoering van het werktijdenbesluit niet zou gepaard gaan met winkelsluiting, ongelijkheid in concurrentievoorwaarden zou ontstaan tusschen de winkeliers, terwijl hij bovendien de aandacht vestigde op de contrôle op de richtige naleving der voorschriften van het werktijdenbesluit, welke zonder winkelsluitingsregeling uitermate bezwaarlijk zou worden.

2. Het is, naar onze meening, goed om zich ten aanzien van de vraag, of er van gemeentewege een sluitingsmiddag moet worden bepaald, te stellen op den grondslag van art. 6 der Winkelsluitingswet. Dit artikel geeft den Raad de bevoegdheid, om onder koninklijke goedkeuring bij plaatselijke verordening te bepalen, dat op een werkdag per week gedurende een gedeelte van dien dag en wel vóór of na 1 uur des namiddags alle of bepaalde groepen van winkels binnen de gemeente voor het publiek gesloten moeten zijn. Waarbij dan nog verder wordt bepaald, dat de dag en het daggedeelte, waarvoor het gemeentelijk sluitingsgebod geldt, verschillend kunnen zijn voor verschillende gedeelten der gemeente en voor verschillende groepen van winkels.

Deze bepaling werd echter in de Winkelsluitingswet niet opgenomen als

middel om de contrôle op de naleving van het werktijdenbesluit te vergemakkelijken, noch om aan de wenschen van het winkelpersoneel tegemoet te komen, doch uitsluitend om met het oog op de belangen van den winkelstand te ondervangen mogelijke ongelijkheid in concurrentievoorwaarden tusschen het groot winkelbedrijf met veel personeel en het klein winkelbedrijf met weinig of zonder personeel.

In de Memorie van Antwoord lezen we daaromtrent:

„De daar (n.l. in art. 6) aan de gemeenteraden toegekende bevoegdheid om een verplichte ochtend- of middagsluiting voor te schrijven bedoelt uitsluitend de gelegenheid te geven om plaatselijk tegemoet te komen aan de bezwaren, welke voor de winkeliers zullen kunnen voortvloeien uit de verplichting om het winkelpersoneel een ochtend of middag per week vrijaf te geven.

Verordeningen als hier bedoeld zullen, naar de strekking van het artikel, dan ook slechts dan tot stand komen, indien *plaatselijk het bedrijfsbelang der winkeliers* *) zulks vordert, hetgeen meestentijds wel zal blijken uit een desbetreffend verzoek van de betrokken groepen van vakgenooten zelf” (pag. 6/7).

En even verder bij art. 6:

„Of van de toepassing van dit artikel in de practijk veel zal terecht komen, zal inderdaad de ondervinding moeten leeren. Waar echter, zooals reeds in de algemeene beschouwingen uiteengezet, de voorgestelde bepaling er *uitsluitend op gericht is moeilijkheden in het winkelbedrijf te voorkomen* *), welke uitvloeisel kunnen zijn van de verplichting, het personeel op een vóór- of namiddag in de week vrijaf te geven, mag worden aangenomen, dat verordeningen, als hier bedoeld, als regel slechts zullen tot stand komen op wensch van en na overleg met belanghebbende groepen zelf. Met het oog hierop schijnt het niet gewenscht de gemeenten te *verplichten* een dergelijke verordening tot stand te brengen” (p. 11).

In denzelfden geest liet de Minister zich uit bij de beraadslagingen over dit artikel in de Tweede Kamer. En in de Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer zette hij nog eens opnieuw de beteekenis van art. 6 uiteen in dier voege:

„De voorstanders van het wetsontwerp, die aan de winkeliers de vrije keuze van den dag, waarop zij hun personeel een ochtend of middag vrij moeten geven, zouden willen zien ontzegd, zien daarbij over het hoofd, dat de voorgestelde regeling *in de eerste plaats de belangen van de zelfstandige winkeliers op het oog heeft, gelijk het Werktijdenbesluit voor Winkels in het belang van het personeel is tot stand gekomen* *). Laatstbedoelde maatregel waarborgt, overeenkomstig het bepaalde in artikel 47, tweede lid, der Arbeidswet, aan het personeel het genot van een vrijen voor- of namiddag, zonder zich uit te spreken omtrent den dag, waarop die vóór- om namiddag moet vallen. Het toekennen van verder gaande rechten aan het personeel in den vorm eener beperking of ontneming van de vrijheid van keuze aan de werkgevers zou zoo noodig bij of krachtens de Arbeidswet kunnen worden geregeld”.

*) Wij cursiveeren.

Met dit karakter van art. 6 der Winkelsluitingswet moet bij het bepalen van de houding van den Gemeenteraad ten deze worden rekening gehouden.

En dan lijkt het ons niet juist, om de houding van den Gemeenteraad in dezen te doen bepalen door de wenschen van het winkelpersoneel.

Volgens a.r. opvatting ligt de rechtsgrond voor het regelen van de winkelsluiting door de Overheid in de Overheidsroeping, om te voorkomen, dat het winkelpersoneel de dupe zou worden van concurrentie-zucht en overmatige eischen van het publiek en zonder noodzaak tot Zondagsarbeid of tot overmatigen arbeid gedurende de werkdagen zou worden genoopt. Doch bij de toepassing van art. 6 der Winkelsluitingswet gaat het vooral over de vraag, wat het belang van het winkelbedrijf eischt, in verband met den invloed van de Winkelsluitingswet op de concurrentievoorwaarden van de verschillende winkelbedrijven.

Het wil ons daarom voorkomen, dat de gedragslijn van het gemeentebestuur van Uwe gemeente in deze zaak niet juist is.

Blijkens mededeeling is het gemeentebestuur naar aanleiding van adressen van organisaties van winkelbedienden met die organisaties en met de organisaties der winkeliers in overleg getreden omtrent de regeling van gemeentewege van één vrijen middag. En het resultaat van dit overleg schijnt nu te worden, dat van gemeentewege een vaste middag zal worden bepaald, welke regeling dan alleen niet gelden zal voor de winkeliers, die bij collectief arbeidscontract met hun personeel omtrent een anderen vrijen middag zijn overeengekomen.

Naar onze meening wordt hiermede aan art. 6 van de Winkelsluitingswet een toepassing gegeven, die de bedoeling van dit artikel miskent en die wij daarom niet zouden willen aanbevelen. Het is alleszins begrijpelijk, dat het personeel gaarne op een bepaalden vasten middag (niet op een vóórmiddag) vrijaf heeft. Doch art. 6 is niet in de wet opgenomen om het personeel in dit opzicht tegemoet te komen, doch om de bedrijfsbelangen te dienen. En daarmede heeft de Gemeenteraad rekening te houden.

Art. 6 bedoelt ook niet de contrôle op de uitvoering van het werktijdenbesluit te vergemakkelijken, een motief, dat nog wel eens door personeelsorganisaties ter staving van haar verzoek, om van gemeentewege een vasten vrijen middag vast te stellen, wordt aangevoerd.

O. i. is dit argument, aangenomen dat het te dezer zake zou mogen worden gebruikt, zeer zwak. Ook zonder winkelsluiting lijkt het zeer wel mogelijk een behoorlijke contrôle op de uitvoering van het werktijdenbesluit te oefenen. Indien een voldoende contrôle mogelijk is t. a. v. fabrieken en werkplaatsen, zal die contrôle zeker ook mogelijk zijn t. a. v. winkels, waarin als het ware onder het oog van het publiek gearbeid wordt. In elk geval is de administratieve contrôle niet een zaak voor de gemeente maar een zaak voor het Rijk, zoodat de wensch naar een meer afdoende contrôle voor de gemeente nog geen argument behoeft te zijn,

om een maatregel als genoemd in art. 6 te nemen. Het bedoelde argument is echter in het geheel niet ter zake dienende, omdat art. 6 met het oog op de bedrijfsbelangen in de wet is opgenomen.

Naar onze meening handelt de Gemeenteraad het meest in den geest van de wet — hetwelk toch zeker een eisch is van het a.r. beginsel — wanneer hij bij de vraag omtrent de toepassing van art. 6 der Winkelsluitingswet te rade gaat met de belangen der verschillende winkeliers, speciaal in verband met de tengevolge van het werktijdenbesluit en de Winkelsluitingswet gewijzigde concurrentievoorwaarden.

En daarbij wil het ons voorkomen, dat er voor overleg vanwege het gemeentebestuur te dezer zake geen aanleiding bestaat, wanneer alleen van de zijde der personeelsorganisaties, doch niet tevens ook uit het bedrijf zelf de wensch daartoe wordt kenbaar gemaakt.

Ook ingeval slechts een deel der winkeliers met den wensch van het personeel accoord gaat achten wij het vaststellen van een bepaalden middag voor alle winkelbedrijven niet zonder ernstige bedenking.

Door een dergelijken maatregel grijpt de gemeente tamelijk diep in het winkelbedrijf in, tot schade van sommige takken van dit bedrijf. De ééne winkel kan beter op dezen, de andere op dien dag 's middags of 's morgens sluiten. Dit hangt niet alleen af van het bedrijf, dat in dien winkel uitgeoefend wordt, doch evenzeer van de plaats, waar die winkel gevestigd is en dikwijls zelfs van het seizoen. Het is onmogelijk, dat het gemeentebestuur met al deze verschillende omstandigheden in haar verordening rekening kan houden. Want de regeling moet noodgedwongen min of meer uniform zijn. Wel kan misschien voor bepaalde bedrijven of gedeelten van bedrijven een speciale dag worden vastgesteld, die desnoods nog op verschillende tijden van het jaar zou kunnen wisselen, doch zekere uniformiteit zal toch gehandhaafd moeten blijven, wil er eenige contrôle mogelijk zijn. En daarom zal de gemeente, wanneer zij eenmaal haar hand naar deze zaak uitstrekt, toch altijd zien, dat de schade, die zij eenerzijds tracht te voorkomen, weer anderzijds in verscherpten vorm wordt gevoeld.

Daarbij denken wij speciaal aan de belangen van de winkeliers, die zonder personeel werken. Ten aanzien van deze winkeliers beteekent het vaststellen van een bepaalden middag een zeer ernstige beperking van hunne bedrijfsvrijheid. Het nadeel van deze beperking zal des te scherper worden gevoeld naar gelang de economische crisis plaatselijk sterker doorwerkt en deze bedrijfsbelemmering zal van des te meer beteekenis zijn, naar gelang het aantal van de alleen werkende winkeliers groot is.

Het lijkt ons niet noodzakelijk, dat de Gemeenteraad zijn houding uitsluitend bepalen laat door de vraag, of al of niet de meerderheid van de belanghebbende winkeliers een gemeentelijken maatregel verlangt. Deed hij dit, dan zou in Uwe gemeente stellig niet van gemeentewege een vrijen middag worden vastgesteld. Doch eenigermate zal toch de Gemeenteraad wel mogen rekening houden met de verhouding tusschen het

aantal winkeliers, dat met en dat zonder personeel werkt. En waar nu in Uwe gemeente het aantal alleen werkende patroons het viervoudige bedraagt van dat der patroons, die winkelbedienden in hun dienst hebben, mag, dunkt ons, de Gemeenteraad zich wel twee maal bedenken alvorens een sluitingsmiddag van gemeentewege vast te stellen. N.

2. VRAAG:

Bij den Raad onzer gemeente — die in meerderheid R.K. is — is een voorstel van B. en W. aanhangig om het naburige zeestrand te pachten van het Rijk en van gemeentewege in exploitatie te nemen. Het ligt daarbij in het voornemen den verkoop op het strand gedurende den Zondag vrij te laten, doch dans en muziek gedurende den Zondag en alcoholverkoop ook gedurende de werkdagen te verbieden.

Nu is mijn vraag, of een dergelijke strandexploitatie, volgens a.r. standpunt, mag geacht worden op den weg der gemeente te liggen? Of behoort de gemeente deze zaak aan particulieren over te laten? Verpacht het Rijk ook aan particulieren? En kan de gemeente ook bij particuliere exploitatie muziek- en dansuitvoeringen gedurende den Zondag verbieden?

De groote moeilijkheid is, dat, indien we tegen het voorstel stemmen, tot ons de vraag kan worden gericht: ja, maar wat dan? Want zooals de toestand bij het baden op het strand thans is kan hij niet blijven.

ANTWOORD:

De antirevolutionaire politiek maakt onderscheid tusschen de taak der Overheid en die der maatschappij. Tot de taak van de maatschappij rekt zij het bedrijfsleven in zijn verschillende vertakkingen. En al is het, dat in sommige gevallen op de Overheid de plicht rust bepaalde bedrijfstakken zelve in exploitatie te nemen, regel is, dat de Overheid zich van dergelijke exploitatie onthoudt en aan het particulier initiatief den voorrang laat.

Van dezen regel moet de Overheid afwijken ingeval overheidsexploitatie noodzakelijk blijkt ter voorkoming van machtsmisbruik van particuliere bedrijfsleiders. Zoo ten aanzien van de z.g. monopolistische bedrijven als licht- en waterleidingbedrijven. Ten aanzien van dergelijke bedrijven heeft immers een jarenlange ervaring, zoowel hier te lande als in het buitenland, geleerd, dat zonder rechtstreeksche overheidscontrôle door middel van overheids-exploitatie misbruiken (met name een financieele uitbuiting van het publiek) en een minder goede verzorging van algemeene volksbelangen (b.v. het niet brengen van waterleiding in streken

en buurten, waar het bedrijf weinig financieel resultaat afwerpt) zeer bezwaarlijk te vermijden zijn.

De vraag is nu echter, of ook in dit geval zoodanige redenen aanwezig zijn, dat in afwijking van den regel door het gemeentebestuur de exploitatie van het badterrein moet worden ter hand genomen. En die vraag meenen wij ontkennend te moeten beantwoorden.

Men zou een zeebadinrichting een monopolistisch bedrijf kunnen noemen, omdat de gelegenheid tot uitoefening van een dergelijk bedrijf beperkt is. Die gelegenheid is echter niet zoo beperkt, dat dit monopolistisch karakter tot uitbuiting van het publiek of minder goede verzorging van de belangen der badplaatsbezoekers aanleiding geven zal. Laat de exploitatie van een particuliere maatschappij te wenschen over, dan zal de concurrentie van naburige badplaatsen en de mogelijkheid, om naast het badplaatsbedrijf een ander bedrijf te vestigen, deze maatschappij wel spoedig tot andere gedachten en een betere verzorging van de haar toebetrouwde belangen brengen. Trouwens, in de meeste badplaatsen, met name ook in Scheveningen en Noordwijk, is het niet de gemeente, doch een particuliere maatschappij, die het badhuis (Kurhaus) c. a. en een groot deel van het strand exploiteert, zonder dat zich ernstige bezwaren doen gevoelen.

Terloops zij hierbij nog opgemerkt, dat het Rijk ook aan particulieren, die aan de daartoe gestelde eischen voldoen, strandterrein voor het exploiteeren van een badbedrijf verhuurt. Zelfs treden in den regel particuliere maatschappijen als huurders op en slechts bij uitzondering gemeenten.

Men zou voorts als tweede argument tegen exploitatie door particulieren kunnen aanvoeren, dat de gemeente bij eigen exploitatie meer invloed oefenen kan in het belang van Zondagsrust en zedelijkheid. Doch dit argument snijdt geen hout.

De wettelijke bevoegdheid van de gemeente, om maatregelen te nemen in het belang van Zondagsrust en zedelijkheid is nagenoeg even groot, wanneer de gemeente niet het strand huurt als wanneer ze het wel doet. Wat de gemeente bij het huren van het strand eventueel zou verbieden aan een exploitant, die namens haar strand en badhuis exploiteert, kan zij ook bij politieverordening verbieden. Zelfs staat zij nog vrijer als Overheid tegenover een exploitant, die rechtstreeks van het Rijk huurt dan die namens de gemeente exploiteert, omdat zij in het laatste geval meer dan in het eerste met de financiële belangen van dien exploitant heeft rekening te houden.

De gemeente is thans zonder eenigen twijfel bevoegd, om bij politieverordening voorschriften te geven, ook met betrekking tot het gebruik van het verpachte gedeelte van het strand. In verschillende badplaatsen (o. a. ook in Den Haag) maakt de gemeente van die bevoegdheid gebruik. En die bevoegdheid blijft onverzwakt gehandhaafd, indien een particuliere maatschappij het strand van het Rijk huurt.

En evenzeer is de gemeente bevoegd voorschriften vast te stellen met betrekking tot muziek- en dansuitvoeringen in hotels of restaurants en ten aanzien van den verkoop op het strand, welke verkoop straks trouwens valt onder de bepalingen der Winkelsluitingswet. En zelfs zou de Gemeenteraad door gebruikmaking van zijn bevoegdheid krachtens art. 7 1e lid der Drankwet kunnen voorkomen, dat door B. en W. vergunningen voor den verkoop van sterken drank werden verleend of althans dien verkoop op bepaalde dagen kunnen verbieden.

Slechts in één opzicht zou de gemeente bij eigen exploitatie verder kunnen gaan dan bij exploitatie door een particuliere maatschappij. Bij eigen exploitatie zou de gemeente zelfs de z.g. besloten gezelschappen in badhotels en restaurants onder haar contrôle kunnen nemen, doch alleen dan, indien zij die exploitatie niet aan den een of anderen pachter doch aan haar eigen ambtenaren opdroeg. Dit verschil is echter zonder practische beteekenis en wel ten eerste, omdat een gemeentebestuur er niet licht aan denken zal, een badhotel of badrestaurant door eigen personeel te laten bedienen, en voorts, omdat — zelfs indien zij dit wel deed — aan besloten gezelschappen in hotels of restaurants toch uit bedrijfsbelang de noodige bewegingsvrijheid zou moeten worden gelaten.

Verder zou men zich nog kunnen beroepen op de mogelijkheid, dat er geen particulier of particuliere maatschappij bereid zal worden gevonden, het strand van het Rijk te huren, terwijl thans het baden tot ongewenschte toestanden aanleiding geeft.

Echter zouden wij hiertegenover willen stellen, dat de Gemeenteraad het in zijn hand heeft, om aan die ongewenschte toestanden een eind te maken door bij politieverordening regelen vast te stellen met betrekking tot het baden, b.v. een voorschrift, dat het ontkleeden slechts in tenten of loodsen of andere aan het oog van het publiek onttrokken ruimten en slechts op het strandgedeelte, daartoe door B. en W. aangewezen, mag plaats hebben. Trouwens, indien een behoorlijke badgelegenheid in Uw gemeente ontbreekt, zou de gemeente kunnen volstaan met het inrichten van een eenvoudige badgelegenheid, gelijk in verschillende steden gemeentelijke zweminrichtingen en aan het Scheveningsche strand een gemeentelijk zeebad is ingericht. Een complete badplaatsexploitatie is daarvoor onnoodig.

Op grond van het bovenstaande lijkt aanneming van het voorstel van B. en W. ons ongewenscht. Wordt het voorstel aanvaard dan zal het te bezien staan, of van gemeentewege de maatregelen genomen worden, met name die met betrekking tot de Zondagsrust, die van a.r. zijde noodzakelijk worden geacht. En daarom temeer is er reden, om niet mede te gaan met het voorstel van B. en W. Door aanvaarding van dit voorstel zou men mede de verantwoordelijkheid op zich nemen voor de zedelijke en religieuse gevaren, die het moderne strandleven oplevert. N.

3. VRAAG:

In onze kiesvereniging is de wensch uitgesproken, dat in de instructie van het onderwijzend personeel aan de openbare school zal worden opgenomen, dat het personeel verplicht is bij de leerlingen liefde aan te kweken voor Vorstin en Vaderland en eerbied voor onze nationale instellingen.

Bij mij komt de vraag op: „Wordt daardoor de openbare school niet voor een deel der sollicitanten gesloten, wier benoembaarheid tot eenige betrekking bij andere wetten is gewaarborgd?”

ANTWOORD:

Naar onze meening bestaat er geen wettelijk of politiek bezwaar, dat de Raad in de instructie der onderwijzers van de openbare school een bepaling opneemt, waarbij zij gewezen worden op hun plicht om eerbied aan te kweken voor Vorstin en Vaderland en voor de nationale instellingen.

Het aankweken van „liefde” voor Vorstin enz. is misschien wel een wat te zware eisch. Doch de plicht om eerbied aan te kweken ligt geheel in de lijn van de L. O. wet. Immers het bekende art. 42 van de L. O. wet schrijft voor, dat het schoolonderwijs onder het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden o. m. wordt dienstbaar gemaakt aan de opleiding der kinderen tot alle christelijke en maatschappelijke deugden. En onder die christelijke en maatschappelijke deugden neemt de eerbied voor het Hoofd van den Staat, voor het Vaderland en voor de nationale instellingen toch zeker, naar algemeene overtuiging, een voorname plaats in. Wij meenen daarom, dat de Gemeenteraad niet in het minst zijn bevoegdheid overschrijdt, wanneer hij in de instructie der onderwijzers nog eens speciaal den nadruk op dezen plicht legt.

Wat de grondwettelijke benoembaarheid tot openbare ambten aangaat, dit grondwettelijk beginsel zal door een dergelijke bepaling niet worden geschonden. Want dit beginsel beteekent niet dat iedereen die zich aanbiedt ook inderdaad benoemd moet worden. Doch het bedoelt dat, wanneer er candidaten zijn van onderscheiden politieke en godsdienstige richting, die de bekwaamheid en geschiktheid hebben de taak die het ambt oplegt, *volgens de eischen van wet en practijk* te vervullen, niet aan hun godsdienstige of politieke overtuiging een argument mag worden ontleend om een of meerdere van die candidaten uit te sluiten.

N.

4. VRAAG:

Op onze gemeentebegroting prijkt telkenjare een post van f 200 voor schoolvoeding en -kleeding. De rechtsche raadsfracties stemmen

steeds tegen, omdat zij meenen, dat dergelijke voorziening niet over de school maar over de ouders moet loopen. Telkenjare vraagt het College van B. en W. aan het Bestuur onzer school, of dit ten behoeve van zijn leerlingen van dezen post gebruik wenscht te maken, wat steeds ontkennend wordt beantwoord.

Tot dusver gaf dit geen moeilijkheden. Thans is echter de moeder van een paar onzer leerlingen naar den Burgemeester gegaan (buiten onze voorkennis) en heeft gevraagd om klompen voor hare kinderen. De Burgemeester zou geantwoord hebben, dat hij deze zaken niet kan verstrekken, daarbij opmerkend, dat zij hare kinderen maar niet van de openbare school had moeten afnemen, wat voor enkele jaren gebeurd is. Met de moeder van een ander gezin uit onze gemeente, wier kinderen naar een Christelijke school in een naburige gemeente gaan, is het evenzoo afgeloopen.

Beide gezinnen behooren niet tot onze kringen, komen ook niet voor diaconale verzorging in aanmerking en zijn dus op die van de burgerlijke gemeente — een burgerlijk armbestuur is hier ter plaatse niet — aangewezen.

Nu is van particuliere zijde in den eersten nood voorzien en zoo noodig zal dit ook verder kunnen geschieden. Maar ik zou gaarne Uw advies hebben of deze gang van zaken wel juist is.

Het is te begrijpen dat B. en W. den gevraagden steun niet uit de post van f 200 kunnen bestrijden, omdat die voor schoolvoeding en -kleeding is uitgetrokken.

Zouden B. en W. echter niet gehouden zijn — voorzoover van verplichting van gemeentelijke armenzorg sprake kan zijn — om gezinnen waarvan de kinderen *niet* naar de openbare scholen gaan, zoo noodig uit de armenkas van het noodige te geven, dat die kinderen naar school kunnen gaan? Dit geldt vooral voor die kinderen, die in genabuurde gemeente de school bezoeken, maar toch ook voor die in eigen gemeente. Wij behoeven ons toch niet te onderwerpen aan de voor de openbare scholen dienende regeling? Wat adviseert U?

ANTWOORD:

De Burgemeester is niet bevoegd om aan de ouders voedsel of kleeding voor hunne kinderen te verstrekken uit den daarvoor bestemden post op de gemeentebegroting. Voedsel en kleeding moeten rechtstreeks aan de kinderen verstrekt worden en — voorzoover de Gemeenteraad zich beperkt tot het verleenen van subsidie — uitsluitend door een voor dit doel

opgerichte vereeniging of commissie of schoolgestuur (zie het K. B. van 19 November 1900 zooals dit later gewijzigd is).

De ouders kunnen zich echter wel wenden tot B. en W., die volgens de Armenwet bij gebreke van een burgerlijk armbestuur met de burgerlijke armenzorg in de gemeente zijn belast. Meenen B. en W. dat in dit geval geen aanleiding bestaat voor het bieden van ondersteuning, dan zal de belanghebbende steunaanvrager zich bij die beslissing moeten neerleggen, aangezien hij geen recht heeft op steun. Artikel 30 van de Armenwet sluit uitdrukkelijk hooger beroep van dergelijke beslissingen uit.

Wanneer echter blijkt dat B. en W. een moeder geen steun verleenen, omdat hare kinderen voedsel en kleeding zouden kunnen verkrijgen bij het bezoeken van een openbare school en omdat zij door hare kinderen naar de bijzondere school te sturen hen de gelegenheid afsnijdt om schoolvoedsel en -kleeding te verkrijgen, is er o. i. aanleiding voor ingrijpen van hooger hand. Artikel 32 van de Armenwet biedt daartoe de gelegenheid. Dit artikel bepaalt toch, dat indien ondersteuning geweigerd wordt met de kennelijke bedoeling om armen uit te sluiten op gronden, niet overeenkomende met de bestemming van de burgerlijke armverzorging, door de Kroon kan worden beslist, dat ondersteuning moet worden verleend, aan welke beslissing B. en W. gehouden zijn uitvoering te verleenen. Dit beteekent niet dat de vrouw in dat geval een recht van beroep heeft. Hare bevoegdheid bepaalt zich er toe om in een schrijven de aandacht van de Regeering op het geval te vestigen en op die wijze een beslissing van de Kroon uit te lokken.

Alvorens zij daartoe overgaat is het echter wel wenschelijk, dat buiten twijfel staat, dat door B. en W. inderdaad op dien grond steun geweigerd wordt, ondanks het feit, dat er overigens wel aanleiding is voor steunverleening. Het is ons niet bekend, of dit op het oogenblik reeds voldoende vast staat. In elk geval zou daarnaar een onderzoek kunnen worden ingesteld. Blijkt uit het onderzoek van dit geval of van een ander dergelijk geval, dat zich later mocht voordoen, dat B. en W. inderdaad op den bedoelden grond steun weigerden, dan zouden wij raden Uw bemiddeling aan te wenden, teneinde deze zaak bij de Regeering (Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw) aanhangig te maken.

Artikel 32 der Armenwet wordt slechts zelden toegepast. Doch met het oog op dergelijke gevallen biedt het een welkome gelegenheid om een principiele uitspraak van de Regeering uit te lokken.

N.

CORRESPONDENTIE

Wij ontvingen onderstaand schrijven van Prof. Jhr. Dr. B. C. DE SAVORNIN LOHMAN en brengen dit gaarne ter kennis van de lezers van dit tijdschrift.

Utrecht, 30 April 1931.

Hooggeachte Redactie,

Uw door mij ten zeerste gewaardeerde bespreking van mijn rectorale rede over „het eigen Recht der Overheid” in uw vorig nummer geeft mij een enkele opmerking in de pen, al is het mijn voornemen, in het algemeen niet op kritieken in te gaan. Ik hoop, dat U bereid zult zijn mijn stuk te plaatsen, hoewel mij niet onbekend is, dat gewoonlijk anti-kritieken ter zijde worden gelegd.

Het betreft echter een zeer belangrijk principieel punt, waaromtrent, naar mij ook van andere zijde, o. a. uit ontvangen brieven bleek, zeker misverstand bestaat aangaande mijn bedoeling, een misverstand, dat ik gaarne zag opgehelderd.

U oppert op bl. 185/186 de bedenking, dat mijn betoog over de verhouding der Overheid tot de rechtsovertuiging der onderdanen niet geheel bevredigend is, omdat daarin niet voldoende uitkomt, dat de „tolerantie der volksgenooten”, voorzover die althans in wettelijk- en gewoonterecht of zelfs in de rechtsopvattingen der bevolking haar steunpunt vindt, toch ook een zekere normatieve beteekenis heeft, al moet deze onderscheiden worden van het principieel religieus karakter van het eigen recht der Overheid.

Ik ben het daarmee volmaakt eens, zooals naar mij voorkomt ook wel uit mijn rede valt af te leiden. Met name verwijs ik naar mijn beschouwingen over het kiesrecht op bl. 24 mijner oratie, alwaar door mij als rechtsgrond voor de toekenning der kiesbevoegdheid onder meer wordt genoemd: „de *plicht* der Overheid, om in de maatschappij in het stadium waarin zij in onze westersche staten verkeert, het *recht* des Volks op representatie bij de Overheid te erkennen”. Voorts worden hier, gelijk ook op andere plaatsen „*Overheidsrecht*” en „*Volksrecht*” tegenover elkander gesteld. Uit deze, door mij woord voor woord overdachte formuleringen ¹⁾ blijkt reeds, dat ik geenszins blind ben voor het normatief karakter van de volksovertuiging.

¹⁾ Op de thans door mij geursiveerde woorden komt het vooral aan.

Maar er is meer, dat U echter niet bekend kan zijn.

Nog in de laatste drukproef volgde juist op de woorden, die aanleiding gaven tot uw zeer verklaarbare kritiek (bl. 10), de volgende passus:

„In bepaalde gevallen kan het [echter] — ziehier de thesis van het gezag — de plicht der Overheid zijn tegen die rechtsovertuiging (van het volk) in te gaan. Gelijk het in omstandigheden — ziehier de contra-thesis van de vrijheid, die echter verder buiten beschouwing blijft — plicht van den onderdaan kan zijn, zich tegen het Overheidsgezag te verzetten: er is ook, zoo leerde GROEN VAN PRINSTERER op zijn bekenden paradoxalen trant, een „anti-revolutionaire revolutie”, terwijl ik in een noot verwees naar *Ned. Ged.* V bl. 354: „Reeds in 1831 wist ik, dat er een *antirevolutionaire* revolutie kan zijn.”

Ik heb deze passage bij de laatste revisie geschrapt.

Uit tweeërlei overweging.

Ten eerste omdat ik vreesde, daardoor de aandacht op zijpaden te leiden.

Ten tweede, omdat door deze woorden de verkeerde indruk zou kunnen worden gewekt, alsof het recht der Overheid, eigen wil te doen gelden eenerzijds en het recht van verzet van den onderdaan, zooals dit tenslotte in het recht van den opstand culmineert anderzijds, door mij op één lijn zou worden gesteld, terwijl het eerste recht als het ware een *normaal* karakter draagt en het tweede *exceptioneel* van aard is. Ongeveer zooals door U op bl. 185/186, naar ik vermoed, wordt bedoeld.

Achteraf betreur ik evenwel, dat ik dien passus niet heb laten staan, zij het ook na een geringe correctie om de laatste misvatting te voorkomen. Want het gevolg van de schrapping is geweest, dat men hier en daar in mijn rede heeft meenen te moeten lezen een min of meer eenzijdige tendenz ten gunste van den factor „gezag”, alhoewel ik er in mijn ziel van overtuigd ben, dat de factor „vrijheid” zeker niet van minder beteekenis is, beide natuurlijk gebonden aan een hoogste wet. Ik zou mij niet christelijk-historisch of anti-revolutionair kunnen noemen, als ik die overtuiging niet had.

Natuurlijk moest in verband met den opzet mijner rede het tweede element wat in de schaduw blijven. Ik had het echter, dat erken ik gaarne, meer relief kunnen geven en zou dat m.i. in voldoende mate hebben gedaan, indien ik mijn oorspronkelijke redactie in hoofdzaak zou hebben gehandhaafd. Maar het is misschien voor de beoordeeling van mijn bedoeling niet zonder eenig belang vast te leggen, dat ik van meet af op dit punt het inzicht heb gehad, dat ook uit uw bespreking doorstraalt en dat ik daartoe niet behoefde te worden gebracht door de op mijn rede geoefende kritiek.

Met bijzonderen dank voor de plaatsing in uw door mij altijd met buitengewoon genoegen gelezen tijdschrift, noem ik mij gaarne

Uw dw.

B. C. DE SAVORNIN LOHMAN.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

POLITIEKE OPRECHTHEID IN EEN NATIONALE
PARTIJ-GROEPEERING, door Prof. Mr. J. A. EIGEMAN.
Uitgave Nijgh en Van Ditmar N.V., Rotterdam,

Een uitvoerige en goed gedocumenteerde verdediging van een partij-groepeering op den grondslag der nationale gedachte, die de schrijver zoekt in den liberalen staat als de staatkundige verwerkelijking van de Christelijke vrijheidsgedachte, n.l. van de gedachte, dat in de persoonlijke verhouding van God tot mensch, in het geweten, geen ander mensch, geen overheid of staat dus, zich te mengen heeft.

Nieuw is Prof. EIGEMANS denkbeeld allerminst. Reeds THORBECKE's „Christendom boven geloofsverdeeldheid” wijst in deze zelfde richting. En het is dan ook THORBECKE's beginsel, dat Prof. EIGEMAN in verschillende vroegere van zijn hand verschenen geschriften en ook in dit geschrift als grondslag voor onze staatkundige partijgroepeering aanbeveelt.

Ook in dit boek moet de „intellectualistische illiberale” praktijk van de zich noemende liberale partij na THORBECKE menige veer laten. „De schoolstrijd is geweest” — zoo laat Prof. EIGEMAN zich uit — „een strijd voor de consequente toepassing der liberale staatsidee, gevoerd door de zoogenaamde „clericalen” tegen de „liberalen”.

Maar evenmin ontkomen andere politieke groepen, die door hun „sectarisch” streven de nationale eenheid van ons volk zouden verstoren, noch de Regeering die, met name door het Radiobesluit, dat streven in de hand zou hebben gewerkt, aan schrijvers critiek.

Natuurlijk beseft ook Prof. EIGEMAN ten volle de moeilijkheid, om in ons volksleven met zijn sterk uiteenlopende geestelijke schakeeringen een (wat hij noemt) nationale partijgroepeering te verwezenlijken. De vraag blijft echter, of de grondslag, dien hij aanwijst, voor dat doel bruikbaar is. En inzoover hij die bruikbaarheid in zijn boek poogt aan te wijzen, is zijn redeneering zwak en onbevredigend.

Wat de schrijver als nationale, tevens historische en christelijke, gedachte voor deze nieuwe partijgroepeering aanbeveelt, is niet een positief richtsnoer, een eenheid van nationaal denken, zonder welke op staatkundig gebied de antithese tusschen links en rechts niet kan worden overbrugd, doch een vorm zonder inhoud, een zuiver formeele en negatieve vrijheidsidee, die noch historisch, noch christelijk is. Niet historisch, omdat de staatkundige vrijheid, die reeds ten tijde van de Republiek

ons land ten voorbeeld voor geheel Europa maakte, niet in de negatieve vrijheidsidee van een zwevend „Christendom boven geloofsverdeeldheid” haar steunpunt vond doch uitvloeisel was van de Calvinistische belijdenis van 's menschen rechtstreeksche verantwoordelijkheid tegenover God. Niet christelijk, omdat het Christendom slechts vrijheid erkent in en door gebondenheid aan Gods gebod, terwijl de liberale vrijheidsgedachte, die de autonomie van 's menschen geweten ten troon verheft, met het Christendom niets gemeen heeft.

Niet bij de historie van ons land, doch bij de beginselen der Fransche revolutie behoort deze nationale gedachte thuis. En de toepassing van die gedachte is noch gedurende, noch na THORBECKE's leven in staat gebleken de nationale eenheid van ons volk en waarachtige geestelijke vrijheid te waarborgen, doch heeft integendeel de verdeeldheid, onvrijheid en ontkerstening van ons volksleven bevorderd.

Wijl Prof. EIGEMAN de door hem verdedigde nationale gedachte als een uitsluitend formeel en negatief beginsel opvat, is het ook niet te verwonderen, dat hij bij verschillende politieke partijen, met name bij de Protestantsche en liberale, aanknoopingspunten vindt voor een nieuwe partijgroepering. Doch hiermede is hare bruikbaarheid voor het gewenschte doel niet bewezen. Prof. EIGEMAN doelt hier op een vrucht, doch laat ter zijde den boom, waaruit die vrucht voorkomt. Hij wijst op een consequentie, doch niet op de levensovertuiging, waaruit die consequentie voortvloeit. Want niet historie of vrijheid doch het geloof in de Goddelijke openbaring en in de bindende kracht dier openbaring ook op het terrein der politiek is het essentiele, dat de politiek van linker- en rechterzijde scheidt. Daarom bewijst Prof. EIGEMAN's betoog allerminst de levensvatbaarheid van de door hem geformuleerde nationale gedachte.

Het laatste deel van het boek is gewijd aan de toepassing van de liberale gedachte ten aanzien van onderwijs, openbare godsdienstoefening, radio-omroep, de verhouding van Indië en Koninkrijk en het sociale vraagstuk.

Het slothoofdstuk geeft een verdienstelijk overzicht van de beteekenis onzer nationale zelfstandigheid en bestrijdt het streven naar eenzijdige ontwapening.

N.

HET SOCIALISME, door Prof. Dr. P. A. DIEPENHORST.
Uitg. J. H. Kok N.V. Kampen 1930.

Plaatsgebrek verhinderde ons eerder gevolg te geven aan ons voornemen in deze rubriek aan te kondigen het bovenstaande werk van prof. DIEPENHORST, een bundeling van enkele belangrijke en met breede leetuur-opgaven voorziene opstellen over het socialisme.

Ieder, die op de hoogte wil blijven van een der belangrijkste politieke en maatschappelijke stroomingen, dient kennis te nemen van deze populair-wetenschappelijke verhandeling, waarvan de lectuur een ontspanning is door de vlotte en bloemrijke stijl van den auteur. De weetgierige lezer kan uit de aan ieder hoofdstuk toegevoegde aanteekeningen een schat van gegevens putten om zijn kennis te verdiepen. Zoo leent dit boek zich ook bij uitstek voor leidraad van besprekingen of inleidingen op studieclubs.

Meer misschien nog dan het historisch gedeelte, dat — jammer genoeg — niet in allen deele „tot op heden” werd bijgewerkt, zal het kritisch gedeelte de belangstelling weten te boeien en ruime stof bieden om den tegenstander principieel te bestrijden.

Ziehier een overzicht van de behandelde stof. Na een inleiding worden achtereenvolgens geschetst: het z.g. utopistisch socialisme, Karl Marx, Marxisme en Anarchisme, Ferdinand Lassale en zijn stelsel, Revisionisme en Bolsjewisme (dit laatste opstel verscheen in *Antirevolutionaire Staatskunde*, driem. jg. II en III, zooals men zich herinneren zal) en tenslotte de Labour-partij.

Het kritische deel behandelt: het socialisme en de(n) godsdienst, de strijdwijze van het socialisme en deszelfs economisch ideaal.

Laten de vooraanstaande antirevolutionairen toch de aandacht der jongeren vestigen op dit boek, dat zij allen moeten gelezen hebben... en bestudeerd, willen zij straks paraat zijn in den politieken strijd. Het is mijn vaste overtuiging, dat dit boek nog veel en goed werk kan doen.

B.

INSTELLING VAN BEDRIJFSRADEN *)

DOOR

MR. P. BORST.

In het najaar van 1930 verraste Minister VERSCHUUR de politieke wereld met de publicatie van een Voorontwerp van Wet tot instelling van bedrijfsraden. Eenige weken hield het de belangstelling gaande van de pers. De Hooge Raad van Arbeid, aan wien het ontwerp ter advies was toegezonden, benoemde een studie-commissie, wier rapport met eenige spanning wordt tegemoetgezien.

Ter wille van de actualiteit dient ons tijdschrift niet langer te wachten met de bespreking van de beteekenis en den hoofdinhoud van dit wetsontwerp, temeer waar bij deze materie principes zijn betrokken, die de antirevolutionaire politiek rechtstreeks raken.

De indeeling van dit artikel denken we ons als volgt.

Aan de beschrijving van den hoofdinhoud van het voorontwerp gaan vooraf enkele historische opmerkingen, zulks om de beteekenis van het onderwerp in het kader van dezen tijd scherper aan te geven. Als we daarna den korten inhoud hebben vermeld, treden we in een algemeene waardeering van hetgeen ons werd geboden, gevolgd door de bespreking van enkele voorname detailkwesties. Als we zoo hebben gezien, wat het ontwerp ons brengt, duiden we even aan datgene, wat het ontwerp *niet* brengt, maar wat toch nagestreefd moet worden, wil ooit de gedachte, die in deze wetsproeve is belichaamd, tot volle werkelijkheid komen.

* *
*

*) Het is in geen enkel opzicht de bedoeling om critiek te leveren op den inhoud van deze belangrijke bijdrage, wanneer de Redactie er nog eens de aandacht op vestigt, dat ons Orgaan strekt ter *bevordering van de studie* der A.R. beginselen. Wat wij plaatsn, is dus geen uitspraak van officieele partij-organen.

De gedachte immers, waarop de instelling van bedrijfsraden volgens het plan VERSCHUUR berust, noemen we met een kort woord: *bedrijfsorganisatie*, hoezeer deze term ook voor velerlei uitlegging vatbaar is. Het gaat hier om een vorm van uitwerking der idee van de *ordering der maatschappij door uit die maatschappij zelve opgekomen of ingestelde organen*. Niet de staat alleen heeft zijn regelen en voorschriften; er zijn in het leven allerlei kringen en groepen met eigen ordening. In den staat bevinden zich niet een aantal individuen, enkel en alleen gebonden aan de ordening van dien staat, neen, ieder individu is weer in velerlei opzicht deel van andere groepeeringsen, voor elk van wie eigen ordeningen gelden. Die groeps-ordening op het gebied van wat we noemen het economisch leven, in 't bijzonder den handel, den landbouw en de nijverheid, vormt het doel, waarop de gedachte der bedrijfsorganisaties zich richt, ook al is dit een uiteindelijke doel en zijn vooralsnog slechts de eerste stappen op dien weg gezet.

Het gaat dus in laatste instantie om ordening der maatschappij, en als vanzelf denken we daarbij aan den tijd der gilden, toen schier ieder bedrijf, d. i. bedrijfstak of complex van gelijksoortige ondernemingen, zijn eigen keuren en reglementen had, die de onderlinge concurrentie der vakbroeders beperkt en den bedrijfsgeenoot bonden aan velerlei plichten, zulks in het vakbelang en (ook wel) in het algemeen belang.

De gilden zijn voorbij. Deze vorm van ordening der maatschappij is verdwenen, zeer zeker niet het minst door benepen conservatisme in eigen kring, door ingeslopen misbruiken, vooral door kortzichtig vak-egoïsme.

De Fransche Revolutie vernietigde de laatste restjes. Er was geen organische geleiding der maatschappij meer, en er mocht geen nieuwe komen ook. Het coalitie-verbod, vrucht van de oud-liberale vrijheids-gedachte, verbood patroons en arbeiders om nieuwe gilden of vak-vereeningen te stichten. Het individu moest vrij zijn, alleen staan, niet gebonden door ordeningen van de groep.

In het staatkundig leven heeft reeds GROEN de fouten in dit individualisme gezien, maar zich er toch tenslotte bij neergelegd, omdat hij voelde, dat in politicis een individueel kiesrecht, gebaseerd op een partijformatie naar geestelijke beginselen, was te verkiezen boven een groepsvertegenwoordiging, die zich zou onderscheiden naar de belangen, die in elk van haar kringen werden beoogd.

Op het terrein der maatschappij echter waren — ook voor GROEN — de gevolgen van het individualisme al te duidelijk. In den loop der 19e eeuw bracht de ongebreidelde concurrentie, toegepast op de pas ontwikkelde fabriekmatige productie, zóóveel nameloos menschenleed, zóóveel menschenontteering, dat GROEN weemoedig denkt aan den tijd der gilden en verzucht, of men „die associatiën” niet kon doen herleven.

Maar die „associatiën” waren er nu eenmaal niet. Een ordening der maatschappij was er niet. Toen heeft de sociale wetgeving in den nood moeten voorzien. De staat nam het werk over, omdat de maatschappij tekort schoot. De staat had, door den nood gedreven, de *negatieve* taak om in het bedrijfsleven de misbruiken, de gevolgen der zonde, te bestrijden.

De antirevolutionaire politiek heeft dezen vorm van wetgeving steeds gezien als subsidiair, voor noodgevallen. De staatstaak behoort ten aanzien van de bedrijfsverhoudingen niet in de eerste plaats *negatief* te zijn, te bestaan in het weren van het *kwade*, neen, zij dient *positief* te zijn, d. i. het bevorderen van het *goede*, of zooals de in onze kringen zoo bekende formule zegt: „De staat geve leiding en steun aan al het streven naar gerechtigheid en zedelijkheid, dat opkomt uit het organisme der maatschappij zelve”. De staatswet zij slechts in de allernoodzakelijkste gevallen negatief: de verkeerde gevolgen van maatschappelijk egoïsme wegnemen; zij is veel beter positief: de goede gevolgen van maatschappelijke samenwerking steunen. Deze politiek is een erkenning van de souvereiniteit in eigen (bedrijfs) kring, een souvereiniteit, die door den staat slechts noodgedrongen mag worden aangetast, n.l. alleen dan, als de kring zelve in gebreke blijft zijn plicht te doen.

Die gedachte nu, die we in nuce reeds vinden bij GROEN, die door de geschriften van KUYPER en SIKKEL in zekeren zin gemeengoed onder ons is geworden, heeft in de laatste halve eeuw mede een bijzondere kans gekregen door de ontwikkeling der maatschappelijke verhoudingen zelve. Kon men immers bij de totstandkoming der eerste sociale wetten zeggen, dat er geen ordening der maatschappij bestond, die organisatie heeft zich sindsdien geleidelijk ontwikkeld. De arbeiders hebben zich aaneengesloten tot vakvereenigingen. Vele patroons hebben zich vereenigd in werkgeversbonden. Arbeidersbonden in een bepaalde bedrijfstak hielden — helaas meestal na bitteren strijd —

besprekingen met de vereeniging hunner bazen. De vrede — of de wapenstilstand — werd, als gevolg van dit overleg, vastgelegd in een overeenkomst tusschen beide groepen van het bedrijf. Ziedaar de moderne, bedrijfspgewijze zelfordening der maatschappij, het collectieve contract. Dat contract werd uitgebouwd; de bedrijfsregeling der loonen werd aangevuld met diverse andere bepalingen over arbeidstijd, over vacantie, over rechtspraak. De meest uitgebouwde collectieve contracten kennen thans een afzonderlijke regeling van het leerlingwezen (vakopleiding, examens, etc.) en de bedrijfspensionneering; sommige ook de behartiging van algemeene vakbelangen: regularisatie en verruiming van werkgelegenheid, etc.

Als vrucht van overleg tusschen patroons en arbeiders heeft dus die *zelf-ordening der maatschappij* beduidenden voortgang gemaakt. Onderhandelings-, pensioen-, opleidings- en rechtspraak-colleges, als zoovele paritetisch uit patroons en arbeiders samengestelde *bedrijfsraden*, regelen bedrijfsbelangen, die vroeger geen regeling kenden. Wat omstreeks 1870 ontbrak, is thans in den kern aanwezig en iederen dag groeiende.

Juist door het verloop van deze feiten, is de taak der sociale wetgeving van dit oogenblik in hoofdzaak een andere dan ze vroeger was; nu niet negatief: de staat bestrijdt de in de maatschappij bestaande misbruiken; maar positief: de staat steunt de organen in de maatschappij die groeien naar zelf-ordening.

* *
*

Wanneer we thans overgaan tot een korte beschrijving van het voorontwerp tot instelling van bedrijfsraden, zal blijken, dat dit ontwerp den loop der geschiedenis verstaat en dus voldoet aan den eisch van *moderne* sociale wetgeving: het is positief, het is een poging tot steun aan en erkenning van hetgeen in de maatschappij door overleg tusschen werkgevers en werknemers is bereikt.

Het voor-ontwerp zegt n.l. het volgende:

In elk bedrijf, waarin de omstandigheden daartoe aanleiding geven, wordt, hetzij voor het geheele land, hetzij voor een gedeelte des lands door de Kroon, op voordracht van den Minister van Arbeid, een bedrijfsraad ingesteld.

Dit is de kern-zin. Wat een „bedrijf” is, werd hierboven uitgelegd: het is een bedrijfstak, een complex van gelijksoortige ondernemingen,

b.v. het bakkersbedrijf, het schildersbedrijf. De Memorie van Toelichting geeft een preciseering van den vagen zin: „waarin de omstandigheden daartoe aanleiding geven”, door de zeer gewichtige woorden: „Men zal veelal als regel kunnen aannemen, dat alleen die bedrijven rijp zijn voor een bedrijfsraad, waarin het organisatorisch overleg tusschen werkgevers en arbeiders *voldoende is gevorderd*”.

Die bedrijfsraad nu bestaat uit 6 tot 20 leden, en is paritetisch samengesteld. De helft wordt n.l. benoemd door daarvoor in aanmerking komende werkgeversbonden, de helft door arbeidersorganisatiën. Men lette op dit *organisch* kiesrecht, d. w. z. niet de individueele werkgevers en werknemers stemmen (zoals eertijds bij de Kamers van Arbeid) maar de bedrijfsorganen, i. c. de patroons- en werknemersvakorganisaties.

Voorzitter van den bedrijfsraad is òf een onpartijdige derde, òf (bij toerbeurt) een der werkgevers en een der werknemers.

Over de vraag of een bedrijfsraad wenschelijk is, en zoo ja, in welken vorm deze dient te worden ingesteld, ontvangt de Minister advies van een speciaal adviescollege.

De bedrijfsraad vergadert tenminste zes malen per jaar.

Wat is de taak, de werkring van den bedrijfsraad?

1. Allereerst: het plegen van *overleg*. Dit overleg betreft:

a. het ontwerpen van arbeidsvoorwaarden, zoo mogelijk in den vorm van een collectieve arbeidsovereenkomst. Dit is dus de grondvorm van overleg, zooals die reeds sinds vele jaren heeft geleid tot den eenvoudigsten vorm van het collectief contract. Let wel: het is *overleg; niets wordt door den bedrijfsraad bindend, verordenend voorgeschreven;*

b. het ontwerpen van regelen ter bevordering van een goede vakopleiding op school, op cursussen en op de werkplaats. Hier komt reeds een uitbouwsel van 't contract: de leerlingenregeling;

c. het overwegen van maatregelen ter voorkoming en bestrijding van werkloosheid en ter verruiming der werkgelegenheid;

d. het bevorderen van het overleg tusschen den werkgever en de arbeiders in de afzonderlijke ondernemingen, door middel van ondernemingsraden;

e. het bevorderen van het totstandkomen van fondsen en andere instellingen in het belang der arbeiders. We denken hierbij aan een anderen bekenden uitbouw van 't contract: de bedrijfspensioenfondsen.

Eigenlijk vallen hieronder ook de Bedrijfsverenigingen der Ziektewet;

f. het bespreken van de technische en commerciële aangelegenheden van het bedrijf, voorzover van invloed op de positie van den arbeider. Medezeggenschap? We komen er nader op terug, maar men leze de tekst goed: *bespreken*, niet beslissen, — doch ook: méér dan in verband met de arbeidsvoorwaarden; „de positie van den arbeider” is een ruimer begrip;

g. het verzamelen van statistische gegevens;

h. (de samenvatting): het bevorderen van al die maatregelen, welke de goede verstandhouding tusschen werkgevers en arbeiders in het bedrijf kunnen versterken.

2. De bedrijfsraad is een orgaan van *advies en uitvoering*. Hij kan, gevraagd en ongevraagd, adviezen uitbrengen aan de Departementen en vele andere autoriteiten en colleges. Ook over afwijkingen van de sociale wetten (waar b.v. thans ex art. 28, 7e der Arbeidswet de vakverenigingen worden gehoord), in het bijzonder bij enkele met name genoemde details van Ongevallenwet, Invaliditeitswet, Ziektewet en Arbeidswet, beslist de Minister eerst na ingewonnen advies van den bedrijfsraad.

3. De bedrijfsraad is *rechtspraakcollege*, orgaan van beslechting van geschillen, indien bij collectieve arbeidsovereenkomst of andere regelingen is bepaald, dat de bedrijfsraad over de geschillen, die bij de toepassing dier regelingen mochten ontstaan, heeft recht te spreken.

4. Tenslotte is de bedrijfsraad nog orgaan van *bemiddeling*. Als een conflict tusschen arbeiders en patroons ontstaat of dreigt te ontstaan, zal de bedrijfsraad, nog vóór den Rijksbemiddelaar, trachten om het geschil te voorkomen of op te lossen.

Tot zoover de taak van den bedrijfsraad.

Over een eventuele *Centrale van Bedrijfsraden* of Centralen Bedrijfsraad behelst het ontwerp geen artikel. Vooralsnog (denken we hierbij niet aan de vroegere „Kamer van Belangen”?) is daartoe geen aanleiding. Laten eerst de bedrijfsraden zelve zich maar ontwikkelen, zegt de Memorie van Toelichting.

* * *

De hoofdbedoeling van het wetsontwerp samenvattend, komen we tot de volgende twee punten.

Eerstens: *Steun* aan de organisatie der maatschappij, zooals die

zich tot dusver heeft ontwikkeld in de lijn van het collectief contract en zijn uitbouw, door *consolidatie* (bij uitzondering *stimulatie*) van het bedrijfsgewijze *overleg* tusschen werkgevers en werknemers.

In de tweede plaats: *Erkenning* van diezelfde organische ontwikkeling der maatschappij door met behulp van die maatschappelijke organen een vorm te scheppen voor het uitbrengen van *georganiseerd advies* aan de Regeering en andere autoriteiten.

Wanneer we nu moeten overgaan tot de algemeene waardeering van het voor-ontwerp, dienen we ons dus eerst af te vragen, of zijn beide hoofddoelinden beantwoorden aan de principes der antirevolutionaire politiek.

Het antwoord is niet moeilijk.

Wie accoord gaat met de historische uiteenzetting, die aan de beschrijving van het wetsontwerp voorafging, voelt dat daarin reeds de erkenning ligt opgesloten, dat de *bedoeling* van het ontwerp-**VERSCHUUR** geheel en al strookt met de richtlijnen der sociale politiek, die onder antirevolutionair vaandel worden gevolgd. Hier ligt voor ons een voorbeeld van moderne sociale wetgeving, d. w. z. niet negatief zich keerend tegen diverse sociale misstanden, maar positief trachtend te steunen en te erkennen het goede, dat uit het maatschappelijk organisme zelve is opgekomen.

Hoe we in het algemeen tegenover een wetsontwerp als dit staan, is daarmede uitgemaakt.

Maar dan zijn we er nog niet. Al is de *bedoeling* ons sympathiek, zoo moet nog in de tweede plaats worden uitgemaakt, of de *middelen*, die door dit ontwerp ter bereiking van dat doel worden aangewend, al of niet juist zijn.

Vele vragen komen bij ons op. Gaat de weg naar bedrijfsorganisatie van boven af (het verleenen van verordenende bevoegdheid) of van onderen op (uitbouw van 't collectief contract)? Welke rol moet in dit verband de Minister (de Staat) spelen en welke de Commissie van Advies ex art. 8 van het ontwerp? Is de Bedrijfsraad een overheidsorgaan of een bedrijfsorgaan? Wat is de positie der ondernemingsraden? Hoe staat het met de z.g.n. medezeggenschap bij dit ontwerp? Moet in den bedrijfsraad geen vertegenwoordiging opgenomen worden van het algemeen belang, althans van den consument?

Men ziet, hoe betrekkelijk gemakkelijk het ook is, om het eens te

worden over de algemeene beginselen, het wordt moeilijk, als men die beginselen gaat omzetten in een concreet wetsontwerp.

We schorten ons oordeel dus op tot na de behandeling van enkele belangrijke detailkwesties.

Moet aan den bedrijfsraad verordenende bevoegdheid worden toegekend?

De voornaamste detailvraag, die bij dit wetsontwerp kan worden gesteld, is: „Moet aan den bedrijfsraad verordenende bevoegdheid worden toegekend?” De vraag is duidelijk. Zooals men weet, hebben de provinciën, gemeenten en waterschappen de bevoegdheid, om op haar terrein verordeningen te maken, waaraan de burgers op straffe van boete gebonden zijn.

Art. 194 van de Grondwet zegt, dat de wet ook aan andere organen verordenende bevoegdheid kan geven. Moet nu in deze wet aan de bedrijfsraden die bevoegdheid worden verleend? Moet de bedrijfsraad bij verordening de arbeidsloonen kunnen vaststellen, zoodat ieder bedrijfsgenoot daaraan op straffe van boete gebonden is? Mag de bedrijfsraad bindende verordeningen maken over arbeidstijd, medezeggenschap, prijstarieven enz.?

Het wetsontwerp-Verschuur verklaart zich er tegen en wel met de volgende argumenteering: „Naar de meening van ondergeteekende moet daartoe, althans vooralsnog, niet worden overgegaan. Het is niet aanbevelenswaardig de beslissing over de arbeidsvoorwaarden uit handen der vakverenigingen van werkgevers en werknemers te nemen en deze aan een autonomen bedrijfsraad toe te vertrouwen. Men mag aannemen, dat de ontwikkeling der organisatie van het bedrijfsleven nog niet zoodanig is gevorderd, dat de leden der vakverenigingen zich hiermede zouden vereenigen. Nog een ander bezwaar is, dat het toekennen van verordenende bevoegdheid er toe moet leiden, den z.g. onpartijdigen voorzitter als vertegenwoordiger van het algemeen belang een vaste plaats in den bedrijfsraad te geven, met het gevolg, dat practisch in verschillende gevallen een buiten het bedrijf staand persoon, tegen den zin van een der beide belanghebbende groepen, de arbeidsvoorwaarden vaststelt. De samenwerking tusschen werkgevers en arbeiders wordt hierdoor niet bevorderd. Ook moet men aannemen, dat de naleving van de verordeningen van den bedrijfsraad niet voldoende zal zijn verzekerd. Wanneer een verordening op groote

schaal wordt overtreden, zou tot moeilijk doorvoerbare massa-strafmaatregelen een toevlucht moeten worden genomen."

Tegenover deze gedachte nu staat het stelsel der sociaal-democraten, zooals dat is weergegeven in het Rapport der Commissie uit S.D.A.P. en N.V.V. over Bedrijfsorganisatie en Medezeggenschap. De bedrijfsraden hebben volgens dit stelsel verordenende bevoegdheid. Die verordeningen brengen een *gedwongen kartelleering* tot stand. Het economisch bedrijfsleven wordt door haar geheel geregulariseerd; ze betreffen den gemeenschappelijken aankoop van grondstoffen, het uitschakelen van tusschenpersonen, normalisatie, zelfs het gesloten verklaren van bedrijven¹). Van bovenaf wordt alles geregeld en rijp gemaakt voor socialisatie. Alleen van de arbeidsvoorwaarden moet de bedrijfsraad afblijven. De loonen mogen niet van boven af worden opgelegd. Daarover moeten de arbeiders de vrije beschikking houden. Daar geldt de „dynamische kracht der machtsverhoudingen”.

Terloops zij reeds gewezen op het dubbelzinnige van het socialistisch stelsel. Eenerzijds poogt men wel door bedrijfsverordeningen den patroon zijn zeggenschap over commercieele en technische aangelegenheden te ontnemen en die te leggen in handen van een derde, maar anderzijds moet die derde afblijven van het gebied, waar de arbeider zelf reeds voldoende invloed heeft — ja, misschien zijn wil soms wel kan opleggen, n.l. het gebied der arbeidsvoorwaarden. In dezen vorm is het verordeningsrecht o. i. niet meer een zaak van beginsel, maar van tactiek, is het niet meer dan een stap op den weg om de economische macht te veroveren daar, waar men meent, dat men die niet bezit.

Hoe is ons standpunt?

In het vrij gepreciseerde plan voor een bedrijfsorganisatie, dat KUYPER in een reeks *Standaard*-artikelen van 1910 publiceerde, wordt een meening verkondigd, die veel verder gaat dan die van Minister VERSCHUUR. KUYPER'S ideeën waren samengevat aldus²):

„De tegenwoordige stand der organisatie van patroons (trusts en kartels) en der werklieden bewijst, dat de tijd rijpt voor een dwingende organisatie, waarin elk bedrijfsgenoot is opgenomen. In elken bedrijfstak worde de organisatie van patroons eener- en werklieden anderzijds verplicht gesteld met daaraan verbonden stemplicht en evenredige vertegenwoordiging. Er behooren langs dien weg te komen twee colleges, één van patroons, één van werk-

lieden, die elk een eigen voorzitter benoemen, afzonderlijk beraadslagen en besluiten en elk b.v. zes leden aanwijzen voor een hooger en gemengd college, dat zijn voorzitter van de Kroon ontvangt en zelfstandig verordeningsrecht zich ziet toebedeeld.

Al wat in het bedrijf regeling behoeft, worde aan de beslissing van deze organisatie onderworpen, met dien verstande dat ze onderafdeelingen en plaatselijke variëteiten tot haar recht doen komen. Tot de competentie dezer colleges behooren de regeling van het leerlingwezen, de bepaling van werktijdduur voor de onderscheiden vakken, streken en leeftijden, een loonregeling naar bekwaamheid, het zoeken van waarborgen voor tijden van werkloosheid, verzekering tegen ziekte, invaliditeit en ouderdom, de bepaling van den vorm der arbeidscontracten, van fabrieksreglementen, het geven van vrije dagen, de verzekering van Zondagsrust. Langs dezen weg zou men voorts saam kunnen werkzaam zijn voor de vermeerdering van productie en afzet en de afzonderlijke colleges van patroons en arbeiders zouden elk op eigen terrein den bloei van het bedrijf kunnen bevorderen. Ook zou langs dezen weg een scheidsgerecht vasten vorm kunnen erlangen.

De wet verleene deze bedrijfsorganisatie executoriale macht. Formeel af te dwingen door de Overheid, zakelijk uit den boezem van het bedrijf opkomend.

Men achte de uitvoering dezer gedachte niet hopeloos. Als maar eerst op het bedrijf de verantwoordelijkheid voor het bevorderen van het gemeenschappelijk belang rust, zal men ervaren, dat de wet went en de tijd den oorlogstoestand in het bedrijfsleven langzaam doet slijten."

Zooals men ziet, beveelt KUYPER hier de verordenende bevoegdheid aan, al is het hoofdzakelijk op het gebied der arbeidsvoorwaarden, het terrein, dat de socialisten juist in eigen hand willen houden.

Toch gaat KUYPER buitengewoon ver. De vraag is immers niet allereerst, welk terrein door de verordeningen van den bedrijfsraad zullen worden bestreken, maar deze, — òf er überhaupt verordenende bevoegdheid kan worden toegekend. Daarom zegt GERBRANDY ³⁾: „Wel is gedacht aan „uit het leven opkomende bedrijfsorganisatie", toch is op het schema van Kuyper van 1910 deze gedachte niet toepasselijk".

„Uit het leven opgekomen bedrijfsorganisatie", — die gedachte moeten we vasthouden. De bedrijfsorganisatie moet komen „van

onderen op", niet „van boven af". Het is betrekkelijk gemakkelijk, om het geheele sociale leven door verschillende daartoe ingestelde raden te ordenen. Maar één ding is iets moeilijker. Zal die regeling leven in de overtuiging, de conciëntie van de bedrijfsgenooten zelve? Zullen die regelingen worden nageleefd? Of zal ze „van papier" zijn? Menschelijke kracht mogen we niet overschatten. De mensch blijft zwak en gebrekkig. Hij is niet in staat om met één slag een ordening der maatschappij te *scheppen*. Evenmin als we Pan-Europa kunnen decreteeeren⁴). Of we die regeling van boven af krijgen van den Staat zelf of van door hem ingestelde en beschermde organen, de zaak blijft hetzelfde: getracht wordt om alles vanuit een bepaald punt aan de maatschappij op te leggen, zonder dat het in die maatschappij zelve wordt geboren en groeit. We meenen, dat ook KUYPER zijn schema niet zóó sterk heeft bedoeld. In de woorden: „de tijd rijpt, dat..." ligt reeds de erkenning, dat tenslotte niet de mensch als oppermachtig wezen de maatschappij kan construeeren, maar dat hij zelf heeft te buigen voor de macht der feiten, en zich vooraf de vraag heeft te stellen: Is de tijd voor mijn ideeën rijp? Bij die gedachte aanknoopende, zouden we willen zeggen, dat het wel plicht is, om ons aandeel bij te dragen tot het rijp *maken* der tijden.

Geen revolutionaire constructie dus, maar evolutie; dit is voortgaan in de lijn der jongste ontwikkeling. Die ontwikkeling hebben we U geschetst. Ze was: van onderen op. De werknemers organiseerden zich, de werkgevers idem. Collectieve contracten gaven de eerste bedrijfsregeling. Die regeling werd uitgebouwd, en met dien uitbouw moeten we verder. Als ideaal wenkt dan dat uiteindelijk het overgrootste deel der bedrijfsgenooten zich vrijwillig zal schikken onder de in eigen kring ontstane ordeningen, d. i. de besluiten van de algemeene vergaderingen hunner organisaties. Eerst dan kunnen de verordeningen heeten uit het maatschappelijk leven te zijn voortgekomen.

Zoover zijn we nog niet. En de weg er heen is langer dan het scheppen van lichamen met verordende bevoegdheid op papier. Maar de weg is zekerder: als men door propaganda en nog eens propaganda de werkgevers en werknemers in groote meerderheid weet te gewennen aan organisatorische tucht, is de naleving der vereenigingsbesluiten verzekerd, omdat immers dank zij de gevoerde propaganda, de inhoud dier besluiten — althans de verplichting tot naleving — voor den bedrijfsgenoot een stuk overtuiging is geworden.

Is men zóóver, dan zou een overgangstijdperk kunnen aanbreken: de georganiseerde werkgevers en werknemers beslissen over bepaalde punten, b.v. het afsluiten van een Collectief Contract, niet zelf meer, maar ze dragen voor een bepaalden termijn, laten we zeggen vijf jaren, die taak op aan een commissie van vertrouwenslieden, uit beide partijen samengesteld, al of niet met een onpartijdigen voorzitter. Die commissie mag de C.A.O. afsluiten en wijzigen. Voor een bepaald tijdperk krijgt ze krachtens de besluiten der vakorganisaties op zeker terrein een verordende bevoegdheid. Bevalt die proef goed, dan wordt de termijn verlengd en telkens wèèr verlengd, en hebben we langs geleidelijken weg een bedrijfsraad met verordende bevoegdheid verkregen, die op den duur zijn publiekrechtelijke sanctie kan verkrijgen van de Overheid, zulks om ter beteugeling van oneerlijke concurrentie haar op een enkelen out-sider van toepassing te verklaren⁵).

Ziedaar één der lijnen, waarlangs *op den duur* een verordenende bevoegdheid kan worden geboren. Om haar thans wettelijk mogelijk te maken, achten we voorbarig. Niet de Minister, maar de wet zal eens — als 't ooit zoover komt — moeten uitspreken, dat het oogenblik der verordenende bevoegdheid is gekomen.

In verband hiermede bespreken we het bezwaar, door velen tegen het ontwerp VERSCHUUR geuit: De wet is op zichzelf vrij onschuldig, maar het is de *eerste stap* naar de verordenende bevoegdheid en juist daarom zien we in haar een groot gevaar.

Naar onze meening is dit bezwaar overdreven. Als later bij de eindstemming in de Tweede Kamer een wetsontwerp wordt aangenomen, dat *geen* verordenende bevoegdheid aan den bedrijfsraad toekent, zal er toch altijd een nieuwe wet noodig zijn, om dit nog later weer te wijzigen. Als nu de politieke constellatie in ons land zóó wordt, dat een verordenende bevoegdheid van boven of op zeker tijdstip toch door de Kroon en de meerderheid van de Staten-Generaal wordt wenschelijk geacht, zal het er weinig toe of af doen, of die gedachte dan wordt belichaamd in een afzonderlijke nieuwe wet of wel in een wijziging van een reeds bestaande wet.

Iets anders zou het natuurlijk worden, indien reeds thans bij amendement de verordenende bevoegdheid in het Ontwerp-VERSCHUUR zou worden gebracht; ongetwijfeld zou dit een ernstig motief zijn, om bij de eindstemming zich bij de tegenstemmers te scharen.

Als tenminste ooit het voorontwerp de behandeling in de Staten-

Generaal bereikt, een eer, welke immers aan vele wetsontwerpen — laat staan *voor*-ontwerpen — nimmer is te beurt gevallen.

Brengt dit ontwerp medezeggenschap der arbeiders?

De angst slaat menigeen om 't hart, als het woord „medezeggen” hem in de ooren klinkt. Die angst is begrijpelijk bij den theoreticus, die voor het woord „medezeggenschap” zoekt naar een afgerond, zuiver begrip. De geschiedenis met de N.V. De Arbeiderspers heeft wel gedemonstreerd, hoe velerlei beteekenis — van de onschuldigste tot de gevaarlijkste — aan het woord medezeggenschap wordt toegekend.

Wat zegt het ontwerp? De bedrijfsraad krijgt tot taak: „het bespreken van de technische en commerciële aangelegenheden van het bedrijf, voorzover van invloed op de positie van den arbeider.”

Is dat medezeggenschap?

Vanzelfsprekend schakelen we hier de medezeggenschap in de arbeidsvoorwaarden (onderhandelen over collectief contract, etc.) uit; daar wordt ze tegenwoordig algemeen erkend en zelfs zegenrijk geacht.

Maar nu in de technische en commerciële leiding, in de zaken van productie en distributie?

We herinneren er aan, dat we spreken over *bedrijfsraden*. Niet over de *onderneming*. Dat de medezeggenschap in de onderneming althans voorshands slechts een adviseerend karakter heeft, is onder ons communis opinio.

Het gaat dus om de medezeggenschap in het bedrijf, d. i. de tak van gelijksoortige ondernemingen. En ook daar is in onze kringen tegen adviseerende bevoegdheden weinig bezwaar. Integendeel, het wordt op prijs gesteld, als de werknemersleiders met hun adviezen toonen mede te voelen voor en te werken aan de technische en commerciële belangen van het bedrijf.

Meer nu dan een adviseerende bevoegdheid wordt in het ontwerp-*VERSCHUUR* aan den bedrijfsraad niet gegeven. Het is slechts een „bespreken”.

Zóó opgevat zullen weinigen bezwaar maken, dat het begrip „technische en commerciële aangelegenheden, die van invloed zijn op de positie van den arbeider” zoo ruim mogelijk worde opgevat.

En is ook dit niet weer „de eerste stap”? Over de wenschelijkheid om verder te gaan, kan men bij ons twisten, maar hier geldt, wat we

over de verordenende bevoegdheid zeiden: zonder een *tweede* wet kan dit pad niet verder worden bewandeld.

We hebben wel eens den indruk, dat er groote vrees bestaat voor het *begrip* medezeggenschap, terwijl men er in de practijk van het bedrijfsleven niet het minste bezwaar tegen maakt. De „bespreking” van de technische en commerciële bedrijfsbelangen geschiedt b.v. bij contractsonderhandelingen meestal op initiatief der werkgevers zelve; vooral in deze dagen van crisis zullen het juist de werkgevers zijn, die door een openhartige blootlegging van den bedrijfstoestand den werknemers den stand van zaken onder 't oog brengen.

Nogmaals, de practijk schijnt zich hier te redden, en in elk geval is de formulering van het wetsontwerp te dezen aanzien zeer voorzichtig ⁶).

Moeten in den Bedrijfsraad vertegenwoordigers van het algemeen belang worden opgenomen?

De Bedrijfsraad bestaat volgens Minister VERSCHUUR uit werkgevers en werknemers van een bepaalde bedrijfstak. Deze ontwerpen de arbeidsvoorwaarden, bespreken zelfs de technische en commerciële aangelegenheden van het vak. Buiten deze groepen behoeft niemand vertegenwoordigd te zijn.

Bestaat er nu niet gevaar, dat werkgevers en werknemers zullen samenspannen om gemeenschappelijk den consument uit te buiten? Door bescherming van een te hoog loon voor den arbeider of een te hoogen prijs voor den werkgever? Moet de consument niet bij die besprekingen aanwezig zijn, daar anders over hem en zonder hem wordt beslist?

Anderzijds, men voelt de moeilijkheid, om den consument in den raad een plaats te geven. De bedrijfsraad is paritetisch: werkgevers en werknemers ieder de helft. Ze wegen tegen elkaar op. Elke plaats, aan den consument afgestaan, brengt dezen op de wip; nu heeft hij het alleen te beslissen en kiest hij de partij, die voor hem het voordeeligt is.

Misschien ware een oplossing te verkrijgen in dezen geest, dat aan den bedrijfsraad of een combinatie van bedrijfsraden een adviseerend college als Consumentenraad werd toegevoegd. Die Consumentenraad zou gerechtigd zijn, om alle gewenschte inlichtingen te vorderen en door middel der publiciteit vak-egoïstische besluiten van den be-

drijfsraad kunnen aan de kaak stellen. Die publiciteit is een zeer machtig wapen. Zoo'n consumentenraad zou zeker ook in 't belang zijn van de bedrijfsgenooten zelf, omdat ze zolang deze raad hun besluiten erkent, tegen ieder verwijt van onrechtvaardige loon- of prijspolitiek zouden zijn beschermd. De Consumentenraad kan aan een bedrijfsorganisatie grooten moreelen steun verleen. Juist daarom heeft b.v. de bedrijfsgemeenschap in de typografie indertijd aan de Regeering verzocht, een Consumentenraad te benoemen tot onderzoek van haar loon- en prijspolitiek, en heeft ze met leedwezen moeten vernemen, dat de Regeering het verzoek niet wilde inwilligen.

Zoodra voorts de Bindend-Verklaring van het Collectief Contract is ingevoerd, zou de Consumentenraad moreelen invloed bij den Minister kunnen uitoefenen, wanneer naar zijn meening in een speciaal geval door die bindendverklaring vak-egoïstische belangen worden gedekt.

Hoe is de verhouding van bedrijfsraden tot ondernemingsraden?

„Bij de behandeling der bedrijfsorganisatie”, aldus de Memorie van Toelichting, „kan onderscheid worden gemaakt tusschen de bedrijfsraden en de ondernemingsraden. Bedrijfsraden zijn instellingen, die in een bedrijf, d. w. z. in een complex van ondernemingen, die een soortgelijk product voortbrengen, worden gevormd. Ondernemingsraden daarentegen zijn instellingen in de afzonderlijke onderneming. Zij worden in ons land veelal als fabrieksraden of kernen aangeduid en als zoodanig ook in het bedrijfsleven aangetroffen.

Het onderhavige wetsontwerp brengt een wettelijke regeling der bedrijfsraden Vooreerst moet worden bedacht, dat het overleg tusschen werkgevers en arbeiders zich in de practijk veel meer bedrijfsgewijze, langs den weg van de vakorganisatie, dan ondernemingsgewijze heeft ontwikkeld Ook de ervaring elders met een wettelijke regeling der ondernemingsraden opgedaan, lokt niet sterk tot navolging. In Duitschland worden klachten gehoord over het minder goed functionneeren der ondernemingsraden, met name in de middelmatige en kleine ondernemingen.”

Het ontwerp zegt dus: Het zwaartepunt van het maatschappelijk overleg rust in het *bedrijf*.

Voorzoover onze ervaring reikt, kunnen we ons met deze conclusie volkomen vereenigen ⁷⁾.

Daarmede wordt uiteraard niet gezegd, dat de ontwikkeling der ondernemingsraden van geen beteekenis moet worden geacht. Het ontwerp zelf bewijst het tegendeel in art. 15 onder d, waarin den bedrijfsraden de bevoegdheid wordt toegekend het tot stand komen van ondernemingsraden aan te moedigen. Toch is het gewenscht in de eerste plaats een wettelijke regeling der bedrijfsraden ter hand te nemen.

Principiëel bestaat er o. i. tegen ondernemingsraden, mits met adviseerende bevoegdheid, geen bezwaar. Er zijn enkelen, die er hooge verwachtingen van koesteren. Tot die optimisten behooren wij niet. De praktijk zal hebben te beslissen, en die zal zeker niet worden gemaakt door dit wetsontwerp, maar moeten groeien uit de intelligentie, het plichtsbesef, de werk-drift en de liefde voor de onderneming als en voorzoover die bij den werkgever en werknemer te vinden zullen zijn.

Het ontwerp der Studie-Commissie uit de A. R. K. W. V.

Niets kan een ontwerp meer schaden dan gebrek aan belangstelling. Het strekt dus het voorontwerp-VERSCHUUR tot eer, dat het in de kringen der R.K. werkgevers (Algemeene R.K. Werkgeversvereniging en R.K. Verbond van Werkgevers-Vakverenigingen) een ernstige studie is waardig gekeurd. Het resultaat vinden we in het voor enkele weken gepubliceerde ontwerp, dat bedoeld is als amendeering van het ontwerp-VERSCHUUR.

Het ontwerp dezer Studie-Commissie zegt ongeveer dit: Als bedrijfsorgaan wordt op zijn verzoek door den Minister erkend een vereeniging, opgericht door een of meer werkgevers- en een of meer werknemersbonden, die voldoen aan bij Algemeenen Maatregel van Bestuur te stellen eischen, indien het bedrijfsorgaan blijkens zijn doelstelling zich op het terrein der regeling van de verhoudingen tusschen werkgevers en arbeiders, de uitvoering der sociale wetgeving, de bedrijfsrechtspraak en adviezen aan de Regeering, althans op een van deze, beweegt.

Anders dan in het ontwerp-VERSCHUUR behoeft dit bedrijfsorgaan niet *alle* bonafide patroons- en arbeidersbonden in een bepaald bedrijf te omvatten en kan ook zijn taak beperkt zijn tot een onderdeel.

Bijvoorbeeld: Een R.K. patroonsorganisatie richt samen met een R.K. arbeidersorganisatie een vereeniging „Pensioenfonds” op, met twee

leden, n.l. de patroons- en de arbeidersvakbond. Dit Pensioenfonds nu kan zich tot den Minister wenden om erkend te worden als „bedrijfsorgaan”.

Het ontwerp der Studie-Commissie meent door dit stelsel eenige bezwaren van het ontwerp-*VERSCHUUR* te hebben weggenomen. Die bezwaren luiden kort geformuleerd als volgt: „het voorontwerp-*VERSCHUUR* stelt permanente *Overheids*-organen in, terwijl dezerzijds permanente *Bedrijfs*-organen worden gewenscht. Het voorontwerp vertoont te zeer de karakter-eigenschappen van de Kamers en Raden van Arbeid en te weinig van de Bedrijfsverenigingen, bedoeld in de Ziektewet; zij gelijken te veel op de Kamers van Koophandel en te weinig op lichamen als den Middenstands- en Nijverheidsraad. Het zijn te veel organen van zelfbestuur en te weinig autonome bedrijfsorganen geworden. Bij de totstandkoming ervan speelt de Minister een te groote, en spelen de vakverenigingen van werkgevers en arbeiders een te kleine rol. Zij voorziet niet in een bestaande behoefte, maar laten een door den Minister uitdrukkelijk in de Tweede Kamer erkende rechtsnood bestaan.”

Wat hiervan te zeggen?

1. De tegenstelling „Bedrijfsraden” en „Overheidsraden”, „erkende” en „ingestelde” organen achten we overdreven. Al spreekt de Minister van „instellen”, hij voegt er in de Memorie van Toelichting uitdrukkelijk aan toe, dat pas dan tot die instelling wordt overgegaan, „indien het organisatorisch overleg tusschen werkgevers en werknemers voldoende is gevorderd”.

Practisch wordt dit dus — mits overeenkomstig de Memorie van Toelichting toegepast — meer een *erkennen* van *bedrijfsraden*, dan een instellen van *overheidsraden*.

Trouwens het ontwerp der Studie-Commissie stelt als voorwaarde voor erkenning, dat de vakvereniging voldoet aan bij Algemeenen Maatregel van Bestuur te stellen eischen. De Minister heeft hier dus overwegenden invloed. Wel wordt ook hier als ideaal gesteld, dat eens de *wet* die eischen formuleert, maar dat zal wel een ideaal blijven. Zulke eischen in algemeene formules blijvend vast te leggen, lijkt ons zoo al niet onmogelijk, dan toch uiterst gevaarlijk, een dwang tot stroeve en onbillijke beslissingen.

Neen, wil men werkelijk den invloed van den Minister verkleinen, en dien van het bedrijfsleven zelve vergrooten, dan dient o. i. de op-

lossing elders te worden gevonden, n.l. in een vergrooting van de bevoegdheden van de Commissie, die over de samenstelling van den bedrijfsraad moet adviseeren. Als in die Commissie de centrale werkgemers- en werknemersbonden hun plaats krijgen, en de Minister slechts in bijzondere, nader te omschrijven uitzonderingsgevallen van het advies dier Commissie mag afwijken, is voldoende waarborg geschapen, dat niet de Overheid, maar het bedrijfsleven zelve de inrichting der bedrijfsraden „überwacht”.

2. De z.g.n. *rechtsnood*.

De groote zucht der Studie-Commissie, om de bestaande vereenigingscontracten met den naam „bevoegde bedrijfsorganen” te doen erkennen, spruit o. i. voort uit de gedachte, dat daardoor in een dringenden rechtsnood wordt voorzien. Het civiele recht toch, zoo luidt de redeneering, weet van al die nieuwe instituten (pensioenfonds, spaarfonds, leerlingenopleiding, vakscholen, e. d.) niets af. Net als in 1927 een privaatrechtelijke wet op de Collectieve Arbeidsovereenkomst tot stand is gekomen, moet nu gezorgd worden, dat alle besluiten der vakvereenigingen, waarbij zulke nieuwe dingen worden in 't leven geroepen, mits zij voldoen aan bepaalde wettelijke regelen, wettelijk worden beschermd.

We zijn van meening, dat men met die gedachte geheel onnoodig vervalt in de oude codificatie-vereering, die meent in wetten en wetboeken het civiele recht blijvend te kunnen vastleggen. Nergens is dat zoo gevaarlijk als op het gebied van het Vakvereenigingswezen. Daar wijzigt zich de situatie iederen dag. Een wet zou op dit terrein reeds op het moment van haar aanneming zijn verouderd en daarom van het begin af werken als een onduldbare belemmering.

Temeer klemt dit, waar het vakvereenigingsleven die privaatrechtelijke reglementeering allerminst noodig heeft. Het redt zich prachtig. Zelden behoeft men de tusschenkomst van den rechter, en als het zoover komt, ontwikkelt zich de jurisprudentie op zeer bevredigende wijze. Zich baseerende op den grondslag van het vereenigingsrecht — de goede trouw bij overeenkomsten (art. 1374 Burg. Wetboek) — heeft de rechter met groot succes het moderne vereenigingsrecht beschermd ⁸⁾.

Die rechtspraak van geval tot geval is soepeler en daarom verkieslijk boven het krystalliseeren „eens voor altijd” — want wetswijziging is moeilijk! — van den stand van het vereenigingsleven op een wille-

keurig punt midden in den loop zijner ontwikkeling, maar . . . als er dan geen rechtsnood is, waar blijft dan de *raison* van de „erkenning der bedrijfsraden en niets meer”?

3. De Bedrijfsraad van het Regeeringsontwerp staat volgens de Studie-Commissie te ver van het werkelijke leven. De vakvereenigingen van patroons en gezellen zullen naast dezen kunstmatigen Overheidsraad haar eigen leven blijven leiden.

De mogelijkheid bestaat inderdaad, dat de Bedrijfsraad zoo'n zielloos schepsel wordt, maar dan komt dit door verkeerde toepassing der wet. Want o. i. zal in het algemeen alleen dan de Minister (c. q. de Adviescommissie) een bedrijfsraad instellen, indien en voorzover die past op de bij de betrokkenen bestaande practijk, en verzekerd is, dat deze Raad de taak der diverse bestaande bedrijfscommissiën overneemt. Dan komt de Raad midden in het bedrijfsleven te staan. Allicht zal hij inderdaad een zekeren centraliseerenden invloed uitoefenen, het zal de confessioneele en niet-confessioneele organisaties — met behoud van eigen zelfstandigheid — uitnoodigen om aan één tafel de gemeenschappelijke bedrijfsbelangen te bespreken. Is dat ongewenscht? Neen, het is zelfs noodzakelijk. Hoe kan in 't algemeen bijv. een Collectief Contract worden gesloten, waar de practijk zóó is, dat christelijke arbeiders werken bij liberale patroons, roomsch-katholieke bij christelijke, etc., indien niet *alle* bonden samen trachten een behoorlijke regeling tot stand te brengen?

Maar inderdaad, wanneer het geweten op zeker moment afzonderlijk optrekken eischt, zal de bedrijfsraad dit niet mogen tegenhouden⁹⁾. In dat geval is er geen bestaansrecht meer voor den bedrijfsraad zelve.

Bij goede toepassing der wet wordt het confessioneele element in den bedrijfsraad erkend; bij een slechte toepassing is in den bedrijfsraad voor ons geen plaats.

Dit bezwaar geldt dus niet de wet zelve, maar haar toepassing.

* * *

De behandeling van eenige afzonderlijke kwesties maakt ons het trekken der eindconclusiën gemakkelijk. We komen thans terug op de beide hoofdpunten:

1. Consolideeren van bestaande vormen van overleg tusschen werkgevers en werknemers.

2. Instelling van een centraal adviesorgaan uit het bedrijf.

Dit laatste bleef tot dusver buiten bespreking. We kunnen met enkele woorden volstaan, want hier heerscht weinig verschil van meening. Het is van belang, dat de autoriteiten op behoorlijke wijze van de wenschen van handel en nijverheid op de hoogte worden gesteld. Die adviesdienst moet worden georganiseerd. Thans immers moet de Regeering kiezen uit de dikwijls tegenstrijdige adviezen van diverse particulieren. In eigen bedrijfskring dient daarom de zaak vooraf te worden overwogen, opdat zoo mogelijk een eenstemmig en daardoor gezaghebbend advies kan worden uitgebracht.

In deze regeling ligt weer de erkenning van de maatschappelijke organen zelve. De patroons moeten niet spreken los van elkaar, maar door den mond hunner organisatie, en de gezellen eveneens.

Schaduwzijde is: de vertraging in de afdoening der regeeringszaken. We zullen moeten waken voor een teveel aan adviseerende colleges. We hebben nu den Hoogen Raad van Arbeid, den Nijverheidsraad, den Middenstandsraad, binnenkort den Economischen Raad, en wat niet al.

Zoo komen we tenslotte tot de beoordeeling van de eerste, de hoofdgedachte van het wetsontwerp: de consolidatie van het organisatorisch overleg tusschen werkgevers en werknemers¹⁰). Over het principe: bevordering van den socialen vrede door zelf-ordering der maatschappij, zijn we het hierboven eens geworden.

Heeft het voorontwerp den goeden weg gekozen?

Het doet niet anders dan *consolideeren*. Het legt niet op van boven af, het erkent en steunt slechts, wat reeds van onderen op, in den weg van het Collectief Contract en zijn uitbouw, is opgekomen. Het ontwerp zet een formeele kroon op de reeds voorhanden materie.

Bij de bespreking van de „verordenende bevoegdheid” hebben we uiteengezet, dat we aan deze methode de voorkeur geven. Van boven af de ordening der maatschappij bij decreet in 't leven roepen ligt boven het menschenlijk kunnen, er naar te streven is in wezen revolutionair.

Maar, als dit voorontwerp niet anders doet dan consolideeren, heeft het dan wel eenige beteekenis?

We moeten die beteekenis niet onderschatten.

De Overheid spreekt zich door dit wetsontwerp duidelijk uit over de vraag, in welke richting zij de toekomstige ontwikkeling der maat-

schappij wenschelijk acht. Daarin ligt besloten de bereidverklaring om zelf op sociaal terrein terug te treden, als en zoodra de bedrijfsraad haar taak kan overnemen.

Maar het voorontwerp is meer dan een sociaal program, het is een stevige moreele steun. De ordening der maatschappij gaat van onderen op, door uitbouw van het vereenigingsleven. Die uitbouw is allereerst moreele beïnvloeding, het aankweken van sociaal gevoel bij de vereenigingsleden.

Aan dien arbeid nu, aan die propaganda, wordt door de Bedrijfsradenwet een sterke moreele steun verleend. Door deze wet wordt het bestaansrecht, het nut, de toekomst der organisatie erkend. Buiten die vakorganisatie staande, staat men ook buiten het contact met de regeering. Men is geen volwaardig bedrijfsgeenoot als men niet in de vereeniging van bedrijfsgeenooten is opgenomen.

Dat is o.i. de hoofdbeteekenis van dit wetsontwerp: consolidatie van het bestaande en moreele steun aan hen, die het bestaande uitbouwen.

Evenzeer moeten we ons wachten voor *overschatting*.

En daarom eindigen we met een paar zinnen over de vraag: wat het ontwerp *niet* brengt.

Dit wetsontwerp lost het probleem der bedrijfsorganisatie niet op. De moeilijkheden schuilen elders, en zullen op andere wijze moeten worden opgelost.

De groote strijd in en om de bedrijfsorganisatie zal o.i. deze zijn: Hoe krijgen we het gedaan, om de onmiskenbare belangen-tegenstellingen binnen den bedrijfskring, niet door macht, maar door recht te beslechten, terwijl dat recht wordt gemaakt en toegepast door de bedrijfsgeenooten, d.i. de belanghebbenden zelve?

Die belangentegenstelling ziet men reeds bij de vaststelling van de grenzen van het „bedrijf”, als in één kring diverse groepen moeten worden saamgevoegd (b.v. de in de typografie handels-, boeken- en dagbladdrukkers).

Maar welke andere tegenstellingen kunnen er niet in één bedrijfskring zijn: confessioneelen tegenover „neutralen”, stad tegenover platteland, grootbedrijf tegenover middel- en kleinbedrijf, producent tegenover consument, werkgever tegenover werknemer . . . , het is om te duizelen, dat al die menschen met hun diverse belangen samen moeten werken in één bedrijfskring en zelf er voor moeten zorgen,

dat door vereenigingsbesluiten, d. i. door den weg van het *recht*, elk eigenbelang wordt gebonden aan het belang van het algemeen.

Daar schuilt de spanning der bedrijfsorganisatie.

Haar oplossing wordt door dit wetsontwerp niet gegeven.

Er is niet één wet, die dat kan geven.

De oplossing moet gevonden worden, we herhalen het uit den treure, „van anderen op”. Het zal gaan met vallen en opstaan. De weg naar bedrijfsorganisatie loopt door de harten, de overtuigingen van de harten, de overtuigingen van de menschen zelve. „Die soziale Frage ist eine Bildungsfrage”.

Dat is geen conservatisme, dat is juist een opwekking tot de daad. Een opwekking om mee te werken aan een moeilijke, maar echt-christelijke taak: de opvoeding tot *sociale zelftucht*, tot toepassing van het Schriftwoord: „Hebt Uw naaste lief als Uzelve”.

1) Zie Mr. STEENBERGHE, Praeadvies voor den Partijraad der R.K. Staatspartij.

2) Samenvatting van GERBRANDY in „De strijd voor nieuwe maatschappijvormen” pag. 118/119.

3) T. a. p. pag. 122.

4) Merkwaardig zijn de slechte resultaten, die in andere landen met zulke constructies „van boven af” zijn bereikt. Het in *Australie* door verplichte arbitrage opgelegde Collectief Contract werd menigmaal ondermijnd door het lijdelijk verzet der arbeiders („go slow”). Uit eigen betrouwbare informaties is ons uit *Italië* bekend, dat aldaar de diverse door MUSSOLINI opgelegde bedrijfsregelingen in het drukkersbedrijf (arbeidsvoorwaarden, prijzen) allerminst worden nageleefd. In *Rusland* ziet men die moeilijkheid duidelijk in en maakt men daarom een ruim gebruik van de kogel en den dwangarbeid. Dergelijke methoden veroordeelen zichzelf.

5) In gelijken zin behelst voor de thans bestaande C.A.O. ons program de clausele inzake de bindend-verklaring.

6) Hoever de medezeggenschap op dit oogenblik soms al gaat, laat de practijk ons zien in de gevallen, waar het verleenen van overwerkvergunningen, tweeploegenstelsel e. d. bij collectief contract is afhankelijk gesteld van de toestemming van bedrijfscommissies. Herhaaldelijk heeft de bedrijfscommissie bij de al- of niet-verleening van die vergunning te overwegen, of niet de betrokken werkgever op den duur moet overgaan tot het weigeren van voor zijn onderneming niet passende orders, tot het „uitgeven” van werk aan collega's, tot vergrooting van de capaciteit der onderneming. Rechtstreeksche technische en commerciële kwesties dus die met den werkgever worden besproken en nauwkeurig overwogen. Een practijk die *bestaat*, en waartegen, voorzoover onze ervaring reikt, nooit bezwaren worden gemaakt. Men heeft liever te doen met de eigen vakvereeniging dan met de Arbeidsinspectie.

7) In de Typografie b.v. die *bedrijfgewijze* sterk is georganiseerd, wordt noch van werkgevers-, noch van arbeiderszijde de behoefte aan ondernemingsraden gevoeld. Zonder zich er tegen te verklaren, voelt men van arbeiderszijde toch de gevaren van een ondernemingsorgaan. Men denke zich b.v. dat deze heeft te beslissen over verschuiving van den arbeidstijd (overuren). De daar-

door lokkende hogere verdiensten zouden de werknemers in deze steeds met den werkgever doen meegaan. Indien daarentegen de beslissing bedrijfsgewijze wordt genomen, kunnen de patroonsleiders het element der gelijkheid van concurrentie-voorwaarden, de arbeidersleiders het element van de werkloosheidsbestrijding een woordje doen meespreken.

⁸⁾ Men denke aan den modernen vorm van vereenigingsrechtspraak, het „bindend advies”, dat op gelukkige wijze door den Rijksrechter wordt erkend. Eigenaardig is bijv. art. 9 van het Ontwerp der Studie-Commissie. Datzelfde kan men reeds lezen in de handboeken voor Civielrecht, waar het recht van vereenigingen om haar leden tegenover derden en derden tegenover haar leden te verbinden, wordt erkend. Het Pensioenfonds voor de Grafische Vakken heeft dan ook eenige gelukkige procedures gevoerd.

⁹⁾ Het ontwerp-VERSCHUUR centraliseert o. i. wel te veel. Een raad van 6—20 personen, die tegelijkertijd is: Onderhandelingscommissie, Rechtspraakcommissie, Leerlingcommissie, Pensioencommissie, etc. is onmogelijk. Sub-Commissies zouden te klein worden, mede in verband met den eisch om ook kleinere (b.v. confessioneele) bonden te doen vertegenwoordigen. De practijk in de Typografie heeft geleid tot *decentralisatie*. Telkens worden bestaande commissies, naarmate haar taak grooter wordt, gesplitst.

Een oplossing ware intusschen, om den Bedrijfsraad te splitsen in diverse *grootere* sub-commissies (in art. 13 ware dan vóór de woorden „uit zijn midden” in te voegen „al of niet”), die elk een deel van de taak van den Raad overnemen. De Bedrijfsraad zelve blijft dan de trait d’union en het zwaartepunt van zijn werkzaamheden wordt verlegd naar de sub-commissiën.

¹⁰⁾ Bij uitzondering, schreven we hierboven, is het *stimulatie*. Men kan zich bijzondere gevallen denken, waar diverse organisaties los naast elkaar werken en door allerlei, soms persoonlijke factoren, contact uitblijft. De Bedrijfsraad zou dan het middel zijn om partijen aan één groene tafel te brengen. Die *stimuleerende* taak zal echter tot de hooge uitzonderingen moeten behooren.

DE SABBAT

DOOR

Ds. J. S. POST.

(Slot)

Uit het voorgaande kan duidelijk zijn, dat en waarom de zevende dag met al het typisch Joodsche is weggefallen. Dat ook nimmer weer mag teruggekeerd worden tot een fariseeuwsche Zondagsviering, die haar kracht zoekt in „gebod op gebod en regel op regel”.

Maar óók, dat het wezen van den Sabbat in den *Zondag blijft* voor alle menschen.

Dit wezenlijke ligt in den eisch Gods van Zondagsrust en Zondagsheiliging.

Wat het laatste betreft, is door Prof. Dr. A. ANEMA aangaande de taak der overheid het juiste woord gesproken in een artikel kortelings verschenen in *De Tijd*:

„Eeuwenlang heeft men gemeend, dat het de taak der overheid was, om uit te maken, wat de ware godsdienst en de ware levensbeschouwing was, om dan, als de keuze eenmaal gedaan was, de ware opvattingen met den sterken arm te doen triumfeeren.

Van die dwaling zijn wij door het verloop der historie teruggekomen, en wij hebben leeren inzien, dat het een ordinantie Gods voor het geestelijk leven is, dat het zich in vrijheid ontwikkele. Alle dwang op geestelijk gebied strijdt tegen de Wet Gods. Schijnbaar moge zulk een dwang aan de bevordering van het koninkrijk Gods ten goede komen, in waarheid schaadt hij haar op de meest ernstige wijze”.

Is de *heiliging* van den Sabbat dus een zaak van ieders persoonlijk leven en van de Kerk, anders staat het met het eerstgenoemde wezenlijke element, dat den Zondag naar Gods onveranderlijke ordinantie van de gewone dagen onderscheiden moet, n.l. de *Zondagsrust*.

Waar het hier op nauwkeurig onderscheiden aankomt, is het ter

verduidelijking van de verhouding: Overheid en Zondagsrust, eerst noodig, dat we in 't kort aangeven, wat het uitgangspunt der Overheid is inzake de Wet Gods, en hoe zij deze beschouwt.

Wanneer de Overheid de Wet der 10 geboden als grondslag der regeering aanvaardt, dan beteekent dit niet, dat zij nu die Wet gebruikt als een reeks van regels om toe te passen.

Ieder mensch, hij moge 't erkennen of niet, staat krachtens zijn schepping in die Wet Gods, dus ook het volk.

De Wet der 10 geboden is door den Schepper a. h. w. genomen uit den mensch, zooals Hij wil, dat hij zijn zal. Ook de Overheid en haar gezag grondt zich dus in die Wet, en wel in het *vijfde* gebod, dat het gebod van het gezag is, en met gezag ontzag eischt voor het gezag. Zij is niet onderworpen aan het volk, maar staat erboven om dat volk leiding te geven en de goede orde te handhaven.

Keert zij tot zichzelf in en vraagt: Vanwaar heb ik dat gezag? dan is het antwoord: Van God. Zijn opdracht ligt in het vijfde gebod van Zijn Wet.

De Overheid steunt op Gods Wet en regeert vanuit het vijfde gebod, dat haar dus het naaste ligt.

Er zit in het overheidsgezag iets van het gezag in het huisgezin, want daaruit komt het op.

Het gezag in den staat houdt dus ten nauwste verband met den opbouw van den staat uit gezinnen en geslachten. Zelf gegrond in het vijfde gebod ziet zij als haar allereerste roeping dezen opbouw, welke de eenige gezonde ontwikkeling is voor den staat, te bevorderen. Alles wat tegen het 5de gebod ingaat, is mensch- en staat vijandig. God zelf heeft aan de naleving van dit gebod expres de belofte van welvaart en bevestiging van den staat verbonden.

Daarmee handhaaft de Overheid tegelijk het gebod des huwelijks, het zevende gebod.

Als de regeering iets heeft van het gezag van vader en moeder in het gezin, dan heeft het geheele volk iets van een groot huisgezin.

Het is van belang, dat onder de kinderen in het groote gezin, liefde trouw en waarheid (het 6de, 8ste en 9de gebod) heerschen.

De Overheid geeft hierin zelf het voorbeeld, en baseert op deze geboden al hare regelingen, zonder iemands vrijheid aan te tasten, dan alleen van hem, die de vrijheid misbruikt tot misdaad.

Met deze vijf geboden als grondslag dient de Overheid op haar

terrein den Schepper. Het terrein der schepping is haar gebied, anders dan bij Israël, waar dit terrein vermengd was met het godsdienstige.

Op den grondslag van het 5de, 6de, 7de, 8ste en 9de gebod is zij dus dienaarssse Gods.

Met de andere vijf geboden (te weten de 4 geboden der 1ste tafel en het 10de gebod) heeft zij als zoodanig alleen te maken, voorzoover zij terug te voeren zijn tot de vijf zoeven genoemde.

Zij tracht wel de volbrenging ervan te bevorderen, maar ze staat er anders tegenover.

Om te beginnen bij het 10de gebod: „Gij zult niet begeeren” enz., dit gebod verklaart niet maar de daad, doch de *toestand* van het menschelijk hart tot zonde voor God. Onder de beoordeeling van de Overheid kan alleen vallen de *uiting* van de begeerlijkheid, terwijl in haar zelf af te keuren valt b.v. expansiezucht, die brengt op de lijn van de zonde tegen het 8ste gebod: „Gij zult niet stelen!” Zij heeft alleen te waken, dat de begeerte zoo min mogelijk kan komen tot de onrechtmatige daad, door uitgaande van het 7de en 8ste gebod de objecten (vrouw, huis enz. van den naaste) tegen de booze begeerlijkheid veilig te stellen.

Op het terrein van godsdienst en eeredienst (1ste en 2de gebod) heeft zij allen recht te doen, en ervoor te zorgen, dat de een den ander niet met ongeoorloofde middelen, in strijd met de pas genoemde geboden der 2de tafel, drukt.

De zonde tegen het derde gebod, het misbruiken van den Heiligen Naam, vindt alleen bestrijding door de Overheid met wettelijke bepalingen in gevallen van het geven van publieke ergernis, waarbij de naaste in zijn heiligste overtuigingen, d. i. in zijn leven (6de gebod) gewond wordt.

Zulk een element, dat terug te voeren is tot de 2de tafel der wet, is nu ook gelegen in het 4de gebod.

Dit is het element van de voorgeschreven *rust* om de 7 dagen, dat we nu vanuit dit oogpunt nader gaan beschouwen.

Vooraf echter nog één opmerking, en wel deze:

Het is zeer gemakkelijk om van kerkelijke zijde aan de Overheid eischen te stellen tot handhaving van den godsdienst. Maar men vergeet daarbij gemeenlijk, dat de Overheid staat op den grondslag der natuur of der schepping en zich niet als de Kerk beweegt op het gebied der bijzondere genade.

Er kan reden zijn voor de christelijke Overheid, om een verwijt te maken aan het adres van de Kerk, die de roeping heeft, het volk te bezielen door het Evangelie. De Kerk moet getrouw zijn, om met al haar kracht te staan naar de vervulling van roeping van Christuswege, om het volk te bezielen met Zijn Geest, Die de Geest der Waarheid is (Joh. 16). Dan worden de gruwelen, die nu geschieden tegen de geboden der 1ste tafel van Gods Wet op natuurlijke, geestelijke wijze tegengegaan en geweerd.

Op deze wijze steunt de Kerk den Staat.

* *
*

We zien de Wet Gods nu als gezuiverd van alle blaam, dat zij zou zijn „oud-testamentisch”. Ook hebben we ’t gevaar in ’t oog gevat, dat er nog altijd bestaat voor een farizeïstische toepassing der Wet. Zulke dwalingen zijn middelen des Satans om het christelijk leven te breken, en aan de belijders van Christus den eenigen grondslag onder de voeten weg te nemen, waarop ze voor het natuurlijke leven nog samen kunnen staan tegenover de heillooze machten der ontbinding.

De Wet Gods toch is in al hare geboden opbouwend en verheffend.

Dat komt niet het minst uit bij het gebod van den Sabbat, die den mensch tot heil voor dit leven geschonken is, en de welvaart en de gezondheid van het volk beoogt.

De mensch en de Overheid, die den Sabbat eert naar Gods bevel, vindt daarin een zegen. Want de Heere zegende en heiligde dien dag.

„De verhouding 1 tot 7”, zegt LUTHARDT, „is in de menschelijke natuur gegrond. De Zondag heeft een dubbele beteekenis, een natuurlijke en een godsdienstige. De natuurlijke behoefte eraan is zoowel een sociale als een individueele behoefte. Het is dus zeer natuurlijk, wanneer men tegenwoordig in sommige arbeiderskringen de Zondagsrust als een „mensenrecht” vordert” 8).

Zelfs PROUDHON heeft in een geschrift een loflied voor den Zondag aangestemd 9). Hij acht juist van bijzondere beteekenis de rust om de 7 dagen. Hij zegt o. m.:

„Verkort men de week met een dag, dan brengt dit tot afmatting, geeft men alle 3 dagen een halven dag vrij, zoo verliest men het plan en de regelmaat; geeft men daarentegen na twaalfdaagschen arbeid twee vrije dagen, zoo ruïneert men den arbeider door ledigheid, nadat men hem juist door arbeid uitgeput heeft”.

De eerste Fransche Republiek had, zooals men weet, de z.g. „decade” ingesteld, de week van 10 dagen met den 10den dag als rustdag, als „dag des menschen”. Dit pogen is totaal mislukt.

Hooren wij het oordeel van een arbeider zelf uit dien tijd:

„De decade was het tegenovergestelde van practisch. Onze Zondag, dat is het rechte, men mag zeggen wat men wil. Toen deze er niet meer was, was er ook geen behoorlijke werkdag meer. De rust om de 10 dagen was geen bevel. Men kon op dien dag doen wat men verkoos. De werkplaatsen waren niet gesloten. Wij werkten, wanneer het ons uitkwam. Menigmaal meer dan ons lief was. Maar in den ganschen decadetijd was er niet één maand, waarin ik zooveel verdiende aan loon als te voren en daarna. Ik was zielsverheugd toen de decade heenging en onze oude week weer in zwang kwam. Neen, de Zondag! leve de Zondag!”.

MACANLY blijkt ook den zegen van den Zondag voor zijn land te verstaan, wanneer hij uitroept: „Wanneer hier te lande niet gedurende 300 jaren de Zondag als rustdag gevierd ware, als men ook op dien dag met houweelen en spaden, met hamers en vlegels gewerkt had, zoo zouden wij een veel armer volk zijn, en veel lager staan in beschaving”¹⁰).

Het is ook bekend, hoe de Zondagsrust zelfs in overeenstemming is met de orde in de anorganische wereld, zoodat machines en auto's naar verhouding langer in stand blijven, wanneer ze na zes dagen een dag rust ontvangen.

NIEMEYER geeft het verhaal van een handelsgezelschap, dat een wekenlange reis moest maken uit het Oosten, waarvan een deel besloot op de Zondagen te rusten, terwijl het andere deel om spoediger thuis te wezen op Zondag doorreisde en dus ongeregeld rustte, met den uitslag, dat de eerstgenoemde de laatsten voorbijkwamen, en eerder en frisscher de plaats van bestemming bereikten, wat vooral te danken was aan de Zondagsrust, die aan de *paarden* geschonken was.

Alles wijst erop dat Zondagsrust goed voor den mensch is en de eenige ware orde geeft in heel de schepping, tot zelfs voor het delfstoffenrijk, en wij kunnen ons verzekerd houden, dat hier het woord van AUGUSTINUS doorgaat, in verband met den Zondag vermeld door Prof: LAMERS: „*Bewaar de orde en zij zal u bewaren*”¹²).

Waar nu tegenover dit alles geen wederlegging, doch slechts vijan-

dige pogingen der revolutie staan om deze scheppingsorde te veranderen, daar moet zeker de Overheid geprezen worden, die deze natuurlijke orde bevordert en daarmee het volk bewaart.

Ook met betrekking tot onze tijdindeeling blijkt de Wet Gods grondwet, en wanneer het vierde gebod scheppingsordinantie is, dan ligt er groot voordeel in aan kracht, vreugde en welvaart voor mensch en volk.

Vele menschen in onze maatschappij zijn overwerkt.

Geneeskundigen verzekeren ons, dat zoo goed als alle storingen bij mannen en vrouwen, die voor loon werken, voortkomen uit overspanning.

Nu willen we dit niet alléén aan het verkeerd gebruik van den christelijken Sabbat toeschrijven, maar ieder verstaat toch dat met de Zondagsrust ook de volksgezondheid bevorderd wordt, benevens de bezuiniging op onproductieve uitgaven, zooals op pensioenen door vele vroeg overwerkte menschen genoten.

Dat hier alle automatische dwang van hoogerhand uitgesloten is, en slechts geleidelijk gewerkt mag worden, is een vanzelfsprekende zaak.

We hebben reeds gewezen op de roeping der Kerk, om het volk te bezielen door de prediking des Evangelies, opdat de Sabbat naar zijn aard ook een dag van verheffing zij. Een gedwongen rust voert door ledigheid licht tot erger kwaad. Door de ontkerstening van ons volk is de Zondag nu voor velen tot een dag der zonde geworden, na welken de mensch onbevredigd en ontevreden, uit lageren in plaats van uit hooger sfeer, tot zijn dagelijksch werk terugkeert.

* *
*

We hebben gezien, dat het essentiele van den Sabbat niet gelegen is in den dag op zich zelf, of dit de zevende is of de eerste dag der week.

Toch ligt in de verandering, die door de werking des H. Geestes in de Kerk van Christus na Zijn Hemelvaart tot stand kwam, n.l. dat de 7de dag plaats maakte voor den 1sten dag der week, een blijde en volle sprake Gods voor alle menschen van alle tijden.

Gedurende de eeuwen vóór Christus van Abraham afaan, was Israël het lichtdragende volk voor heel de wereld.

Aan dit volk immers had God de belofte verbonden van den

Messias, in Wien alle geslachten des aardbodems gezegend zouden worden. Aan dit volk had de Schepper van hemel en aarde dan ook Zijn Wet geschonken. Dit was een genadedaad Gods jegens het in Adam doenschuldige mensdom, die heenwees naar Hem, Die uit liefde tot God Zijn Heilige Wet volmaakt zou volbrengen.

Hij, in de volheid des tijds uit Maria geboren, is dus het groote Licht, dat uit Israël voor alle volken is opgegaan.

Hij, met ons van éénen bloede, is de groote Plaatsbekleeder, die de Wet Gods voor ons volbracht heeft en de zonde verzoend aan het kruis.

Hij is op den zevenden dag der week, die vanaf het Paradijs de dag des doods afbeeldde, in het graf geweest.

Hij is op den eersten dag der week opgestaan uit den dood.

In onzen Zondag wijst God dus alle menschen naar de Opstanding van Christus uit de dooden terug.

De opstanding van den Heere Jezus is het onweersprekelijke feit in de geschiedenis, dat ondanks zijn „dwaasheid” door de apostelen, uit de overtuiging der waarheid, met groote kracht aan de wereld is gepredikt (Hand. 4 : 33), en dat de wereld heeft overwonnen tot zegen en tot verlichting der menschen.

De Zondag als Sabbat predikt dus de blijde Boodschap Gods aan heel de wereld, dat de schuld is verzoend en dat het werk is volbracht, dat God naar Zijn heilig Recht van den mensch vroeg. De Zondag roept: Verwerpt Hem niet, Die den dood voor u verwonnen heeft! Bekeert u tot Hem, en geloof het Evangelie!

't Is genade. De Wet is vervuld, het werk is volbracht.

Gods Wet ligt achter u, en gij staat niet meer voor haar om haar te volbrengen.

Daarom de *eerste* dag der week Sabbat.

't Is nu niet meer: zes dagen arbeiden en daarna de rust.

't Is nu niet meer: zes dagen zondigen en daarna de straf.

Maar de Mensch, de tweede Adam, Jezus Christus, is op den eersten dag der week opgestaan uit den dood, waarin Hij was ingegaan om onze zonde.

De dood is voor ons teniet gedaan.

Nu is de orde der week voortaan:

Eerst één dag rusten en daarna zes dagen werken.

Die eerste dag der week verkondigt ons nu van Godswege de boodschap van de vergeving der zonden, die dag roept ons op, dat

we door het geloof in Hem, welbewust zullen uitgaan van — zullen beginnen te leven uit de door Jezus aangebrachte Rust. De eerste dag wekt ons op, om uit dat voor ons volbrachte werk, zonder vreeze, ons werkzaam leven in dienst van God te leven.

De eerste dag der week als Sabbat spreekt ons van de *volbrachte* Wet Gods.

Maar al is Gods Wet volbracht, dit neemt niet weg, dat de eisch Gods van de schepping afaan tot zegen van het menschelijk leven in zijn Wet neergelegd, voor den mensch na Christus niet wordt opgeheven.

Immers God is de Onveranderlijke. Hij handhaaft Zijn Woord.

Het gebod des levens blijft, dat de mensch uit de liefde Hem zal dienen.

Christus heeft het ook gezegd: „Ik ben niet gekomen om de Wet te ontbinden”, d. i. op te heffen (Matth. 5 : 17).

De Wet blijft dus. Alleen wij weten, zij verdoemt ons niet meer, want zij is volbracht.

De volbrachte Wet is het Evangelie.

De christelijke Sabbat predikt dus het Evangelie.

Op elken 1sten dag der week moet den mensch hiervoor het oog worden geopend.

Dan leert hij zeggen: „Hoe lief heb ik Uwe Wet”! (Ps. 119).

* *
*

Welk een zegen ligt er zoo voor een volk besloten in den Sabbat.

Welk een heerlijk licht doet zoo de 1ste dag der week vallen op heel het leven.

Worden dan in een land als het onze, waar het Christendom zoo groote kracht heeft betoond en zooveel zegen heeft verspreid, niet al degenen, die nog hopen op de genade Gods, krachtig opgeroepen, om eensgezind te strijden voor de bevordering en de handhaving van de heilige orde des Scheppers, die niet dan tot groote schade kan worden verbroken!

En geschiedt dat niet des te sterker, naarmate de Leugen zich brutaler in zijn ware gedaante toont door, zooals in onzen tijd, de zonde tegen elk gebod van Gods Wet als stelsel te prediken!

Er bestaat een scherpe tegenstelling, al zijn velen, die door de leugen zijn verblind, persoonlijk te goeder trouw.

Degenen die de Wet verlaten en de orde verbreken maken de anti-these. Wij constateeren haar slechts.

't Is tijd, om tegen de macht der revolutie een sterk front te vormen. De groote sterkte voor haar ligt in de verbrokkeling en in de onbeslistheid van dat deel des volks, dat toch één is in de belijdenis van „den eenigen Naam, die onder den hemel gegeven is, door welken wij moeten zalig worden”.

De Wet Gods is onze kracht.

Zij is waar en zij is recht.

Met haar staan wij sterk tegen de ondermijning van het heilige menschenleven, die ook op zedelijk gebied namelooze ellende aanricht tot tijdelijke en eeuwige schade van millioenen.

De Sabbat predikt ons: de volbrachte Wet Gods.

Dat is het Evangelie.

Het Evangelie laat de Wet niet los.

Worde het Evangelie zoo verstaan en het adagium van GROEN VAN PRINSTERER in zeer breeden kring tot daad:

„Tegen de revolutie het Evangelie!”.

⁸⁾ Prof. Dr. CHR. ERNST LUTHARDT, Voordrachten over de Christelijke Moraal, naar den 2den druk vertaald door Dr. J. RIEMENS (Utrecht 1878).

⁹⁾ P. J. PROUDHON, De la célébration de dimanche, considérée sous les rapports de l'hygiène publique, de la morale, des relations de famille et de cité.

¹⁰⁾ Ik ontleen deze bijzonderheden aan PAUL NIEMEYER, Die Sonntagsruhe, voorkomend in de bovengenoemde „Sammlung” 4de band.

¹¹⁾ a. w. pag. 386.

¹²⁾ G. H. LAMERS, Zedekunde, pag. 390, Wolters, Groningen 1904.

DE EIGENDOM EN HET SOCIALE VRAAGSTUK

DOOR

DR. J. W. NOTEBOOM.

(Slot)

De grondfouten van de verschillende systemen, die een algeheele of gedeeltelijke opheffing van den particulieren eigendom bedoelen, zijn:

vooreerst een verwaarloozen van de natuurlijke ongelijkheid, voort-spruitend uit de lichamelijke en geestelijke verscheidenheid der individuen, welke ongelijkheid men door concentratie van macht over en genot van de stoffelijke goederen bij Overheid of gemeenschap wil bezweren;

en voorts het voorbijzien van het feit der zonde, tengevolge waarvan men niet allereerst den mensch en zijn tot zonde geneigd hart, doch de maatschappelijke organisatie als oorzaak ziet van het sociale euvel en hierdoor de natuurlijke en zedelijke prikkels ten goede verzwakt of buiten werking stelt.

Zoo komt men tot stelsels, die tot mislukken gedoemd zijn, omdat de menschen niet gelijk zijn, noch bij verandering van maatschappij-inrichting gelijk zullen worden, en omdat zij ook in een nieuwe maatschappij zondaren blijven, die bij gemis aan de natuurlijke en zedelijke prikkels, slechts door overheidsdwang of gemeenschapsdwang kunnen worden beheerscht.

Vandaar dat de calvinistische levensbeschouwing tegenover deze verschillende stelsels positie moet kiezen. Want juist zij neemt haar uitgangspunt in de ongelijkheid der menschen, waardoor de eigenaardige organische samenhang van het menschelijk geslacht tot openbaring komt. En niet die ongelijkheid doch de zonde, waardoor het maatschappelijk lichaam in vele van hare leden kwijnt, roept de sociale quaestie op en zal dit blijven doen naarmate het kwaad zich op grover wijze openbaart ¹⁷).

Wie dit erkent zal ook in principe een ander standpunt kiezen ten opzichte van den particulieren eigendom.

Om nu dit standpunt nader aan te geven wil ik allereerst iets zeggen over den grondslag van den *privaat-eigendom* en in verband daarmee over de houding, die Overheid en onderdanen met betrekking tot het *privaatbezit* betaamt.

* *
* *

Wanneer men spreekt over den grondslag van den eigendom is het, dunkt mij, gewenscht onderscheid te maken tusschen *hetgeen den eigendom rechtvaardigt* en den *oorsprong van den eigendom*; een onderscheiding, die men niet altijd maakt, maar die ik toch ter verheldering van het inzicht in deze zaak op den voorgrond zou willen plaatsen.

De rechtvaardiging van den eigendom ligt m. i. allereerst in de belijdenis, dat Gods bestel, dat al het wereldgebeuren draagt en bestuurt, zich ook uitstrekt tot de verhouding van den mensch tot het stoffelijk goed en dat dit bestel Gods niet alleen de menschheid als geheel de heerschappij over de aarde schonk, doch ook de verdeling der stoffelijke goederen tusschen de natiën, geslachten, familiën en individuen leidde.

De rechtvaardiging van den eigendom rust dus voor ons in laatste instantie op het geloof. En wie dit aanvaardt, moet de mogelijkheid van een rechtvaardiging van den eigendom langs uitsluitend rationalistischen weg betwisten. Want niemand kan door verstandelijke redeneering zonder meer tot het geloof komen.

Dit sluit evenwel niet uit dat voor dengene die gelooft in Gods openbaring in *Schrift, natuur* en *historie*, verschillende *steunpunten* ter rechtvaardiging van den eigendom zijn aan te wijzen.

Zoo vooreerst het feit, dat God den mensch reeds in het paradijs de heerschappij over de aarde gaf, welke ordinantie niet na den val van den mensch werd teruggenomen.

Voorts, wat de verdeling van het stoffelijk goed aangaat, de geschiedenis van Babels torenbouw, waarbij de spraakverwarring de natiën in het leven riep en naar de verschillende grondstukken dreef.

Voorts valt te wijzen op de Mozaïsche wetgeving, die geheel op het standpunt staat van verdeling van het stoffelijk goed, zelfs in individueel grondbezit, zij het ook dat dit individueel karakter door tal van voorschriften van socialen aard wordt verzacht.

Ja ook het Nieuwe Testament, dat herhaaldelijk eischt, met name in Romeinen 13, de bestaande rechtsorde, ondanks hare gebreken, te eerbiedigen, levert geen bewijs, dat inzake den particulieren eigendom een uitzondering moet worden gemaakt. En tegenover het hoog geestelijk en slechts op zeer beperkte schaal en gedurende zeer korten tijd gehandhaafd communisme der eerste Christengemeente, staat het duidelijk woord van Petrus tot Ananias, waarbij het recht van den eigenaar ten volle wordt erkend ¹⁸).

Ook de natuur, met name de groote verscheidenheid, zoowel in geestelijk als lichamelijk opzicht, verzet zich tegen de gedachte, dat een gelijke verdeeling van het stoffelijk goed eisch zou zijn van een hogere, een goddelijke norm. Evenmin als de nooddrift van een vogel gelijk is aan die van een visch, evenmin zijn bij de menschen de behoeften gelijk. En evenmin als ieder burger de capaciteiten heeft om op te treden als drager van de staatsmacht, evenmin is een ieder in staat, de macht en daarmee de verantwoordelijkheid te dragen, die een belangrijk bezit den eigenaar oplegt. En wie nu ook in de natuur Gods bestel eerbiedigt, zal zich wel tweemaal bedenken vóór hij zijn steun geeft aan stelsels, beoogend een kunstmatige nivelleering van macht over en genot van het stoffelijk goed ¹⁹).

En tenslotte pleit ook de historie niet tegen doch vóór den privaateigendom. Ik denk daarbij niet aan den toestand van vóór den zondeval. Hoe in dien toestand de verhouding van den mensch tot het stoffelijk goed geweest is, zal wel niemand — ondanks al wat daaromtrent in den loop der eeuwen geschreven is — met eenige zekerheid en nauwkeurigheid kunnen aangeven. En zelfs al bleek dit wel mogelijk, dan zou men aan den rechtstoestand in het paradijs toch geen consequenties mogen vastknoopen voor de hedendaagsche rechtsorde, die niet voor *twee zondelooze* doch voor *millioenen zondige* menschen geldt.

Afgezien nu van dien paradijstoestand, toont de historie, dat de overgang van communaal naar privaat bezit èn *in economisch* èn *in geestelijk opzicht* niet achteruitgang doch vooruitgang en ontwikkeling heeft gebracht. Juist in West-Europa en Amerika, gelijk trouwens ook in cultureel hoogstaande Staten der oudheid hield de ontwikkeling van den privaat-eigendom met ontwikkeling op allerlei gebied gelijken tred.

En dit is ook verklaarbaar. Het privaat bezit prikkelt tot den arbeid,

een der belangrijkste verwervingsmiddelen, het verscherpt het verantwoordelijkheidsgevoel en het blijft — ondanks alle misbruik en alle gevaar voor misbruik, die het scheidt — toch de bron, waaruit moet vloeien het *vrijwillige offer* ten bate van wetenschap en kunst, kerk en school, en ten bate ook van de liefdadigheid. De privaateigendom is daarom niet in zichzelf te veroordeelen doch is, naar de historie toont, een der middelen om de schepping tot eere van den Schepper te ontwikkelen ²⁰).

Dit wat aangaat de rechtvaardiging van den eigendom naar calvinistische levensovertuiging.

Wat men daarnevens ter rechtvaardiging van den eigendom aanvoert betreft in hoofdzaak de vraag op welke wijze de eigendom is ontstaan en de maatschappelijk nuttige werking van den eigendom.

Talrijk zijn de wijzen, waarop eigendom in den loop der historie in de verschillende landen ontstaan is en nog ontstaat. Het Nederlandsch Burgerlijk recht erkent er niet minder dan twaalf. En waarschijnlijk zijn in de rechtsgeschiedenis nog wel andere vormen van eigendomsverkrijging op te sporen.

Nu bestaat er geen bezwaar tegen om de wijze van eigendomsverkrijging aan te duiden als rechtsgrond van den eigendom, mits men maar in het oog houdt, dat het bestaan van een dergelijke rechtsgrond nog geen rechtvaardiging is *in principieelen zin*.

In dit opzicht schiet ook tekort de z.g. legalistische theorie van den Duitschen kathedersocialist ADOLF WAGNER, die de rechtvaardiging van den eigendom zoekt in de positieve rechtsorde ²¹). Want deze theorie laat juist na aan te geven, waar het om gaat, n.l. om de principieele rechtvaardiging dier positieve rechtsorde.

Ook de verdragstheorieën der natuurrechtelijke school (GROTIUS c.s.) en tal van andere theorieën, die als algemeenen grond van den eigendom aanwijzen verjaring, occupatie, arbeidspraestatie e. d., verklaren meer het *ontstaan* van den eigendom dan dat zij het *bestaan* rechtvaardigen en zij bieden dan ook geen principieel verweer tegen aanvallen, die men van verschillende zijden op den eigendom doet. Integendeel, juist deze theorieën zijn het, die herhaaldelijk hare revolutionaire werking hebben getoond. De Fransche revolutie nam de constructie van de school van het natuurrecht als grondslag van art. 17 van de *déclaration de l'homme et du citoyen* (1789), dat de

eigendom verklaarde tot een „*droit inviolable et sacré*”. Doch zij eindigde met een vernietiging van alle rechten tijdens het Fransche schrikbewind.

De liberale economie ontwierp een waardeleer, die uitsluitend den arbeid als waardescheppenden factor aanvaardde. Doch het marxisme greep die theorie aan als grondslag voor de leer der meerwaarde, het machtigst propagandamiddel tot aanvuuring van den klassenstrijd en tot omkeering van de geheele rechtsorde; een propagandamiddel waarvan we de uitwerking thans in Rusland kunnen waarnemen ²²).

Nader op deze theorieën ingaan zou mij te ver voeren. Ik volsta daarom met tegenover deze theorieën te plaatsen den principiëelen grondslag van den eigendom, welken ik daareven aangaf.

Uit dezen principiëelen grondslag van den eigendom vloeit, naar mijn meening, tweeërlei voort:

Vooreerst, dat men — d. i. zoowel Overheid als onderdaan — in den eigendom, zooals deze thans krachtens de rechtsorde bestaat, niet uitsluitend heeft te zien een menschelijke vinding doch allereerst een bestel Gods en dat daarom eerbiediging van dien eigendom, gelijk trouwens eerbiediging van de gansche rechtsorde, plicht is.

Voorts in de tweede plaats, dat men God als hoogste soeverein, ook met betrekking tot het stoffelijk goed heeft te erkennen en dat God dat goed niet geschonken heeft ten bate van den eigenaar alleen doch ten bate van den naaste, gelijk ook Israëls wetgeving toont ²³). Derhalve legt het eigendomsrecht den eigenaar verantwoordelijkheid op voor een zoodanig gebruik van de hem geschonken bevoegdheden, dat zijn eigendom ten bate van den naaste kan strekken.

Ga ik nu verder de consequenties na van deze beginselen, dan moet ik onderscheid maken tusschen Overheid en onderdanen met betrekking tot den eigendom.

Ik treed daarbij niet in bijzonderheden doch zal alleen trachten enkele hoofdlijnen aan te geven.

En dan kan ik, voor wat aangaat den onderdaan, volstaan met een verwijzing naar de wet der tien geboden, speciaal naar het „gij zult niet stelen” en „gij zult niet begeeren”.

Naar den uitleg van den Heidelbergischen Catechismus hebben deze geboden naast een negatieve ook een positieve strekking.

Die negatieve strekking komt tot uiting in drieërlei *verboden*: n.l. vooreerst het verbod van onrechtmatige aantasting van eens anders

goed door diefstal, verduistering e. d.; voorts het verbod van gierigheid, luiheid en van alle misbruik en verkwisting van eigen gaven; en eindelijk het verbod van boozen lust of gedachte tegen een der geboden Gods.

Positief beveelt 's Heeren wet vooreerst 's naasten nut, waar ik kan en mag, te bevorderen en met hem alzoo te handelen, als ik wil dat men met mij handele; voorts trouwelijk te arbeiden, ten einde den nooddriftige te kunnen helpen; en eindelijk ten allen tijde van ganscher harte aller zonde vijand te zijn en lust tot alle gerechtigheid te hebben.

De decaloog zegt echter niet, of en in hoever de eigendom communaal of particulier moet zijn. Ze plaatst zich op den bodem van de bestaande rechtsorde. Dit blijkt uit de toelichting, die allereerst als diefstal aanmerkt de aantasting van eens anders goed, die de Overheid straft.

Derhalve is niet allereerst mijn persoonlijk oordeel omtrent de vraag wat eens anders goed is of wat mij ten aanzien van eens anders goed geoorloofd is, beslissend, doch de bestaande rechtsorde. Die rechtsorde, met inbegrip van den particulieren eigendom, heb ik te eerbiedigen, ook al meen ik, dat de verdeling van het stoffelijk goed volgens die rechtsorde onrechtvaardig is.

De wet der tien geboden eischt dus eerbiediging van de bestaande rechtsorde. En die eisch behelst ook het zich onderwerpen aan hetgeen de Overheid krachtens die rechtsorde in wet of rechterlijk vonnis ten aanzien van den eigendom bepaalt.

Ze eischt eerbiediging van den eigendom des naasten in handel en bedrijf, doch ook in de actie, die naar verbetering der sociale toestanden streeft.

En toch, anderzijds blijft diezelfde wet door haar *verbod* van gierigheid en luiheid en door haar *gebod* van een juist gebruik van alle gaven en talenten, heenwijzen in de richting, langs welke alleen de oplossing der sociale quaestie mogelijk is, n.l. van beheersching van egoïsme en individualisme en verscherping van het verantwoordelijkheidsgevoel *voor het geheel*, teneinde meer en meer te verwezenlijken de organische gedachte van een maatschappij als een lichaam waarvan we allen, ieder op zijn onderscheiden plaats, leden zijn.

En juist daarom blijft de doorwerking van 's Heeren wet in en buiten de kerk de alpha en de omega van alle streven naar oplossing van het sociale vraagstuk ²⁴).

Hoewel door dezelfde grondbeginselen beheerscht kan toch de houding van de Overheid ten opzichte van den eigendom niet dezelfde zijn als die der onderdanen.

Ook de Overheid heeft de rechtsorde, met inbegrip van den particulieren eigendom, te eerbiedigen. Ook zij heeft te erkennen, dat uit Gods souvereiniteit over al het geschapene, een bijzondere verantwoordelijkheid van den eigenaar voortspuit. Maar de toepassing van die beginselen door de Overheid is niet conform en behoeft niet conform te zijn aan de toepassing van die beginselen door de onderdanen. Want de Overheid heeft een bijzondere, goddelijke roeping, die ook aan de toepassing dezer beginselen een bijzondere gestalte geeft.

De Overheid heeft tot taak om de rechtsorde te handhaven; een taak die op den onderdaan slechts rust voor wat aangaat de bijzondere sfeer, waarvoor hij verantwoording draagt en dan nog slechts met ter zijde lating van alle persoonlijk geweld, tenzij in geval van noodweer.

De Overheid heeft voorts de taak de rechtsorde, overal en telkens wanneer dit noodig blijkt, te wijzigen en aan te vullen. De onderdaan kan slechts wijzigen en aanvullen op het terrein van het z.g. privaatrecht (koop, huur, maatschap enz.) en slechts met inachtneming van de algemeene regelen, door de Overheid gesteld of gesanctionneerd.

Die algemeene rechtstaak nu moet de Overheid naar de genoemde beginselen vervullen.

En dan vraagt het beginsel van eerbiediging van den eigendom allereerst bescherming van dien eigendom, hetzij civielrechtelijk door regeling van schadeloosstelling bij inbreuk, restitutie van den eigendom e. a., of ook strafrechtelijk door strafbaarstelling en bestraffing van diefstal, verduistering enz.

Maar met bescherming van den eigendom alleen kan zij niet volstaan. Wie Gods oppersouvereiniteit erkent en rekening houdt met het mozaïsch recht, zal aan den eigendom niet een sociaal karakter ontzeggen. Ook buiten de wettelijke plichten rusten er plichten op den eigenaar, waarvan veronachtzaming het levensbelang der medeburgers krenken kan. Ik denk hierbij bijvoorbeeld aan roekeloozen woningbouw en onhygiënische of levensgevaarlijke bedrijfsinrichtingen. Dan is beperking van het eigendomsrecht geboden. En zelfs kan het voortbestaan van particulier eigendomsrecht van bepaalde gronden of van

roerende goederen, tengevolge van wijziging van verkeer, oorlog, overstrooming of andere bijzondere toestanden zoodanig in verzet komen met het beginsel, dat de eigendom strekt niet uitsluitend ten bate van het individu, doch ten bate van allen, dat de Overheid het voortbestaan van dat recht niet langer tolereeren mag doch tot onteigening moet besluiten.

Twee beginselen moeten dus de overheidstaak met betrekking tot den eigendom beheerschen. En juist hier ligt de moeilijkheid, ook bij het bepalen van de houding van de Overheid in elk bijzonder geval.

Eenzijdig redeneerend, met een van beide beginselen als uitgangspunt, komt men hetzij tot conservatisme, hetzij tot socialisme of communisme, of — gelijk in Italië blijkt — tot staatsabsolutisme. Doch die eenzijdigheid is onjuist. Wie het schip van staat bestuurt mag noch het eene, noch het andere beginsel uit het oog verliezen. En dit geeft zeker dualisme aan ons standpunt inzake den eigendom. Doch laat mij hierbij aanstonds mogen opmerken, dat men dit dualisme niet slechts voelt bij het bepalen van de overheidstaak inzake den eigendom: het ligt ten grondslag aan de gansche antirevolutionaire politiek. Wie naast een vrije staat ook een vrije kerk, een vrije gezinsfeer, een bedrijfskring, een sfeer van wetenschap en andere zelfstandige kringen erkent, zal zich er niet over verwonderen dat dit dualisme zich ook ten aanzien van den eigendom voortzet.

De Overheid heeft een taak ten aanzien van den eigendom. Die taak kan in bepaalde tijden en omstandigheden groot zijn; maar ze kan ook klein zijn. Een voor alle tijden en omstandigheden geldende afbakening dier taak is niet te geven. Doch evenals de Overheid bij het bepalen van hare roeping ten opzichte van kerk en gezin de zelfstandigheid — wil men — de souvereiniteit dezer instellingen binnen hare eigenaardige sfeer heeft te ontzien, evenzoo heeft zij aan de eigenaren vrijheid en zelfstandigheid te laten bij het gebruik van de bevoegdheden, die de eigendom hun verleent. Vrijheid en zelfstandigheid om onder eigen verantwoordelijkheid te voldoen aan de ordinanties, die God ten aanzien van het gebruik van den eigendom stelt. Een vrijheid om goed te doen; doch ook, tot op zekere hoogte, een vrijheid om verkeerd te doen.

Alleen bij zoodanige vrijheid kan het verantwoordelijkheidsgevoel zich ontplooiën. Alleen dan is er ook ten aanzien van den eigendom gelegenheid tot doorwerking van den geestelijken en zedelijken invloed

van kerk, school en gezin. Wie dien invloed wegdenkt moet besluiten tot een allesoverspannenden staat, die ter voorkoming van misbruik alle macht over en genot van het stoffelijk goed aan zich trekt en geen plaats meer laat aan vrijheid en zelfstandigheid. Doch wie zich op antirevolutionair standpunt stelt moet komen tot beperking der staatsmacht; niet om den eigenaar vrij spel te laten; maar omdat vrijheid en verantwoordelijkheid onmisbaar zijn voor de doorwerking van geestelijke en zedelijke kracht. Doch, *conditio sine qua non* voor deze politiek is, dat die geestelijke en zedelijke kracht dan ook metterdaad in het maatschappelijk leven gevoeld wordt. Ontbreekt ze, dan zal niets vermogen te stuiten de opdringende staatsmacht, die niet alleen den eigendom maar evenzeer het gezin, de kerk en zoovele andere kringen in hun zelfstandigheid en vrijheid bedreigt.

Daarom rust op ons allen de roeping om niet slechts op het terrein der politiek doch ook en vooral in kerk, gezin, maatschappij en persoonlijk leven ons beginsel uit te dragen en zoo mede te werken aan het leggen van de sociologische basis, waarop alleen de politiek naar den eisch onzer beginselen te verwezenlijken is.

17) Vgl. Dr. A. KUYPER'S rede, Het sociale vraagstuk en de Chr. religie, ter opening van het eerste Chr. Soc. Congres.

18) Handelingen III : 44 v.v., V : 4.

19) Dr. KUYPER, Eenvormigheid, de vloek van het moderne leven, Amsterdam 1870.

20) Vgl. CATREIN t.a.p. pp. 287 v.v.

21) Grundlegung der Politische Oekonomie.

22) Vgl. over het verband tusschen de waardeleer van Ricardo en Marx Mr. P. A. DIEPENHORST, Voorlezingen I, 2e dr. pp. 258 v.v.

23) Vgl. Dr. VAN ES, t.a.p. pp. 331 v.v., H. KOFFIEBERG, Het Mozaïsch Recht in zijn huidige sociale beteekenis, 1913, Dr. H. BAVINCK, Chr. Beginselen en Maatschappelijke Verhoudingen 1908.

24) Vgl. voorts o.a. Dr. KUYPER, E Voto Dordraceno IVe deel pp. 184 v.v. en Dr. GEESINK, Van 's Heeren Ordinantiën IIe deel II p.p. 232 v.v.

25) Voor de behandeling van allerlei bijzondere vraagstukken op dit terrein moge ik verwijzen naar verschillende adviezen, opgenomen in de rubriek Vraag en Antwoord van de maandelijksche uitgave van dit tijdschrift.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

1. Is de doodstraf, toegepast op „hoogverraders” of „landverraders”, dus op politieke misdrijven, te verdedigen? Zoo ja, op welke gronden? Kan de staat van oorlog er recht toe geven, waar toch Gen. 9 : 6 alleen spreekt van „wie bloed vergiet, diens bloed etc.”.

2. Onder ons is de gangbare meening, dat een krankzinnige, die een moord bedrijft, hiervoor niet gestraft mag worden.

Is deze meening echter met de Schrift te verdedigen? Hier wordt nergens een uitzondering gemaakt op het gebod Gods: Wie eens menschen bloed vergiet, diens bloed zal door den mensch vergoten worden. Ook een krankzinnige doet, door een moord te plegen, toch iets tegen Gods wet. Het recht Gods wordt geschonden. Moet dit in zulk een geval niet worden hersteld?

3. Is een voorwaardelijke veroordeeling goed te keuren op grond van Gods gebod?

ANTWOORD:

De toelichting, die de Statenvertaling van den Bijbel geeft bij Gen. 9 : 6 luidt: „Hier wort het ampt der Overigheid bevestight ende het sweert haer gegeven tot straffe der boosdoeners”. En bij Rom. 13 : 4 (want zij, de Overheid, draagt het zwaard niet tevergeefs) schrijft de kanteekening: „Dat is: heeft de macht ontvangen om de quaetdoeners zelfs oock met den doot te straffen (Gen. 9 : 6) ende laet niet zonder oorzake het sweert voor hem dragen ofte draegt het aen sijn zijde, om te kennen te geven, dat hij sulcke macht heeft ende die tegen de boosdoeners ook zal uytvoeren”.

Bij het lezen dezer toelichting valt op te merken, dat de kanteekenaar het recht der Overheid om met den dood te straffen niet beperkt tot de gevallen van gewelddadige levensberooving. Ten aanzien van beide teksten spreekt de toelichting immers niet van „doodslagers” doch van „boosdoeners” of „kwaaddoeners”, terwijl beide bijbelplaatsen, blijkens de gekozen woorden, de macht over leven en dood der delinquenten op het oog hebben.

En dat de genoemde bijbelplaatsen niet uitsluitend een gedragslijn ten

aanzien van doodslagers aangeven, doch een veel verder reikende betekenis hebben blijkt nog bovendien:

wat Gen. 9 : 6 aangaat, uit het feit, dat deze tekst, blijkens de uitlegging, een nadrukkelijke schriftuurlijke sanctie van de overheidsmacht behelst; een sanctie, die niet alleen een principieele rechtvaardiging van de overheidsstraf inhoudt, doch aan het gansche overheidsoptreden, zoowel in het nationale als in het internationale verkeer een principieele basis geeft en dat optreden derhalve zoowel voor de dragers van het overheidsgezag als voor de onderdanen tot een uitdrukkelijk van Godswege opgedragen roeping stempelt;

wat Rom. 13 betreft, uit het feit, dat de eerste verzen van dit hoofdstuk zelfs in het geheel niet van den doodslag spreken, doch naast de belastingheffing en het beloonen van verdiensten erkennen het overheidsstrafrecht, bepaaldelijk het recht der Overheid om met den dood te straffen (het beeld van het zwaard wijst immers daarop) zonder nadere aanduiding van de gevallen, waarin de straf mag of moet worden toegepast.

Reeds op grond hiervan is het niet aannemelijk, dat Gen. 9 : 6 het opleggen van den doodstraf bedoelt te beperken tot het geval van doodslag.

We moeten bovendien bij het beoordeelen van de beteekenis van beide Schriftplaatsen letten op de taak, die de Overheid in onze samenleving heeft te vervullen.

Ieder individu heeft de bevoegdheid en tevens den plicht te waken voor eigen leven en voor het leven van degenen, die aan zijn zorgen zijn toevertrouwd. En daartoe heeft hij ook de gepaste middelen te kiezen. Die middelen zijn deels van positieven (b.v. zorgen, om zich door arbeid en spaarzaamheid te verschaffen wat voor levensonderhoud heden en in de toekomst noodig is), deels van negatieven aard (b.v. bescherming tegen invloeden of personen, die het leven bedreigen). En al geldt bij de keuze dier middelen de eisch van de hoofdsom der tien geboden, dat men zijn naaste zal liefhebben als zich zelf, en al dwingt die eisch niet alleen tot het liefhebben, zelfs van den vijand, doch ook om bij de keuze der middelen tot bescherming van eigen leven en dat van anderen tegenover den aanrander de uiterste zorgvuldigheid in acht te nemen — die eisch verzet zich *niet* tegen het nemen van zoo krasse maatregelen, dat zelfs, ingeval van noodweer, de aanvaller met den dood mag worden bedreigd en zelfs gedood.

In een geordend staatsleven treden echter niet in de eerste plaats de individuen op ter bescherming van eigen leven door negatieve maatregelen, die tegen den naaste zijn gericht, doch de Overheid en hare organen. En wanneer de individuen ter bescherming van eigen leven en van dat van anderen in sommige gevallen bevoegd moeten worden geacht het leven van anderen aan te tasten, dan geldt dit in nog sterkere mate van de Overheid, die niet alleen voor elk der afzonderlijke individuen opkomt, maar de roeping en plicht heeft het volksbestaan als een van Godswege toevertrouwd goed tegen aanranding te beveiligen.

In hoeverre nu de Overheid van die bevoegdheid moet gebruik maken, is, evenals bij persoonlijke verdediging, afhankelijk van de bijzondere omstandigheden van tijd en van plaats. Bij levensberoving in meest ernstigen vorm is het, op grond van de Schrift, zeker haar plicht de doodstraf op te leggen. Doch buiten dit geval zijn er tal van gevallen, waarin verschillende omstandigheden van tijd en plaats een verschillend antwoord eischen op de vraag, welke straf behoort te worden opgelegd.

Zoo kan het de Overheid geboden zijn in het belang van de veiligheid van de natie en van de onderdanen individueel, het leven van personen aan te tasten, die die veiligheid wederrechtelijk bedreigen (b.v. gewelddadige oproermakers, vijandelijke troepen in oorlogstijd e.d.) of strafbepalingen vast te stellen, die het opleggen van de doodstraf aan dergelijke personen voorschrijven of veroorloven. En bij deze laatste groep van gevallen denken we ook aan het strafbaar stellen en straffen van hoogverraad met den dood, gelijk in de meeste landen (wat ons land aangaat t. a. v. militairen) in oorlogstijd gebruikelijk is.

In dergelijke gevallen nu hangt het antwoord op de vraag, of de Overheid bevoegd is om te doden of de doodstraf op te leggen o. i. in laatste instantie hiervan af, of de Overheid (d. i. de verantwoordelijke drager of dragers van het overheidsgezag) in haar geweten overtuigd is, dat deze maatregelen ter vervulling van de Overheidstaak, dus ter bescherming van het leven der onderdanen en van het staatsbestaan, strikt geboden zijn. En is ze die overtuiging toegedaan, dan ligt, naar het ons voorkomt, in de Schrift geen enkele aanwijzing, die zich er tegen verzet, dat zij die maatregelen neemt. Integendeel. Een zoodanige vervulling der Overheidstaak ligt o. i. geheel in de lijn, die met name in Rom. 13 wordt aangegeven.

2. Ter beantwoording van de tweede vraag willen we er op wijzen, dat het strafrecht der oudste tijden in den regel geen rekening hield met de psychische gesteldheid van den dader in verband met de gepleegde misdaad, gelijk het hedendaagsche strafrecht der z.g.n. beschaafde landen doet. Wie dader was werd beschouwd als de schuldige, zonder dat naast de onrechtmatigheid en de strafwaardigheid van het gepleegde feit nog een speciaal onderzoek werd ingesteld naar het specifiek strafrechtelijk element, dat men thans als schuld-element aanduidt, n.l. het, den wil aanklevende, gebrek voorzoover dit uit de gepleegde misdaad of strafbare poging tot misdaad blijkt. En inzoover men aan dezen psychischen factor geen aandacht schonk, is het zonder meer duidelijk, dat ook de z.g. toerekeningsvatbaarheid van den dader niet in het centrum van de belangstelling stond. Want waar de schuld van den dader geen rol speelt, daar is ook de vraag, of diens psychische gesteldheid normaal is en dus normale wilsvorming en wilsbeheersching toestaat, zonder beteekenis.

Moet men nu echter de persoonlijke schuld en de toerekeningsvatbaarheid bij de berechting van strafbare feiten uitschakelen, omdat het oude

strafrecht deze onderscheidingen niet, althans niet in die mate, kende als het tegenwoordig strafrecht?

Dat een toepassing van het beginsel van Gen. 9 : 6 zonder rekening te houden met het schuldelement niet strooken zou met de Heilige Schrift in onderling verband beschouwd, blijkt, dunkt ons, uit tweeërlei omstandigheid.

Vooreerst reeds hieruit, dat het Mozaïsch recht, hoewel niet in die mate als het huidig strafrecht, toch wel degelijk rekening hield met het schuldelement bij den dader van een strafbaar feit. Dit blijkt uit de regeling ten gunste van den houthakker, die door het losschieten van zijn bijl, en ten gunste van wie anderszins, zonder moedwil zijn naaste had gedood. Bij niet opzettelijke levensberoving kon deze zich, hoewel strafbaar wegens doodslag, aan de bloedwraak onttrekken door vlucht naar een z.g. vrijstad. Men leze maar de uitvoerige regeling van deze zaak in Exodus 21 : 12 v.v. en Numeri 11 v.v. De goddelijke, aan Israël geschonken, wetgeving hield hier dus zelve bij de bestraffing van den doodslag wel degelijk rekening met den persoonlijk-psychologischen factor, de schuld van den dader.

Doch sterker nog dan uit deze speciale regeling spreekt de eisch om bij de berechting van delicten het schuldelement niet te veronachtzamen uit de groote beteekenis, die de gansche Schrift en met name het Nieuwe Testament aan de gezindheid van den overtreder toekent. Het laakbaar karakter van de gewraakte daad ligt, volgens de Schrift, niet allereerst in het uitwendig waarneembare feit, doch in de gezindheid van den dader. Daarom wordt, wanneer God Zelf als bestraffer van het kwaad optreedt, een naar menselijke waardeering betrekkelijk onbeduidend vergrijp soms veel zwaarder gestraft dan een in 's menschen oog veel gruwelijker kwaad. Men denke aan de geschiedenis van Saul en David.

En in het Nieuwe Testament wordt de beteekenis van dit schuldelement nog weer scherper geaccentueerd. Weliswaar handhaaft het Nieuwe Testament het strafrechtelijk beginsel, het z.g. jus talionis, uitgedrukt in de bekende formule „oog om oog en tand om tand". Doch het brak met de Joodsche practijk, die op dit beginsel was gebouwd. Het verdiepte de toepassing van dit beginsel door het kwaad meer naar zijn innerlijke beteekenis en dus in verband met zedelijke verantwoordelijkheid van den dader te waardeeren en door — met name in de Bergrede¹⁾ — te wraken de practijk, die dit beginsel stelde in dienst van persoonlijken haat en vijandschap.

En het staat dan ook buiten twijfel, dat mede onder invloed der schriftuurlijke beginselen bij de berechting der strafbare feiten in den loop der eeuwen steeds meer aandacht geschonken is aan de schuld en daarmee tevens ook aan de meerdere of mindere toerekeningsvatbaarheid van den dader.

Liet het oudste strafrecht zelfs in sommige gevallen de berechting van dieren toe, later heeft men het terrein van het strafrecht scherper afgebakend door slechts zedelijk verantwoordelijke personen voor hun, met de rechtsorde strijdende handelingen strafrechtelijk aansprakelijk te

stellen. En als gevolg daarvan moesten personen, die tengevolge van onvoldoende verstandsonwikkeling of ziekelijken geestestoestand niet de normale beheersing over hun wil hebben, gelijk jeugdige kinderen, idioten, krankzinnigen en psychopathen, geheel of gedeeltelijk buiten het — op het vergeldingsbeginsel gefundeerde — strafrecht worden gesteld.

3. Wat de voorwaardelijke veroordeeling aangaat veroorloven wij ons te verwijzen naar een vrij uitvoerig advies, dat we te dezer zake plaatsten in den 4en jaargang van dit tijdschrift pag. 544 v.v. en voorts naar het omvangrijk geschrift van Prof. Mr. D. P. D. FABIVS „Voorwaardelijke veroordeeling”, Utrecht, 1914; naar de dissertatie van Mr. R. POLLEMA „De voorwaardelijke veroordeeling” V. U. 1914; naar Mr. Dr. B. GEWIN „Beginnelsen van strafrecht” 2e dr. Leiden 1913 p.p. 367 v.v. en naar Mr. J. A. DE WILDE's artikelen in *De Standaard* van 28 Augustus, 2, 4 en 6 September 1913 over voorwaardelijke strafopschorting of gratieverleening.

N.

1) Vgl. BAVINCK, Geref. Dogmatiek, 2e dr. III, p.p. 160/1. Dr. BAVINCK schrijft hier betreffende het gedeelte van de bergrede, dat op het vergeldingsbeginsel betrekking heeft:

„Om dit woord goed te verstaan, lette men er wel op, dat Jezus de woorden: oog om oog en tand om tand, niet rechtstreeks uit het Oude Testament aanhaalt, want dan had Hij ze zekerlijk ingeleid met de formule: daar staat geschreven. Maar Hij haalt ze aan, als van ouds in de scholen der Joden geleerd en uitgelegd, en komt op tegen de valsche uitlegging, die er daar van gegeven werd. En die valsche uitlegging bestond niet daarin, dat men de wet der vergelding, gelijk die in het Oude Testament geleerd werd, ook buiten de rechtshandeling in het private leven en het onderling verkeer van toepassing achtte, maar dat men ze ook publiek, voor den rechter, aan het eigenbelang, aan persoonlijke wraak en haat, dienstbaar maakte. Hiertegen komt Jezus op, en Hij stelt er het beginsel der liefde en der lijdzaamheid voor in de plaats. Zijne discipelen moeten den booze niet wederstaan, d. i. niet, naar den regel van oog om oog en tand om tand, kwaad met kwaad vergelden; tegenover een onbillijken eisch van den naaste geen even onbillijken tegeneisch stellen; zich niet door gelijk gedrag op hun naaste trachten te wreken; maar veeleer door liefde, geduld, lijdzaamheid, toegevendheid, inschikkelijkheid hem zoeken te winnen. Daarmede keurt Christus echter volstrekt niet alle opkomen voor eigen recht af. Want als een van de dienaren in de zaal van den hoogepriester Hem een kinnebakslag geeft, keert Hij niet zijne andere wang toe, maar verantwoordt zich, zeggende: indien Ik kwalijk gesproken heb, betuig van het kwade, en indien wél, waarom slaat gij mij? Joh. 18 : 22, 23, verg. ook Paulus, Hand. 22 : 25, 23 : 3, 25 : 10. Maar ook het recht van anderen en van onszelven moet volgens Christus zoo hoog staan, dat het op geenerlei wijze aan persoonlijke wraak of haat, aan het eigenbelang, aan de boosheid des harten ondergeschikt en dienstbaar mag gemaakt worden als men ervoor opkomt, dan moet dat geschieden uit liefde tot God en den naaste. De wraak en de vergelding zijn immers, ook volgens het Oude Testament, de zaak des Heeren zelve, Deut. 32 : 35.

Vgl. ook: Dr. A. M. BROUWER „De Bergrede” Zeist 1930, pp. 293 v.v.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

OVER DEN INVLOED VAN POLITIEKE PARTIJEN OP DEN NEDERLANDSCHEN REGEERINGSVORM, door N. KOLFF, Acad. proefschrift, Leiden 1931.

Na enkele beknopte beschouwingen over het politieke partijwezen, den regeeringsvorm in het algemeen en het parlementaire stelsel in het bijzonder, geeft Mr. KOLFF in zijn proefschrift een korte schets van de ontwikkeling der politieke partijen in ons land en behandelt daarna het staatkundig karakter en de staatsopvattingen van de Nederlandsche beginselpartijen (historische, radicale en liberale) en den invloed dier partijen op den Nederlandschen regeeringsvorm. Schrijver besluit zijn summier doch niet onverdienstelijk overzicht met enkele hervormingsdenkbeelden betreffende de samenstelling der vertegenwoordiging.

DE RIJKSEENHEID, édition spéciale, publié à l'occasion de l'Exposition Coloniale Internationale de Paris 1931, D. A. Daamen's uitgeverij Maatschappij N.V., Den Haag.

Ter gelegenheid van de koloniale tentoonstelling te Parijs deed de redactie van het weekblad *De Rijkseenheid* dit geschrift, dat beoogt in het buitenland meer bekendheid te geven aan den belangrijken kolonialen arbeid van Nederland, het licht zien. Het geschrift bevat behalve een inleidend woord van Baron VAN HEEMSTRA bijdragen o.a. van de Utrechtsche Hoogleeraren Dr. F. J. H. COWAN, Dr. I. A. NEDERBURGH, Prof. Jhr. Mr. B. C. DE SAVORNIN LOHMAN en Prof. Dr. G. GERRETSON en voorts van Dr. H. COLIJN, Mr. D. FOCK, Dr. J. TH. DE VISSER, Dr. C. J. K. VAN AALST, Jhr. W. ROËLL, E. HELDRING en Dr. C. F. STORK.

VOM SCHWEIZERISCHEN EVANGELISCHEN PRESSEDIENST van ADOLF MÜLLER, Zürich, 1930.

OVER DEN ARBEID VAN DEN REVEILKRING NA 1840, door Mr. B. DE GAAY FORTMAN. Overdruk uit *Stemmen des Tijds*.

GEDENKBOEKJE, uitgegeven naar aanleiding van het zestigjarig bestaan der Vereeniging tot bevordering van Christelijk-Nationaal Schoolonderwijs te Overschie.

DE HAND AAN DEN PLOEG. Een woord in verband met de komende Gemeenteraadsverkiezingen door H. BOTTERWEG. Uitgave van de centrale Anti-revolutionaire kiesvereniging „Nederland en Oranje” te Utrecht 1931 (met 14 beteekenisvolle bijdragen).

Een handige gids bij de gemeenteraadsverkiezingen. Onder de bijlagen treft men een artikel van den heer J. M. VAN NIEROP over de werkloozenzorg in Utrecht.

VERSLAG betreffende de werkzaamheden en den financiëelen toestand van den Ned. Bond van Chr. Fabrieks- en Transportarbeiders over de jaren 1929 en 1930 (Secretariaat: Pieter Bothstr. 8, Den Haag).

TWEE EN TWINTIGSTE VERSLAG van de werkzaamheden van den Ned. Chr. Grafischen Bond over 't tijdvak van 1 Jan. 1929 tot en met 31 Dec. 1930.

GEZIN EN OVERHEID. Beschouwingen over enkele onderdeelen van de taak van de Overheid ten opzichte van het Gezin. Teulings' Uitgevers-Mij., 's Hertogenbosch.

Deze publicatie bevat inleidingen van J. H. MAENEN over Het gezin en zijn woning; Mr. C. P. M. ROMME over Gezinsloon; Dr. H. W. E. MOLLER over Verscheidenheid van gezinsloon in verband met plaatselijke omstandigheden en Mej. M. VAN DER KALLEN over Het gezin en het arbeidende meisje.

RAPPORT over de taak der Christelijke vakbeweging ten aanzien van hare jeugdige leden en hare bemoeiingen met het vak- en nijverheids- onderwijs en de leerling-opleiding, uitgebracht door een commissie uit het Christelijk Nationaal Vakverbond in Nederland. Uitgave van het C. N. V., Stadhouderslaan 45, Utrecht 1931.

N.

RECTIFICATIE.

In het artikel van Dr. NOTEBOOM over strafbaarstelling van Godslastering in het vorige nummer kwam voor de volgende zin (p. 194 iets voorbij het midden): „Die omstandigheden toch, bepaaldelijk in de verdeeldheid der bevolking op godsdienstig gebied, nopen ons, dien geloofsdwang in beginsel te verwerpen tot een meer beperkte opvatting van de overheidstaak”.

Men gelieve deze passage als volgt te lezen: „Die omstandigheden toch, bepaaldelijk de verdeeldheid der bevolking op godsdienstig gebied, nopen ons, die geloofsdwang in beginsel verwerpen, tot een meer beperkte opvatting van de overheidstaak.

DE CHRISTELIJKE ARBEIDSWAARDEERING

DOOR

DRS. A. B. W. M. KOK.

I. *Inleiding.*

In z'n mooie boekje *Het lied van den Arbeid* bezingt P. J. SMINK in gloedvolle woorden den lof van den arbeid: „Arbeid is glorie.

Arbeid is majesteit.

Glorie op het veld, waar de ploeger de aarde scheurt en breekt om haar tot vruchtbaarheid te dwingen. Glorie op de zee, waar de helden worstelen met het geweld van wind en van water, opdat de zee worde een weg naar verre landen.

Glorie in de mijn, waar, man tegen man, de zwarte zwoegers vechten met het gesteente, om het zijn glinsterende schatten te ont-wringen.

Glorie in de stad, waar dreunend en daverend, fel gillend of zwaar rombomberend, de techniek haar hoogtij viert als in een wilden over-winningsroes . . .

Het is glorie alom. De glorie van den arbeid”.

Zulke lofzangen op den arbeid vinden in onzen tijd niet veel be-wondering en instemming.

De menschen van onzen tijd luisteren liever naar liederen, waarin de vloek en de ellende van den arbeid wordt bezongen.

Wie kan in vurige taal en striemende woorden en helle kleuren het pleit voeren voor arbeidsjuk en arbeidslast? — Hij trede naar voren. Hij is onze man. Hij verstaat zijn tijd.

We leven in een tijd van arbeidsschuwheid en arbeidsverachting.

't Was nog vóór den jongsten Europeeschen wereldoorlog, dat Dr. M. VON NATHUSIUS schreef: „Maar aan den anderen kant vertoont zich een *verregaande verachting* van den arbeid.

Deels is die te vinden bij de voorname „dagdieven”, . . . maar ge-

deeltelijk ook — en dat is veel ernstiger — bij de handwerkslieden zelf" 1).

Die verachting is door en na den oorlog zeer toegenomen. Velen zijn immers jaren lang aan hun werk onttrokken geweest; in de oorlogvoerende landen door den oorlog, in de neutrale door de mobilisatie.

Niet zoo *goed* mogelijk, maar zoo *vlug* mogelijk het werk gedaan, is de leuze.

Hoe eerder hoe liever den zwaren last van den arbeid van den rug getild!

Arbeid is immers de nacht van het leven!

De uren van schaft en rust en nietsdoen de dag!

Voor talloos velen is *het* ideaal: een gemakkelijk baantje, en dan liefst één, waaraan een zoo groot mogelijk salaris en een flink pensioen verbonden is. Niet onaardig vond 'k kort geleden dien tegenzin van onzen tijd in den arbeid aldus geteekend:

— Volksleider: „Mannen, arbeiders!” (Applaus).

„We zijn allemaal arbeiders!” (Levendige toejuichingen). „En, broeders, omdat wij arbeiders zijn” (Daverend applaus) „Moeten we arbeiden!”

Alle aanwezigen: „Smijt 'm d'r uit!” —

't Is wel een droef tijdverschijnsel, dat duizenden slechts een schamperen glimlach over hebben voor de begrippen: arbeidszegen, arbeidslust, arbeidswaardeering. Arbeid en genieten — heeft men terecht opgemerkt — zijn de polen van veler leven.

De tijden, waarin het slavenjuk van den arbeid is afgeschud — dat zijn de oogenblikken van vreugde en zegen en lust 2).

De massa waardeert alleen den arbeid, omdat de arbeid de middelen verschaft, waarvoor men levensgenot kan koopen.

De arbeid is wel genoemd de rijst- en brei-berg, dien men door moet, en waarin men liefst zoo kort mogelijk vertoeft 3).

* *
*

't Is waarlijk geen wonder, dat er menschen zijn, die zich geroepen voelen alarm te blazen, omdat ze met schrik en ontroering de kostbare goederen van arbeidsvreugde en arbeidswaardeering zien verdwijnen. En die behoefte wordt te dieper gevoeld, waar zelfs in de kerk van Jezus Christus de beteekenis van den arbeid dikwerf onder-

schat wordt, en geheel verkeerde beschouwingen over den arbeid — speciaal over de roeping tot den arbeid — ingang gaan krijgen.

Onze oogen zullen voor dat gevaar geopend moeten wezen, en de schriftuurlijke, de ware beschouwing van den arbeid in 't licht gesteld moeten worden.

Immers de Heilige Schrift geeft ook in deze materie waardevol inzicht.

Ook bij dit vraagstuk is de Bijbel ons een lamp voor den voet. Over de wereld van den arbeid straalt uit Gods Woord heerlijk licht.

II. *De Arbeid een Zegen.*

Wanneer we spreken over de waardeering van den arbeid, is allereerst van 't hoogste belang de beantwoording van de vraag: wat is het doel van den arbeid des menschen? Waar werken wij voor? Vele menschen geven op die vraag dit antwoord: de arbeid stelt ons in staat in ons tijdelijk levensonderhoud te voorzien.

Wij werken om te eten.

Of: door hard te werken kan ik mij misschien een kapitaal vergaderen en rijk worden.

In verband met die opvatting staat ook de meening: wanneer ik voldoende geld bijeen heb gebracht, zoodat ik *zonder arbeid* de middelen kan koopen om te leven en van 't leven te genieten, dan mag ik den arbeid staken en gaan rentenieren.

Dat hangt geheel van *mijn* keuze af, of ik *wil* arbeiden, ja dan neen.

En zoo gaan dikwijls jonge, krachtige, kloeke, gezonde mannen van even veertig jaar stil leven, dat wil zeggen: luiieren, nietsdoen, zich vervelen.

Zij *behoeven* immers niet meer te werken, omdat ze geld genoeg hebben.

Zij hebben — meenen ze — volkomen het *recht* om niets te doen.

Wanneer we nu de Heilige Schrift raadplegen, worden we oogenblikkelijk uitgeheven uit deze kleine wereld van eigenbelang en zelfzucht, en leeren we, dat we den arbeid niet alleen mogen zien in betrekking tot onzen eigen, kleinen persoon, dat we onszelf hebben te zien in verband met het gansche menschedom en ons werk hebben te beschouwen als klein onderdeel van een grootsch geheel.

Dat we niet mogen arbeiden om rijk te worden, zegt de Heilige

Schrift duidelijk. Als wij voedsel en deksel hebben, zullen wij daarmee vergenoegd zijn. „Doch die rijk willen worden, vallen in verzoeking en in den strik, en in vele dwaze en schadelijke begeerlijkheden, welke de menschen doen verzinken in verderf en ondergang” (1 Tim. 6 : 9). Maar ook mag ik — volgens de Heilige Schrift — niet den arbeid verlagen uitsluitend tot middel om mij levensmiddelen en levensgenietingen te verschaffen, van hetgeen de arbeid oplevert.

De arbeid heeft hooger doel dan om daardoor den vijand van den honger ons van het lijf te houden. Gelukkig dat vele kinderen, uit rijke ouders geboren, dit inzien en zich tot noesten arbeid verplicht gevoelen, ook al drijft de behoefte aan loon hen niet tot arbeiden. De mensch is tot arbeid geroepen. Hij behoort tot den adel van zijn natuur.

Zoolang de mensch arbeiden *kan, moet* hij arbeiden. 't Is een scheppingsordinantie, dat de mensch zal arbeiden. De Schepper zette den eersten mensch niet in een weelderig-ingericht paleis, schitterend electrisch verlicht, met rijke bibliotheek en schat van schilderijen, met autogarage naast het huis en stoomschepen in het water. Neen — Hij zet hem in een tuin om dien te bebouwen en te bewaren. Zoodra de mensch geschapen is, wacht hem dus de arbeid. Daar was *om* den mensch een gansche wereld van verborgen krachten, een natuur met geheime schatten. Door arbeid moesten die krachten en die schatten aan het licht worden gebracht. Door arbeid moest de mensch de wereld aan zich onderwerpen, haar aan zich tot dienstbaarheid dwingen. Zoo schoon en waar schreef Ds. KNAP in *Oude Paden*: „De arbeid haalt 't koper uit de bergen, 't goud uit de schoot der aarde, de steenkool uit de mijnen, de olie uit de verborgen bronnen. Hij legt breede verkeerswegen aan, overspant rivieren met bruggen, vergunt ons te spreken met menschen, die door de halve wereld van ons gescheiden zijn. Hij laat ons duiken naar de diepte der zee, en bindt ons vleugelen aan de schouders om ons in 't luchtruim te verheffen. Altijd en immer weer: de arbeid. Om te kunnen arbeiden schonk God den mensch een peinzend hoofd, een gespierde arm, een vaardige hand, een scherpziend oog”.

Wanneer de mensch zóó werkt, en zijn lichaams- en zielskrachten in dienst van den arbeid stelt, brengt hij de natuur om zich heen tot ontwikkeling en cultuur.

Maar dat niet alleen.

De mensch voert, al arbeidende, zijn eigen persoonlijkheid tot rijker ontplooiing.

God heeft in den mensch allerlei gaven en krachten gelegd, die door arbeid geoefend moeten worden.

Daarom worden de gaven der natuur ons dan ook niet in direct-buikbaren vorm geschonken, opdat we ons zouden inspannen en onze levensenergie tot hoogste spankracht zouden brengen.

In den arbeid liggen opvoedingskrachten verborgen.

De arbeid geeft *inhoud* aan het leven.

De arbeid is de beeldhouwer van 't menschelijk leven. „Elk eerlijk werk kan middel worden om goed te doen en om zelf zedelijk te groeien” 4).

Arbeid is dus een rijke zegen.

Lichaam en geest roepen om arbeid, vragen om stof, die ze bewerken kunnen.

De arbeid is niet alleen *middel* tot een doel, maar heeft waarde in *zichzelf*, is een *zedelijke* daad, waartoe de mensch verplicht is van Godswege. Hij verwerkelijkt er door, wat God in hem heeft gelegd.

Uit deze beschouwing van den arbeid volgt: wij mogen niet op elk zelf-te-kiezen, willekeurig tijdstip ons onttrekken aan de roeping tot den arbeid.

We moeten werken, zoolang we *kunnen* werken.

't Is — dunkt ons — noodig hier den nadruk op te leggen, omdat ook in Christelijke kringen de plicht tot den arbeid zoo weinig wordt gevoeld.

Want 't is onze vaste overtuiging: alleen de menschen, die een arbeidzaam leven achter zich hebben, en door ouderdom of zwakte niet meer in staat zijn te arbeiden, alleen zij mogen met arbeiden ophouden en gaan rentenieren.

Zeker — daar zijn renteniers, die hun dagelijkschen arbeid vaarwel zeggen, maar al hun krachten nu verder aan anderen arbeid geven, die hun leven heerlijk vullen met allerlei arbeid in het belang van Gods Koninkrijk. Renteniërende ouderlingen kunnen voor een predikant tot grooten steun wezen.

Over zulke *werkende* renteniers spreken we hier niet. Maar rentenieren in den zin van niets doen, een pijpje rooken en de dorps-nieuwtjes bespreken — zulk rentenieren is voor een gezond mensch een onmenschaardig bestaan.

Dat is: zich begraven vóór den tijd.

Want — 't kan niet genoeg herhaald — de arbeid is een *levensvoorwaarde* voor den mensch ⁵).

Zoolang ze konden hebben de grooten in Gods Koninkrijk zich aan den arbeid gegeven.

CALVIJN heeft gewerkt tot 't laatste toe.

Zijn vrienden drongen er bij hem op aan den arbeid neer te leggen.

Hij antwoordde: „Wilt gij, dat mijn Heere mij zal vinden niets doende?”

Dezer dagen las ik de levensbeschrijving van den bekenden BODELSCHWINGH. Tot aan zijn dood toe — hij is 80 jaar geworden — heeft hij gewerkt.

Een jaar vóór zijn dood trof hem een beroerte, waarvan hij weer eenigszins herstelde. Hij begon weer met moed. Werd hij moe, dan riep hij: „Vooruit, ouwe kerel!”, richtte zich op uit z'n stoel en ging op z'n twee krukken heen en weer.

Ontroerend zijn de laatste levensdagen van TH. FLIEDNER. Een paar dagen vóór zijn sterven zeide hij tot zijn zoon: „Ik ben zoo lui, Friedrich, je moet beter je plicht doen en mij aansporen tot 't loopen”.

Op den morgen van zijn sterfdag sprak hij lachend tot de pleegzuster: „Ik moet mij schamen, dat ik nog slaap, maar ik ben zoo moe” ⁶).

* *
* *

De arbeid is dus voorrecht, zegen voor den mensch.

Voorrecht èn roeping.

Zegen èn taak.

LAFARQUE, schoonzoon van den bekenden MARX, vader van het historisch-materialisme, heeft een boekje geschreven, getiteld: „Het recht op luiheid”. In dat geschriftje zegt hij o. a., dat de liefde van den arbeider voor zijn arbeid waanzin is.

Ja, hij beweert, dat Jezus in de Bergrede luiheid heeft gepredikt door te wijzen op de vogelen des hemels, die niet zaaien, noch maaien, noch verzamelen in de schuren en toch door den hemelschen Vader gevoed worden.

Ten slotte durft hij de godslasterlijke taal te schrijven, dat Jehova zijn aanbidder het hoogste voorbeeld van ideale luiheid heeft gegeven, door na zes dagen arbeid voor eeuwig rust te nemen.

't Valt niet moeilijk het leugenachtige van heel deze redeneering aan te toonen.

Neen, niet Christus beschouwde den arbeid, speciaal den handenarbeid, als iets den mensch vernederends. De heidenen zagen laag op den arbeid neer en schaamden zich er voor een werkkleed te dragen. De oude Hindoe's deelden de maatschappij in vier kasten of klassen in.

Tot de eerste, de voornaamste kaste behoorden de brahmanen, de priesters, de door Brahma aangestelde onderwijzers van het mensche-lijk geslacht.

De laagste kaste vormden de soedra's, de bedienden, die geroepen waren om voor alle andere klassen diensten te verrichten, als lijf-eigenen, bebouwers van den grond, huisbedienden of handwerkslieden van allerlei aard 7).

In het oude Egypte bestonden er vijf kasten — de vijfde of laagste was die der handwerkslieden.

En wat de beschouwing der Chineezen aangaat — Confusius heeft eens gezegd: „Armoede en een geringe betrekking zijn in den regel geminacht. Men moet ze aanvaarden, indien men ze niet langs eerlijke wegen kan vermijden”.

Bekend is 't verhaal van den Chineeschen schoolmeester, die opzettelijk zijn nagels buitensporig lang liet groeien, opdat ieder zou kunnen zien, dat hij niet behoorde tot één der lage kasten, die met handenarbeid hun brood moesten verdienen.

In de Grieksch-Romeinsche wereld werd de handenarbeid al evenmin hoog gewaardeerd. Van den Griekschen dichter HESIODUS bezitten we wel een gedicht, waarin hij den lof van allen eerlijken arbeid bezingt:

„Gelukkig hij, wiens hand het brood des arbeids wint!

't Valt licht, door roof of list zijn kasten vol te laden,
Maar 't pad der deugd loopt steil en wordt met zweet besproeid”

Maar in later tijd treedt al meer de tegenstelling op den voorgrond tusschen het vrije d. i. het arbeidlooze leven en de slavernij van den handenarbeid. In de Grieksche stad Thebe werd in de vijfde eeuw vóór Christus aan de Thebaansche burgers het arbeiden zelfs van Overheidswege verboden! 8). Naarmate de wijsbegeerte tot hooger eer klimt, komt de handenarbeid in dieper minachting. PLATO stelt

de Overheden gelijk met het goud, de krijgslieden met het zilver, de boeren en arbeiders met de onedele metalen, koper en ijzer.

ARISTOTELES — al erkent hij, dat boeren en arbeiders in de voorrechten van den burger moeten deelen — sluit hen toch van het lidmaatschap van den Raad en van de rechtbanken uit ⁹).

En „met de beschouwingen der oudere wijsgeeren PLATO en ARISTOTELES stemden de opvattingen en practijken in den Romeinschen keizertijd overeen. Aan het enorm groot aantal slaven en vrijgelaten slaven was de handenarbeid opgedragen; slechts de krijgsdienst en de landbouw waren geacht.

CICERO verklaarde, dat onder de beroepen niet eervol zijn koophandel en alle handenarbeid, die geen kunst is.

De laagste standen der vrije burgers van Rome trachtten gaarne door van staatswege gehouden uitdeelingen aan het noodige voedsel te komen. En ook de vrijgeborene uit den hooger stand achtte voor den meesten arbeid zich te goed" ¹⁰).

Hoe geheel andere beschouwingen over den arbeid heerschten onder Israël!

Ook de handenarbeid stond in hooge eer.

De aartsvaders Abraham, Izak en Jakob waren herdersvorsten, die de veeteelt beoefenden.

De mannen uit aanzienlijken stand achtten 't niet beneden zich zelf aan den landarbeid deel te nemen. Van Boaz zegt de H. Schrift, dat hij gerst zal wannen op den dorschvloer (Ruth 3 : 2) en van Saul, dat hij achter de runderen uit het veld kwam (1 Samuel 11 : 5).

Uit het Oude Testament is ook bekend de hooggestemde beschrijving van de deugdzame huisvrouw, wier waardij ver boven de robijnen wordt geschat. „Zij zoekt wol en vlas, en werkt met lust harer handen. Zij steekt hare handen uit naar de spil, en hare handpalmen vatten den spinrok.

Zij maakt voor zich tapijtsieraad; hare kleeding is fijn linnen en purper.

Zij maakt fijn lijnwaad, en verkoopt het, en zij levert den koopman gordelen" ¹¹).

De Rabbijnen schatten den handenarbeid zóó hoog, dat zij zelf een handwerk leerden en zoo desnoods van hun handwerk konden leven

En hoe stond de Zoon des Menschen tegenover den arbeid?

't Is al aanstonds opmerkelijk, dat Hij bij voorkeur zijn gelijkenissen

koos uit het leven van den arbeid, uit het bedrijvige menschenleven.

Zie — zegt Hij — naar den landman, die ploegt en zaait, naar den visscher, die het net uitwerpt, naar den wijngaardenier, den rentmeester, den huisbezorger, den dienstknecht, de vrouw, die het deeg kneedt.

Hij kiest zijn discipelen uit den handwerksstand en noemt hen „arbeiders”.

Ja — Hij schaamde er zich niet voor zelf handenwerk te verrichten.

Hij stond bekend als „de timmerman van Nazareth”. Door in Jozefs werkplaats het handwerk te beoefenen heeft Hij ook den handenarbeid door zijn voorbeeld geheiligd.

Paulus had naar de Rabbijnsche zede een handwerk geleerd — het tentmaken.

’t Is het Christendom geweest, dat aan den arbeid de eer heeft hergeven, die hem door het heidendom was ontnomen ¹²⁾.

En de verkondigers van het Evangelie zijn met de boodschap: „elk eerlijk werk is den mensch waardig”, ingedrongen in een wereld, waarin de handenarbeid werd vernederd tot een werk, den vrijen mensch onwaardig.

Zoo is Jezus waarlijk niet „prediker van de luiheid”, zooals LAFARQUE beweert.

Hij is prediker van de arbeidzaamheid, van de vlijt. Immers, we lezen in de Schrift, dat Hij gezegd heeft: „Mijn Vader werkt tot nu toe en Ik werk ook”.

Zeker, Hij wees in de Bergrede op de vogelen des hemels, die niet zaaien noch maaien noch verzamelen in hun schuren en nochtans gevoed worden.

Maar dat was een waarschuwing tegen heidensche bezorgdheid ¹³⁾.

Dat was geen aanprijzing van de luiheid!

Moeten trouwens de vogeltjes niet hard vliegen om voldoende voedsel te verkrijgen, vooral in den tijd, waarin zij jongen hebben?

Maar de vogels brengen toch een groot deel van hun leven in nietsdoen door?

Zeker, doch wij moeten hen niet navolgen in het nietsdoen.

De arbeid *onderscheidt* den mensch juist van het dier. Het is een bewijs voor ’t lager zijn van ’t leven in de planten- en dierenwereld, dat daar de drang tot den arbeid niet werkt ¹⁴⁾.

„Niet het *handelen*, maar het *wedervaren* der vogels wordt ten

voorbeeld gesteld" — deze opmerking van Dr F. W. GROSHEIDE ¹⁵⁾ doet op dit Schriftgedeelte 't juiste licht vallen. De vogels doen over 't algemeen niets en leven onbezorgd. Toch onderhoudt God hen. En in dat vogelleven van nietsdoen en onbezorgd zijn, blijkt 't zoo duidelijk: God en God alleen zorgt voor hen.

Welnu — hoeveel te meer zal God, die de Vader van zijn kinderen is, zorgen voor de zijnen, voor schepselen, die zóó ver boven de vogels uitsteken.

Neen — Jezus ziet den arbeid niet als een vloek, als een noodzakelijk kwaad, maar als een zegen, als een zeldzaam rijke weldaad, als paradijsheerlijkheid.

Jammer dat dit niet steeds is begrepen.

In de Roomsche kerk der Middeleeuwen vindt de handenarbeid niet die hooge waardeering, waarop hij recht heeft.

THOMAS AQUINAS heeft wel eerbied voor den arbeid, maar ziet hem toch feitelijk slechts als een noodzakelijk kwaad, als straf voor de zonde. Niet arbeiden en zich uit de wereld terugtrekken is een zekerder weg tot zaligheid.

De arbeid is een middel tegen verzoeking, een hoog te waardeeren tuchtmiddel voor de ziel maar — en dit is de groote fout — het arbeidsleven is toch niet het *eigenlijke* terrein om God te dienen en goede werken te verrichten.

De Reformatoren hebben het beroepsleven weer in volle eer hersteld.

MELANCHTON klaagt er over, dat het kloosterleven veel te veel verheerlijkt werd, alsof dat nu *het* Christelijk leven ware. Het gewone volk, dat steeds maar dit leven zonder beroep hoort prijzen, loopt gevaar zijn eigen leven, waarin het gehuwd is en een beroep vervult, van geringe waarde te gaan beschouwen.

De echte godsdienst — zegt MELANCHTON — bestaat niet in bedelen of in zwarte kappen dragen. God dienen in de geboden, die Hij gegeven heeft, is meer waard dan Hem dienen in de geboden, die de menschen verzonnen hebben. Met het kloosterleven verdient men niet meer dan de menschen, die in hun dagelijksch beroep God naar Zijn bevel dienen ¹⁶⁾.

LUTHER spreekt ook herhaaldelijk uit, dat de Christen zijn roeping vindt *midden in het leven*, met name in zijn beroep. De goede werken vallen niet buiten den beroepsarbeid. „Ook een dienstbode doet goede werken, wanneer zij in geloof haar beroep uitoefent en doet wat zij

aan haar vrouw belooft, wanneer zij het huis schoonmaakt, in de keuken schrobt en kookt" 17).

Dr. C. VERLOOP kan dan ook terecht zeggen: „Luther's arbeids-waardeering bracht een ommekeer in de oude opvattingen. Door hem heeft ook het woord Beruf (beroep, calling) voor allerlei dagelijksche arbeid *algemeen burgerrecht* in Protestantsche landen verkregen.”

Zeker doet CALVIJN niet onder voor LUTHER in de waardeering van den beroepsarbeid 18). De mensch — telkens wijst hij er op — is tot den arbeid geschapen. De arbeid is roeping. In CALVIJN's dagen waren er ketters die meenden, dat men dag en nacht met de „*méditation de la loi de Dieu*” moest bezig zijn.

Wat is CALVIJN's oordeel over hen?

Hij zou hen tot straf met een Bijbel, doch zonder eten en drinken, willen opsluiten, omdat ze allen arbeid buiten de geestelijke oefeningen verachtten.

LUTHER had nog bedenkingen tegen den handel. CALVIJN evenwel oordeelt, dat de Christen zich niet aan dien arbeid mag onttrekken en ook daarin God kan verheerlijken.

Arbeiden is dan ook ons voorrecht.

Arbeiden is onze eer.

Dat wij kunnen arbeiden is een trek van het beeld Gods in ons. Een bewijs, dat wij van Gods geslacht zijn.

't Is niet zalig niets te doen.

Dan alleen kunnen we van 't niets doen genieten, wanneer we den zegen van den arbeid, het genot van de inspanning leerden kennen. De rust is slechts dan werkelijk te genieten, wanneer ze staat te midden van de bezigheid 19). Want zwaar, zeer zwaar kan de rust, het nietsdoen drukken. Vraag 't den langdurig-zieke. Denk aan den gevangene. Wanneer wij geregelden arbeid hebben, kunnen we ons zelfs niet voorstellen de totale leegte in het bestaan van de menschen, die alleen voor hun genot (?) leven. Vreeselijk — de straf op de ledigheid: de verveling, de martelende verveling.

Is 't niet volkomen waar, wat F. W. ROBERTSON zegt in één van zijn preeken: „Ga ze zien, die, na een avond en nacht van verstrooiing, 's anderen daags weer nieuwe verstrooiing zoeken en lees de straf van een nutteloos bestaan in hun matte, vreugdelooze en lustelooze houding, ja in de beuzelingen zelve, die moeten worden uitgedacht om een kunstmatige opwekking teweeg te brengen.

En toch, diezelfde doffe blikken zouden kunnen schitteren van geest, en op meer dan één van die voorhoofden staat het teeken eenér te bereiken voortreffelijkheid! De waarheid is, dat de vatbaarheid zelve voor verveling één der bewijzen is van 's menschen zielenadel. Juist zijn grootheid maakt werkeloosheid voor hem tot een ramp. Indien God ons slechts tot insecten had gemaakt, met geen hooger taak dan de bewaring van ons leven en het najagen van genot, dan konden we ons tevreden stellen met te fladderen van bloem tot bloem, van streeling tot streeling. Maar indien menschen, die een ziel hebben, slechts leven om te eten en te drinken en zich te vermaken, is het wonder als hun leven verduisterd wordt door moedeloosheid?"

Wat zijn 't ongelukkige menschen, die 's morgens opstaan, maar eigenlijk niet weten, waarom ze opstaan, omdat ze in den dag geen taak zien liggen, die ze te vervullen hebben.

Prof. JONKER heeft eens gezegd: „Een mensch zonder levensdoel wordt op den duur òf een suffer òf een schurk”.

Een leven van niets doen is een vroege dood.

„Ledigheid is lijden” heeft reeds een oude wijze naar waarheid gezegd.

„Men zegge wat men wil, maar 's menschen beste dagen
Bestaan in bezig zijn, in zoete last te dragen
In iets te mogen doen omtrent een goede zaak.”

III. *Een zegen ook in een zondige wereld.*

Maar . . . kan dit loflied op den arbeid nog gezongen worden in een wereld, die door de zonde verscheurd en ontredderd is?

Kunnen we in deze ellendevolle wereld, waarover het rouwkleed van den vloek ligt gespreid, nog opwekken tot arbeidswaardering en jubelen over arbeidszegen en arbeidsvreugde.

Ja — want ook in *die* wereld blijft 'de arbeid zelf een weldaad, een zegen.

Natuurlijk — de arbeid ondervindt ook de noodlottige gevolgen van een jammerlijk feit, als de val in zonde was. In een wereld van vloek blijft de arbeid niet onaangetast, maar zal ook de arbeid het teeken van den vloek dragen. De mensch stond tegen God op. Nu staat het aardrijk op tegen den mensch.

De omstandigheden, waaronder de mensch zijn werk verricht, zijn

nu menigmaal drukkend en moeilijk. Het ideaal, waarnaar hij jaagt — de in hem sluimerende krachten en gaven tot ontplooiing te brengen, en de wereld buiten hem tot onderwerping — hij kan het niet bereiken dan langs een weg, waar hij met veel smart en moeite te worstelen heeft.

Het moederschap is voor de vrouw een rijke zegen, ook in deze jammervolle wereld. Maar de weg, waarlangs ze dat ideaal bereikt, dat geluk in bezit krijgt, is meestal een weg van bang lijden. Blijde moeder — ja, maar na smartvolle zwangerschap en geboorte.

O, daar zijn zooveel omstandigheden, waardoor de arbeid wordt bemoeilijkt, omstandigheden, die de zon van den arbeidszegen bewolken.

Allereerst in den arbeider zelf. De mensch staat immers niet meer in ongebroken kracht op een gebroken aarde. De eerstelingen van het verderf zijn door de zonde in den mensch gezaaid. Hij is onderworpen aan ziekte, aan zwakte, aan uitputting, aan aftakeling. Lichaam en geest zijn niet altijd gewillige werktuigen voor den arbeid. Wanneer ge u ziek gevoelt, wordt zelfs de arbeid, die ge 't liefst doet, die geheel met uw aanleg en begeerte in overeenstemming is, u tot een knellend juk. En daar komen nu bij: de omstandigheden in het werk zelf, in het voorwerp van den arbeid.

Het Woord Gods gaat in vervulling: „Ook zal het (aardrijk) u doornen en distelen voortbrengen” (Gen. 3 : 18a). De moeilijkheden van „doornen en distelen” worden genoemd, omdat Adam landwerk had te verrichten, en in *dezen* vorm de vloek Gods *hem* zou treffen.

Maar „doornen en distelen” komen in allerlei vorm op 't terrein van den arbeid voor.

Ieder mensch komt ze tegen, en heeft stekende doornen en distelen uit te roeien, vóórdát hij vrucht van zijn akker kan oogsten.

De man van wetenschap komt ze tegen. Hij moet de waarheid toestemmen van het woord: „Wie wetenschap vergadert, vergadert smart” (Pred. 1 : 18b).

De handelsman komt ze tegen in allerlei crisissen, in oneerlijke concurrentie en leugenachtige reclame.

De werkman komt ze tegen in allerlei gevaren aan zijn arbeid verbonden, in de energie-bedreigende eentonigheid of de gezondheidsschadende atmosfeer ²⁰).

* *
*

En toch is de arbeid zelf een zegen.

Ook in een wereld van zondige menschen.

Denk u eens in: menschen met een hartengedichtsel ten allen tijde alleenlijk boos, menschen van nature onbekwaam tot eenig goed en tot alle kwaad geneigd, met zondige overleggingen en kwade begeerlijkheden — zulke menschen zonder arbeid.

Zouden de kiemen van het kwaad niet welig uitgroeien? De arbeid is een sterke dijk, om den stroom der zonde in haar vernielende kracht te stuiten.

De arbeid is een veilig schild tegen de zondige machten, die den mensch bedreigen.

Iemand vroeg eens aan een vroom man van 80 jaar, waarom hij nog altijd bleef werken.

Het antwoord was treffend. Hij zei: „dat doe ik, om mij den duivel van 't lijf te houden”.

Geheel in overeenstemming met dit woord is de bekende spreekwijze: ledigheid is des duivels oorkussen.

Wanneer we niets te doen hebben, en de arbeid oog en hoofd en hand niet voor zich opeischt, is 't gevaar zoo groot, dat de ledige uren en dagen gevuld worden met verkeerde, zondige dingen. In zulke tijden is de verlokkende zondemacht veel sterker, dan wanneer onze lichaams- en geesteskracht intens op den arbeid is gericht. Daarom zijn vacantiedagen dikwijls zonedagen. De inspanning, de bezigheid bouwt een borstwering rondom ons, die den vijand van ons verwijderd houdt. CARLYLE zegt 't zoo schoon en zoo waar ²¹): „Er ligt een oneindige beteekenis in den arbeid. De mensch volmaakt zich er door. Het riet en het onkruid worden er door opgeruimd, schoone bezaaide akkers en prachtige steden komen er voor in de plaats, en de mensch houdt zelf op een akker vol onkruid of een onvruchtbare, ongezone woestijn te wezen.

Men bedenke, dat de ziel van den mensch zelfs bij de geringste soort van arbeid van 't oogenblik af, dat hij zijn werk begint, in een zekere graad van werkelijke harmonie wordt gebracht.

Twijfel, begeerte, kommer, spijt, toorn, wanhoop — zij legeren zich als helhonden rondom de zielen van armen en rijken.

Zoodra hij zich echter moedig aan zijn levenstaak zet, verstommen zij en kruipen grommend in hunne holen terug.

De mensch is nu een Mensch.

De heilige gloed van den arbeid is als een louterend vuur, waarin alle gif verteerd wordt, en waaruit een heilige vlam omhoog schiet, al is de rook ook nog zoo dik”.

Neen — de arbeid kan de religie niet vervangen. Hij mag onze godsdienst niet worden ²²).

De arbeid moge de zonde *breidelen* — *breken* doet hij ze niet.

De arbeid verzoent onze schuld niet, vernieuwt het oude, zondige hart niet en troost ons niet in leven en sterven.

Niet *onze* arbeid, maar de arbeid der ziel van Jezus Christus brengt ons verlossing.

Maar de arbeid is toch één der middelen, waarmede het zondige lichaam in toom wordt gehouden.

Het is genade, dat we mogen arbeiden, dat we ons hard, o zoo hard moeten inspannen.

Werk maar, gezegende mensch, werk met blijdschap, ook al gutsen de zweetdruppelen van het gelaat!

Verheug u in uw arbeid!

De rook moge dik zijn — toch schiet een heilige vlam omhoog.

Arbeid adelt!

En we blijven spreken over arbeidsvreugde en arbeidszegen. We blijven opwekken tot arbeidswaardeering.

Loof den Heere, mijne ziel!

Dan — als de zon opgaat — dan gaat de mensch uit tot zijn werk en naar zijn arbeid tot den avond toe.

Hoe groot zijn Uwe werken, o Heere!

IV. *Wat arbeidswaardeering bemoeilijkt.*

Maar tred nu met zulk een lofzang op den arbeid de hedendaagsche maatschappij binnen!

Zing dat lied den tegenwoordigen arbeider voor!

Zal men niet om u glimlachen?

Ja — wat meer zegt — zult gij zelf niet weleens in verlegenheid geraken, en u zelf de vraag stellen: kunnen we nog wel zoo hoog gestemd over den arbeid spreken?

Die vraag dringt zich te ernstiger aan ons op, wanneer we boeken lezen, zooals de Berlijnsche arbeidersvriend ADOLF LEVENSTEIN er heeft geschreven. In 1912 verscheen van zijn hand een boek over het

arbeidersvraagstuk, dat grooten opgang maakte en veel besproken is ²³).

In dit boek — en dat maakt 't zoo belangwekkend — laat hij de arbeiders zelf spreken over hun arbeid, over hun leven en levensomstandigheden.

Achtduizend circulaires zond hij aan de mijn- en textielarbeiders en metaalbewerkeren van Berlijn en omgeving, met verzoek of de arbeiders zelf de gestelde vragen wilden beantwoorden ²⁴).

Ruim vijftuizend voldeden aan dit verzoek. En ... de antwoorden stemmen somber, ja zijn huiveringwekkend ²⁵).

LEVENSTEIN deelt — in overeenstemming met de gegeven antwoorden — de arbeiders in vier groepen. Tot de vierde groep rekent hij de groep van menschen, die geheel apathisch staan tegenover alle levensopenbaringen, die men even goed in een kooi kan sluiten en regelmatig kan voederen. Bij deze groep brengt hij 3229 arbeiders onder. Bovendien telt hij 1010 arbeiders tot de „verbildete Schicht”, arbeiders die werken met alle mogelijke krachttermen en vreemde woorden en een mengelmoes van alle mogelijke citaten.

Onder de gestelde vragen kwam ook *deze* voor: Geloof gij aan een liefdevol God, of zijt ge — en om welke oorzaken — uit de landkerk getreden?

De één antwoordt: „Ik geloof aan geen God, want ik heb hem persoonlijk nog nimmer gezien”. De ander: „Ik ben een overtuigt atheïst, en ben uit de kerk getreden, nadat ik werkelijkheid en geloof heb verzeleken.”

Een derde: „God is geld en geld regeert de wereld”. Anderen antwoordden: „Aan God geloof ik niet, omdat hij reeds gestorven is”. „Een hartgrondig „neen” is mijn geloof aan God.” „Mijn God is het Socialisme”.

Ook werd een antwoord verzocht op de vraag: „Geeft uw arbeid u genoegen, of laat hij u onverschillig?”

Helaas de overgrootste meerderheid der arbeiders zegt droevig-eerlijk: „wij hebben allen lust in den arbeid verloren”. Bijna alles: klachten, verwenschingen!

Antwoorden in denzelfden geest als van een wever, die jammert: „Ik doe altijd hetzelfde werk. De tegenzin daarin uit zich in een onaangename stemming tegen de geheele omgeving. Het werk is geheel wit, alles wit. De ketting, de weversboom, de spoel — alles wit. Het geweven goed ook wit. Het oog heeft geen rustpunt. Een haat tegen

de bestaande inrichtingen vervult de ziel, terwijl geen mensch de inspanning ziet altijd, als de machine, op post te moeten zijn”.

En een ander wever zong deze klaagzang op den arbeid: „Of ik weef, of ik de draden op de weversboomen wind, dan wel of ik draden om elkander draai, alles om te sterven vervelend, eentonig, slaapverwekkend en vermoeiend. Het is mij volmaakt onverschillig of ik dit of dat artikel weef, of ik aan de confectie-pluche, stoffen, laken, chenille, phantasiestoffen, linnen of stoffen voor kleeren werk, het werk zelf biedt geenerlei afwisseling, de eentonigheid en gelijkmatigheid van het werken is altijd eender. Zoo sta ik dan als aan mijn plaats genageld, uur aan uur, en zie naar de rusteloos werkende machine. Mechanisch herhalen zich dezelfde handgrepen, wanneer de ingelegde spoel afgelopen is. Dat is de eenige bezigheid, hoogstens dat nog eens heen en weer een draad afbreekt, die geknoopt moet worden.

De hoofdbezigheid is staan en opletten. Dikwijls grijpt mij een arbeidswoede aan, de onrust van de machine slaat dan op mij over. Dan loop ik maar om het weefgetouw heen, en zou ik de machine willen helpen, om ze nog harder te doen werken. De inwerkingen van een eentonige, inhoudlooze bezigheid, de vervelendheid van het arbeidsproces, de zorg, te weinig te verdienen, alles draagt er toe bij om den arbeid tot marteling en tot onrust te maken. Ik zie de machine als mijn vijand, wanneer ze zoo gelijkmatig, zonder op te houden, haar regelmatigen gang gaat. De machine is geheel van staal, heeft hart noch zenuwen, kent geen moeheid, geen angst, geen pijn, geen woede, — staat rechtop en kan altijd rechtop staan en werken. Dat ellendige stalen ding moet overwinnen in een strijd, die geen strijd is. Ik zou het stalen hart er wel uit willen rukken, dat zoo onbarmhartig en zonder hartstocht slaat” 26).

Wat heeft dus aan vele arbeiders den arbeidslust en de arbeids-waardeering ontnomen?

We zouden met LEVENSTEIN 't in één woord kunnen zeggen: de „Entgeistingung”, de ontgeestelijking van den arbeid, de scheiding tusschen spierarbeid en hersenarbeid.

Of zooals Dr. VAN DER LAAR schrijft: „Vooreerst blijft het altijd een wanverhouding zoo heel het denkleven gescheiden staat van het werk waarmee men zijn brood verdient” 27).

Dat is iets zeer ernstigs.

De gaven en krachten van lichaam en geest moesten door den

arbeid tot ontwikkeling gebracht worden, de persoonlijkheid tot rijker ontplooiing komen.

En . . . de persoonlijkheid wordt gedood, de arbeid heeft een verlagenden invloed op den mensch; de gaven en krachten worden niet tot actie gevoerd. „Millioenen arbeiders voelen zich alleen buiten de beroepsbezigheid mensch” (Prof. HARMS). De machine is in de fabriek de voornaamste arbeidster.

De machine *werkt*, doet de hoofdzaak. De arbeider neemt in ontvangst, wat de machine doet.

Dat in-ontvangst nemen kan meestal geschieden zonder veel denken en zonder veel lichaamskracht. Vaardigheid en bekwaamheid zijn niet noodig.

Troosteloos-eentonig wordt een menschenleeftijd lang éézelfde handbeweging verricht.

Op LEVENSTEIN's vragen antwoordde een arbeider. „Stel u voor, dat u een koffiemolen in handen werd gegeven, en dat ge dien dag aan dag, jaar in jaar uit, iederen dag 11 of 13 uur moest ronddraaien”.

Geen wonder, dat zulk arbeiden bij velen versuffend werkt. Toen de bekende journalist BRUSSE eenige jaren geleden in Twenthe een textielfabriek in volle werking had gezien, schreef hij in *De Nieuwe Rotterdamsche Courant*: „Maar toen wij, in ons hotel terug, nog eens napraatten, over onze ondervindingen, toen bleken wij allen toch vooral ook getroffen te zijn door het bestaan van de arbeiders, van de mannen en vrouwen, de jongens en meisjes in deze industrie, die hun welhaast stuk voor stuk een verwezen uitdrukking in de gezichten geeft, iets afgestompts, met doffe oogen, een vale gelaatskleur en een vroeg-oude, niet meer veerkrachtige houding. De meesten zien er zoo vreugdeloos uit, dat wij niet konden begrijpen, hoe deze ouders geslacht op geslacht telkens weer hun kinderen konden afstaan aan een zelfde versuffend werkleven. En de practijk had ons weer geleerd, hoe ontstellend moeilijk het arbeidersvraagstuk is” ²⁸).

Daar komt bij, dat de arbeider slechts een heel klein onderdeel maakt van hetgeen geproduceerd moet worden. Daardoor ging de poëzie uit den arbeid weg.

Toen Dr. VAN GINNEKEN een bezoek bracht aan Philips' Gloeilampenfabriek kwam hij tot de ontdekking, dat van de 1700 arbeiders slechts enkele arbeiders het heele gloeilampje kenden, de eigenlijke arbeiders in hoogstens twee á drie maanden hun werk leeren, en de

werkmeisjes eenvoudig op eenige handgrepen worden afgericht, die duizenden en duizenden malen per dag in doodende eentonigheid worden herhaald ²⁹).

De arbeider ziet niet meer vóór zich het verheugend resultaat van zijn werk ³⁰). De band tusschen den arbeider en het arbeidsproduct is verbroken. Het product is niet *zijn* werk, voortbrengsel van *eigen* arbeidsvermogen, vrucht van *zijn* talent, zooals vroeger toen één vakman een geheel werkstuk vervaardigde. Bekend is het voorbeeld, dat zelfs een speld door tal van handen gaat, eer zij gereed is.

De machine produceert en heeft alle eer van het werk.

Oorspronkelijk diende het werktuig om de lichaamsorganen te hulp te komen, te versterken — maar de mensch bleef op de eerste plaats.

Nu heeft het werktuig de lichaamsorganen vervangen. Het middel — het werktuig — is op den voorgrond gedrongen en heeft den arbeider naar achter geschoven. Als dwergen loopen de arbeiders rondom den reus: de machine. De arbeid: troosteloos en geestdoodend — dat is de algemeene klacht. Het beste in den mensch door den arbeid niet ontwikkeld, maar onderdrukt!

Natuurlijk zouden we nog vele aanhalingen kunnen doen.

Dr. GUSTAV DEHN schrijft in zijn boek „Proletarische Jugend” over den geestelijken nood der arbeidende jeugd in Duitschland. Het religieuze beeld, dat deze jeugd vertoont, is dat der algeheele vernietiging van het waarachtig Godsgeloof. Als begeleitend verschijnsel wijst hij de invloed van de industrie op de arbeidende jeugd aan.

In *Eltheto* verscheen in April 1929 een artikel: „Iets over den invloed der mechaniseering op den arbeider als mensch”. De arbeider — aldus de conclusie — verdwijnt als persoon en boet door de mechaniseering van den arbeid een stuk van zijn persoonlijkheid in.

Van Roomsche zijde werd verleden jaar een onderzoek ingesteld naar de toestanden onder fabrieks- en ateliermeisjes. Ook hier is de slotsom: Het milieu, waarin gewerkt moet worden, de eentonige, afmattende arbeid, meestal in stukloon, oefent vaak een neerdrukkenden invloed uit (*Dux* Maart 1930). *De Kern* (Januari 1931) bevat een artikel, overgenomen uit *La Revue Belge*, „Machine en menscheelijke ziel”, waarin ook geklaagd wordt: „Bij den arbeider is het verstand, door een wrekende omkeering van de stof, die men meende aan zich te onderwerpen, vervallen tot den rang van slaaf der machine.

Ten slotte willen we in dit verband nog herinneren aan een vlammend

artikel door Dr. J. H. GERRETSEN reeds jaren geleden in *Het Kerkelijk Weekblad* van 's Gravenhage over de ontgeestelijking van den modernen arbeid geschreven. 't Is een consciëntiekreet!

We lichten er *dit* uit: „Met de machine en de fabriek komt het groot-bedrijf in de wereld.

Er wordt nu gewerkt. Zakelijk, onpersoonlijk. De machine werkt, produceert. Daar zijn menschen noodig, die de machines aan den gang houden, en daar zijn er, die opteekenen, wat de machine doet. Dat wil zeggen: met de fabriek komt ook het kantoor. Daar zitten ze op hun hooge kruk en schrijven op en rekenen. Zij maken staten. Een beetje rekenen is wel voldoende om dezen eentonigen arbeid te verrichten. Veel hersenarbeid wordt er niet voor vereischt. Wat nauwkeurigheid is zoowat alles wat ze noodig hebben voor dezen arbeid. Ook hier het geestdoodende. Ik zat nimmer op een kantoor. Ik weet niet, hoe dat is. Ik kan het mij alleen voorstellen. Misschien is mijn voorstelling onjuist en overdreven. Ik hoop het. Maar ik vrees, dat ze niet onjuist is, niet overdreven is. Ik vrees, dat het erg is, zoo den ganschen dag achter den lessenaar te zitten. Het lijkt wel mooi. Men is een heer. Men komt en gaat met een stijven hoed, met een stok, met handschoenen. Het is wel deftig. Maar ook wel verschrikkelijk. Eigenlijk zoo'n beetje deftige ellende. Gelukkig duurt zoo'n arbeid gewoonlijk niet lang. Het was dan ook niet uit te houden dat narekenen van den arbeid der machine. Ook hier werkt de machine en de mensch ziet toe. Overal de machine, overal de fabriek. Driekwart van de menschheid zit in de fabriek. In de middeleeuwen bouwde men kerken, prachtkathedralen. De torens wezen omhoog. Nu bouwen we fabrieken. Morsige toonlooze gebouwen. Graven. Op de fabriek zetten wij schoorsteenen, zij braken rook. De schoorsteenen wijzen niet, zooals men meenen zou, naar boven maar naar beneden. Want de rook, dien ze uitbraken, komt uit de aarde. De fabriek zuigt ze op uit den oven, uit de mijn. Rook stijgt op en slaat neer en bezwalkt en verduistert de aarde. Neen, een schoorsteen is geen toren.

Dit alles hebben wij te danken aan de ontketening der mechanische kracht. Ten slotte zijn er vier standen in onze maatschappij overgebleven.

Eerst de arbeiders en de ambtenaren. Zij zijn geketend aan de machine. Zij zitten in de fabriek. Dan de intellectueelen, van den schoolmeester tot den professor toe. Zij denken logisch, schematisch,

mechanisch. Overal het mechanisme. De arbeider leeft mechanisch, de ambtenaar leeft mechanisch, de intellectueel leeft mechanisch. Dan nog enkele zeer rijken, die elkander verdringen en in hun overrijkdom met hun kinderen in verslapping ten onder gaan. Hier en daar een artiest. Dat is alles. Zoo is de wereld, onze wereld. Daarheen heeft ons onze cultuur gebracht. Natuurlijk overdrijf ik. Ik weet het. Er kan iets af. Zeker, maar er kan niet veel af. Zeg daarom niet, dat het niet wezenlijk zoo is. Onze tijd is een jammerlijke tijd, een schrikkelijke tijd, een ellendige tijd. Het is alles fabriek, fabriek. Het is alles graf, graf. Wij hebben de mechanische kracht ontketend. Maar zijn op onze beurt door haar onderworpen. Wij zijn gemechaniseerd".

Durft gij nog over arbeidswaardeering en arbeidsvreugde spreken? Ach arme — weet ge wat de filosoof VON HARTMANN u antwoordt?

„Iemand, die bij zijn arbeid nog vroolijk is, is dit . . . mechanisch. Zooals een sleeperspaard, dat met goede luim zijn wagen trekt" ³²).

Is 't wonder, dat de vroolijke lofzang op den arbeid overschreeuwd wordt door den doffen klaagzang:

Ellende was door alle levensdagen onze gezellin;
Ellende hield ons geboeid en gekluisterd" ³³).

In de plaats van het stalende „Arbeid adelt" is getreden het troosteloze: „Arbeid vermoeit" ³⁴).

V. *Middelen tot verbetering.*

Moeten we dan herroepen, wat we over arbeidswaardeering en arbeidszegen in het begin hebben gezegd?

In geen deele.

En dan willen we eerst vragen: zou alle schuld nu wel liggen in den aard van het werk?

Ik bedoel: 't maakt zulk een groot onderscheid, hoe wij persoonlijk staan tegenover de moeilijkheden, die we op onzen levensweg ontmoeten.

Daar zijn toch enkelingen, die anders reageeren op het eentonig fabriekswerk, die niet versuffen en verstompen. 'k Las ook van een arbeider, die LEVENSTEIN'S vraag over den arbeid aldus beantwoordde: „Mij is een eentonig, machinaal werk het liefste, waar ik bij nadenken kan, en ik denk dan over moraal, recht, idealen".

Een ander zegt, dat hij onder zijn werk vertelsels en gedichten en en muziekmotieven bedacht.

Ge ziet 't: iemand, die lust heeft zijn gaven te ontwikkelen, vindt wel de wegen, waarlangs dit geschieden kan ³⁵).

Maar vooral is hier van beteekenis: staan wij als geloovigen, als Christenen tegenover den ons opgelegden arbeid, ja dan neen.

Dit staat toch wel vast: het antwoord op de vraag: „Geeft uw arbeid u genoeg, of laat hij u onverschillig?” hangt ten nauwste samen met de beantwoording van de vraag: „Gelooft gij aan een liefdevol God?”

De waardeering, die wij voor den arbeid hebben, is niet 't minst afhankelijk van de vraag: Wie roept mij tot den arbeid?

Een Christen belijdt: Mijn hemelsche Vader bestuurt mijn leven. *Hij* zet mij aan dien arbeid. Ik moet daarin *Zijn* wil volbrengen en tot *Zijn* eer werkzaam zijn. Over het gansche veld van den arbeid glanst voor den Christen het licht van de goddelijke roeping.

't Is zulk een waar woord: „Arbeid adelt, maar de oudste adel is de godsvrucht — *zij adelt den arbeid*”.

Dit komt ook hierin aan het licht: een Christen moge gedurende zijn arbeid een onbeteekenend persoontje, een verlengstuk van de machine schijnen — hij is oneindig veel meer. Hij is een koningskind. In zijn armoede rijk. In zijn morsig kleed rein. Jezus Christus heeft hem voor tijd en eeuwigheid gelukkig gemaakt. Hij is een persoonlijkheid. Een erfgenaam van het eeuwige leven. Hij werkt onder geopenden hemel.

En nu is het hoogste doel van zijn werken ook niet meer: de spijs, die vergaat. Neen, zijn gansche leven, al zijn werken — ook om het aardse brood — is in beginsel een werken voor het hemelsche brood. Zijn dagelijksche arbeid blijft niet los naast zijn godsdienstig leven staan, maar wordt ingeschakeld in de keten van het ééne leven, wordt opgenomen in één geheel, deel van zijn ééne heerlijke levenswerk: Gods medearbeider te wezen, te doen den wil van zijn Vader, die in de hemelen is.

Het geloof heeft zóó groote macht, dat 't *eenheid* brengt in geheel het leven. 't Doet zijn invloed gelden op *alle* dingen, die we doen, zulk een machtigen invloed, dat 't wordt: één ding doen.

Zooals 't was in het leven van Paulus, die kon zeggen: „Maar één ding doe ik” (Filipp. 3 : 14a).

Alles concentreert zich in het Christelijk leven om één middelpunt: Christus.

Hij is de saambindende kracht van al de stukken, waaruit des Christens leven bestaat.

Ook de arbeid wordt een stuk godsdienst.

SPURGEON heeft eens in een preek duidelijk gezegd, hoe ook ons dagelijksch leven binnen den kring van onzen godsdienst moet worden getrokken.

't Is weer echt „SPURGEON”.

„Ik geloof niet aan uw godsdienst — lieve vriend — wanneer die alleen in de kerk, in de bidstond en niet in het huisgezin gezien wordt. De beste godsdienst in de wereld is die, welke in huis aan tafel vriendelijk is, aan de naaimachine werkt, in de woonkamer lief is.

Geef mij den godsdienst, die de schoenen poetst, en 't goed doet, de spijsze kookt, en ze zóó kookt, dat men ze eten kan, de meter katoen afmeet en ze niet 5 c.M. te kort maakt, honderd meter van een stuk verkoopt en niet negentig honderd noemt, zooals velen doen. Ziet — dit is eerst de ware godsdienst, die het geheele leven beïnvloedt en verandert”.

Die ware godsdienst doet den geloovige het lijden van den arbeid in ander licht zien. Hij belijdt: onder de voorwaarden om het eeuwige leven eenmaal in volle heerlijkheid te genieten, behoort ook: verdrukking, lijden, kruis.

Zonder scherpe doornen, die wonden, kunnen de kinderen Gods niet ingaan in het Koninkrijk Gods. Zoo'n scherpe doorn kan wezen: een lichaamslijden, een pijnlijke zielservaring, of ook: een smartvolle arbeid ³⁶).

Een Christen zal daarom moeilijken arbeid gewilliger aanvaarden, omdat hij gelooft: het lijden van dezen tegenwoordigen tijd — ook het lijden van den arbeid — weegt niet op tegen de heerlijkheid, die hem zal geopenbaard worden. Bovendien zal hij als een *gevolg* van de *zonde* aanmerken, dat de mensch in een ontlusterde wereld ook tot arbeid geroepen wordt, die op zichzelf beneden zijn menschenwaarde is, en dat hij onder dien arbeid verkeereren moet op een wijze, die vaak kwelt, in stee van genot te schenken ³⁷). We kunnen niet nalaten hier in te voegen de treffende woorden van Dr. A. KUYPER: „Zoo begint Adam zijn heerschappij over de schepping uit te oefenen niet door handenarbeid, maar door de dieren voor zich te ontvangen,

ze geestelijk te doorzien, ze te beheerschen door zijn wilskracht, en hun den naam te geven dien ze dragen zullen. Meel werd in het Paradijs niet gemalen en brood niet gebakken, want het ooft was den oorspronkelijken mensch tot overvloedige spijs, en zoo was zijn arbeid louter geestelijk, een indenken van de schepping om zich heen, en een beheerschen van die schepping door geestelijke krachten. En als nu de zonde intreedt en de straf volgt, dan is niet *dat* de straf, dat hij thans werken moet, daar hij vroeger niet werkte, maar dit, dat hij *gedegradeerd* wordt, gezet wordt aan *lager* arbeid, en dat hij nu niet meer enkel met zijn denken en zijn willen, gelijk zijn geschapen zijn naar Gods beeld het eischte, maar met de hand, met den voet, met zijn spieren, met de inspanning van heel zijn lichaam aan den arbeid moet" 38).

En nu dient hier ook nog op iets anders gewezen te worden.

Een Christen-arbeider weet: mijn hemelsche Vader ziet niet of ik *grote* werken, maar of ik *goede* werken doe.

Dat is iets bijzonder moois in de Christelijke levens- en arbeidsbeschouwing.

Voor God komt 't niet allereerst aan op 't: *wat* doet ge, *welken* arbeid verricht ge? maar op 't: *hoe* werkt ge, *hoe* doet ge hetgeen Ik u opdraag.

Voor Hem is niet het voornaamste het *resultaat*, maar de *gezindheid* en de *trouw*, waarmee iets wordt gedaan.

Niet het *aantal* talenten, dat we bezitten, maar de *trouw*, waarmede we de ons geschonken talenten gebruiken — dat is de hoofdzaak.

't Komt er op aan, dat we doen wat we kunnen.

Jezus keurde het werk van Maria goed. Hij spreekt het diepe woord: zij heeft gedaan, hetgeen zij kon (Markus 14 : 8a). Nederige arbeid, getrouw en gewillig volbracht, heeft voor God meer waarde dan hoogst belangrijk werk, verricht met tegenzin of tot eigen verheerlijking 39).

Een beroemd redenaar, die onder ademlooze stilte z'n prachtige volzinnen bouwt, maar zichzelf verheerlijkt, is minder in Gods oog dan de boerenknecht, de naaister, de werkvrouw, die het werk doet in gehoorzaamheid aan de goddelijke roeping. LUTHER heeft eens gezegd: „Onze dienstmaagd in de keuken is misschien beter priesteres des Heeren dan ik, zoo zij haar arbeid getrouw verricht”.

Veel menschen missen arbeidsvreugde, omdat ze niet getrouw zijn in hun werk, zoodat dit hen onvoldaan en onbevredigd laat. Ons werk

is misschien onedel en gering. Maar we kunnen 't veredelen door de wijze, waarop we 't volbrengen. Wanneer iemand zóó werkt, zal hij ondervinden de waarheid van TALMA's mooie woord: „de heerlijkheid van zijn leven zal tot hem komen in de trouw aan de roeping”⁴⁰).

Merkwaardig is hetgeen de legende verhaalt van den kluisenaar ANTONIUS. Nadat hij drie en dertig jaar zonder een mensch te zien onder de grootste ontberingen in de woestijn van Egypte had geleefd, moet hij op zekeren dag nagedacht hebben over de vraag: zou er wel iemand vromer zijn dan ik ben? In den nacht zou hem in een gezicht een schoenmaker te Alexandrië genoemd zijn, die in vroomheid hem gelijk stond. Reeds den volgenden morgen ging ANTONIUS in alle vroegte op reis, brandend van verlangen den man te leeren kennen.

Hij kwam in Alexandrië — niemand wist iets van den schoenmaker. Hij kwam in de straat, die hem genoemd was — niemand kon iets van den man vertellen.

Hij ging 't huis binnen en vroeg den man zelf wat voor bizonders hij deed. Deze antwoordde: „Ik kan niets bizonders noemen. Ik sta vroeg op, bid eerst alleen, daarna met mijn gezin. Dan ga ik aan den arbeid, geniet ik wat God voor mij weggelegd heeft en ga ter ruste, nadat ik eerst weer gebeden heb”⁴¹).

In Hepworth's boekje „Hiram Golf” zegt HIRAM — een schoenmaker — tot zijn predikant⁴²): „Wij zullen staan of vallen naar de mate van deugd of ondeugd van ons werk. Geen ander onderscheid is er dan tusschen goed werk en slecht werk, om het even of het met hoofd of hand geleverd is. Het komt er maar op aan, hoe wij ons werk doen, en het is even noodig voor de lieden, dat zij goede schoenen krijgen als goede preeken. Zie eens dominé” — en HIRAM nam den versleten schoen van een kind uit den hoop, die op den vloer lag — „dat is er een van Willem Runkel's kleinste, een dreumes van een jaar of zes, en niet heel sterk. Dat jongske zijn lichaam moet gezond worden, nietwaar? Wel, daar doe ik nu ook mijn best voor. Als hij op een natten dag kou ging vatten en longontsteking kreeg, dan zou zijn vader, die niet zoo heel veel verdient, bijzondere uitgaven moeten doen, en dan misschien zelfs zijn kind nog moeten missen. Dan zou, denk ik, zijn hart breken.

Welnu, ik zet er mij toe, om die schoenen zoo goed mogelijk te herstellen, als hing mijn zaligheid er van af. Ik kan als kind van God dat op den hemel hoopt, er niet aan denken, slordig of slecht

werk af te leveren in zoo'n geval. Daar hangt te veel van af."

Hoe fijn is dit gevoeld! Zoo wordt 't kleine groot. Zoo krijgt 't onbeteekenende beteekenis. Zoo wordt de arbeid geheiligd.

We vragen niet alleen naar de beteekenis die de arbeid *voor ons* heeft, maar ook naar de beteekenis van onzen arbeid voor de komst van Gods Koninkrijk en voor de gemeenschap. De eisch, dat we God boven alles en den medemensch als onszelf zullen liefhebben, geldt ook op dit terrein. We zijn door God hier op aarde niet geplaatst alleen met 't oog op onszelf. We zijn in alles elkanders schuldenaars en mogen niet onszelf leven. Bescheiden, geringe arbeid is op zichzelf gezien van weinig waarde, maar vormt toch een steentje in den grooten tempel Gods en kan daarom niet gemist worden. De grootste ellende ligt niet in den aard van het werk, maar in het gemis aan innerlijke rust en vrede bij hem, die den arbeid verricht ⁴³).

Veel waars is er in het woord van Dr. A. KALTHOFF: „Wij dwazen, wij kleine menschen spreken altijd nog van hooger en lager arbeid, en er is toch geen geringe arbeid; er zijn alleen maar kleine karakters en lage gezindheden”.

* *
*

Maar de één moge anders tegenover den modernen arbeid staan dan de ander — de arbeid *zelf* blijft toch voor velen afmattend, eentonig, mechanisch, inhoudloos. Is daarin iets te verbeteren? ⁴⁴).

Dit is de groote moeilijkheid: de *aard* van het werk maakt, dat voor talloos velen arbeidsvreugde schier tot een onmogelijkheid is geworden.

Waar moeten we de schuld daarvan zoeken? De hoofdschuldige is: de machine.

Door de machine is de arbeid ontzield en eindeloos verdeeld, is de arbeider op den achtergrond geraakt. Zullen we dan naar de toestanden uit den tijd der Middeleeuwen terugverlangen, zooals in Engeland de voorstanders van het gilde-socialisme doen?

Zullen we dan dat hatelijke instrument, die verstoorder van alle arbeidsgenot, stuk breken en vernielen? ⁴⁵).

Dat ware dwaas, dat zou zelfs zondig wezen.

In alle uitvindingen — ook in de uitvinding van de machine — hebben we vooruitgang te zien.

De macht van den mensch over de natuur is door de machine toe-

genomen. De arbeid van den mensch is er door verlicht. Physiek werk is nu veel minder noodig. De machine brengt den mensch vele, vele voordeelen. Wie zal terugverlangen de oude trekschuit, moeizaam voortbewogen, eerst door de levende kracht van den mensch, straks door de levende kracht van het paard?

Of ook stel u voor „die lange rijen van dragers, die den last op den nek torsten; daarna de karavaan als de last op het kameel is gelegd; nog later de lange rijen van vrachtwagens, die den last op het wiel voortbewogen; en nu eindelijk de goederentrein, die tienmaal zwaarder last met stoomsnelheid langs de rails doet glijden”⁴⁶).

De machine heeft de levende menschenkracht vervangen, ja ook verduizendvoudigd.

Bovendien worden de productiekosten veel minder, nu de machine in korten tijd veel meer produceert dan door de levende kracht van den mensch mogelijk was en kan het product veel goedkooper worden geleverd dan vroeger.

Daarom kunnen nu veel meer menschen genieten van de goederen, die het leven veraangenamen en op hooger peil voeren.

Zóóveel papier wordt er gefabriceerd, dat tegen geringen prijs ieder arbeider een dagblad kan lezen. Wat zien de arbeiderswoningen er nu veel gezelliger uit dan vroeger. Ze zijn electricch verlicht. Op gas wordt gekookt. Op de fiets wordt naar 't werk gegaan.

Inderdaad — de uitvindingen moeten we rekenen tot de zegeningen, door God ons geschonken.

't Is de *wijze*, *waarop* die uitvindingen door de menschen gebruikt — of liever misbruikt — worden, waardoor de zegen in een vloek verandert.

Door het gebruik van de machine, die den arbeid des menschen verlicht, en dus veel, veel sneller werken kan, komt er menschelijke kracht vrij. Die levende kracht kan nu voor hooger en beter werk worden besteed. Er komt meer tijd en gelegenheid vrij voor *geestelijken* arbeid. Werd de machine zóó gebruikt, dan zou het menschelijk leven op hooger plan worden gebracht, terwijl nu door het *misbruik* van de machine het leven in zijn gezonde ontwikkeling wordt gestuit, de mensch versuft en verstompt. Hier raken we *de* moeilijkheid aan.

De uitvinding van de machine doet de fysieke inspanning van den mensch afnemen. Nu moest — en dat zou een zegen zijn — de geestelijke arbeidskracht geoefend kunnen worden, de denkkraft en

wilskracht dienstbaar gemaakt kunnen worden aan de beheersching van de natuur.

Dat zou mogelijk zijn, wanneer het machinaal werk werd beperkt.

En dat *moest* toch kunnen, waar de machine den mensch in staat stelt zooveel meer en zooveel vlugger te produceeren dan vroeger.

Inperking van den machinalen arbeid, verkorting van den troosteloozen, martelend-eentonigen, mechanischen arbeid kan de arbeidswaardeering en arbeidsvreugde weer doen terugkeeren.

Of dan de arbeidstijd al weer verminderd moet worden?

Wij spreken niet over korter arbeidstijd *in 't algemeen*, maar over korter arbeidstijd *aan hetzelfde werk*.

Dat korten tijd per dag machinaal werk moet verricht worden, is zoo gevaarlijk niet. *Dat* doodt den geest niet. *Dat* ondermijnt den arbeidslust niet.

Alle arbeid — ook arbeid van den geest — heeft een eentonig, herhaaldelijk-terugkeerend gedeelte. Prof. VON NATHUSIUS zegt: „Een integreerend deel van elken arbeid, ook van kunstenaars en geleerden, is afmattend en onaangenaam en toch moet ook dat met blijdschap worden verricht. Hierin juist ligt de zedelijk-opvoedende kracht van den arbeid in 't algemeen” 47).

Maar de ellende is: de mechanische arbeid vult het *geheele leven*. *Alle* arbeid is eentonig en zonder inhoud. *Dat* werkt versuffend.

Het eenige redmiddel is dan ook: arbeidsvereiniging. Een combinatie van machinalen arbeid en werk, waarin de persoonlijkheid gelegenheid vindt zich te ontwikkelen 48).

De arbeid is een drukkende last geworden, omdat de wisselwerking verstoord is tusschen spierarbeid en hersenarbeid.

En combinatie van spierarbeid en hersenarbeid zou verlichting kunnen brengen.

In den laatsten tijd heeft men voorgeslagen den fabrieksarbeid te combineeren met den landarbeid.

Dit denkbeeld heeft veel aanlokkelijks.

Hier: arbeid in een weë, bedompte fabriekslucht.

Daar: arbeid in de frissche buitenlucht.

Hier: alle arbeid eentonig en mechanisch.

Daar: gelegenheid eigen stempel op 't werk te drukken.

Hier: geen verband tusschen den arbeider en 't product van zijn arbeid.

Daar: de vreugde eigen vrucht van den arbeid te zien en te genieten. Nu is zulk een combinatie niet een dwaas, in-de-wolken-zwevend ideaal.

Iets er van is reeds in de practijk te zien.

De beginselen moeten alleen maar uitgroeien.

Kort geleden sprak een conducteur van de Amsterdamsche tram met warmte tot mij over zijn arbeid op 't stukje grond, dat hij even buiten de stad voor een prijsje had gepacht. „Heerlijk, mijnheer, 's zomers vroeg buiten in de natuur! Als ik dan straks weer op de tram sta, doe ik dat werk met veel meer genoegen. En hoe lekker smaken de groenten, die men zelf verzorgd heeft”.

Ik ken iemand, die op de kantoorruk zit, maar door de korte kantoor tijden ook muziekles kan geven, zoo is er voor hem gelegenheid zijn muzikale talenten te ontwikkelen.

Een ander heeft lust in talenstudie en kan onderwijs in het Engelsch geven.

* * *

In die richting zoeken wij dus de oplossing van het vraagstuk ⁴⁹). We zijn ons bewust: 't is slechts een *zoeken*.

Bij het bestudeeren van de vraagstukken omtrent den modernen arbeid zijn we nog dieper gaan gevoelen de groote moeilijkheden, waarvoor we geplaagd worden. Die moeilijkheden moeten we *zien* — en ze moeten ons niet met rust laten.

Met een paar vrome — eigenlijk onvrome — algemeenheden kunnen we niet toe.

Moge dit artikel medewerken om dit vraagstuk opnieuw in het centrum der belangstelling te plaatsen.

't Is niet te ontkennen, dat een verflauwende interesse voor sociale vraagstukken is op te merken.

Een paar jaar geleden kon Prof. Is. VAN DIJK in *Bergopwaarts* nog schrijven: „'t Is tegenwoordig alles sociaal en cultuur, wat de klok slaat. Sociaal om 't heele uur en cultuur om 't halve uur”.

Die periode zijn we nu al weer voorbij — althans wat 't sociale aangaat.

't Is echter onze roeping als Christenen zooveel mogelijk mede te werken aan de opheffing van sociale misstanden.

Opdat mogelijk worde een harmonische ontwikkeling van lichaams-

kracht en geestesgaven, en een eenzijdige, geestdoodende lichaamsarbeid worde tegengegaan.

En zoeken *wij* de opheffing van het arbeidsleed en den arbeidsdruk niet allereerst en allermeeft in de verbetering van de omstandigheden. Een Christen weet 't: er zal geen ware arbeidsvreugde komen zonder levensvreugde. En geen waarachtige levensvreugde zonder vreugde in God, de bron van alle vreugde ⁵⁰).

Maar — kennen we blijdschap in God door Jezus Christus, dan kennen we blijdschap *ten allen tijde* en in *alle* levensomstandigheden, een blijdschap, die door de arbeidsmart niet kan worden weggenomen. Want we leeren dan het heldenwoord van Paulus verstaan: „Ik weet vernederd te worden, ik weet ook overvloed te hebben; alleszins en in alles ben ik onderwezen, beide verzadigd te zijn en honger te lijden, beide overvloed te hebben en gebrek te lijden. Ik vermag alle dingen door Christus, die mij kracht geeft” (Filipp. 4 : 12, 13).

¹) Dr. M. VON NATHUSIUS „Christendom en Maatschappijleer”, vertaling van H. C. RUYS, Utrecht, G. J. A. Ruys, bl. 73. Zie ook Dr. H. VISSCHER, *Religie en Arbeid*, bl. 13.

²) In een artikel „Das Christentum und die Welt der modernen Technik” (Eltheto, Nov. '30) schrijft HANNS LILJE: Es hat einmal Menschen gegeben, die den eigentlichen Sinn ihres Lebens in ihrer Arbeit fanden; damals deckte sich der eigentliche Lebensinhalt mit der Arbeit. Heute gilt gerade das Gegenteil. Deutlicher kann es eigentlich nicht zum Ausdruck kommen, dass es so etwas wie eine Lebensarbeit nicht mehr gibt.

Op dit verschijnsel wordt ook gewezen in *De Maatschappij* van 3 Dec. 1925 (Economisch Overzicht).

³) Dr. P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE citeert in *Het Christelijk Leven* (II bl. 257) een treffend voorbeeld van de macht van arbeidsafkeer. Op een oproep voor werkverschaffing kwamen eens 727 bedelaars en vagebonden zich aanmelden; na 3 dagen waren er nog slechts 18 aan 't werk.

⁴) Dr. P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE *Het Christelijk Leven* II, bl. 227.

⁵) Zie Mr. D. P. D. FABIUS „Sociale Vraagstukken” (1905, Leiden, Donner) bl. 3.

Trouwens reeds in 1879 schreef OTTO FUNCKE in zijn werk „Freud, Leid, Arbeit im Ewigkeitslichte”, dat alle menschen, die tot werken in staat zijn, en zonder beroep zijn, de heilige roeping hebben een beroep te zoeken.

Hij schrijft (bl. 276): „Wie niet werkt leidt geen menschwaardig bestaan en heeft ook geen recht te bestaan. Ik weet, dat ik met zulke woorden een slag in het aangezicht van duizenden geef, die zichzelf tot de edelsten van het volk rekenen . . .”

⁶) 't Trof ons bij Dr. J. A. NEDERBRAGT dezelfde opvatting over 't rentenieren te vinden.

Hij schrijft: „Rentenieren, d. i. leven zonder nuttigen arbeid, is ongeoorloofd. De ouden van dagen moeten tot aan hun levenseinde zooveel mogelijk arbeiden” (Theorie der Economie, bl. 53).

⁷) Prof. A. SCHWEITZER zegt dan ook terecht in „Het Christendom en de

Wereldgodsdiensten" bl. 56 (van de Hollandsche vertaling, Tjeenk Willink & Zoon, 1927): „De Brahmaansche en Boeddhistische leer kunnen alleen iets bieden aan hen, die in de gelegenheid zijn zich uit de wereld terug te trekken en zich zelven te volmaken in een leven, dat aan alle daden is gespeend.

Aan hem, die den akker ploegt, of aan hem, die in de fabriek werkt, hebben zij niets beters te zeggen, dan dat hij nog niet tot het ware inzicht is gekomen, daar hij anders van deze werkzaamheid, die hem in deze bedriegelijke en smartelijke zinnenwereld vasthoudt, zou afzien”.

8) Zie „Christenleven in de Gemeenschap”, voordracht van Mr. Dr. A. A. VAN RHIJN over „De Arbeid” bl. 53, Wolters, Groningen 1927.

9) Zie: W. G. BRILL „Plato's Republiek en de sociale Quaestie” in *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, 1886, bl. 760.

10) Artikel „Arbeid” in *Christelijke Encyclopaedie*, Kok, Kampen, deel I bl. 160. Zie ook: De Christelijke Arbeidswaardeering in haar historische ontwikkeling tot Calvijn door Dr. C. VERLOOP (uitgave Veerman, Heusden) Hoofdstuk I par. 2. De Grieksch-Romeinsche wereld.

Dr. H. VISSCHER zegt terecht in *Religie en Arbeid*: Een der oorzaken van den ondergang der classieke wereld was het ontbreken der zedelijke waardeering van den arbeid (bl. 22).

11) Spreuken 31 : 13, 19, 22, 24.

12) Mr. D. P. D. FABIUS haalt in „Sociale Vraagstukken” het woord van STAHL aan: „Wie das Christentum die Sünde gesühnt hat, hat es auch die Arbeit ihrer Unehre enthoben”.

13) Zie Lukas 12 : 30a: Want al deze dingen zoeken de volkeren der wereld.

14) Dr. A. KUYPER zegt in: „De Gemeene Gratie” (III, bl. 434): Het is zoo, er zijn in de dierenwereld ook andere verschijnselen. De bij en de mier werken hard. De vogel bouwt zijn nest. De spin weeft haar webbe... Maar op zichzelf is het leven der dieren niet op arbeid aangelegd.

15) „Het Heilig Evangelie volgens Mattheus” uitgelegd door Dr. F. W. GROSHEIDE 1922 bl. 82. Cursiveering van mij.

16) Zie mijn artikelen over „De Augsburgsche Confessie” in de Mei-nummers van *De Rotterdammer*.

17) Dr. C. VERLOOP a. w. blz. 126—140. Zie: Luther, unser Hausfreund van Paul Scheurlen, Stuttgart 1921, bl. 147.

18) Dr. C. VERLOOP a. w. hoofdstuk V.

19) De zaligheid van het hemelleven zal dan ook niet bestaan in nietsdoen, in eeuwig rusten, maar in een werken van de werken Gods. In den hemel is 't juist één rusteloos *doen*. Het hemelleven kent een God, die *altijd* werkt, en engelen, die onafgebroken Zijn wil volbrengen. Het woord uit de Openbaring van Johannes aangaande de dooden, die in den Heere sterven, „opdat zij rusten mogen van hunnen arbeid” (Openb. 14 : 13) wil zeggen: „opdat zij verademing krijgen van hunne moeiten” (in tegenstelling met „geen verademing dag en nacht” uit vers 11).

20) Dr. A. KUYPER, De Gemeene Gratie III bl. 435. Dr. KUYPER handelt op onderscheiden plaatsen van „De Gemeene Gratie” op treffende wijze over deze stof, maar inzonderheid III bl. 454, e. v.

21) In: „Arbeiden en niet vertwijfelen”. We ontleenen dit citaat aan het mooie boekje van Dr. P. J. KROMSIGT: De Arbeid in het licht van Gods Woord. 1911.

22) CARLYLE overschat de beteekenis van 's menschen arbeid, zie hierover Dr. H. VISSCHER *Religie en Arbeid* bl. 10 e. v.

Dr. H. BAVINCK waarschuwt tegen overschatting in *Wijsbegeerte der Openbaring* (bl. 234): „Meer en meer wordt hij (de moderne mensch) zijn eigen Voorzienigheid. En hij is en wordt dat door zijn arbeid; want „labour is creation”. Door den arbeid zijn menschen goddelijk en worden zij steeds meer

God gelijkvormig. Arbeid moet daarom worden de grondslag van godsdienst en moraal en de grondslag ook van de gansche moderne maatschappij . . . Arbeid immers verzoent de egoïstische en sociale instincten en neemt heel het mensche-lijk leven in beslag. Arbeid is de „Sinn des Daseins”.

In dit verband trof me een aanhaling uit een brief van ELEONORA DUSE: „Als ik naar hartelust kan werken, ben ik gered. Werken, dat is het eenige genees- middel; men moet doorgaan, doorgaan tot men niet meer kan . . .”

²³⁾ „Die Arbeiterfrage mit besonderer Berücksichtigung der sozialpsychologischen Seite des modernen Groszbetriebes und der psychophysischen Einwirkungen auf die Arbeiter”. München 1912. Zie over dit boek: Dr A. K. KUIPER „Industrie en Persoonlijkheid”, Haarlem 1915. R. HARNEY „Arbeiterpsychologie” in „Der Geisteskampf der Gegenwart” I 1913.

²⁴⁾ Natuurlijk kleven aan zulk een vraag-methode gebreken, en krijgt men niet een in alle opzichten juist oordeel. Dat blijkt al heel frappant uit één antwoord van de vragen-reeks. De man had ingevuld: „Ik vind mijn genoeg in de familie”. Maar zijn vrouw had er bij weten te schrijven: „Leugenaar, behandel mij dan zóó, zooals jij door den werkgever wenscht behandeld te worden”.

Bovendien waren de ondervraagde arbeiders sociaal-democratisch georgani- seerd.

²⁵⁾ Op kleiner schaal heeft Dr. HENDRIK DE MAN hetzelfde gedaan. Deze sociaal-democraat, die zelf lang in de moderne vakbeweging heeft gewerkt, schreef een boek: *Der Kampf um die Arbeitsfreude*, Jena 1927. In 1928 verscheen een Hollandsche vertaling onder den titel „Arbeidsvreugde”. Van de 78 socialistische arbeiders, die ondervraagd werden, erkende 57 %, dat vreugde in den arbeid werd gevonden. Hier was dus het resultaat gunstiger. Maar men mag niet vergeten, dat de ondervraagde arbeiders tevoren een cursus van Dr. DE MAN hadden gevolgd (zie het hoofdartikel in *De Nederlander* van 4 October 1927 „Is er nog arbeidsvreugde?” en *Stemmen des Tijds*, Mei 1929, *Econ. Kroniek* van Prof. Dr. P. A. DIEPENHORST).

²⁶⁾ Deze wever heeft wel talent om te schrijven!

²⁷⁾ Geciteerd door Dr. A. K. KUIPER, *Industrie en Persoonlijkheid*, bl. 21. Op het Evang. sociales Kongresz 1925 in Halle gehouden, werd gesproken over de „Entmenschung der menschlichen Arbeit”.

²⁸⁾ STIJN STREUVELS vertelt in zijn bundel „Werkmensen” over het leed van de arbeiders. De derde bundel heeft tot titel: „Het leven en de dood in den ast”.

„De ast” is een soort droogoven voor boonen, midden in het land. En vijf mannen hebben niets anders te doen dan een stapel wortelen, steeds van ver aangebracht en nimmer verminderend, af te voeren, door den snijmolen te draaien, op den ast te laden, te keeren, te wenden en boven de vuren te drogen.

Ze doen dat dag in dag uit, zonder besef van den naam der dagen of van de doening buiten den ast „hetgeen zij hier uitrichten is het voortdurend her- halen en herdoen, het wentelen in zotten kring, het vullen van een vat zonder bodem, het trappelen ter plaats, arbeiden ten ondomme, waar niemand het eind of 't begin, het doel of het nut van bespeuren kan” (Dr. C. TAZELAAR in *De Reformatie*, 27 Jan. 1928).

²⁹⁾ Wij ontleenen dit voorbeeld aan het Proces Verbaal van het Tweede Christelijk Sociaal Congres 1919, bl. 19.

³⁰⁾ Zie: *Die menschliche Arbeit als Objekt der wissenschaftlichen Sozialpolitik* van Dr. HEINRICH LECHTAPE, Jena 1929, bl. 14.

³¹⁾ Ds. A. S. TALMA b.v. heeft in zijn lezingen „De Arbeidersbeweging” er op ontroerende wijze op gewezen, dat er „in de tegenwoordige economische ont- wikkeling een bedreiging is van het menscheijke in den mensch” (bl. 17). Hij geeft op bl. 15—17 een reeks citaten van schrijvers uit onderscheiden landen.

Zie ook de artikelen van Prof. Dr. J. WATERINK in *De Reformatie* van 4 Nov. 1927 e. v. over: De Christelijke „Persoonlijkheid” in onzen tijd.

Voorts: Mr. A. A. v. RHIJN „De Arbeid en de Religie” in *Algem. Weekblad voor Chr. en Cult.* 19 Oct. 1928.

J. HOFMAN: „Werkplaatsleven”, Schetsen uit het arbeidersleven in fabriek en werkplaats. Hoorn.

In *De Standaard* (Anti-revolutionair Dagblad) verschenen in Maart en April 1931 artikelen over de bedreiging der arbeidsvreugde door de machine. Eenerzijds wordt erkend, dat sommige schrijvers in te forse kleuren het kwaad van de mechaniseering van den arbeid schetsen (b.v. SHAW in „Man en Superman”, KEYSERLING in „Die neue entstehende Welt”, LUCIEN ROMIER in „Nieuwe Mensch”).

Anderzijds mag volgens deze hoofdartikelen het ontzaglijk gevaar niet onderschat worden, en vonden we de akelige en onbarmhartige kilheid van HENRY FORD veroordeeld, die in zijn boek schreef: „Een echt groot-bedrijf is te groot om menscheijk te zijn. Het groeit in die mate, dat het de persoonlijkheid van den enkeling moet onderdrukken... Een fabriek is geen huiskamer... Wij hebben niet veel op met „persoonlijke voeling” of met het menscheijk element in het beroepsleven”.

Een gunstiger oordeel (maar juist?) bevatte het Zondagsblad van *De Standaard* (21 Maart 1931), waar het boek van LEVENSTEIN verouderd wordt genoemd, en het gebrek aan arbeidsvreugde in mindere mate aan de mechaniseering wordt toegeschreven.

³²⁾ Zie Dr. H. VISSCHER *Religie en Arbeid*, bl. 14.

Dr. VISSCHER doet in zijn mooie brochure goed gevoelen de innerlijke samenhang tusschen *overschatting* en *minachting* van den arbeid.

³³⁾ Een Duitsch dichter zegt 't in bittere woorden:

Was soll uns Shakespeare, Kant und Luther, —
Dem Elend dünkt ein stückchen Butter
Erhabner als der ganze Faust!

³⁴⁾ „Arbeid vermoeit” is de titel van een boekje van Dr. JAC. VAN GINNEKEN S. J. in de reeks „Zielkundige Verwickelingen”.

³⁵⁾ JAKOB BÖHME kreeg juist in zijn armzalige schoenmakerswerkplaats bij 't zien van de meest alledaagsche dingen zijn hoogere gedachten.

J. C. A. FETTER schreef in „De moderne techniek en ons geestelijk leven (tijdschrift *Leven en Werken*, Januari 1929): „Er zijn arbeiders, die te midden van razende machines innerlijke stilte bewaren; ik ken ook een man van een dorp, die mij verklaarde, dat hij, midden in het gewoel der Rotterdamsche straten, de stilte diep in zich voelt”.

³⁶⁾ In het reeds aangehaalde artikel van HANNS LILJE troffen mij de woorden: Arbeit muss auch Plage sein und Last für unsern kreatürlichen Menschen: aber nach Gottes Ordnung soll darin etwas von dem bestem unseres Lebens liegen, dass wir diese Not überwinden lernen.

³⁷⁾ Zie Dr. A. KUYPER „De Gemeene Gratie”, III, bl. 435.

³⁸⁾ Dr. A. KUYPER, „De Gemeene Gratie”, III, bl. 437.

³⁹⁾ Sprekend over dit onderwerp voor een afd. van de Chr. Vrouwenbond wees ik op de beteekenis van deze beschouwing niet 't minst voor de huisvrouw, die dikwijls een eentonigen arbeid heeft. Vandaag precies hetzelfde als gisteren en morgen precies hetzelfde als vandaag.

Treffend schrijft hierover ook Dr. J. R. SLOTEMAKER DE BRUINE in zijn afscheidspreek „De Talenten” (1916) en OTTO FUNCKE in Freud, Leid, Arbeit, bl. 306.

⁴⁰⁾ Ds. A. S. TALMA, „De Arbeidersbeweging”, bl. 66.

⁴¹⁾ Denk aan het bekende gedicht van DE GÉNÉSTET. „De Schoenlapper van Alexandrië”.

⁴²⁾ We vonden deze woorden aangehaald in: „Arbeid in het licht der Heilige Schrift”, door OTTO SCHRIEKE, *Ons Tijdschrift*, April 1911.

⁴³⁾ Zie: v. TILING: *Leben und Arbeit in Schule und Evangelium* 1928, heft 10 (Steinkopf, Stuttgart): „Dadurch, dass heute Leben und Arbeit bei Hand- und Kopfarbeitern weithin auseinander gerissen sind, ist eine schwere Not entstanden. Das wird nicht geändert durch eine Auffassung der Arbeit als solcher. Die Schuld liegt fast ausschliesslich in der *Auffassung des Lebens* (ik cursiveer).”

⁴⁴⁾ We spreken dus niet over de verbetering, die kan tot stand komen, wanneer meer gelet wordt of het beroep met den aanleg overeenkomt. Velen vragen: „welke arbeid geeft mij 't hoogste loon en 't aangenaamste leven?” zonder te bedenken: „Heb ik gaven voor dat beroep?” „Geeft 't mij levensvulling?”

⁴⁵⁾ In de eerste helft der 19e eeuw openbaarde de vijandschap der arbeiders tegen de machine zich in de machine-oproeren, zoodat in 1812 in Engeland een wet werd uitgevaardigd, die de doodstraf bedreigde tegen de vernielers der machine. In 1907 probeerden de Rotterdamsche bootwerkers nog door werkstaking de invoering van graan-elevators tegen te gaan. Over dit verzet tegen de machine en de leuze: Terug tot het land (de hoofdgedachte van JOHN RUSKIN'S geschriften) zie men het artikel: „De ijzeren duivel” in *De Standaard* van 17 Maart 1931.

⁴⁶⁾ Dr. A. KUYPER „De Gemeene Gratie” III bl. 438.

⁴⁷⁾ VON NATHUSIUS „Christendom en Maatschappij-Leer” bl. 86. Bovendien moet ieder — ook de man, die geestelijken arbeid verricht — er voor waken, dat hij, na korte periode van arbeidsgenot, zijn arbeid niet mechanisch gaat afdoen, en in een geestdoodende sleur vervalt. Zoowel over *Industrie* en *Persoonlijkheid* (Dr. A. K. KUIPER) als over *Ambt* en *Persoonlijkheid* (Prof. SILLEVIS SMIT) zijn geschriften geschreven.

⁴⁸⁾ 't Is waar: Ford zegt in zijn boek, dat hij maatregelen tegen de een-tonigheid van 't herhalingswerk genomen heeft — daarvan werd echter geen gebruik gemaakt.

Ook HENDRIK DE MAN verklaart, dat door de meerderheid der arbeiders aan eentonig werk, dat minder inspanning en verantwoordelijkheid eischt de voorkeur wordt gegeven boven arbeid, die meer geestelijke inspanning en initiatief kost (zie: Artikel *Arbeidsvreugde* van Prof. KOHNSTAMM in *Algem. Weekblad voor Christendom en Cultuur*, 30 Dec. 1927).

Dit bewijst echter wél, dat de versuffing schrikkelijke afmetingen heeft aangenomen, maar niet, dat op den duur langs dezen weg geen verbetering zou kunnen tot stand komen. Bij LEVENSTEIN'S onderzoek bleek trouwens, dat voor veel arbeiders landarbeid het werk was, dat ze 't liefst zouden doen.

⁴⁹⁾ Ook b. v. Mr. Dr. A. A. VAN RHIJN in „De invloed van het sociaal milieu”, (in reeks: *Stemmen uit het jeugdwerk*, Ruys, Utrecht) bl. 58.

Eveneens Dr. K. J. BROUWER in „Levensverzakelijking” (Drukkerij Libertas, Rotterdam 1921) die schrijft: Voor zoover ik zien kan is er op 't oogenblik geen andere regeling, om de schade tot zoo klein mogelijke verhoudingen terug te brengen dan die in inperking van arbeidstijd is gelegen, welke dus aan den arbeider tijd genoeg laat, om zijn eigenlijke mensch, om zijn ziel te verzorgen in die uren van den dag, die hij niet aan den arbeid behoeft te geven (bl. 30).

⁵⁰⁾ Dr. J. R. SLOTEMAKER DE BRUINE zegt zoo terecht in zijn *Christelijk Sociale Studiën*: „Dat zal door Christenen nooit kunnen worden toegegeven, dat de toestand het menschzijn bepaalt. Hoeveel invloed uitga van omstandigheden en hoe sterk deze worde erkend, de wedergeboorte der maatschappij zal niet vanzelf de wedergeboorte der menschen brengen” (bl. 13).

VOLKSUNIVERSITEITEN EN LEESZALEN

DOOR

MR. P. B. BOUMAN.

Het lijkt mij goed gezien van de redactie van *Antirevolutionaire Staatskunde* om de beide boven deze bijdrage vermelde onderwerpen in vereeniging met elkander te doen behandelen. Immers beide, de Volksuniversiteit en de Leeszaal, zijn instituten tot het bijbrengen van volksontwikkeling. Beide zijn ze opgekomen uit eenzelfde beweging en, hier in Nederland althans, vrijwel in denzelfden tijd. Slechts was de Leeszaal èn logisch èn chronologisch van beide No. 1. Vandaar dat de Volksuniversiteit niet geheel ten onrechte wel eens genoemd is het complement van de Leeszaal.

In deze verhandeling gaat het uitteraard hoofdzakelijk om de vraag welk standpunt wij, Antirevolutionairen, met betrekking tot het vraagstuk der Volksuniversiteiten en Leeszalen hebben in te nemen. Niettemin kan het zijn nut hebben daaraan te doen voorafgaan enkele opmerkingen omtrent het ontstaan en de ontwikkeling van beide instituten alsmede omtrent de plaats, die zij in het cultuurleven van dezen tijd innemen.

De Volksuniversiteit is geen plant van onzen eigen bodem, doch een uitvloeisel van de University-extension beweging, die blijkens den naam haar oorsprong vindt in Engeland en vandaar uit haar invloed deed gelden in andere landen, met name in Duitschland. Het verschil tusschen de instellingen van beide landen kwam voornamelijk hierin uit dat in Engeland de Hoogeschole zelve de hoogleraren beschikbaar stelden voor het geven van cursussen aan niet-studeerenden, terwijl de University-extension zich in Duitschland ontwikkelde als een geheel zelfstandige beweging, los van de Universiteit.

In Nederland heeft men zich zoo goed als overal Duitschland ten voorbeeld gesteld en werd het initiatief tot de oprichting der Volksuniversiteiten genomen door particulieren. Op meerdere plaatsen ging

de stoot uit van de Departementen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Aanvankelijk aarzelden zelfs vele hoogleraren hunne medewerking te verleenen uit vrees dat op deze wijze de wetenschap zou worden neergehaald, doch allengs hebben zich onder hen andere ideeën baan gebroken.

De oudste Volksuniversiteit in Nederland is de Amsterdamsche, die dateert van 1913. Daarop volgden naar tijdsvolgorde Groningen (1914), 's Gravenhage (1916), Utrecht en Rotterdam (1917), Assen en Arnhem (1918). Naast deze zijn er nog verschillende andere opgericht, doch de zoeven genoemde zeven hebben zich vereenigd tot een Bond, den Bond van Nederlandsche Volksuniversiteiten. De onmiddellijke aanleiding tot de stichting van dien Bond is geweest, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken in 1918 het verleenen van Rijkssubsidie afhankelijk stelde van het bestaan van een Bond, die naast een Bestuur ook een Commissie zou benoemen, die de Regeering zou hebben te adviseeren over de verleening van subsidie, aan welke Commissie dan zou worden toegevoegd een Regeerings-commissaris. Intusschen is dit niet de eenige werkzaamheid van den Bond. Daarnaast onderhoudt hij het onderling verband tusschen de verschillende Volksuniversiteiten en bevordert hij de tusschen haar zoo noodig geachte samenwerking.

Overigens heeft elke Volksuniversiteit haar eigen bestuursorganen, gewoonlijk onderscheiden in Directorium of Bestuur en Curatorium of Raad van Toezicht, terwijl de grootere Volksuniversiteiten gemeenlijk beschikken over een bezoldigden secretaris — eventueel secretaresse — die zijn volle werkkraft aan dezen arbeid geeft.

De introductie van de Volksuniversiteit in ons volksleven is geen gemakkelijke taak geweest. Moeilijkheden van allerlei aard moesten worden overwonnen. De vragen, waarvoor men kwam te staan, waren in hoofdzaak tweeërlei:

1e. hoe behoort het onderwijs te worden ingericht, zal het waarlijk vruchtdragend zijn?

2e. hoe worden van jaar tot jaar de middelen gevonden om de groote uitgaven, die aan de exploitatie verbonden zijn, te dekken?

In het vervolg van deze verhandeling kom ik op beide punten nog wel nader terug. Hier, waar het gaat over de Volksuniversiteit in het algemeen, wil ik er slechts dit van zeggen. Brengt het geven van alle onderwijs moeilijkheden met zich mee, inzonderheid is dit wel het

geval met het onderwijs aan een Volksuniversiteit. Immers het contact tusschen leeraar en leerling is hier al buitengewoon gering, de leerstof — de naam „Universiteit” wijst daar reeds op — is uitgebreid, de leeftijd en het ontwikkelingspeil der toehoorders zijn uitermate verschillend, terwijl huiswerk niet verplichtend kan worden gesteld en examendrang geen invloed uitoefent. Inderdaad, dit alles stelt aan den leeraar der Volksuniversiteit wel zeer bijzondere eischen.

Ook de financiën baren den Volksuniversiteiten gemeenlijk veel zorg. Met de exploitatie zijn, vooral wanneer het werk royaal wordt aangepakt, groote sommen gemoeid. Het personeel moet worden gesalarieerd, in behoefte aan localiteit moet worden voorzien, de docenten behooren een honorarium te ontvangen enz. Daartegenover staan natuurlijk de contributies der leden, de bijdragen der donateurs en de cursusgelden der deelnemers. Doch de ervaring op schier alle plaatsen leert, dat de inkomsten uit een en ander bij lange na niet voldoende zijn om de kosten goed te maken. Vandaar dan ook dat algemeen een beroep gedaan wordt op de openbare kassen, teneinde het ontbrekende door subsidies aan te vullen.

Na deze algemeene beschouwingen over de Volksuniversiteiten kan ik over de Leeszaalen kort zijn. Ook deze zijn in het Buitenland eer tot ontwikkeling gekomen dan ten onzent. Het zijn voornamelijk die uit de Vereenigde Staten, Engeland en Duitschland, welke de in ons land bestaande Leeszaalen ten voorbeeld hebben gestrekt. In Nederland bestonden in 1907 nog slechts 6 Openbare Leeszaalen, waarvan de plaatsen van vestiging hier worden vermeld naar de volgorde van de data der opening: Utrecht (1892), Dordrecht (1899), Groningen (1903), Leeuwarden (1905), 's Gravenhage (1906) en Rotterdam (1907). In de daaropvolgende jaren zijn de Leeszaalen als 't ware als paddestoelen uit den grond verrezen, zoodat haar aantal thans de 75 reeds te boven gaat.

In 1908 werd opgericht de „Centrale Vereeniging voor Openbare Leeszaalen en Bibliotheken”, gevestigd te 's Gravenhage.

Evenals bij de Volksuniversiteiten speelt ook bij de Openbare Leeszaalen het financieele vraagstuk een groote rol. Dit is voornamelijk een gevolg van de omstandigheid dat in Nederland, anders dan in het Buitenland, de Leeszaal niet dan bij uitzondering geëxploiteerd en gefinancierd wordt door de Overheid. Slechts in 3 gemeenten van ons land is dit laatste het geval t. w. in Rotterdam, Schiedam en

Haarlem. Regel is alzoo, dat de Leeszalen worden opgericht en in stand gehouden door Vereenigingen. Deze genieten daarbij echter reeds sinds jaren vrij ruime subsidies van de zijde van Gemeente, Provincie en Rijk. Aanvankelijk regelden Rijk en Gemeente hun subsidie naar hetgeen door het particulier initiatief werd bijgedragen. Later maakten zij zich daarvan lossen en werd als stelregel aangenomen dat het Gemeentelijk subsidie voorwaarde zou zijn voor het genieten van Rijkssteun. Men ging daarbij blijkbaar uit van de overweging dat het Rijk slechts een secundair, de Gemeente daarentegen een primair belang had bij de Leeszalen.

Thans overgaande tot een beoordeeling van de Volksuniversiteiten en Leeszalen behoef ik er nauwelijks op te wijzen dat ten deze noodzakelijk verschil van meening zal bestaan tusschen hen, die op het terrein van onderwijs en ontwikkeling rekening houden met de Christelijke beginselen en hen, die dat niet doen. Ik ga daar straks breder op in. Toch is het niet uitsluitend het principe, dat bij de waardeering dezer instituten invloed uitoefent, al voeg ik hier aanstonds aan toe, dat wat dit punt betreft Volksuniversiteiten en Leeszalen niet geheel op één lijn kunnen worden gesteld. Tegen Leeszalen op zich zelf is het naar mijn meening niet wel mogelijk op goede gronden bezwaren in te brengen. Doch die mogelijkheid bestaat wel ten aanzien van Volksuniversiteiten. En de ervaring leert dan ook dat, geheel los van alle principieele beschouwing, zeer verschillend gedacht wordt over de waarde van een instituut als de Volksuniversiteit. Immers onder menschen van de meest uiteenlopende principes bevinden er zich, die de waarde van de Volksuniversiteit voor de volksoontwikkeling vrijwel problematiek achten of zelfs uitgesproken antipathiek tegenover haar staan. Reeds aan den naam stooten zij zich. Deze toch zou er op wijzen dat men het geheele volk student wil maken en alzoo het hooger onderwijs wil brengen onder het bereik van menschen, die uit hoofde van hun voorontwikkeling tot het ontvangen daarvan niet geschikt zijn. En grooter nog wordt hun bezwaar, indien zij overwegen dat zulk een onderwijs noodzakelijk moet leiden tot vervlakking van den geest door het aankweken van halfslachtig weten.

Dat hier tegen het instituut der Volksuniversiteit bezwaren worden ingebracht, die inderdaad inslaan, kan wel daaruit blijken dat schier ieder, die het in geschrifte voor haar opneemt, tracht die bezwaren

weg te redeneeren, hetzij door middelen ter correctie aan de hand te doen of de gegrondheid ervan te ontkennen.

Het eerste doet G. J. LAMAN TRIP in *Vragen des Tijds* van 1925 bl. 79 en vlg., waar hij o. m. de volgende middelen ter correctie aanprijst: Het groote arbeidsveld moet door indeeling meer overzichtelijk worden gemaakt. Bij het opmaken van den syllabus — een kort overzicht van het behandelde — moet de docent rekening houden met het onderscheid in de bedoeling, die de hoorders hebben bij het volgen van den cursus. Een meer afdoende schifting naar het ontwikkelingspeil is gewenscht dan die in toehoorders, die alleen maar Lager Onderwijs en die, welke ook Middelbaar, al dan niet gevolgd door Hooger Onderwijs, genoten hebben. Er moet meer systeem gebracht worden in de keus van onderwerpen voor opvolgende jaren. Den docent moet vooraf een lijst der cursisten worden toegezonden, gearangschikt naar hunne maatschappelijke positie. Het verdient niet zoo zeer aanbeveling een overvloed van feiten voor te dragen, dan wel de aandacht te vestigen op de grondslagen, de leidende gedachten en de juiste verhoudingen.

Is LAMAN TRIP alzoo van meening dat de genoemde bezwaren wel bestaan, doch met eenigen goeden wil weg te nemen of althans te verminderen zullen zijn, anderen willen van bezwaren niets weten en rechtvaardigen zoowel den naam als het wezen der Volksuniversiteit.

Zoo schrijft Prof. Dr. G. A. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA op bl. 24 van het Groen-Wit-Groene boek, uitgegeven ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan der Rotterdamsche Volksuniversiteit 1927: „de Volksuniversiteit heeft, wil zij beantwoorden aan haar naam, *Universiteit* te zijn, niet zoozeer in den zin van „*Universitas scientiarum*”, waarvan zij de verzorging rustig aan de Hoogescholen kan overlaten, doch als gericht op den universeelen mensch, den mensch in-zijn-geheel, die meer dan bloot verstandelijk wezen is en die van Verstand tot Rede heeft te komen”.

En HERMAN POORT schrijft op bl. 106 van hetzelfde boek o. m. het volgende: „Daar was de kinderachtige strijd tegen den naam „Universiteit”, die den hoog- en zeergeleerden als een profanatie in de ooren klonk en waarbij ze, in heimelijke ontstemming, zelfs hun Latijn vergaten. Want was het woord „*Universitas*” niet beter van toepassing op het streven der nieuwe ontwikkelingsinrichtingen dan op het vakonderwijs der bestaande hoogescholen?”

„Daar was ook de uit het kamp der academici al te nadrukkelijk geponeerde angst, dat de Volksuniversiteit slechts oppervlakkig zou kunnen zijn in haar onderwijs, dat zij, gelijk men het zoo gaarne zeide (en nog zegt), „halve geleerdheid” zou kweeken.”

„De Volksuniversiteit wil deze halve geleerdheid niet; zij wil... heelemaal geen geleerdheid. Geleerdheid althans zooals die, nu nog, door velen wordt begrepen in den zin van kennis en wetenschap. De cultureele taak der Volksuniversiteit is niet het overgieten van louter materiele kennis. De volksontwikkeling heeft levensgeluk te brengen. Gelukkig is de mensch, die leeft met en in en door zijn liefde. Wie hier komt luisteren, komt uit liefde — en de eenige taak van den docent is: de omstandigheden gunstig te maken voor het uitbloeien van die liefde. Alleen de dingen, die door liefde gekend worden, hebben waarde voor ons d. w. z. verhoogen ons levensgeluk.”

Terwijl eindelijk Prof. Dr. H. TH. OBBINK in zijn artikel in het Gedenkboek der Amsterdamsche Volksuniversiteit over den naam „Volksuniversiteit” op pag. 27 het volgende opmerkt: „Reeds bij de oprichting der Volksuniversiteit te Amsterdam was kritiek geoeffend op den naam „Volksuniversiteit” welke kritiek zich tamelijk regelmatig bij elke Volksuniversiteit herhaalde. Eenerzijds werd bezwaar gemaakt tegen het eerste lid „volk”, anderzijds tegen het tweede lid „universiteit”. Het moge voldoende zijn hier alleen te vermelden dat het woord „volk” in den naam Volksuniversiteit zich handhaafde door de verklaring dat de term „volk” hier hetzelfde beteekende als b.v. in „Volksvertegenwoordiging” m. a. w. dat er mee werd bedoeld het *heele* volk in al zijn geledingen. En de naam „universiteit” werd behouden (ondanks het bezwaar dat er misverstand uit kon rijzen) omdat er nu eenmaal geen betere naam was, en deze naam ook van buiten af zich als vanzelf aanbod.”

Deze citaten zouden nog met andere te vermeerderen zijn. Doch genoeg.

Naar het mij voorkomt leert de praktijk dat de gemelde bezwaren niet geheel ten onrechte tegen de Volksuniversiteit worden ingebracht; doch tevens ben ik van meening, dat zij het werk dier instelling niet perse behoeven aan te kleven. Alles hangt hier af van de ideeën, die men over de volksontwikkeling zelve heeft, alsmede van de wijze waarop deze den cursisten behoort te worden bijgebracht.

Dat volksontwikkeling noodig is en naar vermeerdering daarvan

moet worden gestaan, zal in onzen tijd wel niemand wagen te weerspreken. Slechts zij, die er een principe van maken om het volk dom te houden, kunnen daar bezwaar tegen maken. Doch een dergelijk standpunt is voor een verstandig mensch de bestrijding niet waard. De vraag is slechts: wordt de volksontwikkeling uitsluitend om haar zelve gezocht en bijgebracht m. a. w. is zij einddoel, of geschiedt dit ter bereiking van eenig buiten die ontwikkeling zelve gelegen doel, m. a. w. is zij middel om tot een hooger doel te geraken? En dan: wordt bij het bijbrengen van volksontwikkeling behoorlijk rekening gehouden met den voor alle onderwijs gebiedenden eisch, dat er evenredigheid besta tusschen, wat wel eens genoemd is, onderbouw en bovenbouw? Gaat het bij de volksontwikkeling louter om haar zelve, dan moet dit noodzakelijk leiden tot intellectualisme; en rekent men daarbij nog bovendien niet met den zoeven gestelden eisch, dan is het onvermijdelijk gevolg het doen ontstaan van oppervlakkige kennis en halfweterij. Wordt daarentegen de volksontwikkeling bijgebracht en gezocht om daarmede eigen en anderer leven te verrijken en het geluk in de samenleving te verhoogen, en wordt daarbij tevens de eisch betracht dat zij zoo harmonisch mogelijk zij, dan kan zij een kracht ten goede worden en zullen ook de instellingen, die er zich mee bezig houden haar bij te brengen, inderdaad goed werk verrichten.

En wat tenslotte den naam betreft, meen ik met een enkele opmerking te kunnen volstaan. Moest de naam nog gezocht worden, dan zou wellicht een andere voorkeur verdienen. Doch nu het instituut zich, zoo in het Buitenland als hier te lande, van den beginne aan onder den naam „Volksuniversiteit” heeft aangediend, en deze naam alzoö een zeker burgerrecht verkregen heeft, lijkt het mij verstandig hem te handhaven, te meer waar daaraan zeer wel een goeden zin te hechten is. Ik kan mij ten deze vrijwel vereenigen met Prof. I. B. COHEN, die met betrekking tot dit punt in zijn artikel „Het werk der Nederlandsche Volksuniversiteiten”, voorkomende in *De Opbouw* van 1919 pag. 521, het navolgende opmerkt: „Men weet thans dat de Volksuniversiteiten met de gewone Universiteiten niet gemeen hebben de opleiding tot zelfstandige beoefening der wetenschap of tot beroepen waarvoor wetenschappelijke vorming wordt vereischt, maar dat zij haar recht op den naam Universiteit hierop gronden, dat zij geen voor haren arbeid geschikt gebied van menschelijk weten onbetreden wenschen te laten, dat zij voor iedereen openstaan en dat zij wenschen

te vormen een gemeenschap van leermeesters en leerlingen, die door samenwerking naar verhooging der volksontwikkeling streven”.

Van meer gewicht zijn de principieele bezwaren, die tegen de Volksuniversiteiten en Leeszalen kunnen worden ingebracht. Bij het opkomen dezer instituten voor volksontwikkeling heeft men zich van Protestantisch-Christelijke zijde daarvan niet aanstonds rekenschap gegeven. In dit opzicht zijn de Roomschen ons voor geweest. Reeds in 1909 heeft de Uitgevers-Vennootschap „Futura” te Leiden in de bij haar verschijnende Politieke en Sociale Studiën hier te lande geïntroduceerd een boekje over „Openbare Leeszalen” van Dr. PHILIPP HUPPERT, waaraan een hoofdstuk is toegevoegd handelende over: „De Katholieken en de Openbare Leeszalen”. In dit hoofdstuk nu wordt de navolgende vraag aan de orde gesteld: „kan een Katholiek zijn medewerking verleen en aan het oprichten of subsidieeren door de gemeente van Openbare Leeszalen, die niet specifiek Katholiek maar zoogenaamd neutraal zijn, waar dus lectuur van allerlei richting wordt aangeboden?” En het antwoord luidt beslist ontkennend: Geen Roomsche mag zijn medewerking verleen en tot het openstellen van gelegenheden, waar als vanzelf ook door de Kerk verbodene boeken voor een ieder ter lezing verkrijgbaar worden gesteld.

Natuurlijk stonden de Protestantsche Christenen, die dergelijk soort decreten der Kerk met bindend gezag niet kennen, hier gansch anders tegenover. Doch dit had voor hen nog geen reden behoeven te zijn om met voorbijzien van het waarheids-element, dat in het Roomsche oordeel gelegen was, steun te bieden aan instellingen, waaraan op zijn minst een heel gevaarlijke kant zat. En toch, dit heeft men jaren achtereen gedaan. Christelijk en niet-Christelijk werkte op dit terrein broederlijk saam. Langen tijd is de toestand zóó geweest dat vooraanstaande Christenen blijkbaar zonder bezwaar zitting namen in de besturen van Volksuniversiteiten en Leeszalen. En nu zal ik de laatste zijn om te beweren dat deze mannen daarmede iets gedaan hebben, dat op zichzelf beschouwd verkeerd te noemen was. Ik ben er van overtuigd, dat zij dit met de beste bedoelingen gedaan hebben. Zelfs ben ik geneigd aan te nemen dat zij door hun bemoeienis inderdaad wel eens goed werk verricht hebben. Maar tevens staat bij mij vast dat wij op die wijze later dan wenschelijk geweest ware bedacht zijn geweest op de oprichting van eigen instellingen van dien aard, alsmede

dat wij zodoende aanleiding gegeven hebben tot een verkeerde beoordeeling van handelingen, waartoe wij ons krachtens ons beginsel geroepen gevoelden. Zoo b.v. schrijft Mr. W. C. MEES, Voorzitter van het Bestuur der Rotterdamsche Volksuniversiteit, op bl. 18 van het Groen-Wit-Groene boek: „Het is echter jammer dat, niettegenstaande in den aanvang personen van de meest verschillende godsdienstige en politieke overtuiging met groot enthousiasme eendrachtig tot stichting van de Volksuniversiteit meegewerkt hebben, later uit redenen van politiek, naast de neutrale Volksuniversiteit andere instellingen van een bijzondere kleur verzezen zijn”.

Eerst in de laatste jaren is onder ons te dezen aanzien van een beter inzicht blijk gegeven, hetgeen daadwerkelijk tot uiting gekomen is in de oprichting van meerdere Christelijke Leeszalen en van een tweetal Christelijke Volksuniversiteiten. Met dankbaarheid mag worden gewag gemaakt van menig goed en principieel woord, door onze Antirevolutionaire leden van Staten en Raden aan dit vraagstuk gewijd. Toch kan ook vandaag aan den dag nog niet gezegd worden dat er ten deze onder de belijdende Christenen van een communis opinio sprake is. Nog steeds bestaat er groote begripsverwarring, die naar het mij voorkomt deels haar grond vindt in een verkeerd begrepen tegenstelling tusschen het Roomsche en het Gereformeerde standpunt, waarop ik hierboven reeds wees, deels in de misleidende voorstelling, die van de zijde der voorstanders van Openbare Volksuniversiteiten en Leeszalen van het begrip „neutraliteit” gegeven wordt.

Aan deze begripsverwarring is zelfs een man als Dr. DE VISSER niet ontkomen. Deze toch heeft zich met een beroep op het „Onderzoekt alle dingen en behoudt het goede” voor de oprichting en subsidieering van Openbare neutrale Leeszalen verklaard. Uit het door Protestanten gehuldigde „vrije onderzoek” werd door hem de conclusie getrokken dat een ieder gerustelijk kon worden aangespoord om van de geschriften van tegenstanders kennis te nemen. Slechts werd door hem een uitzondering gepleit voor de neo-malthusiaansche lectuur.

Zoowel van Roomsche als van Antirevolutionaire zijde is de onhoudbaarheid van dit standpunt klaar en duidelijk uiteengezet. Van Roomsche zijde in het advies, uitgebracht door het Centraal Bureau van de Katholieke Sociale Actie te Leiden, als toevoegsel opgenomen in de Hollandsche vertaling van het boven door mij vermelde boekje

van Dr. HUPPERT. Van Antirevolutionairen kant in *De Rotterdammer* en in *De Standaard*. En het is met name Dr. A. KUYPER geweest, die in een serie van vijf artikelen in laatstgenoemd dagblad het anti-revolutionaire standpunt ook met betrekking tot het onderhavige vraagstuk heeft uiteengezet. Eerstens omdat de dingen hier zóó voortreffelijk worden voorgesteld dat ik er mij niet gaarne aan zou wagen om het te verbeteren, doch mede met het oog op de omstandigheid dat deze artikelen van Januari 1911 buiten het bereik zijn van de meeste lezers van dit tijdschrift, meen ik goed te doen het betoog van den schrijver in een aantal stellingen zoo getrouw mogelijk weer te geven:

1. Uit de welwillende houding, die vele Christenen tegenover de Leeszalen aannemen, blijkt hoe *zij* niet alleen invloed op de Leeszalen oefenen, maar meer nog *zelven* den invloed van deze Leeszalen ondergaan.

2. Het vraagstuk van het „vrije onderzoek” hangt slechts zeer van verre met de kwestie der Openbare Leeszalen samen. Veeleer hangt dit vraagstuk samen met den Index (librorum prohibitorum), waaraan de Roomschen vasthouden, maar waarin de Protestanten Rome niet volgden.

3. Met name de Antirevolutionaire partij heeft steeds gestreden voor vrijheid van drukpers. Waarheid en leugen worstelen in die drukpers met elkaar en in die worsteling moet de strijd voor de waarheid en tegen de leugen ook door ons worden aanvaard. En om dien strijd met hoop op goeden uitslag te kunnen voeren, moeten wij ons op de hoogte stellen van het kwaad en er ons tegen harden om er immuun voor te worden.

4. Uit deze van het Roomsche standpunt, volgens hetwelk de openstelling van de gelegenheid om verbodene boeken te lezen in zichzelf zondig is, afwijkende positie volgt alleen dat bij vrijheid van drukpers een ieder kan laten drukken wat hem goeddunkt, maar daarom nog volstrekt niet dat wij, zooals de Openbare Leeszaal dat doet, de lezing door elk meerderjarige van hetgeen van allerlei kant uitkomt, hebben te bevorderen en aan te moedigen.

5. Tot het meeworstelen in den strijd tusschen waarheid en leugen mogen alzoo slechts de geleerden, doch niet Jan en alleman worden toegelaten.

6. Als criterium wie tot de Openbare leeszaal mag worden toegelaten diene niet alleen de leeftijd, doch ook de mate van bereikte ont-

wikkeling. Een en ander afdoend te controleeren is ondoenlijk. Praktisch zal dan ook moeten worden volstaan met het trekken van een leeftijds grens, zoodat rijp en groen aan de vuurproef gewaagd wordt.

7. Ook keur op de lectuur kan hierbij geen correctief bieden, eerstens omdat het gevaar hier niet alleen of hoofdzakelijk schuilt in het pornografische, doch in de lectuur, die het geloof ondermijnt, en voorts omdat wezen en aard der Openbare Leeszaal meebrengen dat zij elke richting recht laat wedervaren.

8. De Openbare Leeszaal biedt ook in haar bestuur geen enkelen waarborg dat het geloovig en ongeloovig element gelijken invloed kan oefenen.

9. De Openbare Leeszaal mist alzoo elke censuur of contrôle, die verhoeden kan dat hetgeen iemand niet past, in zijn handen komt.

10. De Openbare Leeszaal wordt door de Socialisten en door al wat in ons land tegen de belijdenis van den Christus overstaat, als een triomf voor hun zaak beschouwd, daar zij er een propagandamiddel in zien om aan hun denkbeelden den triomf te verschaffen over de Christelijke levensopvatting.

11. De voordeelen van de Openbare Leeszaalen zijn, zonder haar schade, even goed te bereiken door de Particuliere Leeszaal.

En alzoo komt Dr. KUYPER aan het slot van zijn artikelenreeks tot de conclusie dat Christenen, die het pleit opnemen voor de Openbare Leeszaal, op weg zijn om voor een schotel linzenmoes hun eerstgeboorterecht te verkoopen, indien ze, waar hun de gelegenheid openstaat een eigen leeszaal in te richten, die in elk opzicht zou voldoen, alleen ter wille van de kosten met de Openbare Leeszaal meegaan.

En nu geldt wat Dr. KUYPER in 1911 schreef met betrekking tot de Leeszaalen, mutatis mutandis evenzeer voor de Volksuniversiteiten. Immers ook hier een instituut, dat zijn poorten openzet voor iedereen. Ook hier een toelaten van Jan en alleman tot de worsteling in den strijd tusschen waarheid en leugen. Ook hier geen afdoend criterium ter beoordeeling van wie al dan niet aan de vuurproef gewaagd kan worden. Ook hier geen mogelijkheid van voldoende keur op de leerstof. Ook hier een instituut, welks aard en wezen meebrengen dat elke richting recht moet wedervaren. Ook hier geen waarborg dat het geloovig en ongeloovig element in het bestuur gelijken invloed zal oefenen. Ook hier het gevaar dat allerlei anti-Christelijke stroomingen het instituut zullen gebruiken als een propaganda-middel voor hare

ongeloofsdenkbeelden. Zoodat ook hier tot geen andere conclusie te komen is dan om af te laten van het meedoen met en steun verleenen aan de Openbare Volksuniversiteiten en daartegenover te ijveren voor de oprichting van eigen instellingen van dien aard.

Dit zal ons te duidelijker worden indien wij thans nog kortelijk stilstaan bij het neutrale karakter der Openbare Volksuniversiteiten en Leeszalen, alsmede bij de misleidende voorstelling, die van de zijde der voorstanders dier instituten van het begrip „neutraliteit” gegeven wordt.

Met betrekking tot de Openbare Leeszalen zagen wij reeds dat aard en wezen van het instituut meebrengen dat alle richtingen er in tegenwoordigd zullen zijn. Voor wat betreft de Volksuniversiteiten staat de eisch van neutraliteit zelfs omschreven in de Statuten van den Bond van Nederlandsche Volksuniversiteiten. Art. 4 daarvan toch luidt: „Onder Volksuniversiteit wordt verstaan een inrichting, die zich uitsluitend ten doel stelt verstreking van ontwikkelingsonderwijs aan volwassenen, die geenerlei propaganda voor bepaalde kerkelijke, wijsgeerige, staat kundige of maatschappelijke beginselen beoogt, toegang tot hare cursussen, zonder uitsluiting aan ieder, die zulks wenscht, onder gelijke voorwaarden verleent, zich niet tot losse voordrachten of enkele vakken beperkt en streeft naar veelzijdigheid”.

Nu hebben wij hier blijkens de interpretatie, die van dit artikel door meerdere voorstanders der Volksuniversiteit gegeven is, niet te doen met het soort neutraliteit, waarover het ging in den strijd voor het Christelijk onderwijs, t. w. met de neutraliteit, die inhield dat het onderwijs zou worden gegeven met inachtneming van eens ieders godsdienstige overtuiging. Aanvankelijk heeft men in het Buitenland ook voor de Volksuniversiteiten aan dezen eisch vastgehouden. Zoo schakelde Weenen bij haar onderwijs de godsdienstige, staatkundige en maatschappelijke vragen zonder meer uit. In ons land heeft men echter den eisch der neutraliteit niet negatief, maar positief opgevat, m. a. w. men heeft de neutraliteit niet gezocht in de onthouding van de behandeling der zoeven genoemde vraagstukken, doch in, zooals wijlen Dr. Bos het uitdrukte, de onpartijdige, volledige aanbieding van gelegenheid voor kennisverwerving op verschillend gebied. Nog een tweetal citaten mogen als bewijs hiervoor dienen:

Als Mr. W. C. MEES in zijn reeds bovenvermeld artikel de beginselen bespreekt, die bij de oprichting eener inrichting voor volks-

hooger-onderwijs werden aanbevolen, dan zegt hij o. m.: „De instelling moest zijn „neutraal”. Propaganda voor bepaalde politieke, godsdienstige of sociale richtingen zou zijn uitgesloten. Alle richtingen zouden in het onderwijs tot haar recht mogen komen”.

En Prof. Dr. S. R. STEINMETZ schrijft in het Gedenboek der V. U. Amsterdam: „Geen bijzondere richting, kerkelijke, politieke of filosofische mag overheerschen. Eerbied voor alle richtingen, maar geen propaganda voor eene, noch uitsluiting van een andere. De docenten behooren naar hunne overtuiging te spreken, maar dit beginsel in acht te nemen. Wie dit niet kan, zij geen V. U. leeraar. De zeer overtuigden zullen onvermijdelijk wel eens uitglijden, maar allen moeten streven naar de wetenschappelijke objectiviteit. Daarentegen geen karakterloos vermijden van sterke overtuiging. De V. U. doet het wijste met de verschillende richtingen aan het woord te doen komen, en wel in hunne beste aanhangers. En secte- of propaganda-school mag de V. U. nooit wezen”.

Eerlijkheidshalve kan niet worden ontkend dat onderscheidene Volksuniversiteiten en Leeszaalen er ernstig naar gestreefd hebben het beginsel der neutraliteit op deze wijze tot zijn recht te doen komen. Vandaar dan ook de ontstemming, waarvan men voor en na blijk gaf bij de oprichting van Christelijke instituten van dien aard. Waartoe nu toch — zoo vroeg men — de stichting eener Christelijke Volksuniversiteit of Leeszaal naast de onze? Waarom die versnippering van kracht, die had kunnen worden geconcentreerd op den bloei der bestaande instelling? Beijveren wij ons niet om de verschillende richtingen, die er onder de burgerij bestaan, recht te laten wedervaren? Halen wij niet ook Christelijke mensen in onze Besturen? Zorgen wij niet ook voor de aanwezigheid van Christelijke lectuur in onze Leeszaalen? Noodigen wij niet ook Christelijke mensen uit om als docenten op te treden? En organiseeren wij zelfs niet cursussen over onderwerpen, die den Christenen na aan het hart liggen?

En dan moet worden toegegeven dat veel daarvan inderdaad zoo is. Meermalen zijn zelfs Gereformeerden aangezocht om zitting te nemen in de Besturen of om cursussen te geven over principieele onderwerpen. En niet zelden hebben dezen daaraan voldaan uit overweging dat zij bij gemis van eigen Christelijke inrichtingen daarvoor niet mochten bedanken. En toch, bij eenig nadenken moet wel duidelijk worden dat zulk een neutraliteitsstandpunt door den belijdenden Christen niet

kan worden gedeeld. Met menschen van de overzijde is hierover nu eenmaal niet wel te redeneeren. De citaten uit de artikelen van Mr. MEES en Prof. STEINMETZ leveren daarvan opnieuw het bewijs. De begrippen neutraliteit en objectiviteit worden met elkander verward, en als Christenen bij hun onderwijs rekening meenen te moeten houden met hunne beginselen, dan heet het dat zij dat doen uit overwegingen van politiek en dat zij van hun school een secte-school maken. Doch dat onder de Christenen zelf ten deze nog zoo weinig eenstemmigheid bestaat en dat velen hunner door de bekoring, die er voor hen uitgaat van het neutraliteitsstandpunt der Openbare Volksuniversiteiten en Leeszalen, deze inrichtingen voor lief nemen, is niet anders dan teleurstellend te noemen.

Van dit verschillend inzicht onder Christenen is nog weer eens duidelijk gebleken in de najaarszitting van 1918 der Provinciale Staten van Zuid-Holland ter gelegenheid van de behandeling van een subsidie-aanvraag voor de Volksuniversiteiten te 's Gravenhage en te Rotterdam. Ofschoon dergelijke aanvragen gedurende een tiental jaren voortdurend bij dit college aan de orde zijn geweest, vestig ik de aandacht speciaal op het verhandelde in de najaarszitting van 1918, omdat het toen naar aanleiding van het voorstel-VAN BEECK CALKOEN c.s. juist ging over het neutraliteitsstandpunt der Volksuniversiteiten. Dit voorstel luidde aldus: „De ondergeteekenden stellen voor dat het Provinciaal subsidie aan de Volksuniversiteit alleen wordt verleend onder voorwaarde dat deze instelling zich verplicht op aanvraag van vereenigingen met rechtspersoonlijkheid cursussen te doen houden door sprekers, in overleg met de aanvragende vereenigingen aan te wijzen”. De heer VAN BEECK CALKOEN zeide ter verdediging van zijn voorstel o. m. het volgende:

„Ik meen dat in dit voorstel ligt een noodzakelijk beding voor een goede waarborg tot hetgeen kan leiden naar een beter paedagogisch spoor voor de werkwijze van de Volksuniversiteit. Het komt mij voor dat deze instelling wil ze werkelijk ten goede van ons volk werkzaam zijn, met haar cursus zich moet aansluiten aan hetgeen als behoefte naar voren komt in verschillende levenskringen, en zich moet aanpassen aan het ontwikkelingspeil, dat in die verschillende kringen wordt gevonden; dit beide naar eisch der beginselen, die in die kringen heerschen. Ik leg vooral den nadruk op de laatste woorden: „naar eisch van de beginselen, waaruit die kringen leven”, want niet in een

egaliseerende neutraliteit moet de Volksuniversiteit haar krachten zoeken, maar in een rekening houden met het verschil van levensopvatting, dat in ons volk tot uiting komt, en dat op verschillende wijzen vraagt om voorziening in de behoeften, die naar de beginselen dienen vervulling te vinden. Ik geloof dat de Volksuniversiteit zich op dat standpunt moet stellen en om daartoe te geraken, moet zij de verschillende organisaties en vereenigingen de gelegenheid verschaffen haar hulp in te roepen.

De Volksuniversiteit moet zich niet op het standpunt plaatsen dat zij zelf geheel kan uitmaken wat zij in het algemeen nuttig en noodig vindt, maar bekennen dat zij daartoe de bemiddeling behoeft van hetgeen in het organisatie- en vereenigingsleven uit het volksleven zelf opkomt. De eenheid van ons volk ligt daarbij niet in neutraliteit, maar in de erkenning van het recht doen aan de differentiatie op het gebied der beginselen”.

Dit voorstel nu, dat oogenschijnlijk alle stemmen der rechtsche leden op zich had behooren te vereenigen, is niettemin mede door toedoen van velen hunner verworpen. Inderdaad de misleidende voorstelling, die van de zijde der voorstanders van de Openbare Volksuniversiteit van het begrip „neutraliteit” gegeven wordt, heeft dezen leden parten gespeeld.

Achteraf beschouwd wil het mij intusschen gelukkig voorkomen dat dit voorstel niet is aangenomen. Ware het wel geschied, dan zou wellicht tengevolge daarvan de oprichting van eigen Christelijke volksuniversiteiten zijn tegengehouden. En dit zou ernstig te betreuren zijn geweest. 't Werd tijd dat men onder ons ging inzien dat de belangen onzer Christelijke menschen niet gediend worden door neutrale en kleurlooze instellingen als de Openbare Volksuniversiteiten en Leeszaalen, zelfs al nemen zij tegenover hen nog zooveel égarde in acht. 't Werd tijd dat men er zich van ging doordringen dat de taak dezer instellingen allereerst een paedagogisch karakter heeft te dragen en dat alleen die ontwikkeling mag worden bevorderd, die naar de woorden van een der Antirevolutionaire Statenleden „gedragen wordt door en grondslag vindt in een principieele overtuiging. En tot dit inzicht is men dan ook, blijkens eene sindsdien ontstane actie, inderdaad gekomen.

Deze actie draagt, wat de Leeszaalen betreft, een zuiver plaatselijk karakter. Vrucht daarvan is dat naast de talrijke Roomsche-Katholieke

Leeszalen, die reeds in ons land bestaan, een tweetal Protestantsch-Christelijke zijn opgericht t.w. die te Hilversum en die te Vlaardingen, terwijl ook Rotterdam en Den Haag binnen afzienbaren tijd een zoodanige instelling rijk zullen zijn.

Wat de Volksuniversiteit aangaat, draagt de beweging naast een plaatselijk ook een nationaal karakter. Op initiatief van een zuiver plaatselijk comité is verzezen de Christelijke Volksuniversiteit te Hilversum. Die te Rotterdam daarentegen dankt haar ontstaan aan het initiatief van de Organisatie van Reunisten der S(ocietas) S(tudio-sorum) R(eformatorum), de Unie van Gereformeerde Studenten aan Openbare Universiteiten en Hoogeschoolen. Deze Organisatie is van oordeel geweest dat zij niet alleen een taak had met betrekking tot de bij haar aangesloten leden en de studenten, die leden zijn der Unie, doch dat zij ook iets behoorde te doen voor het Gereformeerde volk in z'n geheel. En zoo is als vanzelf haar aandacht heengetrokken naar het werk der Volksuniversiteit.

Ik voeg hier aanstonds aan toe dat ook de Reunisten-Organisatie van N.(il) D.(esperandum) D.(eo) D.(uce) — het Corps van Studenten aan de Vrije Universiteit — een dergelijk doel nastreeft. Van haar is verleden jaar het denkbeeld uitgegaan om in samenwerking met tal van andere organisaties te komen tot het institueeren van Radio-leergangen.

Men versta mij intusschen niet verkeerd. Het ligt natuurlijk niet in de bedoeling dier Organisaties om Christelijke Volksuniversiteiten en Radio-leergangen speciaal van haar zelve te doen uitgaan. Dit zou trouwens praktisch niet wel mogelijk zijn ook. Zij willen daarbij slechts als motor fungeeren. Zij willen slechts het initiatief nemen tot, den stoot geven aan de oprichting van dergelijk soort instituten. En dan laten zij het werk verder aan anderen over.

Niemand late het dus op de genoemde Organisaties aankomen, doch men ga zelf aan het werk. Zit men echter met moeilijkheden of weet men niet hoe het werk aan te pakken, dan zal men haar ongetwijfeld bereid vinden om van advies te dienen.

Ik moge besluiten met den wensch dat mede door deze regelen belangstelling gewekt worde voor dit zoo noodige werk alsmede dat de vrucht dier belangstelling blijke uit de oprichting van meerdere instituten, die zich ten doel stellen de bevordering der volksontwikkeling in recht Christelijken geest.

ARBEID EN LOONEN

Dezer dagen publiceerde de bekende Engelsche econoom en statisticus Sir JOSIAH STAMP een tweetal artikelen in *The Times* over het thans zeer actueele vraagstuk van den invloed van de loonregeling op den omvang der werkloosheid. De schrijver geeft in die artikelen een overzicht van eenige recente Fransche studies betreffende het werkloosheidsvraagstuk in Engeland. Aangezien dit overzicht ook voor ons land van veel beteekenis mag worden geacht, laten wij hieronder een groot deel van de artikelen van STAMP volgen.

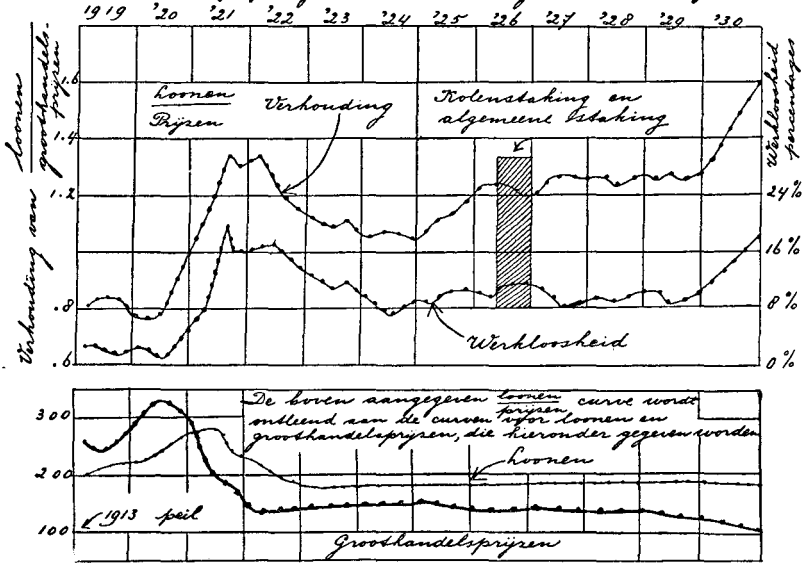
In 1925 publiceerde een veelbelovende jonge Fransche econoom JACQUES RUEFF eenige tabellen en grafieken, die een opmerkelijke overeenkomst aantoonde tusschen de statistische gegevens inzake „werkelijke loonen” en werkloosheid. Het bleek namelijk, dat, daargelaten de maandelijksche schommelingen, zoovaak de prijsstandaard naar beneden ging en de „werkelijke waarde” van de geldloonen bijgevolg steeg, de werkloosheid in gelijke mate toenam en omgekeerd. De overeenkomst tusschen de curven in RUEFF'S tabellen van 1919—1925 was zoo opvallend, dat ik het verband nader uitwerkte, om er voor mij zelf zeker van te zijn, dat hier geen gezichtsbedrog in het spel was. Ik kwam tot de conclusie dat de overeenkomst voor niet minder dan 95 % zuiver was; dat wil zeggen: een vollediger verwantschap van twee groepen gegevens — onderworpen aan vreemde invloeden — dan ik ooit in de economische wereld ontdekt had. Dit bewijst natuurlijk niet het verband in dezen zin, dat aangetoond wordt welke factor tenslotte de andere veroorzaakt, noch of ze beiden misschien niet de normale gevolgen zijn van een onbekende oorzaak. Maar het biedt toch wel een geval „op het eerste gezicht” zoo sprekend voor het oorzakelijk verband, dat het verdient nader geanalyseerd te worden.

Vooraf ga echter één opmerking: de gewone beteekenis van het „werkelijke loon” is het geldelijk loon „gedeeld door” de kosten van den index van levensonderhoud om aan te geven welke waarde het geld heeft voor den loontrekker. De beteekenis in deze verhandeling echter is: de werkelijke loonkosten voor den fabrikant; want het geldelijk loon wordt gedeeld door den algemeenen prijs-index, die aangeeft, niet wat de loontrekker kan koopen, maar wat de loonbetaler uitbetaalt, in ver-

band met de producten, die hij produceert en verkoopt. Met andere woorden: het gedeelte van zijn product dat de fabrikant moet uitbetalen aan loon bepaalt het aantal menschen dat hij te werk kan stellen en hoe grooter nu dat gedeelte is, des te kleiner is de werkgelegenheid.

De geheele bewijsvoering van het artikel is gebaseerd op het bestudeeren van de grafiek. Op het onderste deel daarvan komen twee curven voor, waarvan de één voorstelt de beweging van de groothandelsprijzen en de andere de schommelingen in de loonen.

Werkloosheid in vergelijking met loonen en groothandelsprijzen

Men zal zien dat de prijzen in 1919 stegen, maar in 1920 daalden. In 1922 was de ergste daling voorbij en de prijzen stegen eenigszins in 1924, maar in den laatsten tijd gaan ze weer naar beneden. De loonen daarentegen bleven gedurende 1920 stijgen. Ongeveer 6 maanden nadat de prijzen daalden begonnen de loonen op hun beurt ook af te nemen en bleven te regelmatig dalen tot zij plotseling in 1923 vast werden. Sindsdien vertoonen zij geen noemenswaardige verandering.

Indien we nu de loonen-index deelen door den prijs-index krijgen we een andere curve, die kan genoemd worden de „loonprijzen”-curve, en die ook met het volste recht genoemd kan worden de „werkelijke loonen”-curve, daar deeling van de nominale loonen door de gangbare prijzen ons de werkelijke waarde van het loon geeft. Deze curve ziet men in het bovenste deel van het diagram. Het is van belang op te merken, hoe verbazingwekkend veel overeenkomst deze curve vertoont met de curve voor werkloosheid. M. a. w., toen de prijzen in 1919 plotseling begonnen te dalen, steeg de loonprijzen-index. Tegelijkertijd begon de werkloosheid haar intrede te doen, gelijk zulks onlangs in Amerika en andere landen ge-

schiedde, toen de prijzen daalden. Echter begonnen na 6 maanden de loonen ook te dalen, waardoor de loonprijzencurve eveneens omlaag ging. De werkloosheid nam af en dit proces zou waarschijnlijk ten gevolge gehad hebben, dat zij geheel zou verdwenen zijn als de loonen in 1923 niet opeens opgehouden waren te dalen. De looncurve schijnt plotseling op een hinderpaal gestuit te zijn, waardoor iedere daling werd voorkomen.

Een werkloosheidswet.

Nu is de wederkerige verhouding tusschen de werkloosheidscurve en de loonprijzencurve zoo volkomen, dat het ons mogelijk is de wet vast te stellen, *dat ieder stijging of daling van de loonprijzencurve vergezeld gaat van een gelijke beweging in de werkloosheid.* De eenige gelegenheid waarbij deze wet niet in volkomen overeenstemming was met de waarnemingen, was de algemeene staking in 1926 en de daarop volgende periode van herstel.

Dit was echter te verwachten, want gedurende de staking bestond er weinig verband tusschen het aantal te werk gestelden en de aangeboden loonen. De schrijver beroept zich daarbij op een anoniem artikel verschenen in de *Revue d'Economie Politique*, waaraan hij het volgende ontleent:

„Ofschoon er altijd perioden van tijdelijke werkloosheid zijn geweest is chronische werkloosheid nooit eerder in de geschiedenis voorgekomen. De crisis die nu gedurende 10 jaar in Engeland bestaat is een nieuw en zeer verontrustend verschijnsel van den na-oorlogschen tijd. Geen vroegere bezoeking is ooit zoo hevig of zoo langdurig geweest. Alle mogelijke hypothesen zijn opgesteld om haar te verklaren. Ze is meermalen toegeschreven aan inflatie, aan buitengewone tarieven, aan Herstelbetalingen, aan het sluiten van de Russische en Chineesche markten, aan politieke onlusten in Indië, en onlangs nog aan de beweging van het goud in de centrale banken. Elk van deze euvelen is te eenigen tijd verantwoordelijk gesteld voor de werkloosheid. Toch is de toestand der werkloosheid niet verbeterd door de verschillende middelen, waarmee deze euvelen zijn bestreden. Ze is in werkelijkheid even hardnekkig gebleven bij het totale verdwijnen van b.v. de inflatie. Daarom kan veilig aangenomen worden, dat geen van deze factoren er de oorzaak van is en dat die moet gezocht worden in 't een of ander verschijnsel, dat gedurende de heele periode onveranderd gebleven is.

De werkelijke oorzaak kan men alleen naspeuren door een objectieve analyse van de feiten, zooals die gegeven wordt in bovenstaand diagram. Waar geconstateerd werd, dat de werkloosheid zich zoo absoluut gelijk beweegt met de loonprijzencurve, gelooven wij dat de hoofdoorzaak van het kwaad moet liggen in een factor die op deze curve invloed heeft, n.l. het gebrek aan aanpassing van loonen en prijzen. Natuurlijk zal dit slechts gelden voor beperkte perioden en mits er geen fundamenteele veranderingen geweest zijn in de arbeidstechniek of in vermindering van

werk per hoofd; dus: *ceteris paribus*, om met de oude Romeinen te spreken. Dit schijnt echter 't geval geweest te zijn in Engeland gedurende de laatste 10 jaar.

Het diagram is gebaseerd op den toestand in Engeland. 't Is van belang te onderzoeken of dezelfde verwantschap bestaat in andere landen. Maar dat is niet zoo gemakkelijk, want alleen in Engeland zijn de beschikbare inlichtingen inzake loonen en werkloosheid zeer onvolledig. Uit de beschikbare gegevens blijkt evenwel duidelijk dat de zelfde overeenkomst tusschen werkloosheid en de schommelingen van de loonprijzencurve bestaat in andere landen, zooals Duitschland en de Vereenigde Staten (in zooverre de ten dienste staande gegevens werkelijk gebruikt kunnen worden). Dit vormt een zeer sterk bewijs ten gunste van de geldigheid der zoeven geformuleerde wet. In ieder geval was deze reeds voldoende bewezen door de ondervinding in Engeland."

Gedurende de laatste twee jaren is deze schrijver in staat geweest met absolute zekerheid de mate der werkloosheid te voorspellen die overeen zou komen met het peil van den groothandelsprijzen-index. De grootste beteekenis van de wet is echter niet hierin gelegen, dat ze de toekomst kan voorspellen, maar dat ze licht werpt op de permanente oorzaken der werkloosheid en helpt de geneesmiddelen daarvoor te zoeken.

Als wij nog eens het kaartje bekijken voor de jaren 1919 tot 1923, zien we, dat toen de loonprijzencurve steeg de werkloosheid ook toenam. Ook begon, toen de loonprijzencurve daalde (dat wil zeggen, toen de werkelijke waarde van de loonen begon af te nemen) gelijk men verwachten mocht, de werkloosheid eveneens te dalen. Maar in 't begin van 1923 deed er een geheel nieuwe factor zijn intrede in de wereld. Toen waren er 1.200.000 werkloozen in Engeland — m. a. w. 't aanbod overtrof de vraag met dat getal. Ondanks dit alles hielden de loonen plotseling op met dalen. Sinds dien tijd zijn ze op 't peil van 1923 gebleven.

De uitkeering aan het werk.

Een dergelijke bewering schijnt paradoxaal en is toch te begrijpen als wij het systeem der werkloosheidsverzekering onderzoeken, hetwelk sinds 1911 in Engeland van kracht is geweest. Dit systeem heeft geen recht op den naam „verzekering” daar het werkloosheidsfonds altijd tekort komt. De Staat houdt het aan den gang door voorschotten te geven, waarvan verondersteld wordt dat ze terug betaald zullen worden. Gezien het enorme bedrag van deze voorschotten — £ 36.000.000 in het jaar 1930 alleen — is het duidelijk dat er weinig kans op is dat het fonds in staat zal zijn, deze voorschotten uit zijn eigen ontvangsten terug te betalen.

Hoe dat ook zij, de werklooze is er zeker van de uitkeering te ontvangen. Gedurende den tijd van dalende loonen wenscht hij, zoodra een zeker peil is bereikt, liever werkloos te blijven dan te werken voor een bedrag dat weinig meer zou bedragen, dan hetgeen hij zou krijgen zonder werken.

In het begin van 1923 werd dit peil bereikt. Zooals blijkt uit het diagram, hetwelk aantoonst dat in dat jaar de loonencurve een hinderpaal ontmoette, die haar daling tot stilstaan bracht. Deze hinderpaal was kennelijk de werkloosheidsverzekering. In werkelijkheid is het loonenpeil het resultaat van collectieve contracten, maar deze contracten zouden nooit door de werklieden zijn nagekomen, als zij er niet zeker van waren geweest bij werkloosheid een schadeloosstelling te ontvangen, die weinig verschilde van hun loon. Het is derhalve de uitkeering, die vakverenigingsdiscipline mogelijk heeft gemaakt.

Van 1923 tot op heden zijn de loonen in Engeland weinig veranderd. De loonprijzencurve en met haar de werkloosheid nam af, toen de prijzen in 1923—'24 stegen en steeg toen zij onlangs weer daalde. M. a. w. daar de loonen nu vast zijn, zijn de veranderingen in de werkloosheid alleen veroorzaakt door de veranderingen in de groothandelsprijzen. Er is geen gelegenheid geweest voor den werklooze weer werk te krijgen, als gevolg van een herstel der loonen tot het nieuwe prijzenpeil, zooals in landen waar geen werkloosheidsverzekering is. Daarom kunnen wij aannemen, dat *de uitkeering hoofdoorzaak* is geweest van de werkloosheid, die sinds 1920 Engeland teisterde.

Een verdroogd organisme.

Een en ander laat het groote publiek volmaakt onverschillig, daar het veel meer bezig gehouden wordt door het feit, dat sedert den oorlog de voornaamste buitenlandsche markten voor Engelsche goederen verloren geraakt zijn. De jongere naties, thans toegerust met eigen moderne fabrieken, voorzien nu in eigen behoeften inplaats van uit Engeland in te voeren. De kolen lijden onder de concurrentie van olie en hydro-electrische kracht, terwijl politieke gebeurtenissen in China, Rusland en Indië de vraag in deze landen naar Engelsche katoen verminderd hebben. Daar zij zodoende niet in staat zijn evenveel te verkoopen als vroeger, werden de Engelschen genoodzaakt minder te produceeren, waarvan werkloosheid het gevolg is. Volgens degenen, die deze theorieën bouwden, is het verschijnsel van permanente werkloosheid ten gevolge van het verlies van buitenlandsche markten normaal en onvermijdelijk, en het zal waarschijnlijk nog wel geruimen tijd aanhouden.

Wanneer men het verlies van of de veranderingen in de afzetgebieden als de eenige oorzaak van de werkloosheid beschouwt, gebruikt men argumenten waarvan zoowel de practijk, als ook het gezond verstand zeggen, dat ze ondeugdelijk zijn. Door de geheele geschiedenis der industriele vooruitgang zien we voortdurend dat de eene industrie vervangen wordt door een andere, het eene afzetgebied door het andere — verfstoffen door aniline, zeilschepen door stoomschepen, rijtuigen door taxi's enz. In het Frankrijk van na den oorlog zijn de mannen die gewerkt hebben aan het herstel der verwoeste gebieden nu geplaatst bij andere takken van industrie zonder dat er groote werkloosheid ontstond. Het is

waar dat deze veranderingen tijdelijk leed hebben veroorzaakt, maar nooit gingen ze vergezeld van permanente werkloosheid. Het zoeven aangehaalde artikel uit de *Revue d'Economie Politique* merkt hier op:

„Hoe kunnen we dit verklaren? Eenvoudig omdat in ieder geval het noodige aanpassingsvermogen bleek te bestaan. Toen de winsten en loonen in de verminderde industrieën daalden, zochten de werklieden beter lonenden arbeid bij welvarende industrieën, namelijk in zulke, die meer overeenkwamen met de belangen van het land als geheel. Wanneer men factoren als technische training, bekwaamheid, smaak en plaatselijke gesteldheid in aanmerking neemt, zouden de menschen geen betrouwbaarder gids hebben kunnen vinden dan het desbetreffende peil der belooningen. Het was echter onvermijdelijk dat de loonen en winsten in de verminderde industrieën naar beneden gingen, want als de loonen bepaald waren geweest door een stelsel van collectieve contracten zou er geen mogelijkheid zijn om de *arbeidskracht* te beperken waar hij niet langer noodig was.”

De schrijver gaat verder met aan te voeren dat als door de werkloosheidsverzekering een inkomen zou verkregen kunnen worden, dat bijna gelijk stond met het loon, de verdeling der werkkrachten onveranderd zou zijn gebleven. De arbeiders zouden zich voor onbepaalde tijd aan hun beroepen vastgeklemd hebben zonder werk te vinden en de werkloosheid zou voortgeduurd hebben. Door het forceeren van een stelsel van collectieve loonen, tezamen met werkloosheidsverzekering, op een peil, dat nauwelijks lager was dan de loonen zelf, is de werkloosheid in Engeland niet alleen ontstaan, maar heeft ze zelfs een permanent karakter gekregen.

„Op een vrije arbeidsmarkt zal slechts een lichte schommeling der loonen de noodige nieuwe verdeling van werkgelegenheid mogelijk maken. Tengevolge van het voortdurende komen en gaan van werklieden heeft zelfs een kleine schommeling van 5% een merkbare uitwerking op het herstel. Heftiger schommelingen komen slechts onder buitengewone omstandigheden voor.

„Wanneer het fijne mechaniek der arbeidsmarkt niet belemmerd wordt door een kunstmatige factor als b.v. de „uitkeering” wordt de schommeling der loonen, die noodig is om de arbeidsverdeling en de werkgelegenheid te verbeteren, tot op een minimum teruggebracht. Behalve in Engeland en Duitschland, waar het „uitkeeringssysteem” geldt, heeft dit mechaniek, mits het ongestoord kan werken, zeer vlug het evenwicht weten te herstellen, zelfs gedurende perioden van sterke economische opleving.

„Is nu dat permanente karakter der werkloosheid niet een gevolg van gebrek aan aanpassingsvermogen? Wanneer men zegt, dat het verlies van sommige afzetgebieden de grondoorzaak van alle ellende is, verwacht men oorzaak en gevolg. De aanleiding is het sluiten van de afzetgebieden. De werkelijke oorzaak is de „uitkeering”, die de noodige reactie op de

arbeidsmarkt tegengehouden en daardoor het mechaniek tot stilstand gebracht heeft.”

Een nieuw verschijnsel.

De schrijver in de *Revue d'Economie Politique* gaat dan verder met het bespreken der theorie van de overtollige arbeidskrachten, de vraag n.l. of de beschikbare arbeid de arbeidsgelegenheid overtreft, of er — met andere woorden — werk genoeg is voor iedereen. Men tracht in deze theorie een verklaring voor de werkloosheid te vinden, maar dergelijke gevolgtrekkingen zijn absoluut in strijd met de feiten. In Europa heeft er altijd groot verschil bestaan in de dichtheid der bevolking van de verschillende landen en hun productievermogen. Toch was er voor den oorlog nooit chronische werkloosheid. De geheele arbeidersklasse kon werk vinden, maar het peil der loonen varieerde sterk.

In Engeland — aldus laat deze schrijver zich uit — is men algemeen van oordeel dat de werkloosheid voor een gedeelte moet worden toegeschreven aan de concurrentie tusschen landen met hongerlooien, die verhindert dat behoorlijke loonen betaald worden in landen, die er beter voorstaan. Dit heeft geleid tot pogingen om minimum loonen vast te stellen krachtens internationale overeenkomst, daar men op deze manier hoopte de concurrentie van lage loonen te vermijden en in 't algemeen de toestand der arbeidersklasse te verbeteren.

„Als de loonen in alle landen door internationale overeenkomsten gelijktijdig omhoog gebracht worden, zal een zeker aantal menschen in ieder land vervangen worden door machines en hiervan zal weer werkloosheid het gevolg zijn. Een bepaald loonenpeil, waar niet boven gegaan kan worden, bestaat in ieder land. Dit peil hangt af van het beschikbare kapitaal; het hangt samen met de graad van technische vaardigheid die bereikt is — d. w. z. de hoeveelheid werk die een bepaald kapitaal kan vervangen.”

Met betrekking tot rationalisatie is deze schrijver niet minder beslist in zijn uitspraken. Hij stemt gereedelijk toe dat de loonen aanmerkelijk verhoogd kunnen worden door de mechaniseering tot het uiterste peil op te voeren, waardoor de werkgelegenheid en het nuttig effect van den arbeid verbeterd worden. Aan de rationalisatie moeten echter beslist beperkingen gesteld worden.

Deze gedachtengang is buitengewoon populair geworden en de bank van Engeland hoopt langs dien weg zelfs het kwaad der werkloosheidsverzekering tegen te kunnen gaan. Als de loonen niet verlaagd kunnen worden tot een peil, dat overeenkomt met het tegenwoordige arbeidsresultaat, waarom zou men dan de resultaten van het werk niet verhoogden totdat zij overeenkomen met de loonen? Zoo de omstandigheden overigens gelijk zijn, leidt een vermeerdering van arbeidsprestatie onvermijdelijk tot verhooging der loonen. Onder den indruk van eigenbelang zal de rationalisatie overal waar zij financieel voordeelig is, worden doorgevoerd.

De schrijver zegt hieromtrent:

„Gelijk we zoeven zagen wordt de graad van mechaniseering, die leidt tot maximum winsten, bepaald door het betrekkelijk peil van loonen en het belang. Als de mechaniseering verder doorgevoerd wordt, loopt ze uit op verminderde financieele resultaten en veroorzaakt ze ook een teveel op de arbeidsmarkt. Weer hebben wij nieuwe werkloosheid! Daarom is, van werknemersstandpunt gezien, rationalisatie alleen begeerenswaard als ze de financieele resultaten verhoogt — d. w. z. als ze voordelig is voor den fabrikant. Te groote rationalisatie daarentegen veroorzaakt ten slotte werkloosheid.”

Om zijn overzicht van de sophisterijen inzake de werkloosheid te voltooien bespreekt deze deskundige ten slotte de verklaring, die ligt in de deflatie-politiek die in Engeland toegepast werd om het Pond Sterling ot pari terug te brengen. Volgens de voorstanders van deze theorie veroorzaakte de verlaging der prijzen, die gepaard ging met de waarde-stijging van het geld, werkloosheid.

De ware oorzaak.

Dit gezichtspunt verwerpt hij echter direct als niet juist en onvolledig, daar het peil der prijzen in het verleden meermalen veranderd is zonder beslist gevolgen te veroorzaken. Iedere verlaging van het algemeene peil der prijzen moet tijdelijke werkloosheid tengevolge hebben, maar de werklieden moesten weer werk vinden zoodra de loonen weer op één lijn komen te staan met de nieuwe prijzen. In Engeland echter heeft deze aanpassing niet plaats gevonden. Zodoende heeft het omhooggaan van de Pond Sterling werkloosheid veroorzaakt, omdat het gebeurde in een organisme waar de loonen vast waren en waar aanpassing aan de nieuwe voorwaarden onmogelijk was.

Als men wil volhouden dat de prijsverhoging een verklaring is van de permanente werkloosheid, verwacht men weer oorzaak en gevolg. De aanleiding is het verlagen van het algemeene peil der prijzen, hetwelk geen permanente invloed op de arbeidsmarkt gehad zou hebben als de loonen uit zich zelf gereageerd hadden hierop.

De werkelijke oorzaak is de werkloozen-uitkeering.

Op dit punt gekomen toont de schrijver terloops aan hoe bedriegelijk het is, werkloosheid toe te schrijven aan de fouten van het kapitalistische stelsel en de noodzakelijkheid om het te vervangen door een nieuwe economische orde. De fout in de redeneering is duidelijk, want voortdurende werkloosheid ontstaat alleen als het vrije werken van het kapitalistisch stelsel onderbroken is. Verder wordt, zooals hij reeds aangetoond heeft, in Engeland de werkloosheid niet veroorzaakt door een fout die het prijzen-mechaniek aankleeft, maar omdat het prijzen-mechaniek op de arbeidsmarkt niet functioneerde.

„Volgens communistische leerstellingen zou de crisis kunnen worden overwonnen door de systematische aanpassing van vraag en aanbod,

zonder dat prijzen daar iets mee te maken hadden. Hoewel het echte communisme, als dat in Rusland in 1919, misschien iets uit zou kunnen werken bij kleine, eenvoudige gemeenschappen — zou 't, wanneer het toegepast werd op groote groepen zooals b.v. moderne industrie-landen, voortdurende en ernstige crises onvermijdelijk ten gevolge hebben en zouden we òf schaarschte òf overproductie op alle gebied krijgen."

Iedereen is verplicht te verlangen naar een verbetering van het lot van hen, die de geheele inkomst van hun arbeid ontvangen in den vorm van loon, zegt de Fransche criticus. Anderzijds echter, gaat hij voort, is het wreed en harteloos te probeeren deze resultaten te verkrijgen door middelen die, ofschoon ze tijdelijke opluchting geven, tenslotte zullen leiden tot voortdurende werkloosheid, met al het lijden daaraan voor de loontrekkenden verbonden. Hoe weinig aantrekkelijk zijn conclusies ook voor vele menschen zijn mogen, toch acht hij het zijn plicht te spreken, daar zwijgen verkeerd zou zijn, speciaal met het oog op de feiten, die, blijkens het kaartje, op buitengewone wijze deze theorie hebben bevestigd.

In het voorgaande heb ik mij onthouden van commentaar en critiek, ten einde geen verwarring te stichten en het betoog van den schrijver niet te onderbreken, aldus besluit Sir JOSIAH STAMP zijn artikelen in de *Times*.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

Naar bekend is, was Jhr. Mr. DE SAVORNIN LOHMAN Sr destijds een voorstander van samenwerking der protestantsch-christelijke groepen op politiek terrein met de Roomsche-Katholieken. Moet men nu echter uit het gebeurde in 1925, toen mede door de stemmen van de c. h. leden der Tweede Kamer de begrotingspost voor het gezantschap bij het Vaticaan werd geschrapt en hierdoor de rechtsche samenwerking werd ten val gebracht, opmaken, dat het vóór of tegen saamwerking met Rome voor de Christelijk-Historischen een beginsel-quaestie is? Zoo ja, is dat dan heden ten dage bij de Christelijk-Historischen anders dan ten tijde van LOHMAN?

ANTWOORD:

Noch vóór noch na 1925 hebben de Christelijk-Historischen — voorzoover ons bekend — principieele bezwaren tegen deze samenwerking opgeworpen. De zaak staat aldus.

Leest men de artikelen van Mr. LOHMAN uit de laatste jaren van zijn parlementairen arbeid, dan ontvangt men den indruk, alsof er tusschen zijn standpunt t. o. v. de samenwerking met Rome en het standpunt van Dr. KUYPER altijd een principieel onderscheid heeft bestaan. Dit principieel verschil zou dan hierin liggen, dat volgens Dr. KUYPER de Roomschen en de Protestanten op het terrein van de politiek van dezelfde grondbeginselen uitgingen (men denke aan de bekende uitdrukking van het stoelen op denzelfden wortel des geloofs), terwijl voor Mr. LOHMAN de samenwerking niets anders zou zijn dan een tactisch middel ter bereiking van een bepaald politiek doel, met name dan de oplossing van den schoolstrijd.

Zoo schreef Mr. LOHMAN in *De Nederlander* van 22 Februari 1921:

„Wij hebben in het „samengaan met Rome” nooit iets anders gezien dan een wederkeerige hulp bij de stembus, met het gevolg, dat én wij zelven, *en ook de R.K.*, als burgers zouden worden gelijkgesteld met de „andersdenkenden”, juist omdat wij die gelijkstelling rechtvaardig achtten en nog achten.

Wij hebben aan de propaganda van den R.K. godsdienst van overheids- of van staatswege nooit een stroospier in den weg willen leggen, omdat wij juist als Evangeliedienaars tegenwerking of be-

voordeeling van staatswege van eenige kerk — welke ook — uit den booze achten. Wij hebben steeds beslist ontkend, dat op staatkundig gebied, — en alleen dáárop heeft een politieke partij of een politiek blad zich te bewegen, — Rome en wij „stoelen op één wortel”, *vermits onze protestantsche beginselen*, — wij zouden die ook evangelisch-liberaal kunnen noemen — *vlak ingaan tegen de staatsleer der R.K. Kerk, welke principieel de vereeniging van geestelijke en wereldlijke macht verdedigt, ja eischt*”.

KUYPER heeft destijds niet minder duidelijk dan LOHMAN gewezen op het principieel verschil tusschen de r.k. en de a.r. staatsleer. Niettemin aanvaardde hij zekere gemeenschappelijke grondbeginselen als basis voor de coalitie. Doch ook LOHMAN deed dit.

Het valt althans uit de vroegere geschriften van Mr. LOHMAN gemakkelijk aan te toonen, dat dit z.g. principieel verschil tusschen het standpunt van Dr. KUYPER en dat van Mr. LOHMAN niet van den aanvang af heeft bestaan, doch pas opgekomen is in latere jaren, waarschijnlijk onder invloed van beduchtheid voor toenemenden politieken invloed van de Roomschen in ons land en speciaal uit afkeer van het aanvankelijk tijdelijk, later blijvend, gezantschap bij het Vaticaan.

In *De Nederlander* van 19 Januari 1909 schreef Mr. LOHMAN o. a. het volgende:

„Wij weten wel, dat vele liberalen een anderen grondslag voor zedelijkheid aannemen, maar nooit hebben filosofische abstracties de wereld tegen schromelijke ontaarding der zedelijkheidsbegrippen kunnen beveiligen. Dat kan alleen het Christendom. *Daarom gelooven wij, dat de diepere beginselen, welke de Protestanten en Roomsche-Katholieken gemeen hebben, steeds meer den band zullen versterken* *). Alleen zal daarmee groote vrijheid van oordeel ten aanzien van tal van politieke of sociale vraagstukken moeten gepaard gaan. Geen grooter gevaar dan de natuurlijke eenheid te maken tot een dwangjuk.

Zoolang van links, ook tegenover de sociaal-democraten, geen hoogere, dan een door menschen vastgestelde wereldorde, waaraan de mensch zich te onderwerpen heeft, erkend wordt; zoolang niet wordt ingezien, dat recht, vrijheid en gezag op den duur slechts op den Christelijken bodem kunnen fieren, en dat wij, Christenen, derhalve niet zijn clericalen, onderdrukkers der vrijheid, gevaarlijke lieden, maar geestverwanten van hen die godsdienst, vrijheid en orde het best hebben weten te verdedigen; — zóólang kunnen wij niet ons vertrouwen schenken aan een der linksche groepen.

Meer en meer zullen de rechtsche partijen vierkant komen te staan tegenover de sociaal-democraten, die, naar gelijkheid van stoffelijke en geestelijke genietingen strevende, hun op eigenbelang gegronde zedelijkheidsbegrippen, in de plaats willen stellen van onze hedendaagsche, op christelijken grondslag steunende rechtsorde, in stede van deze te helpen verbeteren, overeenkomstig die Christelijke beginselen. Tusschen die beide tegenover elkander staande partijen zullen de overige partijen moeten kiezen, omdat zij, naar onze meening, geen standpunt hebben, rotsvast genoeg om aan beiden

*) Cursiveering van ons.

het hoofd te bieden. Daarom ook achten wij de pogingen, van die zijde gedaan, om het rechtsche blok te splijten ijdel”.

Men ziet dus, dat Mr. LOHMAN destijds wel degelijk een zekere eenheid van grondbeginsel als positieve basis voor de coalitie zag en dat hij de coalitie volstrekt niet uitsluitend beschouwde als een tactisch middel van de rechtsche groepen.

Thans schijnen de Christelijk-Historischen voor een belangrijk deel meer gereserveerd dan vroeger tegenover de coalitie te staan. Speciaal de antipapistisch getinten in hunne gelederen schijnen hoog op te zien tegen de z.g. toenemende macht van Rome en die macht van Rome een grooter gevaar achten dan het dreigend revolutiegevaar. En in verband daarmee is het wellicht te verklaren, dat men in c. h. kring weinig blij geeft van sympathie voor een gezamenlijk optrekken met de Roomsche Staatspartij.

Doch dit neemt toch niet weg, dat de Christelijk-Historischen ook thans nog erkennen, dat in de coalitie van Roomsche en Protestantsche op politiek gebied het eenige middel ligt, om ons land weder volgens het parlementair stelsel in christelijken zin te doen regeeren. Zelfs bij de behandeling van het amendement-KERSTEN in de Tweede Kamer in 1925 erkende de heer SNOECK HENKEMANS dit onomwonden, toen hij namens de c.h. Kamerfractie o.m. het volgende opmerkte:

„De zaak, waarover wij op het oogenblik spreken, gaat nog verder dan het belangrijke onderwerp, dat wij nu behandelen. Zij raakt, na de verklaring, die de heer Nolens zoo even heeft afgelegd, ook in ernstige mate den gang van onze binnenlandsche politiek. Daarom stel ik er prijs op, in dit verband te zeggen, dat nog altijd, ook door ons, de samenwerking, die er op het oogenblik op politiek gebied in Nederland bestaat, wordt beschouwd en aanvaard als de beste voor den gang van zaken voor de toekomst van ons land en volk”.¹⁾

N.

¹⁾ Hand. Ite Kamer 1925/26, blz. 243.

2. VRAAG:

Aangezien ik gekozen ben tot lid der Commissie uit de burgerij, die advies moet uitbrengen inzake een plan tot annexatie van een deel onzer gemeente door de naburige gemeente R., zou ik gaarne van U inlichtingen ontvangen betreffende de volgende punten.

1. Behoort die Commissie een afzonderlijk advies naast dat van den Raad uit te brengen of kunnen de Commissie en de Raad gezamenlijk aan Ged. Staten rapporteeren?

2. Zijn de vergaderingen der Commissie openbaar?

3. Welke zijn de rechten van de leden der Commissie? Mogen

zij wenschen of voorstellen in stemming brengen? Is de voorzitter verplicht de gevraagde inlichtingen te verstrekken?

4. Kan men invloed oefenen op het bestuur over het eventueel te annexeren gebied b.v. ter voorkoming, dat men straks op dit gebied des Zondags voetbalwedstrijden houdt en dat de café's langer dan hier gebruikelijk is geopend blijven?

5. Tenslotte de belangrijkste vraag: Welke houding dienen de antirevolutionaire leden der Commissie, in verband met beginsel en plaatselijke omstandigheden, ten opzichte van het annexatievoorstel in te nemen?

Wat die plaatselijke omstandigheden betreft meld ik nog het volgende:

Onze gemeente heeft 2500 inwoners. Dit aantal zou bij verwezenlijking van het annexatieplan tot 2000 terugloopen. Het te annexeren gebied ligt buiten de bebouwde kom der gemeente.

De gemeente betreft drinkwater en electriciteit van R.. Binnenkort ook gas.

Ongeveer een derde van de arbeiders boven 18 jaar werkt in R.. Deze verdienen daar 25—40 gulden; zijn niet ingeschreven op de arbeidsbeurs; en ontvangen hier bij werkloosheid f 9.— per week plus f 0.50 per kind.

Met verbetering van bestrating is hier vorig jaar pas op wat ruimer schaal begonnen. De trek van meer gegoeden naar onze gemeente is niet groot. De gemeente heeft in 1929 een uitbreidingsplan vastgesteld.

Vermoedelijk zullen na deze annexatie spoedig weer andere gebiedsdeelen der gemeente worden aangetast ten behoeve van haven- en kanaalaanleg, zoodat bij velen, wien de noodzakelijkheid van deze broksgewijze annexatie ontgaat (de stukken zeggen daaromtrent vrijwel niets), de gedachte opkomt, dat het beter is om of onze gemeente geheel intact te laten, of ze geheel bij R. te voegen.

ANTWOORD:

1. Volgens art. 158 (nieuw) der Gemeentewet moeten Gedeputeerde Staten, alvorens hun gevoelen over eene vereeniging of splitsing van gemeenten of andere wijziging van hare grenzen te doen kennen of een daartoe strekkend voorstel van wet voor te dragen, het oordeel vragen van de raden der daarbij betrokken gemeenten en in elk der betrokken gemeenten van eene, door de kiezers van den Raad te kiezen *commissie uit de ingezetenen*, waarin de burgemeester voorzigt. Het oorspronkelijk

ontwerp-gemeentewet van THORBECKE liet de mogelijkheid, dat het gevoelen van Raad en Commissie gezamenlijk — dus in één rapport — ter kennis van de Gedeputeerde Staten werd gebracht¹⁾. Doch deze oorspronkelijke redactie werd gewijzigd, teneinde buiten twijfel te stellen, dat twee afzonderlijke rapporten bedoeld zijn. En aangezien de wet ook blijkens de bovenstaande herziene redactie twee afzonderlijke adviezen eischt, is het ook noodzakelijk, dat Raad en Commissie afzonderlijk vergaderen en beraadslagen.

2. De Wet geeft slechts een enkele bepaling (n.l. de verplichting om binnen den door Gedeputeerde Staten bepaalden termijn schriftelijk advies uit te brengen) over de wijze, waarop de Commissie hare taak moet vervullen. Met name laat de wet na, zich uit te spreken over de vraag, of de vergadering van de Commissie al of niet openbaar zal zijn. Derhalve ligt het op den weg der Commissie dit zelve uit te maken en aan den aanvang der vergadering over het al of niet toelaten van het publiek ter vergadering te beslissen. O. i. is er geen enkel bezwaar, om de vergadering een openbaar karakter te geven. Doch de Commissie kan hierover anders oordeelen. En in dat geval achten wij een besluit tot niet-toelaten van het publiek wettig.

3. De rechten van de leden der Commissie zijn niet in de wet omschreven. O. i. geldt in het algemeen het volgende:

Ieder lid is bevoegd om voorstellen te doen. Niet ieder voorstel behoeft door den voorzitter in stemming of zelfs in beraadslaging te worden gebracht. Indien naar aanleiding van een desbetreffende vraag van den voorzitter blijkt, dat geen enkel ander lid een dergelijk voorstel steunt, kan men daaruit o. i. afleiden, dat de vergadering noch beraadslaging noch stemming over het voorstel wenscht. Wordt het wel gesteund, dan is het in beraadslaging brengen van het voorstel o. i. verplicht. En blijkt uit de beraadslaging niet voldoende, hoe de vergadering oordeelt, dan behoort die beraadslaging door een stemming te worden gevolgd. Over het ter advies aangeboden voorstel zal uit den aard der zaak door stemming moeten worden beslist.

De voorzitter is o. i. verplicht, voorzoover mogelijk, alle inlichtingen te verstrekken, die door de vergadering noodig geacht worden, om het annexatieplan te beoordeelen. Dit volgt niet uit de wet, doch uit het feit, dat hij voorzitter is en als zoodanig de publieke plicht heeft de wettelijke annexatieprocedure zoo goed mogelijk te doen slagen. Het is mogelijk, dat hij bepaalde motieven heeft, die het weigeren van inlichtingen, die hij verstrekken kan, rechtvaardigen. Oordeelt de vergadering deze motieven niet afdoende, dan zou zij zich buiten staat kunnen verklaren deze zaak verder te behandelen en de behandeling kunnen uitstellen, totdat de door haar noodig geachte inlichtingen zijn verstrekt. Zij zou dit eventueel bij motie kunnen uitspreken. Het spreekt echter vanzelf, dat

dit een uiterste maatregel moet zijn, die bovendien slechts genomen kan worden met steun van de meerderheid van de vergadering.

4. Men kan als lid der Commissie wel invloed oefenen op de gemeentelijke verordeningen, die *voorloopig* na annexatie in het geannexeerde gebied zullen gelden. Immers volgens art. 166 der Gemeentewet moet de wet, die de annexatie regelt, bepalen *of* en *in hoever*, de bestaande besluiten enz. zullen voortduren, totdat door het bevoegd gezag een andere regeling is getroffen. Is eenmaal de annexatie een feit geworden, dan kan slechts invloed geoefend worden door de ingezetenen van bedoeld gebiedsdeel via hun stemrecht en via de leden in den Raad der annexeerende gemeente.

Overigens kunnen de leden der Commissie bij het bepalen van hun standpunt ten opzichte van het annexatieplan rekening houden met de mogelijkheid, dat in het geannexeerde gebiedsdeel straks onder nieuw regiem de Zondagsrust en Zondagsheiliging vermoedelijk in mindere mate zullen worden beschermd dan thans en de caféhouders grootere vrijheid zullen genieten. Doch zij kunnen niet, b.v. door het stellen van voorwaarden, het gemeentebestuur van R. binden aan de voorwaarde om bepaalde verordeningen, speciaal die welke betrekking hebben op de Zondagsrust, ongewijzigd te handhaven. Want een dergelijke voorwaarde zou — gesteld dat zij door de Regeering in haar wetsontwerp werd overgenomen — inbreuk maken op de verordeningsbevoegdheid van de annexeerende gemeente en die gemeente zelfs de gelegenheid ontnemen, om technische en administratieve gebreken uit de bedoelde verordeningen te verwijderen of deze verordeningen door betere van dezelfde principieele strekking te vervangen. De bestaande verordeningen zouden een soort van „eeuwig edict” worden, waaraan niemand meer zonder wijziging van de annexatiewet zou kunnen raken. En dit zou averechts in strijd zijn met het politieke en wettelijke beginsel der gemeentelijke autonomie.

5. Tenslotte nog een enkele opmerking met betrekking tot het anti-revolutionair standpunt inzake het annexeren van gemeentelijk grondgebied.

Gewoonlijk worden dergelijke annexatieplannen verdedigd met argumenten van administratieve aard, waarbij men dan met name op het oog heeft de stadsuitbreiding, de havenpolitiek, de volkshuisvesting, de verzorging van hygiënische volksbelangen als rioleering, warenkeuring e. d., die men bij centrale regeling beter hoopt te kunnen behartigen.

Nu zouden wij hiertegenover den nadruk willen leggen op een tweetal principieele bezwaren, die in het algemeen onzerzijds tegen annexatie van gemeentelijk gebied worden aangevoerd.

Het eerste argument is van staatsrechtelijken aard. Ons staatsbestuur draagt in beginsel een gedecentraliseerd karakter, d. w. z. het staatsbestuur geschiedt niet uitsluitend vanuit een centraal punt, doch is goed-

deels in handen van de belanghebbende plaatselijke ingezetenen zelf, die als raad der gemeente met eigen souvereiniteit de bestuurszaken der gemeente behandelen. Op dit beginsel rust de gemeentelijke autonomie.

Nu kan men uit administratieve redenen bezwaar maken tegen plaatselijke autonomie en het pleit voeren voor gecentraliseerden bestuursvorm, gelijk b.v. in Frankrijk bestaat, waar departementen en gemeenten in hoofdzaak door ambtenaren van het centrale gezag worden bestuurd. Zoolang echter in ons land de gedecentraliseerde bestuursvorm bestaat en door de Grondwet wordt erkend, heeft men aan dezen bestuursvorm de hand te houden en mag men niet met een algemeen beroep op administratieve wenschelijkheid een einde maken aan de zelfstandigheid van de plaatselijke gemeenschappen of deze plaatselijke gemeenschappen door partieele annexatie gedeeltelijk van hun bestaan berooven.

Het tweede argument is van historischen aard. De gemeentelijke autonomie, zooals die in ons land bestaat, dankt niet zijn ontstaan aan de wet, doch is het resultaat van een historisch proces. De Grondwet en de Gemeentewet, gelijk, wat de provincies aangaat, de Provinciale Wet, hebben die autonomie niet in het leven geroepen doch, onder voorbehoud van zekere beperkingen ter wille van de organisatie van het geheel, den bestaanden stand van zaken erkend en geregeld.

In dat historisch verloop wordt door ons, antirevolutionairen, erkend en geëerbiedigd een hooger bestel. En dientengevolge vinden annexatiepogingen bij ons geen steun, doch verzet, tenzij zeer bijzondere omstandigheden voor annexatie pleiten. Het kan n.l. voorkomen, dat het historisch groeiproces zich in den loop der jaren bewogen heeft in een zoodanige richting, dat hetgeen vroeger gescheiden was, feitelijk reeds een eenheid geworden is, zoodat een annexatiewet in wezen niets anders is dan een erkenning en regeling van een reeds bestaanden toestand.

Doch het spreekt wel vanzelf, dat uit de bovenstaande argumenten voortvloeit, dat er aan tal van voorwaarden moet zijn voldaan, alvorens wij kunnen aannemen, dat er volgens a.r. principe tegen annexatie geen bezwaar bestaat.

Als zoodanige voorwaarden zouden wij willen noemen:

a. Het moet buiten twijfel zijn, dat annexatie in een bepaald geval de uiterste maatregel is om in bepaalde bestuursbelangen op een behoorlijke wijze te voorzien. Is voorziening in gemeenschappelijke gemeentebelangen mogelijk zonder annexatie van gemeentelijk grondgebied, dan moet zoodanige voorziening de voorkeur hebben. Wij denken hierbij met name aan de mogelijkheid om door samenwerking van verschillende gemeenten bepaalde belangen te verzorgen. En of nu die mogelijkheid in het onderhavig geval uitgesloten moet worden geacht, is, dunkt ons, volstrekt niet zeker.

Gelijk bekend, heeft de herziening van de Gemeentewet een nieuwe wettelijke regeling voor de samenwerking van gemeenten in het staatsblad gebracht (zie artt. 129—146 Gemeentewet). Staat het nu vast dat

voor de verzorging van de verschillende belangen, met het oog waarop men thans annexatie noodzakelijk acht, door gebruikmaking van deze nieuwe regeling geen bevredigende resultaten te bereiken zijn?

Het wil ons voorkomen dat op die vraag op het oogenblik nog geen bevestigend antwoord zal kunnen worden gegeven, omdat de nieuwe wettelijke regeling nog pas sinds eenige maanden in werking is. Een behoorlijke proef kan er nog niet genomen zijn.

b. Voorts moet de annexatie niet uitsluitend strekken in het belang van één bepaalde gemeente (b.v. in het financieel belang van de annexeerende gemeente of ter wille van de machtsuitbreiding van haar gemeentebestuur) maar in het algemeen belang, met name ook in het belang van de ingezetenen van de geannexeerde gemeenten. Slechts dan zou o. i. een commissielid medewerking aan het annexatieplan kunnen verleenen, wanneer hij de sterke overtuiging heeft, dat de overgrootte meerderheid van de ingezetenen zijner gemeente met de geheele of gedeeltelijke samenvoeging met de andere gemeente accoord gaat.

c. Voorts noemen wij als voorwaarde voor medewerking, dat de bevolking van de te annexeren gemeente of van het gedeelte van de gemeente, dat geannexeerd wordt, als het ware een conglomeraat vormt met de gemeente, die annexeert. Wij bedoelen hiermede het volgende.

Men kan onderscheid maken tusschen de stedelijke gemeenten en de landelijke gemeenten. Aan de grenzen van onze groote gementen liggen tal van kleine gemeenten, die, in weerwil van het feit, dat ze in de onmiddellijke nabijheid van een stedelijk bevolkingscentrum gelegen zijn, toch een eigenaardig landelijk karakter hebben behouden. Men denke hierbij b.v. aan de gemeente De Bilt, die in de nabijheid van Utrecht ligt en aan de gemeente Nieuwer-Amstel, die aan Amsterdam grenst.

Wanneer nu blijkt, dat er tusschen de beide gemeenten een duidelijk verschil bestaat tusschen volkskarakter en plaatselijke eigenaardigheden, zouden wij bezwaar hebben om aan deze natuurlijke verschillen door samensmelting van de gebiedsdeelen uit administratieve overwegingen, een einde te maken.

Bij dit laatste willen wij er nog op wijzen, dat het eigenaardig lokaal karakter met name ook tot uiting komt in de houding van het gemeentebestuur ten opzichte van volksvermaken, herbergen en Zondagsrust. En juist aan die specifiek plaatselijke behartiging van deze belangen wordt in den regel door samenvoeging bij een groote stadsgemeente, voor goed een einde gemaakt.

Nu valt niet te ontkennen, dat uit het voortbestaan van de plaatselijke zelfstandigheid verschillende nadeelen kunnen voortspruiten. Zoo kan men als nadeel gevoelen den ongelijken belastingdruk in de verschillende gemeenten, de minder gunstige salaris- en rechtspositie van het personeel in de kleinere plattelandsgemeenten, vergeleken bij die van het overheidsperoneel in de steden, en de minder goede verzorging van ver-

schillende algemeene volksbelangen, waardoor verschillende kleinere gemeenten ongunstig bij de stadsgemeenten afsteken. Doch dit zijn consequenties van ons gedecentraliseerd staatsbestel. Aan deze bezwaren zou slechts kunnen worden tegemoet gekomen door ons staatsbestuur in een gecentraliseerd bestuur te veranderen, waarbij de verzorging van de verschillende belangen ten koste van de beter gesitueerde gemeenten zou worden genivelleerd en voor plaatselijke zelfstandigheid geen ruimte zou overblijven.

Met name zou men ook als bezwaar tegen de gemeentelijke zelfstandigheid kunnen aanvoeren hetgeen de inzender mededeelt inzake de ingezetenen, die als arbeiders te R. een bestaan vinden. Waarschijnlijk zullen deze ingezetenen veel voor annexatie gevoelen, omdat ze dan, wanneer ze werkloos zijn, een hoogere uitkeering zullen genieten.

Maar dit mag toch waarlijk geen argument zijn voor annexatie! Het feit, dat de werkloozensteun plaatselijk geregeld en bepaald wordt, is juist een argument dat *tegen* annexatie pleit. Want een centrale regeling van den werkloozensteun, gelijk in de grootere gemeenten bestaat, wordt juist gedrukt door het bezwaar, dat niet voldoende aandacht kan worden geschonken aan de werkelijke behoeften van het steunvragend gezin, in verband met de plaatselijke omstandigheden in het gedeelte van de gemeente, waarin het woont.

De levensstandaard zal vermoedelijk in de gemeente, waar de arbeiders wonen, lager zijn dan die waar zij werken. De arbeiders profiteren daarvan, wijl hun loon in verband met den toestand in hun werkgemeente geregeld is. Doch daartegenover staat een werkloozenuitkeering, die zich bij de plaatselijke toestanden in de woongemeente aanpast, welke uitkeering o. i. tegenover de belastingbetalende burgerij, waaronder er velen zijn, die, vooral in den tegenwoordigen tijd, van een zeer schamel inkomen moeten rondkomen, billijker is dan een uitkeering, die naar de toestanden elders berekend is.

Als argumenten voor het behoud van de plaatselijke zelfstandigheid staan tegenover de vorenbedoelde nadelen:

1. Dat aan de ingezetenen in veel ruimere mate dan bij annexatie het geval zou zijn, de gelegenheid geboden is om eigen zaken te regelen en dat te doen in verband met de bijzondere plaatselijke omstandigheden. Dat de gemeente haar water en electriciteit betrekken moet van elders is o. i. volstrekt geen argument van eenige waarde ter verdediging van de annexatie. Integendeel, het feit dat de gemeente van water en electriciteit kan voorzien worden door het sluiten van een contract met de gemeente, die wenscht te annexeren, is juist een sprekend bewijs, dat in dergelijke belangen ook zonder annexatie zeer wel kan worden voorzien.

2. Dat er meer waarborg blijft bestaan dat Uwe gemeente zich zal kunnen onttrekken aan de gevaren, die, met name voor de ontwikkeling van het gezinsleven en voor de godsdienstig-zedelijke vorming der in-

gezetenen, uit het leven van een grootstedelijk cultuurcentrum kunnen voortspruiten.

3. Dat de ingezetenen Uwer gemeente niet bloot gesteld worden aan gevaar voor verwaarloozing van hunne belangen, als gevolg van de machtsconcentratie, die de vergrooting van het stedelijk territoir, speciaal voor de randgebieden van dit territoir medebrengt.

4. Dat de voorgenomen annexatie bij verwezenlijking straks weer opnieuw tot het maken van nieuwe annexatieplannen aanleiding zal geven, aangezien de meeste argumenten, die thans voor annexatie pleiten, straks met evenveel recht opnieuw ter verdediging van de annexatie van andere aangrenzende grondstukken kunnen worden gebruikt, zoodat het inwilligen van deze annexatiewenschen niet meer zal zijn dan een étape op den weg, die voert naar een geleidelijke verzwelging van het Nederlandsch grondgebied door de groote gemeenten, met terzijdestelling van het grondwettelijk decentralisatiebeginsel.

5. Dat Uwe gemeente bij annexatie wellicht het gevaar loopt geleidelijk tot een arbeiderswijk der stadsgemeente te worden omgevormd, met absolute uitwissching van de plaatselijke eigenaardigheden.

Om die reden achten wij het gewenscht, om niet, althans niet zonder zeer ernstig onderzoek, aan deze annexatieplannen medewerking te verleenen. En zeker zouden wij niet willen adviseeren om het alternatief te stellen, of geen annexatie of annexatie van de gansche gemeente, wijl het naar onze meening in principe verreweg te verkiezen is, dat Uwe gemeente, zij het ook van een gedeelte van haar gebied beroofd, toch als zelfstandige gemeenschap blijft voortbestaan. N.

¹⁾ Vgl. DE VRIES en VAN POELJE, Bronnen tot de kennis van de gemeentewet, Rotterdam 1931, p. 110.

3. VRAAG:

1. In het gemeenteprogram voor de a.r. raadsleden alhier is een artikel opgenomen, om te trachten het gebed in Raadsvergaderingen in te voeren.

Acht u het gewenscht, dat hiertoe de a.r. leden het initiatief nemen in een Raad, welks samenstelling is als volgt: 2 A. R., 3 C. H., 4 R. K., 1 V. B. en 1 S. D. A. P.?

De voorzitter die geen lid van den Raad is, behoort tot de linksche groepen.

2. Waarom is in de Tweede Kamer der Staten-Generaal nooit het gebed ingevoerd? De rechtsche groepen hadden en hebben toch de meerderheid?

ANTWOORD:

Wij zouden slechts dan in overweging willen geven, om een voorstel inzake het invoeren van een gemeenteraadsgebed bij den Raad in te dienen, indien U door middel van voorafgaand overleg tot de overtuiging gekomen zijt, dat een flinke meerderheid in den Raad op de invoering prijs stelt. Is er een dergelijke meerderheid niet, zoodat het voorstel niet of net op het kantje zou worden aangenomen, dan lijkt het ons beter het achterwege te laten, wijl eerbied voor het gebed dwingt, om te vermijden dat dit telkenmale worden zou een inzet van den politieken strijd.

Wat de Staten-Generaal betreft, wijzen wij er op, dat het publieke gebed voor dit college waarschijnlijk in 1795 is afgeschaft. Intusschen bevatte het concept-reglement voor de nationale vergadering van 11 Maart 1796 opnieuw een formulier voor een publiek gebed. Doch het blijkt niet uit de notulen of dit gebed toen is ingevoerd.

Ook art. 2 van het reglement van orde voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 1814 bevatte een gebedsformulier. Dit gebed werd echter weer afgeschaft bij het reglement van orde, dat 25 Sept. 1815 werd vastgesteld ¹⁾.

Eveneens is bij andere hooge collegiën, gelijk de Raad van State, omstreeks dien tijd het gebed afgeschaft en sindsdien nimmer meer ingevoerd.

Men heeft — voorzoover ons bekend — van antirevolutionaire zijde nimmer een voorstel gedaan om het gebed opnieuw in de vergaderingen der Tweede Kamer te introduceeren. Hetgeen, gezien de sterke mengeling van godsdienstige en a-godsdienstige stroomingen in dit college ook niet te verwonderen is. De kans op aanneming van een voorstel tot invoering zou in verband daarmee niet heel groot zijn geweest.

Voorts valt op te merken, dat — gesteld al dat een voorstel tot invoering een meerderheid in de Tweede Kamer zou kunnen behalen — het gevaar voor een oneerbiedige agitatie tegen het gebed en zelfs voor obstructie tegen het uitspreken van het gebed bij den aanvang der vergaderingen niet denkbeeldig zou zijn. En zeker zou het thans — nu de openlijke belijdenis van de Almacht Gods, die in het uitspreken van een publiek gebed gelegen is, in veel mindere mate dan vroeger geacht mag worden weerklink te vinden bij de godsdienstige overtuiging van het Nederlandsche Volk en nu de antigodsdienstige gezindheid van sommige groepen hier te lande zich in zoo groven vorm openbaart, dat de Regeering zelfs strafbepalingen tegen de openlijke godslastering voorstellen moest — niet het juiste oogenblik zijn, om een dergelijk voorstel bij de Staten-Generaal (die trouwens *volksvertegenwoordiging* en *niet*, gelijk de Gemeenteraad, Overheid zijn) in te dienen. N.

¹⁾ VAN ASCH VAN WYCK, „Gesch. van het Ambtsgebed in de Nederlanden”, Utrecht 1852.

4. VRAAG:

Door een van de leden van den Raad onzer gemeente werd een voorstel ingediend, dat onder meer bedoelt:

1. Een toeslag te verstrekken op de uitkeeringen der werkloozenkassen, voorzooer deze lager zijn dan de steunbedragen volgens de gemeentelijke steunregeling;

2. Ingeval van langdurige werkloosheid in een gezin ook steun te verstrekken aan ongehuwde gezinsleden, die werkloos zijn, en maatregelen te treffen, om door vakonderwijs of algemeen vormend onderwijs de bekwaamheid der werkloozen te verhoogen.

Mag ik van U vernemen hoe Uw oordeel is over dit gedeelte van bovengenoemd voorstel?

ANTWOORD:

1. Afgezien van eventueele bezwaren der Kroon tegen een dergelijken gemeentelijken toeslag op de uitkeeringen op de werkloozenkassen zien wij hiertegen uit het oogpunt van gemeentelijk beleid bezwaar.

De werkloosheidsverzekering wordt thans financieel gedragen door premies. Maar aan die premies wordt gewoonlijk reeds tenminste 100 pct. toegevoegd als gezamenlijke subsidies van Rijk en Gemeente. Wil men nu de uitkeeringen uit de werkloozenkassen gaan verhoogen, dan bestaat daartegen geen bezwaar, mits men maar den druk daarvan niet eenzijdig legt op de gemeente, doch ook voor een gedeelte ten laste brengt van het Rijk en door premieverhooging ten laste van de verzekerden. Anders denatureert men de verzekering en wordt deze steeds weer een verkapt armenzorg, die belanghebbenden als rechthebbenden een uitkeering doet toekomen, waarop zij krachtens eigen premiebetaling nog niet voor de helft aanspraak kunnen maken.

Herziening van de werkloosheidsverzekering zou zeker in vele opzichten wenschelijk zijn. Doch daartoe moet de gemeente niet den weg inslaan van toeslagen op de uitkeering (feitelijk een terugkeer tot het reeds verlaten z.g. Gentsche stelsel). Want het verleenen van toeslagen is een lapmiddel, dat niet de verbetering van de werkloosheidsverzekering bevordert maar juist belemmert. O. i. verdient voorkeur om door middel van overleg met Regeering en vakvereeningen tot een betere regeling, d. i. verhooging der premies en hierdoor tevens tot verhooging van het gemeentelijk en rijkssubsidie, zien te komen.

Derhalve zouden wij liever de steunnormen willen regelen naar de uitkeeringen uit de kassen dan omgekeerd. In de gevallen, waarin deze uitkeeringen of steunbedragen ontoereikend blijken, ware een suppletoire steun te verleenen door de gewone organen van burgerlijke, kerkelijke of particuliere armenzorg met inachtneming van de voorschriften van de Armenwet.

2. Het verstrekken van steun aan werklooze leden van een gezin, waarvan het hoofd kostwinner is, is o. i. onvereenigbaar met een juiste opvatting van de gezinseenheid en de verantwoordelijkheid van het gezinshoofd. En bovendien zou men door een dergelijke steunverleening verkwisting in de hand werken. Want de kans is groot, dat de steuntrekkende jeugd in vele gevallen het gezin met een minimum kostgeld zou tevreden stellen, teneinde een belangrijk deel van den steun voor persoonlijk genoeg en quasi-noodzakelijke uitgaven te kunnen aanwenden.

Anders echter staan wij tegenover het onderdeel van het voorstel, dat betreft het geven van onderricht aan werkloozen.

Gewoonlijk bedoelt men met dit onderwijs niet meer dan tijdpassieering en zekere cultureele verheffing, althans het voorkomen van zedelijke inzinking, van de werkloozen. In dit opzicht is het inderdaad wenschelijk, dat de gemeente iets doet, bij voorkeur door het steunen van het particulier initiatief (b.v. het beschikbaar stellen van localiteit).

Dit onderricht kan echter ook verdedigd worden als middel ter bestrijding van de werkloosheid. En ook als zoodanig behoeft het niet in principe te worden afgewezen, aangezien o. i. de Overheid — ook de gemeentelijke Overheid — een taak heeft ter bestrijding van de werkloosheid. De vraag is dan maar, of het middel inderdaad doeltreffend zal zijn.

Onderricht van werkloozen als middel ter bestrijding van de werkloosheid, zal zich moeten richten op vakopleiding en wel door z.g. beroepsomvorming of door vakvoltooiing.

Daarbij zit de juiste gedachte voor, dat vakbekwaamheid dikwijls werkloosheid voorkomt. Zulks eensdeels, omdat een patroon in den regel geneigd is om een bekwaam werkman in slappen tijd aan te houden, terwijl een onbekwame ontslagen wordt; anderdeels omdat een bekwaam vakarbeider veelal gemakkelijker werk vindt dan een arbeider zonder vakbekwaamheid. Bovendien pleit nog ten gunste van dit onderricht de overweging, dat het aantal bekwame vakarbeiders naar verhouding niet groot is, terwijl het economisch leven in het algemeen door toeneming van het aantal vakkundige werklieden is gebaat.

De ervaring heeft intusschen geleerd, dat overheidsmaatregelen tot beroepsomvorming en vakvoltooiing dikwijls falikant uitkomen.

Verschillende omstandigheden maken dit verklaarbaar.

Een vak moet men in den regel op jeugdigen leeftijd leeren, wil men een goed vakman worden. Vakomvorming kan — het is met name gebleken bij het opleiden van sigarenmakers tot metselaar — tengevolge hebben, dat het eene vak *verleerd* en het andere zeer *onvoldoende* geleerd wordt, zoodat de omvorming tot resultaat heeft, dat een bruikbaar vakman een onbruikbaar werkman wordt, die geen enkel vak meer behoorlijk verstaat.

Vakopleiding kan voorts een wenschelijke verplaatsing van vakkrachten

naar plaatsen waar aan vakarbeiders van een bepaald bedrijf behoefte is, belemmeren, zoodat de vakopleiding geen vrucht afwerpt ter bestrijding der werkloosheid in het algemeen en zelfs nog zekere verstarring van de economische verhoudingen in de hand werkt.

En ook kan vakopleiding oorzaak worden, dat er in een bepaald vak een teveel aan arbeiders komt, zoodat de kosten, die de gemeente voor deze bestrijding van de werkloosheid maakt, toch op den duur weer nieuwe werkloosheid veroorzaken.

Daarom lijkt het ons niet verstandig zonder een nauwgezet onderzoek een besluit te nemen om van gemeentewege de vakopleiding van werkloozen ter hand te nemen.

En tot staving van deze meening zouden wij willen verwijzen naar het artikel van den directeur van de Amsterdamsche Arbeidsbeurs, den heer DETIGER, in *Gemeentebestuur* van Jan. 1930, die voor het welslagen der vakopleiding van werkloozen de volgende voorwaarden stelde:

„*Centraal beoordeelen en naar een vaste lijn aanpakken dezer zaak.* De plaatselijke pogingen, los van elkaar ondernomen, gericht op zuiver plaatselijke belangen en behoeften, zijn alleen daarom al tot mislukking gedoemd, omdat ò de bedrijven met gelijke behoeften en belangen, ò de arbeidsmarkt nu eenmaal ver over de plaatselijke grenzen heenreiken. Plaatselijk initiatief en plaatselijke toepassing moeten ondergeschikt gemaakt worden aan landelijke behoeften en landelijke belangen.

„Een tweede voorwaarde is deze, dat men zich met vakken bezighoudt, waarin de behoefte aan geschoold personeel of het teveel aan half- en ongeschoolden *tot een stabiel euvel is geworden.* Er behoort aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid te bestaan, dat voor de nieuw gevormde vaklieden ook in de toekomst werkgelegenheid bestaat. Het materiaal zal met den huidige stand der arbeidsmarkt, die een blijvend surplus van half- en ongeschoolde arbeiders oplevert, waarschijnlijk wel steeds in voldoende voorraad aanwezig zijn, vooral indien men de markt van aanbod niet aan de enge lokale grenzen bindt. Maar ten aanzien van het afzetgebied eischt elke poging tot omvorming of vakvoltooiing een voorafgaand grondig onderzoek naar de economische positie der betrokken industrie. Een tijdelijke toestand in een bedrijf mag geen aanleiding zijn tot het ter hand nemen der beroepsomvorming. Het mag redelijkerwijze niet voorkomen, dat de toevoer van een aantal nieuwe krachten, dadelijk of in de naaste toekomst, werkloosheid ten gevolg zou hebben, 't zij der nieuwbakken vaklieden, 't zij van anderen. Dan zou de maatregel ave-rechtsch effect hebben. Omdat men op dezen factor bij de pogingen van 1920 en volgende jaren te weinig gelet heeft, is de zaak toen meer in discrediet gebracht dan ze als probleem verdiende. Omgekeerd, als het vak of beroep, waaruit het om te vormen materiaal betrokken wordt, niet aan een blijvend surplus laboreert, zal bij het minste vleugje opleving de omgevormde vakarbeider toch weer tot zijn oude beroep terugkeeren en is men even ver als voorheen.

„Er zal in de derde plaats niet door omvorming in een plaatselijk tekort mogen worden voorzien, indien niet *eerst door regularisatie, door uitwisseling van vraag en bod, in het heele land* getracht is de open plaatsen te bezetten. Elk geval zal dus op zichzelf en deugdelijk beoordeeld moeten worden, in het algemeene verband en met deze wetenschap voor oogen: 1e. dat pogingen in deze richting nooit massale resultaten kunnen opleveren, 't gaat altijd maar om kleine aantallen; *de werkloosheid wordt er dus niet door opgelost*; 2e. dat prima vaklieden, waaraan toch eigenlijk de behoefte bestaat, door omvorming niet kunnen gevormd worden, daarvoor is een scholing, aanpassing en routine noodig van jaren, vaak vanaf de jeugdjaren; *de oplossing van het probleem van het vaktekort, der vakvorming en leerlingopleiding bereikt men er dus niet mede*, en 3e. wil men nog wat bruikbare resultaten bereiken, in dezen zin b.v., dat er een opschuiving kan ontstaan van ongeschoolden naar routine-arbeiders, naar vakbekwame werklieden met alle nuanceering daartusschen, dan is deze maatregel niet *goedkoop*. Die *opschuiving, welke verre de voorkeur verdient* boven het tusschenschuiven van een aantal spiksplinternieuwe vaklieden, kan men verkrijgen *door de vakvoltooiing* die daarom te prefereren valt boven de zuivere omvorming en die ook het meeste in de practijk zonder opzettelijke maatregelen plaats vindt. Mits men anderzijds voorkomt, dat de op te leiden halve vakman weer met te veel pretenties begint.

Ten slotte, dat een maatregel als de onderhavige alleen slagen kan met *volle medewerking van werkgever en werknemer, collectief en individueel*, spreekt vanzelf. De patroon, die zich tot het experiment leent, moet dat met volle ambitie doen en hij moet er wat voor over hebben, want hoe ook de overheid zal bijspringen, het kost fabrieksruimte, werkverknoeiing en materiaalverbruik. Om de zekerheid te hebben, dat de op te leiden arbeiders emplooi krijgen, make men met de patroons een accord. Vanzelfsprekend is dit ook een zaak, waar de werkgevers als collectiviteit mede gemoeid zijn.

„Ook de arbeiders als geheel zullen zich niet afzijdig moeten houden, eenerzijds omdat het hun belang is een oogje in het zeil te houden, opdat de heele zaak niet neerkomt op een kwestie van loondruk door verruiming van aanbod. Anderzijds moet de vakbeweging als representante van de arbeiderscollectiviteit zich ook voor de zaak interesseeren, omdat anders de sfeer niet geschikt is om de nieuwbakken vaklieden te doen slagen. De individueele arbeider, die opgeleid wordt, moet van goeden wil zijn, vol ambitie voor de proef, beschikken over de energie en het aanpassingsvermogen, die noodig zijn om zulk een proef door te zetten; hij moet geschikt zijn voor het nieuwe vak, daarvoor afzonderlijk beoordeeld en zoo noodig gekeurd worden. In verband daarmee moeten leeftijds grenzen naar boven en naar beneden gesteld worden; naar beneden, omdat iemand van te jeugdigen leeftijd beter de gewone vakopleiding kan genieten dan de omvorming; en naar boven, om te ver-

hinderen, dat de proefneming vrij zeker tot teleurstellende resultaten leidt. Zoo in den leeftijd van 20 tot 30 jaar, misschien hier en daar 35 jaar, zal men ook het meest bruikbare materiaal aantreffen.”

N.

5. VRAAG:

In onze gemeente is ongeveer vier maanden geleden een Oranje-vereeniging opgericht, staande op algemeenen grondslag; zij telt onder haar leden personen van verschillende godsdienstige en politieke richting. In het begin dezer maand diende een tweetal bestuursleden een voorstel in om de bestuurs- en ledenvergaderingen te openen met gebed en te sluiten met dankzegging. Dat voorstel is eerst behandeld in een bestuursbijeenkomst. Daar men van oordeel was, dat eene algemeene ledenvergadering zich over deze kwestie diende uit te spreken, kwam het voorstel daar ter tafel. De verdediging der voorstellers kan ik het best uitdrukken in deze zinsnede: „God tot zijne eere te doen komen en Hem te erkennen als Souverein op alle levens-terrein”.

Tegen het voorstel verklaarden zich elf van de vijftien leden.

Nu is het mijn vraag of het naar Uw gevoelen al dan niet bedenking ontmoet, dat de Gereformeerden toetreden tot de eventueel nieuw te stichten vereeniging, ook indien haar bestuurs- en algemeene bijeenkomsten niet aanvangen en worden gesloten met gebed. Te meer is deze vraag klemmend, wijl hier tal van vereenigingen bestaan op algemeene basis, in welker vergaderingen ook het gebed achterwege blijft.

Bovendien schuilt hier nog de moeilijkheid, dat van hen, die tegen het voorstel zich kantten, er niet een is, van wien ik zou willen en mogen aannemen, dat hij God niet tot Zijn eere zou willen doen komen en Hem niet zou willen erkennen als Souverein op elk gebied. Alleen is men van gevoelen, dat het voorstaan der eere Gods en Zijn erkenning niet specifiek tot uiting behoeft te komen in het aanroepen van Zijn Naam in het openbaar.

ANTWOORD:

In principe achten wij het niet alleen gewenscht, maar zelfs in bepaalde omstandigheden geboden, om een nationaal staatkundige vereeniging als de bedoelde vereeniging door een openings- of sluitingsgebed haar eer-

bied voor Gods souvereiniteit te doen belijden. Wij achten dit geboden, wanneer de vereeniging uitsluitend bestaat uit Christusbelijders, onverschillig of deze al dan niet op zuiver politiek terrein behooren tot een Christelijke partij.

Omvat de vereeniging een breederen kring, zoodat daartoe ook behooren ongodsdienstigen of misschien zelfs anti-godsdienstige personen, dan behoeft daaruit nog niet noodzakelijk te volgen dat het openings- of sluitingsgebed achterwege moet blijven. Doch wil men dit gebed in zoodanige vereeniging invoeren, dan lijkt het ons eisch, dat voldaan worde aan één van deze drie voorwaarden: òf van den aanvang af moet hebben vast gestaan, dat de vereeniging niet een nationaal karakter zonder meer zou dragen, maar een religieus-nationaal karakter, zich aansluitend bij de geschiedenis van ons land, waarvan bijv. uit de notulen der oprichtersvergadering of uit de statuten moet blijken; òf men moet alvorens te komen met een voorstel tot invoering van het gebed zich vergewissen, dat de niet-godsdienstige leden tegen zoodanig voorstel geen bezwaar hebben; òf men moet den grondslag der vereeniging wijzigen, zoodat haar z.g. neutraal-nationaal karakter in een religieus-nationaal karakter wordt omgezet.

Wordt aan geen dezer voorwaarden voldaan, dan oordeelen wij het beter, om geen desbetreffend voorstel te doen en zelfs zouden wij bezwaar hebben een zoodanig voorstel te steunen. Het indienen van een dergelijk voorstel lijkt ons in die omstandigheden niet correct tegenover de niet-godsdienstige leden en bovendien — wat erger is — niet bevorderlijk voor den eerbied, dien men voor het gebed koestert, wijl men het op die wijze maakt tot een voorwerp van twist en oneenigheid in den boezem der vereeniging.

Ook achten wij het niet noodig, om een dergelijke vereeniging te mijden omdat ze hare vergaderingen niet met gebed aanvangt. Een religieus-nationale vereeniging zou men o. i. om die reden moeten verlaten. En het zou ook gewenscht kunnen zijn de neutrale vereeniging in een religieus-nationale om te zetten. Doch zoolang dit niet is geschied, behoeft men zich niet afzijdig te houden wegens het achterwege laten van een openings- of sluitingsgebed, wijl men in die vereeniging, zoo vaak daartoe de gelegenheid zich voordoet, persoonlijk door woord en daad blijk kan geven van zijn godsdienstige levensovertuiging. N.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

DR. A. KUYPER, door DR. P. A. DIEPENHORST, Hoog-
leeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.
Uitgave van de Volksuniversiteitsbibliotheek. Haarlem,
De Erven F. Bohn N.V., 1931.

„Niet een biografie, een karakterschets wordt gevraagd”, zoo vangt Prof. DIEPENHORST zijn boek over Dr. KUYPER aan.

Is die gevraagde karakterschets metterdaad ook gegeven?

Laat mij een poging wagen die vraag te beantwoorden.

Al dadelijk voel ik mij teleurgesteld door het portret, dat vóór de „karakterschets” staat.

Ik ken het zeer goed. Het is de reproductie van een proef, die in onzen familiekring als „mislukt” is ter zijde gelegd.

Dr. KUYPER, met zijn hoogst bewegelijk gezicht, waarop de uitdrukking wisselde naar gelang van zijn wisselende stemmingen, was voor een photograaf zeer moeilijk te treffen.

Er bestaan dan ook heel wat meer mislukte proeven dan geslaagde portretten.

En het is jammer, dat niet uit die geslaagde portretten een keuze is gedaan, om den held uit Prof. DIEPENHORST's boek aan de lezers der Volksuniversiteit voor te stellen.

Zeker, het geweldige, forsche, barsche zelfs spreekt uit het portret. En daar het vooral die kant van Dr. KUYPER's veelzijdig wezen is, die Prof. DIEPENHORST op den voorgrond stelt, hoort dit portret in zekeren zin bij de karakterschets. Beide toonen ééne, zij het ook belangrijke, zijde van het beeld, zonder echter de persoonlijkheid als zoodanig recht te doen wedervaren.

„Het best schijnt ons Dr. KUYPER te worden gekarakteriseerd, door hem te teekenen als de strijder, de geweldige strijder,” zegt Prof. DIEPENHORST.

Na een korte (biografische) inleiding (blz. 1—26) volgen de drie hoofdstukken, waar het eigenlijk om gaat:

De geweldige strijder, (blz. 27—63).

De inzet van den strijd (blz. 64—221).

Beoordeeling van den strijd (blz. 222—240).

Prof. DIEPENHORST komt de lof toe, dat hij het geweldige, strijdvast en kamplustige van Dr. KUYPER's persoonlijkheid schitterend

belicht heeft. Niet alleen door eigen karakteristiek, maar ook door tal van treffende citaten, zoo van Dr. KUYPER zelf, als van knappe critici over zijn persoon en arbeid.

Die rijkdom van wel gekozen citaten geven aan Prof. DIEPENHORST's boek bijzondere bekooring. Niet het minst omdat ze Dr. KUYPER telkens zelf doen spreken in zijn geheel eigen taal en stijl. De schoone bladzijden, die Prof. DIEPENHORST wijdt aan Dr. KUYPER's taal, bieden dubbel genot. Hier is een fijnproever aan 't woord, die zijn lezers zelf op stylistisch keurgerecht onthaalt.

Bij een tweeden druk moge het bekende „vers” van Dr. KUYPER, gezegd op het zilveren *Standaard*-jubileum in het Paleis voor Volksvlucht te Amsterdam, zonder fouten worden aangehaald.

Voor mij, één zucht beheerscht mijn leven,

Eén hooger drang drijft (niet: een hongerdrang blijft) zin en ziel

En

't Is om die ord'ningen des Heeren

Waar Woord en Schepping (niet: Schepper) van getuigt.

En dan moge tevens een plaats ingeruimd worden voor het schitterend artikel (in 1899) tegen Jhr. Mr. E. W. F. WTEWAALL VAN STOETWEGEN, Nederlandsch Gezant te Petersburg, zoowel politiek als stylistisch een van Dr. KUYPER's meesterstukken.

Bij den „geweldigen strijd”, dien Prof. DIEPENHORST met zooveel talent ons teekent, wordt te zeer de nadruk gelegd op den politieken, socialen en wetenschappelijken strijd van Dr. KUYPER, waardoor zijn kerkelijke en confessioneele strijd wel wat in 't gedrang komen. Al is het bij den geachten schrijver te verklaren, dat de laatstgenoemde deelen van „den geweldigen strijd” hem minder toespreken dan de eerste — toch doet deze onjuiste verhouding in den opzet den strijd in zijn geheel geen recht wedervaren. En dus ook niet: den strijder.

Terwijl toch de confessioneele en kerkelijke strijd niet alleen de inzet van den strijd is geweest maar ook de bron, waaruit heel de verdere strijd is voortgekomen.

In het laatste hoofdstuk „Beoordeeling van den strijd” ligt de kern van Prof. DIEPENHORST's „karakterschets”. Hier beoordeelt hij met den strijd ook het karakter van den strijder. De schitterende lichtzijden — de donkere plekken.

Getrouw aan zijn opzet, ziet Prof. DIEPENHORST die donkere plekken uitsluitend als gevolg van „het geweldige” in Dr. KUYPER's persoonlijkheid. In het „geweldige”, dat deze krachtfiguur in alle openbaringen kenmerkte, lagen gevaren besloten.

„In alle openbaringen”? Hier kan ik het niet mee eens zijn.

Zeker, „hard, onbarmhartig hard kon hij zijn”. Zelfs als dochter onderschrijf ik dit. Maar dat in den strijd „soms de mensch (werd) gekwetst, het individueele zich niet met genoegzame piëteit ontzien”, is m. i. niet het

gevolg van „het geweldige” in zijn wezen, maar van een der zwakste plekken in zijn bestaan: zijn gebrek aan menschenkennis.

Hij zag beginselen, strijders, wapenen, krijgskansen als niemand anders. Dáárvóór had hij een adelaarsblik. Maar voor „den mensch” was hij bijziende. Hoogstens zag hij „de menschen wandelen als boomen”. Hoewel hij toch plotseling, als met de intuïtie van een kind, met een enkele teekenachtige definitie ’n mensch toonde te doorzien. Dat waren van die verrassingen, waaraan zijn wonder wezen zoo rijk was.

Maar in den regel bestond de mensch als „mensch” niet voor hem. En dat gebrek heeft hem in omgang en aanval menigmaal onnoodig leed doen berokkenen. Om een voorbeeld uit velen te noemen: Indien hij den *mensch* DE WAAL MALEFIJT begrepen had, nooit zou hij zóó tegen hem van leer hebben kunnen trekken.

Ik mis in Prof. DIEPENHORST’s „karakterschets” meer dan één eigenschap, die naast „het geweldige”, Dr. KUYPER’s karakter toon en kleur gaven.

B.v. het kinderlijke en naieve (even aangestipt en terecht, in verband met de lintjes-kwestie), dat zoo nauw samenhang met zijn artistiek temperament. Hij was door en door kunstenaar. Hoe weinigen hebben dat tijdens zijn leven begrepen. En hoe verheugt het mij, dat deze diepste grond van zijn wezen thans meer en meer erkend wordt

Bij de beoordeeling van zijn strijdwijze mag ook zijn speelschheid niet vergeten worden.

Ja, als ’n kind was hij speelsch. Als een groote jongen, uitgelaten van levenslust, kon hij stoeien, letterlijk, maar ook figuurlijk.

Neen, als „geweldige strijder” is Dr. KUYPER niet ten voeten uit gekarakteriseerd.

Er was, naast dat geweldige, nog een heel andere kant aan zijn hoogst gecompliceerd karakter. Een teedere, mystieke, bijna overgevoelige kant. Had die de overhand over hem, dan was er een welbewust vlieden van strijdterrein en krijgstruim, om zijn gestilde ziel te drenken met de zoete geneugten van Hemelsche en aardsche liefde. Dan was hij „een andere man”. Onherkenbaar schier. Uit dit wezensdeel, dat diametraal tegen het „geweldige” over stond, zijn b.v. al zijn meditaties geboren. Dan zweeg de krijgstrompet, dan legde al het geweldige van zijn hevige natuur zich neer. Dan was er alleen het zachte tokkelen van gouden harpsnaren. Dan zong hij zijn adagio’s en largo’s in teere tonen van louter liefelijkheid.

Neen, niet het „geweldige” alleen zal ooit Dr. KUYPER’s karakter verklaren.

Een even groote beteekenis voor het juiste begrip van dat psychologisch zoo moeilijk te doorgronden karakter heeft die soms ongelooflijk-naieve, zachte, ja weeke kant, die veel minder bekend is, en die toch — wie zou het beter kunnen getuigen dan een dochter, die tot haar 50ste jaar zoo

dicht bij hem geleefd heeft? — niet minder dan al het geweldige zijn karakter, zijn levensstrijd, zijn glorieuze daden en zijn feilen verklaart.

H. S. S. K.

CALVIJN EN ROUSSEAU, een vergelijkende studie van beider staatsleer door Dr. A. J. M. CORNELISSEN, Bibliothecaris der R. K. Universiteit te Nijmegen. N.V. Dekker, Van de Vegt en J. W. van Leeuwen, Nijmegen—Utrecht 1931.

Deze breed opgezette en gedocumenteerde studie van CALVIJN's en ROUSSEAU's staatsleer — een bewijs, dat ook in Roomschen kring hernieuwde belangstelling bestaat voor het Calvinisme — biedt een zeer belangwekkende verhandeling over het vraagstuk van het verband tusschen revolutie en reformatie.

Het boek van Dr. CORNELISSEN is echter niet een historische studie in dien zin, dat hij aan de hand van een zuiver historisch onderzoek en door louter tekstcritische en analyseerende argumenten tracht aan te toonen, dat er tusschen de reformatie (met name de opkomst van het Calvinisme) en de Fransche revolutie een historisch-genetisch verband zou bestaan.

Ook verwerpt de schrijver de eenzijdig wijsgeerige methode der romantische school, die z. i. abstract en daarom onfeitelijk te werk ging; een methode, waarop, naar de meening van den schrijver, b.v. de Calvinist GROEN VAN PRINSTERER en de r. k. LAMENNAIS, DE MAISTRE en DE BONALD stelling namen tegenover het probleem.

Doch de studie van Dr. C. tracht door een statische vergelijking van CALVIJN's rechtsleer en ROUSSEAU's sociologische denkbeelden de praelabele vraag te beantwoorden: welke is de algemeen-wijsgeerige geest van het orthodox en latere Calvinisme en welke die van het Rousseauïsme? Zij wil zijn een poging om tegemoet te komen aan de behoefte naar synthese, welke ook de rechtswetenschappelijke studie der laatste jaren, gelijk die der andere wetenschappen, kenmerkt en om te bevorderen, dat ook in de groote controvers: Reformatie-Revolutie, aan de constructieve methode weder de plaats wordt ingeruimd, welke haar toekomt. En zij bedoelt blijkbaar langs dien weg aannemelijk te maken, dat er naast het bekende alternatief, of de „*déclaration des droits de l'homme et du citoyen*” van 1789 stamt *of* uit de denkbeelden van het Calvinisme, *of* uit de denkbeelden van ROUSSEAU, nog een tusschenmogelijkheid bestaat, n.l., dat de *déclaration* ontsproten kan zijn uit beide; hetgeen dan — volgens den schrijver — niet zóó zou moeten worden verstaan, dat zij zou zijn een samenvoeging van heterogene gedachten, deels van Rousseauïstisch-paganistischen, deels van Calvinistischen oorsprong — gelijk b.v. DOUMERQUE meent — maar in dezen zin, dat zij is het product van één en denzelfden geest, die zich langs twee lijnen ontwikkeld heeft, langs

een Europeesch-Calvinistische lijn, welke naar ROUSSEAU voert en langs een Amerikaansch-Calvinistische, welke over de Pilgrimfathers en de Noord-Amerikaansche koloniën leidt.

In het eerste deel van zijn boek stelt de schrijver een onderzoek in naar de „wezenlijke elementen” van CALVIJN's theologie; een onderzoek dat hij terecht tot een juist begrip van CALVIJN's staatsleer noodzakelijk oordeelt; daarna bespreekt hij CALVIJN's staatsleer.

Dan volgt een uiteenzetting van de algemeene grondslagen van ROUSSEAU's wijsbegeerte en een bespreking van ROUSSEAU's theoretische constructies.

En na vergelijking van beider staatsleer en na in zijn „epiloog” de grondslagen van beider leer getoetst te hebben aan de leer van THOMAS VAN AQUINO, komt de schrijver tot de conclusie dat wij in plaats van de synthetische constructie van de r. k. leer bij CALVIJN eenerzijds niveleering, anderzijds tegenstelling en scheiding zien. „Kerk en Staat staan, gescheiden en zonder verband, naast elkander; zij vormen tezamen de volheid van Gods openbaring in de menschheid. Aan den anderen kant gaan beide lichamen geheel in elkander op, gelijk de goddelijke souvereiniteit alle verschillen opheft, welke er buiten God bestaan”. „Datzelfde beeld” — aldus de schrijver — „geeft ons ROUSSEAU te zien; alléén, hij baseert zich op de grondtegenstelling van zijn leer: éénheid en geheel, en komt tot de opvatting, dat godsdienst privaatzak is en tegelijk tot de conclusie, dat de staat kerk is. ROUSSEAU staat weliswaar nog verder van THOMAS verwijderd dan CALVIN — een gevolg van zijn rationalisme — doch deze afwijking ligt in het verlengde van die van den Hervormer”.

Wij moeten op 't oogenblik volstaan met deze beknopte aankondiging. Binnenkort hopen we in dit tijdschrift nader op den inhoud van dit geschrift in te gaan. Alleen veroorloven wij ons nog deze opmerking, dat de schrijver o. i. te zeer uit het oog verliest het feit, dat THOMAS' leer, juist vanwege haar rationalisme, heel wat dichter dan CALVIJN's leer staat bij ROUSSEAU's theoremata en dat de supprematie van kerk en geestelijkheid volgens de r. k. leer, met name in het Frankrijk van voor den oorlog, misstanden in de hand heeft gewerkt, die revolutionaire theorieën een rijken voedingsbodem hebben verschaft.

OPENBAAR EN BIJZONDER ONDERWIJS TE AMSTERDAM, schrijven van den Bond van Chr. Schoolvereenigingen te Amsterdam.

De ijverige secretaris van bovengenoemden Bond, de heer J. S. DIENSKE, verzamelde tal van gegevens betreffende het openbaar en bijzonder onderwijs te Amsterdam, ter weerlegging van de „legende” als zou het bijzonder onderwijs duurder zijn dan het openbaar. Uit deze gegevens blijkt o. m.: „1e. dat de openbare school in Amsterdam het eerste jaar na invoering

der wet 1920 een gemiddelde bezetting had van 147 leerlingen, de bijzondere school van 188 leerlingen;

2e. dat deze cijfers in de eerste 5 jaren klimmen tot resp. 215 leerlingen bij het openbaar en 272 leerlingen bij het bijzonder onderwijs;

(Hieruit blijkt dus duidelijk, dat bij het bijzonder onderwijs de gemiddelde bezetting per school sterker is dan bij het openbaar onderwijs);

3e. dat het gemiddeld aantal leerlingen in nieuwgebouwde scholen sedert 1920, in het eerste leerjaar bedroeg:

bij de openbare scholen: $38\frac{1}{2}$ en bij de bijzondere scholen: $44\frac{1}{8}$.

In het 2e jaar na opening der betreffende scholen waren deze cijfers resp. $38\frac{3}{4}$ en $47\frac{3}{4}$.

Voorts dat van 1925 tot en met 16 September 1930, het aantal leerlingen van het openbaar onderwijs is toegenomen met rond 1700, het bijzonder onderwijs met rond 6700! *In diezelfde periode nu heeft de Raad beschikbaar gesteld voor den bouw van openbare scholen een bedrag van ca. 7 millioen en voor den bouw van bijzondere scholen een bedrag van ca. 3,2 millioen gulden.* Deze cijfers wijzen uit, dat er verhoudingsgewijs bij het openbaar onderwijs belangrijk meer wordt gebouwd dan bij het bijzonder onderwijs en er is geen twijfel aan dat de openbare scholen veel dichter over de stad zijn verbreid dan de bijzondere scholen. De legende dat er in ons land zooveel meer „kleine” scholen zouden zijn bij het bijzonder onderwijs dan bij het openbaar onderwijs, is afdoende weerlegd door de commissie-RUTGERS, die in haar rapport mededeelt, dat er op 31 December 1927 in ons land bestonden: 284 openbare lagere scholen met één leerkracht en 42 bijzondere met één leerkracht, voorts 724 openbare scholen met 2 leerkrachten en 588 bijzondere met 2 leerkrachten.”

Wat de kosten betreft worden de volgende vergelijkende cijfers verstrekt:

Jaar	Gewoon lager onderwijs per leerling		Vakonderwijs per leerling		Uitgaven voor boven-taillige leerkrachten per leerling	
	openbaar	bijzonder	openbaar	bijzonder	openbaar	bijzonder
1922	f 34.10	f 19.18			f 10.85	f 2.24
1923	23.35	19.46	f 9.85	f 2.18	9.80	2.04
1924	21.73	18.86	9.43	3.29	10.31	2.35
1925	20.70	niet bekend	9.09	4.03	9.99	3.87
1926	21.87	idem	8.85	4.35	13.17	7.14
1927	*) 24.77	idem	9.75	4.49	13.67	9.—
1928			10.16	niet bekend	14.81	10.39

„Als men tezamen telt het verschil van hetgeen door het openbaar onderwijs en door het bijzonder onderwijs volgens de laatstbekende cijfers

*) Nog niet door den Raad vastgesteld.

per jaar en per leerling wordt uitgegeven voor exploitatie plus boven-tallige onderwijzers plus vakonderwijs, dan blijkt dat het bijzonder ge-woon lager onderwijs per leerling en per jaar f 12.96 goedkooper is dan het openbaar gewoon lager onderwijs, en dat het bijzonder U. L. O. (waaronder begrepen het oude M. U. L. O.) f 23.49 per jaar en per leerling minder heeft gekost dan ditzelfde onderwijs op de openbare school!"

N.

VON DER FREYHEYT EYNES CHRISTEN MENSCHEN,
WARUM DES BAPTTIS UND SEYNER JUNGERN
BUCHER VON DOCTOR MARTINUS LUTHER
VORBRANTT SEYN, door MARTINUS LUTHER.

Twee juweeltjes uit de nagelaten schat van LUTHER, die opnieuw in 't Hollandsch vertaald en uitgegeven zijn door de „Vereeniging Doctor Maarten Luther” te Amsterdam. Het eerste is een in 1520 geschreven werkje, aan Paus LEO opgedragen, vol van middeleeuwsche mystiek en zuivere evangelieklinken. Het andere is een verantwoording, vol humoristische tinteling, over zijn verbanden van den pauselijken bul en pauselijke Decretaten.

14e JAARVERSLAG VAN HET CHR. NATIONAAL VAK-
VERBOND IN NEDERLAND.

Onze dagbladpers heeft aan dit royaal uitgevoerde boekwerk, hetwelk niet minder dan 440 bladzijden telt, reeds op zulk een wijze haar aandacht gewijd, dat wij hier wel mogen volstaan met de verzekering, dat we dankbaar en belangstellend kennis namen van den groei onzer christelijke vakbeweging. Pare zich aan de uitwendige voorspoed ook innerlijke kracht ,opdat ons volk sterk zij in den veelszins moeilijken socialen strijd.

B.

GEDENKBOEK VAN DEN Geref. BOND, 1906—1931.
Uitgave Maassluissche boekhandel en drukkerij, 1931.

Met groote erkentelijkheid ontvingen wij dit fraai uitgevoerde gedenkboek van den Gereformeerden Bond, hetwelk wij onmiddellijk na lezing een plaats gaven in onze boekerij, waar wij hopen, dat het nog velen, die zich tot de Kuypersstichting wenden om voorlichting over de Kerk-geschiedenis, en met name over het Kerkelijk vraagstuk gedurende de laatste kwarteeuw, van nut zal zijn. Wat ds. VAN GRIEKEN bescheidenlijk noemde „enkele bladzijden uit de levensgeschiedenis van den G. B.”

bevat tal van data en fata, die voor de kennis van dit onderwerp in hooge mate belangrijk zijn.

Naast deze historische waarde heeft het Gedenkboek voor ons ook een ideëele waarde, die wij misschien het best zóó kunnen formuleeren als de voorzitter het zeide tegen dr. COLIJN op de feestvergadering te Utrecht (vgl. blz. 76): „de Bond was van voor zijn geboorte al A. R. Van het eerste oogenblik af heeft hij gestreden rondom die banier, die ook van de vaderen overgeleverd is.”

Zoo is er dan steeds een innige band geweest tusschen den G. B. en de A. R. partij, een band van geestelijke verwantschap. En onze hartelijke wensch is, dat zulks in de toekomst zoo blijven moge, want wij gelooven zeker, dat dit tot heil zal zijn zoowel voor de A. R. partij als voor den Bond. Schouder aan schouder strijden allen, die de gereformeerde waarheid liefhebben, voor het doel, dat hen voor oogen staat. Dit doel kan geen ander zijn dan de bevordering van de eere Gods op alle terrein des levens, zoowel het kerkelijke als ook het politieke.

Moge de Bond, onder de bekwame leiding van ds. VAN GRIEKEN, nog lange jaren zijn zegenrijken arbeid in ons volksleven voortzetten.

B.

DE WESTKUST EN MINANGKABAU, door H. KROESKAMP. Acad. proefschrift. Leiden, 1931.

Deze dissertatie geeft een overzicht van het tijdperk van 1665—1668 uit de geschiedenis van Sumatra's Westkust, waarbij vooral ter sprake komen de kwestie van de verhouding der compagnie tot Minangkabau, de vestiging en de aard harer souvereiniteit; de uitbreiding van haar gezag ten N. en ten Z. van Padang en de omvang van de handelsbetrekkingen.

B.

EEN VAKORGANISATIE OOK VOOR DE CHRISTELIJKE VERPLEGENDEN. Uitg. Edecea, Hoorn, 1931.

Een propagandageschriftje van den Alg. Ned. Christelijken Ambtenaarsbond. Hartelijk aanbevolen.

B.

REVEIL-ARCHIEF. Eerste jaarverslag.

Men zal zich uit de courantenberichten nog herinneren, welk sympathiek doel het Reveil-Archief beoogt. Met belangstelling zagen wij de resultaten, die men het eerste jaar mocht bereiken. Mr. B. DE GAAY FORTMAN, Joh. Verhulststraat 77b Amsterdam, zal aan geïnteresseerden desgevraagd gaarne alle gewenschte inlichtingen verstrekken.

B.

REVOLUTIONAIRE DREIGING EN NOOD- ZAKELIJK VERWEER

DOOR

MR. DR. E. J. BEUMER.

De onaandoenlijkheid en onverschilligheid, die, naar het schijnt, in toenemende mate om zich heen grijpen, zijn oorzaak, dat veel te weinig aandacht wordt geschonken aan de gevaren, welke van de zijde der Russische machthebbers dreigen. En toch zijn die gevaren, tenzij men moedwillig er de oogen voor sluit, duidelijk zichtbaar.

Het gaat hier om eene verderfelijke leer, die op onbeschaamde wijze in Rusland in practijk gebracht en elders gepropageerd wordt. Het bolsjewisme keert zich tegen elke wijsbegeerte, die het Marxisme verwerpt; tegen elke theorie, die samenwerking van kapitaal en arbeid predikt; het is in zijn wezen atheïstisch; het streeft naar ondermijning der christelijke grondslagen van het leven; het kant zich tegen godsdienst en kerk, tegen huwelijk en gezin, tegen de christelijke moraal en de bestaande rechtsorde. De zedelijke en stoffelijke ellende, welke de bolsjewisten bij het verwezenlijken van hunne theorieën over het Russische volk hebben gebracht, is onbeschrijfelijk. ¹⁾ Evenwel zijn zij daarmee niet tevreden. Eene revolutie in Rusland alleen is niet voldoende; er moet eene wereldrevolutie komen. Voor de consolidatie der toestanden in de Sovjet-republieken is noodig, dat ook elders het „kapitalisme” gebroken wordt. Het communisme moet overal oppermachtig worden. De middelen daartoe zijn: stoken en opruien in alle landen der aarde. Met voorliefde evenwel wordt actie gevoerd in Azië. De Europeesche staten hebben als regel eene organisatie, die nog te hecht in elkaar zit. Het is niet gemakkelijk deze spoedig te doen ineensorten. De ontwikkeling en de geaardheid van de bevolkingen dier staten eischt bovendien eene bearbeiding, die veel moeite kost en slechts langzaam tot het doel voert. Zoo wordt dan de voornaamste aandacht besteed aan Azië. Allereerst komt China in aanmerking. Een

uitgestrekt land; eene bevolking van 400 millioen; een krachteloos bewind. Er is dientengevolge met buitengewoon succes geopereerd.²⁾ De resultaten zijn bekend. Roovers en moordenaars hebben vrijheid van beweging. Millioenen en millioenen lijden onder de gevolgen van den hongersnood. De zedelijke verdorvenheid, welke met elke revolutie gepaard gaat, komt ook hier aan het licht. Het is alles afschuwelijk. Naast China geniet Engelsch-Indië de bolsjewistische belangstelling. En geen wonder. Het land telt eene bevolking van 300 millioen; mocht de revolutie slagen, dan ware ook hier een groot aantal recruten voor het roode leger te verkrijgen. Wel was tot voor kort het Engelsche bestuur stevig gegrondvest, maar daartegenover staat, dat de „geweldlooze” GANDHI met zijne nationalistische beweging krachtadig aan de gezagsondermijning en dus aan het steunen van de communistische propaganda medehelpt.³⁾ Voorts komen Indo-China en Nederlandsch-Indië aan de beurt. Naar het schijnt, heeft laatstgenoemd land den voorrang. Eenigen tijd geleden heeft het *Algemeen Handelsblad* mededeelingen gedaan, ontleend aan de „herinneringen” van den gewezen sovjet-diplomaat BESEDOWSKY, die te Parijs werkzaam is geweest, vandaar werd teruggeroepen, maar aan dit bevel niet gehoorzaamde en daarop bij verstek ter dood werd veroordeeld. Deze BESEDOWSKY vertelt, dat de leider der koloniale afdeling van de Komintern, MANOEÏLSKY, hem uiteenzette, op welke wijze de geheime propaganda in Indo-China werd gevoerd. Maar — zoo vervolgde MANOEÏLSKY — in Nederlandsch-Indië is de toestand veel gunstiger. Daar bestaat al eene wijdvertakte geheime organisatie. Wij hebben er belang bij, dat de opstand daar te lande zoo spoedig mogelijk uitbreekt, omdat hij, in geval van succes, onaangename gevolgen voor vele kapitalistische landen zou hebben, daar de voorziening van die landen van olie en rubber gevaar zou loopen. Daarom drong hij er op aan, de actie in de Fransche koloniën wat te matigen en vooral aandacht te wijden aan den revolutionairen arbeid in Nederlandsch-Indië. Het werk daar behoorde zoo geleid te worden, dat een gewapende opstand spoedig zou kunnen uitbreken. De actie in de Fransche koloniën biedt bovendien zekere gevaren, omdat Frankrijk de Sovjet-Unie gevoelige klappen kan toedienen. Nederland is evenwel niet in staat de Sovjet-regeering eenigerlei moeilijkheid te bezorgen. Daarom wilde MANOEÏLSKY, dat vooral in Nederlandsch-Indië zou worden geageerd.⁴⁾

Welnu, ons Indisch gebied is van de belangstelling der communisten niet verstoken geweest. In November 1926 en Januari 1927 zijn zij er in geslaagd plaatselijk eenige ongeregeldheden te verwekken. Dat men te doen had met de gevolgen van de communistische bedrijvigheid, is voor het Indische bestuur niet verborgen gebleven. In zijne rede bij de opening van de eerste gewone zitting van den Volksraad in 1927 zeide de Gouverneur-Generaal o. a.: „Hoe meer licht op het gebeurde kan vallen, hoe aangenamer dit der Regeering zal zijn, óók omdat dit er toe zal kunnen bijdragen in ruimen kring de overtuiging te vestigen, dat men zich aan lichtzinnig en in zijn gevolgen verderfelijk optimisme zou schuldig maken, indien men uit het feit, dat voor het oogenblik gevaar voor herhaling van communistische aanslagen uitgesloten schijnt, zou willen concluderen, dat zulk gevaar nu ook voor goed is bezworen. Zij die dit meenen, zien over het hoofd, dat hetgeen wij hier beleefd hebben een integreerend deel uitmaakt van een in het buitenland vastgesteld principiëel program van actie, dat de bepaalde strekking heeft om, nu de rechtstreeksche aanval op de Westersche beschaving mislukt is, langs indirecten weg die beschaving te ondermijnen met misbruik van op zich zelve natuurlijke en te waardeeren stroomingen onder de volkeren van het Oosten. Zij, die zich gerust gevoelen, nu de eerste uitbarstingen bedwongen zijn, miskennen ten eenenmale het feit, dat het bolschewisme den in het Oosten aangeboden strijd niet kan opgeven zonder zich over de geheele linie gewonnen te geven.

Ik kan niet genoeg herhalen, dat wij niet alleen waakzaam, doch ook paraat moeten blijven ter verzekering van eene onverzwakte handhaving van het gezag mede in het welbegrepen belang der inheemsche bevolking zelve, dat ons voor alles ter harte gaat.

Zou de Overheid verzuimen het mogelijke te doen om het gif te neutraliseeren van de schoon schijnende voorspiegelingen van communistische propagandisten, zou Zij nalaten de bevolking de zichtbare en tastbare zekerheid te geven, dat Zij bereid en in staat is haar afdoende te beschermen tegen intimidatie en terrorisatie van de zijde der agenten der bolschewieken, dan zou Zij op noodlottige wijze in de kaart spelen van hen, die in werkelijkheid voor de belangen der inheemsche bevolking oog noch oor hebben, doch door het organiseeren van een algemeen verzet een doel trachten te bereiken dat geheel buiten de belangen dier bevolking staat, ja, daarmede in fla-

granten strijd is; een doel, dat in het Westen, *niet* in het Oosten gelegen is." 5)

Dit is inderdaad uitnemend gezegd. Daaruit blijkt, dat de Indische Regeering op de hoogte is van het dreigende gevaar, maar tevens de macht en — wat in dit verband nog gewichtiger is — den wil heeft om de bevolking er tegen te beschermen. Echter volgt er ook uit, dat voor Nederland geen sprake kan zijn van het onderhouden van betrekkingen met Sovjet-Rusland. Terecht wil onze regeering daarvan niet weten. Dit is eene politiek, die heel wat achtenswaardiger is dan de slappe houding b.v. door LLOYD GEORGE van den aanvang af tegenover de Sovjet-Unie aangenomen, of de politiek van kwispelstaarten, welke èn in 1924 èn in 1929 de geliefkoosde gedragslijn van het kabinet-MAC DONALD vormde en sedert nog vormt. 6)

* *
* *

Evenals in Engelsch- is ook in Nederlandsch-Indië de nationalistische beweging, voor een deel, eene krachtige hulp voor de bolsjewistische propaganda. Dit beteekent allerminst, dat er geene belangrijke verschillen zouden zijn tusschen nationalist en communisten. Integendeel, vele nationalist willen van de bolsjewistische theorieën niets weten. Ook kan men wellicht zeggen, dat de zelfstandigheid van Indië voor de nationalistische inheemschen doel is en voor de communisten middel, nl. het middel om èn daar èn in Europa te gemakkelijker tot omverwerping van bestaande toestanden en tot vernietiging van „kapitalistische” instellingen te komen. Maar ontegenzeggelijk voeren beide bewegingen eene actie, die in dezelfde richting gaat. Beide willen de verdwijning van het Nederlandsche bestuur; beide brengen hunne propaganda in verband met de acties in andere landen. Over het feit, dat de bolsjewisten in alle landen en werelddeelen stoken, behoeft geen woord meer verspild te worden. Dàt weet ieder. Maar het is evenzeer waar, dat de nationalistische bewegingen naar internationale verbindingen streven. De heer COLIJN constateert uitdrukkelijk, dat de P. N. I. (Partai Nasional Indonesia) hare politieke belangen niet wenschte te beperken tot de grenzen van Indië, maar het Indonesische vraagstuk beschouwt als een onderdeel van het Aziatische. 7) In Engelsch-Indië bespeurt men precies hetzelfde. Op het Nationale Congres, dat in December 1928 te Calcutta gehouden werd, deed SATYAMURTHI het voorstel, te besluiten, dat het congres

eerbiedig het Chineesche volk zou uitnoodigen tot samenwerking met het volk van Indië en met andere Aziatische landen tot het vormen van een Aziatisch Verbond ter bevrijding van het Oosten van den imperialistischen greep van het Westen. Blijkbaar ter bereiking van dit doel, wilde hij, dat de uitvoerende commissie zich in verbinding zou stellen met de leiders en vertegenwoordigers van de andere Aziatische naties en verder de noodige stappen zou doen om in 1930 de eerste bijeenkomst van eene Pan-Aziatische Federatie in Indië bijeen te roepen. 8) Het voorstel is op het congres met algemeene stemmen aangenomen.

Dat er een nauw verband bestaat tusschen sommige nationalistische groepen en het communisme, blijkt o. a. uit de samenstelling van de Liga tegen imperialisme en koloniale onderdrukking en vóór nationale onafhankelijkheid. *Het Volk* 9) noemt de Liga een instrument van Moscou. Het bewijs voor die stelling is ontleend aan hetgeen op het congres te Frankfort in 1929 is geschied. De daar gehouden redevoeringen van „WILLI” MUNZENBERG en van MAXTON gaven geen onzeker geluid. De vertegenwoordiger van het Internationaal Anti-Militairistisch Bureau werd herhaaldelijk in de rede gevallen, ook door den voorzitter, en ten slotte werd hem het woord ontnomen, toen hij zich critiek op Sovjet-Rusland veroorloofde. De meerderheid van het congres behoorde blijkbaar tot den aanhang van het officiëele bolsjewisme. Een Chinees, die deel uitmaakte van de . . . Russische delegatie, ging de Engelsche Onafhankelijke Arbeidspartij en de Nederlandsche sociaal-democraten te lijf om vervolgens te verklaren, dat de communisten van de WIJNKOOP-groep tot de beste supporters van het imperialisme behoorden, wat o. a. den heer L. L. H. DE VISSER aanleiding gaf in een uitbundig „sehr richtig” los te barsten. De heer DARSOND kwam nog mededeelen, dat de heer WIJNKOOP en diens geestverwanten verraders waren. Kortom, het was alles echt Moscovitisch. Wel heeft de heer HADJI A. SALIM in een paar artikelen in *Het Volk* 10) pogen aan te toonen, dat de Liga principiëel niet bolsjewistisch is en slechts in de practijk de communisten er het hoogste woord voeren, omdat de sociaal-democraten — behoudens de linkervleugel, zooals FIMMEN, KIËS, SCHMIDT en dergelijke — zich aan medewerking onttrokken hebben, doch dit verweer kan geen indruk maken. Verdachte organisaties als de Liga zetten natuurlijk niet in hare statuten, dat zij in het leven zijn geroepen om handlangersdiensten te bewijzen aan het

bolsjewisme. Maar feitelijk is zulks het geval en daarop komt het aan. Op het bovenvermelde congres was een der hoofdpersonen de heer MOHAMMAD HATTA. Ook dit is kenmerkend. De heer HATTA, voorzitter van Perhimpoean Indonesia, is bekend geworden door de strafvervolging, in 1927 tegen eenige uit Nederlandsch-Indië afkomstige studenten ingesteld. Wel heeft deze strafvervolging niet tot eene veroordeeling geleid, echter bewijst dit niets ten aanzien van het karakter der genoemde vereeniging, of de gezindheid haars voorzitters. Daarvan kan men beter op de hoogte komen door kennis te nemen van den inhoud van het orgaan der vereeniging, dat den naam *Indonesia Merdeka* (Vrij Indonesië) draagt. In het nummer van Maart 1927 wordt gezegd: „Het Indonesische volk kent slechts één ware verdediging, nl. zijn verdediging als aangerande en overweldigde natie, de verdediging der gewapende revolutie tegenover de Nederlandsche overheersching.” In een ander artikel kan men lezen: „Moge de Hollandsche overheersching steeds brutaler en bruter worden; de afrekening zal des te spoediger en grondiger plaats hebben!” *Het Volk* verklaart in zijn nummer van 13 Juni 1927, dat het in *Indonesia Merdeka* weinig heeft aangetroffen „dat als onvervalscht kommunistisch kan worden aangemerkt”. Men houde hierbij echter in het oog, dat gif in den regel in kleine hoeveelheden wordt ingegeven; dat het al héél erg moet wezen, indien *Het Volk* iets onvervalscht kommunistisch zal noemen en dat ook de Perhimpoean Indonesia haar ware karakter niet al te duidelijk wil toonen. Ter beoordeeling van haren aard is evenwel het volgende van beteekenis. Toen de reeds eerder vermelde strafvervolging tegen den heer HATTA c.s. was ingesteld, heeft men in sociaal-democratischen kring een paar verdedigers voor hen opgezocht. Uit dankbaarheid voor deze hulp hebben de heer HATTA en zijne makkers zich beschikbaar gesteld om een paar reclamevergaderingen der S.D.A.P. door hunne aanwezigheid op te luisteren. Maar zij hebben onmiddellijk verklaard, dat hun strijd een andere was dan die der sociaal-democraten. En toen Perhimpoean Indonesia in December 1928 te 's Gravenhage zeer deftig in De Twee Steden haar twintigjarig bestaan herdacht, waren wèl de heeren WIJNKOOP, SNEEVLIET en L. L. H. DE VISSER, benevens eenigszins dubieuze figuren als de heeren FIMMEN en STENHUIS, aanwezig en werd wèl het woord gevoerd door eenen vertegenwoordiger van de Jongeren-Vredesactie(!), door iemand namens het Nationaal Arbeids-Secretariaat,

namens eene Chineesche vereeniging, namens de Indische en de Hollandsche Communistische Partij, alsmede uit naam van de Liga, maar van de sociaal-democraten werd niets gezien of gehoord. Zij zijn den heeren van Perhimpoean Indonesia niet revolutionair genoeg. ¹¹⁾

Het staat wel vast, dat de bolsjewisten, de Liga, de Perhimpoean Indonesia een gevaar opleveren voor rust en orde. Dit geldt evenzeer voor de oud-leden van laatstgenoemde vereeniging, die, naar Indië teruggekeerd, aldaar in P. N. I. of P. I. de lakens uitdeelden of uitdeelen. Deze toestand is des te ernstiger, omdat vele (leden van) inheemsche organisaties zich niet kunnen onttrekken aan den communistischen invloed. De lieden, die het minst geremd worden door ethische overwegingen, zullen het meest te zeggen hebben. Door de practijk van den cellenbouw neemt Moscou de leiding. Hierbij komt nog, dat de bolsjewistische agenten zich niet ontzien de goedgebouwde eenvoudige bevolking op de grofste wijze te misleiden. ¹²⁾ Haar wordt voorgespiegeld, dat, na losscheuring van Nederland onder communistische leiding, rijst tegen uiterst lagen prijs, of gratis, verkrijgbaar zal wezen; dat vrij reizen zal worden ingevoerd, zoowel in automobielen als in treinen; de meer gegoeden worden gelokt met de verzekering, dat zij geene belasting meer behoeven te betalen en zelfs bij het nieuwe bestuur een ambt zullen kunnen verkrijgen; aan de leden der sultans-families worden nieuwe sultanaten beloofd; aan de godsdienstigen wordt verzekerd, dat de heilstaat een Mohammedaansch rijk zal wezen. Het blad *Bintang Islam*, het orgaan van de vereeniging Moehammadajah, eene Islamitische organisatie ¹³⁾, is er toe gebracht zijne lezers op het volgende moois te onthalen: „Reeds bij het leven van Lenin heeft Stalin zijn best gedaan om voor de muzelmannen in Rusland eene bevoorrechte positie te verkrijgen. Na den dood van Lenin heeft hij deze actie met kracht voortgezet. Trotzky, die zich steeds verzet had tegen de uitbreiding van den Islam, werd verbannen. Dank zij Stalin, hebben elf islamitische staten, welke tot dusver onderworpen waren, hunne onafhankelijkheid verkregen. Onder den invloed van Stalin hebben vele Russen zich tot den Islam bekeerd. Voorts heeft Trotzky zelf, na overtuigd te zijn geworden van de verheven beteekenis van den Islam, het voorbeeld van Stalin gevolgd en zich bekeerd . . .” ¹⁴⁾

Naast de beloften staan de bedreigingen. Wie niet meedoet aan

den strijd voor de nieuwe orde, zal later worden onderdrukt. Hem zullen zijne gronden worden ontnomen en deze zullen worden gegeven aan de stichters van den heilstaat. Dit doel zal zeker worden bereikt, want — het is, of men Mr. TROELSTRA hoort in November 1918 — de politie voor een deel en de soldaten voor een groot deel hebben reeds de zijde der communisten gekozen. Bovendien zullen, wanneer het uur der afrekening is aangebroken, Russen en Chineezzen met oorlogsschepen en vliegtuigen de communisten bijstaan. ¹⁵⁾

Bijzondere nadruk moet vallen op de terroristische daden. Deze worden als een voortreffelijk middel beschouwd om medestanders te verkrijgen en tegenstanders te doen afzien van elk verzet. De uitspraak van PAUL BOURGET „une révolution n'est jamais qu'une entreprise de brigandage, inaugurée par des naïfs, poursuivie par des intrigants, et consommée par des scélérats” ¹⁶⁾ is voor de communistische actie in Nederlandsch-Indië juist gebleken. Op het in December 1924 te Jogjakarta gehouden congres van de Indische Communistische Partij ontwikkelde een zekere ALIARCHAM een plan om overal revolutionaire agitatie te voeren, ook door middel van terroristische daden. Zij, die tot brandstichting en moord bereid waren, dienden te worden opgeleid om in de P. K. I. te worden opgenomen; hun moest eenig denkbeeld van organisatie worden bijgebracht, opdat binnen afzienbaren tijd eene revolutie zou kunnen worden verwekt. Deze redenaar wees er op, dat de brandstichtingen en bomaanslagen, welke in 1923 in Midden-Java hadden plaats gehad, tot niets hadden geleid, omdat er geen voldoende systeem in zat. Daarom achtte hij opnemng der te gebruiken misdadigers in de P. K. I. noodzakelijk. In deze lijn ligt ook, dat, toen in den avond van 12 November 1926 te Batavia eene poging tot revolutie werd gewaagd, eene bende van ongeveer zestig man naar de gevangenis te Glodok trok. Daar immers zaten de hulp-troepen. ¹⁷⁾

* *
*

Het Nederlandsche gezag in Indië wordt belaagd door de bolsjewistische actie, die steeds driester optreedt; het gevaar wordt vergroot door de mogelijkheid, dat (een deel van) de inlandsche beweging, door de communisten misleid en bedreigd, het spoor bijster wordt; daarbij komt de invloed van revolutionaire gebeurtenissen b.v. in China en Engelsch-Indië.

Van wie heeft de regeering bij deze moeilijkheden steun te verwachten? Zeker niet van de sociaal-democraten. Deze politici laten zich minder leiden door beginselen dan door het karakter van het kabinet, dat aan het bewind is. Een paar jaren geleden was in België sprake van eene beweging onder het Overheidspersoneel ten einde te komen tot salarisverhooving. *Het Volk* wist onmiddellijk te berichten, dat deze actie wel eens grooten omvang zou kunnen aannemen „vooral daar er nu geen socialistische ministers meer in de regeering zitten en de vakverenigingen dus(!) vrijer zijn in hun optreden.”¹⁸⁾ Als de geachte partijgenooten regeeringsverantwoordelijkheid dragen, heeft het geliefde proletariaat koest te wezen; bestaat een kabinet echter uitsluitend uit „burgerlijke” personen, dan is de grofste demagogie geoorloofd.

In Engeland heeft de Labour-partij in 1929, door het doen van een aantal onhoudbare verkiezingsbeloften, eene soort van overwinning en de ministersportefeuilles behaald. De heer MAC DONALD is met zijne vrienden opgetreden. Tot dusver is nog niet veel tot stand gebracht. Het ging mis met miss BONDFIELD, aan wie door hare ambtenaren hare houding werd voorgeschreven. THOMAS bleek ongeschikt voor de hem toebedeelde taak en ging naar een ander departement over. TURNER verdween; hij zou zich geheel aan vakverenigingswerk gaan wijden. Aan de kiezers was beloofd, dat het werkloosheidsvraagstuk zou worden opgelost; er is niets van terecht gekomen. Tusschen verkiezingsbeloften en regeeringspractijk bestaat eene ontstellende wanverhouding. Hoe oordeelen onze sociaal-democraten nu over deze kiezersmisleiding? Natuurlijk niet in afkeurenden zin; dat gaat niet, want het betreft een Labour-kabinet. Wel is het aantal werkloozen gestegen boven de 2½ miljoen, het grootste aantal, dat sinds Juni 1921 is bereikt; wel bedraagt het ongeveer 1½ miljoen méér dan toen het Labour-ministerie, dat aan de werkloosheid een einde zou maken, aan het bewind kwam, maar dit kabinet treft geen verwijt, aangezien — zooals de heer H. POLAK gemoedelijk schrijft — „er geene middelen bestaan, door welke eene regeering de werkloosheid zou kunnen doen verdwijnen, of deze zelfs maar op eenigszins belangrijke schaal verminderen. Tijdens de verkiezingscampagne geloofden onze Britsche partijgenooten dat zulke middelen bestaan en zegden zij toe, deze te zullen aanwenden. Dat was een miskennis van de algemeene oorzaken der werkloosheid, van die der Britsche

in het bijzonder. Nu wreekt zich het naïeve geloof, . . ." 19) En de Buitenland-redacteur van *Het Volk*, die eindelijk ook bespeurd heeft, dat het kabinet-MAC DONALD verre beneden zijne taak is gebleven, heeft tevens ontdekt, dat het geraden is „zachtmoedig te zijn bij het critiseeren." 20)

Toen het Labour-kabinet op 31 October 1929 den onder-koning van Britsch-Indië deed verklaren, dat dit land als dominion zou worden erkend, vertelde de sociaal-democratische pers onmiddellijk, dat dit eene „belangrijke" mededeeling was. *De Notenkraaker* van 9 November 1929 teekende zelfs eenen eenigszins raar zittenden persoon, die vermoedelijk als een Britsch-Indiër moet worden beschouwd en bovendien beeltenis de woorden „De Labour-regeering en Britsch-Indië" prijken, terwijl er onder staat „Eindelijk van ketenen bevrijd!" Wat dit alles waard is, blijkt wellicht het duidelijkst uit het feit, dat de socialistische edellieden Lord PARMOOR en Lord PASSFIELD uit naam der regeering in het Hoogerhuis hebben medegedeeld, dat Lord IRWIN'S verklaring volstrekt geene verandering van politiek ten aanzien van Britsch-Indië insloot. 21)

Wordt hetgeen een buitenlandsch socialistisch kabinet verricht of nalaat, door onze sociaal-democraten bijna zonder uitzondering door dik en dun verdedigd, geheel anders wordt door hen een Nederlandsch „burgerlijk" ministerie bejegend. De Minister van Koloniën heeft dat met name ondervonden. Nauwelijks was het kabinet opgetreden, of door de S.D.A.P. en het N.V.V. werd een manifest uitgegeven, waarin vooral minister DE GRAAFF het moest ontgelden. 22) In *De Notenkraaker* van 1 Maart 1930 werd de minister afgebeeld met eene zweep in de hand, bezig eenen gebonden inlander af te ranselen. Niet alleen, dat aan deze teekening de feitelijke grondslag ontbreekt, maar zij is ook, om met MAC DONALD te spreken, niet geschikt om „eene betere atmosfeer" te scheppen. Daarom bekommert zich evenwel een Nederlandsche sociaal-democraat niet, onverschillig, of hij hier dan wel in Indië vertoeft. Hij is geneigd om den minst gunstigen elementen in het gevlij te komen. Zoo durft de heer MIDDENDORP in den Volksraad uitroepen: „Feitelijk verdiende het Nederlandsche Koloniale bewind van een politieke wereldrechtbank een voorwaardelijke veroordeeling tot ontzetting uit de voogdij, omdat het zijn pupil heeft verwaarloosd op een dusdanige wijze dat de pupil neiging kreeg, den voogd naar het leven te staan." 23) Aldus praat een bestuursambtenaar, die uit

hoofde van zijnen ambtelijken werkkring beter kon en moest weten. Dit staat onomstootelijk vast, dat het Nederlandsche bestuur in Indië in deugdelijkheid bij dat van geene enkele andere koloniale mogendheid achterstaat en dat het verre uitgaat boven de hoedanigheid van een zelfstandig Indisch bewind. Indien op korten termijn door Indië onafhankelijkheid zou worden verkregen — wat onder de tegenwoordige omstandigheden niet anders kan beteekenen dan verdrijving van het Westersche bestuur op economisch terrein met de verwijdering van het Nederlandsche politieke bestuur —, zouden en de geldmiddelen en de personen ontbreken om in stand te houden, wat Nederland op het gebied van het onderwijs, de gezondheidszorg, de bevoeiing, den wegenbouw, het verkeerswezen enz. heeft in het leven geroepen. De groote cultures en de mijnbouw zouden ten doode zijn opgeschreven.

Het was geheel in overeenstemming met de gedragslijn van dezen Indischen partijgenoot, die het er op toelegt het Nederlandsche gezag in Indië te verzwakken, dat de sociaal-democratische fractie in de Tweede Kamer, bij de behandeling van de Indische begrooting voor 1929, met een viertal moties voor den dag kwam. Zij wilde, dat de Kamer zou verklaren: ten eerste, dat het wenschelijk was amnestie te verleenen aan hen, die in Nederlandsch-Indië wegens politieke handelingen gestraft waren; ten tweede, dat onmiddellijk diende te worden overgegaan tot opheffing van het interneringskamp aan den Boven-Digoel en tot vrijlating en terugzending van de geïnterneerden naar hunne woonplaatsen; ten derde, dat de interneering van den heer TIJPTO MANGOENKOESOEMOE, mede in verband met zijne verkiezing tot lid van den Volksraad, diende te worden opgeheven en ten vierde, dat tot afschaffing van de exorbitante rechten behoorde te worden overgegaan.

Bij de behandeling van de begrooting voor het dienstjaar 1930 beperkte de fractie het aantal moties tot twee, maar de achteruitgang in aantal werd ruimschoots goedge maakt door den vooruitgang in lengte. De eerste motie luidde:

„De Kamer, van oordeel, dat het gewenscht is, dat over de huiszoekingen en de arrestaties van den 29sten December 1929 en hetgeen daarmee in verband staat, het volle licht schijne; betreurende, dat de Indische regeering gemeend heeft aan den Volksraad de door dit college gevraagde volledige inlichtingen omtrent de resultaten dier huiszoekingen en hetgeen verder aan

het licht is gekomen, te moeten onthouden, terwijl zij bovendien heeft geweigerd met den Volksraad in debat te treden omtrent de beweegredenen tot het houden van die huiszoekingen;

gaat over tot de orde van den dag."

De tweede motie beperkte zich niet tot één onderwerp, maar getuigde van nog veel ruimeren blik:

„De Kamer, vaststellende, dat noch de in den Volksraad afgelegde regeeringsverklaringen noch hetgeen tot dusverre op andere wijze aan het licht is gekomen de massale huiszoekingen op den 29sten December 1929 en de daarmee gepaard gaande arrestaties rechtvaardigen;

van oordeel, dat een zoodanig optreden van de Indische regeering, waarbij inbreuk is gemaakt op de staatkundige vrijheid van de Indonesische volksbeweging en op de persoonlijke vrijheid van honderden harer leiders en leden, de verbittering van de bevolking zal vermeerderen en de kans op nieuwe wanhoopsdaden en dus op nieuwe volksrampen ernstig zal verhoogen;

van meening dat van de regeering mag worden geëischt, dat zij, ter voorkoming van catastrophes, de wettige banen voor den strijd voor nationale onafhankelijkheid niet verspert;

verzoekt de regeering te bevorderen, dat alle beperkende bepalingen, waardoor de vrije meeningsuiting, het recht van vereeniging en vergadering, het stakingsrecht worden belemmerd, worden opgeheven en dat worde overgegaan tot onmiddellijke vrijlating van allen, die om politieke redenen in voorloopige hechtenis zijn gesteld en amnestie voor alle politieke gevangenen en verbannen;

en gaat over tot de orde van den dag."

Met deze opsomming is evenwel de lijst der desiderata niet uitgeput. In zijne rede ter toelichting van de moties deelde de heer CRAMER mede, dat bovendien de doodstraf, de lijfstraffen en de exorbitante rechten moesten afgeschaft en het Boven-Digoelkamp moest worden opgeheven.²⁴⁾ De sociaal-democratische politiek in hare meest principiële uiting — immers voor zoover zij in moties openbaar wordt — komt dus hierop neer, dat zij in den tijd, waarin het gezag van alle zijden bedreigd wordt, de middelen tot verweer aan dat gezag wenscht te ontnemen.

Op de Overheid rust de plicht tot regeeren; op de onderdanen de plicht der gehoorzaamheid. De Overheid is Gods dienaar; dus mist zij het recht tot staken; abdiceeren mag zij niet. Zij heeft allereerst te zorgen voor de in- en uitwendige veiligheid, voor de handhaving der rechtsorde. Onmisbare voorwaarde daartoe is de vastheid van het gezag. Aanranding daarvan kan niet worden geduld. Deze gezagshandhaving eischt kracht en vastberadenheid. Bij het eerste spoor van verzet, bij de zwakste poging tot ordeverstoring of gezagsondermijning behoort de Overheid, hare roeping getrouw, op te treden. Aldus vervult zij niet alleen haren plicht, maar voorkomt zij noodeloos bloedvergieten. ²⁵⁾

De revolutionairen zien, wanneer het gaat om hunne gezagshandhaving, tegen krasse middelen niet op. Geen verzet wordt getolereerd, doch elke, nog zoo zwakke, poging tot ongehoorzaamheid aanstonds met straffe hand beteugeld. Men kan het waarnemen in Pruisen. In den eersten tijd na de revolutie heeft de sociaal-democraat Noske met onbarmhartigheid den scepter gezwaaid. Telkens werd nadien tegen de communisten preventief opgedreden. Hunne betoogingen en vergaderingen werden verboden, wanneer het der regeering gewenscht voorkwam. Wie verdacht werd van plannen tot het maken van oproertjes werd in arrest gesteld. In het begin van 1930 heeft de socialistische Pruisische minister van binnenlandsche zaken bepaald, dat aanhangers van de communistische of van de nationaal-socialistische partij niet tot leidende gemeentelijke functies mogen worden aangewezen. Voor alle andere, bezoldigde en niet-bezoldigde, gemeentelijke functies is eene aanstelling voor communisten of nationaal-socialisten slechts mogelijk, wanneer de persoon, die voor eene benoeming in aanmerking wil komen, zich uitdrukkelijk verbindt tot eene plichtsgetrouwe ambtsvervulling binnen het kader der bestaande staatsorde, ook al mocht zijne partij hem iets anders bevelen, en wanneer hij den waarborg geeft, dat de plechtige verzekering ernstig gemeend is en zal worden nagekomen. Eene tweede bepaling breidt die regeling uit tot leden van alle andere organisaties, die den staat vijandig gezind zijn. ²⁶⁾

Zooals men ziet, weten de sociaal-democraten wel te zorgen, dat de verkregen macht hun niet ontglipt. En de Moscovitische dictatoren verstaan die kunst nog beter.

Dit alles zij eene les voor onze regeering. Binnen de grenzen van wet en recht vervulle zij ten volle haren plicht tot handhaving der

rechtsorde. Zij beschermte hen, die niet anders verlangen dan een stil en gerust leven te leiden. Zij wakte tegen de drieste aanslagen van de oproerige elementen, die niets en niemand ontzien; die kerken met hunne godslasterlijke opschriften besmeuren; die eene openbare bedreiging zijn van de orde en de goede zeden. Het moet niet zoover komen, dat de bevolking zelve de maatregelen gaat nemen ter verdediging van lijf en goed.²⁷⁾ Die taak rust op de Overheid. Zij mag die taak niet verwaarloozen, noch hier, noch in Nederlandsch-Indië. De bolsjewistische dreiging is een internationaal gevaar. Naast hetgeen daartegen nationaal behoort te geschieden, is derhalve eene internationale samenwerking noodig. Volkomen terecht heeft, reeds een paar jaren geleden, Hongarije voorgesteld eene internationale conferentie te houden tot het beramen van maatregelen, waarmede dit gevaar kon worden gekeerd. Helaas is dit plan niet tot uitvoering gekomen. Het kan evenwel nóg geschieden. Tenzij — en daaraan ware de voorkeur te geven — de hulp van den Volkenbond wordt ingeroepen. In het Voorloopig Verslag betreffende hoofdstuk III der begroting voor 1928 werd reeds eene opmerking van die strekking opgenomen: „Sommigen leden kwam het voor, dat de Volkenbond zich te veel inlaat met aangelegenheden van betrekkelijk ondergeschikt belang, welke beter aan anderen zouden kunnen worden overgelaten. De daaraan thans bestede energie zou dan op andere, meer belangrijke zaken kunnen worden gericht, b.v. op de bestrijding van de van Moskou uitgaande actie der communisten. De hier aan het woord zijnde leden zouden het op prijs stellen, indien de Regeering den Volkenbond ten aanzien van die bestrijding tot grooter diligentie zou weten te brengen.” Deze van helder inzicht getuigende opmerking werd helaas gevolgd door eenige tegenspraak, die vermoedelijk door de commissie van rapporteurs verzonnen is: „Andere leden kwamen er tegen op, dat de Volkenbond bepaalde sociaal-politieke beginselen zou gaan bestrijden. Zij uitten integendeel den wensch, dat Rusland in het Volkenbondswerk zou worden betrokken. Zij achtten dit het beste middel om een groot gevaar voor den vrede in Europa te elimineren.” Dit was wel eene heel wonderlijke tegenspraak en daarom is het bevreemdend, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken zich er bij aansloot. In zijne Memorie van Antwoord gaf hij toe, dat de Volkenbond zich niet te veel moet inlaten met aangelegenheden van betrekkelijk ondergeschikt belang. Maar, over de vraag, wat van onder-

geschikt belang is, kan men licht van meening verschillen en bovendien, nu het secretariaat van den Volkenbond eenmaal bestaat, zal het veelal economischer zijn de taak van dit secretariaat uit te breiden dan afzonderlijk internationale organen in het leven te roepen. En daarna verklaarde de minister: „Indien de Volkenbond zich met de bestrijding van bepaalde sociaal-politieke opvattingen zou inlaten, zou hij zich op een uiterst gevaarlijken weg begeven. Een initiatief hiertoe van de Nederlandsche Regeering is niet te verwachten.”

Zooals wèl was te verwachten, genoot de bewindsman de twijfelachtige eer voor dit antwoord te worden geprezen van de zijde der sociaal-democraten. De heer VLIEGEN maakte zich tot tolk van die gevoelens; hij sloot zich aan bij de ministeriële verklaring en zeide vervolgens: „Ik geloof, dat de Volkenbond inderdaad in het oog moet houden den vrede en de verzekering daarvan en dat zou hij zeker niet kunnen doen, als hij bepaalde politieke beginselen zou gaan bestrijden, en als hij het kon, mocht hij het nog niet doen.”²⁸⁾

Het is duidelijk, dat dit geene tegenspraak is, die past op hetgeen gezegd werd door de leden, wier woorden het eerst zijn aangehaald. Wat verlangd wordt, is, dat de Volkenbond zijnen plicht zal doen. In den aanhef van het *Pacte* staat o. a., dat, om de samenwerking tusschen de volken te bevorderen en dezen vrede en veiligheid te waarborgen, het van belang is, openlijk internationale betrekkingen te onderhouden, gegrond op de rechtvaardigheid en de eer, en nauwkeurig de voorschriften van het internationale recht op te volgen.

In artikel 11 wordt uitdrukkelijk verklaard, dat elke oorlog of dreiging met oorlog, onverschillig of een der leden van den Bond daarbij rechtstreeks betrokken is, den geheelen Bond aangaat en dat deze de maatregelen moet nemen om den vrede der volken doeltreffend te beschermen. Bovendien heeft elk lid van den Bond het recht de aandacht van diens organen te vestigen op elke omstandigheid, welke nadeelig werkt op de internationale betrekkingen en dien-tengevolge dreigt den vrede te verstoren.

Het is niet moeilijk in te zien, dat hetgeen van de regeering wordt verlangd geheel in overeenstemming is met het *Pacte*. Indien men in het oog houdt, dat het niet gaat om bestrijding van politieke of sociaal-politieke beginselen, maar dat een einde behoort gemaakt te worden aan de misdadige, revolutionaire, gewelddadige actie, die, van Moscou uit, in andere landen, ook in ons land, ook in Nederlandsch-Indië,

gevoerd wordt, begrijpt men, dat van de Regeering niet anders gevraagd wordt dan dat deze er den Volkenbond op wijst, wat diens plicht is. Het worde nogmaals herhaald, er is niet sprake van bestrijding van sociaal-politieke beginselen, maar van uitroeiing eener internationale misdadigheid, die erger is dan zeeroof en slavenhandel. Geheel in overeenstemming met deze zienswijze schreef het *Journal de Genève*, in zijn nummer van 19 October 1929 naar aanleiding van deze actie: De Volkenbond en evenzeer de beschaafde staten kunnen zich niet onttrekken aan de verantwoordelijkheid, die zij op zich laden, indien zij het probleem, waarvoor het nu onthulde oorlogsplan der bolsjewisten hen plaatst, niet onder het oog durven zien.

Zoolang de Volkenbond zijnen plicht verzuimt, ligt het op den weg der Nederlandsche regeering zelfstandig contact te zoeken met andere mogendheden tot wering van de bolsjewistische propaganda. Reeds bestaat er zulk eene samenwerking, in zake het wetenschappelijke onderzoek op geneeskundig en hygiënisch terrein, de handelsbetrekkingen enz., tusschen de regeering van Nederlandsch-Indië en die van Indo-China. Dit is ongetwijfeld van belang. Echter is van veel méér beteekenis, dat aandacht wordt geschonken aan de noodzakelijkheid om te komen tot het vaststellen van éézelfde gedragslijn, welke tegenover de Sovjet-imperialisten behoort te worden gevolgd. Eene innige samenwerking is noodig, om te geraken tot uitwisseling van gegevens, verzameld op eigen gebied, welke kunnen dienen om misdadige plannen der communisten op het terrein van den buurman te voorkomen. Er bestaat reeds lang eene internationale pestbestrijding. Waarom schroomt men déze pest in internationaal verband te onderdrukken?

¹⁾ Men zie b.v.:

S. P. MELGOENOV, De roode terreur in Rusland, Zutphen, W. J. Thieme & Cie, 1928.

MAURICIUS, Au pays des Soviets, Paris, Eugène Figuière, 5e édition.

CAMILLE AYMARD, Bolchévisme ou Fascisme? . . ., Paris, Ernest Flammarion, 1925.

COLONEL A. RÉZANOV, Le travail secret des agents bolchévistes, Paris, Editions Bossard, 1926.

GUSTAVE GAUTHEROT, Le monde communiste, Paris, Editions Spes, 1927.

JOSEPH DOUILLET, Moscou sans voiles, Paris, Editions Spes, 1929.

²⁾ Dit gaf aan de sociaal-democraten aanleiding hunne instemming te betuigen. De *Socialistische Arbeiders Internationale* heeft op haar congres van 1928 eenen ellenlangen oproep tot het „wereldproletariaat” gericht, welke eendeels van te veel zelfingenomenheid en te weinig bescheidenheid getuigt en anderdeels zich onder meer tot de Oostersche volken keert. Hun wordt medegedeeld: „Wij begroeten uwen strijd om bevrijding. Wij begroeten de over-

winning van de nationale revolutie in China op het wereldkapitalisme". Het is ons niet bekend, of de ongelukkigen, die aldus werden begroet, daarvan ooit iets gehoord hebben. Het is te hopen van niet, want de toespraak gelijkt bedenkelijk veel op hoon, al is zij vermoedelijk niet zoo bedoeld.

Het is een bekend verschijnsel, dat de sociaal-democraten van streek geraken, als zij van eene revolutie hooren. Toen in 1917 in Rusland de KERENSKI-revolutie losbarstte, daverde de lucht hier van sociaal-democratische redevoeringen, waarin de verrichtingen van partijgenoot KERENSKI werden verheerlijkt. Echter is er weinig reden om trotsch te wezen op dezen makker. Niettemin meende de heer De ZEEUW op 21 Maart 1930 in de Eerste Kamer, naar aanleiding van eene uitnemende rede van Mr. BRIËT over het bolsjewistisch gevaar, te kunnen verklaren: „... wat hebben de socialisten gedaan? Zij hebben in 1917, bij monde van ALBARDA, met ontroering beschouwd wat er toen in Rusland plaats had. Als ik denk aan de zwarte dagen van 1917, dan denk ik er ook nu nog met ontroering aan wat het beteekende, dat toen eindelijk in één land een daadwerkelijk verzet kwam tegen de macht van oorlog en verderf, die toen over de wereld waarde. Ik zou, wanneer wij weer in dezelfde omstandigheden kwamen, blij zijn, dat KERENSKI tot de daad van de revolutie in Rusland overging." (Handelingen der Staten-Generaal, 1929/30, I bl. 468).

Het is den heer DE ZEEUW blijkbaar niet bekend, dat KERENSKI niets, maar dan ook letterlijk niets, heeft gedaan, wat zou kunnen worden aangemerkt als eene daad van verzet tegen den oorlog. Integendeel, terwijl de bevolking oorlogsmoede, het land uitgeput en het leger uiterst zwak was, heeft hij gedaan, wat hij kon, om te bereiken, dat Rusland in den oorlog zou blijven. Geen middel heeft hij daartoe ongebruikt gelaten; hij heeft de bevolking op het gruwelijkst bedrogen. Tot het voortzetten van den krijg, toen Rusland op het punt stond ineentestorten, is hij o.a. gedreven door de aansporingen van partijgenoot VANDERVELDE (zie diens geschrift: *Trois aspects sur la révolution russe*) en vooral van partijgenoot ALBERT THOMAS. De rol, door laatstgenoemde in deze aangelegenheid gespeeld, is niet benijdenswaard. Maar de Entente heeft zijne diensten niet vergeten; hij is nu directeur van het Internationaal Arbeidsbureau. De gedragingen van KERENSKI en THOMAS vindt men uitvoerig besproken in het voortreffelijk gedocumenteerde werk van MICHAEL SMILG BENARIO, *Von KERENSKI zu LENIN*, Wien, Amalthea-Verlag, 1929. In deel IV der Gedenkschriften van Mr. P. J. TROELSTRA leest men op bl. 118: „Wij troffen in Stockholm onzen Belgischen partijgenoot DE BROUCKÈRE aan. Spoedig verscheen VANDERVELDE met zijn secretaris, HENDRIK DE MAN; zij waren op weg naar Rusland, met het doel, de Russische revolutionairen te kalmeeren en hen weer aan de Entente te binden;...". Over de mentaliteit van THOMAS zie nog a.w., bl. 252. Het is een weinig aanlokkelijk gezelschap voor hen, die recht en gerechtigheid liefhebben en den oorlog haten.

³⁾ Voor vele bewoners van Britsch-Indië is GANDHI een groot man. SEN GUPTA, voorzitter van de commissie van ontvangst van het Nationale Congres van 1928, beweerde b.v. in zijne rede ter verwelkoming van het congres op 29 December van dat jaar, dat Indië nu als leider had den grootsten man van de tegenwoordige menschheid. (W. I. HULL, *India's political crisis*, Oxford University press, 1930, p. 104). Ondertusschen doet de groote man heel veel kwaad. Zeer terecht merkt NORMAN ANGELL op, in *De Telegraaf* van 11 Mei 1930: „Wanneer GANDHI of zijn volgelingen verklaren, dat de Engelschen geen ander recht in Indië hebben dan dat wat Indië hun wil toestaan, en dat, als Indië tot wanorde en chaos vervalt, waardoor tienduizenden in Liverpool en Manchester werkloos worden en kinderen honger lijden, dit een zaak is, die alleen Indië aangaat, dan schijnt niemand de vraag te willen stellen of deze ethica wel gezond is.”

Men kan GANDHI, van wien wel gezegd wordt, dat hij geen geweld wil, verantwoordelijk stellen voor de bloedige onlusten, die na 1929 in Engelsch-Indië aan de orde van den dag zijn. Zijne actie voert onvermijdelijk tot geweld. Zelfs heeft hij zich, blijkens eene correspondentie in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 11 Augustus 1931, Avondblad B, aangesloten bij eene resolutie van de Swaraj-partij, waarin de geest van den moordenaar van eenen commissaris van politie werd verheerlijkt. Eerst sedert kort schijnt hij van deze dwaling teruggekomen.

De geweldlooze is alleen geweldloos, wanneer hem dit voor zijne actie nuttig voorkomt. Verwacht hij van een ander optreden meer voordeel, dan gooit hij het over eenen anderen boeg. Gedurende den wereldoorlog trad hij op als werf-agent ten behoeve van het Engelsche leger. In eene zijner redevoeringen zegt hij o. a.: „Ik verwacht van Kaira en Goejarat niet vijf- of zevenhonderd, maar duizenden recruten... Zonen offeren in den oorlog behoort voor dappere menschen geen oorzaak van lijden maar van vreugde te zijn.” (B. DE LICHT, Een wereldomvattend vraagstuk, Utrecht, Erven J. Bijleveld, (1930) bl. 24.)

In eenen brief, die o. a. is opgenomen in C. F. ANDREWS, *India and the Simon report*, London, George Allen & Unwin Ltd, 1930, voert hij op bladzijde 169 o. a. als verwijt tegen het Engelsche bestuur aan, dat het eene geheele natie (Indië) heeft ontwapend en daardoor ontmand, uit vrees, dat eene gewapende natie het leven van een handvol Engelschen in haar midden zou in gevaar brengen. Zie ook a.w., bl. 135 en 177.

Bij P. J. SCHMIDT, *Het koloniale gevaar*, Amsterdam, N.V. Em. Querido's Uitgevers-Maatschappij, 1931, staat op bladzijde 75 o. a. te lezen:

„Over de door GANDHI aan de „ongehoorzaamheids-campagne” verbonden leuze der „geweldloosheid” wordt in de wereldpers meer onzin geschreven dan over eenig ander onderdeel der non-coöperatie beweging.

...het is in geen geval juist, dat GANDHI de geweldloosheid zóó absoluut opvat, dat hij *elken* vorm van geweld onder *alle* omstandigheden principieel en practisch zou verwerpen.

Herhaaldelijk heeft hij verklaard „*dat het geweld te verkiezen is boven een laf stilzitten met gevouwen handen*”. Of ook: „*dat een strijd, waarin stroomen bloed vloeien, verre te verkiezen is boven onderwerping in slavernij*”.

En op bladzijde 76 vindt men: „GANDHI ziet dus zeer goed in, dat de tactiek der geweldloosheid in geweld kan eindigen, maar hij stelt daarvoor bij voorbaat de regeering aansprakelijk.”

⁴⁾ Cijfers en Feiten, Juli 1930, bl. 318.

⁵⁾ Buitengewoon nummer der Javasche Courant, 16-5-1927, No. 386.

⁶⁾ *Revue des Deux Mondes*, 15 Mai 1930, p. 251 sv. (in een artikel over La politique coloniale et le bolchévisme, p. 241 sv.).

Het is voor zulke politici onplezierig, dat zij door de Sovjet-autoriteiten nog bedot worden op den koop toe. Als voorwaarde voor de hervatting der officiële betrekkingen had de Engelsche regeering gesteld, dat Sovjet-Rusland de bolsjewistische propaganda in Engeland zou staken. Natuurlijk werd dat beloofd. Dit beteekent evenwel niets, want in de eerste plaats verplicht de Marxistische moraal niet tot het houden van zulk eene belofte, maar in de tweede plaats hebben de bolsjewisten nog iets anders achter de hand. De propaganda wordt gevoerd door organen van de Komintern. En daarmee heeft de Russische regeering niets te maken! Zij kan evenmin eene belofte geven voor de Komintern als de Engelsche regeering dit zou kunnen doen voor de IIde Internationale! In November 1929 is dit inderdaad door de Moscouische bladen aan HENDERSON voor de voeten geworpen. Het argument heeft echter geene waarde, want de Komintern kan slechts bestaan, dank zij het geld, dat zij van de Sovjet-regeering ontvangt.

De onbeholpenheid der politiek van het Labour-kabinet trad wel zeer duidelijk aan het licht in de vergadering van het Lagerhuis van 9 December 1929. Op eene vraag van kapitein CROOKSHANK antwoordde minister HENDERSON, dat het verzoek der Dominions om ook deze in te sluiten in het verbod van communistische propaganda, nog het onderwerp van besprekingen uitmaakte tusschen de regeeringen van Groot-Britannië, de Dominions en Sovjet-Rusland. Op de vraag, of de minister niet had toegezegd, dat de Britsche ambassadeur niet naar Moscou zou gaan, alvorens deze zaak geregeld was, volgde het verbijsterende antwoord, dat hij nooit iets van dien aard gezegd had. Het stellen van verdere vragen werd onmogelijk door het kabaal, dat de Labour-leden maakten.

In Frankrijk is het niet veel beter. CAMILLE AYMARD spreekt in zijn boven aangehaalde boek op bladzijde 19 b.v. van eene bolsjewistische bijeenkomst te Parijs, waar ook Berbers en Annamieten aanwezig waren. Daar voerde o. a. VOLINE, de eerste secretaris van het Sovjet-gezantschap te Parijs, het woord. Hij bracht aan de vergaderde menigte de groeten van Moscou over en verzekerde haar, dat de Sovjet-republiek den opstand van de volkeren, die door de Fransche overheersching verdrukt worden, krachtig zou steunen, zooals zij ook gedaan had in China, in Tunis en in Marokko! Eene regeering, die zulke redevoevingen duldt, heeft de grenzen tusschen gastvrijheid en karakterloosheid uitgewischt.

⁷⁾ H. COLIJN, Koloniale vraagstukken van heden en morgen, Amsterdam, N.V. Dagblad en Drukkerij De Standaard, 1928, bl. 26.

⁸⁾ W. I. HULL, a. w., p. 137. Het voorstel werd door VISWANATHA gesteund, als een noodzakelijke stap om te voorkomen „dat de gekleurde rassen door het witte ras in volledige slavernij zouden worden gebracht”. Het werd ook aanbevolen door ANNIE BESANT „as helping to prevent an inter-racial war”. Wat hiermede wordt bedoeld, is niet duidelijk. Vermoedelijk heeft deze dame er bezwaar tegen, dat een oorlog wordt gevoerd tusschen gekleurde rassen onderling. Inderdaad moet dat, zoo mogelijk, voorkomen worden. Waarom echter zulk een krijg, van theosophisch standpunt, afkeurenswaardiger of betreurenswaardiger is dan een oorlog van gekleurde broeders tegen een blank volk, had wel eenige toelichting verdiend.

⁹⁾ Zie het nummer van 29 Juli 1929. In *Het Volk* van 7 October 1929 spreekt S. van „een verdekt opgesteld werktuig van Moskou”.

¹⁰⁾ Zie o. a. *Het Volk* van 1 November 1929.

¹¹⁾ *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 23 December 1928, Ochtendblad E.

De verhouding tusschen Perhimpoean Indonesia en S.D.A.P. is er sindsdien niet beter op geworden. Zoo kon men in *Het Volk* van 19 October 1929 lezen: „dat wat HATTA in een der jongste nummers van „de Socialist” produceert, in een door sociaaldemocraten geredigeerd blad toch wel een hoogst onaangename indruk maakt.

Men leest daar smalend, dat van de sociaal-democraten in Indië „het meerendeel bekleeders zijn van goed betaalde ambten in de koloniale administratie”, waartegenover dan gesteld worden de Indonesische nationalistten, die „goed bezoldigde baantjes weigeren”.

Zou nu toch werkelijk de redactie van „de Socialist” zulke vuilschrijverij tegen partijgenooten maar niet liever aan de kommunistische pers overlaten?”

En het tafellaken wordt geheel doorgesneden in *Het Volk* van 30 April 1931, zooals het volgende stukje bewijst:

„Vies pamflet.

De „Perhimpoean Indonesia” (vereeniging van in Nederland vertoevende Indonesische studenten) heeft, naar aanleiding van de bekrachtiging van het vonnis tegen de P. N. I., een langademigen „Open brief” gepubliceerd, tegen

welks hol geschreeuw en communistische leugenachtigheid, de koele en klare houding der P. N. I.-leiders, die in Indonesië praktische politiek moeten voeren, gunstig afsteekt. Er bestaat dan ook voor ons geenerlei aanleiding, om aan dit verwarde geschrijf, waarin èn de sociaal-democratie èn de vakbeweging op waarlijk smerige wijze belasterd worden, ook maar eenige aandacht te schenken. Hopelijk zullen de voormalige P. N. I.-leiders, die thans een nieuwe partij voorbereiden, zich verre weten te houden van deze en vele invloeden, die niet aan het belang van de Indonesische volksmassa's, doch slechts aan de politieke machinaties van Moscou dienstbaar zijn."

Naar aanleiding van het stukje uit *Het Volk* van 19 October 1929 mogen wij ons wel eene opmerking veroorloven. Wat HATTA gedaan heeft, ligt toch geheel in de sociaal-democratische lijn. Het was Mr. TROELSTRA, die schreef (Van leed en strijd, bl. 118): „De ambtenaren in openbaren dienst, die voor weinig arbeid vette tractementen en rijke pensioenen genieten, waar heel het volk voor moet zwoegen, ontleenen hun luiheidsmonopolie meer direct aan den bourgeoisie-staat." Dät geschrijf is van nog heel wat minder allooi dan de opmerkingen van den heer HATTA.

¹²⁾ Zie het Verslag van de Commissie voor het onderzoek naar de oorzaken van de zich in de maand November 1926 in verscheidene gedeelten van de residentie Bantam voorgedaan hebbende ongeregelheden, ingesteld bij het Gouvernements-besluit van 26 Januari 1927, No. 1 x, bl. 17 vlg.

¹³⁾ Zie over deze vereeniging: J. TH. PETRUS BLUMBERGER, De nationalistische beweging in Nederlandsch-Indië, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink en Zoon N.V., 1931, bl. 90 vlg. en 339 vlg.

¹⁴⁾ G. GAUTHEROT, Le bolchévisme aux colonies, Paris, Libraire de la Revue Française, 1930, p. 193.

¹⁵⁾ Zie het Rapport van de Commissie van Onderzoek betreffende de onlusten ter Sumatra's westkust, deel I, bl. 138.

¹⁶⁾ CAMILLE AYMARD, a.w., p. 11.

¹⁷⁾ J. TH. PETRUS BLUMBERGER, De communistische beweging in Nederlandsch-Indië, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon, 1928, bl. 47, 57, 73.

Zie ook Verslag van bestuur en staat van Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao 1927, I, Bijlage B, bl. 12 vlg.

¹⁸⁾ *Het Volk* van 8 December 1927.

¹⁹⁾ *Het Volk* van 18 Maart 1930.

²⁰⁾ *Het Volk* van 3 Juni 1930.

²¹⁾ *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 7 November 1929, Avondbl. C.

MAC DONALD heeft het aangedurfd, wereldkundig te maken, dat de verklaring noodzakelijk was om eene betere atmosfeer(!) te scheppen en vertrouwen te wekken tegen den tijd der publicatie van het rapport der commissie-SIMON. Echter heeft zelfs hij thans wellicht begrepen, geleerd door al, wat sedert in Britsch-Indië is geschied, dat ook op koloniaal gebied de Labour-politiek eene mislukking is.

Het zou echter onjuist zijn, te meenen, dat het kabinet in het geheel niets heeft tot stand gebracht. Minister LANSBURY heeft in Hyde-Park eene gemengde badgelegenheid in het leven geroepen en, alsof deze prestatie voor een menschenleven nog niet genoeg was, thans heeft hij vergunning verleend om in sommige parken tot middernacht te dansen. *Het Volk* van 9 Juli 1931 vermeldt dan ook met rechtmatigen trots, dat hij „de man der gemengde baden en parkdancings" is. Aan de positie van het verdrukte proletariaat valt nu nagenoeg niets meer te verbeteren.

²²⁾ De sociaal-democraten zijn vlug in het veroordeelen. Dat hebben ook andere Ministers van Koloniën moeten ondervinden. Toen in 1925 minister WELTER als zoodanig was opgetreden, is *Het Volk* bij den heer CRAMER in-

lichtingen gaan vragen over dien bewindsman. De redactie kreeg het volgende te hooren: Hij is „nourri dans le sérail”, is in Indië geboren en getogen en kent het land uitnemend. Waarmee ik niet wil zeggen, dat hij eenig idee heeft van wat onder de inlandsche bevolking leeft, wat haar gerechtvaardigde verlangens zijn. De heer WELTER is altijd ambtenaar geweest — is door en door bureaukraat. Maar hij is een zeer bekwaam bureaukraat. Eigenlijk is daarmee alles gezegd, wat er van den nieuwen minister gezegd kan worden. Politiek is hij van heel weinig beteekenis. Van de groote gedachtenstromingen in de wereld weet hij niets.” Aldus kan men lezen in *Het Volk* van 8 Augustus 1925.

²³⁾ Handelingen van den Volksraad, zittingsjaar 1928/29, bl. 201.

²⁴⁾ Handelingen der Staten-Generaal, 1929/30, II bl. 1357.

²⁵⁾ Deze waarheid is in 1929 bij de staking aan de Zinkwitfabriek te Maas-tricht door de hoogste politie-autoriteiten aldaar jammerlijk miskend. Hun gebrek aan ruggegraat heeft geleid tot de betreuenswaardige gebeurtenissen van 16 October van dat jaar en hunne houding is des te afkeurenswaardiger, omdat zij uitdrukkelijk waren gewaarschuwd voor de gevolgen van hunne gedragingen.

In dit verband moge ook worden verwezen naar de volgende woorden van Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER: „Eindelijk, het Staatsgebouw zou niet zóó geweldig geteisterd zijn, ook niet na een hevigen buitenlandschen schok, indien men, in December 1829, in Augustus 1830, van eene liberale staatkunde en van de hieraan verbonden toegeeflijkheid en schroomvalligheid teruggekomen was.” Zie zijne Bijdrage ter beantwoording van de vraag: Welke behoort de betrekking van België tot Holland te zijn? in *Antirevolutionaire Staatkunde*, Driemaandelijksch orgaan, 1930, bl. 148.

²⁶⁾ Zie de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 Februari 1930, Ochtendbl. B.

Blijkens een telegram van 3 Juli 1930 heeft de Pruisische regeering eene verordening uitgevaardigd, waarbij aan de ambtenaren kort en goed verboden wordt lid te zijn van de nationaal-socialistische en van de communistische partij, omdat beider doel de gewelddadige omverwerping van de bestaande staatsorde is.

²⁷⁾ In April 1930 verschenen berichten in de bladen, waar uit kon worden afgeleid, dat in de mijnstreek ongerustheid zich van de bevolking meester maakte en in sommige kringen een streven naar eigen richting opkwam.

Enkele maanden later is duidelijk geworden, dat de Finsche bevolking de slappe houding van de regeering tegenover de communisten moede was. Zij is zich zelve gaan helpen. Langs onregelmatigen weg heeft zij zich ontdaan van een aantal ongewenschte elementen. Het plichtsverzuim der regeering heeft daar de Lappo-beweging in het aanzijn geroepen.

²⁸⁾ Handelingen der Staten-Generaal, 1927/28, II bl. 639.

Later heeft de geachte spreker gezwegen, toen zijne partijgenooten in binnen- en buitenland verlangden, dat de Volkenbond zich zou bemoeien met zuiver inwendige aangelegenheden van Oostenrijk.

IN MEMORIAM Dr. NOLENS.

Er is niemand, die betwijfelt dat het overlijden van Dr. NOLENS eene gebeurtenis is van gewicht en een verlies voor ons land. Ook in dit tijdschrift mag een woord van hulde aan zijne nagedachtenis niet ontbreken.

Drager van zijn geloofsbeginself, goed Vaderlander, parlementaire kracht van den eersten rang, heeft hij vele jaren op zijn post gestaan, en grooten invloed uitgeoefend. Oppervlakkig beschouwende zou men kunnen meenen, dat die invloed vanzelf voortvloeide uit de omstandigheid, dat hij de leider was van de talrijkste groep in het Parlement.

Natuurlijk was dit een belangrijke factor, maar die zou niet tot zijn recht hebben kunnen komen zonder de zeer bijzondere gaven, die hem eigen waren.

Sommigen hielden hem voor koel en berekenend; berekenend, lettende op de gevolgen van zijne houding, was hij wel, maar koel was hij niet. Er was in hem een inwendige gloed, die niet altijd verborgen bleef.

De parlementaire atmosfeer reageerde op hem, en hij op haar. Altijd op zijn post, was hij een gevoelige thermometer voor alles, wat er omging. Krachtens zijne Roomsche-Katholieke geloofsovertuiging wenschte hij de eenheid der Roomsche-Katholieke Staatspartij en hij bevorderde die naar vermogen. Maar die partij bevat vele elementen, die niet van nature geneigd zijn tot eenstemmigheid in alle zaken. Dr. NOLENS was ook tacticus, en terwijl hij dikwijls energiek aan de eenheid vasthield, waren er ook oogenblikken, waarop men, nauwkeurig oplettende, hem den teugel zag vieren, doch steeds zóó, dat, in het algemeen gesproken, de eenheid van de partij bleef bewaard.

Nu God hem heeft weggenomen, vraagt men zich af, wat daarvan juist in dit opzicht de gevolgen zullen zijn. Het is hier niet de plaats om zich daarin te verdiepen. Hij zelf zou met een woord ontleend aan THOMAS VAN AQUINO, voor wien hij eene bijzondere voorliefde had,

zeggen: „Mundus regitur confusione hominum et sapientia Dei”¹⁾.

Een leidend staatsman van zoo groote beteekenis is nooit Minister geweest. Hij wenschte het niet. Was het een gevoel, dat in ons land een Roomsch-Katholiek priester, wiens qualiteit als priester hem overal bijblijft, niet Minister moet zijn? Of besepte hij voor het parlementaire leven bijzonderen aanleg te hebben?

De laatste overweging zou allicht voldoende geweest zijn, want zijne parlementaire gaven waren zeer groot, zoo groot, dat reeds uit dien hoofde zijn verscheiden eene leegte laat in het Parlement. Niet door bijzondere redenaarsgaven. Niet door den vorm, niet door de voordracht, slechts door den inhoud maakten zijne redevoeringen indruk. Maar doordat hij steeds zijne zorg wijdde aan eene juiste verhouding tusschen Regeering en Parlement, namelijk wederzijdsch contact en overleg, met behoud van ieders verantwoordelijkheid. Ministers, ook geestverwante Ministers, moesten begrijpen, dat zij verantwoordelijk waren, en de Kamer duidelijk inlichten. En de Kamer moest ook zich van hare verantwoordelijkheid bewust zijn, en eenerzijds de Ministers niet blindelings volgen, anderzijds geene ijdele besluiten nemen, waartoe zij, bij het veelvuldig voorstellen van moties, maar al te dikwijls in de gelegenheid is. Er moest veel gebeuren eer eene motie van orde genade vond in de oogen van Dr. NOLENS!

Was hij voorstander van de rechtsche coalitie? Ik zou meenen, dat hij die wenschte, maar niet onvoorwaardelijk; zijn eerste zorg was de R.K. Staatspartij, waarvan hij de parlementaire leider was, bijeen te houden. Ik zou geneigd zijn te zeggen, dat hij eene zelfstandige politiek wenschte te voeren, daarbij rekening houdende met de zeer gemengde bevolking van ons land, zich ook, doch slechts voor de uiterste noodzaak, samenwerking voorbehoudende met de socialisten, maar dat hij verre de voorkeur gaf aan samenwerking met de groepen van rechts.

En uit zijne opvatting omtrent de verhouding van Regeering tot Parlement vloeyde, dunkt mij, voort, dat hij overleg begeerde omtrent de voornaamste punten van Regeeringsbeleid tusschen de Regeering en de meerderheid, die haar moest steunen, en dat hij ook de maatregelen van sociale wetgeving, die hij altijd sterk heeft bevorderd, wenschte te zien genomen op den grondslag van Christelijke be-

¹⁾ De wereld wordt bestuurd door de verwarring der menschen en de wijsheid Gods.

ginselen. En inzake ontwapening hield hij zich aan het woord van den Paus BENEDICTUS XV: wederkeeringe en gelijktijdige vermindering van bewapening.

De min of meer losse band, die thans nog tusschen de partijen ter rechterzijde onderling en tusschen die partijen en de Regeering bestaat, kan hem dan ook niet bevredigd hebben.

Veel zal van de toekomst van ons land en voor het parlementarisme bij ons afhangen van de vraag of, ook zonder NOLENS, een gezond partijleven in de Roomsche-Katholieke Staatspartij bestendig zal blijven. Velen zijn geneigd op het partijleven af te geven, maar het parlementarisme kan niet op individualisme gebouwd zijn. Onmisbaar zijn partijen onder goede leiding, en die aan anderen geen onrecht aandoen.

Het heengaan van Dr. NOLENS is, te meer in de hoogst ernstige tijden, die de gansche wereld beleeft, voor ons land een ernstig verlies.

Zij de eeuwige vrede in Christus zijn deel.

HEEMSKERK.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

Binnenkort zal in den Raad onzer gemeente het schouwburgvraagstuk aan de orde worden gesteld.

De voor de bestudeering van dit vraagstuk ingestelde commissie acht het wenschelijk, dat de bestaande kleine schouwburg vervangen wordt door een grooter gebouw, dat meer dan het tegenwoordige beantwoordt aan de eischen des tijds. De commissie wil echter geen gemeentelijke bouw en exploitatie, doch stelt voor dat deze zaak door een — op initiatief der gemeente op te richten — naamlooze vennootschap zal worden ter hand genomen.

Uit een door de commissie ingesteld onderzoek is gebleken, dat men van particuliere zijde voorloopig reeds bereid is voor ongeveer f 75.000.— deel te nemen aan het stichtingskapitaal, mits de gemeente een jaarlijksche rente van drie procent garandeert. Bij voortgezette propaganda zal dit bedrag vermoedelijk wel tot f 125.000.— kunnen worden opgevoerd. De rest van het bouwkapitaal, dat geraamd wordt op een totaalbedrag van f 500.000.— zal, volgens het voorstel der commissie, door de gemeente onder hypothecair verband op het nieuwe gebouw moeten worden verstrekt. Een ontwerp-exploitatierkening is nog niet aan den Raad overgelegd.

Gaarne zou ik van U advies ontvangen omtrent ons standpunt ten opzichte van dit voorstel.

ANTWOORD:

Het spreekt vanzelf, dat wij niet in staat zijn een oordeel uit te spreken over de technische zijde dezer zaak (b.v. over de vraag of het bouwen van een nieuwen schouwburg dan wel het restaureeren van de bestaande de voorkeur verdient), noch over de financieele zijde, aangezien ons ontbreken de daartoe onmisbare financieele gegevens en de noodige technische en plaatselijke bekendheid. Doch wel is het mogelijk iets te zeggen omtrent de principieele politieke vraag inzake het bevorderen van schouwburgbouw en schouwburgvertooningen van overheidswege.

En dan mag vooropgesteld, dat het rapport der commissie een gunstigen indruk maakt, in zoover het den bouw en de exploitatie van een schouwburg van gemeentewege ontraadt en in plaats daarvan bouw en exploitatie door een naamlooze vennootschap aanbeveelt, zij het ook, dat de gemeente tot dien particulieren bouw een eersten stoot zal moeten geven, en door credietverleening en rentegarantie hem mogelijk zal moeten maken. Wij, antirevolutionairen, hechten immers sterk aan het particulier initiatief als waarborg tegen het toenemend streven naar staats-socialisme en machtsconcentratie bij de dragers van het overheidsgezag.

Intusschen blijft echter de vraag bestaan, of deze voorrang van het particulier initiatief de zaak zoo aannemelijk maakt, dat men onzerzijds medewerking zou kunnen verleenen aan het verstrekken van een belangrijk deel van het bouwkapitaal van gemeentewege en van gemeentelijken waarborg voor rentebetaling over de rest van het bouwkapitaal. En op die vraag willen we reeds aanstonds antwoorden, dat o. i. tegen het voorstel der commissie overwegend bezwaar bestaat, inzoover de bedoelde gemeentelijke steun strekken zou ter bevordering van tooneel-vertooningen.

Dit bezwaar houdt in dit geval — nu uitdrukkelijk aan het particulier initiatief voorrang wordt verleend — geen verband met onze opvatting van de overheidstaak. Het kan o. i. ook naar a. r. beschouwing in bepaalde omstandigheden tot de roeping van de Overheid gerekend worden door het verleenen van subsidiën of andersoortige ondersteuning de kunst aan te moedigen en te bevorderen. In dit opzicht gaan we accoord met de formuleering van de overheidstaak ten deze in het rapport van de Rijkscommissie voor de Dramatische Kunst, uitgebracht in Juni 1919, welke commissie de Overheid geroepen achtte „niet meer maar ook niet minder te doen, dan de algemeene levensvoorwaarden te scheppen, waaronder zich de wezenlijke factoren van het maatschappelijk leven kunnen ontplooien en tot eigen krachtsontwikkeling geraken”, terwijl wij zelfs tot op zekere hoogte onderschrijven hetgeen de commissie daarnevens als tweede beginsel aannam n. l. „dat de kunst en als zoodanig ook de Dramatische kunst, zulk een wezenlijke factor voor het menschelijk leven in de maatschappij vormt”. „Met de wetenschap staat zij” (de kunst); aldus vervolgt dit rapport, „wat de hoofdzaak betreft, op één lijn. Evenals de wetenschap en meer andere factoren is de kunst een zelfstandig, in zich zelf gerechtvaardigd en voor een beschaafd en bloeiend volksleven onmisbaar element”.

Doch niet juist achten wij de conclusie, die de commissie hieruit trekt, als zou n. l. de kunst — dus ook de dramatische kunst — dientengevolge „het onbetwistbaar recht” hebben, „om van haar (de Overheid) te vragen haar de levensvoorwaarden te verschaffen, om de haar inwonende kracht te ontvouwen”, voorzoover zij uit zichzelf daartoe niet bij machte is. Want de strekking van deze uitspraak is klaarblijkelijk om staande te

houden, dat de dramatische kunst recht, zij het ook geen recht in formeelen zin, kan doen gelden op overheidssubsidie. En dit meenen wij te moeten betwisten.

In de bovenaangehaalde omschrijving van de overheidsroeping toch is niet sprake van „levensvoorwaarden” zonder meer, doch van „algemeene levensvoorwaarden”. Tusschen beide bestaat groot onderscheid. Algemeene levensvoorwaarden zijn die, waaraan tot opbloei van het volksgeheel moet worden voldaan. Zoo b.v. een behoorlijke zorg voor de handhaving van de openbare orde en het voorkomen, dat door winstbejag of nalatigheid van de eene volksgroep het leven, de gezondheid of het geestelijk en zedelijk bestaan van de andere volksgroep wordt onmogelijk gemaakt.

Ook kan wel eens uit de roeping van de Overheid om de algemeene levensvoorwaarden te waarborgen de plicht voortspruiten om in bepaalde gevallen te verschaffen hetgeen noodig is om aan de in die gevallen geldende levensvoorwaarden te voldoen. Men denke b.v. aan het subsidieeren van het onderwijs, het verschaffen van steun aan bepaalde noodlijdende industrieën of het verstrekken van steun aan armen, in wier noodzakelijk onderhoud niet van particuliere of kerkelijke zijde wordt voorzien.

Doch flagrant onjuist lijkt het ons om uit dien algemeenen overheidsplicht af te leiden een recht, hetzij van individuen of van wetenschap, kunst of andere belangrijke factoren in het maatschappelijk leven, om van de Overheid te eischen wat zij noodig hebben voor haar bestaan. Een dergelijke redeneering legt een verantwoordelijkheid op de Overheid, die zij niet behoort te dragen. En zij ontnemt aan individuen en gemeenschapskringen den stimulans tot zelfstandigheid en leert hen te steunen op de door middel van het belastinggeld gevulde overheidskas.

Naar onze meening hebben noch de individuen, noch wetenschap of kunst als zoodanig recht om van de Overheid de middelen voor hun bestaan (want deze bedoelt men wanneer men hier spreekt over „levensvoorwaarden”) te eischen, ook al voegt men aan dezen eisch de beperking toe: voorzoover ze zelve niet in staat zijn zich die bestaansmiddelen te verschaffen. Doch wel hebben zij recht op een zoodanige bejegening van de zijde van de Overheid, dat niet, ten gerieve van het eene individu of het eene belang, het andere van zijn levensbestaan wordt beroofd, noch door een overdreven overheidszorg ten bate van het eene belang andere volksbelangen in verdrukking komen.

Het *algemeen* volkswelzijn moet voor de Overheid bij de vervulling van hare principieele roeping richtsnoer zijn, niet de wenschen of verlangens van bepaalde individuen of bepaalde volksgroepen. En wanneer we de zaak aldus stellen, dan kan de conclusie in bepaalde omstandigheden wellicht zijn, dat sommige takken van wetenschap en kunst door de Overheid behooren te worden gesteund. Doch die conclusie beteekent nog iets anders dan het in principe toekennen van een recht aan die levensuitingen

om van de Overheid te eischen wat zij voor hunne ontplooiing noodig hebben.

Men moet dus o. i. bij het beoordeelen van de vraag, of de kunst in het algemeen en de dramatische kunst in het bijzonder voor overheids-subsidie (c.q. credietverleening) in aanmerking behoort te komen, niet uitsluitend letten op hetgeen noodig is in het belang van de ontwikkeling der kunst, doch op hetgeen noodig is in het welzijn der *gansche* bevolking. En daarbij dient men niet eenzijdig acht te slaan op de beteekenis der kunst uit het oogpunt van beschaving en volksontwikkeling, doch niet minder ook op het geestelijk en zedelijk welzijn der bevolking, op de economische draagkracht en, in verband daarmee, ook op de vraag, of niet door subsidieverleening aan de kunst op bepaalde volksgroepen te zware lasten zouden worden gelegd.

Dat een hoogstaande kunstbeoefening niet alleen een symptoom is van de volksbeschaving, doch omgekeerd ook de cultureele ontwikkeling der bevolking bevorderen kan, zal wel door niemand, die tot oordeelen bevoegd is, worden ontkend. En op dien grond kan er in bepaalde omstandigheden voor de Overheid aanleiding zijn om sommige kunstuitingen rechtstreeks door subsidieverleeningen of zijdelings door het beschikbaar stellen van localiteiten, het stichten van musea, het uitloven van premies, het doen uitvoeren van bepaalde werken e. d., te steunen. Doch het zwaar tegen die steunverleening, althans voorzoover daarmee belasting-gelden gemoeid zijn, is al dadelijk gelegen in de groote mate van onzekerheid betreffende de vraag wat goede kunst is en wat niet. Schier nergens heerscht een zoo groot verschil van opvatting dan juist op het terrein der *aesthetica*. Wat de een als kunst beschouwt, noemt de ander knoeierij. Wat in vroeger tijden uit artistiek oogpunt nauwelijks meetelde, waardeert men thans als de ware kunst, terwijl wellicht straks aan veel van hetgeen nu geroemd wordt alle kunstwaarde wordt ontzegd. En nergens speelt protectie of achteruitstelling om bijkomstige redenen en vleierij en n-praterij zoozeer een rol als juist op het terrein der kunst. Dit vertroebelt de waardeering en ontnemt ons een objectieven maatstaf bij het vormen van ons oordeel.

Die groote onzekerheid maakt het voor de Overheid plicht de *uiterste* behoedzaamheid te betrachten, wanneer zij uit de schatkist gelden ten bate van bepaalde kunstuitingen beschikbaar stelt, aangezien zij daardoor een groot deel harer ingezetenen, die van die kunstuitingen, om welke redenen ook, niets moeten hebben, tot medebetalen dwingt. Zoo ergens bestaat juist ten aanzien van de kunst aanleiding om allen nadruk te leggen op het beginsel van voorrang van het particulier initiatief en krachtens dat beginsel de financiële lasten te laten rusten op degenen, die in die kunstuitingen belang stellen.

En dit alles geldt met nog meer klem wat betreft de dramatische kunst. Hier heeft men niet slechts te doen met sterk uiteenlopende opvattingen

nopens de aesthetische waarde, doch hier ontmoet men ook een zeer groot deel der bevolking, dat deze kunstuitingen uit zedelijke overwegingen mijdt. Wanneer de Overheid dezen kunstvorm financieel steunt, dwingt zij indirect niet slechts aesthetisch-bezwaarden tot medebetalen, doch ook zedelijk-bezwaarden, die principieel bezwaar hebben om ook maar door één penning de dramatische kunst te bevorderen.

Nu beweren wij natuurlijk niet, dat de Overheid nimmer over eenig belastinggeld beschikken mag, indien zij weet dat een deel der onderdanen tegen de zaak, waarvoor die gelden bestemd worden, principieel bezwaar heeft. Ware dit zoo, dan zou niet de Overheid doch de onderdaan in den staat de teugels in handen hebben. Doch zeker mag de Overheid dergelijke bezwaren niet achteloos voorbijgaan. En vooral niet waar de bezwaren ernstig zijn en — gelijk hier — ook buiten de kringen der kerkelijk medelevendens onomwonden werden erkend. Wij mogen daarbij wel herinneren aan het boek over de dramatische kunst van Mevr. H. ROLAND HOLST—VAN DER SCHALK, waarin deze toch allerminst puriteinsche schrijfster o. m. het volgende opmerkte:

„Zoo beweegt verreweg het grootste deel van het moderne tooneel zich op een peil, waar geen sprake meer is van aesthetische en ethische waarden, maar enkel van verstrooming, dat is het ontvluchten van eigen levensleegte, grove sensatiezucht en sexueele prikkeling. Het tooneel der laatste honderd jaar is niet Hugo en de Musset, niet Dumas en Augier, niet Hebbel en Grillparzer, niet Shaw en Wilde, niet Ibsen en Strindberg, niet Maeterlinck en d'Annunzio, niet Hoffmansthal en Rostand. Het is of het geeft den ernst, de poëzie, den hartstocht, de waarheidsliefde, de schittering, den subtielen geest dezer schrijvers slechts bij uitzondering onvermengd. Vaker geeft het *iets* van dit alles, aangelengd met zooveel banale sentimentaliteit, grofheid, vulgariteit of perversiteit als hun concepties en inventies geschikt maakt, om door het groote publiek genoten te worden. Het geeft de vervlakkig van hun verhevenheid, de verwatering van hun ontroering, de verleugening van hun streven naar oprechtheid. Het verandert elk korreltje goud dat zij opgroeven uit de schachten van het leven in waardeloos metaal en verkeert elken druppel elixer, dien zij puurden uit zijne vlooden, in boosaardig vergift. Waar zij een beroep deden op de fantasie, het meegevoel en het zedelijk oordeel der toeschouwers, stelt het met vaak waarlijk duivelsche listigheid en kunstvaardigheid in de plaats daarvan de speculatie op de vooroordeelen, de sentimentaliteit en de oppervlakkigheid van het publiek.

Nog eenige treden dieper dalend dan dáár, waar deze verderfelijke mengsels den schouwburgbezoekers worden voorgezet, komen wij in de sfeer, waar de huichelarij plaats maakt voor cynisme en ook de schijn van het betere wordt versmaad. Hier heerscht de „schlager”, het kas- of successtuk. Onverschillig tot welk genre het behoort, dat

van het blijspel, de klucht, de salonkomedie, de operette, de revue of de opéra bouffe — zijn wezen is het prikkelen van lage gevoelens en grove lusten, het vleien van de ploertigheid en het aanwakkeren van de verdorvenheid.

Reeds voor drie kwart eeuw heeft een groot dramatisch kunstenaar, een der weinige synthetische genieën van den modernen tijd, de ontarding van het tooneel doorzien en de gevolgen zijner overweldiging door de macht van het kapitaal met felle, niets ontziende verontwaardiging gekenschetst. „Onze moderne tooneelkunst” — aldus Richard Wagner in zijn in 1847 verschenen geschrift „De Kunst en de Revolutie” — „is de vleeschwording van den heerschenden geest in ons openbare leven. Zij drukt dien geest uit en verspreidt hem dag aan dag, zooals geen andere kunst dat ooit deed; immers zij bereidt haar feesten avond aan avond in bijna alle steden van Europa... Haar werkelijk wezen is de industrie, haar zedelijk doel winst maken, haar aesthetisch voorwendsel verstrooiing voor menschen die zich vervelen... Haar voedend sap krijgt zij uit het hart onzer moderne wereld, zij ontleent een bevalligheid zonder ziel aan de levenlooze overblijfsels eener middeleeuwsche ridderlijke konventie en verwaardigt zich van daar af te dalen tot de onderste lagen van het proletariaat, ontzenuwd, ontzedelijkend, ontmenschend overal waar het gif van haar sap zich verspreidt”.

Nu wijst men er tegenover dergelijke bezwaren gewoonlijk op, dat de bedoeling van den overheidssteun juist is de opvoering van de betere tooneelstukken mogelijk te maken en op die wijze de ware kunst te bevorderen. Voorts kan de Overheid met de ethische bezwaren rekening houden door bij de keuze van de met haar steun op te voeren stukken een zedelijken maatstaf aan te leggen. Zoo stelde de bovengenoemde staatscommissie voorwaarden inzake openbare orde en goede zeden, die zij als volgt omschreef:

„In geen geval kan voor subsidie in aanmerking komen tooneelkunst, die de ethische grondslagen van ons volksleven ondermijndt. Derhalve behoort niet te worden gesubsidieerd:

a. de opvoering van tooneelstukken, welke rechtstreeks of zijdelings tot ongehoorzaamheid aan de wet of het openbaar gezag aanzetten;

b. de opvoering van tooneelstukken, welke hetzij in hun geheel, hetzij in onderdeelen de zedelijke grondslagen, waarop onze maatschappij steunt, aantasten;

alsmede een wijze van tooneelopvoering, die zinnenprikkelend op den toeschouwer werkt;

c. de opvoering van tooneelstukken, welke door de wijze waarop daarin godsdienstige vraagstukken worden behandeld, of welke door afzonderlijke uitingen, kwetsend zijn voor het godsdienstig gevoel”. En zeker zou een strenge toepassing dezer voorwaarden de overheids-

subsidie voor ons veel aannemelijker maken. Doch zullen ze streng worden toegepast?

De practijk van de tooneelcensuur geeft ten dien aanzien weinig waarborg.

Het toezicht, dat de Burgemeester, krachtens art. 221 (vroeger 188) der Gemeentewet op het tooneel oefent, wordt in het algemeen vrij slap uitgeoefend, terwijl toch ook dit artikel voor het aanleggen van een strengen maatstaf alle vrijheid laat. En het is niet te verwachten, dat van de toepassing van voorwaarden bij subsidieverleening in den geest als bovenomschreven, welke toepassing toch waarschijnlijk voor een goed deel in handen zal zijn van personen, die onbeteugelde vrijheid der kunstuitingen als een van de hoogste maatschappelijke goederen beschouwen, heel veel meer zal terecht komen.

Trouwens, een strenge censuur zou de overheidshulp voor de tooneelgezelschappen onaanvaardbaar maken, wijl het levensbestaan dier gezelschappen in den regel voor een belangrijk deel afhankelijk is van het opvoeren van stukken, die uit zedelijk oogpunt van bedenkelijk gehalte zijn.

Naar onze overtuiging zal overheidssteun bitter weinig kunnen uitrichten ter verhooging van het aesthetisch en zedelijk peil van het tooneel. In een enkel geval mag misschien eens een goed stuk door toedoen van de Overheid worden opgevoerd. Doch wat heeft dit te beteekenen tegenover den neerdrukkenden invloed van cabaret, revue en vooral van de bioscoop, die op het terrein der vermakelijkheden het tooneel al meer overvleugelen, die zich meer bij een weinig verheven smaak en bij de financiële draagkracht van het grootte publiek weten aan te passen en die ook het tooneel uit levensbehoud dwingen dit te doen.

En ook met betrekking tot de Zondagsrust zal in het algemeen zeer weinig door middel van overheidssubsidie zijn te bereiken. Want practisch kan geen overheidssubsidie groot genoeg zijn om op te wegen tegen den drang van een genotzuchtig publiek en van het economisch voordeel der Zondagsvoorstellingen.

Daarom is het o. i. ongewenscht dat de Overheid door subsidieverleening mede de verantwoordelijkheid aanvaardt voor de geste der tooneelgezelschappen.

Voorts valt ook te wijzen op de economische omstandigheden. Is er reeds op bovengenoemde gronden tēgen overheidssubsidie overwegend bezwaar, dit bezwaar wordt nog sterker geaccentueerd door het feit, dat er in den tegenwoordigen crisistijd zoovelen gebukt gaan onder den druk der belastingen. Het gaat o. i. niet aan om ten koste van de belastingbetalers, waaronder er velen zijn, die nimmer de schouwburg om principele, financiële of welke andere redenen ook, bezoeken, in dezen tijd nieuwe lasten op te leggen ten behoeve van kunstuitingen, waarvan verreweg voor het grootste deel de beteekenis niet boven gewoon publiek vermaak uitstijgt.

Nu strekt het voorstel van het rapport der raadscommissie niet tot subsidieverleening aan tooneelgezelschappen, doch tot het verplaatsen en vergrooten van den schouwburg met gemeentesteun door middel van een geldleening en garantie.

Toch zal de gemeente — vreezen wij — wanneer men het voorstel aanvaardt zooals het daar ligt, straks voor financieele consequenties komen te staan, die voor ons niet aanvaardbaar zijn. Verreweg het grootste deel van het risico van de exploitatie van het gebouw zal op de gemeente moeten rusten. Zij zal de aandeelhouders 3 pCt over hun aandelen moeten garandeeren en voorts nog een bouwkapitaal van 375 mille moeten verstrekken, waarvan de door haar te ontvangen rente zeker wel niet veel hooger dan 3 pCt zal zijn en waarvoor de zakelijke zekerheid in verband met de geringe handelswaarde van een schouwburggebouw in een betrekkelijk kleine gemeente, uiteraard vrij problematisch is. Ons dunkt, hierin ligt een zeer belangrijke financieele steun van de gemeente ten bate van de dramatische kunst.

En ingeval de exploitatie van het gebouw mocht tegenvallen zal de gemeente, hetzij door verdere steunverleening, hetzij door het toestaan van grootere vrijheid ten aanzien van het opvoeren van stukken, die het groote publiek trekken, een verantwoordelijkheid op zich moeten nemen, die o. i. niet door haar mag worden aanvaard.

Naar het ons voorkomt moet dit voorstel beschouwd worden als een poging om met financieelen bijstand der Overheid de schouwburgbezoekers aan een betere localiteit te helpen. En dit ligt o. i. niet op den weg van de Overheid.

Wie den schouwburg bezoek geeft daardoor blijk van zekere draagkracht. En o. i. is het allerminst onredelijk om van de tooneelliefhebbers te verwachten, dat zij de financieele kosten verbonden aan het houden der tooneelvertooningen in vollen omvang dragen. Het gaat niet aan, die lasten via de gemeentekas af te wentelen op de schouders dergenen, die om welke reden ook, de schouwburg mijden en die, voorzoover ze dit om principieele redenen doen, veelal uit eigen beurs zonder eenigen overheidssteun de kosten van Kerk, zending, evangelisatie en kerkelijke armenzorg moeten dragen, om nog maar te zwijgen van de lasten, die het bijzonder voorbereidend lager, middelbaar en hooger onderwijs aan velen oplegt.

Slechts in tweeërlei opzicht zou er, naar onze meening, voor de Overheid aanleiding kunnen zijn in financieel opzicht iets ten bate van schouwburg of tooneel te doen n.l.:

1e. indien blijkt, dat bij schouwburgbouw door de belanghebbenden voldaan wordt aan bijzondere eischen, die door het gemeentebestuur uit stedenbouwkundig oogpunt (b.v. bijzondere verfraaiing van het uiterlijk aanzien van het gebouw) of uit het oogpunt van het verkeer gesteld worden (b.v. het plaatsn van het gebouw op zekeren afstand van den rooilijn).

2e. indien de gemeente gemakkelijksbelasting heft. Alsdan zou hetzij door geheele of gedeeltelijke ontheffing van deze belasting (c.q. restitutie van de opbrengst van deze belasting in den vorm van subsidie) de opvoering van bepaalde algemeen erkende en ook uit zedelijk en maatschappelijk oogpunt gunstig beoordeelde kunstwerken kunnen worden gesteund.

Intusschen reikt het voorstel van de commissie veel verder en wij zouden dan ook niet willen adviseeren aan dit voorstel steun te verleenen.

N.

2. VRAAG:

In onze gemeente doet zich een bijzonder geval voor, dat ik als een novum zie.

De zaak is dat, zooals overal, nogal werkloosheid heerscht in onze gemeente. Vooral in de maanden welke voorbij zijn. De gemeente heeft 1000 weken laten werken in ploegen van 40—50 man tot vóór korten tijd met 40 pct. rijkssubsidie.

Na dien hield de werkverschaffing op. Toch bleven gedupeerden over, die om steun aanklopten, welken niet werd gegeven, omdat de Raad unaniem tegen steun is. Zoodoende kwamen meerdere gevallen voor rekening der diaconie, welke dan ook zooveel mogelijk hielp.

Er was echter een grens en daarover ging men niet heen.

Toen het gemeentebestuur weer verzoek kreeg om steun, hoofdzakelijk van lidmaten der Hervormde Kerk heeft zij de diaconie geadviseerd te helpen en dan *bij den Raad dit geld terug te vragen*. Een *Burgerlijk Armbestuur is hier niet* en unaniem zijn we tegen de instelling van een dergelijk Armbestuur, omdat men daar gemakkelijker heengaaf dan naar diaconieën. Andere diaconieën zorgen, zonder dat hun menschen behoeven aan te kloppen, voor hun eigen leden.

Thans is er een verzoek van een diaconie der Hervormde Kerk ter tafel om een voorschot van f 1000.—.

Ik heb op de moeilijkheden van contrôle gewezen, op nog vele andere dingen meer, waarop werd geantwoord, dat de diaconie de *boekhouding hiervan apart kan behandelen*. Als meerdere diaconieën om steun kwamen, zou het gemeentebestuur ook deze in welwillende overweging nemen.

Ik heb daarop geantwoord dat een dergelijke wijze van werken mij minder gewenscht voorkwam.

Op den duur zou dan de diaconie een semi burgerlijk armbestuur worden, wat niet gewenscht is, omdat alle mogelijke gezindten gelegenheid dienen te hebben aanspraak te maken op voorziening in levensbehoefte.

Het gemeentebestuur vermoedt dat het rijk in dezen vorm de toegestane gelden in rekening zal brengen als te zijn gegeven aan het burgerlijk armbestuur en ze zoodoende terug zijn te verwachten in verband met de *nieuwe financieele regeling van rijk en gemeente*.

ANTWOORD:

Indien de gemeente subsidie verleent aan kerkelijke instellingen van armenzorg kan zij inderdaad deze uitgave in rekening brengen bij het bedrag, dat haar toekomt ingevolge art. 4 van de wet op de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten van 1929 en ingevolge art. 9 van het uitvoeringsbesluit van 4 Nov. '29 S. 476. Immers als no. 192—194 noemt bijlage A bij dat besluit — welke bijlage volgens art. 10 leidraad is bij de vaststelling van het bedrag der kosten van politie, armenzorg en onderwijs — *subsidies aan godshuizen, armbesturen en andere instellingen, die zich de ondersteuning van behoeftigen in geld of in natura ten doel stellen*.

De bevoegdheid der gemeente om aan kerkelijke instellingen subsidie uit gemeentefondsen te verstrekken is echter zeer beperkt. Art. 14 der Armenwet veroorlooft dergelijke subsidiën slechts in *zeer bijzondere gevallen*; het eischt een daartoe strekkend *met redenen omkleed* raadsbesluit, dat door *Ged. Staten* moet worden *goedgekeurd*, terwijl vooraf de *Armenraad* moet worden *gehoord*.

De gemeentelijke subsidies mogen telkens voor *niet langer dan één jaar* worden verleend, terwijl zij niet mogen worden verleend dan nadat *aangetoond is*:

a. dat de verzorging van armen en het toezicht op de ondersteunden op doeltreffende wijze geschiedt;

b. uit de rekening en verantwoording van de inkomsten en uitgaven van de instelling over het laatst afgelopen jaar en de begrooting voor het loopende of volgende dienstjaar, dat de subsidie *volstrekt* noodzakelijk is;

c. dat ten behoeve van de instelling op redelijke wijze is en wordt bijgedragen door hen, van wie overeenkomstig haar aard in den regel bijdragen verwacht kunnen worden en dat haar bestuur heeft gedaan en blijft doen, wat in zijn vermogen is, om die bijdragen te doen toenemen;

d. dat het bestuur van de instelling overeenkomstig haar aard en bestemming aan zijne verplichtingen naar vermogen voldoet;

e. dat de instelling, indien een armenraad bestaat en zij tot ver-

tegenwoordiging daarin gerechtigd is, van deze bevoegdheid gebruik heeft gemaakt.

Van de vervulling dezer voorwaarden moet uit het besluit blijken.

Als voorbeelden van *zeer bijzondere* gevallen, waarin subsidie toegelaten is, noemde het Verslag der Tweede Kamer destijds met instemming van den Minister:

1°. verhoudingen, waarbij het subsidie voortspruit uit gesloten overeenkomsten of historisch verkregen rechten;

2°. gevallen, waarin tegemoetkoming in de kosten van technische verbetering der armenzorg noodig is;

3°. gevallen, waarin hulp vereischt wordt, ten einde het hoofd te bieden aan onverwacht hooge eischen ten gevolge van tijdelijken bijzonderen nood;

4°. het verleenen van ondersteuning aan vereenigingen, die zich ten doel stellen te voorzien in bijzondere nooden, waarbij goede hulp zeer kostbaar is.

Nu zou subsidieverleening aan de kerkelijke instellingen ten Uwent gebracht kunnen worden onder het geval sub 3 genoemd, althans indien dit zou strekken ter tegemoetkoming aan tijdelijk hooge uitgaven in verband met crisiswerkloosheid. Doch èn de beperkende wettelijke voorwaarden, èn de bedoeling, waarmede die beperkingen in de wet zijn opgenomen, wijzen er toch wel op, dat men als gemeentebestuur in den geest der wet handelt door subsidie uit de gemeentekas zoo eenigszins mogelijk achterwege te laten. Immers, bij het tot stand komen van de huidige Armenwet zijn de beperkende voorwaarden zeer verscherpt, ten einde juist het verleenen van dergelijke subsidiën tot de geringst mogelijke proporties terug te brengen.

Ook uit het oogpunt van politiek beleid zijn we met den inzender van oordeel, dat het verleenen van subsidie aan kerkelijke instellingen niet aanbevelenswaardig is.

In het algemeen is ons bezwaar tegen een dergelijke subsidieverleening gelegen in het feit, dat — gelijk blijkt uit de bovengemelde voorwaarden — een diaconie, die subsidie wenscht, zich plaatsen moet onder de gemeentelijke contrôle. De gemeente moet goedkeuring hechten aan de diaconale armverzorging en het diaconale toezicht; zij moet kennis nemen niet alleen van de uitgekeerde steunbedragen maar ook van hetgeen ten bate van de armen wordt geofferd en van tal van andere bijzonderheden van de diaconale armverzorging. En het is zeker niet te veel gezegd, wanneer men derhalve als bezwaar aanvoert, dat de diaconale armverzorging bij subsidieverleening haar zuiver kerkelijk karakter prijs geeft en van semi-publieken aard wordt.

Dit bezwaar nu kan men o. i. niet opheffen door voor de werkloozen, die van kerkelijke zijde worden gesteund een afzonderlijke administratie in te voeren.

Want vooreerst achten wij het niet in overeenstemming met de Armenwet, wanneer de gemeente bij het verlenen van subsidie aan de kerkelijke instellingen zou volstaan met het controleeren van deze afzonderlijke administratie betreffende de verzorging der werkloozen; zij moet, indien zij subsidie verleent, de geheele kerkelijke armverzorging controleeren. Doch — ook al bestond dit wettelijk bezwaar niet — dan zou toch van kerkelijke zijde evenzeer tegen een partieele als tegen een volledige gemeentelijke contrôle principieel bezwaar moeten worden ingebracht. Want in principe bestaat tusschen beide, naar onze meening, geen verschil.

Nu zou men zich kunnen plaatsen op het standpunt, dat dit bezwaar niet allereerst de gemeente doch de kerkelijke instellingen aangaat. En tot op zekere hoogte is dit juist.

Doch men zou dan toch over het hoofd zien de groote beteekenis, die de kerkelijke armverzorging niet alleen voor de armen maar ook voor de gemeente heeft. Want de kerkelijke armverzorging beteekent niet slechts een ontlasting der gemeentekas, doch ze oefent ook een zedelijken invloed, waarvan de waarde, ook voor het economisch leven, niet mag worden onderschat.

Derhalve mag en moet de vraag worden gesteld, of niet door gemeentelijke subsidieverleening aan die kerkelijke armverzorging schade zal worden toegebracht. En die vraag moet, naar onze meening, bevestigend worden beantwoord.

De groote beteekenis der kerkelijke armverzorging ligt èn voor de gesteunden èn voor de lidmaten der kerk in het feit, dat zij geschiedt, dank zij vrijwillige offers. De armverzorgers zijn onbezoldigd. En hetgeen zij uitdeelen is om Christus' wil zonder dwang samengebracht. Wanneer men nu aan die armverzorgers gemeentegeld in handen geeft, blijft wel hun arbeid als vrijwillige liefdearbeid van hooge waarde. Doch inplaats van het vrijwillige offer der kerkelijke lidmaten treedt dan het met dwang samengebrachte belastinggeld der gemeente. Een valsche situatie ontstaat. Het feit, dat de kerkelijke armverzorgers steunen, wekt den *schijn*, alsof zij het offer der lidmaten uitdeelen, terwijl ze *in werkelijkheid* uitdeelen van het belastinggeld der gemeente. De gesteunden doorzien dit natuurlijk spoedig. En dit verlaagt — en terecht — in hun oog de waarde van den diaconalen arbeid en daarmee tegelijk de waarde van den ganschen kerkelijken arbeid.

En bij de lidmaten der Kerk vermindert de wetenschap, dat de gemeente subsidieert de geneigdheid om een vrijwillig offer ten bate der armen te brengen. Overheidssubsidie schaadt de particuliere weldadigheid en benadeelt derhalve zoo niet onmiddellijk dan zeker op den duur de kerkelijke armverzorging, waarvan de gemeente ook de financieele gevolgen zal ondervinden.

Voorts biedt het verlenen van subsidie aan kerkelijke instellingen geen uitkomst voor de armen, die geen lidmaat van een bepaalde kerk

zijn. Zij zullen bij gebreke van particulieren steun toch door het burgerlijk armbestuur of, indien er — gelijk in Uwe gemeente — geen burgerlijk armbestuur bestaat, door B. en W. moeten worden gesteund.

Daarom heeft U, naar onze meening, zeer terecht tegen subsidieverleening bezwaar gemaakt. Veel beter achten wij het, dat de kerkelijke instellingen uitsluitend uit eigen middelen steun bieden. Blijken die middelen ontoereikend, dan moet men de verzorging van de werkloozen, die geen recht meer hebben op uitkeering uit een werkloozenkas, noch in aanmerking komen voor crisissteun, overlaten aan den zorg van B. en W., die daartoe bij gebreke van een burgerlijk armbestuur door de Armenwet zijn aangewezen. En indien het college van B. en W. zich niet in staat acht, die verzorging op een behoorlijke wijze te doen geschieden, ligt het op zijn weg om de noodige maatregelen te nemen (b.v. de aanstelling van één of meer gemeentelijke armverzorgers) en daartoe — voorzoover noodig — bij den Raad voorstellen in te dienen.

N.

3. VRAAG:

In onze gemeente bestaat reeds sinds eeuwen een fonds, dat vanwege de gemeente wordt beheerd en bestemd is voor het onderhoud van weduwen en andere armen van alle gezindten in deze gemeente en tot stichting van een weeshuis. Enkele jaren geleden is het weeshuis opgeheven, aangezien er reeds een paar jaar geen weezen in deze gemeente waren, en het reglement werd onder goedkeuring van Ged. Staten en Kroon in dier voege gewijzigd, dat het bestuur en de regenten van het fonds uitsluitend belast werden met de zorg voor gezinsverpleging van ouderlooze kinderen, terwijl de kapitaalsinkomsten, voorzoover niet benoodigd voor de verzorging der weezen, jaarlijks tot een door den gemeenteraad bestemd bedrag aan het Burgerlijk Armbestuur worden overgedragen. Het gevolg is dat thans de geheele jaarlijksche opbrengst van het fonds, een bedrag van ongeveer f 10.000.—, naar het Burgerlijk Armbestuur gaat.

Nu is mijn vraag:

1e. *hoe kunnen we komen tot een ondersteuning van weduwen buiten het armbestuur om door het bestuur van het fonds, hetwelk toch ook een gemeentelijke instelling is?*

2e. *hoe kunnen wij bij die afzonderlijke steunverleening ook betrekken weduwen, die thans geheel voor rekening komen der diaconieën? Men zou toch aan deze weduwen te kort doen wanneer men*

ook haar niet profiteeren liet van de opbrengst van het fonds, aangezien dit *voor alle weduwen in deze gemeente* is bestemd.

Ter verduidelijking merk ik nog op, dat er in deze gemeente een strooming is om weduwen niet naar het Burgerlijk Armbestuur te laten gaan, waarbij men uitgaat van de gedachte, *dat de weduwen niet arm zijn, aangezien de gelden van het fonds haar rechtens toebehooren.*

ANTWOORD:

Blijkbaar zijn volgens de thans geldende regeling beide, het fonds en het burgerlijk armbestuur in Uwe gemeente, elk voor een gedeelte belast met een gedeelte van de burgerlijke armverzorging. Het fonds zorgt voor de weezen; het burgerlijk armbestuur voor de verdere armen.

Nu kan men een andere arbeidsverdeling maken, doch op welken grond zou men dit moeten doen? Beide instellingen beoefenen toch de burgerlijke armverzorging. Wel zal het burgerlijk armbestuur vermoedelijk uit de gemeentekas worden gesubsidieerd en op eenigszins anderen voet zijn geregeld, doch in wezen zien wij tusschen den arbeid van beide lichamen geen verschil. En wij vreezen dat dan ook bij het gemeentebestuur en bij gedeputeerde staten reeds zoo kort na het herzien van de regeling van het fonds weinig geneigdheid zal bestaan om de arbeidsverdeling aldus te wijzigen, dat voortaan de weduwen rechtstreeks door het fonds zullen worden verzorgd. Daartegen pleit trouwens ook nog deze overweging, dat een andere arbeidsverdeling, tengevolge waarvan de zorg voor een deel der huizittende armen (i. c. de weduwen) wordt toevertrouwd aan het fonds, verwarring bij de burgerlijke armverzorging zou kunnen te weeg brengen.

Er zou echter, dunkt ons, wel iets voor te zeggen zijn om de burgerlijke armverzorging *in haar geheel* te brengen bij het bestuur van het fonds. Men zou dan het burgerlijk armbestuur kunnen opheffen, waardoor er een eind kwam aan den o. i. onnoodig gecompliceerden toestand, dat er twee gemeentelijke instellingen naast elkander arbeiden. Uiteraard zou dan de regeling van het fonds opnieuw moeten worden herzien en uitgebreid. Doch het wil ons voorkomen, dat het uit organisatorisch oogpunt aanbeveling verdient om naar een oplossing in die richting te streven.

Zoolang de regeling blijft zooals ze thans luidt, zal rechtstreeksche steunverleening door het fonds aan weduwen niet geoorloofd zijn. En evenmin zal het bij behoud van deze regeling mogelijk zijn om weduwen, die lidmaat zijn eener Kerk, anders dan door bemiddeling van het burgerlijk armbestuur te helpen.

Trouwens, zelfs indien het fonds wel bevoegd was, om deze weduwen rechtstreeks te steunen, zouden wij toch wel eenig bezwaar zien om aan dit fonds bij het verlenen van steun aan lidmaten eener kerk voorrang te geven vóór de diaconie, aangezien het fonds is een burger-

lijke instelling van weldadigheid, die volgens art. 28 der Armenwet evenals het gemeentebestuur en het burgerlijk armbestuur bij het verleenen van ondersteuning aan de kerkelijke instellingen voorrang behoort te laten. En van kerkelijke zijde zal men de verzorging van arme lidmaten der gemeente ook niet willen overlaten aan het bestuur van een neutraal fonds.

Intusschen geven we toe, dat de omstandigheid, dat de arme lidmaten eener Kerk feitelijk uitgesloten zijn van de steunverleening uit de inkomsten van het fonds, het rechtsgevoel niet bevredigt. De goederen van het fonds zijn, blijkens den wil van den schenker, bestemd voor alle armen Uwer gemeente. Welnu, dan ware het ook het meest billijk, dat de armen van alle richtingen van die goederen zouden kunnen profiteeren.

Hiertegenover willen wij echter nog een drietal opmerkingen plaatsen.

Vooreerst wijzen wij er op, dat diezelfde onbevredigende toestand bestaat voorzover de armen door B. en W. of door het burgerlijk armbestuur gesteund worden uit de opbrengst der belastingen. De belastinggelden worden door de burgers van alle richtingen samengebracht. Doch slechts een deel der armen wordt uit de opbrengst der belastingen gesteund. Ook hierin schuilt tegenover de lidmaten der Kerken, die eigen armen steunen, een onbillijkheid, want zij hebben eerst als belastingbetalers voor de burgerlijke armenzorg en voorts nog als lidmaten der kerk voor de kerkelijke armenzorg te betalen. En toch mag deze onbillijkheid voor ons geen argument zijn om de arme lidmaten der kerk over te laten aan het burgerlijk armbestuur.

In de tweede plaats zouden wij raden geen voet te verleenen aan de gedachte, alsof alle arme weduwen Uwer gemeente, dus ook die lidmaten zijn eener kerk, recht hebben op de goederen van het fonds en dus eigenlijk niet arm zijn. Destijds werd een dergelijk recht der armen op de z.g. armengoederen verdedigd door THORBECKE in een betoog, dat strekte om de gansche armverzorging — ook de kerkelijke armverzorging — van staatswege te doen organiseeren. Doch GROEN VAN PRINSTERER stelde tegenover deze theorie het woord van den beroemden Engelschen theoloog en philanthroop CHALMERS: „Het pauperisme, voorzover het verdedigd wordt, op grond dat iemand, enkel dewijl hij bestaat, tegen anderen of tegen de maatschappij, een recht heeft om te bestaan, behoort niet *geregeld* te worden, maar *uitgeroeid*” (On the Christian and economic polity of a nation). En die opvatting lijkt ons beter, dan de theorie van een recht der armen op het armengoed of op onderstand. Zeker, de opbrengst van het armengoed is voor de armen bestemd. Doch wijl de toekenning van ondersteuning geheel afhankelijk is van het inzicht van de bestuurders van het fonds en geen enkele rechter dan ook een arme, die op grond van zijn beweerd recht een vordering tegen het fonds instelt, ontvankelijk zou verklaren, maakt men door de theorie van het recht der armen op het armengoed de armen blij met een doode musch en werkt men het pauperisme in de hand.

In de derde plaats willen wij nog dit opmerken, dat men o. i. niet aan de bestaande onbillijkheid zou kunnen tegemoet komen door in het vervolg ook aan de kerkelijke arbesturen een gedeelte van de jaarlijksche opbrengst van het fonds toe te kennen. Dit lijkt een practische en voor de hand liggende oplossing. Doch wij achten ze in verband met de Armenwet in principe niet wenschelijk. Want, gesteld al dat de Gemeenteraad er zijn goedkeuring aan zou hechten, dan zou toch een dergelijke subsidieverleening voor de diaconieën niet acceptabel zijn, omdat die subsidieverleening slechts zou kunnen geschieden onder de voorwaarden, opgesomd in art. 14 der Armenwet, welke voorwaarden de diaconieën onder volledige contrôle van de gemeente zouden plaatsen. (Men zie hieromtrent nader het voorafgaand advies.)

N.

4. VRAAG:

Eenigen tijd geleden is door den Raad onzer gemeente een commissie benoemd ter voorbereiding van een herziening van de pensioensregeling voor wethouders. Thans is door deze commissie rapport uitgebracht. En uit dit rapport en de daarbij overgelegde concept-pensioensverordening blijkt, dat de bedoeling is om de bestaande regeling uit te breiden door het toekennen van een weduwen- en weezenpensioen en voorts om *door het invoeren van een welstandsgrens bij het toekennen van pensioen de pensioensgerechtigheid te doen afhangen van de behoefte der oud-wethouders.*

Art. 8 van de conceptregeling luidt: „Pensioen wordt slechts uitgekeerd, indien of voor zooverre het inkomen der gerechtigden — uit welken hoofde ook —, dat pensioen inbegrepen, de som van f 4000.— over een jaar omgeslagen niet te boven gaat, zulks ter uitsluitende beoordeeling van Burgemeester en Wethouders.

„Bij twijfel omtrent de stijging of daling van het inkomen kan in ieder geval de uitkeering worden opgeschort.

Deze bepaling geldt niet, indien de pensioengerechtigde den leeftijd van 65 jaren heeft bereikt.”

Ter toelichting schreef de commissie in haar rapport, dat zij een pensioensregeling voor wethouders reeds volkomen en afdoende gerechtvaardigd acht op den moreelen grond, dat dengenen, die zich in eene verantwoordelijke en belangrijke functie als het wethouderschap geruimen tijd aan het dagelijksch bestuur eener grootere gemeenschap hebben gewijd, na hun aftreden, of na hun verscheiden hunnen

weduwen en weezen, althans een bescheiden bestaansmogelijkheid behoort te worden gewaarborgd. Daarnaast geldt de praktische overweging, dat het ontbreken van zoodanigen waarborg voor sommigen een onoverkomelijk bezwaar zou beteekenen tegen aanvaarding van het wethouderschap.

In dienzelfden gedachtengang kwam de commissie tot het belangrijkste element van haar advies namelijk de vaststelling eener welstandsgrens als strikte voorwaarde voor uitkeering van het pensioen.

Naar het mij voorkomt bestaat er tegen de hier voorgestelde regeling ernstig bezwaar. Wat is uw oordeel?

ANTWOORD:

De bedoeling van de nieuwe regeling zal wel zijn om tegemoet te komen aan het bezwaar dat zich ook in verschillende andere gemeenten doet gevoelen, dat een wethouder op betrekkelijk jeugdigen leeftijd ten koste van de gemeentekas een levenslang pensioen geniet, waaraan hij eigenlijk in verband met zijn andere inkomsten, voor zijn levensonderhoud en dat van zijn gezin geen behoefte heeft. Zelfs in socialistischen kring heeft men tegen de cumulatie van wethouderspensiöen e. d. en andere inkomsten uit publieke kassen ten behoeve van oud-wethouders ernstig bezwaar gemaakt, getuige het artikel van het oud-lid van Ged. Staten van Noord-Holland, MICHELSE, in het socialistisch orgaan *De Gemeente* van 20 November 1929.

Anderzijds echter voelt men dat er aan het toekennen van pensioen aan oud-wethouders maar niet kortweg een einde kan worden gemaakt.

Daarom zoekt men in de verschillende gemeenten naar een tusschenweg. En de raadscommissie ten Uwent zoekt de oplossing in een regeling, die men zou kunnen aanduiden als „het toekennen van pensioen naar behoefte”.

Tegen die regeling bestaat echter o. i. principieel en practisch bezwaar.

Het principieele bezwaar richt zich tegen de onjuiste keuze van den rechtsgrond, waarop men de pensioenregeling meent te moeten optrekken. De commissie meent blijkbaar, dat de pensioenregeling dient om aan wethouders na hun aftreden of na hun verscheiden aan hun weduwen en weezen, een bescheiden bestaansmogelijkheid te waarborgen. De pensioenregeling zou dus min of meer het karakter dragen van een sociale overheidszorg ten bate van oud-wethouders en hun weduwen en weezen. Doch, naar wij meenen, tast de commissie hier mis. De rechtsgrond van het wethouderspensiöen ligt niet in de wenschelijkheid van een dergelijke sociale overheidszorg voor behoeftige oud-wethouders en hun gezin, doch in de wensch om *door het toekennen van een billijke schadeloosstelling het publiek belang van een goede bezetting der wethouderszetels te behartigen.*

Het is een publiek belang, dat niet alleen minder gegoeden, doch evenzeer beter gesitueerden, die de noodige kennis en bekwaamheid hebben voor een goede vervulling van de wethouderstaak, van het aanvaarden van een wethouderschap niet worden afgeschrikt door financieele overwegingen.

Hieruit volgt niet, dat wethouders overal en altijd salaris en pensioen behooren te genieten. Het wethouderschap was oorspronkelijk in hoofdzaak een eere-ambt en in verband daarmee was het niet noodzakelijk de bekleeders van dit ambt financieel te honoreeren. En het is daarom ook niet onmogelijk, dat er thans nog op sommige plaatsen, ook zonder wethouderssalaris en -pensioen, voldoende krachten te vinden zijn, die het ambt van wethouder naar behooren kunnen vervullen.

Regel is intusschen dat in het publiek belang aan wethouders, in welken vorm dan ook, schadeloosstelling wordt toegekend. De eischen, die het ambt in den tegenwoordigen tijd vooral in grootere gemeenten stelt, maken het noodzakelijk om eenige schadeloosstelling toe te kennen aan personen, die hun werkkraft geheel of ten deele ten behoeve van de vervulling van het ambt beschikbaar stellen, wijl anders het gevaar zeer groot zou zijn, dat er geen of slechts zeer weinig geschikte raadsleden zich voor het ambt zouden kunnen beschikbaar stellen. Alleen bij een voldoende compensatie voor het geheel of gedeeltelijk verliezen van de maatschappelijke positie en de aan deze positie verbonden inkomsten, is het voor de meeste gegadigden mogelijk een wethouderszetel te aanvaarden.

Wil deze compensatie voldoende zijn, dan dient zij zoo ruim te zijn, dat de wethouder niet slechts gewaarborgd is tegen oogenblikkelijken maatschappelijken achteruitgang van zichzelf en van zijn gezin, doch heeft hij ook waarborg noodig voor de toekomst. Immers vele — niet alleen ambtelijke doch ook particuliere — betrekkingen geven aanspraak op ouderdoms-, weduwen- en weezenpensioen, terwijl de inkomsten uit de z.g. vrije beroepen in den regel van dien aard zijn, dat een levensverzekering kan worden gesloten of iets voor den kwaden dag kan worden weggelegd. Ook deze voordeelen moeten vaak bij het aanvaarden van het wethouderschap geheel of ten deele worden prijs gegeven. Maar gewoonlijk zijn de wethouderswedden niet op zoodanig peil, dat zij een redelijke schadeloosstelling daarvoor geven. Daarom kan het wenschelijk zijn, om door het toekennen van een ouderdoms- en desnoods van een weduwen- en weezenpensioen, de wedden aan te vullen.

Behalve dit principieel onjuist uitgangspunt bestaan er tegen het voorstel van de commissie verschillende andere bezwaren.

Vooreerst zou het aanvaarden van de regeling van de commissie in de practijk beteekenen een bevoorrechtiging van de minder gegoeden in vergelijking met de meer gegoeden.

De aanvaarding van het wethouderschap zal voor iemand, die door

zijn arbeid een betrekkelijk hoog inkomen verdient, in financieel opzicht een belangrijk offer beteekenen, ondanks het feit dat hij als wethouder een zekere jaarwedde verdient. Voor een minder gegoede, b.v. voor een arbeider of kleinen middenstander, die lid van den raad is, zal het aanvaarden van het wethouderschap, dank zij de daaraan verbonden wedde, dikwijls een belangrijke financieele vooruitgang ten gevolge hebben. Het wethouderschap zal dus in het laatste geval thans reeds uit financieel oogpunt heel wat aantrekkelijker zijn dan in het eerstbedoeld geval.

Nu zou men geneigd zijn een zoodanige regeling te maken, dat het ambt ook voor dengene, wiens arbeid in het maatschappelijk leven financieel hoog gewaardeerd wordt, meer aantrekkelijk werd, omdat het zeker niet in het publiek belang is om het toetreden tot het wethoudersambt voor den maatschappelijk minder gesitueerde gemakkelijker te maken dan voor den beter gesitueerde. De commissie gaat echter juist omgekeerd te werk. Inplaats dat zij het ambt voor den eerstgenoemden meer aantrekkelijk maakt, ontnemt zij hem na bekleeding van het ambt vrijwel alle uitzicht op onmiddellijk ingaand pensioen, terwijl een minder gegoede, die reeds door aanvaarding van het wethoudersambt in financieel gunstiger conditie gekomen is, een pensioen ter aanvulling of vervanging van zijn gewone inkomsten blijft genieten. Wij vreezen, dat hierdoor de drang van minder gegoede raadsleden naar het wethoudersambt meer zal worden versterkt, hetgeen wij in het publiek belang niet wenschelijk achten.

Voorts is de commissie niet consequent. Wanneer de commissie er van uitgaat, dat de pensioenregeling bedoelt te voorzien in de behoeften van den oud-wethouder of van zijn gezin, ligt het voor de hand de vraag te stellen wat zij dan wel beschouwt als de rechtsgrond voor het toekennen van een wedde aan de wethouders.

Misschien zal zij antwoorden: Een wedde wordt toegekend ter belooning van verrichte arbeidsprestatie. Doch dan ligt het voor de hand om ook bij de pensioenregeling met de verrichte arbeidsprestatie rekening te houden. En dan zou het niet juist zijn om bij gelijke praestatie aan den één wel en aan den ander niet een onmiddellijk ingaand pensioen toe te kennen.

De commissie zou ook kunnen antwoorden, dat zij ook in het toekennen van een wedde aan de wethouders een uiting ziet van sociale zorg van de gemeenschap ten behoeve van de personen, die haar diensten bewijzen. Maar dan rijst de vraag, of ook niet bij de regeling van het wethouderspensioen de behoeften van den wethouder en zijn gezin beslissend behooren te zijn bij de beantwoording van de vraag of en in welke mate salaris zal worden uitgekeerd. Bij aanvaarding van deze consequentie — en die consequentie ligt o. i. het meest in de lijn van de commissie — zou men het voor de meeste personen, die behoorlijke inkomens genieten en juist hierdoor vaak blijk geven bekwaamheden te hebben, die voor de vervulling van het wethouderschap in hooge mate gewenscht zijn,

vrijwel geheel onmogelijk maken een dergelijk ambt te aanvaarden.

Tenslotte achten wij het onbillijk bij toekennen van pensioen aan oud-wethouders de maatstaf van hun gezinsbehoeften aan te leggen. Onbillijk tegenover de belanghebbenden zelf, omdat zij daardoor min of meer zullen worden behandeld als steuntrekkers uit de gemeentekas, naar wier inkomsten regelmatig een onderzoek wordt ingesteld, teneinde de hun toekomende uitkeering vast te stellen. Onbillijk ook tegenover de meer gegoeden, wijl aan hen ondanks gelijke of misschien zelfs meerdere diensten ten bate van de gemeenschap een onmiddellijke pensioen-uitkeering onthouden wordt, die aan hun collega's met lagere inkomsten wordt toegekend. Waarbij nog komt, dat oud-wethouders met een betrekkelijk hoog inkomen dikwijls belangrijke offers hebben moeten brengen voor het aanvaarden van het wethoudersambt en bovendien in verband met hun maatschappelijken stand zich tot uitgaven genoopt zien, waarvan hun collega's met lagere inkomens zich gemakkelijk zonder eenig standsbezwaar kunnen onthouden.

Naar onze meening verdient het verre de voorkeur om inplaats van de door de commissie aangegeven oplossing het pensioen niet onmiddellijk te doen ingaan, doch uit te stellen tot b.v. 60 of 65 jaar en gedurende de eerste jaren na het aftreden als wethouder aflopend wachtgeld, onafhankelijk van de behoefte van den oud-wethouder en diens gezin, toe te kennen.

Zij, die hun maatschappelijke positie aan hun wethouderschap hebben ten offer gebracht, zullen door een dergelijke regeling niet zoo goed geholpen zijn als door de regeling, die de commissie voorstelt. Doch o. i. mag er bij aanvaarding van het wethouderschap toch wel eenig risico blijven bestaan.

Anderzijds kan men opmerken dat door een wachtgeldregeling sommigen wachtgeld, zonder dat ze dit bepaald noodig hebben, ontvangen. Doch hiertegenover moet worden opgemerkt, dat de pensioenregeling niet gemaakt wordt om te voorzien in elk individueel geval, doch om in het publiek belang de aanvaarding van het wethoudersambt voor de daarvoor in aanmerking komende personen mogelijk te maken.

N.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

VAN HET ZWAARD DAT DE OVERHEID DRAAGT,
door H. L. VAN BRUGGEN, Belijdend lid der Geref.
Kerk te De Bilt. Uitgave Schermers' Drukkerij en
Uitgeverij, Bolsward.

De strekking dezer brochure is blijkbaar om aannemelijk te maken, dat een Christen niet deel nemen mag aan de landsdefensie en dat daarom Christen-jongelingen aan den militairen dienst moeten trachten te ontkomen door gebruik te maken van de bepalingen van de Dienstweigeringswet.

De kern van schrijvers betoog is de stelling, dat het zwaard der Overheid, waarvan Rom. 13 spreekt, alleen maar tegenover eigen onderdanen, doch niet tegenover vijandelijke buitenlandsche machten mag worden gebruikt. Dat nagenoeg alle gezaghebbende theologen hierover anders denken is voor den schrijver blijkbaar niet het minste bezwaar. Hij doet zelfs geen poging om hunne exegese te weerleggen. „Er zijn wel meer dingen” — aldus zijn geruststellende verzekering — „de eeuwen door, op een bepaalde wijze als Gode-welgevallig betoogd, die echter reeds lang zijn los gelaten en nu onder ons geen verdediging meer vinden”.

Verdediging bij dreigenden diefstal, moord e. d. acht schrijver wel toelaatbaar. In een dergelijk geval is doodslag ter eigen verdediging z. i. „niet opzettelijk”. En dit „niet-opzettelijke” zou dan verbieden persoonlijke verdediging met nationale defensie in principe op één lijn te stellen!

Wij kunnen deze brochure, die door dergelijke oppervlakkige en onjuiste redeneeringen zoekt te speculeeren op de gevoeligheid der niet-critische lezers en hierdoor medewerkt om de geestelijke verwarring van dezen tijd te vergrooten, tot ons leedwezen niet aanbevelen.

RATIONEELE MAATSCHAPPIJ- EN STAATSLEER,
door J. H. NIEKEL, Directeur van het philosophicum
te Warmond. Uitgave N.V. Paul Brand's Uitg. Bedrijf,
Hilversum.

Het geschrift van Prof. NIEKEL geeft een beknopt en zaakkundig overzicht van de R.K. Staats- en maatschappijleer, gelijk deze op de be-

ginselen van ARISTOTELES en THOMAS VAN AQUINO is opgebouwd. Het boek laat zich ondanks den grooten omvang van de daarin geboden stof en de gedegen kennis, waarvan het getuigt, gemakkelijk lezen.

In het eerste deel behandelt schrijver de maatschappijleer in het algemeen (o.a. begrip, wezen en doel der maatschappij en het gezag in de maatschappij); in het tweede deel enkele onderdeelen der bijzondere maatschappijleer, gelijk familie en gezin en met name ook de Staat, waarbij schrijver uiteraard vooral het licht laat vallen op de specifiek R.K. teleologische opvatting van den Staat en zijn taak.

Het is hier niet de plaats om met den schrijver te treden in een gedachtenwisseling over den inhoud van zijn boek. Doch wel willen we uitspreken, dat wij van dit geschrift met veel waardeering hebben kennis genomen en dat we het gaarne ter lezing aanbevelen aan ieder die in de R.K. staats- en maatschappijleer belang stelt.

LA VAGUE ROUGE, ancienne revue antibolchevique, Paris, 134, Boulevard Haussmann (VIIIe), verkrijgbaar te 's Gravenhage bij het secretariaat van den Nationalen Raad tegen de Revolutie, Wassenaarsche Weg 132.

De Vague Rouge is een publicatie, in hoofdzaak ten dienste van de dokumentatie van de *Entente Internationale Anticomuniste* te Genève, waarvan de eerste conferentie, gehouden te Parijs in Juni 1924, besloot „de beginselen van orde, gezin, eigendom en nationaliteit” te verdedigen tegen de revolutionaire groepen van de IIIe (communistiche) internationale.

De Maart-Juni aflevering bevat een uitvoerige en gedocumenteerde verhandeling van GUSTAVE GAUTHEROT over beloften en resultaten van het z.g. vijfjaren plan onder den titel „Le Communisme contre des ouvriers.”

Verder ontvingen wij een groot aantal kleine geschriftjes tegen het communisme, uitgegeven door de vereeniging „Geloof en Vrijheid” of door de vereeniging „Gij zijt allen Broeders”, 1e Pijnackerstraat 102—106, Rotterdam en aldaar tegen luttelen prijs verkrijgbaar. De belangrijkste daarvan zijn:

Dr. F. J. KROP: Een en ander over het communisme;

Ons beginsel en streven;

De Paaschcampagne der God-loozen en wat zij ons te zeggen heeft;

Het Bolsjewisme in de praktijk en wat wij uit die wereldactie kunnen leeren;

Pinksterevangelie en Bolsjewisme;

Radiotoespraak over geloofsvervolgingen.

- J. N. VOORHOEVE: Bolsjewisme en Evangelie.
BORIS ELIACHEFF: De Sowjet Dumping.
Dr. G. LODYGENSKY: Sowjet-Rusland in 1930.
TINA SCHMIDT: Mijn reis in Rusland.
Dr. W. KUNHAUPT: Het Bolsjewisme, zijn ideeën, bedoelingen en ondergang.
MAX HENKART: Sovjet Beloften en Werkelijkheid.
LEA REYSERHOVE: Wat ik in Rusland gezien heb in 1929—30.
TCHEGOLEV: Het anti-Godsdienstig werk onder de kinderen in Rusland.
N. A. KLEPININE: De Godsdienst en de nieuwe Communistische cultuur.
P. JANKOWSKI—JUNOSZA: Russische kerken in Sowjet-Rusland en daarbuiten.
Prof. Dr. V. KORENCHEVSKY: Eendracht maakt macht.
Prof. H. R. NIELAUHR: Heeft de Godsdienst in Rusland een toekomst?
ANNIE WIECK: Een beeld uit Sowjet-Rusland.
Prof. Dr. IWAN ILJIN: Het Gezin in gevaar;
Hoort de Signalen!
D. HAUSDORFF: De Joden en het Bolsjewisme.
Rev. E. A. WALSH: Voornaamste stellingen van de Sowjetsche propaganda tegen de Protestbeweging en de weerlegging ervan.
FR. ECCARD: De Dwangarbeid in Sowjet-Rusland.
J. DOUILLET: De werkelijke toestand in Sowjet-Rusland.
Dr. O. SCHABERT: De Baltische Rusland-arbeid;
Slachtoffers van het Bolsjewisme;
Godsdienstvervolging of Godsd. vernietiging?
De waarheid omtrent den godsdienstigen toestand in Sowjet-Rusland.

Gaarne willen wij deze geschriftjes, die populair zijn geschreven en uitstekend dienst kunnen doen ter bestrijding van de revolutionaire propaganda, die vanuit Rusland hier te lande wordt gevoerd, aanbevelen.

HET PACHTVRAAGSTUK

DOOR

CHR. VAN DEN HEUVEL.

De Redactie van dit tijdschrift zal wel niet tot het besluit gekomen zijn een artikel over het pachtvraagstuk te doen schrijven, omdat er op zichzelf behoefte zou zijn aan uitbreiding van de literatuur over dit onderwerp.

Daar zijn immers reeds zoovele geschriften over dit vraagstuk verschenen, dat wie over dit vraagstuk zich een oordeel wil vormen op grond van theoretische beschouwingen, voor elk onderdeel volledig terecht kan.

De reden voor het doen schrijven van een artikel zal wel liggen in de omstandigheid, dat deze zaak thans in vrij breeden kring de aandacht trekt door het wetsontwerp tot nieuwe regeling van de pacht, dat aangenomen is door de Tweede Kamer, waarover voorloopig verslag is uitgebracht door de Eerste Kamer, maar waarover om redenen, waar men beter doet niet naar te gissen, tot dusver (13 Sept.) de Memorie van Antwoord uitbleef en dus de openbare behandeling niet kan plaats hebben.

Men kan afkeuren de overijlde behandeling in de Tweede Kamer en tegelijkertijd betreuren den overmatig langen duur der verdere behandeling. De onzekerheid die hierdoor reeds lang bestaat, in een toch al zoo moeilijken tijd, is bepaald schadelijk.

De tijd, waarin deze aangelegenheid behandeld wordt in de Volksvertegenwoordiging, is met het oog op den aard van het onderwerp niet bijster geschikt.

Twee omstandigheden werken uitermate vertroebelend.

In de eerste plaats de huidige landbouwmoelijkheden. Onder landbouw wordt hier, gelijk steeds bij algemeene onderwerpen, verstaan, heel het complex van agrarische bedrijven: veehouderij, zuivelbedrijf, tuinbouw en de eigenlijke landbouw.

Velen toch koesteren de meening alsof door een Pachtwet een bijdrage geleverd zou kunnen worden tot beteekenende oplossing van crisis-moeilijkheden.

Onverantwoordelijke politici en mensen met een blik op deze vraag, niet veel verder reikend dan enkele gevallen in hun streek, propageeren deze gedachte.

De Tweede Kamer-meerderheid, welke in allerijl o. a. met als motivering de bestaande crisis, de behandeling doorzette, gaf mede voet aan den waan, alsof een pachtwetgeving op dit terrein zou kunnen helpen. Gelukkig heeft de Regeering, hoeveel we overigens op haar houding bij deze Pachtwet hebben aan te merken, althans deze misvatting krachtig bestreden.

Natuurlijk betwisten we niet, dat een goede pachtwetgeving den landbouw kan helpen in zijn strijd om een rendabel bedrijf, en dus voor de *toekomst* den landbouwers misschien meer kracht kan geven om een crisis te doorstaan.

Maar voor de *huidige* crisis bevat de Pachtwet niets wat tot leniging kan bijdragen. Het groote bezwaar voor onze hedendaagsche pachters is de hoogte der pachtsom. Daartegen doet de wet niets dan in het enkele geval dat een pacht zou afloopen en met de verleende continuatie de kantonrechter tegelijk een lagere pachtsom zou vaststellen.

Wanneer men de nieuwe huurprijzen ziet, dan is het duidelijk, dat geen kantonrechter deze lager zou vaststellen dan in de nieuwe overeenkomsten wordt bepaald

De pachters in groote meerderheid kunnen thans alleen geholpen worden door een ver tegemoetkomende houding van de grondeigenaren geheel en al berustend op welwillendheid en vrijwilligheid.

Ondanks den smaad, welke in de socialistische pers en in sommige andere geschriften wordt uitgegoten over dit, zooals het in het socialistisch spraakgebruik heet „typisch arbeidloos inkomen” of „grondkapitalisme”, zijn er gelukkig nog een groot aantal grond-eigenaren, welke zeer belangrijke pacht-reducties hebben toegestaan. Dat niet allen, voorzoover daar aanleiding toe was en zij daartoe in staat waren, zulks deden, is zeer te betreuren en moet worden afgekeurd.

Eén van de redenen (zij het geen, die zulks wettigt) waarom mogelijke en noodige pachtreductie achterwege bleef, ligt zeker in de wijze waarop de meerderheid van de Volksvertegenwoordiging de Regeering heeft genoopt zich met dit vraagstuk in te laten.

Al zijn de verhoudingen tusschen pachter en verpachter niet zóó idyllisch als men wel eens voorstelt, toch zijn er met name onder den ouden grondadel en de reeds jaren verpachtende grondbezitters in midden- en Zuid-Nederland een groot aantal hoogstaande personen, die in het behartigen van de belangen hunner pachters in onbaatzuchtigheid heel ver uitsteken boven velen, die in onze dagen roeping gevoelen zich met het pachtvraagstuk te bemoeien.

Behalve de omstandigheid, dat onze pachters in den huidigen noodtoestand alleen door *vrijwillige* hulp van de zijde der verpachters geholpen kunnen worden en men met een ingrijpende wet, die de rechten van het grondbezit sterk aantast, deze vrijwilligheid in gevaar brengt, springt ook in ander opzicht in het oog hoe weinig een pachtwet dienen kan als middel tot oplossing van crisismoeilijkheden.

Immers, slechts 40 pCt van den Nederlandschen bodem wordt in gewone pacht verhuurd. 52 pCt wordt door de eigenaren zelf geëxploiteerd, terwijl 8 pCt pacht is van ouders aan kinderen en dus feitelijk buiten de gewone pachtregeling valt.

Gesteld dus al dat met pachtwetgeving crisisleed ware te lenigen, dan zou dit reeds zeer beperkt zijn, doordat maximaal slechts 40 pCt daaronder zou vallen. Van die 40 pCt moet dan afgetrokken worden nog de reeksen van bedrijven, die, althans in den tijd dat deze zaak in de Tweede Kamer aan de orde was, allerminst in wat men noemt „crisistoestand” waren. Verder al die bedrijven waar een zeer billijke pachtregeling bestaat en voorts alle verhuurde landerijen, waar de ernstigste misstanden bestaan, namelijk de voor korter dan een jaar verhuurde gronden, die buiten de wet vallen.

Bij dit alles komt dan nog, dat de landbouwers, die zoogenaamd eigenaar zijn, juist door ingrijpende pachtmaatregelen gedupeerd worden. Deze hebben 't over 't algemeen moeilijker dan de pachters.

Een hypotheekbank is als regel minder conciliant dan een verpachter; bovendien zit de hypotheekboer gewoonlijk op belangrijk zwaardere lasten.

Deze hypotheekboer heeft nu, behalve dat hij, evenals zijn collega-pachter, den crisisdruk gevoelt door slechte bedrijfsuitkomsten, bovendien de moeite welke de waardedaling van zijn grond hem bezorgt bij zijn geldschieters. Voorzooover economische oorzaken die waardedaling en moeite veroorzaken, kan de wetgever daar niets aan doen.

Wanneer echter de wetgever door zijn ingrijpen in het grondbezit

een *extra* prijsdaling, buiten de economisch gebodene, veroorzaakt, vergroot deze daardoor de crisis-moeilijkheden van de 50 pCt eigenaar-landbouwers.

De nuchtere werkelijkheid is dus, dat men, voor wat de crisis-moeilijkheden betreft, niets bereikt voor de pachters, integendeel, de eenige hulp, wat de pacht prijs betreft, namelijk de vrijwillige, in gevaar brengt en de zwaarst door de crisis getroffen boeren, de hypotheek-boeren, extra moeilijkheden veroorzaakt.

Bij al deze overwegingen komt dan nog, dat men een wijziging van ons Burgerlijk Wetboek niet moet tot stand brengen met het oog op crisisomstandigheden, maar met het oog op normale tijden. Zou er met de Pacht iets moeten geschieden met betrekking tot de crisis-moeilijkheden, dan ware daartoe de aangewezen weg een noodwet, gelijk indertijd de Huur-commissiewet.

Met het oog op het bovenstaande is het tijdstip, waarop deze zaak aan de orde is gekomen, gezien het verband dat sommigen tusschen crisis- en pachtwetgeving beliefden te leggen, niet bijzonder geschikt.

* *
*

De tweede reden waarom de huidige omstandigheden niet zeer geschikt zijn voor een dergelijke herziening van ons Pachtrecht, ligt in de angstige verwarring welke er langzamerhand in veler brein komt omtrent de Overheidstaak.

We weten uiteraard niet of dit ooit beter zal worden, maar nu is die verwarring er in ieder geval.

In steeds breder kring komt een al devoter buigen voor de Staats-almacht. Al voelt men zich noch geestverwant van BISMARCK, noch van MUSSOLINI, noch van de Sovjet, niettemin schijnt men in steeds breder kring te gaan meenen dat de Staat alles mag.

Indien men het slechts acht in 't algemeen belang, of wat men voor algemeen belang houdt, dan is dit voor velen voldoende rechtsgrond voor elken gebeerden maatregel.

Bij een zoo teere en moeilijke zaak als de regeling van den grondeigendom is een helderder opvatting omtrent de grenzen der Overheidstaak noodig dan velen in onzen tijd blijkbaar bezitten.

Daar er echter niet veel uitzicht is op betere begrippen in dit opzicht, behoeft hierin geen reden te liggen de behandeling dezer aangelegenheid uit te stellen.

Komende tot enkele beschouwingen over het Pachtvraagstuk, wil ik deze groepeeren rondom het aanhangige wetsontwerp.

Daarbij zal ik mij beperken tot de economische zijde van dit vraagstuk en de juridische zijde vrijwel onbesproken laten.

Dit uitschakelen van de juridische zijde geschiedt niet, omdat het niet belangrijk zou zijn. Integendeel, naar onze meening is dit, met name voor de rechtszekerheid, van zeer groote beteekenis. Ik laat echter deze zijde van de zaak grootendeels onbesproken, omdat ik meen zóó de uitnoodiging tot schrijven van dit artikel te moeten opvatten.

Wat nu de economische zijde van de pacht betreft, zijn het in hoofdzaak vijf punten, welke de aandacht trekken, n.l.:

- 1e. de hoogte der pachtsom;
- 2e. de zekerheid van het gebruiksrecht;
- 3e. de vergoeding voor aangebrachte verbeteringen;
- 4e. het remissie-recht;
- 5e. het bezit van organen ter voorlichting van den rechter en den betrokkene.

* *
*

Vóór ik tot bespreking dezer punten overga moge ik een paar meer algemeene opmerkingen maken.

De eerste daarvan is, dat niet alleen voor wat dezen crisistijd betreft maar ook daarvoor, door velen de oorzaak van vrijwel alle moeite en verdriet der boeren werd geschoven op de pachtregeling.

Daarbij werd door soc.-dem. agitatoren en andere lieden de voorstelling gewekt, alsog met een nieuwe Pachtwet ongeveer alle nood van het platteland zou kunnen worden weggevaagd.

Natuurlijk zagen verstandige mensen de onjuistheid van dit beweren wel in en begrepen deze ook wel de demagogische bedoelingen, welke de kweekers dezer voorstellingen bij hun propaganda leidden. Immers, de nuchtere omstandigheid, dat de eigenaar-grondgebruiker het als regel zeker niet beter had in de normale jaren dan de pachter, kon ieder doen zien hoe onhoudbaar de bewering was.

Eerlijke soc.-dem. spraken dan ook openlijk uit, dat met pacht-hervormingen de agrarische gemeenschap niet beteekenend is te helpen. Laat men daartoe slechts kennis nemen van wat de deskundige schrijver (de heer MANSOLT) op blz. 67 van het bekende socialisatie-rapport hieromtrent zegt:

„Tot dusver is het nergens gelukt, door wettelijk ingrijpen, deze en andere nadeelen aan het pachtstelsel verbonden, in belangrijke mate te voorkomen”, en verder: „Allerlei maatregelen, zooals het instellen van pachtcommissies, het remissie-recht, het toekennen van zekere rechten aan den afgaanden pachter, het verbod van strijk- en bodgelden e.d. zullen het in wezen verderfelijke pachtstelsel niet beteekend kunnen verbeteren, zoolang het particuliere grondbezit blijft”.

We verschillen met den heer MANSHOLT in zijn beschouwingen over het al of niet verderfelijke van de pacht, maar onderschrijven volkomen, dat men met een pachtwet geen groote hervormingen kan brengen, zonder het pachtstelsel zelve aan te tasten.

Wenscht men den grond aan de gemeenschap te brengen dan kan men dit op allerlei wijze zoeken te verkrijgen, maar daarvoor is niet geëigend een hervorming van ons pachtstelsel.

Wie den particulieren eigendom wil behouden moet geen maatregelen voorstellen of verdedigen, welke alleen verdedigbaar zijn als men de verdwijning wil.

Laar men op dit terrein eerlijk voor zijn bedoelingen uitkomen en vooral goed onderscheiden.

Naar onze meening zal men zich om principieele redenen hier groote beperking moeten opleggen. Niet omdat wij een absoluut eigendomsrecht zouden erkennen. Dit is er niet. Maar wel omdat er aan de beperking van het eigendomsrecht grenzen zijn, die men moet eerbiedigen.

Het onderscheid tusschen grond en anderen eigendom is daarbij voor onzen tijd zeker niet meer te aanvaarden. Toen er nog slechts gebrekkige communicatiemiddelen waren en een land voor een groot deel op eigen bodem was aangewezen, zoodat de grond dus dienen moest ter voortbrenging van voedsel op een bepaald terrein voor een bepaald deel menschen, was er reden voor dit onderscheid. Nu de sterke afhankelijkheid van een volk van zijn eigen bodem is vervallen is er geen enkele reden vast te houden aan een principieel onderscheid tusschen grond en anderen eigendom.

Bovendien heeft ook in de beschouwing van degenen, die den grondeigendom als iets apart beschouwen dit alleen maar beteekenis voor de verhouding bodem-volk en niet voor de verhouding eigenaar-verpachter.

Bêhalve om de principieele reden is echter begrenzing ook noodig om practische redenen. Wij vinden het van belang dat er vermogende Nederlanders zijn, die hun kapitaal in grond willen steken en door

verpachting aan landbouwers dezen in staat willen stellen een bedrijf uit te oefenen.

Het spreekt vanzelf, dat een ideale toestand zou wezen een onbezwaard of ongeveer onbezwaard eigenaar-gebruiker. Zoolang men echter met een in 't algemeen armen boerenstand heeft te doen is het veel beter voor hen, als zij 't weinige beschikbare geld dat zij hebben of kunnen krijgen, niet behoeven te gebruiken om 't in den grond te steken, maar volledig als bedrijfskapitaal kunnen benutten. Daar komt bij, dat het uit een oogpunt van algemeen welvaren beter is de conjunctuurschommelingen en -risico's over zooveel mogelijk personen te verdeelen en bovenal op zwakke schouders geen lasten te leggen, die te zwaar voor hen zijn.

Als regel zijn dan ook in tijden van depressie de niet-kapitaalcrachtige boeren niet in staat om tegelijkertijd de risico van het bedrijf en de daarmee altoos gepaard gaande waarde-daling van den grond te dragen. Wij achten dus den grondeigendom van vermogende Nederlanders, die deze op redelijke wijze verhuren aan pachters, den voor ons land (voorzoover geen kapitaalcrachtige boeren beschikbaar zijn) meest gewenschten toestand voor de welvaart ten plattelande.

De wijze, waarop tal van grondeigenaren in 't algemeen genoegen nemende met een lage rente, hun landerijen hebben verhuurd, heeft betrekkelijke welvaart, als men 't zoo noemen mag sobere welvaart (op meer behoeft onze boerenbevolking nooit te rekenen), aan uitgebreide streken geschonken.

Terwille van dit alles zijn wij uiterst beducht voor een pachtwetgeving, die terecht of ten onrechte de aantrekkelijkheid van den grondeigendom zoo zou verminderen, dat ze van de hand werd gedaan. Zoo gevoelt vrijwel de gansche pachtersbevolking in Zeeland, Noord- en Zuid-Holland, uitgebreide streken van Utrecht, Gelderland, Overijssel en kleinere streken van Noord-Brabant, Drenthe en Groningen het aan.

Alleen in Friesland en in streken van Noord-Brabant voelt men onder de pachters de dingen anders. Wellicht heeft dit een verschillende reden.

In Friesland zijn het de inderdaad daar bestaande ernstige misstanden, welke het radicalisme der pachters verklaren, in Noord-Brabant is het, wanneer we goed zien, meer een door de organisatie gewekte inbeelding bij de boeren omtrent zegeningen welke een nieuwe pachtwet zou kunnen brengen.

Het bezwaar nu van deze onderscheiden situatie in de verschillende

provinciën is, dat men moeilijk een regeling kan vinden, die past op alle toestanden.

De omstandigheid dat de zaak in ons Burgerlijk Wetboek is geregeld en er terecht bezwaren zijn tegen regionaal recht, maakt dat men niet een afzonderlijke regeling voor Friesland kan treffen.

Waar de toestanden in Friesland uitzondering en die in de andere tien provinciën regel zijn en de wetgeving zich, vooral in het Burgerlijk Wetboek, naar den *regel* heeft te richten, volgt hieruit, dat een voor Friesland bevredigende regeling moeilijk te verkrijgen zal zijn.

Omdat bij ingrijpende wijzigingen in ons Pachtrecht zeer veel eigenaren-verpachters hun grond zullen verkoopen, wenscht de overgrootste meerderheid onzer pachters niets liever dan verschoond te blijven van maatregelen, die ongetwijfeld als bescherming bedoeld zijn, maar in omgekeerden zin werken.

Zooals reeds in ander verband werd opgemerkt, is het bedrag dat aan pacht moet worden opgebracht, voor den pachter wel het belangrijkste onderdeel van het pachtvraagstuk.

Voorzoover ons bekend bestaat in geen enkel land, zelfs niet in Engeland en de Baltische landen, waar men vrij vèrgaande pachtwetgevingen heeft, een rechtstreeksche overheidsbemoeiing met den pachtprijs.

Wel heeft men eenigen tijd in de Engelsche en Iersche wetgeving een regeling gehad, waarbij de Overheid zich met den pachtprijs bemoeide; wel bestaat in het Engelsche pachtrecht nog de mogelijkheid van arbitrage bij verschil over de redelijkheid van den pachtprijs, maar een rechtstreeksche prijsbepaling door de Overheid heeft men nergens aangedurfd.

Dat men overal, schoon dit voor den pachter toch van de meeste beteekenis is, er voor teruggeschrokken is om de Overheid zich met den prijs van het gepachte te laten bemoeien, is wel verklaarbaar.

De Overheid toch is niet geschikt de waarde van diensten, leveranties en andere zakelijke handelingen tusschen burgers onderling te bepalen.

In tijd van nood moge zij er wel eens toe genoodzaakt zijn geweest: het waren dan ook noodmaatregelen, welke men weer zoo spoedig mogelijk kwijt wilde.

De Overheid mist de capaciteit om de waarde te bepalen van de zaken, die in de maatschappij gedaan moeten worden.

De concurrentie, die ongetwijfeld veel onheil heeft aangericht, is

anderzijds met het oog op de inspanning van alle krachten, zonder welke inspanning onze samenleving niet kon bestaan, een te waardevol element dan dat het straffeloos uitgeschakeld zou kunnen worden. Het is dan ook uit deze oorzaak te verklaren, dat men in alle pachtwetgevingen, hoe onderscheiden ze ook mogen zijn, hoezeer men op belangrijke punten, met name in Engeland, de Baltische en Scandinavische landen de contract-vrijheid heeft beperkt, de hoogte der pachtsom aan de betrokken partijen zelf heeft overgelaten.

De reducties waarop in verschillende wetgevingen den pachter recht is verleend, betreffen bepaald omschreven eventualiteiten maar betreffen niet den pacht prijs op zichzelf.

Ook in de bij ons thans aanhangige wijziging van het pacht recht heeft althans bij den eersten termijn der pacht geen ander dan de beide betrokkenen iets over de pacht te zeggen; in dit opzicht heeft de Regeering het voorbeeld van alle landen gevolgd en zich niet wijzer gewaand dan overal elders.

Voor de tweede periode, indien deze door den kantonrechter is toegewezen, bepaalt deze ook de pachtsom.

Op dit continuatie-recht komen we afzonderlijk terug; we bepalen ons in dit verband tot de prijsbepaling van Overheidswege.

Deze kwam ook niet voor in het ontwerp van wet, dat door de Regeering bij de Tweede Kamer is ingediend, maar is bij de behandeling daarin gebracht door aanneming van het amendement-Fleskens, waar aan het 1e lid van art. 1636 B. W., waarin nu het continuatie-recht wordt geregeld, werden toegevoegd de woorden: „en zoo noodig in afwijking van den geldenden pacht prijs, dezen op een nieuw bedrag vast te stellen voor den termijn, waarmede de overeenkomst wordt verlengd”.

Door deze bepaling is, wanneer men enkele nood-wetten buiten beschouwing laat, een geheel nieuw beginsel in onze wetgeving ingehaald.

Naar onze meening moet zulks ten zeerste betreurd worden en we vinden het jammer dat de Regeering, al heeft ze deze bepaling zelf niet voorgesteld, maar zelfs bestreden, niettemin dit gevaarlijk element in haar voorstel heeft aanvaard.

Bovendien ligt de hoofdoorzaak van het aangenomen amendement-FLESKENS in het voorstel der Regeering. Daarin toch was het recht op pachtverlenging tegen den wil van den verpachter opgenomen. Van de zijde der voorstanders van dit continuatie-recht was het vol-

komen logisch, dat zij hun stem aan dit amendement gaven. Vooral in een tijd als deze, waarin de conjunctuur voortdurend dalende is, heeft men aan een recht op pachtverlenging niets, indien de pachtsom dezelfde moet blijven.

Het amendement-FLESKENS was dan ook niet anders dan inhoud geven aan de door de Regeering voorgestelde continuatie-bepaling.

Bij de Regeering ligt dan ook de eerste fout.

Tegen deze prijsbepaling door den kantonrechter hebben we de volgende bezwaren:

In de eerste plaats dat een pacht prijs iets is wat niet door een buitenstaander kan bepaald worden. De vergelijking, die men maakt met de door velen wenschelijk geoordeelde verbindend-verklaring der collectieve arbeidsovereenkomst, gaat zeker niet op.

We laten uiteraard de al of niet wenschelijkheid van zulk een voorziening onbesproken, maar ook indien men deze wenschelijk acht, is er zoo groot verschil, dat vergelijking niet mogelijk is.

Immers, bij de collectieve arbeidsovereenkomst heeft men in de door beide partijen gesloten overeenkomst, welke door het overgrote deel der betrokkenen is aanvaard, de norm. De Overheid stelt deze norm niet vast, beoordeelt deze niet, doet niet anders dan voor een klein getal van dezelfde arbeiders het door beide partijen vastgestelde loon sanctioneeren.

Bij de pacht echter ontbreekt zulk een norm.

Geen twee boerderijen bijna zijn in pachtwaarde gelijk.

Bovendien duurt bij de collectieve arbeidsovereenkomst de bindend-verklaring voor de andere bedrijfsgenooten niet langer dan den duur der overeenkomst tusschen de groepen, die iets overeen kwamen. Een prijsbepaling van de pacht door de Overheid echter zou geldend zijn voor de geheele voortgezette pachtovereenkomst, ook al zouden alle andere pachten, die de kantonrechter misschien gepoogd heeft zich als voorbeeld te stellen, reeds lang veranderd zijn. Laat men zich eens indenken dat in 1928 de kantonrechter voor 10 jaren een pachtsom zou hebben vastgesteld.

Een veel ernstiger bezwaar schijnt ons echter, dat, indien men eenmaal de prijsbepaling van Overheidswege aanvaardt, niet slechts als nood-maatregel, maar als definitieven regel, er geen enkel redelijk motief is aan te voeren om dit niet op schier elk gebied toe te passen.

Met hetzelfde recht, waarmede de Overheid een verpachter, die

misschien zelf in moeilijke omstandigheden is, dwingt met een lageren pachtprijs genoeg te nemen dan een ander hem door grootere bekwaamheid of om andere redenen geven kan, zal men kunnen verdedigen dat een patroon een bepaald loon moet geven, dat een huis een bepaalde huur mag doen, dat een product niet meer mag opbrengen dan een door de Overheid vastgesteld bedrag.

Zoowel om de onmogelijkheid van een behoorlijke uitvoering als om de consequenties meenen we, dat de bepaling door den kantonrechter van den pachtprijs in bepaalde gevallen, een ernstige fout is in het ontwerp-Pachtwet.

Wij gelooven dat de hoogte van den pachtprijs aan de betrokkenen moet worden overgelaten.

Het sluiten van een pachtvereenkomst is een gewone zaak als elke andere, waarbij ieder, en ook de boer, zijn verstand moet gebruiken. De nu voorgestelde bepalingen hebben het groote gevaar, dat de boer zelf niet meer uitkijkt, huurt voor een prijs die te hoog is, in de verwachting dat de kantonrechter straks wel een lageren prijs vast zal stellen voor de nieuwe periode.

* *
*

Het tweede belangrijke punt, dat bij het herzien der pachtverhoudingen de aandacht vraagt, is de zekerheid van het gebruiksrecht.

Voor den pachter van een boerderij staat de zaak inderdaad anders dan voor den huurder van een huis. Zelfs anders dan voor den huurder van een winkelhuis.

Voor hem is de grond zijn middel van bestaan, welk bestaansmiddel veel minder ruim voorhanden is dan huizen en dergelijke. Het is daarom uitnemend te verstaan, dat men overal bij het regelen van het pachtrecht aandacht heeft geschonken aan het vraagstuk van een zooveel mogelijk ongestoord gebruiksrecht van den grond.

Behalve het overwegend belang, dat de pachter heeft bij een behoud van zijn broodwinning, zit hierbij ook nog de kant van het algemeen belang, omdat bekend is dat voortdurend wisselen van grondgebruikers als regel sterke achteruitgang van den bodemtoestand tengevolge heeft.

Op zeer verschillende wijzen heeft men in de verschillende landen dit langer gebruiksrecht zoeken te bevorderen.

Drieërlei remedie, elk met eenige nuanceering, wordt op dit oogenblik in de Europeesche pachtwetgeving toegepast ter voorkoming van

een te willekeurig opzeggen der pacht en ter bevordering van een mindere wisseling in het grondgebruik.

In Zweden, Noorwegen en België heeft men dit zoeken te bereiken door, behoudens enkele bijzondere omstandigheden, den minimum-duur van een pachtvereenkomst in de wet vast te leggen.

In Zweden heeft men dit gesteld op 5 jaren, in Noorwegen op 15 jaren, terwijl het in België 9 jaren is. (Bij het hooge aantal jaren als minimum voor Noorwegen moet bedacht worden dat dit in hoofdzaak de houtbedrijven geldt, die men wel voor langeren tijd moet pachten).

In Zweden, Finland, Letland, Estland en naar wij meenen ook in Litauen, heeft men er naar gestreefd door allerlei bepalingen den overgang te bevorderen van eigendom naar den pachter-grondgebruiker. Het is moeilijk over den toestand in deze landen met voldoende kennis van zaken te oordeelen door de zeer van onze toestanden verschillende practijken en gewoonten.

Voor al twee dingen maken dat de toestanden in de Baltische Oostzeelanden geheel anders zijn dan ten onzent.

In de eerste plaats, althans in eenige dier landen, door het groote Staats-grondbezit. De Staat treedt zelve als verpachtster op. Voorts had men vóór de losmaking dezer landen van Rusland en Duitschland in sterke mate den toestand van uitwonende eigenaars van niet zelden andere nationaliteit.

Bij het herkrijgen der zelfstandigheid, na eeuwen zuchten en verlangen, wenschte men meteen af te rekenen met den buitenlandschen grondeigenaar.

Dit alles maakt de beoordeeling van den toestand in de Oostzeelanden zeer moeilijk. (Vanzelf gelden deze opmerkingen niet voor Zweden).

Voor een deel komen de verschillende bepalingen overeen met ons stelsel van landverkrijging bij de Landarbeiderswet.

De derde manier waarop men tracht den pachter tegen onredelijke pachttopzegging te beveiligen vinden we in Engeland.

Een zeer uitgebreid stel bepalingen van diverse vergoedingen, die betaald moeten worden bij het eindigen van de huurovereenkomst, zoekt tegelijkertijd den pachter schadeloos te stellen bij verlies van zijn bedrijf en een preventief middel te zijn tegen pachttopzeggingen. De verschuldigde bedragen, welke den vertrekkenden pachter gegeven moeten worden, zijn als minimum het bedrag van de verschuldigde

pachtsom voor één jaar en als maximum tweemaal de jaarlijksche pachtsom.

Een 6-tal gevallen somt de Engelsche wetgever op, waarbij deze vergoeding niet verschuldigd is. Behalve een paar minder belangrijke redenen wordt als reden voor verlies van aanspraak op vergoeding bij vertrek genoemd:

- 1e. staat van faillissement van den pachter;
- 2e. weigering door den pachter van arbitrage;
- 3e. contractbreuk door den pachter;
- 4e. niet op goede wijze gebruik te hebben gemaakt van het gepachte.

Voor al het laatstgenoemde kan uiteraard een belangrijk obstakel zijn voor den pachter ter verkrijging van de wettelijke vergoeding.

Het is te begrijpen, dat de Nederlandsche Regeering, toen zij kwam met een wijziging van ons Pachtrecht, ook aan dit punt aandacht heeft geschonken. Zij heeft echter gemeend geen van de drie in andere wetgevingen voorkomende wijzen van belemmering van willekeurige pachtopzegging te kunnen volgen, maar heeft daartoe gekozen den vorm van een, gelijk zij het zelf noemt, beperkt continuatierecht.

Artikel 1636 luidt in het nu bij de Eerste Kamer aanhangige ontwerp, voor zooveel de continuatie betreft, aldus:

„In geval van opzegging eener pachtovereenkomst, aangegaan voor bepaalden tijd, langer dan een jaar, of voor onbepaalden tijd, betreffende los land van meer dan een halve Hectare oppervlakte, waarvan de pacht prijs hooger is dan honderdvijftig gulden per jaar, of een hoeve, kan de pachter zich binnen een maand na de opzegging wenden tot den rechter van het kanton, waarin het gepachte of het grootste deel daarvan is gelegen, met verzoek de overeenkomst te verlengen”.

Verder wordt bepaald, dat dezelfde overeenkomst op deze wijze niet meer dan tweemaal mag worden verlengd en totaal slechts 10 jaren. Als de eerste pachttermijn korter is dan volgens plaatselijk gebruik, bepaalt de kantonrechter de verlenging overeenkomstig dit plaatselijk gebruik.

Het kiezen van dit continuatierecht, om hierdoor den pachter een langer gebruik te verzekeren, wekt zeker in hooge mate verwondering.

In de eerste plaats omdat men in geen enkel land dit middel gebruikt.

In de tweede plaats, omdat dit continuatie-recht wel reeds toepassing heeft gevonden, namelijk in Ierland, maar daar totaal is mislukt.

Al zijn de Iersche toestanden anders dan in ons land, toch wekt het bevreemding dat de Regeering dit stelsel, dat in geen enkel land

meer toepassing vindt, waar het toegepast werd mislukte en ook op geen enkel ander terrein in ons land bestaat, op het grondbezit toepast.

Met bevreemding vraagt men zich af wat de Regeering toch heeft bewogen onze zoo kwetsbare agrarische gemeenschap te gebruiken als proefkonijn voor dit bedenksel.

We hebben tegen dit continuatierecht heel ernstige bezwaren.

Breedvoerig heeft de Staatscommissie-DIEPENHORST de bezwaren tegen dit continuatierecht uiteengezet. Voor wat dit betreft verwijzen we naar de zeer gemotiveerde bestrijding, welke bedoelde Staatscommissie op blz. 47—52 van deel II van haar rapport aldaar geeft. Voorts is in „Antirevolutionaire Staatkunde” een exposé dezer bezwaren gegeven. (Zie Dec. nummer 1927, IIIe jaargang, pp. 522 v.).

Naar onze meening verdient het de voorkeur het thans in Engeland geldende stelsel ook in ons land toe te passen.

* *
*

In het ontwerp tot nieuwe regeling van de pacht is ook de vergoeding voor aangebrachte verbeteringen opgenomen.

Dit verdient zeker volle toejuiching.

Zooals de toestand nu is, dat een pachter, in goed vertrouwen levende op een voortzetting van de pacht, allerlei verbeteringen aanbrengt, welke eerst op den langen duur rendabel zijn en welke de waarde van het gepachte verhoogen, plotseling tot de ontdekking komt dat hij niet langer pachten kan en aldus den eigenaar moet laten de waarde van de aangebrachte verbeteringen, is deze zeker niet goed.

Zoowel uit een oogpunt van billijkheid voor den pachter, als met het oog op het algemeen belang, dat steeds aan den grond wordt gedaan wat noodig is, is het zeker toe te juichen, dat op dit punt regelend wordt opgetreden.

In het art. 1630 van het wetsontwerp wordt deze zaak geregeld. Het betreffend artikel luidt aldus:

„Ingeval de pacht langer dan een jaar geduurd heeft, is de verpachter bij het einde der pachtovereenkomst gehouden den pachter eene naar billijkheid te bepalen schadeloosstelling te voldoen voor de verbeteringen, die door dezen in de laatst verlopen tien jaren aan het gepachte zijn aangebracht en waarvan door hem tijdig aan den verpachter, onder opgave der geschatte kosten, schriftelijk mededeeling is gedaan, tenzij de verpachter bij het aangaan der overeen-

komst heeft bedongen, dat de kosten van met name te noemen verbeteringen ten laste van den pachter komen."

In het vervolg van dit artikel wordt nog bepaald, dat de kosten van verbeteringen, die de gedaante en inrichting van het gepachte veranderen, slechts dan voor vergoeding in aanmerking komen, wanneer de verpachter uitdrukkelijk toestemming tot bedoelde verandering heeft gegeven.

Zooals men ziet is de beteekenis van dit artikel, behoudens de erkenning van een goed principe, niet zoo heel groot. Immers, de verpachter kan alle mogelijk denkbare verbeteringen in het pacht-contract opsommen en overeenkomen dat al die verbeteringen ten laste van den pachter komen. Het voordeel is echter, dat de pachter in dit geval volledig weet waar hij aan toe is en voorkomen wordt dat hij te goeder trouw de waarde van kostbare verbeteringen moet achterlaten aan den eigenaar.

* *
*

In het nieuwe artikel 1630a wordt het zoogenaamde remissierecht geregeld. Ook in de thans geldende bepalingen komt dat recht voor.

In de nieuwe regeling is het echter niet gelijk onder de huidige regeling, waar bij contract kan worden afgeweken van wat als norm in het Burg. Wetboek voorkomt. In de nieuwe pachtregeling wordt elk beding nietig verklaard, waarbij de pachter afstand heeft gedaan van zijn remissierecht.

Art. 1630a luidt in de nieuwe wet aldus:

„De verpachter moet een vermindering van den pacht prijs gedoogen, wanneer gedurende een pachtjaar of een pachtseizoen tengevolge van buitengewone omstandigheden de opbrengst van het bedrijf aanzienlijk minder is geweest dan bij het aangaan der overeenkomst te verwachten was.

Eene verlaging van den prijs van de voortbrengselen van het bedrijf, alsmede omstandigheden, die aan de schuld van den pachter te wijten zijn of die hem persoonlijk betreffen, komen niet als buitengewone omstandigheden in aanmerking.

Vergoeding van bedrijfsschade, die de pachter krachtens eene overeenkomst van verzekering of uit anderen hoofde ontvangt, geldt als opbrengst van het bedrijf.

Het recht van den pachter tot vermindering van den pacht prijs uit

hoofde van dit artikel, vervalt zes maanden na het eindigen van het pachtjaar of pachtseizoen, waarover de pachtprijs verschuldigd is. Ieder beding, waarbij ten nadeele van den pachter van het in dit artikel bepaalde wordt afgeweken, is nietig”.

De inhoud van dit artikel is zeker voor den pachter van groot belang. In dit artikel wordt uitgegaan van de juiste gedachte dat, voorzoover dat met algemeene regelen te bereiken is, moet verhinderd worden dat naar hun aard te groote risico's drukken op te zwakke schouders. Zoo is de toestand tot op dit oogenblik.

De gewone risico's van onvruchtbaarheid en prijsdaling, van duurder exploitatie en onverwachte kleine tegenslagen zijn voor de in 't algemeen zwakke schouders van den pachter meer dan voldoende. Hem ook nog te laten dragen de risico's van groote rampen is meer dan als regel mogelijk is. Dit risico van groote rampen behoort naar zijn aard dan ook veel meer bij de grond-eigenaren dan bij den pachter.

Bij de behandeling in de Tweede Kamer is er op aangedrongen ook het risico van prijsstommeling in de pacht te betrekken. Op zichzelf lijkt dit rationeel. Immers, niets dupeert thans den pachter zoo dan de geweldige prijsdaling, die inderdaad in zijn gevolgen ernstiger is dan menige natuurramp. Toch is het naar onze meening juist gezien om deze materie er buiten te houden. In de eerste plaats omdat de billijkheid toch in ieder geval zou meebrengen, dat men den verpachter ook doet deelen in de baten van prijsstijging, wanneer men hem het risico van de prijsdaling der producten wil laten dragen. Een ander bezwaar is dat prijsdaling wel iets zeer ernstigs is, maar toch iets, waarmede men bij het zakendoen rekenen moet. Bij dit alles komt, dat op andere wijze dit euvel van het groote risico der prijsdaling is te voorkomen.

Daartoe leent zich de veranderlijke pacht. Wanneer meer regel gaat worden het afsluiten van pachtvereenkomsten, waarbij de indexcijfers van eenige der voornaamste landbouwproducten als grondslag dienen voor den pachtprijs, heeft men dit risico der prijsdaling, voor wat de pacht betreft, tot normale verhoudingen teruggebracht.

Bij de behandeling dezer materie in de Tweede Kamer is van a. r. zijde aandrang uitgeoefend, welke aandrang bij de Kamer instemming vond, om de regeling op een bepaald punt te verbeteren. In het oorspronkelijke ontwerp toch was opgenomen een artikel 1630*b*, waarin

werd bepaald, dat het recht op remissie zou kunnen vervallen ten aanzien van rampen waartegen verzekering mogelijk is.

Dit nu was een van alle kanten onjuiste bepaling.

Behalve de juridische bezwaren welke tegen dit artikel werden aangevoerd, was ook om twee andere redenen het voorschrift onjuist.

In de eerste plaats omdat verzekerd zijn bij een verzekering volstrekt niet beteekent, dat zulk een verzekeringsmaatschappij ook zal kunnen betalen. Bij groote rampen is zelfs zeer twijfelachtig of wel eenige verzekeringsmaatschappij solvabel zou zijn.

Bovendien was het voorschrift onjuist, wijl het een terugkomen was op het aanvaarde beginsel, dat het risico van groote rampen, althans voor wat de pachtsom aangaat, rusten moet op den eigendom.

Wanneer verzekering een uitkomst hiertegen wordt geacht, kan de verpachter zich tegen het pachtverlies verzekeren.

Dat de opbrengst van door den landbouwer als uitkeering ontvangen gelden als opbrengst van het bedrijf wordt geschat, is ongetwijfeld juist. De verpachter kan ook in de overeenkomst bedingen dat zijn huurder zich verzekert tegen bepaalde risico's.

Op zichzelf (en dat is het voordeel van het vervallen artikel 1630*b*) doet dit de remissie-aanspraak niet vervallen. Deze vervalt alleen als de verzekeringsmaatschappij in voldoende mate uitkeert.

Als vijfde punt noemden we het instellen van organen ter voorlichting van den rechter. Als zoodanig zijn bedoeld de voorgestelde pachtcommissies. Deze pachtcommissies zullen volgens art. 2 van het ontwerp, dat de instelling dezer commissies regelt, bestaan uit een voorzitter en minstens vier leden. De voorzitter moet een jurist zijn, de andere leden moeten voor de helft pachter, voor de andere helft verpachters zijn. In elke provincie wordt minstens één, zoo noodig meer pachtcommissies ingesteld.

Als taak van deze pachtcommissies is het volgende bepaald:

- a. het geven van scheidsrechterlijke uitspraken nopens pacht-overeenkomsten;
- b. het vaststellen en wijzigen van de voorwaarden van pacht-overeenkomsten;
- c. het geven van adviezen in zaken van pacht;
- d. het ontwerpen van model-pachtovereenkomsten;
- e. het geven van voorlichting aan den rechter.

De pachtcommissie is bevoegd, in het belang van de verbetering van

pachtverhoudingen, uit eigen beweging aan den pachter en den verpachter hare gemotiveerde meening over de tusschen hen bestaande pachtvereenkomst kenbaar te maken.

Zooals men ziet hebben de pachtcommissies slechts een adviseerende taak. We gelooven dat terecht niet verder is gegaan. Zeker zou het bedenkelijk zijn geweest deze pachtcommissie voor een deel een rechtsprekende taak te geven. Het vraagstuk der leeken-rechtspraak is een vraagstuk op zichzelf en zeker niet geschikt om geheel onvoorbereid op agrarisch terrein te worden toegepast.

Ook de vaststelling van den pachtprijs bij door den kantonrechter gecontinueerden pacht, geschiedt niet door de pachtcommissie maar door den kantonrechter.

Al is de taak van de pachtcommissie niet anders dan adviseerend, toch gelooven we dat de instelling dezer commissies een goede daad is.

Moreele invloed kan worden uitgeoefend op pachters en verpachters. De raadgevingen en voorlichting dezer commissies zullen deze in de practijk wel doen worden commissies van arbitrale uitspraken tusschen pachters en verpachters. Dit alles rechtvaardigt zeker de instelling dezer commissies.

Bezwaar hebben we alleen tegen de wijze van samenstelling.

Het blijkbaar steeds meer bewonderd wordende pariteitsbeginsel moest natuurlijk ook bij deze commissies als richtsnoer dienen. Dit pariteitsbeginsel heeft door de wijze waarop het toegepast wordt bij de pachtcommissies het gevolg, dat de in 't algemeen meest geschikte personen in 't agrarisch bedrijf niet benoembaar zijn.

Voor het doen van uitspraken zijn de meest geschikte personen zij, die kennis van de zaken hebben maar geen belanghebbenden zijn.

Deskundig maar niet belanghebbend zijn de eigen-boeren. Daarentegen zijn pachters en verpachters beiden belanghebbenden. Voor de waarde van de adviezen der pachtcommissies zou het zeker beter zijn geweest indien in ieder geval niet van benoeming uitgesloten waren geweest deskundige landbouwers, die noch pachter, noch verpachter zijn.

* * *

Wanneer we onze beschouwingen nu samenvatten moet onze conclusie zijn, dat in het wetsontwerp eenige zeer goede dingen voorkomen, welke de positie van den pachter eenigszins verbeteren, maar daartegenover staan een paar zoo bedenkelijke zaken, dat de over-

groote meerderheid onzer boeren, zoowel pachters als andere, vurig hoopt dat de Eerste Kamer dit ontwerp verwerpen zal. Ze hebben daarbij de overtuiging dat verwerping door de Eerste Kamer door de Regeering zal opgevat worden als een zoo duidelijke afwijzing van het verderfelijk continuatierecht annex prijsbepaling door de Overheid, dat een nieuw ontwerp, ontdaan van deze ook door de Staatscommissie-DIEPENHORST ongewenscht geachte elementen, zeker spoedig zal worden ingediend.

We weten wel dat dan slechts een bescheiden maatregel tot stand gebracht zal zijn, maar in het economisch leven moet men, behalve in acute noodgevallen, niet drastisch, maar juist geleidelijk een ontwikkeling in goeden zin bevorderen.

Voor al de agrarische gemeenschap kan niet allerlei proefnemingen verdragen met denkbeelden, die meer voortgekomen zijn uit goede bedoelingen dan uit deskundig overwegen en overzien der dingen.

Bij al onze bezwaren komt tenslotte nog een zeer belangrijk practisch bezwaar. Uit onze beschouwingen over het continuatierecht zal men hebben gezien, dat een niet te kortstondige pacht door ons van zeer veel belang voor den pachter en voor het algemeen belang wordt geacht.

De wijze waarop nu het continuatierecht is geregeld zal precies het omgekeerde tengevolge hebben, namelijk pachten voor slechts één jaar. Om te ontgaan het bezwaar van in de toekomst soms opgescheept te moeten blijven met een pachter, dien men niet wil, om te ontgaan de mogelijkheid van, door wie weet welken kantonrechter (men weet immers niet wie over 5 of 7 jaren op een plaats kantonrechter zal zijn) bepaald te zien hoeveel men voor zijn grond als pacht zal krijgen, zullen de grondeigenaren, voorzoover ze zich niet van hun grond ontdoen, een uitweg zoeken in verhuring voor slechts één jaar. Dergelijke pachtvereenkomsten vallen buiten het continuatierecht.

De verpachter zal dan in vele gevallen zijn pachter wel toezeggen dat hij rekenen kan op langeren pacht, maar de rechtsgeldige overeenkomst zal voor niet langer dan één jaar gelden. Reeds nu worden onder den invloed van de in de Tweede Kamer aangenomen wet aflopende pachtvereenkomsten maar voor een jaar verlengd.

Precies het omgekeerde van wat de wetgever bedoelt met het continuatierecht zal dus worden bereikt.

Het is vooral ook hierom dat gehoopt mag worden op verwerping der Pachtwet in de Eerste Kamer.

WINSTEN UIT OVERHEIDSBEDRIJVEN

DE PUBLIEKRECHTELIJKE ORGANISATIE DER PUBLIEK-
RECHTELIJKE EN SEMI-PUBLIEKRECHTELIJKE BEDRIJVEN

DOOR

MR. DR. P. G. KNIBBE.

A. *Winsten uit Overheidsbedrijven.*

Het is ongetwijfeld eenigszins gewaagd om in dezen tijd, in welken voor de kassen van Rijk, Provincie en Gemeente groote deficitten dreigen, een betoog te houden, waarin o. m. bepleit wordt de winsten uit overheidsbedrijven te trekken, zij het dan slechts in een bepaald opzicht, te limiteeren en vergrooting van winst te voorkomen.

Toch is dit betoog vooral in den tijd noodzakelijk, juist omdat naar verhouding zoo gemakkelijk, zonder belastingverhooging, de winsten uit de overheidsbedrijven kunnen worden opgevoerd, zij het door de tarieven te verhoogen, zij het door de voordeelen eener rationeeler voortbrenging of distributie niet den gebruikers ten goede te doen komen.

Gezien de ernstige druk, welke door de winsten der overheidsbedrijven meer en meer op de gebruikers wordt gelegd, is het eerder dan voorheen noodzakelijk, na te gaan of door ieder naar evenredigheid aan de winsten wordt bijgedragen, of dat deze winsten mogelijkwijs door slechts één of meer bepaalde groepen moeten worden opgebracht. In het laatste geval is het mogelijk, dat de andere groepen noch winst noch verlies opleveren, maar ook dat deze meer of minder ver beneden kostprijs worden bediend, zoodat een groep gebruikers niet alleen eerst het verlies op de anderen moet goed maken maar daarna bovendien nog gedwongen wordt de winst op te brengen.

Hiernaast staat de vraag in hoeverre het verlangen naar winst de

ontwikkeling van het overheidsbedrijf remt en het algemeen belang schaadt.

Daarna komt aan de orde op welke wijze de meest bevredigende regeling is te verkrijgen.

Hiermede is het thans te behandelen probleem aangegeven.

Tot nog toe is aan deze vraagstukken nagenoeg geen bijzondere en zeker geen voldoende aandacht besteed en rustig leeft nagenoeg een ieder voort in de overtuiging, dat door de bedrijfswinsten *elk* burger aan de inkomsten van Rijk, Provincie of Gemeente, ongeveer naar verhouding bijdraagt.

Nadere behandeling van deze kwestie is echter dringend noodzakelijk.

Bij de beschouwing van het standpunt dat in den loop der laatste 25 jaar tegenover het winstvraagstuk door de verschillende politieke partijen is ingenomen, treft wel het meest de veranderde houding der S.D.A.P.

In 1907 sprak de heer VLIEGEN er van „hoe die woekerwinsten uit de bedrijven zwaar drukken op de kleinen, en verlichtend werken op de grooten”. In 1910 sprak hij van het maken van winst bij overheidsbedrijven als van een hoogst verderfelijke en onbillijke wijze van doen, het heffen van een verbruiksbelasting met al de onbillijkheden daaraan inhaerent.

In 1922 beschouwt echter Ir. VAN DER WAERDEN het maken van winst als een kwestie van opportuniteit. Hij liet het derhalve van de omstandigheden afhangen. Welke omstandigheden dat moesten zijn zal later blijken.

De wijziging der denkbeelden in deze partij ging echter verder en thans is de groote verdediger van de bedrijfswinsten de heer WIBAUT, de bekende voorman van de S.D.A.P. in Amsterdam.

Deze algeheele verandering heeft niet alleen zijn bijzondere oorzaak maar heeft ook aan overig Nederland veel te zeggen. Hoezeer deze ommezwaai andere partijen ietwat argwanend had moeten maken, toch kan niet worden gezegd, dat de direct belanghebbenden de teekenen der tijden hebben verstaan.

De omstandigheden hadden zich n.l. ondertusschen zeer gewijzigd.

Allereerst zij opgemerkt, dat in 1907 en 1910 bedrijven als gas en electriciteit nog maar zeer weinig stroom leverden aan de industrie,

winst voor het belangrijkste deel door de groote groep der minder goed gesitueerden werd opgebracht.

Daar het bestuur van Staat, Provincie en Gemeente, in handen was van de gehate kapitalisten, werd door deze winst, voor een zoo groot deel door de arbeiders opgebracht, de machtspositie der bourgeoisie nog versterkt. Vandaar de felle actie tegen de bedrijfswinsten.

Op den duur kon echter ook van die zijde niet worden genegeerd, dat die kapitalistische besturen tal van sociale maatregelen invoerden en dat zonder de bedrijfswinsten vele van die maatregelen niet mogelijk zouden zijn geweest.

Volgens Mr. DE WILDE, destijds wethouder van de bedrijven te 's Gravenhage, had, als in 1928 van de winsten uit de overheids-bedrijven zou zijn afgezien, de gemeentelijke inkomstenbelasting met 60 % moeten worden verhoogd (*Antirev. Stk.* Dec. 1928).

Dat een dergelijke verhoging onmogelijk zou zijn geweest, kon ook geen sociaal democraat ontkennen, daar in dat geval alle groote inkomens Den Haag zouden hebben verlaten.

Niet alleen echter terwille der daardoor mogelijk gemaakte sociale maatregelen wordt tegenwoordig een hoog winstcijfer met vreugde begroet. De reden voor den omzwaai is echter m. i. niet die, door WIBAUT genoemd. Deze gaf n.l. als reden voor het voormalig verzet tegen de winsten op, dat in 1907 in Amsterdam nog niet bestond een progressieve inkomstenbelasting en dat deze, zoolang er voldoende inkomsten uit de bedrijven zouden worden gehaald, er ook nimmer zou komen. Hooge bedrijfswinsten, uitsluitend gericht op een laaghouden van de inkomstenbelasting voor de hoogere inkomens werden afgewezen.

Zou deze winst verdwijnen, dan zouden de inkomsten op andere wijze moeten worden aangevuld en zou dientengevolge de progressieve inkomstenbelasting niet langer kunnen worden tegengehouden. Vandaar het in vroeger jaren ijveren der S.D.A.P. tegen de winsten. Thans, zoo zou men kunnen zeggen, nu er wel een progressieve inkomstenbelasting is, betalen de lagere inkomens naar verhouding zeer weinig, zoodat er minder tegen is aan te voeren, dat die lagere inkomens door middel van de winst op de bedrijven ook iets medebetelen.

Al het voorgaande verklaart m. i. niet genoegzaam het zoo algeheel overstag gaan der S.D.A.P. De meer afdoende reden ligt dan ook

elders en wel hierin, dat het thans niet meer zijn de minder goed gesitueerden welke de winsten opbrengen, maar de particuliere ondernemingen van handel, nijverheid en landbouw.

Het is daarom niet te verwonderen, dat Ir. VAN DER WAERDEN uit verschillende kostprijsberekeningen, als technicus, als een der eersten de conclusie trok, dat het van de omstandigheden afhing of als sociaal democraat men met de winsten vrede moest hebben of niet.

Betaalden de arbeiders voor een belangrijk deel mede aan deze winst, dan kon het noodig zijn tegen de winsten te ageeren en de benodigde gelden door de progressieve belasting te laten opbrengen. Betaalden de arbeiders echter van deze winsten toch weinig of niets, dan was er geen bezwaar om die winsten hoog op te voeren.

Naar ik meen is dit de hoofdreden waarom de S.D.A.P. hare houding zoo radicaal wijzigde.

Een andere reden ligt b.v. in hun streven om de positie van de gemeenschap zoo krachtig mogelijk te maken. Kapitaalvorming door de gemeenschap is, zij het vaak onuitgesproken, ontwijfelbaar eveneens een drijfveer die tot hooge winsten aanzet.

Dat de positie der S.D.A.P. voorts niet verstevigd wordt als onder en door hun beleid een bedrijf een groot deficit oplevert, spreekt van zelf. Men denke b.v. aan de debacle der Amsterdamsche tram.

Beslissend voor hun houding was echter ongetwijfeld het feit dat de winsten voornamelijk niet door de arbeiders, maar door de particuliere ondernemingen worden opgebracht.

Dat ik reden heb om te veronderstellen, dat de ook thans nog algemeen aanvaarde opvatting, alsof door middel der bedrijfswinsten ook de lagere inkomens aan de algemeene lasten zouden meedragen onjuist is, moge blijken uit het volgende.

In *Antirev. Staatskunde* (van Dec. 1928, pag. 515) zegt Mr. DE WILDE, die het als wethouder der bedrijven beter dan wie ook wist: „Intusschen mag gerust worden aangenomen, dat de minst draagkrachtigen niet zelden beneden kostprijs betalen, als zij de producten afnemen van de gemeentebedrijven. Over het algemeen zijn de kleine gebruikers niet de voordeeligste. Het zijn voornamelijk groot afnemers, die in vele bedrijven de winst aanmerkelijk verhoogen”.

Dit oordeel uit dezen mond had reeds voldoende moeten zijn om het Nederlandsch bedrijfsleven wakker te doen schudden en had een actie moeten in het leven roepen om zuiver te doen vaststellen in hoeverre

reeds beneden kostprijs werd geleverd. Daarna had moeten worden nagegaan, welke groepen in verband met den kostprijs te weinig en welke te veel betaalden. Eerst dan, uitgaande van den vasten grondslag van den kostprijs, zou het mogelijk zijn om de vraag grondig te bespreken in hoeverre het rechtvaardig geacht moest worden of aanbeveling verdiende om van den één meer winst te vragen dan van den ander, of zelfs aan bepaalde groepen beneden kostprijs te leveren. Men moet, vooral in dergelijke gevallen, precies weten wat men doet. Dit onderzoek naar den kostprijs in verband met de tarieven is echter nimmer ingesteld en het Nederlandsche bedrijfsleven is tot op heden in gebreke gebleven zijn zoo voor de hand liggende belangen in dit opzicht te verdedigen. Dit is o. a. hieruit te verklaren, dat de feitelijke gegevens, noodig om de kosten zuiver vast te stellen, ontbraken en voorts dat de politici van alle partijen geld noodig hadden om de op zichzelf wenschelijke sociale maatregelen te kunnen invoeren, maar tegelijkertijd met lage tarieven moesten komen om het kiezersvolk niet van zich te vervreemden en daarom niet *konden* protesteeren tegen tarieven, toegepast op groepen, die slechts weinig stemmen konden uitbrengen. Ook speelden tal van sociale, hygiënische en andere overwegingen bij de politici een zeer belangrijke rol. Een houding die bovendien min of meer gerechtvaardigd werd, doordat ook de grootgebruikers zelf geen of weinig aandacht aan de kwestie schonken.

Deze lauwe gerustheid van het Nederlandsche bedrijfsleven is ook blijven bestaan, nadat nog andere gegevens bekend zijn geworden.

Hoezeer de woorden van Mr. DE WILDE dat „de minst draagkrachtigen niet zelden beneden kostprijs betalen” volkomen waar zijn, blijkt uit wat de heer GOSLINGA, wethouder der bedrijven te Leiden, hieromtrent bij de behandeling der Leidsche Begrooting voor 1931 opmerkte.

Hij zeide dan (Donderdag 22 Januari 1931, Verslag pag. 77): „Er wordt met verlies geleverd aan 44 % van de gasverbruikers — spreker laat de industrie hier buiten bespreking — en aan 40 % van de electriciteitsgebruikers.”

Heeft het Nederlandsche bedrijfsleven op *deze* cijfers gereageerd? Tot nogtoe kon van eenige actie niets worden bemerkt. Wil deze er komen dan moet evenwel een weg kunnen worden getoond, om in dezen toestand verbetering te brengen.

Socialistische wethouders zullen overigens mogelijk dergelijke cijfers

niet licht openbaar maken. WIBAUT verschuilt zich b.v. achter de moeilijkheid om juiste kostenberekeningen te maken. Deze moeilijkheden mogen zeker niet worden ontkend, maar dat wil nog niet zeggen dat, zooals de heer WIBAUT meent, goede kostenberekeningen onmogelijk zouden zijn en als waardeloos en overbodig terzijde geschoven zouden moeten worden ¹⁾. De eigen woorden van de voor mannen der S.D.A.P. bewijzen reeds, dat een kostenberekening in genoegzame mate mogelijk is, om te weten in welke richting de tarieven hervormd zouden moeten worden om gelijkmatig drukkende tarieven te verkrijgen. Deze vrees voor die berekeningen vindt echter gereede verklaring in het vermoeden dat *al te duidelijk* zou komen vast te staan, dat de winsten in geen geval door de arbeiders worden opgebracht, maar dat aan dezen zelfs beneden kostprijs wordt geleverd.

Het is natuurlijk niet aan te nemen, dat cijfers als te Leiden gepubliceerd, aan socialistische en andere wethouders onbekend zouden zijn.

De heer WIBAUT zegt op pag. 76 van Gemeentebeheer: „Wie dit overweegt, heeft begrepen, dat van een kostprijs in den zin van een eenheidsprijs voor individueele levering, bij een electriciteitsbedrijf nog veel minder sprake is dan bij een gasbedrijf. Bij een electriciteitsbedrijf zijn er evenveel kostprijzen als soorten van verbruikers”. Merkwaardig is echter, dat de heer WIBAUT hier onmiddellijk op laat volgen: „Een verbruiker enkel van licht is voor de bedrijfseconomie een zeer na-deelige verbruiker”. Een dergelijke uitspraak kan enkel gegeven worden als men uitgaat van een bepaalden kostprijs voor bepaalde „soorten van gebruikers”. Eén algemeene voor elken gebruiker gelijke kostprijs van gas en electriciteit moge er niet zijn, voor bepaalde personen en groepen is daarom nog wel uit te maken hoeveel aan hen boven of beneden kostprijs wordt geleverd. Daarop komt het overigens slechts aan.

Hoezeer de heer WIBAUT zijn eigen redeneering ondersteboven werpt blijkt ook uit het volgende (Gemeentebeheer p. 74/75).

„De levering tegen kostprijs voor gemeentebedrijven is, zeggen zij, niet mogelijk.

Het is bij de gasfabriek uiteraard mogelijk om uit te rekenen, wat de productie van een Kub. M. gas geleverd in den gashouder kost. Zoo is het ook mogelijk om uit te rekenen voor een electricische centrale, wat de electricische energie geleverd in het distributienet per K.W.U. kost. Tot zoover staat de zaak eenvoudig genoeg, doch naar gelang

wij verder komen houdt de eenvoudigheid op. Gaan wij de Kub. M gas, waarvan wij de kosten kennen, uit den gashouder brengen naar den verbruiker, dan ontstaan groote verschillen in kosten van vervoer van deze Kub. M. uit den gashouder naar den verbruiker. De kosten van vervoer zijn grooter naarmate de verbruiker verder af woont van den gashouder. De kosten van vervoer zijn ook grooter naar gelang de verbruiker minder gas verbruikt. Hoe meer hij gebruikt hoe kleiner het aandeel wordt, dat in den leveringsprijs van elke Kub. M. gas dient te worden berekend als aandeel in de kapitaalkosten van aanleg der leiding, rente en afschrijving over deze leiding en over alle toestellen, die bij de distributie van gas in aanmerking komen.

Wat hier gezegd wordt over de verdeling der kosten van distributie geldt ook voor een groot deel van andere kosten, b.v. van de belangrijke algemeene kosten. Een kleine verbruiker kost evenveel of weinig minder aan administratie als een groote verbruiker, die honderdmaal zooveel verbruikt.

Zoo zou de doorvoering van het begrip kostprijs bij levering van een artikel als gas, dat onder zoo verschillende omstandigheden geleverd wordt, door een gemeentebedrijf, ertoe leiden, dat de prijs, die de verbruikers zouden betalen, hooger werd naar gelang hun verbruik kleiner werd. Dat zou echter zijn een tarievenpolitiek, waarvan sociaal democraten niets moesten hebben."

De laatste zin van dit lange citaat is wel zeer verrassend. De conclusie van een zeer logische redeneering wordt verworpen omdat... deze niet past in de sociaal-democratische theorie! Uit de eigen woorden van den heer WIBAUT blijkt, dat hij zeer wel overtuigd is, dat is uit te rekenen of voor een bepaalde groep boven of beneden kostprijs wordt geleverd. Dergelijke kostprijsberekeningen worden dan ook zeer veel gemaakt. De percentages 40 en 44 door den heer GOSLINGA ten aanzien van de Leidsche gas- en electriciteitsfabrieken genoemd, zijn op dergelijke kostenberekeningen gebouwd. In welke mate overwegingen van socialen, hygiënischen en anderen aard mee moeten spreken bij de vaststelling der tarieven is een kwestie van later orde. Een kwestie, die overigens nimmer behoorlijk kan worden opgelost, wanneer men weigert van den kostprijs uit te gaan. Hoever moet worden gegaan met het verwaarloozen van bepaalde bijzonderheden, ik denk b.v. aan het niet in rekening brengen dat de een een grooter afstand van de centrale afwoont dan de ander, is een

kwestie van praktisch, maar verandert aan het principe, dat zeer wel kostenberekeningen kunnen worden gemaakt, niets.

Ik moge hier wijzen op de woorden van Mr. DIJKMANS VAN GUNST in *Economisch Statistische Berichten* van 13 Febr. 1929, waar deze schrijft: „Het zelfkosten beginsel heeft in zijne werking bepaalde eigenaardigheden. Het dringt tot voortdurend verdere differentiatie van prijzen. Liet men het dus vrije speelruimte, dan zou het een opstellen van tarieven als *algemeene* prijzen voor bepaalde diensten, onmogelijk maken. Men zal zich dus, tot zekere hoogte, altijd met het berekenen van gemiddelde kostprijbedragen moeten vergenoegen.

De noodzakelijke eenheid in het tariefsysteem stelt dus een grens aan de doorwerking in het zelfkostenbeginsel”.

Hoe groot men de groepen gebruikers nu neemt om de noodzakelijke eenheid in het tariefsysteem zoo ver mogelijk door te voeren, is een kwestie van den tweeden rang. Waar het hier op aan komt is, dat wel degelijk voor bepaalde groepen is vast te stellen, hoeveel deze gemiddeld boven of beneden kostprijs bediend worden.

Dat in de finesses niet overal overeenstemming bestaat om de vraag welke waarde aan elk der samenstellende factoren der kostprijberekening moet worden toegekend, is evenmin hier van groot gewicht. Het gaat bij ons betoog niet om de kleinste finesses maar om de groote algemeene lijnen.

In de brochure „De Kip, het Ei en het Voer” laat ook de Amsterdamsche Wethouder de heer DE MIRANDA duidelijk zien, dat genoegzaam goede kostprijberekeningen mogelijk zijn, als hij van het electriciteitsbedrijf zegt: „Zeker, ik erken het, de winst welke tegenwoordig wordt gemaakt is niet gering, doch ze wordt grootendeels gemaakt op de leveringen aan industrieën, bedrijven en andere groote instellingen”.

Dat ook de heer WIBAUT overigens zeer wel weet, dat aan de kleine verbruikers met verlies wordt geleverd, blijkt uit het volgende (Gemeentebeheer p. 42/43): „De beheerder van het particulier monopolie weet, dat beneden een bepaald minimum van verbruik de levering aan een bepaalden verbruiker nadeelig moet zijn voor het bedrijf, *ook al zijn er vele tienduizenden van zulke verbruikers* ²⁾). Dat die levering nadeelig moet zijn zoodra vast staat, dat het verbruik zoo klein is, dat b.v. hieruit bij geen mogelijkheid de kapitaalskosten voor den aanleg van de aansluiting voor den gebruiker kunnen worden gedekt. Deze overweging kan den particulieren beheerder van een monopolie

voor de levering van gas of electriciteit verplichten de gedragslijn te volgen die zijn winstbelang gebiedt, namelijk voor den verbruiker te bepalen de verplichting van een minimum verbruik, beneden welk minimum aansluiting voor levering van gas en electriciteit niet zal worden gegeven. De verbruikers, *het zouden er in de groote steden tienduizenden kunnen zijn*³⁾, die aan deze bepalingen niet kunnen voldoen, blijven dan buiten aansluiting”.

Op grond van dit alles wordt het begrijpelijk dat de heer WIBAUT eenerzijds niet de volkomen logische conclusie uit zijn eigen redeneering aandurft en anderzijds niets met kostprijberekeningen opheeft en deze reeds bij voorbaat als waardeloos tracht te teekenen.

Het Nederlandsche bedrijfsleven heeft echter tot taak zorg te dragen, dat de volle waarheid openbaar wordt. Het naar voren brengen van deze waarheid zal tot verzet tegen den bestaanden toestand prikkelen en er toe dringen, dat naar middelen en wegen wordt gezocht om verbetering te verkrijgen.

Niet alleen naar rechtvaardigheid in de thans bestaande tarieven dient te worden gestreefd. Gezien den grooten geldnood van Rijk, Provincies en Gemeenten, moet worden gevreesd dat getracht zal worden nog meer winst uit de bedrijven te verkrijgen. Daardoor zal de onrechtvaardigheid nog grooter en de druk nog zwaarder worden.

Daarom moet niet alleen herziening der tarieven in dien zin dat alle groepen naar recht en billijkheid tot de winst bijdragen, op het programma worden geplaatst, maar ook krachtig verzet tegen elke verhooging van de winst, welke op de basis der bestaande tarieven plaats vindt. Alleen wanneer zou vast staan, dat in een bepaald bedrijf rechtvaardige tarieven zouden gelden, is de vraag van pas of de winst al of niet moet worden opgevoerd, of dat de belastingen moeten worden verhoogd, of dat bezuinigingen moeten worden aangebracht.

Een goede en rechtvaardige verdeling van de op te brengen winsten is ook dáárom het hoofdprobleem ten deze, omdat, als alle kringen gelijkelijk tot de winsten moeten bijdragen, tevens een der beste waarborgen wordt verkregen, dat de winsten niet al te zeer worden opgevoerd. De kringen die thans niet of het minst tot de winstvorming bijdragen (en die vormen voor een groot deel de massa der kiezers en der gekozenen in staten of raden), zullen, als ook zij gelijkelijk moeten medebetalen, zich ongetwijfeld tegen opvoering van de winst weer met kracht gaan verzetten. Zeer opmerkelijk is ten deze b.v. dat

de bedrijven van gas, electriciteit en gemeentetelefoon in Amsterdam onder socialistisch bewind groote winsten opleveren, voor de telefoon o. a. jaarlijks niet minder dan \pm f 60.— per abonné, maar dat op het trambedrijf, waar het slechts zeer moeilijk mogelijk is om de winsten door de niet kapitaalkrachtigen te laten opbrengen, een verlies wordt begroot van één millioen.

Dat dit niet een toevalligheid is, zou kunnen worden afgeleid uit wat de heer WIBAUT zegt (Gemeentebeheer p. 42): „Van een particulieren concessionaris, die het monopolie heeft over het personenvervoer in eene gemeente, kan niet worden verwacht, dat hij tramlijnen of autobuslijnen zal aanleggen van welke te voren vaststaat, dat zij als onderdeel van het vervoer niet loonend kunnen zijn en niet weldra loonend zullen worden. Van een gemeente echter, die het personenvervoer als monopolie beheerscht, móét worden verwacht, aan haar moet de eisch gesteld, dat zij zulke lijnen, waaraan behoefte bestaat, zal aanleggen, ook wanneer exploitatieverlies op zulke lijnen als zekerheid moet worden gezien”.

Dit laatste is slechts zeer ten deele juist, maar het is merkwaardig, dat wel op het trambedrijf groot verlies wordt geleden, maar dat b.v. bij een ander gemeentelijk vervoerbedrijf, de gemeentelijke telefoon, per jaar bijna f 60.— per abonné winst wordt gemaakt. Sterk dringt zich naar voren dat hier te vinden is een practische uitwerking van een sociaal-democratisch gemeenteprogram, dat als eisch stelt: „Regeling van de bedrijfstarieven in verband met de bijzondere arbeidersbehoeften”. De telefoon wordt toch maar door de rijkeren gebruikt, terwijl het bij de tram, anders dan bij gas en electriciteit, slechts in geringe mate mogelijk is de arbeiders te bevoordeelen.

Het trambedrijf te Amsterdam en elders leert derhalve, dat in een billijke verdeeling van lasten een der beste waarborgen ligt tegen al te hooge winsten.

Gedurende de laatste jaren is het verzet tegen hooge bedrijfswinsten evenwel zeer verslapt.

Bijna algemeen werden de twee op het Congres van den Kon. Ned. Middenstandsbond, ten vorigen jare te Groningen geponeerde stellingen van Jhr. MOLLERUS aanvaard, welke luidden:

10. Het afschaffen der gemeentelijke bedrijfswinsten is onder de bestaande omstandigheden niet mogelijk en niet wenschelijk.

20. De gemeentelijke bedrijfswinsten behooren als jaarlijksche bron van inkomsten alleen secundaire beteekenis te hebben.

Wie de discussie gehoord of gelezen heeft, welke op deze stellingen en het daaraanvoorafgaande praeadvies zijn gevolgd, moet wel tot de conclusie komen, dat alle strijd tegen de hooge bedrijfswinsten hopeloos geacht werd, terwijl er aldaar niet weinigen, en dat niet de eerste de beste, waren, die geen kwaad van de hooge bedrijfswinsten wilden hooren.

Deze matheid bij de bestrijding van de hooge bedrijfswinsten, ook zelfs bij degenen die deze niet toejuichen, vloeit m. i. grootendeels voort uit een onjuist inzicht in het ontstaan der bedrijfswinsten, maar anderzijds ook uit het feit, dat, inzonderheid in de gemeentelijke huishouding, deze winsten niet meer gemist kunnen worden 4).

Wat dit laatste betreft kan ik o. a. een beroep doen op den heer VLEESCHHOUWER, die in zijn rapport, uitgebracht aan de Internationale Kamer van Koophandel, Gestion des Entreprises Publiques et Privées aux Pays-Bas van 1929, als zijn meening verkondigt: Het zou zeer wel mogelijk zijn om een debat te openen over de vraag of de overheid recht heeft winst uit de bedrijven te trekken. Deze winstneming berust in Nederland echter op een gevestigde traditie en op een ingewortelde administratieve practijk. Thans heeft deze vraag slechts academische waarde.

Ook zelfs indien men aan alle kanten overtuigd zou zijn van de ontoelaatbaarheid van dergelijke winsten, dan nog zou afschaffing volgens hem practisch niet mogelijk zijn, omdat zij zoo lang een onmisbaar onderdeel van de gemeentelijke economie zijn geweest en van deze winsten het evenwicht der begrooting afhangt.

Ongetwijfeld is het thans geen gunstige tijd om op algemeene verlaging der winstsaldi aan te dringen.

Men kan gemakkelijk zeggen, dat door aanwending der winsten voorheen de uitgaven van Rijk en gemeente te veel zijn uitgezet en dat nu de uitgaven maar moeten worden ingekrompen. In de practijk blijkt het echter reeds uiterst moeilijk te zijn om de totaaluitgaven niet te doen toenemen en het normale jaarlijksche accres op te vangen door bezuiniging op andere deelen.

Verder gaande bezuiniging levert uiteraard nog veel grooter moeilijkheden op. Hoezeer daarnaar dan ook moge en moet worden gestreefd,

de tegenstander van bedrijfswinsten, die daarop in belangrijke mate zijn hoop op verlaging zou willen bouwen, zou verkeerd uitkomen.

Groote algemeene verlaging van het winstcijfer zal voorloopig wel niet bij veel gemeentebedrijven te verkrijgen zijn, al moet men ook ten deze niet *te pessimistisch* zijn. In elk geval zal de aandacht steeds op die algemeene verlaging moeten gevestigd blijven, teneinde paraat te zijn als de omstandigheden gunstiger worden. Thans zal in vele gevallen alle kracht moeten worden ingespannen om, vooral zoolang niet alle groepen gelijkelijk bijdragen, hogere opvoering der bedrijfswinst te voorkomen.

De algemeene prijsverlaging, welke ook de gemeente- en andere bedrijven ten goede komt, dient trouwens ten voordeele van de gebruikers te worden aangewend en niet, en zeker niet zoolang in het tarief groote onbillijkheden worden gehandhaafd, in de gemeentekas te verdwijnen.

Bij de vele opmerkingen welke in dit verband zijn te maken, wil ik niet nalaten op enkele punten kortelings de aandacht te vestigen. Allereerst op de noodzaak om reserves te vormen. Als er een flinke reserve is, welke een eventueel verlies kan opvangen, behoeft niet zoo angstvallig gelet te worden op het gevaar dat een bedrijf eens mogelijk een verlies zal opleveren.

Tariefverlagingen die momenteel vermindering van inkomsten geven, maar op den duur winst opleveren, doordat zij het verbruik stimuleeren, kunnen dan gemakkelijker worden doorgevoerd. Ook Mr. DE WILDE bepleitte in *Anti-Rev. Staatk.* van Oct. 1925 een dergelijke reserveering.

Een andere opmerking is, dat men zich niet in den hoek moet laten duwen door de redeneering, dat het bedrijfsleven niet verplicht is b.v. gas of electriciteit te gebruiken, maar dat ook andere bronnen van licht en kracht beschikbaar zijn en dat daarom de prijzen zoo hoog mogen worden opgevoerd, dat nog juist het gebruik dier andere krachtbronnen wordt vermeden.

Op deze wijze toch wordt misbruik gemaakt van de monopolistische positie der bedrijven. De gemeente heeft o. a. de gunstigst werkende licht- en krachtbron mede daarom als een monopolie aan zich getrokken, opdat deze bron zoo doelmatig en voordeelig mogelijk ten bate der aangeslotenen benut zou kunnen worden en de gebruikers

niet zouden worden uitgebuit. Zoo hooge tarieven, dat andere, minder gunstig werkende licht- en krachtbronnen nog juist niet worden aangewend, beteekent derhalve, dat de beschermer zijn hoogste roeping heeft verloochend. Dat er ondernemerswinst ten bate der exploitatie overschiet, mag een gelukkige bijkomstigheid worden genoemd, het feit dat het bedrijf zijn motiveering vindt in het belang der gebruikers sluit een misbruik van het monopolie echter ten eenenmale uit.

Dat een monopolie licht aanleiding geeft tot misbruik van macht geldt inzonderheid voor particuliere bedrijven, maar de overheidsbedrijven gaan tegenwoordig evenmin vrij uit en zijn volslagen in dezelfde fout vervallen. Handelende over het verbruik door groot- en middelsoort afnemers van licht en kracht zegt de Commissie ingesteld door het Departement 's Gravenhage van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel in haar Verslag omtrent de electriciteitstarieven te 's Gravenhage: „De tarieven voor dit soort verbruik richten zich in den regel niet naar de eigen productiekosten van het opwekkings- of distributiebedrijf, doch naar de prijzen, waarvoor deze afnemers zelfs den stroom zouden kunnen opwekken”. Natuurlijk weedengene, die hierbij in een ongunstige positie verkeert. Vanwege het monopolie heeft overigens de vrijheid om zelf stroom op te wekken voor zeer velen geen enkele beteekenis.

Dit alles ondanks de schoone principes welke nog veelal ten deze worden gehuldigd.

Met algeheele instemming kan worden aangehaald wat Mr. DE WILDE schrijft (*A.-R. Staatk.* Oct. '25): „Het oogmerk toch van het gemeentebedrijf zal niet zijn het behalen van winst, maar het dienen der burgerij. En zoo ligt het voor de hand dat de praestaties zoo goedkoop mogelijk moeten zijn”.

Des te meer valt het te betreuren, dat deze wethouder, toen hem bleek dat althans voor bepaalde groepen deze schoone theorie in de practijk niet in toepassing werd gebracht, eenige jaren later dit als volgt trachtte te rechtvaardigen (*A.-R. Staatk.* Dec. '28): „Als de eigenaar van een groote broodbakkerij gas als warmtebron kiest, dan is dat inderdaad vrije verkiezing. Hij kan ook met hout of kolen de benooodigde warmte opwekken. Natuurlijk zal de gemeente, die een gasfabriek exploiteert, wèl doen, de prijzen voor grootverbruikers zoo te stellen, dat er voor hen iets aantrekkelijks in zit dit verwarmingsmiddel te kiezen”.

„Dat er dan voor het gemeentebedrijf eenige winst overschiet is in het geheel niet onbillijk. De fabrikanten-afnemers werken ook zelf met winst”.

Bij nauwkeurige beschouwing blijkt, dat de vraag welke ons hier bezig houdt in het laatste citaat niet tot oplossing wordt gebracht. Ook dezerzijds bestaat de overtuiging dat, als geen andere algemeene belangen worden geschaad, de overheid voor haar bedrijfsrisico en ondernemerszin op een normale bedrijfswinst als ondernemersloon recht heeft. Daar gaat het hier echter niet om. Aan de orde is de vraag of de prijzen zóó hoog mogen worden opgevoerd als het monopolie maar toelaat en waarom de een tegen of zelfs beneden kostprijs moet worden geholpen en de ander niet alleen de daardoor ontstane tekorten maar bovendien de hooge winsten moet helpen opbrengen. Met dit laatste citaat wordt getracht een rechtvaardiging te geven van de politiek om de tarieven voor de grootverbruikers zoo hoog mogelijk op te voeren, iets wat in flagrante tegenspraak is met het eerste citaat.

Mr. DE WILDE zegt: „Kleine burgers, die heel weinig electrischen stroom of gas noodig heben, die technisch en administratief soms zeer nadeelige klanten zijn, moeten niettemin zoo goedkoop mogelijk worden bediend”.

Dit is nu wel mooi gezegd, maar gevraagd moet worden of dit riemen snijden van een anderman's leer ten deze wel in principe juist is en tevens, zoo ja, geschiedt dit op de juiste wijze en slechts voorzover dit strikt noodzakelijk is. Dit kan niet in het algemeen voor alle bedrijven worden uitgemaakt, maar moet nauwkeurig voor elk bedrijf voor elk geval of elke categorie afzonderlijk worden uitgemaakt.

Het komt mij voor, dat alleen bij zeer hooge uitzondering van het voor het bepaalde geval normale tarief mag worden afgeweken. De reden daartoe moet wel zeer dringend zijn en de mindere opbrengst nauwkeurig bekend. Ik kan mij b.v. indenken dat voor een groot gezin, met tegelijk weinig inkomsten, een lager tarief dan het normale wordt in rekening gebracht. Waarom echter aan een klein arbeidersgezin beneden en aan een groot arbeidersgezin en anderen boven kostprijs moet worden geleverd, ontgaat mij ten eenenmale.

Hierbij komt nog, dat een der nieuwste uitvindingen de reeds zoo ongunstige verhoudingen in het electriciteitsbedrijf, nog dreigt te verslechteren. Er is n.l. een lamp geconstrueerd, welke bij gelijke lichtcapaciteit veel minder electrische energie behoeft.

Daardoor zal eenerzijds de spitsbelasting der centrale aanzienlijk minder worden, wat voor het bedrijf een groot voordeel is, maar anderzijds zal daardoor het aantal verbruikte K.W.-Uren voor velen zoo dalen, dat aan nog een grooter percentage dan voorheen met verlies zal worden geleverd.

Voorheen was mogelijk dit probleem niet zeer actueel. Thans, nu meer en meer openbaar wordt wat in den loop der jaren feitelijk is geschied, en nu de winsten een druk van betekenis gaan uitoefenen op menig middenstands- en grootbedrijf, dient dit vraagstuk ook in onzen kring principieel en alzijdig eens aan de orde te worden gesteld.

Een volgende opmerking, welke ik hier wil maken is deze, dat op de vraag hoe groot de winst mag zijn en wanneer de winst onredelijk genoemd moet worden, geen algemeen voor alle bedrijven geldend antwoord kan worden gegeven.

De matheid in de bestrijding van de hooge bedrijfswinsten moet zelfs voor een groot deel daaruit worden verklaard, dat de telkens weer gebezigde maatstaven geen houvast boden. Mr. DE WILDE (*A.R. Stk.* Oct. '25) is b.v. van meening, dat er tegen moet worden gewaakt, dat de gemeente niet al te financieel afhankelijk wordt van de winsten der bedrijven. Jhr. MOLLERUS concludeerde op het Congres van den Kon. Ned. Middenstandsbond, in 1930 te Groningen gehouden, eveneens, dat de winsten op het gemeentelijk budget secundaire betekenis moeten hebben. Het behoeft wel geen betoog, dat de innerlijke kracht van dit criterium niet zeer groot is, noch ook dat men aan een zoo vaag begrip bij de concrete toepassing al bitter weinig steun heeft.

Ook echter andere maatstaven, zooals het absolute winstcijfer, of ook het percentage dat de winst uitmaakt van het in het bedrijf gestoken kapitaal, bieden hier geen uitkomst. Mag er boven de normale rente van b.v. 4 of 5 % tevens nog 2, 5, 10 of 15 % extra winst worden gemaakt? Wie is in staat dit afdoende uit te maken zoodat anderen het in het algemeen en in het concrete geval daarmee eens zijn.

Van het criterium van Mr. DE WILDE, dat inzonderheid ook verdedigd wordt door den heer WIBAUT, dat zóóveel winst mag worden gemaakt, dat de particuliere bedrijven nog juist niet andere hulpbronnen gebruiken, is reeds zooveel gezegd, dat dit hier alleen volledigheidshalve wordt vermeld.

Een veel gevolgde methode om te bepalen of de tarieven van gas, electriciteit en water al of niet te hoog zijn is ook om de verschillende tarieven onderling te vergelijken. Eenige waarde bezit deze methode ongetwijfeld. De bijzondere omstandigheden voor elk bedrijf zijn echter gewoonlijk zoo verschillend en de van kracht zijnde tariefsystemen zijn vaak zoo onvergelijkbaar, terwijl op dit gebied zoovele voetangels en klemmen liggen, dat van de betoogen en rapporten van dien aard lang niet zooveel invloed is uitgegaan als de groote moeite en energie, vereischt voor de samenstelling daarvan, zou doen vermoeden.

Als voorbeeld van deze methode kan o. a. worden gewezen op het Rapport van de Maatschappij voor Nijverheid en Handel van Juni 1925 inzake de tarieven voor Electriciteit, Gas en Water.

Bestaan er derhalve geen algemeene, voor alle bedrijven geldende maatstaven, die in concrete gevallen voldoende houvast bieden om te hooge en te onbillijk werkende tarieven te bestrijden, welke, zoo moet worden gevraagd, zijn dan de methoden om een economisch juister beleid te verkrijgen?

Het eenige wat hier uitkomst zal kunnen brengen is het nauwkeurig bestudeeren van elk bedrijf afzonderlijk. Daarbij moet worden nagegaan hoeveel schade een hooge en onrechtvaardige winst in *elk bedrijf afzonderlijk* oplevert, zoowel voor het bedrijf zelf, als voor de gebruikers, als ook ten aanzien van het algemeen belang.

Allereerst belemmert een hoog winstcijfer vaak den uitgroei van het bedrijf zelf. Dat is mogelijk met meer bedrijven het geval dan men oppervlakkig zou meenen, ook wanneer de tarieven voor slechts een gedeelte der gebruikers te hoog zijn.

Het is mogelijk, dat bij verhooging der tarieven voor kleine gebruikers verschillende dezer hun aansluiting zouden opzeggen of hun gebruik verminderen, waardoor de afzet zou inkrimpen. Een rechtvaardiger tarief zou echter zeer waarschijnlijk anderzijds tot gevolg hebben, dat tal van normale gebruikers veel-verbruikers worden en veel-verbruikers nog veel meer gaan gebruiken en zelfs dat er tal van nieuwe veelverbruikers bij zouden komen, zoodat het eindresultaat heel veel grootere afzet zou zijn.

Zoo zonder meer is dit evenwel niet uit te maken. Of en in hoeverre, de uitgroei der bedrijven belemmerd wordt door te hooge tarieven of door onderling te onrechtvaardige tarieven, zou daarom voor elk bedrijf

tot voorwerp van een afzonderlijk onderzoek moeten worden gemaakt.

Aan het slot zal de belemmering van den uitgroei van een bedrijf, als gevolg van te hooge tarieven en te veel winst, met een voorbeeld worden toegelicht.

Het tweede punt, dat bij de bestrijding van te hooge en/of onrechtvaardige winsten voor elk bedrijf afzonderlijk moet worden nagegaan is in hoeverre bepaalde personen of groepen-van-personen t. o. v. andere gebruikers worden bevoordeeld en vooral ook of andere personen en groepen daardoor en door de groote winsten buiten redelijke verhouding worden benadeeld.

Door mij is reeds herhaaldelijk gewezen op de 44 en 40 % der gebruikers in Leiden, welke verlies opleveren. Aangenomen is, dat er onder die percentages vooral veel arbeiders zullen schuilen.

In welke mate dit voor elk bedrijf zoo is, kan alleen door een nader onderzoek worden uitgemaakt. In elk geval zal ook moeten worden aangenomen, dat er tal van groote arbeidersgezinnen zijn die vaak geen verlies en zelfs winst opleveren. Aan de andere zijde levert een sigarenwinkelier, die alleen op de gasleiding is aangesloten, terwille van den sigarenaansteker en om zijn sigarenkistjes licht te lakken, groot verlies op. Zoo ook de hofjesbewoners met hun of haar weinige behoeften, alleen-wonende studenten enz. Het is zeer de vraag of het van den socialen zin, welke elk mensch behoort te hebben niet te veel gevergd is om practisch een ieder, zoo noodig beneden kostprijs, gas en electriciteit te leveren en of de voorschriften en gedragslijnen, die hieromtrent bestaan, geen herziening behoeven. Vast staat, dat juist doordat aan bijna de helft met verlies wordt geleverd, de andere helft veel te veel betaalt. In hoeverre dit in elke gemeente, bij de provincie of den staat het geval is, kan echter alleen door een nauwgezet onderzoek worden nagegaan. Eerst dan kan worden uitgemaakt in hoeverre aan den zin voor het sociale, voor hygiëne en anderszins, kan worden tegemoetgekomen.

Ten derde is het ook van belang voor elk bedrijf afzonderlijk na te gaan of het algemeen belang uit hygiënisch oogpunt, of ter bevordering van het verkeer of meer bijzonder van het gerief der aangeslotenen of ter verhooging van de algemeene welvaart, niet meer is gediend door lage winsten dan door hooge winsten. Ook hier helpen geen algemeene maatstaven maar moet elk overheidsbedrijf afzonderlijk op dit punt worden bestudeerd. Men denke b.v. ten deze aan

het verschil tusschen water, dat nimmer in de steden ontbeerd kan worden, en electriciteit, met hetwelk dit meer het geval is.

Daar de groote winsten in de praktijk het karakter aannemen van een indirecte belasting, moet ten vierde worden nagegaan of niet door deze bedrijfspolitiek aan bepaalde groepen der bevolking een naar evenredigheid tot andere groepen te zwaar aandeel in de algemeene lasten is opgelegd. Men denke b.v. aan de steden Den Haag, Rotterdam en Amsterdam, waar de aangeslotenen van f 30 tot f 60 per jaar ten behoeve der gemeentehuishouding moeten opbrengen, van welke lasten de andere inwoners zijn vrijgesteld. Ten vijfde dient te worden overwogen of de schade door een hooge winst aan de gebruikers toegebracht niet grooter is dan het voordeel, dat het rijk de provincie of de gemeente van deze winst heeft. Zoo ja, dan is daarmede de winst veroordeeld. Steeds zal echter, bij al deze wijzen om voor elk bedrijf afzonderlijk de toelaatbare hoogte van de winst te bepalen, op den voorgrond moeten staan, dat het overheidsbedrijf, om met Mr. DE WILDE te spreken, niet het behalen van winst tot oogmerk moet hebben, maar allereerst het dienen der gebruikers, een uitgangspunt niet alleen van groot belang voor de toelaatbare hoogte van de winst, maar ook voor een billijke verdeling van de winst over alle gebruikers. Wat dit laatste betreft is goed werk verricht door de commissie ingesteld door het Departement 's Gravenhage van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, voorzitter SIMON A. MAAS, welke in haar belangrijk rapport een aantal wenken heeft opgenomen strekkende om alle gebruikers meer gelijkelijk tot de winst te doen bijdragen.

Op welke wijze kunnen dergelijke onderzoekingen echter het best en het meest systematisch geschieden? Rest ons thans nog de beantwoording van deze zeer belangrijke vraag. *(Slot volgt.)*

1) WIBAUT, Gemeentebeheer p. 74—78.

2) Cursiveering van mij. K.

3) Cursiveering van mij. K.

4) Voor een vergelijkend overzicht van de netto opbrengst der belastingen en van de winstuitkeeringen der gemeentebedrijven (gas, electriciteit, water en telefoon) in de drie grootste steden gedurende laatste jaren, raadplege men het artikel van Mr. DE WILDE in dit tijdschrift, 4de jaargang 1927 pag. 514 v.v.. Uit den staat, dien Mr. DE WILDE in dat artikel geeft, blijkt dat ook reeds vóór den oorlog het winstpercentage vrij hoog moet zijn geweest, maar ook, dat het onmogelijk is om deze winstuitkeering door belasting te vervangen.

DE RAAD VAN STATE

1531 — 1 OCTOBER — 1931

DOOR

A. R. DE KWAADSTENIET,

Leeraar M. O. Staatsinrichting.

Het feit dat door verschillende personen en instellingen tegenwoordig elke gelegenheid wordt aangegrepen om te „jubileeren”, moge een uitwas zijn van het vieren van vierdagen, ontkend kan niet worden, dat het gewenscht kan zijn, bepaalde data niet onopgemerkt voorbij te laten gaan. Vooral als het niet slechts een gouden of een diamanten jubileum geldt, doch als teruggezien kan worden op een bepaald aantal eeuwen, dan mag eenige herinnering toch wel niet achterwege blijven.

Nu was 1 October 1931 voor den Raad van State in ons land een denkwaardige dag. Op dien datum kon worden herdacht, dat dit college voor vier eeuwen in onze Staatsinstellingen werd opgenomen. ¹⁾

En al moge de Raad van State zich nu niet in de algemeene bekendheid van het Nederlandsche volk verheugen, ja, misschien juist omdat zooveel onbekendheid met dit college en zijn arbeid wordt aange troffen, zoo kan het zijn nut hebben in het kort eens na te gaan de geschiedenis, de samenstelling, het karakter, de functie en de toekomst van den Raad van State.

Allereerst dus iets over de geschiedenis van den Raad van State.

Dr. A. KUYPER, in zijn „Anti-Revolutionaire Staatskunde” handelend over den Raad van State ²⁾, is van oordeel, dat dit college, gelijk het ten onzent bestaat, dagteekent van de Grondwet van 1815.

„Wel”, zoo schrijft hij, „was reeds in de Constitutie van de Ba-, taafsche Republiek, en zelfs reeds onder Karel V, een schier gelijk-

„namig lichaam ingesteld, maar deze vroeger bestaan hebbende „colleges droegen een ander karakter, doordien zij ten deele zich de „taak zagen opgedragen, welke sinds aan de departementale ministers „verviel.”

Het kan echter niet worden ontkend, dat tegen de meening alsof de Raad van State dagteekent van de Grondwet van 1815, wel eenige bedenking valt in te brengen. Want al bleef de taak van den Raad in 1815 niet ongewijzigd, ook de Grondwet van 1814 kende reeds zulk een Raad en het is toch niet juist te veronderstellen, dat de historie van den Raad van State in het jaar 1815 zou aanvangen, omdat eerst in dat jaar de taak van dit college in de Grondwet werd omschreven, zooals deze ook nu nog ongeveer daarin vermeld staat.

Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN ging dan ook al verder terug in de geschiedenis en oordeelde, dat de tegenwoordige Raad van State werd ingesteld krachtens art. 44 der Staatsregeling van 1805. 3)

Indien men er nu echter op let, dat G. K. VAN HOGENDORP in zijn Schets voor een Grondwet, welke schets de Grondwetscommissie van 1814 als leidraad had te gebruiken, den Raad van State had opgenomen en men daarbij tevens bedenkt, dat deze in dien tijd zoo invloedrijke staatsman als beginsel huldigde „restauratie van de staatsinrichting als van ouds met herstel van een landsheerlijk gezag”, dan is de veronderstelling toch niet te gewaagd, dat de Raad van State, welke in de Grondwet van 1814 werd opgenomen, werd gezien als een voortzetting van den Raad van State, zooals deze reeds in de oude Republiek bekend was. Ook al heeft men er oog voor, dat bij verandering der tijden, ook het karakter van den Raad is veranderd, ja zelfs, dat met den Raad van State uit den tijd vóór de Fransche revolutie de tegenwoordige eigenlijk niets anders dan den naam gemeen heeft, dan kan men toch historisch zeer wel, zooals verschillende schrijvers dan ook doen, de instelling van den Raad van State stellen op 1 October 1531. 4)

Het zal daarom gewenscht zijn in het kort de geschiedenis vanaf dien tijd na te gaan.

Toen MARGARETHA VAN SAVOYE in 1530 gestorven was, werd als blijvende landvoogdes aangesteld de zuster van KAREL V, MARIA VAN HONGARIJE. Zij zou blijven regeeren ook al was haar broeder in het land. Nevens de nieuwe landvoogdes werden nu, ter bevordering van de eenheid van het bestuur, door den Keizer bij ordonnantie van den

eersten October 1531 drie colleges van algemeene regeering ingesteld, t. w. de Geheime Raad, de Raad van Financiën en de Raad van State.

Deze laatste bestond uit een onbepaald aantal leden, benoemd uit de aanzienlijksten van het land. Aan hem was voorbehouden het uitbrengen van advies over de groote maatregelen van regeering, „les grandes et principales affaires, et celles qui concernent l'état, conduite et gouvernement du pays”. 5)

Zoo had de Raad tot taak te adviseeren over:

1. alle zaken, betreffende oorlog en vrede, en de buitenlandsche aangelegenheden in het algemeen;
2. het algemeen defensiewezen van het land en
3. de binnenlandsche aangelegenheden van het land en van alle takken van regeering.

Bovendien geschiedde de opdracht van de voornaamste burgerlijke en kerkelijke waardigheden in het algemeen in overleg met den Raad, terwijl verder alles wat de landvoogd ter tafel wilde brengen, besproken moest worden. De adviezen waren voor den landvoogd evenwel niet bindend.

De Raad werd echter hoogst zelden bijeengeroepen; de regeering van PHILIPS II gebruikte hem slechts om maatregelen, die tegen den wil van het volk waren, door te voeren, onder den schijn dat ook de Nederlandsche grooten daaraan hadden medegewerkt. In werkelijkheid werden de zaken behandeld door een „Consulta”, of geheimen achterraad, waarvan GRANVELLE de ziel was.

In 1572 kwam er verandering en „een Raad nevens den Prince” werd opgericht. Aan dezen Raad en aan Prins WILLEM I werd toen de regeering opgedragen, waarbij de Raad een uitgebreide macht verkreeg om alle voorkomende zaken te beslissen in naam van den Prins van Oranje en vanwege Zijne Koninklijke Hoogheid PHILIPS II.

Na den dood van WILLEM I bleef de Raad van State feitelijk als alléén regeerend college over, en volgens LOHMAN ware het voor de bevestiging onzer eenheid wenschelijk geweest, wanneer dat zoo was gebleven. 6)

Bij instructie van 18 Augustus 1584 werd de aan Prins WILLEM I toegedachte macht aan zijn zoon MAURITS overgedragen en deze en de Raad van State „gecommitteerd tot de regeering en gouvernement der Vereenigde Nederlanden”. 7)

Het aandeel in het bestuur bepaalde zich voornamelijk tot de dage-

lijksche en gewichtigste Regeeringsdaden. De Raad was vrij in vaststellen van decreten tot belastingheffing, terwijl, wanneer de politieke omstandigheden dat eischten, den Raad, volgens art. 10 van bovengenoemde instructie, het recht toekwam, buitengewone belastingen te heffen. Voorts was de Raad ook belast met de zorg voor alles wat betrekking had op oorlogszaken.

Doch deze regeling was niet van langen duur, want reeds in 1586, onder LEICESTER, werd de Raad een uitsluitend consultatief lichaam.

Nadat LEICESTER in 1587 het land had verlaten, werd bij resolutie van 5 Februari 1588 door de Staten-Generaal weer een andere instructie voor den Raad van State vastgesteld, die op verscheidene punten veel minder ver ging, dan die van vier jaren vroeger. De Raad zou nu onder toezicht der Staten-Generaal de algemeene zaken der Unie besturen en die der provinciën met het algemeen belang in overeenstemming brengen.

Steeds meer bleek de neiging om den Raad te verzwakken. En toen in 1593 de Staten-Generaal zich als permanent college constitueerden, waren het deze vooral, die steeds meerdere zaken, welke tot de bevoegdheid van den Raad behoorden, aan zich trokken.

Wel beklaagde de Raad zich meerdere malen over de besnoeiing van zijn macht en schreef hij in 1628, na den dood van MAURITS, aan de provinciën: „dat daagelijks de wigtigste saaken van het landbeleid, en meest alle groote resolutiën genoomen werden, sonder voorgaande communicatie, en buiten kennis van den Raad”, dat daarvan alle achteruitgang van zaken het gevolg was, „dat het tijd was om daar in te voorsien: dat de Raad van Staate het eenige collegie van 't land is, dat in personen bestaat, die haar eige provinciën moeten afweeren en voor de Generaliteit zijn: en dat de Raad daarom wenschte, dat haar door de gezaamentlijke provinciën de hand geboden wierd, of anders voorsien te zijn van zulke instructie, in het nakoomen van welke zij konde haar eed betragten en 's lands dienst vorderen”, het was alles tevergeefs.⁸⁾

Toen nu in 1651, na den dood van Prins WILLEM II, de provinciën genoodzaakt waren te beraadslagen over het bestuur der zaken, kwam er ook een nieuwe instructie voor den Raad tot stand, n.l. die van 18 Juli 1651. De leden van den Raad, den 1en December van dat jaar geroepen den eed op de nieuwe instructie af te leggen, weigerden zulks echter en zij bleven, niettegenstaande herhaalde verzoeken,

weigerachtig, totdat bij resolutie van de Staten-Generaal van den 10en Juli 1671 de voornaamste grieven van den Raad waren weggenomen.

Vanaf laatstgenoemd jaar tot 1795, het jaar dat de revolutie ook de grenzen van ons land overschreed en een einde maakte aan de oude Republiek, werden geen belangrijke veranderingen meer in de instructie van den Raad aangebracht. Hoezeer de positie van den Raad veranderd was, bleek wel uit hetgeen in die dagen opgemerkt werd:

„dat de Raad van State in naam nog wel bestaande, geheel nutte-
„loos was geworden, al ware het om geen andere reden, dan dat het
„getal van deszelfs leden te gering was, en zich daarin nog personen
„geplaatst vonden, die, naar de gunstige keer der zaaken voor de
„Republiek, daarin met geen goed hart konden werkzaam weezen,
„en wier bezigheden ook te veel en te omslachtig waren, dan dat
„het, met eenige waarschijnlijkheid kon verondersteld worden, dat
„dezelve ooit, aan hetgeen te verrigten stondt, zouden kunnen be-
„antwoorden”. 9)

Op 12 Maart 1795 werd de Raad vervangen door een „Comité tot de algemeene zaaken van het bondgenootschap te lande” en hiermede was de Raad uit onze staatsinstellingen verdwenen. Noch in de Staatsregeling van 1798, noch in die van 1801, vinden we dan ook van den Raad gewag gemaakt.

Niet lang heeft de Raad van State echter in onze staatsinstellingen ontbroken. In de derde van de elkander snel opvolgende staatsregelingen, die van 1805, vinden we hem weer terug. Door den Raadpensionaris moest een Staatsraad worden benoemd bestaande uit niet minder dan vijf en niet meer dan negen leden. Het karakter van dezen Raad was uitsluitend adviseerend. De Raadpensionaris, zegt art. 45 dier Staatsregeling, vraagt van den Staatsraad hunne consideratiën en advies over alle zoodanige zaken, als hij zal goedvinden. Hij neemt geen besluit tot voordracht eener wet aan het Wetgevend Lichaam, dan na alvorens den Staatsraad omtrent het ontwerp dier wet te hebben gehoord.

Reeds in het volgende jaar, in 1806, was echter weer verandering van constitutie noodig, tengevolge van de verheffing van LODEWIJK NAPOLEON tot Koning van Holland.

De constitutioneele bepalingen betreffende den Staatsraad vertoonden bijna algeheele overeenkomst met die der vorige Staatsregeling. De samenstelling en de werkzaamheden waren echter uitvoeriger geregeld

bij een instructie van 1 Juli 1806, waarbij het aantal leden tevens op 13 werd bepaald.

Evenals in 1805 was de Raad ook in het daaropvolgende jaar gedacht als een adviseerend lichaam. Hij was verdeeld in vijf sectiën, en wel: 1. Wetgeving en algemeene zaken; 2. Marine; 3. Financiën; 4. Koophandel en koloniën en 5. Oorlog.

Deze Raad, van welks werkzaamheden weinig bekend is, kwam in 1810, toen het Nederlandsche volk ophield een zelfstandig volk te zijn en de Fransche wetgeving hier werd ingevoerd, te vervallen.

In den Franschen Raad van State (Conseil d'Etat) was ons land door zes leden vertegenwoordigd. ¹⁰⁾

Bij het herstel van Nederlands onafhankelijkheid in 1813 en bij de opstelling onzer eerste Grondwet in 1814 is er blijkbaar niet gearzeld om den Raad van State weer in ons staatsrecht op te nemen. En na dien tijd is er wel veel over gesproken, doch is het er niet van gekomen, hem daaruit weer te doen verdwijnen.

Over de samenstelling van den Raad van State kunnen we kort zijn. In de Grondwet van 1814 werd het aantal leden bepaald op ten hoogste twaalf, terwijl een Secretaris van Staat door den Koning als Vice-President kon worden benoemd. Van deze laatste bevoegdheid maakte de Koning terstond gebruik door VAN HOGENDORP als zoodanig te benoemen.

In 1815 werd, tengevolge van de vereeniging van de Noordelijke met de Zuidelijke Nederlanden, het aantal leden verdubbeld en op 24 gebracht, terwijl bij de Grondwetsherziening van 1840 het aantal weer tot twaalf werd teruggebracht.

In 1848 werd het aantal leden niet meer in de Grondwet genoemd, doch bepaald, dat de samenstelling en de bevoegdheid van den Raad door de wet zou worden geregeld. De hierbedoelde wet kwam eerst 21 December 1861 tot stand en daarbij werd voorgeschreven, dat de Raad, buiten den Koning als Voorzitter, zou zijn samengesteld uit een Vice-President en veertien leden, welke door den Koning worden benoemd en ontslagen. De Prins van Oranje heeft, nadat zijn achttiende jaar vervuld is, van rechtswege zitting en uit dien hoofde is Prinses JULIANA dan ook in 1927 als lid geïnstalleerd.

Ook aan Z. K. H. Prins HENDRIK is zitting in den Raad verleend. Bovendien kunnen door den Koning nog hoogstens 15 Staatsraden

in buitengewonen dienst worden benoemd, die worden opgeroepen, om aan bepaalde werkzaamheden van de een of andere afdeling, waarin de Raad van State verdeeld wordt, deel te nemen.

Dr. KUYPER was van oordeel ¹¹⁾ dat deze poging om den Raad te sterken door de benoeming van buitengewone Staatsraden, niet doeltreffend bleek. „Zulk een benoeming werd steeds meer een eertitel”.

Bij de wet is nog bepaald, dat de Vice-President en de leden van den Raad hun vast en voortdurend verblijf in de gemeente, waar de zetel der Regeering is gevestigd moeten hebben. Om zich uit die gemeente te verwijderen behoeft de Vice-President de koninklijke toestemming en behoeven de gewone leden die van den Vice-President. ¹²⁾

Hoewel de Grondwet bepaalt, dat de samenstelling en bevoegdheid van den Raad van State door de wet geregeld worden, schrijft de Grondwet toch zelf wel voor dat de Koning Voorzitter van den Raad is en dat de leden door hem benoemd worden.

Hiermede zijn we nu genaderd tot de bespreking van het karakter en de functie van den Raad van State.

Want het eigenaardige is, dat de Grondwet zegt, dat de Koning Voorzitter is van den Raad, terwijl de Koning toch eigenlijk de vergaderingen van den Raad, tenzij in buitengewone gevallen, niet kan presideeren. Het koninklijk presidium is een fictie. Wat toch is het geval? In art. 28 van de reeds genoemde wet, houdende regeling der samenstelling en de bevoegdheid van den Raad van State, wordt bepaald, dat in alle gevallen, waarin de Raad *wordt gehoord*, de overweging aanhangig gemaakt wordt door de hoofden der ministerieele departementen, krachtens telkens door den Koning te verleenen machtiging.

Deze redactie kwam tot stand, doordat een amendement-THORBECKE van die strekking werd aangenomen. In het Regeeringsontwerp toch heette het, dat „in alle gevallen waarin de Raad *moet worden gehoord*, de overweging aanhangig gemaakt wordt door de hoofden der ministerieele departementen”. Deze schijnbaar kleine wijziging, waardoor de woorden „moet worden gehoord” werden veranderd in „wordt gehoord”, bracht groote verandering met zich mee. Bij de redactie van het Regeeringsontwerp zou alleen in de gevallen, waarin wettelijk was bepaald, dat de Raad van State moest worden gehoord, de overweging door de ministers aanhangig moeten worden gemaakt, terwijl

de Koning vrij bleef in al de gevallen, waarin dat niet bepaald was, uit eigener beweging het advies van den Raad in te winnen. Na aanneming van bovenbedoeld amendement werd zulks onmogelijk. Immers, nu zou de Koning voortaan nooit meer, buiten zijn Ministers om, een advies van den Raad kunnen verkrijgen.

Daardoor veranderde de Raad van karakter. In het vervolg zou de Raad van State niet meer zijn een adviseerende Raad van den Koning alléén, doch een adviseerende Raad van Koning èn Ministers, van de Regeering, niet meer een Kroonraad, doch een Regeeringsraad.

En aangezien art. 33 van genoemde wet nog bepaalt, dat de Raad zoo dikwijls hij gehoord wordt, zijn advies *schriftelijk* en met redenen omkleed geeft, is het uitgesloten, dat de Koning de vergaderingen, waarin de gewone werkzaamheden worden verricht, presideert.

Het koninklijk presidium zou beteekenis hebben, indien de Raad, zooals in 1572, *regeering* was en de Koning als hoofd van de regeering dus als voorzitter optrad. Nu evenwel het oorspronkelijk karakter teloor ging en de Raad niet meer, zooals Dr. KUYPER het uitdrukte, „iets apart *voor den Koning en ten zijnen behoefte*” is, doch het Ministerie tusschen den Koning en den Raad in kwam te staan, is de bepaling, dat de Koning Voorzitter van den Raad is, „niet veel meer dan een historisch monument”. De poging, om de desbetreffende bepaling uit de Grondwet te verwijderen, is echter mislukt

(Slot volgt.)

1) In een buitengewone zitting van den Raad op 1 Oct. jl. is dit feit herdacht. In die zitting, welke ook werd bijgewoond door Z. K. H. Prins HENDRIK en H. K. H. Prinses JULIANA, heeft de Vice-President een historisch overzicht van het ontstaan, de beteekenis en de ontwikkeling van den Raad sedert 1531 gegeven.

2) Dr. A. KUYPER, *Anti-Revolutionaire Staatskunde*, dl. II, bl. 115.

3) Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN, *Onze Constitutie*, 4e uitg. bl. 233.

4) ROBERT FRUIN, *Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland tot den val der republiek*, uitg. Colenbrander, bl. 104.

5) FRUIN, t. a. p. bl. 105.

6) LOHMAN, t. a. p. bl. 232.

7) G. F. M. VAN HUGENPOTH TOT AERDT, *De bevoegdheid van den Raad van State*, 1885, bl. 4.

8) H. J. A. MULDER, *De Raad van State, Hist. Staatsrechtelijke proeve van vergelijkende Rechtsstudie*, 1889, bl. 12.

9) MULDER, t. a. p. bl. 21.

10) *Idem* bl. 27.

11) KUYPER, t. a. p. bl. 139.

12) Artt. 11 en 12 van de wet houdende regeling der samenstelling en de bevoegdheid van den Raad van State (1861).

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

Onlangs werd bij den gemeenteraad alhier een voorstel ingediend om de café's van gemeentewege op Zondag te doen sluiten.

Bij de discussie over dit voorstel bleek, dat er bij twee a.r. leden van den Raad bezwaar bestond tegen deze Zondagssluiting. Het be-
toog van den eenen a.r. spreker was ongeveer als volgt: Wanneer wij de café's op Zondag sluiten, krijgen wij daardoor een uitbreiding van den clandestienen verkoop. De café's zijn te controleeren, maar de clandestiene verkoop is oncontroleerbaar (Er is n.l. een bepaling in deze gemeente dat er Zondags geen alcoholhoudende dranken verkocht mogen worden). De andere a.r. spreker verklaarde, dat wij dergelijke wetten niet mogen opleggen. Veeleer zijn wij geroepen evangeliseerend op te treden, de menschen innerlijk te veranderen, opdat zij vrij mogen worden in Christus, en dan is er vanzelf geen behoefte meer de café's op Zondag te bezoeken.

Beide a.r. leden zouden dus tegen het voorstel stemmen, en hebben dit dan ook gedaan.

Nu wordt hier in de gemeente veel over deze zaak gesproken, en vooral den a.r. leden wordt verweten, dat zij niet goed hebben gehandeld.

Wat mij betreft, geloof ik, dat ze ook inderdaad verkeerd hebben gehandeld.

Daarom wend ik mij tot U met de vraag, wat eischt in dezen het a.r. beginsel?

ANTWOORD:

Vooraf in verband met de aanstaande inwerkingtreding van de Winkelsluitingswet, die, gelijk bekend, gedeeltelijke Zondagssluiting voor winkels, doch niet voor café's voorschrijft, rijst in verschillende gemeenten de vraag, of deze wettelijke regeling door een gemeentelijke politieverordening inzake het sluiten van de café's e.d. op Zondag, behoort te worden aangevuld. Daarom willen wij naar aanleiding van

deze vraag trachten enkele richtlijnen aan te geven ter beoordeeling van deze zaak uit a.r. standpunt.

Daarbij beginnen wij met op te merken, dat de zorg voor Zondagsrust en Zondagsheiliging niet primair behoort tot de roeping der Overheid doch secundair, d. w. z. niet in de eerste plaats de Overheid doch de individuen, de bedrijfshoofden, de Kerk enz. hebben zorg te dragen voor de Zondagsviering.

Dat iemand op Zondag ten eigen behoeve arbeid verricht is niet een aangelegenheid, die in de eerste plaats de Overheid raakt doch dien persoon zelf. Ware het anders, dan zou de Overheid zelfs maatregelen behooren te nemen tegen den onderwijzer, die des Zondags voor het behalen van de een of andere acte werkt, en tegen den koopman, die des Zondags de balans van zijn bedrijf opmaakt.

Van een overheidsplicht tot bescherming van Zondagsrust en Zondagsheiliging is echter, naar a.r. beginsel, in zoodanige gevallen geen sprake. Die plicht bestaat eerst wanneer de ordinantiën Gods inzake de Zondagsviering door de ingezetenen in die mate geschonden en veronachtzaamd worden, dat de publieke orde er mede gemoeid is. En dit is, naar men in onzen kring vrij algemeen aanneemt, dan het geval wanneer: a. zonder noodzaak door rechtstreekschen of zijdelingschen dwang bepaalde personen of bepaalde groepen van personen tot het verrichten van arbeid op Zondag gedwongen worden; b. zonder noodzaak de rust op publiek terrein verstoord wordt; c. aan de heiliging van den Zondag in de kerken en in de gezinnen hinder wordt toegebracht, zonder dat die hinder onvermijdelijk is.

Wanneer men nu aan de hand van deze richtlijnen de quaestie van de sluiting der café's op Zondag beziet, rijst in de eerste plaats de vraag (die ten aanzien van alle drie genoemde punten beteekenis heeft), of het geopend zijn der café's op Zondag noodzakelijk is te achten.

Die vraag kan, dunkt ons, in een kleine plattelandsgemeente ontkenkend worden beantwoord. Er zijn verscheidene plaatsen waar het geopend zijn van restaurants met het oog op degenen, die ook des Zondags voor hun leeftocht op die restaurants zijn aangewezen, beslist noodzakelijk is. En reeds om die reden kan de raad in zulke gemeenten niet de café's — althans niet *alle* café's — op Zondag sluiten. Doch het wil ons voorkomen, dat in een gemeente, die in geen enkel opzicht een verkeerscentrum is, op dien grond een sluitingsgebod niet behoeft achterwege te blijven.

Wel kan men (en hier komen wij in de lijn van het betoog van een der raadsleden) wijzen op het gevaar voor clandestienen verkoop van alcoholhoudenden drank en met het oog op dit gevaar het geopend zijn der café's noodzakelijk achten. En wij erkennen, dat wij wel eens vernomen hebben van gevallen van clandestienen verkoop, die min of meer werden beschouwd als gevolg van een gemeentelijk gebod tot sluiting der café's op Zondag. Doch het wil ons voorkomen, dat die drankwets-

ontduiking meer door een tapverbod dan door een sluitingsgebod wordt in de hand gewerkt. En waar in het onderhavig geval reeds een tapverbod voor wat betreft den Zondag bestaat, zouden wij, indien dit tapverbod tot dusver geen of weinig aanleiding gaf tot klachten, ons over ontduiking als gevolg van een sluitingsgebod weinig bezorgd maken en zouden wij zeker niet wegens vrees voor ontduiking het geopend zijn der café's op Zondag noodzakelijk durven noemen.

Trouwens, gesteld al, dat het tapverbod tot ontduiking blijkt aanleiding te hebben gegeven, dan zal een sluitingsgebod die ontduiking niet bevorderen doch juist belemmeren. Althans voor zoover betreft den clandestienen verkoop van alcoholhoudende dranken in café's gedurende den tijd dat het tapverbod geldt.

Drankverkoop in clandestiene inrichtingen zal men natuurlijk door invoering van een sluitingsgebod niet kunnen keeren. Doch ontduiking in dien vorm komt gewoonlijk niet zoo veelvuldig voor. En hiertegen moet niet allereerst door het te niet doen of achterwege laten van op zich zelf wenschelijke maatregelen, doch door een scherper toezicht van politie en drankwetsinspectie worden gewaakt.

Voorts rijst de vraag, of dwang tot Zondagsarbeid de gemeente tot ingrijpen noopt. Dat de caféhouder zelf des Zondags arbeid verricht staat ter zijner verantwoording. De Gemeenteraad behoeft hem in dezen niet tegen zichzelf te beschermen. Evenmin als de Raad den onderwijzer tegen zichzelf beschermt, die des Zondags voor zijn diploma's werkt.

Doch wel kan er aanleiding zijn voor ingrijpen van den Raad, indien het geopend zijn der café's tot gevolg heeft, dat het bedienend personeel op straffe van verlies van zijn betrekking gedwongen is Zondags arbeid te verrichten.

Dat voorts de publieke rust op Zondag door het geopend zijn der café's wordt verstoord, kan voorkomen doch behoeft niet altijd het geval te zijn, vooral niet waar reeds een tapverbod bestaat en aan het voorschrijf van art. 3 der Zondagswet de hand gehouden wordt¹⁾. Doch indien inderdaad het cafébezoek op Zondag tot allerlei verstoring van de rust en orde op den publieken weg aanleiding geeft, bestaat er ook op dien grond aanleiding voor het uitvaardigen van een sluitingsverordening.

En hetzelfde geldt ook ten aanzien van de Zondagsheiliging in de kerken en gezinnen. Er zijn gevallen van onvermijdelijke verstoring van de Zondagsheiliging. Wij denken b.v. aan brand of andere rampen. Doch in het algemeen zal het gemeentebestuur alles moeten doen om dien hinder te weren. En zeker zal het, indien cafébezoek in eenigerlei opzicht hinder veroorzaakt, het sluiten der café's gedurende den Zondag mogen en moeten voorschrijven.

Hoewel het in verband met het bovenstaande niet onmogelijk en zelfs niet onwaarschijnlijk is dat we in het onderhavige geval met het voorstel tot Zondagssluiting zouden zijn meegegaan, gevoelen wij, wegens onvolledige kennis van de omstandigheden en de argumenten der tegenstanders, geen vrijheid om het stemmen der a.r. raadsleden tegen het voorstel in beginsel onjuist te noemen. Doch de door den inzender genoemde argumenten der a.r. raadsleden zouden wij niet willen overnemen. En vooral het laatste niet.

Een der raadsleden verklaarde blijkens de vraag, dat wij dergelijke wetten niet mogen opleggen, maar veeleer geroepen zijn evangeliseerend op te treden, de menschen innerlijk te veranderen, opdat zij vrij mogen worden in Christus en dat er dar vanzelf geen behoefte meer is de café's op Zondag te bezoeken.

Deze argumentatie lijkt wel heel mooi. En waar is zeer zeker, dat allereerst langs dien weg invloed aan onze Christelijke beginselen moet worden verzekerd. Doch wij kunnen en mogen daarbij niet blijven staan, omdat wij leven in een wereld waar de zonde heerscht en waar God in Zijn algemeene genade Overheden heeft ingesteld om de zonde in haar grofste en meest destructieve werking te stuiten en het leven — althans naar zijn uiterlijken kant — in geordende banen te leiden. Wie dit voorbijziet verlaat het a.r. standpunt en komt tenslotte terecht bij de doopersche opvatting, die tengevolge van overgeestelijkheid de door God gewilde uitwendige orde opzij zet en hierdoor aan de belangen van Kerk en Staat beide blijkens de historie groote schade berokkend heeft.

Wij zeggen dit natuurlijk niet om het bedoelde raadslid in een kwaad daglicht te stellen, doch wel om te waarschuwen tegen den invloed van een onjuiste argumentatie. N.

1) Art. 3 der Zondagswet luidt: Dat gedurende den tijd, voor de openbare godsdienst oefening bestemd, de deuren der herbergen en andere plaatsen, alwaar drank verkocht wordt, voorzooverre dezelve binnen den besloten kring der gebouwen liggende zijn, zullen gesloten zijn, en dat ook, gedurende dienzelfden tijd, geenerhande spelen, hetzij kolven, balslaan of dergelijke mogen plaats hebben.

2. VRAAG:

Het zij mij vergund U het volgende te vragen:

Kan het eenig nuttig effect bewerken om in de instructie of in de aanstelling van een te benoemen gemeente-vroedvrouw de bepaling op te nemen, dat het haar verboden is, op straffe van ontslag, propaganda te maken voor beperking van kindergeboorte?

Is het maken van een zoodanige bepaling bij de wet verboden?

Met deze zaak heeft onze gemeente vroeger op zeer onaangename wijze kennis gemaakt.

ANTWOORD:

Tot op zekere hoogte is het opnemen van een bepaling tegen het maken van propaganda voor het neo-malthusianisme in de instructie der gemeentelijke vroedvrouw overbodig. Immers de Strafwet bevat reeds een bepaling tegen die propaganda. Art. 451ter van het Wetboek van Strafrecht bepaalt:

„Hij die hetzij eenig middel tot voorkoming van zwangerschap openlijk tentoonstelt, hetzij zoodanig middel of diensten ter voorkoming van zwangerschap openlijk of ongevraagd aanbiedt, of openlijk, of door verspreiding van eenig geschrift ongevraagd, als verkrijgbaar aanwijst, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste twee maanden of geldboete van ten hoogste tweehonderd gulden.”

Een vroedvrouw, die ongevraagd een preventief middel of circulaires aanbiedt, waarin wordt medegedeeld aan welk adres zoodanig middel te verkrijgen is, handelt dus in strijd met de wet.

Toch kan er aanleiding zijn om een speciaal voorschrift in de instructie op te nemen.

En wel vooreerst, omdat de Strafwet zich wel tegen een bepaalden vorm van propaganda richt doch niet alle propaganda verbiedt. Wanneer een vroedvrouw er zich b.v. toe bepaalt om ten huize van hare patiënten of op haar spreekuur een en ander mede te deelen omtrent het gebruik van preventieve middelen of aanwijzing geeft van adressen, waar dergelijke inlichtingen te verkrijgen zijn (en dit is de meest gebruikelijke vorm van propaganda), dan overtreedt ze het boven geciteerde voorschrift niet.

Ook valt te bedenken, dat een instructiebepaling in dit geval wellicht meer invloed op het gedrag der vroedvrouw oefenen zal, dan het wettelijk voorschrift, wijl overtreding van het wettelijk voorschrift waarschijnlijk minder spoedig als voldoende grond voor ontslag zal kunnen worden aanvaard dan overtreding van een bepaling der ambtelijke instructie. Immers art. 451ter staat in het derde boek van het Wetboek van Strafrecht. Overtreding van dit voorschrift geldt derhalve niet als „misdrijf” doch als „overtreding” in strafrechtelijken zin. En „overtredingen” worden gewoonlijk niet van zoo groote beteekenis geacht, dat men een ambtenares wegens een „overtreding” zou durven ontslaan; vooral niet, indien zij voor die overtreding reeds door den rechter is gestraft.

Wettelijk bezwaar tegen het opnemen van een bedoeld voorschrift in de instructie zien wij niet. De Raad treedt door het opnemen van een dergelijk voorschrift *niet* in een Rijksbelang (art. 193 Gemeentewet), omdat een instructiebepaling niet is een strafrechtelijk voorschrift gelijk art. 451ter W. v. S., dat algemeen geldt, doch een ambtelijke regel, die alleen geldt ten opzichte van de betrokken ambtenares.

Men moet echter de waarde van een dergelijk voorschrift niet overschatten. Voert een vroedvrouw neo-malthusiaansche propaganda, dan zal ze dat gewoonlijk in bedekten vorm doen, waarvan niet veel tot de buitenwereld doordringt. En ook zal zij, ingeval het gemeentebestuur

meent op grond van gebleken feiten, bepaalde maatregelen tegen haar te moeten nemen, wellicht niet zonder resultaat op de medische noodzakelijkheid van haar adviezen in verband met den gezondheidstoestand van haar patiënten, hetzij tegenover het gemeentebestuur zelf, hetzij tegenover een scheidsgerecht, ambtenarengerecht of (centraal) college voor toezicht op medici enz., een beroep kunnen doen. Doch in elk geval zal er van een dergelijke instructiebepaling eenige preventieve werking uitgaan, waardoor voorkomen wordt, dat de propaganda een stelselmatig en brutaal karakter verkrijgt. En wellicht zal het voorschrift aan het gemeentebestuur steun bieden, wanneer het een vroedvrouw, die zich als propagandiste van het neo-malthusianisme heeft geopenbaard, uit haren dienst wenscht te ontslaan.

Voor het a.r. standpunt inzake het vraagstuk van het neo-malthusianisme mogen we hierbij voor zooveel noodig verwijzen naar het overzichtelijk artikel van Mr. G. M. DEN HARTOGH in het vierde deel van de *Christelijke Encyclopaedie*, bladzijde 342 e. v.

N.

3. VRAAG:

Door het Provinciaal Bestuur is opgericht een waterleidingmaatschappij ten einde de geheele provincie van drinkwater te voorzien. De meeste in de provincie gelegen gemeenten zijn aandeelhouders geworden. Ook onze gemeente. En hiermede hebben we in principe medewerking tot uitvoering toegezegd.

Voor onze gemeente zal de zaak echter niet kunnen doorgaan zonder *verplichte* aansluiting. Velen zien echter op tegen de kosten, die f 28.— per jaar en per woning bedragen en redden zich liever met hun, zij het ook gebrekkige, watervoorziening van thans.

De vraag is nu, mag, naar antirevolutionair beginsel, de Overheid verplichte aansluiting en betaling van den aanslag voor waterafname eischen?

ANTWOORD:

Over de principieele zijde van het vraagstuk van de verplichte aansluiting bij de waterleiding schreven wij reeds meermalen, n.l. in dit maandschrift (eerste jaargang pp. 200 v. en vijfde jaargang pp. 354 v.) en in „Antirevolutionaire Gemeentepolitiek”, uitgave J. H. Kok, Kampen pp. 150 v.). En naar deze lectuur veroorloven wij ons te verwijzen.

Daarbij zouden wij nog willen opmerken, dat ten aanzien van een voorstel om bij bouw- en woningverordening de aansluiting verplicht te

stellen, o. i. vierderlei eischen naar voren moeten worden gebracht, en wel:

1e. dat vooraf inzage verleend wordt van de regeling der waterleiding-tarieven. De Raad moet toezien, dat niet tengevolge van de verplichte aansluiting zwaardere lasten op de bevolking worden gelegd dan redelijkerwijs kunnen worden gedragen. Een gemiddeld tarief van f 28.— per jaar lijkt ons intusschen vergelijkenderwijs niet te hoog;

2e. dat alleen ten aanzien van nieuwbouw de verplichtstelling zonder voorbehoud, d. i. zonder dispensatiebevoegdheid van B. en W. geregeld wordt;

3e. dat ten aanzien van bestaande woningen aan B. en W. de bevoegdheid verleend worde ontheffing van de bepaling inzake verplichte aansluiting te verleenen, ingeval de bestaande drinkwatervoorziening aan redelijk te stellen eischen (betreffende de kwaliteit en hoeveelheid van het beschikbare drinkwater, samenstelling en capaciteit van pompen en regenbakken e. d.) voldoet, met regeling van het beroep op den Raad ingeval een verzoek om ontheffing door B. en W. wordt gewezen van de hand;

4e. dat de verplichte aansluiting alleen geldt voor woningen, die gelegen zijn binnen zekeren afstand (b.v. 30 meter) van een leiding.

Van het voldoen aan deze voorwaarden zou de medewerking der a.r. fractie afhankelijk kunnen worden gesteld. N.

IETS OVER DE MODERNE EUGENETISCHE WETENSCHAP IN VERBAND MET ONZE ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

DOOR

PROF. DR. J. WATERINK.

De eugenetische wetenschap, zooals die zich in de laatste jaren ontwikkelt, heeft in de eerste plaats tot doel, de rasverbetering van de menschen te dienen.

Het woord „eugenese”, bij ons moeilijk door één woord te vertalen, beduidt, naar zijn samenstelling, de goede wording van het geslacht.

De eugenetiek is de wetenschap, die zich met de beste wijze waarop het geslacht ontstaat bezighoudt, zoodat we haar zouden kunnen noemen: de wetenschap van de menschelijke rasverbetering.

In schrille kleuren teekent men den droeven toestand van het menschelijk geslacht. Niettegenstaande alle pogingen om het menschedom te verbeteren, is men daarin nog niet geslaagd. Alle sociale zorg, alle hygiënische maatregelen, alle onderwijsbemoeiingen, alle kindervetten hebben niet kunnen bewerken, dat het menschelijk geslacht en de menschelijke samenleving op hooger peil kwamen.

Nu gaat men wijzen op de practische resultaten, die de menschen bereikten bij planten en dieren. Door teeltkeus heeft men in de planten- en dierenwereld het zoover gebracht, dat men alleen de voortreffelijke exemplaren overhoudt, en een geheel geslacht van minderwaardigen heeft laten uitsterven. De bedoeling van de moderne eugenetiek is nu een onderzoek naar de vraag in hoeverre de maatregelen, die op planten en dieren werden toegepast, ook voor de samenleving van den mensch bruikbaar zijn.

Men heeft jaren lang allerlei minderwaardige menschen toegestaan zich te vermenigvuldigen en in de vermenigvuldiging van deze minderwaardigen ligt een voortdurende bron van gevaar voor de maat-

schappij. Achterlijken, zwakzinnigen, dronkaards, prostituée's, misdadigers, bedelaars en al dergelijke menschen moesten uit de samenleving verwijderd kunnen worden. Indien het mogelijk was deze menschen door teeltkeus uit de maatschappij te weren, doordien zij eenvoudig niet meer werden geboren, zou dan het gehalte van de menschheid niet zeer verbeteren?

Welk een besparing aan sociale voorzorgen, hoeveel besparing aan gevangenissen, hoeveel voordeel doordien gestichten overbodig waren! Bovenal hoeveel meer huiselijk geluk, hoeveel meer familievrede, hoeveel meer blijdschap zou het menschelijk geslacht niet genieten!

Welnu, zegt de eugenetiek, laten we pogen het ras te verbeteren volgens methoden, die men ook heeft toegepast in het planten- en dierenrijk.

Het mag niet ontkend worden, dat er inderdaad een probleem is. De feiten hebben we te erkennen. En dan is het aangrijpend te zien, hoe nauw de samenhang is tusschen minderwaardige individuen en misdaad, tusschen ziekte en zonde.

Het is ook waar, dat er in de laatste jaren een vooruitgang in de verkeerde richting, dat is dus in feite een achteruitgang, moet worden geconstateerd. De cijfers, die de statistieken bieden omtrent achterlijke en zwakzinnige kinderen, omtrent hypernerveuze en psychopathische kinderen, zijn hoogst ernstig. In enkele plaatsen in ons vaderland behoort niet minder van 12½ % van de kinderen, die den leeftijd hebben dat ze de lagere school kunnen bezoeken, tot de achterlijken of zwakzinnigen. Gelukkig zijn zulke plaatsen uitzonderingen. Maar zij zijn er toch, en het is aangrijpend te bedenken welk een lijden door deze simpele cijfers wordt geregistreerd. We hebben onder invloed van de christelijke eischen der barmhartigheid eenerzijds, en tengevolge van het aanwezig zijn van veel meer medische en hygiënische mogelijkheden in de laatste jaren anderzijds, inderdaad de verantwoordelijkheid op ons geladen, dat thans in den middellijken weg honderden minderwaardigen, die vroeger jong stierven, in de samenleving blijven, en straks op de samenleving worden losgelaten. En al is het nu waar, dat niet altijd gezegd kan worden, dat een minderwaardig individu ook weer minderwaardige kinderen krijgt, en al is het juist, dat vele zwakzinnigen niet in staat zijn het geslacht voort te zetten, toch is het anderzijds ook weer zeker, dat niet weinige achterlijken of zwak-

zingen in of buiten het huwelijk kinderen verwekken, die ook zelf weer het percentage achterlijken of zwakzinnigen helpen verhoogen.

Ten opzichte van het werk der christelijke barmhartigheid moge nu wel het probleem dat hier ligt op te lossen zijn, door de opmerking dat we in gehoorzaamheid aan Gods ordinantiën onzen weg gaan — dat er maatschappelijk hier een vraagstelling ligt van zeer ingrijpende beteekenis, kan nimmer worden ontkend.

De oorspronkelijke, rauwe theorie, die eenvoudig voorstelde de minderwaardige individuen af te maken, vond gelukkig weinig gehoor. Trouwens een theorie, die enkel gericht is naar het individueele geval, pleegt meestal geen lang bestaan beschoren te zijn.

Anders staat het echter met die opvattingen, welke de hier aangeraakte vraagstelling onder bredere gezichtspunten bezien.

Men wil heel het probleem van de rasverbetering in groote lijnen zien, en wijst nu wegen volgens welke de eugenese van het menschelijk geslacht kan worden gediend.

* *
*

De onderscheiden wegen, die men wil bewandelen, en die we kort hier zullen bespreken, zijn de volgende.

1. Men poogt te komen tot rasverbetering door toepassen van de wetten van de erfelijkheid, dat wil zeggen, dat men door toepassing van een bepaalde selectie op grond van de bestaande erfelijkheids-wetten, pogen wil slechts zulke huwelijken tot stand te doen komen, waarbij men op een gezond na-kroost kan rekenen.

2. Men poogt te komen tot rasverbetering door het aantal geboorten te beperken, waardoor dan het geslacht van de toekomst betere levensvoorwaarden zou vinden en dus ook tot hogere levensontwikkeling zou kunnen komen.

3. Het geneeskundig onderzoek vóór het huwelijk wordt aangevoerd als een middel om althans in zooverre tot selectie te komen, dat de allerongunstigste paringen worden voorkomen.

Dat het natuurlijk de bedoeling van de eenzijdige voorstanders van de eugenese is, dat wettelijke bepalingen hun idealen straks zullen steunen, valt licht te begripen.

En in dit verband krijgt het vraagstuk dus ook een politiek-staatskundige zijde.

* *
*

De eerste vraag, die gedaan moet worden, is nu, of op goede gronden de wetten van de erfelijkheid kunnen worden toegepast op zulk een wijze, dat er gegronde hope bestaat, dat de menschheid daardoor tot rasverbetering kan komen. De antwoorden op deze vraag gegeven, zijn zeer verschillend.

HEYMANS meende, dat de tijden zullen kunnen komen, waarin aan het menschelijk geslacht de middelen ter beschikking staan om zijn eigen ontwikkeling ter hand te nemen; tijden, waarin men dan ook algemeen de verplichting om deze ontwikkeling te dienen zal erkennen. In een tot dusver nog niet gerechtvaardigd optimisme meent hij, dat de dag zal kunnen komen, waarop de menschen in staat zijn om op grond van slechts enkele gegevens een karakter te doorzien, zoodat zij voor vergissingen bij de huwelijkskeus gevrijwaard blijven. Hij verwacht, dat de psychische wetten en ook de erfelijkheidswetten kunnen worden vastgesteld, in even exacten vorm als we thans de wetten van de natuur kennen. De twee-en-twintig jaar, die zijn verlopen sinds HEYMANS dit schreef, hebben nog niets van datgene wat hij als toekomstbeeld zag, verwezenlijkt. Bovendien, terecht wees BOLK in 1918 erop, dat er dikwijls een eigenaardige antagonisme bestaat tusschen het geestelijk leven en het lichamelijk leven in dien zin, dat degenen, die geestelijk tot de beste van hun geslacht behooren, zich weinig of niet voortplanten.

Nu kan het niet onze bedoeling zijn in dit artikel een volledig overzicht te geven van de gegevens der erfelijkheidsleer. Aan het eind van dit artikel plaatsen we een litteratuurlijstje, waar degenen, die van een en ander meer willen weten, materiaal kunnen vinden. Slechts moeten we op enkele dingen wijzen, om hetgeen we straks gaan zeggen duidelijk te maken.

Het vraagstuk van de erfelijkheid is niet te bespreken zonder de namen te noemen van MENDEL en HERTWIG. Aan HERTWIG gelukte het in 1875 het eerst om de verschijnselen van de bevruchting te bestudeeren in de eieren van de gewone zee-egel. Doordien deze eieren volkomen doorschijnend zijn en doordien de bevruchting ook kunstmatig onder het mikroskoop kan geschieden, kon H. heel het proces van de veranderingen, die in zaadcel en eicel plaats vonden, onder de mikroskoop gadeslaan. H. constateerde dat zaadcel en eicel een volkomen gelijkwaardig aandeel nemen bij de vorming van den eersten aanleg van het nieuwe individu. Het is dus te begrijpen, dat er bij elk individu

een zekere gelijkenis bestaat met den vader, en ook een zekere gelijkenis met de moeder. Bij deze laatste gelijkenis hebben we echter weer niet te vergeten, dat de eicellen der moeder niet tijdens haar leven ontstaan, gelijk zulks met de zaadcellen van den vader het geval is, maar dat de moeder feitelijk deze weer als erfgoed van haar ouders meebracht.

Op naam van MENDEL staan de bekende regels voor de erfelijkheid der onderscheiden eigenschappen. MENDEL bepaalde zich aanvankelijk tot het onderzoek van den erfelijken invloed van de kleur van groene en gele erwten. Bij de kruising van deze twee kreeg hij in eerster instantie schijnbaar uitsluitend gele erwten. In werkelijkheid echter zijn dit geen zuiver gele erwten, want 25 % der nakomelingen van deze erwten zijn weer zuiver groene.

We krijgen dus het volgende schema:

AA = geel. aa = groen. Aa en aA = bastaard.

$$\begin{array}{c}
 \text{AA} \times \text{aa} \\
 \hline
 \text{Aa} \quad \text{Aa} \quad \text{aA} \quad \text{aA} \\
 \hline
 \text{AA} \quad \text{Aa} \quad \text{aA} \quad \text{aa}
 \end{array}$$

Nu blijkt het echter, dat bepaalde eigenschappen bij planten en dieren dominant (overheerschend) zijn, en andere recessief (tijdelijk terugblijvend) zijn. Dat wil dus zeggen, dat het mogelijk is, dat in een volgende generatie eigenschappen, die in de vorige generatie niet voorkomen, toch weer optreden, omdat zij tijdelijk teruggeweken zijn. Zoo is het ook mogelijk, dat bepaalde aanleg voor ziekten tijdelijk recessief is, maar later bij enkele nakomelingen weer optreedt. Het is mogelijk, dat twee achterlijke menschen een verstandelijk volkomen normaal kind krijgen. Het is ook mogelijk, dat twee volkomen gezonde menschen een kind krijgen, dat een bepaalde ziekte heeft, tengevolge van het feit, dat die ziekte in de familie voorkwam, maar tijdelijk, bij de ouders, terugweek.

Bij planten kennen we nu bepaalde wetten: hoogstam is dominant over dwergstam; de kleur dominant over niet-gekleurd zijn; de beharing van de bladeren dominant over het niet-behaard zijn. Ook bij de dieren zijn enkele regels vastgesteld. Zoo bijvoorbeeld domineert kortharig over langharig. En bij den mensch heeft men ook zekere regels meenen te ontdekken, welke regels echter niet onder alle omstandigheden opgaan. Zoo heeft men gevonden, dat bruine oogen

dominant zijn over blauwe; dat donker haar dominant is over rood haar; nachtblind dominant over kleurenblind.

Intusschen is juist het feit, dat men met menschen geen proeven kan doen, mede oorzaak dat er over menschen nog betrekkelijk weinig materiaal verzameld is, en uit den aard der zaak betreft het dan zeer dikwijls ook nog alleen uiterlijke dingen, oogen en haarkleur, huidpigmentatie; soms ook belangrijke dingen als kleurenblindheid, nachtblindheid enz., en een enkele maal zeer belangrijke dingen als bloedziekten.

Natuurlijk hebben we het bij deze dingen nog uitsluitend over lichamelijke eigenschappen van den mensch. En hoewel nu de psychische erfelijkheid algemeen wordt aangenomen, zoo is het zeer de vraag of er ten opzichte van de psychische eigenschappen wel ooit vaste wetten kunnen worden gevonden. Immers de lichamelijke kwaliteiten zijn bepaalde, wel te omschrijven grootheden, en we weten wanneer we bijv. een kleurenblind mensch zien, precies de grens van de gezichtsfunctie en de grens van invloed van het tekort. We weten ook welke kleur we krijgen, wanneer we twee bepaalde kleuren met elkander mengen. We kunnen ook deze kleuren precies benoemen. Maar bij de psychische kwaliteiten staat het gansch anders. Immers bij deze hebben we te doen met grootheden, welker „samenstelling” ons eigenlijk onbekend is. Er heeft eens iemand beweerd, dat muzikaliteit gepaard met correctheid wiskunde-aanleg zou zijn; het betoog dat de betrokkene leverde voor het bewijs van deze stelling doet hier nu niets ter zake. Alleen wanneer in dat betoog de stelling verdedigd wordt, dat wiskunde-aanleg niets anders is dan 50 % fijngevoeligheid en 50 % correctheid, dan hebben we hier één van die fantasieën, die dienen moeten om een stelling, die niet wel houdbaar is, een schijn van een grondslag te geven.

Nu heeft men ook wel gepoogd om een zeker schema op te stellen omtrent de verdeling van de eigenschappen bij den mensch. GALTON gaf voor de erfelijkheid het volgende schema: we hebben de helft van onze eigenschappen van vader en moeder, dus van elk een vierde; de helft van de rest hebben we van onze vier grootouders, een vierde van onze twee grootvaders en twee grootmoeders, van elk dus een zestiende; de helft van de rest komt op rekening van onze acht overgrootouders, en een achtste dus voor rekening van onze acht overgrootvaders, dus van elk een vierenzestigste, enz. Afgedacht van het feit, dat deze wet van GALTON allermintst bewezen is, zegt zij natuurlijk omtrent eenige

berekening voor de erfelijke eigenschappen ook niets. Want stel eens een oogenblik, dat de twee grootmoeders nichten zijn, of nog erger, stel eens dat zij zusters waren, dan ligt geheel de mooie berekening in de war, want dan hebben we een eenzijdigen invloed van bepaalde voorouders. En wanneer we dan bedenken, dat ons tiende voorgelacht bestaat uit 1024 menschen, en we in 10 geslachten 2048 voorouders hebben, ziet ieder, dat vele van deze personen moeten zijn uit één en hetzelfde geslacht. Daardoor is berekening al onmogelijk.

Nu zijn er wel zeer beteekenisvolle onderzoekingen gedaan omtrent de erfelijkheid van psychische eigenschappen. We denken hier bijvoorbeeld aan de onderzoekingen van HEYMANS en WIERSMA, onderzoekingen waaruit blijkt, dat er psychische erfelijkheid bestaat en dat er ook zekere regels omtrent de psychische vererving zijn te vinden. Maar deze regels betreffen veel meer het „hoe” dan het „wat”. Daarbij komt voor de psychische kwaliteiten nog iets anders. Immers de psychische erfelijkheid *kàn*, maar *behoeft* zich niet te uiten in een richting, die bij kinderen en ouders op dezelfde wijze met den aanleg correspondeert. Een kunstzinnige aanleg bij het zoontje van een armen meubelmaker komt misschien tot uiting in het mooie werk, dat de jongen straks levert, en een kunstzinnige aanleg bij den zoon van een rijken meubelmaker brengt hem misschien straks op de Academie voor Beeldende Kunsten en hij wordt een beroemd beeldhouwer. En in dit geval zou dan nog de uitwerking van wat in aanleg aanwezig is parallel loopen; maar het is bewezen dat identieke psychische eigenschappen onder verschillende omstandigheden tot zeer verschillende reacties kunnen leiden. Voor de ontwikkeling van bepaalde psychische eigenschappen is nu eenmaal een milieu noodig. Immers geestelijke aanleg is arbeidsmogelijkheid met een bepaalden graad op een bepaald terrein. Er is dus *terrein* noodig en bij variatie in het terrein zal men ook variatie hebben in de uiting van den aanleg.

Is het niet dikwijls gezien, dat de handigste strooper straks de meest plichtsgetrouwe jachttopziener wordt, en uit zich dan misschien in dat stroopen en in dat jachttopziener zijn niet eenzelfde aanleg? Maar het zal bij een huwelijk niet hetzelfde zijn voor de familie van de bruidegom of de jonge man trouwt met de dochter van den strooper of met de dochter van den jachttopziener. En toch is ook weer elke strooper niet geschikt voor jachttopziener, noch is ook elke jachttopziener strooper-in-aanleg.

Daarbij moet ten opzichte van de erfelijkheid van de psychische eigenschappen niet vergeten worden, dat het, om wetenschappelijk zekere regels vast te stellen, eigenlijk noodig is, dat de kinderen onmiddellijk na de geboorte van de ouders worden verwijderd, een eisch, die PETERS in 1905 reeds stelde. Immers, anders weten we niet, wat verkregen is door identificeering (zooals FREUD het noemt) met de ouders, en wat werkelijk vrucht is van psychischen aanleg.

* *
*

We moesten deze uitweiding, waarin we slechts enkele feiten met betrekking tot de erfelijkheid memoreerden, wel doen, om het volgende verstaanbaar te maken. Immers de moderne eugenetiek wil veelal de bekende feiten aangaande de erfelijkheid gebruiken om te komen tot rasverbetering. En hier nu stuiten we al dadelijk op niet geringe moeilijkheden. In de eerste plaats zou, stel een oogenblik dat men eens de zedelijke motieven, die hier meespreken, op zij zette, niet alleen zeer nauwkeurig de levensgeschiedenis van ouders, broers en zusters, maar ook die van de voor-ouders bekend moeten zijn, om iets te kunnen zeggen omtrent de mogelijkheden, die bij een eventueele paring van twee individuen, aanwezig zijn.

En letten we nu eens op de lichamelijke eigenschappen alleen, dan nog is het niet wel mogelijk om met zekerheid iets mee te deelen omtrent de mogelijkheden, die er bij een paring van twee individuen uit twee onderscheiden geslachten zich voordoen. Wie zal zeggen welke mogelijkheden er waren bij een oom van de bruid, die als baby stierf? En stel een oogenblik, dat een bepaalde ziekte in de familie voorkomt, maar de betrokken bruid en de betrokken bruidegom zijn volkomen gezond, wie kan dan met eenige zekerheid zeggen, dat een huwelijk van dezulken niet wenschelijk is, aangezien hun kinderen misschien weer de ziekte zullen hebben, die in de familie vrij dikwijls voorkomt?

Daarbij komt dat latente erfelijkheid bijna altijd zeer onberekenbaar is. Er bestaat een bloedziekte, die een afwijking is in de constitutie en die zich uit door een sterke neiging tot bloedingen, die spontaan kunnen optreden, of ook bij de geringste wonden tot ernstige toestanden aanleiding kunnen geven. Deze ziekte nu erft over van den grootvader van moeders zijde op den kleinzoon. In den regel niet op de kleindochter. Indien in het huwelijk van de dochter van zulk een patient uitsluitend meisjes worden geboren, is er van een gevaar geen

sprake. Omgekeerd komt het voor, dat kinderen uit een huwelijk van twee schijnbaar gezonde mensen, toch lijden aan de gevolgen van een geslachtsziekte, die in het voorgeslacht van de moeder voorkwam. Intusschen kunnen uit hetzelfde huwelijk ook volkomen gezonde kinderen geboren worden.

Wie kan met zekerheid zeggen, dat er in zijn familie niemand voorkomt met een tuberculeuzen aanleg?

Wanneer iemands moeder op 25-jarigen leeftijd door een auto-ongeluk is gestorven, geeft bij de berekening der erfelijkheidskansen dit ongeval, waarbij de moeder om het leven kwam, de grootste moeilijkheden. Immers is het denkbaar dat, stel een oogenblik dat die moeder dit ongeluk niet had gehad, zij vijf jaar later gestorven was aan een of andere ziekte, waarvoor een zekere dispositie aanwezig bleek.

Maar hier blijkt weer dat de gegevens, die men zou verschaffen in zulk een geval, toch in wezen niet betrouwbaar waren.

In ieder geval zal men wel nooit in staat zijn een eventueele afwijking bij een doodgeboren kind te constateeren. Daarbij is het dan ook zeer wel denkbaar, dat bepaalde variaties van personen of bepaalde variaties in aanleg, grootere sterfelijkheid hebben dan andere variaties. Maar daardoor wordt dan ook weer, naar het woord van Dr. SCHERMERS, alle berekening in de war gestuurd.

Daarbij komt nu nog iets anders. Dikwijls kan men opmerken dat in een familie eerst gezonde en normale kinderen geboren worden, en daarna een of meer minder gezonde en abnormale. Maar ook het omgekeerde komt voor. In andere families komen de abnormale en ongezonde kinderen eerst, en daarna de gezonde. Zoo is het bijvoorbeeld bekend, dat verhoudingsgewijs de meeste idiotieën tengevolge van geboortetraumata voorkomen bij eerstgeborenen; en de meeste idiotieën tengevolge van mongolie bij laatstgeborenen, althans niet bij de eerstgeborenen. Nu zal het echter dikwijls voorkomen, dat tengevolge van een of andere omstandigheid het voortbrengen van kinderen door de moeder ophoudt, hetzij omdat zij een gewelddadigen dood sterft, hetzij dat de man komt te overlijden, op een tijd, dat normaal bezien, de geboorte van kinderen nog wel had kunnen worden verwacht. In zulk een geval is natuurlijk heel de statistiek weer in de war. Immers, men zou bij het opmaken van een eventueel familie-register ook rekening moeten houden met datgene wat de niet-geboren kinderen hadden zullen zijn.

Eigenlijk is de toestand dan ook deze, dat heel het onderzoek naar de erfelijkheid nog in een stadium van voorbereiding verkeert en dat wel in een mate, dat thans nog allermint met zekerheid is te zeggen of ooit betrouwbare gegevens omtrent de mogelijke verwachtingen aangaande kinderen, die in een bepaald huwelijk zullen worden verwekt, zullen zijn te verkrijgen.

Dat toch in uitzonderingsgevallen met vrij groote kans van waarschijnlijkheid de horoscoop over de toekomst kan worden getrokken, doet hiervan natuurlijk niets af. En ook zelfs in die uitzonderingsgevallen ziet men vaak gansch andere uitslagen dan de zoogenaamde deskundige aanvankelijk had geprofeteerd.

* *
*

Maar nu waren we tot dusver nog enkel op het terrein van het lichamelijk leven. Bij de psychische verschijnselen zijn de moeilijkheden nog veel grooter. Hier doet zich allereerst in het menschelijk geslacht het tragisch verschijnsel voor, dat het zeer hooge uitzondering is, dat gedurende meer dan drie geslachten eminente geesten in dezelfde familie voorkomen.

De geestelijke capaciteit loopt door het familieleven in den vorm van een golvende lijn. Een geheel geslacht van genieën behoort tot de groote excepties. En ook dan, wanneer de historie gevallen aanwijst, waarbij zoowel de vader als de moeder uit geniale families stamden en zelf uitmunten door geestesgaven, ook dan wanneer alle verwachtingen omtrent de kinderen, die uit dat huwelijk geboren werden hoog gespannen konden zijn, ziet men dikwijls dat ook groote gaven aan intellect en karakter plotseling uit een familie schijnen te verdwijnen.

Dat het dus op geestelijk erf juist zou zijn, dat men van de besten van het geslacht ook altijd de beste nakomelingen kan verwachten, is niet te handhaven. Dikwijls brengen gezonde echtparen, waar vader en moeder uit volkomen gezonde families stammen, meerdere microcephale (idiote of imbecille) kinderen voort; en anderzijds zijn de voorbeelden bekend, dat betrekkelijk domme ouders geniale kinderen hadden.

De moeilijkheden worden echter nog grooter, wanneer we bedenken, dat er omtrent de erfelijkheid van psychosen en neurosen nog zooveel open vragen zijn, dat het niet van te voren is te zeggen hoe de nakomelingen van bepaalde lijders zullen zijn. Hier wordt zeker veel

geraden en veel gegist, maar verder dan tot een waarschijnlijkheid met weinigen, overigens ook nog aanvechtbaren grond, brengt men het in den regel niet.

Dat er nu goede hope bestaat, dat eerlang zekerheid verkregen zal worden omtrent de erfelijkheidswetten van het psychische leven, moet ook worden ontkend. Immers, het vaststellen van deze wetten is eigenlijk alleen maar mogelijk wanneer opzettelijke proeven kunnen worden genomen. Op het terrein van het lichamelijke leven nu is er mogelijkheid bepaalde wetten te controleeren door proeven, die men doet met planten en dieren, maar het geestelijk leven van den mensch is juist op de belangrijke punten met dat van de dieren niet te vergelijken. De mensch is niet slechts hooger dan het dier, maar juist daar, waar er het specifiek menschenlike is, juist daar waar die kwaliteiten liggen, die voor het menschenlike geslacht van de meeste beteekenis zijn, is hij ook anders dan het dier. Ten opzichte van de erfelijkheid van gevoelens, eigenschappen van den wil, verstandelijke vermogens, algemeene intelligentie, muzikaliteit, aesthetisch oordeel, en dergelijke, kunnen er nooit met dieren proeven worden gedaan, omdat de dieren al deze kwaliteiten missen. Het is zedelijk ten eenenmale ongeoorloofd met menschen opzettelijk dergelijke proefnemingen te verrichten en daaruit volgt dan, dat het voor het geestelijk leven van den mensch nooit mogelijk zal zijn controleerende proeven te nemen.

Waar we nu boven reeds zagen, dat omtrent het verleden van een geslacht nooit alle gegevens zijn te verkrijgen, en waar we bovendien nooit opzettelijke proeven met menschen zullen kunnen doen, moet het uitgesloten geacht worden, dat de wetenschap zal kunnen komen tot vaststelling van de erfelijkheidswetten die op geestelijk terrein gelden.

* *
*

Onze bezwaren tegen de pogingen van de eugenetische wetenschap, die de rasverbetering tot doel hebben en die de erfelijkheidswetten willen toepassen, grijpen echter nog veel dieper in.

Stel een oogenblik dat het mogelijk was de zuiver lichamelijke condities van het menschenlike geslacht te verbeteren, doordien men bij het huwelijk een zekere selectie toepaste, dan zou men daardoor juist het wezen van het huwelijk geweld aandoen. Immers dan zou het huwelijk in wezen worden een samenkomen van twee krachtige individuen met de uitsluitende bedoeling een nieuw krachtig individu

voort te brengen. De eerste doelstelling bij het huwelijk: het manifesteren van de geestelijke eenheid tusschen twee menschen als beeld van de eenheid, die daar is als een eenheid der liefde in God Zelf en als een eenheid van de wijding tusschen den grooten Bruidegom Christus en Zijn Bruidsvolk op aarde, wordt op deze wijze ten eenemale uit het oog verloren. Het huwelijk wordt niets anders dan een gepatenteerde teelt in dienst van de rasverbetering van het menschdier. Zoo wordt echter juist het cement des levens aan het groote gebouw van de maatschappij ontnomen. Wie meent voor de toekomst te kunnen bouwen aan het welzijn van het menschelijk geslacht zonder daarbij in de eerste plaats te rekenen met de diepste behoeften van het menschelijk hart, zonder daarbij acht te slaan op de ordeningen Gods voor alle levensverhoudingen, zal gedesillusionneerd uitkomen.

Steeds weer zoeken de menschen van alle eeuwen de gevolgen der zonde te overwinnen door zich los te maken van de ordonnantiën van Hem, Die de zonde straft en bezoeking doet aan de overtreders van Zijn wet tot in het derde en vierde geslacht, maar Die het leven legt in de gehoorzaamheid aan Zijn ordeningen en Die barmhartigheid doet aan duizenden, dergenen, die Hem liefhebben.

Natuurlijk beteekent dit alles niet, dat op zichzelf de wetenschap niet een roeping zou hebben om datgene wat te ontdekken is omtrent de erfelijkheid van lichamelijke en geestelijke anomalieën, na te vorschen. Dat trouwens in anti-revolutionaire kringen tegen dergelijke studies op zichzelf geen bezwaar bestaat, weet ieder, die bedenkt dat ook in de christelijke inrichtingen hier te lande zooveel mogelijk nauwkeurige statistieken omtrent de eventueele erfelijkheidsverschijnselen bij de psychische afwijkingen worden bijgehouden, en dat in boeken en geschriften herhaaldelijk de noodzakelijkheid van deze onderzoekingen werd betoogd.

Hier ligt ook wellicht een bijzondere roeping in verband met de betrekkelijk kleine bevolking van ons land; en door het feit, dat het familielevens ten onzent gelukkig nog niet geheel door de moderne gedachte is doorbroken, is het juist hier in het algemeen goed mogelijk om over die gegevens te beschikken, die in de eerste plaats van beteekenis zijn.

Maar steeds moeten we onderscheiden tusschen datgene, wat de wetenschap als resultaat vindt, en datgene, wat men propageert als maatschappelijke roeping. Wanneer de wetenschap zekere wetten vaststelt, dan nog is het een groot verschil of men op grond van die

wetten een huwelijk aangaat, dan wel uitzonderingsgewijs, misschien mede op grond van die wetten, meent in een bepaald geval tot een huwelijk niet te moeten komen.

Ieder voelt het verschil tusschen deze twee gedragingen: als iemand zegt: „ik ga dit huwelijk aan, op grond van het feit, dat ik meen in de verbinding met deze bepaalde vrouw mee te werken aan de verbetering van het ras”, — dan onttrekt hij aan het huwelijk allen ideëelen grondslag. Maar anderzijds kan het soms roeping zijn dat iemand zegt: „ik heb geen vrijmoedigheid in dit bepaalde geval met dien bepaalden man of met die bepaalde vrouw tot een huwelijk te komen op grond van het feit, dat menschelijkerwijs moet worden aangenomen, dat we tegenover onze eventueele kinderen een misdaad zouden doen.” Natuurlijk blijft ook deze laatste uitspraak dan geheel voor rekening van hem, die haar doet. Bij de onvastheid van de resultaten van de wetenschap op dit oogenblik, kan in het algemeen een dergelijke uitspraak niet worden verwacht van dengene, die weet hoezeer voorspellingen doen omtrent de erfelijke eigenschappen van de kinderen uit een bepaald huwelijk een grijpen-in-de-lucht is.

Maar in ieder geval moet iemand ook hier de volkomen conscientievrijheid gelaten worden indien hij meent, dat een bepaalde toestand hem een huwelijk verhindert.

En nu komen we hier op een terrein, waar toch nog weer een probleem ligt van geheel eigen aard. Met name ten opzichte van de syphilis, maar ook tot op zekere hoogte met betrekking tot de tuberculose en het alcoholisme zijn hier eigen vraagstellingen. Het is hier niet de plaats om breeder in te gaan op het vraagstuk van de verschikkingen, die het gevolg kunnen zijn wanneer een lijder aan syphilis een huwelijk aangaat. Ook is het in de eerste plaats de taak van den medicus in deze dingen voorlichting te geven. We laten daarom ook in deze kwesties gaarne het woord aan Dr. SCHERMERS, die in 1919 het volgende schreef:

„Wat de syphilis in het bijzonder en de geslachtsziekten in het algemeen betreft, de gevolgen van deze ziekten zijn zoo ontzettend, dat daartegen niet krachtig genoeg kan worden opgetreden. Het is daarom niet alleen gewenscht, maar zelfs noodzakelijk, dat ieder, die aan een geslachtsziekte heeft geleden, zich aan een geneeskundig onderzoek onderwerpt voor hij huwelijksplannen gaat maken. Wie zulk een onderzoek nalaat, maakt zich aan een misdaad tegenover

zijn aanstaande schuldig, waarvan de gevolgen ontzettend kunnen zijn. Het blijkt, dat door het onderzoek veelal niet alleen de bron van veel huiselijke ellende wordt vermeden, maar ook menig onvruchtbaar huwelijk wordt voorkomen en de geboorte van allerlei minderwaardigen tegengegaan. Toch bedenke men, dat ook de deskundige niet altijd absoluten waarborg kan geven, dat elk gevaar voor besmetting geweken is. Het is daarom noodzakelijk, dat beide partijen volkomen op de hoogte gesteld worden van de gevaren, waaraan zij zichzelf in de toekomst blootstellen. Of zij dan het geneeskundig advies zullen opvolgen, moeten zij natuurlijk zelve beslissen, maar zij kunnen later niet zeggen, dat zij het niet geweten hebben. Men vergeete echter niet, dat de geslachtsziekten alleen kunnen worden bestreden door te leven naar het zevende gebod en te bedenken, dat alle overspel niet alleen met de daad, maar ook met woorden en gedachten in Gods Woord uitdrukkelijk verboden is.

„Bij de tuberculose ontstaat door de erfelijkheid niet meer dan een zekere praedispositie, die zich meestal alleen ontwikkelt bij ongunstige uitwendige omstandigheden. De ziekte is zoo algemeen verspreid, dat slechts weinig geslachten er geheel aan ontkomen. Geneeskundig onderzoek zal niet veel zekerheid kunnen geven omtrent de eventueele kinderen uit een bepaald huwelijk; hoogstens kan men met meer of minder waarschijnlijkheid iets gissen. Men heeft toch te rekenen met factoren van vaders- en moederszijde, die zich volgens MENDEL op verschillende wijzen kunnen combineeren. Of het huwelijk met het oog op de beide echtgenooten zelve kan worden aanbevolen, is natuurlijk een andere zaak, die voor elk geval afzonderlijk moet beslist worden. Veel is afhankelijk van de vraag of men ook de noodige prophylactische maatregelen in acht zal kunnen nemen.

„Wat het alcoholisme betreft, daarvoor zal in den regel niet dikwijls een geneeskundig advies gevraagd worden, en als het een enkele maal geschiedt, zal het evenals alle andere waarschuwingen wel in den wind worden geslagen. En toch is de ellende van den drank zoo ontzettend, dat reeds menig huisgezin er geheel door werd te gronde gericht, de vrouwen ongelukkig werden en de kinderen minderwaardig. Ook hier komt het er op aan, den strijd tegen het alcoholisme zelve aan te binden en met alle mogelijke middelen het drankmisbruik tegen te gaan.

„Wanneer men dit alles nagaat, dan blijkt, dat van een genees-

kundig onderzoek voor het huwelijk niet veel resultaat kan worden verwacht met het oog op mogelijke rasverbetering, omdat daarvoor veel te weinig bekend is omtrent de regelen der erfelijkheid. Toch kan, althans bij de bedoelde volksziekten, een onderzoek dit resultaat hebben, dat het menschelijk ras niet verder achteruit gaat, terwijl ook verbetering van de hygiënische toestanden in deze richting zeer veel kan bijdragen.”

* *
*

We gevoelen in dit verband, dat het onderzoek ten opzichte van de syphilis wel een heel bijzondere plaats inneemt te midden van de onderscheiden ziektegevallen en de onderscheiden mogelijkheden voor het toekomstig geslacht. Alleen is het de vraag of men hier wel verder kan gaan dan het uitoefenen van een zedelijke pressie. Het is waar, dat vooral in de groote steden de syphilis een volksziekte geworden is, die veel meer ellende na zich sleept dan eenvoudigen vermoeden, maar het is ook waar, dat de ware bestrijding van het kwaad niet achter het kwaad aan moet komen, maar aan het kwaad vooraf dient te gaan. Om deze reden zien we dan ook liever dat erop gewezen wordt, dat alleen zedelijke middelen en verheffing van het zedelijk peil hier tenslotte definitief kunnen helpen, dan dat men door allerlei draconische maatregelen achteraf, het kwaad gaat bestrijden.

En in dit verband vergete men niet, dat bijvoorbeeld een verbod van huwelijk voor een lijder aan syphilis practisch toch geen resultaat zou hebben met het oog op de eugenese van ons geslacht, indien de betrokkene niet in een gedwongen isolement in een cel, of op een eenzaam eiland zijn leven verder doorbracht.

De eenige weg om te voorkomen, dat een lijder aan syphilis een ongelukkig geslacht voortbrengt is deze, dat men hem overtuigt van het gevaar waarin hij zich zelf bevindt en van de verschrikkingen, die hij, indien hij zich niet volkomen beheerscht en indien hij niet alle maatregelen, die daartoe strekken kunnen, in acht neemt, over vele anderen brengen kan.

* *
*

Tot dusver spraken we uitsluitend over die maatregelen, die tot rasverbetering zouden moeten dienen, en die bedoelen te zijn toepassingen van de wetten der erfelijkheid.

Boven noemden we in de tweede plaats ook de pogingen om tot rasverbetering te komen door het aantal geboorten te beperken. Men zegt, dat het geslacht van de toekomst dan betere levensvoorwaarden zal vinden, en dus ook tot hogere levensontwikkeling zal kunnen komen.

De vraag moet gedaan of de stelling, die aan dit betoog ten grondslag ligt, juist is. En dan valt het wel dadelijk op, dat de bewering, dat de eerste kinderen uit het huwelijk in den regel de sterkste zijn, niet juist is. Het zou ons te ver voeren om hier door statistieken te bewijzen, dat er bepaalde vormen van idiotie zijn, die bijna uitsluitend onder eerstgeborenen voorkomen.

Uit den aard der zaak zijn de kinderen, die bij toepassing van deze theorie, die meestal die van het Neo-Malthusianisme genoemd wordt, geboren worden, van te voren niet te selecteeren. Niemand kan dus zeggen of het de beste of de slechtste exemplaren zijn, of het de meest of de minst begaafden zijn, die op deze wijze ter wereld komen. Het is zeer wel mogelijk, dat bij dit stelsel het geslacht slechts de allerslechtste vruchten ontvangen zou uit de samenkomst van twee individuen.

Daarbij komt nog, dat hier op grenzenloos lichtvaardige wijze meer dan één wet, die in het natuurlijk leven openbaar werd, wordt overtreden. GALTON toonde onweerlegbaar aan, dat de helft van de geniale persoonlijkheden in de historie geboren werden uit huwelijken met meer dan zes kinderen. In het algemeen kan trouwens gezegd worden, dat in het gezin met veel kinderen, de onderlinge opvoeding van de kinderen groote beteekenis heeft voor de karaktervorming en voor de latere sociale aanpassing van de individuen. Dat er een zegen is in de handhaving van de ordeningen Gods, wordt in het groote gezin meermalen beleefd. En waar juist onder de jongere kinderen van een gezin vaak de meest uitmuntende krachten verborgen zijn en de kinderen, die geboren worden als vader en moeder samen ongeveer 55 à 65 jaar oud zijn, dikwijls de beste zijn uit het huwelijk, daar zal de Neo-Malthusiaansche opvatting in den regel ook met de resultaten van deze ondervinding geen rekening houden.

Maar daar is iets anders, dat nog veel meer klemmt. Het Neo-Malthusianisme geeft aanleiding tot de meest schandelijke practijken. Op ontzettende wijze wordt de abortus provocatus in de hand gewerkt, en afgedacht van het levensgevaar, dat dit voor de moeder kan mee-

brengen, wordt hier op de meest brutale wijze keer na keer een moord begaan.

De zedelijke gevaren, die deze leer meebrengt zijn bovendien ook hierom zoo groot, wijl zij het verantwoordelijkheidsgevoel van de ouders tot een minimum terugbrengen. De levensinstelling, waarbij de ouders leven voor hun plezier, en geen kinderen tot hun last willen hebben, waarbij zij de verantwoordelijkheid van de opvoeding zoo spoedig mogelijk van zich afschuiven, is meer dan iets anders ontwrichtend voor het maatschappelijk leven.

Het ware te wenschen, dat onze wetgeving zoo mogelijk, nog meer dan thans, strenge straffen bepaalt voor hen, die op eenige wijze de Neo-Malthusiaansche leer in practijk brengen. Allerlei lectuur, die door vriendelijke dames huis aan huis verspreid wordt, allerlei keurige boekjes, die jonggehuwden worden toegezonden, zijn erger dan het ergste vergif.

Over het Neo-Malthusianisme behoeven we hier verder niet breeder te handelen. Gelukkig is het zoo, dat zeer velen, die allerlei idealen koesteren omtrent de mogelijkheden die de moderne eugenetiek geeft voor de rasverbetering, toch van de practijk waartoe het Neo-Malthusianisme voert, niets willen weten.

Intusschen liggen op dit terrein wel zeer vele vraagstukken. Ook vraagstukken, die buiten de aanraking van het politieke leven omgaan, en die zuiver ethisch van aard zijn. Het is hier niet de plaats om op deze vraagstukken breeder in te gaan. Wel willen we er opwijzen, dat een volk, dat nog kinderen heeft, dat een natie die nog groeit, altijd de hoop der toekomst en de verwachting van het krachtige leven mag voeren.

* *
*

Tenslotte poogt men door het geneeskundig onderzoek voor het huwelijk tot rasverbetering te komen. Uit bovenstaande bladzijden kan reeds duidelijk geworden zijn, dat zij, die voorstanders zijn van een geneeskundig onderzoek voor het huwelijk, uiterst voorzichtig moeten zijn, wanneer zij betoogen, dat hiermede in velerlei opzicht de steen der wijzen is gevonden. Eenerzijds toch is het waar, dat allerlei aanwezig kwaad en allerlei mogelijkheid van kiembeschadiging door een of ander virus (besmettelijk vergif) in vele gevallen voor het huwelijk niet kan worden geconstateerd. Zoo is het *zelfs* ten op-

zichte van syphilis voorgekomen, dat iemand genezen verklaard werd, terwijl achteraf bleek dat het kwaad nog woelde, en voor de nakomelingen de meest ongunstige gevolgen had. En anderzijds geldt nog veel meer dat dikwijls *schijnbaar* op goede gronden tot het niet aangaan van een huwelijk zou kunnen worden geadviseerd, terwijl toch achteraf zou blijken, dat de betrokken persoon, eenmaal gehuwd zijnde, volkomen gezonde kinderen verwekte of ter wereld bracht. Juist omdat de wetten van de erfelijkheid nog zoo weinig vaststaan, zal de practijk hier staan voor onoverkomelijke moeilijkheden. Bij zulk geneeskundig onderzoek zal in den regel niets anders kunnen gezegd worden dan: „het is mogelijk”; of: „het is waarschijnlijk”; of: „het is vrij zeker” enz.

Misschien mag ik hier enkele cijfers uit mijn practijk publiceeren.

Sinds 1 Januari 1930 werd mij advies gevraagd over 312 achterlijke of zwakzinnige kinderen. In 181 van deze gevallen werd een medisch onderzoek van de ouders verricht, en werden uitvoerige gegevens omtrent de familie verkregen. In 23 van deze 181 gevallen was *vast te stellen*, dat waarschijnlijk een bepaalde ziekte-toestand van de ouders of voorouders samenhangt met de afwijking van het kind. In 14 gevallen kon aan een verband tusschen de afwijking van het kind en de ziekte van de ouders worden *gedacht*. In 19 gevallen was de afwijking waarschijnlijk terug te brengen tot alcoholisme, en in 2 gevallen bleek niet in werkelijkheid, maar slechts in schijn achterlijkheid aanwezig. In de overige 123 gevallen waren de ouders, voorzoover was na te gaan, volkomen gezonde individuen. In 17 van deze 123 gevallen kwam er in een zeer ver verwijderd familieverband achterlijkheid of krankzinnigheid voor. Zoo bleven er op de 181 gevallen nog altijd 106 gevallen over, waarbij niet de minste betrekking tusschen de afwijking van het kind en de gezondheidstoestand van de familie kon worden aangewezen. Om een rond getal te noemen: in 60 % van deze gevallen was dus omtrent achterlijkheid of zwakzinnigheid der kinderen van te voren *niets* te voorspellen.

Een onderzoek op andere wijze door mij ingesteld bij 54 gezinnen, waarbij minstens één van de ouders een broer of zuster had, die leed aan achterlijkheid of zwakzinnigheid en soms bovendien een oom of tante had, die debiel, imbecil of idioot was, gaf het merkwaardige resultaat, dat slechts in 7 van de 54 huwelijken kinderen voorkwamen, die achterlijk of zwakzinnig waren. We hebben hier dus ongeveer 13 % van de huwelijken, waarin een achterlijk of zwakzinnig kind

geboren werd. Nog anders wordt het cijfer echter wanneer we bedenken, dat in deze 54 huwelijken 173 kinderen geboren werden, van welke 173 er echter slechts 9 tot de achterlijke of zwakzinnige gerekend werden, dat wil dus zeggen dat hier slechts 5 % van de kinderen onder het bedoelde type viel.

Wanneer we nu deze cijfers vergelijken met de cijfers, die omtrent de frequentie van zwakzinnigheid en achterlijkheid bekend zijn, dan blijkt dat de familiegeschiedenis voor deze 54 huwelijken een ongunstige prognose moest geven, terwijl in werkelijkheid de toestand ten opzichte van het aantal der afwijkende individuen schier niets ongunstiger was dan in het gemiddelde huwelijk van Nederlanders.

Uit deze cijfers, die op zichzelf wellicht niet voldoende bewijskracht hebben omdat zij zich over te weinig materiaal uitstrekken, maar die niettemin toch leerzaam zijn, moge toch blijken, dat men ten opzichte van de achterlijkheid en zwakzinnigheid der kinderen uiterst moeilijk van te voren een voorspelling geven kan.

Trouwens het is bekend, dat een van de meest voorkomende vormen van zwakzinnigheid, de mongolie, hoogstwaarschijnlijk niets te maken heeft met de familiegeschiedenis. En zeer veel vormen van idiotie bij eerstgeborenen zijn terug te brengen tot geboorte-traumata, die ook weer op geen enkele wijze met de familiegeschiedenis samenhangen.

Afgedacht van de gevallen van syphilis (congenitale lues) en alcoholisme, is er omtrent de familieoorzaken van idiotie nog uiterst weinig bekend.

Geldt het nu op geestelijk erf, dat de familiegeschiedenis ten opzichte van den psychischen aanleg bij het kind zeer moeilijk als grond van de horoscoop kan dienen, niet minder is zulks het geval op het terrein van het lichamenlijk leven, gelijk boven werd uiteengezet.

Anderzijds is het natuurlijk wel waar, dat er erfelijke beïnvloeding bestaat. Het is niet voor tegenspraak vatbaar, dat de jarenlange observatie en aantekeningen omtrent het voorkomen van neurosen en psychosen, omtrent de vatbaarheid voor tuberculose en dergelijke, sterk wijst in de richting van erfelijke beïnvloeding.

Maar de moeilijkheid ligt hier in het feit, dat men eenerzijds wel zekere algemeene regels kan aangeven, en van een gemiddelde erfelijkheid kan spreken, maar daarin dat men anderzijds nimmer *in een bepaald geval* omtrent de toekomst iets met zekerheid kan zeggen.

Hetzelfde geldt ook voor die gevallen, waarbij men zou kunnen

spreken, niet direkt van een afwijking, maar dan toch van een zekere minderwaardigheid. Uit ondervinding weet ik hoe neurasthenie en hysterie, hoe ook allerlei neuropathische verschijnselen voorkomen juist bij die kinderen en jonge mensen, welker ouders in deze richting reeds belast waren, maar anderzijds zijn mij ook verscheidene gevallen bekend waarbij een sterk hysterische moeder uitsluitend normale kinderen kreeg, en een geval, waarbij de neuropathie van den vader klaarblijkelijk door geen van de kinderen en door geen van de kleinkinderen werd geërfd.

* *
*

We mogen niet nalaten te wijzen op de uiterst gevaarlijke tendenz, die achter al het roepen om eugenese verborgen ligt.

Al meer zoekt men in onze eeuw het welzijn van het menschelijk geslacht in de uiterlijke omstandigheden. Dat is geen nieuwe houding. Het humanisme van elke eeuw heeft de menschen beter willen maken om ze *daardoor te verlichten*; het Christendom wil ze doen wandelen in het Licht om ze *daardoor* beter te maken. Het humanisme predikt de *emancipatie* van de menschelijke *kracht*, het Christendom de *bekeering* van des menschen *hart*. Dat ons menschelijk geslacht meer opgeheven wordt door een nerveuze figuur met een zwak lichaam, die God vreest, en in gehoorzaamheid aan Zijn wet leeft, dan door een intelligenten bokser, die den band der gehoorzaamheid aan Gods ordeningen verscheurt, bedenkt men in onzen tijd niet meer. Het geheim van den zegen is gelegen in de vreeze Gods. Dit moet immer vooropgesteld bij al de maatregelen, die er in het belang van het volkswelzijn worden getroffen. En alleen dan zal er waarachtige kracht zijn in een volk, wanneer het de sterkte zoekt in de gehoorzaamheid aan den Heere onzen God. En deze gehoorzaamheid aan onzen God brengt mede, dat men eerbied heeft voor de ordeningen Gods en het zwaartepunt daar legt, waar het naar de openbaring Gods liggen moet.

Bij het huwelijk komt het dan ook allereerst aan op den geestelijken band, den band der liefde, die geheiligd is in de liefde van Christus. En al worden er dan in zulk een huwelijk zwakke kinderen geboren, dan zal toch het gezinsleven, dat door dat huwelijk gevormd wordt, meer bijdragen tot het nationale welzijn, dan het huwelijk van twee individuen met Herculesgestalten, die leven als twee menschelijke wezens, die samenkomen om hoogstens twee nieuwe menschelijke

kinderen aan het menselijk geslacht te schenken, maar die verder niet in staat zijn een levende onverwoestbare cel in het organisme van de samenleving te vormen.

Dit beteekent natuurlijk niet, dat we zorgeloos zijn. We hebben een roeping ook ten opzichte van het welzijn van het menselijk geslacht. Maar tegenover deze dingen nemen we een principieel andere positie in dan zij, die eenzijdig den nadruk leggen op de mogelijkheden der moderne eugenetiek.

De neiging van het menselijk hart is deze, dat men zich gaarne uitleeft, dat men, wat men noemt, zijn gang gaat en doet wat het vleesch gaarne wil. En als dan straks het menselijk geslacht door allerlei ziekten, die dikwijls de tol van een bandeloos leven zijn, dreigt onder te gaan, roept men om selectie en teeltkeus, ook voor het mensch-dier. Dit is het jammerlijk fout-gaan van den mensch, die in den regel eerst aan zichzelf denkt en dan aan de toekomst.

In gehoorzaamheid aan de ordeningen Gods is de christelijke instelling op het leven dan ook een geheel andere. Ieder, zoowel de jonge mensch als de oudere mensch, heeft te bedenken, dat hij een verantwoordelijkheid heeft voor heel het leven; en dat is hem dan een prikkel te meer om in gehoorzaamheid aan Gods geboden te volharden. Een rein, een kuisch, een ingetogen, een beheerscht leven van der jeugd af is de beste voorwaarde voor gezondheid van het komende geslacht. En onze God, die de zonden der vaders bezoekt aan de kinderen in het derde en vierde geslacht, is ook de God, die barmhartigheid doet aan duizenden dergenen, die hem liefhebben.

Wanneer de zedelijke waarden, die onder het volksleven worden erkend, wanneer de eischen der christelijke ethiek worden gehoorzaamd, omdat het gezag van onzen God achter deze dingen staat, en omdat we in liefdevolle gehoorzaamheid aan Hem niet anders kunnen en niet anders willen, dan in Zijn wegen wandelen, dan verstaan we ook de beteekenis van den organischen samenhang van alle levensverhoudingen.

Dan is ook de kwestie van de eugenetiek er niet een, die op zichzelf staat. Dan is de rasverbetering niet een vraagstuk, dat we losmaken van andere vragen.

Dan is het probleem der rasverbetering eenerzijds onlosmakelijk verbonden met den vloek, die er rust op ons menselijk geslacht om der zonde wille; maar dan is anderzijds het vraagstuk van de ras-

verbetering er een, dat weliswaar opkomt in een tijd, waarin het menschelijk geslacht haarpijn begint te krijgen, na een roes van bandeloosheid, maar dat, gezien, onder den christelijken gezichtshoek, in de lijn van de openbaring Gods even oud is als de wet Gods zelf, omdat tenslotte deze wetgeving zelve reeds de oplossing van het vraagstuk inhield.

En nu zal ongetwijfeld ook aan ons menschelijk geslacht menige dorre tak uitspruiten.

Indien het juist is, dat bijvoorbeeld de mongolie voortkomt uit het feit, dat vooral op lateren leeftijd een minderwaardig bestand van ei- of zaadcel niet in staat is een volwaardig menschelijk individu voort te brengen, dan zal ook het lijden, dat we in die kinderen aanschouwen, een stage herinnering zijn aan het feit, dat de dood ook het menschelijk leven omgrijpt. Dan behouden we in dergelijke ongelukkige leden van ons geslacht een roeping van christelijke barmhartigheid naar Christus' voorbeeld.

En dan zijn we op hygiënisch gebied en op het gebied van de hoogere wel-levenskunst geen defaïtisten. Verre van daar. Dan erkennen we ook een roeping van de overheid om de goede zede, die het hygiënisch volksleven dient te ondersteunen en te leiden door haar wetgeving, dan achten we het zelfs noodzakelijk, dat in bepaalde omstandigheden de overheid ten bate van het leven der natie, ingrijpt. Maar onder dat alles blijft het zwaartepunt toch elders liggen. Het is niet in de eerste plaats van gewicht dat de toekomstige menschen Enakskinderen zijn, die 100 jaar leven, maar het is in de eerste plaats van beteekenis, dat het toekomstig geslacht zooveel geestelijke kracht zal hebben, dat het ook als natie den grooten strijd der geesten aandurft en aan kan. En daarbij is het dan vanzelf de hoofdvraag of men kent de geestelijke kracht, waardoor alle geestelijke faculteiten van den mensch bewogen worden: de kracht van den Geest des Allerhoogsten.

* *
*

Tenslotte rest ons dan de vraag of de overheid hier niets heeft te doen. En dan moet het antwoord luiden, dat de overheid zeker op dit terrein een taak heeft. Alleen maar, deze taak is *niet*, dat zij allerlei voorschriften heeft te geven aangaande huwelijksverbod of huwelijksgebod. Een dergelijk optreden zou, om de bovengenoemde redenen,

getuigen van een totaal verkeerde visie, zoowel op hetgeen het leven noodig heeft, als op hetgeen de taak der overheid is. Veeleer is het de roeping der overheid om die maatregelen te nemen en te doen nemen, waardoor de goede zede wordt gediend en bevorderd. Natuurlijk beteekent dat dan ook, dat het kwaad wordt gekeerd doordat degenen, die door hun doen, door hun propaganda, door hun aanbiedingen van hulp (bijv. bij abortus provocatus) het zedelijk leven in gevaar brengen, worden gestraft.

Ook is het de roeping der overheid om te zorgen, dat daar waar het maatschappelijk leven een vorm aanneemt, die bijzondere gevaren meebrengt, ook maatregelen genomen worden, die de gevaren bestrijden. Hier trede zij echter zooveel mogelijk dienend op en wachte zij zich ervoor in te grijpen op een terrein, dat niet rechtstreeks het hare is.

Wanneer in een school veel kinderen samenkomen is dat een hygiënisch gevaar voor het welzijn van het geslacht, maar het is de roeping der *ouders* om de daar dreigende gevaren door bepaalde maatregelen te keeren. Niet de overheid heeft daar op te treden, die heeft slechts *de plichten der ouders wettelijk vast te leggen*. En dan weer niet zoo, alsof de ouders nu handelden, *omdat* de overheid het gebiedt, neen, de ouders vervullen hun roeping en de overheid beschermt de goede ouders tegen die, die eventueel niet zouden willen.

Dezelfde eisch kan gesteld worden ten opzichte van de hygiënische maatregelen, die te nemen zijn allerwege weer veel menschen samenkomen, kantoren, fabrieken, werkplaatsen en dergelijke. Trouwens allerlei vorm van sociale zorg is ook thans op deze wijze geregeld. De overheid eischt, dat de maatregelen genomen worden door de maatschappelijke organen zelf.

Hiermede is de overheid eigenlijk reeds bezig om allerlei gevaren, die er dreigen voor het menschelijk geslacht, af te weren.

Maar dit alles ligt nog niet rechtstreeks op het terrein van ons onderwerp.

Het kan en mag de overheid ook niet onverschillig zijn of het toekomstig geslacht krachtig en gezond zal zijn, dan wel zwak en ziekelijk; het kan en mag de overheid niet hetzelfde wezen of het geslacht van de toekomst begaafd en intelligent is dan wel achterlijk en dom. Maar, gelijk boven werd betoogd, kan slechts in zooverre hier iets met zekerheid worden gezegd, als we weten, dat het beheerschte

leven ten dezen opzichte de beste waarborgen biedt voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid van een natie.

Daarom is het de roeping van de overheid maatregelen te nemen om uitspattingen te keeren; en vooral om zelf niet voor te gaan door instellingen te onderhouden of in het leven te roepen, die voor de somatische en psychische hygiëne gevaar meebrengen.

Toen in het laatste kwartaal der vorige eeuw te Zutphen de kermis werd afgeschaft door een liberalistische meerderheid van den gemeenteraad, was één der argumenten het belang van de geestelijke hygiëne en de lichamelijke gezondheid der burgerij. Hier werkte de meerderheid van den gemeenteraad op de juiste wijze aan de eugeneze van Zutphens burgerij.

Op deze lijn nu liggen allerlei maatregelen, die in het belang van het tegenwoordig en toekomstig geslacht reeds genomen werden. We zouden kunnen noemen de wet op den kinderarbeid van VAN HOUTEN; de kindervetten, die juist hun 25-jarig jubileum vieren; de drankwet van KUYPER, en al dergelijke meer.

Wanneer meer dan één gemeenteraad besloot geen gehuwde vrouwen in dienst te nemen, kan dit ook een maatregel zijn, waardoor de eugeneze wordt gediend, en wanneer een goede arbeidstijdregeling en een billijke ziekwet en dergelijke functioneerden, zal ook daardoor de gezondheid van het komend geslacht kunnen worden gediend.

Evenwel liggen hier ook, inzonderheid ten opzichte van achterlijken en zwakzinnigen, moeilijke vraagstellingen. Het is helaas waar, dat dezulken menigmaal roekeloos een huwelijk aangaan, en ongeremd zijn ten opzichte van de geslachtsgemeenschap met leden van de andere sexe. De vraag of hier niet een roeping ligt voor de overheid, is terug te brengen tot een andere: of het aangaat dat, wanneer iemand volgens het oordeel van bevoegder instanties „niet gevaarlijk” is „voor de samenleving”, hij toch anderzijds wel weer gevaarlijk verklaard kan worden met het oog op de eventuele nazaat, die hij zou voortbrengen. En dat temeer, indien omtrent de lichamelijke en geestelijke gezondheid van de nakomelingen niets met zekerheid te zeggen is.

Ook hier kan alleen de organische opvatting ons tot een solutie brengen. De opvoeder van zulke geestelijk afwijkenden, heeft een ontzaglijk moeilijke, maar toch ook een kostelijke taak. Het is niet voldoende, dat deze achterlijken ertoe gebracht worden om in hun eigen onderhoud te kunnen voorzien, maar ten opzichte van hun

zedelijk leven zullen hen door hun opvoeding zulke remmen moeten worden bijgebracht, als voor een optreden in het maatschappelijk leven over heel de linie noodig zijn. En wanneer dan dezulken straks blijk geven, toch nog zedelijke gevaren te brengen aan de samenleving, dan is het noodig, dat zij, die niet eigen meester kunnen zijn, een voogd of curator ontvangen, die het recht heeft hen te gebieden. En mocht dan nog blijken dat ongehoorzaamheid het onmogelijk maakt aan deze menschen om de betrokkenen te beheerschen, dan blijft het, naar wij meenen, een roeping van de maatschappij dezulken met dubbele zorg te omringen, zoodat zij tegen zichzelf en tegen anderen worden beschermd. Ook hier vermag de liefde van Christus, zoo niet alles, dan toch ontzaglijk veel.

* *
*

De moderne eugenetiek is een kind van dezen tijd. Tegenover het streven om ons geslacht te veredelen door natuurlijke middelen, plaats de anti-revolutionaire gedachte het pogen om door zedelijken drang de verheffing des volks te bereiken. En tegenover allerlei pogen, dat in wezen voortkomt uit een valsch humanisme, plaatsen wij het Evangelie Gods, het Evangelie, dat tenslotte ook spreekt in het machtige woord: „tot de wet en tot de getuigenis; en het zal zijn als zij niet wandelen naar dit Woord, dat zij geen dageraad zullen hebben”.

Bronnen voor de bestudeering van dit onderwerp:

1. Dr. H. BAVINCK, *De nieuwe opvoeding*. 1917.
 2. J. J. BERDENIS VAN BERLEKOM en Dr. CH. BLES, *Geneeskundig onderzoek voor het huwelijk* (Pro en contra). 1914.
 3. Dr. L. BOLK, *Hersenen en Cultuur*. 1918.
 4. Dr. G. HEYMANS, *De toekomstige eeuw der psychologie*. 1909.
 5. Dr. A. HOMBURGER, *Psychopathologie des Kindesalters*. 1926.
 6. F. MARTIUS, *Krankheitsanlage und Vererbung*. 1905.
 7. H. MUCKERMANN, *Rassenforschung und Volk der Zukunft*. 1928.
 8. H. J. MULLER, *The problem of Genic Modification*. 1927.
 9. M. T. NISOT, *La question eugénétique*. 1927.
 10. K. PEARSON, *The groundwork of eugenics*. 1909.
 11. Dr. J. RUTGERS, *Rasverbetering en bewuste aantalsbeperkingen*. 1917.
 12. W. SCHALLMAYER, *Vererbung und Auslese*. 1920.
 13. Dr. D. SCHERMERS, *Erfelijkheid en Rasverbetering*. 1919.
 14. Dr. J. WATERINK, *De oorsprong en het wezen der ziel*. 1930.
-

WINSTEN UIT OVERHEIDSBEDRIJVEN

DE PUBLIEKRECHTELIJKE ORGANISATIE DER PUBLIEK-
RECHTELIJKE EN SEMI-PUBLIEKRECHTELIJKE BEDRIJVEN

DOOR

MR. DR. P. G. KNIBBE.

(Slot)

*B. De publiekrechtelijke organisatie der publiekrechtelijke en
semi-publiekrechtelijke bedrijven.*

Goede kostprijsberekeningen mogen soms ingewikkeld zijn en vaak eenigszins globaal gehouden moeten worden, te maken zijn zij zeker.

In het algemeen zijn echter noch de middenstandsverenigingen, noch zelfs de Kamers van Koophandel of andere organisaties in staat om dergelijke onderzoeken min of meer regelmatig te laten doen, zulks door gebrek aan feitelijke gegevens, deskundig personeel enz. Een dergelijk onderzoek door elke Kamer van Koophandel afzonderlijk zou trouwens kracht- en geldverspilling zijn. Het best zou dit daarom, inzonderheid althans wat de gemeentebedrijven betreft, kunnen worden opgedragen aan één centraal bureau, dat op deze wijze bij genoegzame medewerking der overheidsbedrijven alle cijfers over geheel Nederland zou kunnen krijgen. Onwillekeurig denkt men hierbij wat b.v. den Middenstand betreft allereerst aan het Economisch Instituut voor den Middenstand. Zoo dit een of meer deskundigen aan zich zou verbinden, die aan lokaal of algemeen gevoerde acties voorlichting zouden geven, dan zou reeds thans hier en daar ongetwijfeld succes zijn te boeken.

Incidenteel kan men op deze wijze wel iets bereiken, maar hoofzaak is, dat er een *officieel* en *geregeld* contact worde verkregen. Het is daarom noodzakelijk dat er officieel vaste Commissies worden in-

gesteld, die over alle gegevens moeten kunnen beschikken en *o. m.* tot taak hebben ook de tarieven aan hun toezicht te onderwerpen en te adviseeren, wat te dezer zake, gezien de telkens wisselende omstandigheden, gedaan of gelaten moet worden.

Wat hier wordt bepleit, is een toepassing van eenige in de praktijk bestaande toestanden in andere landen, met welke toestanden ik in aanraking kwam bij mijn studie over Telefoonverkeer en Telefoonbeleid in Nederland.

In Duitschland heeft men *o. a.* den *Verwaltungsrat für Post und Telegraphie*, een lichaam, samengesteld uit vertegenwoordigers van den Rijksdag en den Rijksraad, van het particuliere bedrijfsleven en het personeel.

Deze *Verwaltungsrat* is niet maar een adviseerend college, maar inderdaad, zooals ook de naam aangeeft, *besturend*. De Reichspostminister *regelt tezamen met* den *Verwaltungsrat* de aangelegenheid der Posterijen, Telegrafie en Telefonie. Tot een dergelijk „bestuur” als in Duitschland behoeft men *m. i.* echter hier te lande niet over te gaan. Bij een goed samengestelde en een technisch uitstekend toegeruste Commissie kan *m. i.* zeer wel met een *adviseerende* bevoegdheid worden volstaan. Veel hangt daarbij allereerst af van de juiste samenstelling der Commissie. Allereerst zullen daarin zitting moeten nemen de vertegenwoordigers van de bestaande organisaties van handel en nijverheid. Of deze organisaties worden uitgenoodigd door het bevoegde gezag om afgevaardigden aan te wijzen of dat deze slechts een bindende voordracht aan dit gezag doen toekomen, doet er niet veel toe. Voorkomen moet echter worden, dat deze vertegenwoordigers van handel en nijverheid worden benoemd los van elke organisatie. In dat geval danken de benoemden hun zitting hebben enkel aan dat bevoegde gezag en zijn allen daarom al niet meer geheel onafhankelijk. In het andere geval kunnen en moeten zij met kracht de hun door de organisatie toevertrouwde belangen behartigen en zijn aan deze verantwoording schuldig. Van zeer groot belang is ook, dat in deze Commissie ook zitting hebben, wat het Rijk betreft, leden van de Eerste en Tweede Kamer, wat de Provincie aangaat leden van de Provinciale Staten en ten aanzien van de gemeenten leden van den gemeenteraad, allen in een zoo genoegzaam aantal, dat zij voldoende hun invloed kunnen laten gelden.

Deze leden van de Staten of Raden zullen hierbij beschouwd moeten

worden als vertegenwoordigers van het algemeen belang en in de Staten of Raden door hunne inzichten grooten invloed kunnen uitoefenen.

Ook verdient het aanbeveling in dergelijke Commissies vertegenwoordigers van het personeel, in het bedrijf werkzaam, op te nemen, daar ook bij deze den gang van het bedrijf tot de belanghebbenden behooren.

Men denke b.v. aan het recente feit, dat bij de Amsterdamsche tram, na onoordeelkundige uitbreiding, verschillende lijnen weer worden opgeheven, wat inkrimping van personeel tot gevolg heeft.

Aan de technische toerusting mag echter niets mankeeren, want anders heeft de Commissie niet voldoende invloed en gezag.

Wat de technische toerusting betreft kan aansluiting worden gezocht bij wat in Amerika bestaat. Aldaar heeft men nagenoeg geen staatsbedrijven. Alles, telefonie, telegrafie, waterleiding, tram- en spoorwegen, is daar in particuliere handen. Opdat nu de particulieren van hun vaak min of meer monopolistische positie geen misbruik maken, zijn aldaar voor elke staat afzonderlijk Commissies ingesteld met zeer verstrekkende machtsbevoegdheden, ter behartiging van het algemeen belang, Commissies ten algemeenen nutte, de Public Utility Commissions.

Aan deze Public Utility Commissions moeten door de monopolistisch getinte bedrijven alle technische en andere inlichtingen worden verstrekt, welke door eigen ingenieurs, accountants en andere deskundigen der commissie worden onderzocht. Naar aanleiding van de resultaten van dat onderzoek, waarbij een hooge mate van publiciteit wordt betracht, worden aan de monopolistische bedrijven allerlei voorschriften gegeven ⁵).

Zooals gezegd, kan hier te lande worden volstaan met het geven van *advies* aan den Gemeenteraad, Provinciale of Generale Staten. Vooral als er voldoende bevoegdheden zijn gegeven, de technische toerusting voldoende is en inzonderheid de organisaties van handel en nijverheid en die van het personeel benevens de betreffende Staten of Raden in genoegzaam aantal in die Commissie vertegenwoordigd zijn, behoeft geen vrees te bestaan, dat de adviezen geen gehoor zullen vinden. Verwacht mag en kan bovendien worden, dat de samenwerking met het hoofd van het bedrijf van zeer aangename aard zal zijn, evenzeer als dit gewoonlijk het geval is bij Directeuren van N.V.'s en hun Commissarissen.

Is er echter eenige kans op, zoo hoor ik sommige lezers vragen, dat er hier in Nederland ooit zoo iets dergelijks komt?

Zonder aarzelen antwoord ik hierop bevestigend. Zoolang dergelijke Commissies niet bestaan, kan het Economisch Instituut voor den Middenstand, de Vereeniging van Nederlandsche gemeenten of een ander centraal punt goede diensten bewijzen, maar volstaan behoeft daarmede niet te worden.

Het komt mij zelfs voor, dat de tijd overrijp is voor het vormen van dergelijke commissies en dat het gevaar begint te dreigen, dat handel en nijverheid ten dezen achter de feiten gaan aanloopen.

Allereerst zij opgemerkt, dat de instelling van Commissies als hier bedoeld, aan onze staatsinrichting niets verandert. Er komt slechts een *adviseerende* Commissie. De uiteindelijke verantwoordelijkheid blijft overal waar deze thans berust.

Ook kan er op worden gewezen dat er in Nederland op dit gebied reeds voldoende is geschied om ten aanzien van de hier geuite denkbeelden optimistisch te kunnen zijn. Het gaat hier n.l. over een bepaalden vorm van *medezeggenschap* in overheidsbedrijven. Formeel moge hier van medezeggenschap geen sprake zijn, omdat slechts advies wordt gegeven, in feite, materieel, is er, gezien de invloedrijke positie van de Commissie, wel degelijk medezeggenschap, wil het althans goed zijn.

Nu wordt er reeds lang naar dergelijke medezeggenschap gestreefd, echter niet door de eerstbelanghebbenden te wier behoefte de bedrijven grootendeels functionneeren, maar door de arbeiders, door degenen, die in de bedrijven werkzaam zijn.

Deze drang naar medezeggenschap beperkt zich daar niet tot een medezeggenschap over arbeidsvoorwaarden en de wijze waarop en de omstandigheden waaronder moet worden gewerkt. Daaromtrent bestaan nagenoeg overal reeds regelen, ook al doet men goed daarbij niet van medezeggenschap te spreken maar van gemeenschappelijk overleg.

De medezeggenschap waarnaar vooral van socialistische zijde wordt gestreefd, gaat echter veel verder. Deze wil ook gaan over de leiding in het bedrijf en niet alleen de leiding aan den voet van het bedrijf, in de werkplaats, maar ook aan den top.

Het socialisatierapport spreekt hier duidelijke taal. Het rapport bevatte de uitspraak, dat de medezeggenschap van het personeel van

het overheidsbedrijf wel niet beschouwd kan worden als een essentieel element voor een goede leiding dier bedrijven, doch slechts als een wensch, maar dan toch een „wensch”, gegrond op overwegingen van doelmatigheid en opportuniteit.

Nog steeds is voorts bij de Tweede Kamer aanhangig een motie van orde van den heer ALBARDA, betreffende indiening van een wetsontwerp nopens de regeling van de medezeggenschap van arbeiders in ondernemingen en bedrijven.

Wat den allerlaatsten tijd betreft kan op twee belangrijke rapporten worden gewezen.

Een Commissie uit den Utrechtschen Gemeenteraad bracht in 1926 een Rapport uit, waarbij zij o. a. tot de volgende conclusies kwam:

I. het is wenschelijk aan het personeel, werkzaam in de gemeentebedrijven, eenig aandeel in de leiding dier bedrijven te geven;

II. het verdient aanbeveling, commissies van ingezetenen in het leven te roepen, welke Burgemeester en Wethouders in de leiding der bedrijven bijstaan en in die commissies vertegenwoordigers van het personeel op te nemen;

III. een aandeel in de leiding der onderdeelen van het bedrijf kan aan het personeel worden gegeven in dienstcommissies en deze dienstcommissies te reorganiseeren.

Wel werd conclusie II niet door dezen Gemeenteraad geaccepteerd, maar dit sproot o. a. voort uit de omstandigheid, dat volgens de Gemeentewet, niet-raadsleden wel lid van een Commissie van Advies maar geen lid van een Commissie van Bijstand kunnen zijn. Ook waren de vertegenwoordigers van het personeel, behalve enkele uitzonderingen, van oordeel, dat er, voorzoover de verwezenlijking van de medezeggenschap betreft, thans geen behoefte bestaat aan een dergelijke Commissie van Bijstand. Wel diende volgens hen de Algemeene Commissie van Overleg en de Dienstcommissies te worden georganiseerd. Zij namen er genoeg mede, dat de Dienstcommissies gelegenheid zouden ontvangen zich in de Commissie van Bijstand uit de Raadsleden te laten hooren. Gezien het feit dat zij in de Commissie van Bijstand toch niet konden worden benoemd, en gezien het feit dat de Raadsleden, welke het personeel inzonderheid vertegenwoordigden, toch reeds in deze Commissie van Bijstand zitting hadden, getuigde deze houding der organisaties van een goed begrip der verhoudingen en der te bereiken mogelijkheden. In de gegeven omstandig-

heden zag men terecht in, dat door uitbreiding van den invloed en werkingssfeer van de Dienstcommissies meer te verkrijgen zou zijn.

Deze houding der personeelsorganisaties blijkt van goed inzicht te getuigen ook op grond van wat te Arnhem geschiedt.

Blijkens een persbericht van 26 Sept. 1931 hadden bij de behandeling van de gemeentebegroting een tweetal raadsleden de volgende motie ingediend: „De raad, gehoord de discussies inzake medezeggenschap, verzoekt B. en W. binnenkort voorstellen te doen, waarbij aan de ambtenaren en werklieden in dienst van de gemeente Arnhem medezeggenschap in technisch en commercieel opzicht wordt toegezegd”.

Ook hier werd de oplossing gezocht in inrichting en uitbreiding van de bevoegdheden der Dienstcommissies.

B. en W. zeggen daarvan: „Al schijnt de door B. en W. voorgestelde regeling minder verstrekkend dan wat de in den aanhef genoemde motie zou doen verwachten, toch meenen zij, juist door de elastische formuleering, dat op de voorgestelde wijze een goede grondslag is gelegd voor een vruchtbaar „medezeggenschapsysteem”, terwijl, mocht blijken dat een ruimere ontwikkeling mogelijk en wenschelijk is, de voorgestelde stap aan die ontwikkeling geenerlei beletsel in den weg zal leggen”.

Voorts werd op 20 April 1931 door een door B. en W. van Amsterdam ingestelde Commissie met overgrootte meerderheid gerapporteerd, „dat het wenschelijk is, aan het personeel ook bij het beheer en de leiding der bedrijven en diensten, medezeggenschap toe te kennen”, en adviseert zij ten behoeve van het uitoefenen dier medezeggenschap Commissies van Advies in te stellen. In deze Commissies, welke onder leiding zullen moeten staan van een lid van het College van Burgemeester en Wethouders, dienen zitting te nemen leden van den Gemeenteraad, vertegenwoordigers van het personeel en één vertegenwoordiger van de burgerij.

Deze laatste zou op voordracht van B. en W. door den Raad moeten worden benoemd. Als eenige voorwaarde wordt gesteld dat de voorgedragene deskundig is op het gebied van de bedrijfshuishouding.

Zooals men ziet worden de voornaamste belanghebbenden, handel en nijverheid, welke de grootste afnemers zijn en grootendeels de winst moeten opbrengen, hierbij overal genegeerd. Ieder zal het er mede eens zijn, dat, als van de zijde van handel en nijverheid deze

aangelegenheid met evenveel energie zou zijn aangepakt als door de arbeidersorganisaties, er geheel andere conclusies ten aanzien van de bezetting dezer commissies en anderzins zouden zijn gekomen. In vergelijking met de belangen van handel en nijverheid bij een goede leiding van bedrijven als gas, electriciteit en telefoon, om deze drie nu maar te nemen, zijn de belangen der werklieden toch zeker secundair. Het is er nog wel heel ver vandaan dat door B. en W. de organisaties van handel en nijverheid zouden worden uitgenoodigd om zitting te nemen in een commissie om te adviseeren in technische en commercieele aangelegenheden.

Niet alleen in rapporten en voorstellen is deze achterstelling van de belangen van het bedrijfsleven bij die der arbeiders aan te treffen.

In eenige overheidsbedrijven die gegoten zijn in den vorm eener N.V. is n.l. reeds aan den wensch van het personeel om medezeggenschap te hebben tegemoetgekomen, door in den Raad van Commissarissen personen te benoemen, welke geacht kunnen worden meer speciaal bekend te zijn met de gevoelens en wenschen welke onder het personeel leven. Ik kan hier noemen de Haagsche Tramweg-Mij., het Provinciaal en Gemeentelijk Utrechtsch Stroomleveringsbedrijf, de Prov. Utr. Electriciteits Mij. en de Nederlandsche Spoorwegen.

Deze feiten mogen inzonderheid het Nederlandsche bedrijfsleven het besef bijbrengen, dat hier geen hersenschimmige idealen worden nagestreefd, maar dat het hoog tijd wordt om zich ten deze zijn roeping en taak bewust te worden.

Er is echter nog een reden, welke een spoedige verwezenlijking van wat hier wordt voorgesteld mogelijk maakt.

In verband met het afwijzend prae-advies van den Hoogen Raad van Arbeid staat thans de kwestie der bedrijfs-organisatie weer in het centrum der belangstelling. Het is niet gewaagd om te voorspellen, dat dit probleem telkens en telkens weer veler aandacht zal opeischen. Alleen reeds de collectivistische methoden, in Rusland met meer en minder succes toegepast, zullen een machtige stimulans blijken te zijn om ten deze niet maar in een op zien komen te blijven volharden, maar er toe uitdrijven om de organisatie der bedrijven en ondernemingen met veel krachtiger hand aan te pakken dan tot op heden het geval is.

In Anti-Revolutionairen kring schijnt echter met het verscheiden van Dr. KUYPER de groote animo voor bedrijfsorganisatie aanmerkelijk te zijn verslapt. Gezien de practische moeilijkheden voor welke men ge-

plaatst werd als naar verwezenlijking van de te dezer zake bestaande denkbeelden werd gestreefd, valt dit ook wel eenigszins te begrijpen. In de richting als door hem aangegeven zal echter desondanks op den duur iets gedaan moeten worden.

Het is evenwel eenigszins zonderling, dat blijkbaar alle aandacht wordt geconcentreerd op de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie der particuliere ondernemingen en geheel wordt vergeten allereerst een goede publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie te eischen op het terrein, waar deze het meest noodig en het gemakkelijkst te verwezenlijken is, n.l. op dat der publieke en semi-publieke bedrijven.

Als ergens een goede bedrijfsorganisatie mogelijk is, dan daar. Welke minister is in staat om aan het Hoofdbestuur der P.T.T. of aan de Nederlandsche Spoorwegen zijn wil op te leggen? Ruw ingrijpen kan op een bepaald moment een minister of Tweede Kamer nog wel, maar blijvend leiding geven kan een dergelijk terzake ondeskundig persoon of college nu eenmaal niet. Zelfs goede contrôle gaat boven de mogelijkheid uit.

Dat deze echter broodnoodig is bewijst o. a., om zeer recente gevallen te noemen, de manoeuvre van de Directie der Spoorwegen om de particuliere aandeelhouders weg te werken en het gemengd bedrijf alzo om te zetten in een verkapt staatsbedrijf, en dit zoo, dat zelfs een minister zeer moeilijk practisch iets te zeggen zal hebben ⁶⁾.

Ook het negeeren van de critiek op het telefoonbeleid en het onverstoorbaar doorgaan van het Hoofdbestuur der P.T.T. met de eenmaal voorgenomen plannen, zonder ook maar op de bezwaren in te gaan, bewijst dat het noodzakelijk is, dat van bovenaf door een goed toegeruste Commissie, zooveel mogelijk in het openbaar, contrôle wordt uitgeoefend.

Wat de gemeentebedrijven betreft behoeft, na al het voorgaande, het nut van een dergelijke deugdelijke publiekrechtelijke organisatie van publieke bedrijven niet nader te worden aangegeven. Heeft men eenmaal een dergelijke goede publiekrechtelijke organisatie der publieke en semi-publieke bedrijven, dan kan men allicht beter beoordeelen in hoever er ook voor bepaalde particuliere ondernemingen een dergelijke organisatie dient te zijn.

Wat de spoorwegen en de posterijen betreft zal de gemakkelijkste weg zijn: algeheele reorganisatie van den Spoorwegraad en Postraad. Bij het bepalen van de wettelijke bevoegdheden dier raden hebben

klaarblijkelijk de hoofddirecties van genoemde bedrijven veel te veel invloed uitgeoefend. De Spoorwegraad vergadert . . . slechts éénmaal per jaar en beschikt niet over de middelen om zich behoorlijk en zelfstandig een oordeel te kunnen vormen. De Postraad doet alles in het geheim af en heeft evenmin voldoende bevoegdheden. Ten aanzien van de vroegere Commissie van Advies voor P.T.T.-aangelegenheden is er zelfs een aanmerkelijke achteruitgang. Deze bestond althans nog deels uit vertegenwoordigers van organisaties, zoodat het contact met het organisatieleven niet geheel verloren ging, deels uit leden der Tweede Kamer, zoodat aldaar althans enkele leden waren die op bepaalde punten even achter de schermen konden kijken. Met welke mooie woorden klaarblijkelijk het Hoofdbestuur der P.T.T. de Postraad wist te steriliseeren, blijkt wel uit de Memorie van Antwoord op de Postraadwet: „De personen, welke den Raad samenstellen, moeten niet worden aangezien als vertegenwoordigers van bepaalde groepen van personen of van belangen; tot leden zullen moeten worden benoemd onbevooroordeelden, hoogstaande vertegenwoordigers van de belangen van het publiek”. „Zijn voorlichting zou aan waarde verliezen en aan de bedoeling niet beantwoorden, indien daaraan de herkomst uit een groepsbelang of eenig ander eenzijdig gericht belang zou kunnen worden nagewezen”.

Vergelijkt men den Postraad met den Raad van Toezicht en Advies zooals deze noodig geoordeeld en aanbevolen werd in eenige Commissie, omstreeks 1925 benoemd uit ambtenaren der P.T.T. zelf, welke Raad b.v. wèl steunde op de organisaties, dan ziet een ieder tot welk een bloedloos college de Postraad met opzet is gedegradeerd. De qualiteit der personen zal nimmer in staat zijn om den foutieven opzet te corrigeren.

Terecht zegt dan ook Prof. Kranenburg (Het Nederlandsch Staatsrecht I p. 182) handelende over dergelijke zaken: „De moderne democratie zal het probleem: hoe is zelfregeering te vereenigen met differentiatie van functies, zorgvuldiger hebben te onderzoeken dan tot dusver is geschied”.

Eenigermate ter verontschuldiging voor deze weinig actieve houding kan evenwel worden aangevoerd, dat betrekkelijk tot voor kort de overheidsbedrijven min of meer als onderdeel van het overheidsmechanisme werden beschouwd. De bedrijven waren toen niet alleen niet zoo groot, maar stonden bovendien veel meer onder de directe

leiding en toezicht van de hogere gemeente-, provinciale- en staatsautoriteiten, der wethouders, gedeputeerden en ministers.

Meer en meer zijn de overheidsbedrijven zelfstandige autonome bedrijven geworden, welke, met eigen begrotingen, geheel op *commercieele* wijze worden beheerd. Dit moet ongetwijfeld als een groote vooruitgang worden beschouwd. Echter is èn door den grooteren omvang der bedrijven èn door deze veel grootere autonomie het vraagstuk van de contrôle en het toezicht in een geheel nieuw stadium getreden. Wat vroeger nog geduld kon worden, gaat thans niet meer. De oude vormen: parlement en minister met departement; gemeentebestuur en wethouder met gemeenteamttenaren; provinciale staten met gedeputeerden en provinciale ambtenaren zijn door den ontwikkelingsgang der tijden en door de verandering van afhankelijkheid in autonomie, niet meer in staat om de taak van toezicht en contrôle naar behooren te vervullen. Naar differentiatie van de functies der overheidsorganen dient te worden gestreefd. Uitbouwen van ons parlementair stelsel in dezen geest is dringend noodzakelijk. Een gedeelte van de taak dier overheidsorganen dient te worden gelegd op de schouders van speciaal daarvoor in het aanzijn geroepen commissies of raden, op straffe dat anders de autonomie der bedrijven zal uitgroeien tot te groote onafhankelijkheid van degenen te wier behoefte die bedrijven functioneeren. De bedrijven dreigen reeds thans vaak ter wille van de bedrijven zelf en het vormen van winst ten bate van de overheid te worden bestuurd. Het inzicht van de directie ontmoet maar zelden een voldoende contrôle en op de bedrijfstegte wordt maar al te weinig goed toezicht uitgeoefend.

Op den achtergrond geraakt al meer, dat het bedrijf niet ter wille van het bedrijf zelf of de winst, maar ter wille van het gebruikersbelang tot een overheidsbedrijf is geworden.

De zeer groote en practisch vaak algeheele zelfstandigheid der bedrijven, welke gewoonlijk slechts beperkt wordt door de verplichting om winst te maken, benevens de daarmede in verband staande commercieele opzet, maken bescherming van het belang der gebruikers meer dan ooit noodig. Ook bij een ambtenarenregeering is een deugdelijke en daadwerkelijke contrôle onmisbaar. De ambtenaren der P. T. T. waren trouwens reeds jaren geleden de eersten om dit te erkennen.

Reeds veel te lang is deze zijde van het overheidsbedrijf veronachtzaamd. De gevolgen zijn niet uitgebleven. Bij de vaststelling der

tarieven hebben allerlei invloeden gewerkt, die niets met het beginsel van levering tegen kostprijs hadden uit te staan, daar zelfs dwars tegen ingingen. Daardoor zijn er tarieven gekomen, die het bedrijfsleven waarschijnlijk telken jare schatten geld kosten. Ik zeg waarschijnlijk, want met afdoende zekerheid is dit niet eens te zeggen, omdat niemand goed weet, wat precies is geschied en dat is mogelijk nog het meest beschamende in deze geheele materie.

Meer dan ooit is noodig het verkrijgen van kennis omtrent den werkelijken toestand. Deze kennis kan niet beter verkregen worden dan door middel van goed geoutilleerde commissies steunende op eigen deskundige voorlichting, nauw met de bedrijfsleiding en de daar aanwezige deskundigen samenwerkend.

Zoolang geen goed inzicht bestaat in de werkelijke verhoudingen en de factoren, die tot het vaststellen van bepaalde tarieven hebben medegewerkt, in hun juiste waarde niet worden gezien, kan nimmer de strijd tegen te hooge en te onrechtvaardige overheidswinsten met kans op goed succes gevoerd worden.

Zooals reeds gezegd, is het van het grootste belang dat de vertegenwoordigers van handel en nijverheid in dergelijke Commissies gekozen worden uit en door of althans op voordracht van daartoe in aanmerking komende economische organisaties. Daardoor wordt door dezen ook beter het contact bewaard met hen die de nooden der practijk kennen en bovendien zullen deze vertegenwoordigers alsdan met meer kracht de hun toevertrouwde belangen behartigen, dan wanneer het alleen slechts hoogstaande particulieren zijn.

Dat ook de organisaties daardoor tot beter begrip en zoo ook tot meerdere waardeering van het overheidsbedrijf zullen komen, spreekt wel vanzelf.

De bevoegdheden van contrôle en toezicht benevens van het kennismaken van de interne zaken van het bedrijf moeten zeer vèrstrekkend zijn, evengoed als die der Public Utility Commission in de Vereenigde Staten.

Zonder dat zou de technische uitrusting nog maar weinig baten.

C. Toepassing van het voorgaande op het telefoonbedrijf.

Tot nogtoe is mijn betoog over de te hooge winsten, de onbillijke verdeling der lasten en de middelen om op den duur beter regelingen

te verkrijgen hoofdzakelijk beperkt gebleven tot de gemeentebedrijven. In principe heeft al het voorgaande ook betrekking op Provinciale en Staatsbedrijven.

Ter verduidelijking moge ik dit kortelings illustreeren aan de hand van het telefoonbedrijf, waarover ik zoo juist een breedvoerige studie heb gepubliceerd.

Op 1 Jan. 1930 is ten deze tweeërlei geschied.

Ten eerste zijn allerlei verlagingen in de telefoontarieven aangebracht en ten tweede is het gesprekkentarief ingevoerd.

Nu gaat het natuurlijk niet aan, de gevolgen van de tariefverlagingen op het batig saldo van het gesprekkentarief te schrijven.

Deze verlagingen waren dringend noodzakelijk en gaan nog lang niet ver genoeg. Door de te hooge tarieven wordt de ontwikkeling van de telefoon hier te lande nog steeds zeer geremd. De achterstand in vergelijking met andere landen is en blijft onnoodig aanzienlijk groot.

In 1928, derhalve in één jaar, werd per abonné f 33.70 winst gemaakt. In 1929 was dit zelfs f 54.50. Door de op 1 Jan. 1930 ingegane verlagingen is daar wel iets afgegaan maar bij de eindrekening bleek de winst toch altijd nog f 29.54 per abonné per jaar te zijn. In het buitenland wordt uit hoofde van het groote algemeene belang bij een vlot telefoonverkeer betrokken, als regel geen of zeer weinig winst gemaakt. Geen wonder dan ook dat Nederland, ondanks vele gunstig werkende factoren, zoo ver bij die andere landen achterblijft. Het telefoonbedrijf is wel een zeer sterk sprekend voorbeeld van een bedrijf, dat door veel te hooge winsten in zijn ontplooiing wordt belemmerd. Een goede ontwikkeling van ons telefoonverkeer eischt daarom dat het buitenlandsche voorbeeld ook hier worde gevolgd en dat met groote kracht op verdere aanzienlijke verlagingen wordt aangestuurd.

Ook aan het tariefsysteem zelf dient alle aandacht te worden geschonken. Thans onder de werking van het gesprekkentarief betalen weinigsprekers per jaar slechts weinig meer dan het grondbedrag. In dit grondbedrag zijn echter slechts verdisconteerd de kosten van het toestel en van de geleiding naar de centrale.

Voor die weinigsprekers dient evenzeer een centrale met bediening gereed te staan. De zeer groote algemeene kosten van een telefoonbedrijf zijn voorts niet minder als er minder wordt gesproken. Toch

betaalt een weinigspreker aan dit alles weinig of niets. De andere aangeslotenen in hetzelfde net moeten, daar uit elk net of elke net-groep toch een bepaald bedrag moet komen, dit tekort aanvullen en *daarna* voor de exorbitante winst gaan zorgen, welke overigens natuurlijk niet alleen uit het *locale* bedrijf wordt getrokken.

De normale en veelsprekers brengen dit bedrag boven den kostprijs op, doordat per gesprek veel meer dan de kostprijs wordt gevorderd. Of er meer of minder wordt gesproken maakt, wat den kostprijs betreft, slechts nauwelijks $\frac{1}{10}$ uit van wat er in werkelijkheid voor wordt gevraagd. Eén telefonist behandelt per uur circa 300 locale gesprekken. Juist omdat deze kosten per gesprek zoo miniem laag zijn, was het vaste abonnement veel rechtvaardiger dan het gesprekkentarief. Inplaats nu dat de groote winsten aanleiding waren om de tarieven algemeen te verlagen, moet b.v. in Leiden thans één op elke vier aangeslotenen nog meer dan voorheen betalen.

Bij dit alles komt, dat het gesprekkentarief tot een aanzienlijke vermindering van gesprekken heeft aanleiding gegeven.

Voorts heeft de op het gesprekkentarief gebouwde meervoudige telling tot gevolg, dat vele streeknetten zullen verdwijnen. Dit moge lang door het Hoofdbestuur zijn gecamoufleerd, door het antwoord van Minister REYMER d.d. 16 October aan den heer VAN DEN HEUVEL gegeven is dit voor allen openbaar geworden. Dat dit regelrecht tegen het gebruikers-belang ingaat, zullen weinig aangeslotenen ontkennen. Het is zeer de vraag of van den Postraad, gezien de wijze waarop deze is benoemd, de geheimzinnigheid welke deze volgens de gegeven instructies moet betrachten enz., hier veel aan zal kunnen verhelpen. Minister VAN DER VEGTE noemde het bij de behandeling van den Postraadwet: „een knus gezelschap”.

De postraad mag zijn adviezen niet publiceeren, ondanks dat de Minister dit bij de behandeling van de Postraadwet in uitzicht had gesteld. Toch beroept de Minister ter bezwering van de critiek zich op die adviezen en gebruikt op deze wijze den Postraad als een scherm om zich achter te verschuilen, als de critiek uit de kringen van het bedrijfsleven door de leden der Staten Generaal te rechter tijd naar voren geschoven, hem te machtig wordt. Het bestaan van den Postraad wordt n.l. als reden opgegeven om niet op bezwaren in te gaan en nadere inlichtingen te weigeren (zie verslag Tweede Kamer 10 Dec. 1929 p. 989).

De bestaande publiekrechtelijke organisatie van den P. T. T. dienst is wel zeer onvoldoende. Uitbouw van ons parlementaire stelsel is hier al zeer dringend noodzakelijk. Als de overheid publiekrechtelijke organisatie der particuliere bedrijven wil invoeren, dan zal deze toch in haar eigen bedrijven het voorbeeld dienen te geven door aan deze een behoorlijke en doeltreffende publiekrechtelijke organisatie te geven.

Goede publiekrechtelijke organisatie is in dit bedrijf al zeer hard noodig ook terwille van het weinig liefelijke regiem dat daar over de ambtenaren wordt gevoerd. Blijkens het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer op de Postbegroting voor 1932 p. 4 heeft de Directeur-Generaal een aanschrijving gericht tot de Commissie van Overleg, waarin wordt verklaard, dat in de leiding der districtskantoren alleen ambtenaren zullen worden opgenomen, die „er blijk van hebben gegeven zich onder alle omstandigheden als eersten eisch te stellen de bedrijfsleiding zou krachtig mogelijk te steunen in haar streven om naar door haar aangegeven beginselen de ontwikkeling van het bedrijf te bevorderen”. Op deze wijze wordt elke kritiek de kop ingedrukt en geen geest van waarachtigheid gekweekt. De klachten over onjuiste voorlichting van de zijde van dit bedrijf verstrekt, staan daar mede mogelijk ook in verband. Ook met het oog hierop is een geheel zelfstandig onderzoekende en oordeelende en uitnemend toegeruste Postraad onmisbaar.

In afwachting daarvan dient de strijd tegen de te hooge en al te onrechtvaardige tarieven en den voorgenomen afbraak der streeknetten met kracht te worden gevoerd.

Nu staat deze aangelegenheid er niet hopeloos voor. Z.Exc. Minister REYMER heeft meer dan eens te kennen gegeven, dat de invoering van het gesprekkentarief een proef was, waarop zou worden teruggekomen, als deze mocht blijken niet te voldoen, terwijl hij in uitzicht heeft gesteld dat hij de organisaties er nogmaals over hooren zal. Als onder deze gunstige omstandigheden het bedrijfsleven den strijd tegen te hooge en te onrechtvaardig verkregen bedrijfswinsten niet zou voeren, dan behoeft deze in andere gevallen niet te beginnen, want dan is er toch geen voldoende doorzettingsvermogen om tegen den wensch van een directie van een of ander bedrijf in te gaan.

Het Nederlandsche bedrijfsleven zal daarom goed doen vooral aan de winst uit dit overheidsbedrijf in de allernaaste toekomst alle aandacht te schenken, opdat het paraat zij bij elke mogelijkheid welke,

ondanks den sterken financiëleen toestand van het rijk, zeker komt, om dit bedrijf aan een normale ontwikkelingsmogelijkheid te helpen en rechtvaardiger tarieven te verkrijgen.

Naar ik hoop zal de uitkomst zoodanig zijn, dat met opgewektheid ook bij andere overheidsbedrijven pogingen zullen worden gedaan om een juist inzicht te erlangen in den aard en de gevolgen van hooge bedrijfswinsten en getracht zal worden overal de onrechtvaardigheden in de tarieven weg te werken. Vooral bij de bestaande tarieven zal opvoering der winsten op basis van de onbillijkheden in die tarieven meer dan ooit verzet dienen te ontmoeten. Definitieve en afdoende verbetering zal echter alleen worden verkregen, wanneer het vraagstuk van de publiekrechtelijke organisatie der publiekrechtelijke en semi-publiekrechtelijke bedrijven een meer bevredigende oplossing dan thans zal hebben gevonden.

⁵⁾ Voor verdere bijzonderheden verwijs ik naar mijn: „Telefoonverkeer en Telefoonbeleid in Nederland”.

⁶⁾ Zie daaromtrent de *Nederlandsche Mercur* van 28 Aug. 1931.

Het vervolg van het artikel van den heer DE KWAADSTENIET over de geschiedenis van den Raad van State kon wegens gebrek aan plaatsruimte niet meer in dit nummer worden opgenomen en moest dus tot het volgende nummer blijven overstaan.

REDACTIE.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

Kunt U ons inlichtingen verstrekken omtrent de mogelijkheid om op andere wijze dan door steun en werkverschaffing te voorzien in den nood der z.g. uitgetrokken werkloozen?

ANTWOORD:

In vorige adviezen hebben wij reeds de aandacht gevestigd op pogingen om door samenwerking van Rijk, gemeente en leden der werkloozenkassen den uitkeeringstermijn der werkloosheidsverzekering te verlengen. Men zie den vorigen jaargang van dit tijdschrift pp. 353 v.v.

Voorts hebben wij in het Maartnummer (pp. 132) van den loopenden jaargang melding gemaakt van de circulaire van den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid van 29 Jan. j.l., inzake den verlengingsduur van de uitkeering uit werkloozenkassen gedurende 1931 ten behoeve van de werklooze leden dier kassen in bedrijfstakken, waarin naar het oordeel van den Minister als gevolg van de crisis een omvangrijke werkloosheid bestaat.

In verband met de vraag van den inzender willen we hier voorts nog melding maken van een voorstel van B. en W. van Apeldoorn *) om door instelling van een fonds tot voortgezette verzekering bij werkloosheid de steunverleening aan crisiswerkloozen zooveel mogelijk te voorkomen.

De strekking van dit voorstel is om in het leven te roepen een fonds, dat beheerd wordt door een vereeniging, waarvan zoowel natuurlijke personen (met name arbeiders en werkgevers), als vereenigingen, lichamen en instellingen lid kunnen zijn; uit welk fonds uitkeeringen kunnen worden verstrekt aan de gehuwde leden (waarmede ongehuwde kostwinners worden gelijkgesteld) van werkloosheidskassen, die reglementair zijn uitgetrokken.

Een per dag berekende uitkeering wordt — volgens dit voorstel — aan deze uitgetrokkenen, ook al zijn ze slechts gedurende een deel van de week werkloos, verstrekt, indien ze in eenig jaar gedurende 26 weken ten behoeve van het fonds premie hebben betaald.

Bedrag en duur dezer uitkeering zijn gelijk aan die, welke voor de leden in het reglement hunner werkloosheidskas zijn vastgesteld.

De premie bedraagt 50 pct. van de contributie der werkloozenkas, doch niet minder dan 10 cent per week.

*) Inmiddels reeds door den Raad aangenomen.

De inning der premieën geschiedt door den penningmeester van het fonds of door de werkloozenkassen, voorzoover deze laatste zich daartoe bereid hebben verklaard.

Voorzoover de premies niet toereikend zijn, worden de uitkeeringen uit het fonds gedekt door gemeentelijk subsidie, terwijl ook gerekend wordt op financiële medewerking der werkgevers door het geven van bijslag op de premieën of toetreding tot de vereeniging als lid of contribuant.

Nu zou men tegen een dergelijke aanvullende werkloosheidsverzekering tal van bezwaren kunnen inbrengen.

Zoo mag het dubieus worden geacht, of deze aanvullende verzekering levensvatbaarheid zal hebben. Zal bij de arbeiders voldoende belangstelling bestaan om door betaling van de vereischte extra premie zich het voordeel van een nieuwe werkloozenuitkeering te verzekeren? Zullen de werkgevers bereid blijken zich vrijwillig voor deze extra-verzekering te interesseeren, zoodat de lasten voor de gemeente niet al te zwaar zullen worden? Op deze vragen kan zeker niet bij voorbaat een positief antwoord worden gegeven.

In elk geval zullen de financiële lasten der gemeente ten behoeve van dit fonds naar verhouding beduidend hooger zijn dan die ten behoeve van de werkloozenkassen.

Immers, het subsidie zal niet, gelijk volgens het werkloosheidsbesluit 1917, door Rijk en gemeente tezamen, doch door de gemeente alleen worden gedragen. En neemt men daarbij dan nog in aanmerking, dat het premiebedrag lager is dan bij de werkloozenkassen en in den regel wel niet veel langer dan een half jaar zal worden betaald, terwijl van financiële medewerking der werkgevers in dezen tijd niet heel veel zal zijn te verwachten, dan moet men wel tot de conclusie komen, dat het gemeentelijk subsidie zeker niet, zooals gewoonlijk het rijks- en gemeentesubsidie ten behoeve van de werkloozenkassen, tot 100 pct. van de betaalde premieën zal kunnen blijven beperkt.

Voorts kan ook niet worden ontkend, dat een zoo ruime subsidiëering de verzekeringsgedachte verzwakt en het beginsel van steun naar voren brengt gelijk trouwens wel blijkt uit het feit, dat het voorstel met het oog op de kosten ongetrouwden, die geen kostwinners zijn, niet tot het fonds toelaat.

Wanneer wij echter de voorgestelde regeling mogen beschouwen als een *crisis*regeling en haar derhalve stellen naast en tegenover een crisissteunregeling, wil het ons voorkomen, dat zij — ondanks de genoemde bezwaren — verre de voorkeur verdient.

Want deze aanvullende verzekering heeft althans dit voor, dat zij de belanghebbende arbeiders noopt om door een vrijwillige betaling — zij het ook een geringe betaling — *zelf iets te doen ter voorziening in de voor hen nadeelige gevolgen der crisis, terwijl een crisissteunregeling het uitsluitend laat aankomen op uitkeeringen uit de gemeentelijke en rijkskassen.*

Voorts biedt deze regeling aan de werkgevers gelegenheid zich voor

dit arbeidersbelang — hetwelk tevens een bedrijfsbelang is — te interesseeren. Al zou het te optimistisch zijn op deze medewerking der werkgevers in dezen tijd hooge verwachtingen te bouwen, toch behoeft de kans op medewerking niet bij voorbaat uitgesloten te worden geacht. Vooral niet in een gemeente als Apeldoorn, waar vele textielarbeiders slechts enkele dagen per week werk hebben en het bedrijfsbelang er mede gemoeid is, dat zij niet door het verrichten van zwaren grondarbeid in werkverschaffing of door pauperisme de voor hun subtiel fabriekswerk noodige arbeidsgeschiktheid verliezen.

En indien door een ruim gemeentelijk subsidie de verzekeringsgedachte verzwakken kan, dan geldt dit bezwaar in nog veel ernstiger mate ten aanzien van een steunregeling, die door het suggereeren van een recht op steun zonder persoonlijke praestatie van den arbeider de energie verlamt en dientengevolge de werkloosheidsverzekering in veel ernstiger mate schaadt.

Daarom achten wij, ondanks de door ons genoemde bezwaren, het bedoeld voorstel verre te verkiezen boven het verlenen van crisissteun.
N.

2. VRAAG:

Bij B. en W. dezer gemeente is door de plaatselijke afdeeling van de Vereeniging voor Volksonderwijs een verzoek ingediend tot stichting van een gemeentelijke school voor voorbereidend lager onderwijs.

B. en W. staan afwijzend tegenover dit verzoek doch zijn bereid aan den Raad voor te stellen aan de voorstanders van het neutraal bewaarschoolonderwijs subsidie te verlenen op denzelfden voet als het christelijk bewaarschoolonderwijs geniet. Er is reeds in onze gemeente een openbare bewaarschool en dit achten B. en W. genoeg.

ANTWOORD:

Een o. i. behoorlijke regeling van de Overheidszorg ten behoeve van het onderwijs, met name ook ten behoeve van het bewaarschoolonderwijs, zal rekening moeten houden met deze beide beginselen.

Ten eerste het beginsel der financiëele gelijkstelling van z.g. neutraal onderwijs en bijzonder onderwijs ten opzichte van de openbare kas.

Ten tweede handhaving van een zoo groot mogelijke vrijheid van de besturen der bijzondere scholen als vertegenwoordigers der ouders.

Wij laten daarbij in het midden de vraag, of de grondwettelijke eisch van financiëele gelijkstelling ook voor het bewaarschoolonderwijs geldt. De bewering, dat onder het algemeen vormend lager onderwijs van art. 195 der Grondwet ook het bewaarschoolonderwijs begrepen zou zijn, lijkt ons niet sterk. Doch wat daarvan ook zij, bij de regeling van het bewaarschoolonderwijs dient in elk geval een beroep te worden gedaan

op het — thans gelukkig vrij algemeen erkende — beginsel, dat de Overheid de ouders, die voor hun kinderen christelijk onderwijs begeeren, deswege niet in een financieel ongunstige positie plaatsen mag.

Men beweert ook wel, dat dit beginsel eigenlijk niet geldt voor het bewaarschoolonderwijs, omdat de overheidszorg voor het bewaarschoolonderwijs niet een onderwijsaangelegenheid is, doch *sociale overheidszorg* ten behoeve van gezinnen, waarvan de huismoeder uit werken moet. Het is duidelijk, dat we hier te doen hebben met een socialistisch stokpaardje. Zeker, bij bewaarschoolonderwijs heeft het onderwijs een meer ondergeschikte beteekenis dan bij het lager onderwijs. Doch het blijft niettemin onderwijs. En wil men de Overheidszorg voor dit onderwijs sociale voorzorg noemen, omdat vooral het minder gegoede deel der bevolking er van profiteert, dan kan men evengoed de Overheidszorg voor het lager onderwijs als sociale voorzorg aanmerken. Want ook de overheidszorg voor het lager onderwijs komt vooral aan den onvermogene ten goede.

Hoe dit echter ook zij, men kan o. i., zelfs al spreekt men van sociale voorzorg, met evenveel recht vorderen een gelijke behandeling van de ouders, die niet en die wel christelijke bewaarscholen voor hunne kinderen wenschen.

Er is evenwel een gevaar verbonden aan financiële gelijkstelling. Een gevaar voor de vrijheid. Een gevaar voor reglementeering, voor „Verstaatslichung” der bijzondere school. Een gevaar, dat zich op het terrein van het lager onderwijs in die mate gevoelen doet, dat er telkens stemmen opgaan voor de vrijheid van het onderwijs. Doch wat helpen deze stemmen, wanneer de Staat alles betaalt en de Overheid derhalve èn financieel, èn technisch in hooge mate de verantwoordelijkheid draagt voor een goeden gang van zaken.

Vrijheid is van groote waarde. Doch zij eischt van ons offers, ook in financieel opzicht. Alles betalen gaat niet. Doch wil men een behoorlijke mate van vrijheid, dan dient men althans een deel der onderwijskosten voor eigen rekening te brengen.

Financiële gelijkstelling eenerzijds; doch mede betalen van de kosten door belangstellenden als waarborg voor vrijheid anderzijds.

Nu zou men zonder bezwaar deze beide beginselen in een regeling tot uitdrukking kunnen brengen, indien er maar geen gemeentelijke bewaarscholen bestonden. Men zou dan een beperkte subsidieregeling kunnen maken, waarvan alle richtingen naar denzelfden maatstaf zouden kunnen profiteren. Doch in vele gemeenten van eenigen omvang zijn gemeentelijke scholen. In een enkele gemeente moge het gelukken de gemeentelijke school of scholen op te heffen, of, gelijk te Vlaardingen en Zwijndrecht, over te dragen aan een particuliere instelling, op algemeene opheffing dier scholen bestaat, naar onze meening, niet veel kans. Waarschijnlijker is het, dat de gemeenten, vooral die met groote arbeidersbevolking, het steeds meer tot hunne taak zullen rekenen om door gemeentescholen de ouders van de zorg voor hun kinderen te ontlasten.

In deze omstandigheden zal bij ons streven *de keuze* moeten gaan tusschen: òf een volledige financiëele gelijkstelling van de bijzondere scholen met de overheidsscholen, òf een ter wille van de vrijheid van het onderwijs slechts gedeeltelijke gelijkstelling. En bij die keuze zouden wij, afgezien nog van de zware financiëele eischen, die volledige gelijkstelling aan de gemeentefinanciën zouden stellen, de voorkeur geven aan het laatste, wijl wij vrijheid hooger achten dan financiën.

Uit volledige gelijkstelling zou ook volgen een volledige gelijkstelling van de rechtspositie van het personeel der bijzondere bewaarscholen met dat der openbare, waarvan wij vreezen, dat een lossen worden van den band tusschen bestuur en personeel en tusschen personeel en ouders het gevolg zal zijn. Dit verschijnsel doet zich — naar wij meenen — ook op de bijzondere lagere scholen gevoelen. De onderwijzer daar loopt althans gevaar te „verambtenaren” achter de voor de belanghebbenden vrijwel onaantastbare omheining zijner rechtspositie, waarvan de minst bruikbare leerkrachten doorgaans het meeste profijt hebben. En dit lijkt ons voor het bewaarschoolonderwijs, dat als het ware een stuk van het gezin naar de school overbrengt, een nog veel grooter nadeel dan voor het lager onderwijs.

Overigens veroorloven wij ons te dezer zake nader te verwijzen naar een advies, opgenomen in den eersten jaargang van dit tijdschrift, pag. 562 v.v., waar het vraagstuk aan de hand van een ontwerp-gemeentelijke verordening besproken wordt.

N.

3. VRAAG:

Gaarne zou ik Uw oordeel vernemen omtrent bespreking — eigenlijk behandeling, want door B. en W. heeft reeds aanbieding aan den Raad plaats gevonden — van de gemeentebegrooting in een openbare vergadering eener kiesvereniging.

ANTWOORD:

Het lijkt ons niet ongewenscht, ja zelfs zeer gewenscht, dat de vergadering eener kiesvereniging aandacht schenkt aan het ontwerp der plaatselijke begrooting, voordat deze begrooting nog bij den Raad in behandeling komt, al zouden wij dit onderwerp bij voorkeur in een *niet*-openbare vergadering in bespreking brengen.

Juist de behandeling der begrooting toch biedt de meeste gelegenheid om ter sprake te brengen de beginselen, die het politieke leven beheerschen.

En vooral in een tijd als den tegenwoordigen mag het van groot belang worden geacht, dat de kiezers het indienen van de begrooting aangrijpen als een gelegenheid om de vraagstukken, die bij het behandelen van die begrooting aan de orde komen in den kring der kiesvereniging te bespreken. Daardoor wordt bij de kiezers belangstelling voor de gemeen-

telijke zaken gewekt, terwijl de raadsleden een goede gelegenheid hebben om de gevoelens te leeren kennen, die in den kring der kiezers leven.

Een Raad moet niet zijn een college, dat in opperhoogheid een geïsoleerde plaats in de gemeente inneemt en waarvan de leden zoo weinig mogelijk contact zoeken met hunne kiezers, doch juist het omgekeerde moet het geval zijn. De Raad moet in het midden der ingezetenen staan in dien zin, dat de gevoelens der ingezetenen in de vergadering tot uiting komen of althans door een nauw contact tusschen kiezers en gekozenen bij de raadsleden bekend zijn.

Wij zouden ons hierbij willen beroepen op de meening van GROEN VAN PRINSTERER, die in de vergadering der Ite Kamer op 11 Nov. 1862, sprekend over de verhouding tusschen kiezers en Staten-Generaal, o. m. de volgende, ook met het oog op den gemeenteraad belangrijke, opmerking maakte:

„Ik heb altijd groote waarde gehecht aan het gemeen overleg van Koning en Staten-Generaal, doch ook van Vertegenwoordiging en Volk; op periodieke drukpers en openbare discussie stel ik daarom vooral hoogen prijs. Veel dat wij verlangen en dat men van meer dan één kant bij voortduring bestrijdt: de wenschelijkheid van algemeene beschouwing, van het bespreken der beginselen van eene wet, lang vóór zij nog in opzettelijke beraadslaging gebracht wordt, hangt samen met een verschil van opvatting omtrent de beteekenis van de Tweede Kamer, in den constitutioneelen Staat. Is zij een *talrijke Raad van State, of is zij de hartader van het Nederlandsche Volk?*”

Nu moeten wij evenwel hieraan een „mits” toevoegen.

Het overleg ten aanzien van de begroting in de vergadering van de kiesvereniging, mag niet ontaarden in het geven van bindende instructies ten aanzien van allerlei actueele punten van gemeentepolitiek aan de raadsleden.

Men mag zeer zeker ook actueele zaken bespreken. Zelfs zouden wij er geen bezwaar tegen zien, dat men ten aanzien van zulke punten tot bepaalde conclusies trachtte te komen. Doch daarbij behoort op den voorgrond te worden gesteld, dat de band tusschen kiezers en gekozenen is en moet blijven die, welke gevormd wordt door overeenstemming ten aanzien van de beginselen.

En al mag de vergadering der kiesvereniging of sommige leden daarvan een nadere uitwerking dier beginselen aangeven ten aanzien van bepaalde actueele zaken, (b.v. invoering eener vermakelijkheidsbelasting, salariskorting, Zondagssluiting der café's), eerbiedigd moet toch worden de zelfstandige verantwoordelijkheid der raadsleden om ter raadsvergadering te beslissen naar de uitspraak van geweten en verstandelijk inzicht en aan de hand van de omstandigheden en argumenten, die alsdan te hunner kennis worden gebracht.

Een verdere gebondenheid der raadsleden zou in strijd komen met Gemeentewet en Grondwet en aan de beteekenis van den Raad als verantwoordelijk college te kort doen.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

AMBTENARENWET 1929, door Mr. H. J. VAN URK en
Mr. TH. G. DONNER onder toezicht van Prof. Mr. Dr.
J. H. P. M. v. D. GRINTEN. N. Samsom, Alphen a. d. R.

Het boek van Mrs. VAN URK en DONNER is — gelijk uit den titel blijkt — een commentaar op de Ambtenarenwet 1929. Doch het is geen commentaar in den gewonen zin, d. w. z. een algemeen overzicht, gevolgd door een artikelsgewijze toelichting, doch een systematische behandeling van de wet, waarbij de talrijke juridische quaesties, die zich bij de toepassing der wet zullen voordoen, op zorgvuldige en duidelijke wijze zijn behandeld. Een tweetal uitvoerige registers zorgen daarbij, dat de raadpleging van het boek niet te bezwaarlijk wordt.

Bij de indeeling van het werk hebben de schrijvers voor een belangrijk deel de wettelijke indeeling gevolgd. Doch in afwijking van het wettelijk systeem hebben zij de behandeling van het z.g. materieele recht aan die van het z.g. formeele ambtenarenrecht doen voorafgaan, hetgeen o. i. uit systematisch oogpunt aanbeveling verdient.

Wat het materieele ambtenarenrecht aangaat, is de opzet van het werk, gelijk trouwens van de wet zelve, beperkt. De schrijvers bepalen zich na bespreking van het wettelijk begrip „ambtenaar” en andere algemeene wettelijke omschrijvingen, in hoofdzaak tot de voorschriften nopens verhaal op ambtenaarssalarissen, inhouding, beslag e.d. en betreffende de verplichting van de publiekrechtelijke lichamen om de rechtspositie der ambtenaren te regelen. Doch met name ten aanzien van het laatste punt biedt het werk belangrijk meer dan lezing der wet zou doen verwachten. De schrijvers geven aan de hand van de practijk inzake de regeling der rechtspositie tevens de richtlijnen aan, die bij de vaststelling der ambtenaarsreglementen kunnen worden gevolgd.

Het Rijksambtenarenreglement en de reglementen van andere publiekrechtelijke lichamen vallen echter niet onder de door de schrijvers behandelde stof, aangezien deze (althans eerstgenoemde) pas na het schrijven van het boek zijn vastgesteld. Wel schenken de schrijvers ook aandacht aan het ambtenarenrecht, dat in andere wetten is neergelegd.

Het tweede deel van dit boek is gewijd aan het formeele recht in engeren zin n.l. het procesrecht.

DE CRISIS IN DE HUMANISTISCHE STAATSLEER IN
HET LICHT EENER CALVINISTISCHE KOSMO-
LOGIE EN KENNISTHEORIE, door Prof. Dr. H.
DOOYEWEERD. Uitgave N.V. Boekhandel W. ten Have,
Amsterdam, 1931.

Deze tot een omvangrijk werk (209 blz.) uitgegroeide rectorale oratie geeft de grondlijnen van een nieuwe kennisleer en kosmologie. Het boek heeft een antithetisch en een thetisch deel. In het tweede, meest belangrijke, deel geeft de schrijver een overzicht van eigen theorie omtrent de Calvinistische staatsbeschouwing tegenover de crisis in de humanistische staatsleer, waarbij hij, wat betreft de juridische grenzen van de staatssouvereiniteit, zijn beschouwingen vastknoopt aan de theorie van den Calvinistischen staatsrechtgeleerde ALTHUSIUS.

Het boek van Prof. DOOYEWEERD behoort tot wat men noemt „zwarte” lectuur. Het eischt, ook vanwege den vorm, groote inspanning en tamelijk veel kennis om het te kunnen verstaan. Doch het is een zeer beteekenisvol werk. En we hopen dan ook gelegenheid te vinden in een volgend nummer nader op den inhoud van dit boek in te gaan.

GEREFORMEERDE ETHIEK, 1e deel, door Prof. Dr.
W. GEESINK; voor den druk gereed gemaakt en voor-
zien van een levensbeschrijving door Prof. Dr. V. HEPP.
Uitgave van J. H. Kok N.V., Kampen 1931.

Dank zij de uitstekende zorg van Prof. HEPP heeft thans het eerste deel van dit postume werk van Prof. GEESINK het licht kunnen zien. De bewerker en uitgever hebben door deze uitgave heel Christelijk Nederland aan zich verplicht.

In een uitvoerig en met tal van interessante foto's versierde biographie (bijna 146 blz.) geeft Prof. HEPP een levendige beschrijving van de ontwikkeling van GEESINKS merkwaardige persoonlijkheid. Daarna volgt de ethiek.

Dit eerste deel behandelt — na inleidende beschouwingen over de wetenschap der ethiek — de Christelijk zedelijke norm en het Christelijk-zedelijk subject. Vooral het gedeelte, gewijd aan de Christelijk zedelijke norm, maakt aanspraak op belangstelling van velen, ook buiten theologischen kring, wijl Prof. GEESINK hier in meer systematisch verband dan destijds in zijn bekend handboek „Van 's Heeren Ordinantiën” mogelijk was, achtereenvolgens een overzicht geeft van de algemeene zedewet (waaronder de schrijver ook het z.g. natuurrecht brengt), de Wet der Tien Geboden en de Nieuw-Testamentische ethiek.

OVERHEID EN CONSCIENTIEBEZWAREN

DOOR

DR. L. W. G. SCHOLTEN.

Het vraagstuk van de houding van de overheid tot de conscientiebezwaren staat sinds eeuwen in de belangstelling van velen. Tegemoetkoming aan de gewetensbezwaren wordt schier door allen uit onzen kring bepleit. Men teekent dan den Tachtigjarigen oorlog als een strijd voor de vrijheid van conscientie; de maatregelen van onzen eersten Koning tegen de Stevenisten en de Afgescheidenen worden als inbreuk op die vrijheid gebrandmerkt; het resultaat van den Schoolstrijd als de triomf van de rechten van de conscientie gevierd.

En men gevoelt het dan alleszins juist en verklaarbaar, dat KUYPER in de immuniteit van het geweten schuilplaats zocht tegen het groeiende staatsabsolutisme van zijn dagen.

Bijzonder in de laatste twintig jaren ziet men echter een beweging zich afteekenen, die tot nadere ontleding van het ingenomen standpunt aanspoort. Steeds meerderen toch baseeren zich op de uitspraken van de individueele conscientie en stellen zich in positie tegen het gezag der Overheid. Het sterkst komt dit uit bij de dienstweigering.

Toch is dit anti-militaristisch verzet niet meer dan symptoom. Het is slechts een aanwijzing van „het verweken van den rotsgrond van het gezag”. Wij leven in een tijd van „gezagschemering”. Het „eigen recht der Overheid” wordt sinds lang en steeds meer disputabel gesteld.

Tal van nieuwe staatstheoretici, waarvan KRABBE een der voornaamste is, zoeken als eenmaal de aanhangers van de leer der Volkssouvereiniteit, in het individu het archimedische steunpunt. En de groote menigte van min of meer deskundige, doch in elk geval zeer zelfbewuste oordeelaars over politieke vraagstukken, zoekt zijn geestelijke strijdvoorraad uit het arsenaal van HEERING'S *De Zondeval van*

het Christendom, dat zich althans theoretisch op KRABBE's hoogvereerde leer steunt.

Deze staatkundige strooming is echter weer een onderdeel van een algemeene geestelijke beweging. Had de Romantiek het gevoel zeer eenzijdig op den voorgrond gesteld, als reactie zag men de hyper-intellectualistische positivistische richting de negentiende eeuw vervullen. In onze dagen krijgt evenwel het sentiment weer breeder plaats.

Het is nu zeer merkwaardig, hoewel in zekeren zin verklaarbaar, dat tegelijkertijd in de beschouwingen over het geweten wijziging begint te komen. Als terugslag op de eind-zeventiende eeuwse sentimentalistische constructie van het geweten, kwamen daarna meerder intellectualistische opvattingen zich baanbreken. Juist in onze dagen worden echter weer beschouwingen gehuldigd, die de uitspraken van het geweten een plaats onder de gevoelens geven.

Daarmede gaat gepaard en daarvan is in zekeren zin afhankelijk het streven het geweten als afzonderlijk, zelfstandig zintuig te teekenen. Het geweten wordt dan het fundament van een autonome moraal. En de Goddelijke oorsprong wordt een min of meer hooggeschatte entourage.

Het is meer dan tijd onze houding te bepalen tegenover deze goden van den tijd. Het moet toch tot bedachtzaamheid aansporen, dat van zoo vele zijden en wel meest van revolutionairen kant, de oudere uiteenzettingen van KUYPER omtrent het geweten met voorliefde worden geciteerd. Wij hebben ons te realiseeren, dat eertijds moest worden gestreden voor de vrijheid, maar dat thans het gezag meerdere bescherming verdient.

Instemming verdient dan ook de uitspraak van *De Standaard* ¹⁾, „dat de positie der Overheid zelf in het geding komt en het tijd wordt evenzeer, zoo niet meer nog te waken voor de conscientie der Overheid dan voor die van dengene, die haar bevelen weigert op te volgen. Het is thans van grooter belang te bepalen, waar de Overheid *niet* dan waar zij *wel* behoort te wijken voor hetgeen wordt aangediend als gewetensbezwaar”.

Goed bezien lag deze opmerking geheel in de lijn van de verzwakking, die art. 4 van Ons Program onderging, toen ter Deputatenvergadering van 1916 de „achtbare conscientie” als grens der Overheidsmacht slechts bewaard bleef onder de beperking, „dat met name geen schade aan de handhaving van 's lands onafhankelijkheid werd toegebracht.”

Hier werd toch vastgesteld, dat het inzicht der Overheid inzake de Landsverdediging de voorrang heeft boven de uitspraken der individuele conscientie. Vooral de bijvoeging *met name* is hier van beteekenis. Daardoor toch wordt de mogelijkheid gesteld, dat ook op andere punten het Overheidsinzicht niet voor het gewetensoordeel van den onderdaan behoeft te wijken.

De vraag, of deze wijziging terecht is opgenomen, vindt dan hieronder tegelijkertijd ruimer bespreking.

* *
*

Een enkele opmerking ter afsnijding van misverstand ga hierbij vooraf.

De vrijheid van geweten, als ideaal nagestreefd in den Tachtigjarigen oorlog, staat met ons vraagpunt slechts in verwijderd verband. 2) Conscientievrijheid werd toenmaals voornamelijk beschouwd als vrijheid, om in zijn binnenste God te dienen naar de inspraak van zijn hart. Deze vrijheid werd, ondanks de formeel geleerde uitspraak: „de internis non iudicat ecclesia” aangerand door het inquisitoriaal onderzoek der verschillende geestelijke rechtbanden. 3) De Unie van Utrecht garandeerde zulk een conscientievrijheid uitdrukkelijk in het beroemde dertiende artikel. 4) En bij de afzwering van PHILIPS werd zij met name genoemd. 5) In de practijk werd deze gewetensvrijheid uitgebreid tot de vrijheid om in eigen gezin en eigen huis, God te dienen op zijn wijze. 6) Nog eeuwen daarna gold zij als voldoende. 7) Het behoeft hier verder geen nadere toelichting, dat godsdienstvrijheid en gewetensvrijheid niet geïdentificeerd behooren te worden. In wezen zijn zij andersoortig; ook hebben zij een verschillende strekking. 8)

* *
*

Terecht maakte Mr. HEEMSKERK eens de eenvoudige opmerking, dat, als men van gewetensbezwaren spreekt, men zich eerst rekenschap dient te geven van de vraag, wat het geweten is. 9)

Nu stamt de uitdrukking *συνείδησις*, letterlijk vertaald door *conscientia*, uit het gedachteleven der Stoa. Tegenover het enghartige, particularistische staatsbegrip der Grieksche Stadstaatjes zocht de Stoa in het geweten een zedelijke maatstaf voor het menschelijk handelen, die als zoodanig overal gold, kosmopolitisch van aard was en dus onafhanke-

lijk van nationale grenzen. Het geweten zou dan zijn de onuitroeibare bewustwording van onze door den Schepper gewilde zedelijke bestemming. Bekend is, dat het woord geweten in het Oude Testament niet voorkomt. Ook Jezus, wiens uitspraken door een bepaalde richting bij voorkeur worden geciteerd, noemt het geweten als zedelijke maatstaf nimmer. Buiten de Evangeliën komt de uitdrukking een dertigmaal voor, bijzonder in de Brieven van Paulus.

De oudere Christendenkers hebben zich dan ook weinig moeite gegeven, dit in zijn oorsprong niet-Christelijke begrip, nader te ontwikkelen.

De groote Middeleeuwsche wijsgeer THOMAS AQUINAS maakt het onderscheid tusschen de *synteresis* en de *conscientia*. Onder de eerst verstaat hij een algemeene kennis van de beginselen, volgens welke men moet handelen, den mensch in zijn wezen gegeven. De *conscientia* zou dan zijn het vermogen, om deze a priori voorhanden, objectief vaststaande inhoud der *synteresis* in elk persoonlijk geval toe te passen.¹⁰⁾ De invloed van deze scholastieke onderscheiding is tot bij BAVINCK na te gaan.

Voor al de geesten der Aufklärung stelden het geweten op den voorgrond. De ietwat pantheistisch getinte orthodoxie dier dagen zag het als de plaats der inwoning Gods. De „verlichten” zochten in de *conscientie* het fundament van een autonome moraal. ROUSSEAU waagde zelfs de uitspraak: „Conscience ! conscience ! instinct divin, immortelle et celeste voix, guide assuré d'un être ignorant et borné, mais intelligent et libre; juge infaillible du bien et du mal, qui rends l'homme semblable à Dieu...”^{10a)} Dergelijke omschrijving van het geweten als immanente goddelijke macht vinden wij overigens bij de tradities van alle groote godsdiensten. Zij komt ook voor bij HEERING¹¹⁾: „Het geweten is de eenige onmiddellijke kennis van het volstrekt geldige, van het onvoorwaardelijk gebodene. De eenige kenbron van de zedelijke rechtsnormen is het zedelijk rechtsbewustzijn, dat een deel is van het geweten. Er is geen ander geweten dan het individueele. Wanneer het individueele geweten zwijgt, is de bron van zedelijke rechtskennis verstopt. Het geweten is de stem van God.”

Men vindt echter in den laatsten tijd ook meeningen over het geweten, die wel sterk afwijken. Men vergelijkte de volgende theosophische omschrijving: „Het geweten is de onfeilbare, machtige autoriteit en leider van het zedelijk leven. Het geweten kan niet anders zijn

dan de groote schat van al het gewetene uit vorige incarnaties, door de ziel in haar onderbewustzijn, haar schatkamer bewaard en bij elke voorkomende gelegenheid door des menschen Hoogste zelf gebruikt, als onfeilbare leidsman, die waarschuwt.”

Of men beschouwe de interpretatie van den communist VAN RAVENSTEIN ¹²⁾: „Het geweten is een sociaal, een maatschappelijk gevoel, gewekt door de sociale strooming, die op een zeker moment, onder bepaalde maatschappelijke omstandigheden de individueele gemoederen en geesten meesleept. Uit de stem van het geweten spreekt de stem van nieuwe maatschappelijke behoeften . . . Objectief en subjectief is de stem van het sociale geweten gelijk te stellen met de gewetens-eischen der zestiende eeuw . . . ¹³⁾).

* *
*

Van Calvinistische zijde vindt men, als men AMESIUS uitzondert, betrekkelijk weinige diepgaande uiteenzettingen over het geweten.

CALVIJN zelf verstaat er onder, ¹⁴⁾ zijn meening steunende met de letterlijke beteekenis van het woord: „het gevoel bij den mensch van Gods oordeel, welk gevoel hem is als een bijgevoegde getuige, die hem zijn zonden niet laat verborgen zijn. Zij staat midden tusschen God en den mensch omdat zij niet lijdt, dat de mensch in zich zelve onderdrukke, hetgeen hij weet, maar hem zoolang vervolgt, tot zij hem brengt tot bekenning van zijn schuld . . .

De consciëntie is geen bloote, enkele wetenschap, maar . . . een gevoel, dat den mensch voor Gods oordeel stelt, hetwelk den mensch als een bewaarder en toezierder is bijgevoegd, om al zijn geheime dingen gade te slaan en waar te nemen . . . De consciëntie is op God gericht.”

Bezien wij de klassieke plaats in *Ons Program*, waar KUYPER in de sterkste bewoordingen de consciëntie verdedigt als grens der Overheidsmacht, ¹⁵⁾ dan treft onmiddellijk de zeer geringe ontleding van het begrip geweten, wat overigens geheel verklaarbaar is uit het karakter der Toelichting. KUYPER omschrijft de consciëntie als „de intiemste uiting van het leven der menschelijke persoonlijkheid, de voortdurende aanraking van Gods heilige tegenwoordigheid aan de menschenziel, die zich onbedwingbaar verzet, waar het merk der rechtvaardigheid aan een beslissing ontbreekt.”

In de Gemeene Gratie vindt echter breeder behandeling plaats. ¹⁶⁾

Allereerst bestrijdt KUYPER de opvatting der Verlichting, dat de conscientie zou zijn, „een Urim en Thummim”, een goddelijk orakel, dat op elke vraag onmiddellijk antwoordde, wat God eischte en dat den mensch veroorloofde, „Schrift en wet Gods en het Evangelie” op zijde te schuiven.

Daartegenover betoogt KUYPER, dat de conscientie geen vermogen, geen inklevende hebbelijkheid is, maar een zich telkens in ons herhalende daad, een uiting of daad van ons zelfbewustzijn, waardoor het eigen zedelijken toestand beoordeelt. Hiervoor is dus noodig een zeker zedelijk besef van goed en kwaad naar de wet Gods, een kennis van eigen persoon en daden en een aandrift om eigen persoon naar dien maatstaf te veroordeelen of vrij te spreken.

„In de conscientiewerking”, aldus KUYPER, „schuilt een niet gering deel der Gemeene Gratie, gelijk Paulus dan ook betuigt, dat de heidenen zedelijk worden opgehouden door de vrijspraak of aanklacht van hun conscientie . . .”

Vermelden wij ten slotte nog de opvatting van BAVINCK.¹⁷⁾ Deze sluit zich aan bij het verschil tusschen de theoretische en practische rede. De maatstaf voor de practische rede, de zedewet, ligt niet kant en klaar in het bewustzijn, evenmin als de logische wetten, maar zij komt in het zedelijk handelen van iederen mensch, maar vooral in het streven van hoogere naturen steeds duidelijker te voorschijn. „Het geweten is geen medeweten met God aangaande zich zelve, maar een medeweten van den mensch met zich zelf, aangaande de zedelijke kwaliteiten van zijn zijn of doen, een bewustzijn van zijn verhouding tot de zedewet. In het geweten beoordeelt de mensch zich zelf. Echter naar een wet, die onder Goddelijke sanctie staat, daarom alleen zedewet is en alleen verplichten kan. Om die reden is het zonde iets tegen het geweten te doen, ook al ware de daad op zich zelve geen zonde. Uit den aard der zaak behoort het geweten dus tot het kenvermogen . . . Het is geen bijzonder vermogen, noch ook een aangeboren hebbelijkheid, maar een werkzaamheid of daad, waardoor wij onze kennis van de zedewet in een bijzonder geval toepassen op onzen toestand of handeling en deze daarnaar beoordeelen.

Het trekt als het ware de conclusie uit twee praemissen: de maior is ontleend aan de zedewet, de minor is een bepaalde toestand of handeling. En het geweten trekt de conclusie”.¹⁸⁾

Vergelijking van de voorafgaande meeningen over het geweten, doet

op bijna alle belangrijke punten groote verschillen ontdekken. Bij deze onzekerheid is het dan ook raadzaam zich af te vragen, of het wel geoorloofd is in de sprake van het geweten zonder meer een grens te erkennen van het gezag der Overheid.

Aan enkele punten kunnen en moeten wij echter vasthouden.

Vooreerst stellen wij, dat het geweten niet is een directe ethische gevoelsbeoordeeling, of een zekere instinctieve intuïtie, een tasten van zedelijke waarden, voorafgaande aan verstandelijk inzicht. Wel beroept men zich voor de hier bestreden meening op het feit, dat de groote menigte instinctief het zedelijk goede van het kwade onderscheidt, maar de ervaring van allen dag doet ons met schrik ons afvragen, of deze onderstelling wel met de werkelijkheid overeenstemt.

Ongetwijfeld is de sprake van het geweten voor een deel een *emotioneel* verschijnsel. Daarvoor pleiten reeds de sterke lichamelijke reacties waarmee de werking van het geweten gepaard gaat. Dit emotionele is echter slechts begeleiding van onze beoordeeling van een concrete handeling. Naast het onaangename gevoel (bij een afkeurend gewetensoordeel) is een gewetensoordeel *de bewustwording van het bestaan van een norm*. Daaruit volgt onmiddellijk, dat hetgeen het geweten goed oordeelt, gevolgd moet worden¹⁹⁾. Afgezien van elken inhoud is elke gewetensuitspraak dus een stem, die zegt: Er is iets, dat gij *moet gehoorzamen*. Daardoor is het spreken van het geweten reeds in strict formeelen zin een zeer belangrijk onderdeel van Gods algemeene openbaring.

* * *

Nu kan het gewetensoordeel, als andere oordeelen, subjectief bezien, zeker, waarschijnlijk, of twijfelachtig zijn. Objectief beschouwd, kan het waar of valsch zijn. In het laatste geval spreken wij van een dwalend geweten.

De gewetensuitspraak kan verder duidelijk of onduidelijk zijn. Misschien is het verband met de eerste normen der zedelijkheid niet recht helder. Vaak werkt de leidende functie van bepaalde normen spontaan associatief. Wij kunnen hier echter terzijde laten de uiterst belangrijke vraag, of de norm, waaraan onze gedraging wordt getoetst, ons bekend is uit de algemeene²⁰⁾ of uit de bijzondere openbaring. Evenmin behoeft hier onderzocht te worden, of inderdaad, zoals BAVINCK meent, de norm door de structuur van ons zedelijk

bewustzijn ons automatisch en langzamerhand bewust wordt. Wel is op te merken, dat de kennis van de norm onvoldoende kan zijn ²¹); dat in de beoordeeling van de verhouding van eigen doen en de norm een onjuistheid kan binnensluipen; dat de uitspraken kunnen worden gesmoord ²²).

Uit een en ander volgt, dat ook bij de identiteit van Gods wet voor ieder de gewetensuitspraken over dezelfde concrete handeling verschillend kunnen zijn ²³). Daarmee wordt de mogelijkheid gesteld van een botsing tusschen gewetensoordeelen van Overheid en onderdaan.

Verder is uit het voorafgaande af te leiden, dat het geweten niet is gelijk te stellen met een vage, onberedeneerde, niet of weinig te analyseeren intuïtie. De uitspraak: „Wie een gewetensbezwaar heeft, die hebbe het” moet dus worden gewraakt. Ook op het terrein van het geweten is poging tot overtuiging geoorloofd. Helderder inzicht in den norm, juister kijk op de relatie tusschen norm en eigen gedraging, kunnen tot zuiverder gewetensuitspraak leiden.

Daarnaast staat echter voor den particulier vast, dat men in middelmatige dingen op niemand pressie mag uitoefenen of in de verleiding brengen iets tegen zijn geweten te doen ²⁴), zelfs niet tegen het dwalende geweten. Wij staan hier dus voor het zonderlinge verschijnsel, dat de dwaling niet mag worden bestreden. De verklaring daarvan kan alleen gevonden worden in het feit, dat elke gewetensuitspraak, ook de meest zonderlinge, reeds in strict formeelen zin als bewustwording van een norm, wijst naar een boven den individu staande macht; religieus uitgedrukt de werking van het geweten is een heenwijzen naar God.

Mocht dit ook voor den Overheidspersoon in zijn qualiteit gelden, dan zou daarmee zijn beslist, dat de Overheid in elke uitspraak van het individueele geweten een grens had te erkennen voor haar macht.

Niet het minst onder invloed van deze laatste conclusie, heeft de staatspractijk der laatste kwart eeuw bijna angstvallig getracht voorzieningen te treffen tegen het ontstaan van conflicten tusschen Overheid en geweten van den onderdaan. In het algemeen kan men ze verdeelen in twee categorieën.

Bij de eerste groep zien wij een daad voorgeschreven, die de onderdaan in strijd acht met een absoluut bindenden norm. Het bekendste geval zien wij bij de aflegging van den *eed*. Het vraagstuk is hier

gecompliceerd, doordat de eed zelf is een godsdienstige handeling. Het bezwaar kan dus gaan tegen het afleggen van den eed, hoewel men de religieuze beteekenis niet ontkent. Het bezwaar kan zich ook richten tegen den inhoud van de handeling. In de bekende wet van 28 April 1916, S. 174 wordt aan de eerste groep bezwaarden tegemoet gekomen door het desgevraagd toestaan van de *belofte*, aan wie verklaart te behooren tot een godsdienstige gezindheid, die het afleggen van een eed verbiedt (art. 2).

Aan de tweede groep bezwaarden wordt het afleggen van de belofte toegestaan, indien men schriftelijk verklaart tegen het afleggen van eeden, ook wanneer een wettelijk voorschrift het vordert, onoverkomelijke bezwaren te hebben, ontleend aan zijn opvatting omtrent den godsdienst (art. 3). Het schijnt minder bekend te zijn, dat art. 4 der wet elke verplichting voor den ambtseed heeft doen vervallen ²⁵).

In het brandpunt der belangstelling staat nog steeds de tegemoetkoming aan de conscientiebezwaren bij de vervulling van den *dienstplicht*. Krachtens art. 183 Gw, uitgewerkt in de wet van 13 Juli 1923, S. 357, bestaat voor hen die op grond van hun overtuiging, dat zij den evenmensch niet mogen dooden, ook wanneer dit ingevolge overheidsbevel geschiedt, gewetensbezwaren hebben tegen den militairen dienst, gelegenheid tot vrijstelling daarvan door den minister, na voorlichting door een bij K. B. van 3 Mei 1924, S. 230 ingestelde commissie²⁶). Een dergelijke commissie was tijdens de mobilisatie reeds geïnstitueerd door Minister DE JONGE. Door deze commissie zijn per jaar een vijftien à twintig gevallen behandeld, tot en met 1930 in totaal 112. Bepaalde richtlijnen voor de beoordeeling der gevallen zijn niet vastgesteld. De commissie gaat na, of de betrokkene ook simuleert, of zijn bezwaar werkelijk en ernstig gemeend is en niet voortkomt uit een plotselinge bevlieging, en eindelijk of men te doen heeft met een verstandelijk of met een gewetensbezwaar.

Is het bezwaar als geldend erkend en is het gericht alleen op strijd met de wapens, dan wordt de bezwaarde belast met militairen dienst, niet gericht op strijd met de wapens. In de andere gevallen worden werkzaamheden opgedragen in een anderen tak van staatsdienst, b.v. bij het Centraal Bureau van Statistiek, den Waterstaat of bij het Staatsboschbeheer. Wapen- en munitiefabrieken worden echter uitdrukkelijk uitgezonderd.

De opgedragen werkzaamheden duren in het eerste geval acht, in het tweede geval twaalf maanden langer dan de gewone dienst.

Getuigd moet worden, dat deze bezwaardten over het algemeen solide menschen zijn, die tot volkomen tevredenheid van hun superieuren werken. Strafmaatregelen komen niet voor. Lang niet alle dienstweigerders vallen echter onder de bepalingen der wet. Anarchisten vallen er in den regel buiten. In de strafgevangenis te Scheveningen vindt men dan ook gemiddeld een twintigtal dienstweigerders.

Het gewetensbezwaar bij den *stemplicht* heeft zeer veel stof opgeworpen. Bekend is, dat de grondwettelijke verplichting tot stemmen (artt. 80, 127 en 143 Gw. 1917), door een amendement BEUMER c. s. is vervallen, maar dat de uitwerking in art. 72 Kieswet is gehandhaafd. Ieder volgens de kiezerslijst bevoegde is verplicht zich binnen den voor de stemming bepaalden tijd „ter uitoefening van zijn kiesrecht” aan te melden bij zijn stembureau. Art. 150 Kieswet stelt het niet voldoen aan deze verplichting strafbaar, tenzij blijkt van een geldige reden van verhindering. Als zoodanig kunnen naar het oordeel van de ministers van Binnenlandsche Zaken en Justitie ook gewetensbezwaren worden beschouwd. Op gronden ontleend aan de wet, de historie, de iurisprudentie en de logica schijnt de juistheid van deze meening niet onbetwistbaar ²⁷).

Op het terrein der *sociale verzekering* is bepaald, dat arbeiders en werkgevers door den Raad van Arbeid op verzoek vrijgesteld worden van de verplichting tot het hebben van een rentekaart en het betalen van premie, mits zij een verklaring overleggen, dat zij overwegend gemoedsbezwaar hebben tegen elke verzekering, welke ook, en dat zij mitsdien noch zich zelf, noch iemand anders, noch hun eigendommen hebben verzekerd.

Ter voorkoming van „beursbezwaren” en ter tegemoetkoming in de meerdere administratiekosten wordt de aanslag in de Rijksinkomstenbelasting van den premieplichtige met $1\frac{1}{4}$ maal de verschuldigde jaarpremie verhoogd ²⁸).

Ook bij de *Leerplicht* is een regeling getroffen. Art. 7 der wet geeft n.l. vrijstelling van de wettelijke verplichting wanneer de aansprakelijke personen verklaren overwegend bezwaar te hebben tegen het onderwijs op alle binnen 4 km. gelegen lagere scholen. In de artt.

9 en 10 is voorgeschreven een jaarlijksche kennisgeving aan den Burgemeester met de mededeeling, dat men de kinderen liever van het door de wet gevorderde onderwijs verstoken laat, dan hen aan een dier scholen toe te vertrouwen. In bepaalde gevallen kan deze mededeeling worden gewraakt.

Minder bekend is, dat in het Reglement van Administratie ten aanzien van de *voeding der militairen* is vastgelegd, dat vrijstelling van de deelneming aan de menage kan worden verleend aan Israëlitische militairen en aan vegetariërs. Deze kunnen onder contrôle van den korpscommandant in eigen voeding voorzien, waarvoor hun vergoeding wordt gegeven. In een legerorder van 1931 is bepaald, dat aan Katholieke militairen in geen geval op Vrijdag vleesch mag worden verstrekt. Art. 135 van het Reglement Inwendigen dienst bepaalt, dat gestrafte Israëlitische militairen ritueel voedsel mogen laten komen in de kazerne. Voor vegetariërs wordt dan apart gekookt.

Een reeds ongeveer een eeuw oude bepaling regelt de verstrekking van Paaschbrood aan Israëlieten in het hospitaal.

Naast de bovengenoemde gevallen, waarin de Overheid een daad voorschrijft, die de onderdaan in strijd acht met een absoluut bindenden norm, vindt men een andere categorie, waarin de Overheid geen bepaalde handeling beveelt. Zij verbindt echter aan het verrichten van zekere daden bepaalde voordeelen. Daardoor oefent zij pressie uit op diegenen, wier conscientie het verrichten van die handeling verbiedt. Hoe grooter de voordeelen zijn, die de Overheid in uitzicht stelt, hoe sterker de pressie, hoe moeilijker het voor den onderdaan wordt naar zijn geweten te leven. De grondwettelijk gegarandeerde gelijkheid van *Godsdienst* heeft aan conscientiebezwaar op dit gebied een eind gemaakt. Het Bevredigingsbeginsel, neergelegd in art. 195 Gw. en voor het Lager Onderwijs o. a. uitgewerkt in art. 13 der Wet L.O. sluit alle gewetensdwang bij het *onderwijs* uit. Slechts maakt de verplichte verzekering van schoolgebouwen (art. 83 Wet L.O.) hierop nog een betreuenswaardige uitzondering.

Tientallen jaren is echter de belangstelling vooral gericht geweest op de conscientiedwang in het stuk der *vaccinatie*. Het ondergaan der vaccinatie was voorwaarde voor het bezoeken van scholen. Het genieten van ander dan privaat-onderricht was dus de premie op de inenting. Na fellen, vaak zelfs dramatischen strijd²⁹⁾, is in art. 36

der Besmettelijke-ziektenwet de bepaling opgenomen, dat aan iemand vrijstelling van de verplichte vaccinatie kan worden gegeven o. a. op grond van gewetensbezwaar. De belanghebbende heeft ten overstaan van den Burgemeester onder eede te verklaren, dat hij op grond van zijn godsdienstige overtuiging de inenting niet geoorloofd acht.

Voor de militairen is voorgeschreven, dat direct noch indirect eenige afkeuring mag ken- of voelbaar gemaakt worden, indien tegen de vaccinatie bezwaren bestaan. Zelfs is de eertijds geldende regel vervallen, „dat er geen bezwaar tegen bestaat, te trachten de bezwaarde door een bedaard betoog op welwillende wijze te overreden”.

In art. 13 der *Arbeidswet* is vastgelegd, dat de regeling van de Zondagsrust desverlangd overeenkomstige toepassing voor den Zaterdag vindt, voor personen, die tot een kerkgenootschap behooren, dat den wekelijkschen rustdag op den Sabbath op op den Zaterdag viert.

Volledigheidshalve vermelden wij nog, dat in de *Vleeschkeuringswet*, in art. 18² een regeling is getroffen, die tegemoet komt aan de bezwaren van Israëlieten tegen de slachtvoorschriften³⁰).

In twee gevallen zien wij door de Overheid een verplichting opgelegd, waarbij aan bestaande gewetensbezwaren op geen wijze is tegemoet gekomen. Vooreerst bij het voorschrift van art. 136 B. W. dat geen godsdienstige plechtigheden vermogen plaats te hebben, voor dat de partijen aan den bedienaar van hun eeredienst hebben doen blijken, dat het huwelijk ten overstaan van den ambtenaar van den Burgerlijken Stand is voltrokken. Ten andere bij het bekende voorschrift uit de Indische Staatsregeling, dat zending op een bepaald gebied afhankelijk maakt van de voorafgaande goedkeuring van het Gouvernement.

* *
*

Bepalen wij ons voorloopig tot de gevallen uit de eerste categorie. Het conflict kan aldus worden geconstrueerd. Onderdanen, die zich als regel in hun conscientie gebonden achten, een voorschrift, omdat het van de Overheid uitgaat, op te volgen, weigeren in een bepaald geval gehoorzaamheid op grond van een door het individu hooger geschatte gewetensuitspraak. In formeelen zin, als Overheidsbevel, vraagt het voorschrift naleving; wegens de inhoud oordeelt de onderdaan, dat gehoorzaamheid moet worden geweigerd.

Dit conflict bestaat natuurlijk niet voor wie met SPINOZA aanneemt, dat de vraag wat recht is enkel afhangt van de beslissing der Overheid³¹). Het komt evenmin voor bij ROUSSEAU, die aan de *volonté générale* algemeene dwangbevoegdheid toekent³²).

En eigenlijk is het, consequent geredeneerd, ook niet aanwezig bij KRABBE en zijn geestverwanten. Deze fundeert toch het Overheidsgezag op het in den mensch levende rechtsbewustzijn. Theoretisch is daarmee de mogelijkheid vervallen, dat de Overheid dwangrecht bezit tegen den onderdaan, wiens geweten anders spreekt dan het hare. Ieder individu, die zich op zijn geweten beroept heeft een onaantastbaar en heilig recht, dat zijn geweten geëerbiedigd wordt³³).

Voor een groot deel gaat HEERING, de meest invloedrijke schrijver in het kamp der ontwapenaars, met de meening van KRABBE accoord. „Het gezag van de Overheid is gegrond in het geweten, het individueele geweten. Ware er geen geweten, dan bestond er gezag van wet, noch van Overheid. Het geweten is de on-middellijke kennis van het volstrekt geldige: de overheidswil geeft in volstrekten zin slechts kennis uit de tweede hand . . . Waar de overtuiging heerscht, dat het geweten spreekt, daar moet, — ondanks de mogelijkheid van gewetensdwaling — de Overheid op zij gaan, uit eerbied voor de menschelijke persoonlijkheid: zoover als haar mogelijk is . . . Door de sterk gegroeide staatsmacht is het individueele geweten en daarmee de zedelijke persoonlijkheid in de verdrukking geraakt. De ontwakende religie wil de persoonlijkheid bevrijden en brengt die spanning tusschen overheidsgezag en individueel geweten, welke noodzakelijk is voor den zedelijken groei van het recht.

Dat deze spaning zich uit, o. a. in weigering van gehoorzaamheid aan het overheidsbevel, is onvermijdelijk en kan uit hooger staatsbelang gewenscht zijn.”³⁴)

De Overheid heeft te wijken voor de persoonlijke conscientie. Waarom? vraagt HEERING. „Is het alleen, omdat zij hier staat voor dezelfde autoriteit, als waarom zij haar eigen gezag ontleent?

Deze reden is niet voldoende. Zij kan hoogstens leiden tot een aarzeling der Overheid. Want voor de Overheid is de individueele conscientie een zelfde *menschelijke* gestalte van Goddelijk gezag als het overheidsgezag is voor den onderdaan . . . Waarom zou de Overheid op zij gaan voor de individueele conscientie? Het antwoord moet luiden: uit eerbied voor de menschelijke persoonlijkheid, de hoogste

waarde, die de staat binnen zijn grenzen kent . . . Voor den persoon zij zijn geweten heilig. Voor de Overheid zij heilig de persoonlijkheid, die aan dat geweten gebonden is, en daarin toont van Gods geslacht te zijn." 35)

In *De Zondeval van het Christendom* 36) tracht HEERING dezelfde gedachte meer juridisch te fundeeren met een herhaald beroep op *De moderne Staatsidee* en *Het Rechtsgezag* van KRABBE. Met instemming citeert hij verder de meening van CALVIJN, 37) dat de onderdaan niet mag gehoorzamen, wanneer de Overheid ingaat tegen een uitdrukkelijk gebod Gods. HEERING legt dit uit als het heilig recht der persoonlijkheid, wat geheel iets anders is.

„Heeft de onderdaan zijn geweten aan de waarheid van het Evangelie en in gebed getoetst, is hij zeker, dat God tot hem spreekt, dan moet hij eventueel gehoorzaamheid weigeren aan den Staat." In aansluiting hieraan veroordeelt HEERING dan de letter en de practijk der Dienstweigeringswet, waardoor de nog zwakken gewetens der minderjarigen op de proef worden gesteld.

KRANENBURG benadert in zijn *Nederlandsch Staatsrecht* bij de behandeling van art. 183 der Grondwet 38) de zaak van andere zijde. Hij qualificeert de gedachte van dit artikel, dat de mogelijkheid van vrijstelling van den militairen dienst opent voor gewetens-bezwaarden, als de wettelijke ontkenning van de staatssovereiniteit, de loochening van den staat als „mit ursprünglicher Herrschersmacht ausgestattete Verbandseinheit sesshafter Menschen". 38a) „In art. 183 wordt een onregelmatige gedraging, een gedraging, die, werd zij algemeen, voor het bestaan van den staat zelve gevaarlijk zou worden, geoorloofd verklaard, wanneer zij door het geweten van den individueelen mensch wordt geëischt."

Het conflict Overheid—geweten van den onderdaan formuleert KRANENBURG aldus: „Wat is de verhouding van de groeps-organisatie en haar regelmatig gevormd besluit de wet en iets andersoortigs, het geweten?" De conscientie als intern bewustzijn acht KRANENBURG in het algemeen voor den staat onaantastbaar. Het geweten van den onderdaan zal echter in den regel, zooals ook hier, leiden tot daden en deze daden vallen wel in de sfeer van den staat.

KRANENBURG zoekt zijn uitgangspunt in het doel van die groeps-ordening, het scheppen van zoo gunstig mogelijke bestaans- en ontwikkelingsvoorwaarden voor een groep menschen. „Algemeen wordt

nu het leven naar het gebod der consciëntie, welke metaphysische grondslag daarvoor wordt aanvaard, beschouwt als plicht der persoonlijkheid, als manifestatie van het hoogste leven, dat voor den mensch is te bereiken. De staat zou dus komen in strijd met zijn primaire doel, door de menschen te dwingen tot iets, dat hun hoogste bewustzijnsleven ernstig zou benadeelen." KRANENBURG acht zoo het wijken van de wet voor het consciëntiebezwaar en ook de grens van dat wijken volkomen verklaard. „De grens van dit terugwijken is hier de consciëntievrijheid van de andere burgers, die niet mag worden aangetast door het eerbiedigen van de consciëntie van sommigen. Het recht van allen is hier gelijk."

Op meer dan een plaats is dit betoog onvoldoende. Zelfs al wil men aannemen, dat het doel van den staat door KRANENBURG juist is omschreven; al geeft men toe, dat handelen overeenkomstig eigen consciëntie algemeen wordt aanvaard als manifestatie van het hoogste leven ³⁹), dan blijft het probleem nog onopgelost. Immers wie bepaalt ten slotte, of door de eerbiediging van de consciëntiebezwaren van sommigen niet de consciëntievrijheid van anderen wordt aangetast? De groepsorganisatie, misschien bij een wet? Dan is men geen stap verder gekomen, daar dan het conflict tusschen wet en individueele consciëntie blijft bestaan. En is het ten slotte niet vreemd de grens van de eerbiediging der consciëntiebezwaren van sommigen te zoeken in de aantasting van de consciëntie van anderen? Blijft hier niet „het onoplosbaar conflict", dat KRANENBURG in het staatsrecht zoo moeilijk kan aanvaarden? ⁴⁰).

Bezien wij thans het Antirevolutionaire standpunt. Klassiek is wel haast geworden de beschouwing, die KUYPER in de Toelichting op Ons Program aan dit vraagpunt wijdt ⁴¹). Vast in het Antirevolutionaire bewustzijn ligt de uitspraak: „In de consciëntie ligge voor de staatsmacht een onoverschrijdbare grens." ... Strikte en algeheele eerbiediging van de vrijheid der consciëntie is beter dan het rechtsbewustzijn, meer dan de Grondwet, meer dan de publieke opinie het eenige onverwinnbare en onbedwingbare steunpunt tegen de staatsmacht. Zelfs bij de mogelijkheid van een voorgewende consciëntie, van een dwalend geweten, aarzelt KUYPER geen oogenblik, „om liever noodeloos tienmaal voor een verkeerde consciëntie uit den weg te gaan, dan ook slechts eenmaal een goede consciëntie te onderdrukken."

„Tienmaal beter een staat, waarin enkele zonderlingen een tijdlang door misbruik van de consciëntievrijheid zich zelf belachelijk kunnen maken, dan zulk een, waarin men om deze excentriciteit te voorkomen de consciëntie zelf dorst aanranden.

En daarom staat het bij ons bovenaan, als heilige, als onomstootelijke regel: zoodra een onderdaan zich op zijn consciëntie beroept, wijke de Overheid uit eerbied voor het heilige terug.

Dan dwinge ze *nooit*.

Noch tot eedsaflegging. Noch tot krijgsdienst. Noch tot schoolbezoek. Noch tot vaccinatie, of wat dies meer zij. Want, in trouwe, als het op een strijd van het vaderland voor zijn vrijheid aankomt, zal Uwe onafhankelijkheid tienmaal beter beveiligd zijn door een krachtig consciëntieleven in de natie dan door een honderd Menno-nieten meer in het gelid⁴²⁾.

Het moet minstens tot waakzaamheid aansporen, dat deze uitspraken van KUYPER bij voorkeur geciteerd worden door wie op andere punten juist tegengestelde meeningen koesteren⁴³⁾. En ook binnen den kring van hen, die Antirevolutionair denken, zijn reeds sinds lang bezwaren geuit tegen de consequenties, die uit dit standpunt voortvloeien⁴⁴⁾.

Zeer sterk bleek dit wel uit de beschouwingen van Dr. RIJK KRAMER ter verdediging van de vaccinatiedwang, beschouwingen die niet altijd de waardeering hebben ondervonden, waarop zij aanspraak konden maken⁴⁵⁾.

En wij gaan wellicht niet te ver, als wij constateeren, dat er slechts weinig verdedigers van het standpunt van Ons Program meer worden gevonden.

„De Overheid kan niet uit den weg gaan voor alle mogelijke opvattingen en denkbeelden, die er in de wereld bestaan . . . wanneer men uit den weg zou gaan voor alle opvattingen, welke er in het gemoed van allerhande menschen opkomen, dan zou het met de rechtsorde uit zijn en komt men in de chaos⁴⁶⁾. Men behoeft zich slechts de gruwelen van de Wederdoopers in het geheugen terug te roepen. lieden die zich ook op hun geweten beriepen, om terstond deze uitspraak te beâmen. Dit klemt te meer, nu in onze tijd wel niet de Doopersche mijding, maar wel de Doopersche staatsbeschouwing met kracht wordt gepredikt. Voor het bepalen van ons standpunt, is het noodzakelijk ons te vergewissen, of de gewetenspraak iets in zich bevat, dat de Overheid noopt er voor halt te houden. Vervolgens

hebben wij dan eventueel na te gaan, wanneer de Overheid hier niet toe verplicht is.

Ook van Antirevolutionaire zijde is wel aangenomen, dat de stem van het geweten is de stem van God. Beroep op het geweten zou dan zijn beroep op het on-middellijk gebod van God, waarom de Overheid, die ook haar gezag van God ontving voor deze on-middellijke stem van God had halt te houden ⁴⁷).

Het wordt natuurlijk moeilijk de Goddelijke oorsprong van de conscientiespraak vol te houden, ook ten aanzien van wie zich bewust stellen op atheïstisch standpunt. Wel kan men dan betoogen, dat „een Goddelijk gebod evenzeer een Goddelijk gebod blijft, evenzeer, of de mensch het beseft of niet” ⁴⁸). Men heeft dan wel de mogelijkheid van een geweten voor den atheïst gered, maar het blijft onbevredigend de waardigheid van iemands gewetenspraak te zoeken juist in een eigenschap, die door de betrokkene heftig wordt ontkend ⁴⁹).

Wanneer men zoo de beteekenis van de conscientie terugvoert op den Goddelijken oorsprong, kan men moeilijk de consequentie ontgaan, dat de Overheid steeds heeft te wijken, niet alleen bij vaccinatie, maar ook bij de dienstplicht. De heer HEEMSKERK maakte dan ook bij de behandeling van de Dienstweigeringswet een beperking. „Het geweten ontstaat dus in den mensch door te luisteren naar de stem van God, maar de stem van God vindt in het hart, in den geest van den mensch niet altijd een zuiver klankbord. Vandaar, dat men gewetensbezwaar kan hebben, dat wel eerbiedwaardig is, doch niet juist is, maar daarom is het toch van Goddelijke oorsprong.” Meer modern uitgedrukt, de voor den microfoon uitgevoerde symphonie wordt door den inferieuren luidspreker zoo vervormd, dat de luisteraar moeilijk de oorspronkelijke klankenweelde kan herkennen. Maar is het dan niet meer waarschijnlijk, dat de luisteraar wrevelig het toestel afzet, dan dat hij alleen door de wetenschap van de hooge muzikale beteekenis van het uitzendende orkest, zich tot muzikale geestdrift probeert op te werken?

Ook de beeldspraak van den heer HEEMSKERK kan de eerbied voor de onjuiste gewetensuitspraak niet verklaren.

Van andere zijde is de uitweg gezocht door de theorie van het dwalende geweten ⁵⁰). Men blijft eraan vasthouden, dat de stem van het geweten is de stem van God, waarvoor de Overheid heeft halt te houden. Alleen, wanneer het geweten van den onderdaan in zijn uitspraak afwijkt van het geweten van de Overheid, is dit voor de

Overheid het bewijs, dat de conscientie van den onderdaan dwaalt. Het geweten spreekt dan niet de stem van God en de Overheid behoeft niet halt te houden. Zij is niet verantwoordelijk voor het tragisch conflict, dat uit de dwaling van den bezwaarde voortvloeit, noch voor de gevolgen daarvan. De bezwaarde ontleent aan zijn dwaling geen aanspraak of voorrecht.

Onmiddellijk gevoelt men het gewrongene in deze redeneering. Boven wezen wij er op, dat dwaling van het geweten een objectief gegeven is. Voor den geloovigen Katholiek geeft in bepaalde gevallen het onfeilbaar leergezag in laatste instantie aan, waar de dwaling aanwezig is, bij Overheid of onderdaan⁵¹). Maar als men zulk een onfeilbaar gezag ontkent, is de uitspraak van de Overheid niet meer dan een zeer subjectieve uitspraak, die onmogelijk objectief de dwaling kan aangeven.

De theorie van het dwalende geweten heeft slechts waarde inzoover door haar nadrukkelijk wordt betwist, dat het menschelijk geweten een „Urim en Thummim” zou zijn. Overigens is zij van geen beteekenis. Geredeneerd van uit het standpunt der Overheid legt zij het odium der dwaling op elk geweten van den onderdaan, dat tegen een Overheidsbeslissing revolteert. Geheel wordt echter over het hoofd gezien, dat de conscientie van den onderdaan, ook wanneer zij van die der Overheid afwijkt, en dus door de Overheid als dwalend beschouwd wordt, voor den onderdaan geweten blijft, van even onbeperkte gelding, als wanneer de uitspraken van de gewetens van Overheid en onderdaan overeenstemmen⁵²). Stelt men, dat de Overheid voor het dwalende geweten niet behoeft te wijken, dan zegt men ingewikkeld, dat de Overheid voor de conscientie van den individu nimmer behoeft te wijken, een gevolgtrekking die toch zeker wel weinigen zullen accepteren. Het halt houden van de Overheid is dan hoogstens een vriendelijke geste, geboden uit politiek oogmerk.

Wil men een principieele oplossing zoeken, dan moet men op het voetspoor der Heilige Schrift, alle gewetensuitspraken, tot de meest zonderlinge toe, in beginsel van gelijke beteekenis achten. Dit is alleen mogelijk, door geheel af te zien van den inhoud van de stem der conscientie. Doet men dit niet, dan verstrikt men zich in de objectief voor de Overheid onoplosbare vraag, in hoever het geweten dwaalt. Bovendien, naar de materieele zijde geven de gewetensuitspraken niet meer dan een vermoeden van een zuivere stem Gods.

Boven hebben wij aangetoond, dat elk gewetensoordeel, afgezien van den inhoud, is de bewustwording van een norm, van een boven den mensch staande macht. De werking van de conscientie is daarom steeds een heenwijzen naar een hoogere macht, naar God. In formeelen zin behooren de uitspraken van het geweten reeds tot de primaire religieuse en zedelijke beseffen.

Indien de Overheid dus door haar maatregelen het geweten van een harer onderdanen kwetst, ook al was de uitspraak van het geweten, waartegen de Overheid zich keerde, volmaakt zinneloos of dwaas of gevaarlijk, dan tast de Overheid toch wegens het formeele karakter van de gewetensuitspraak, den onderdaan aan in zijn diepste religieuse en zedelijke besef.

Daarmee staan wij voor de vraag, of deze inbreuk op het godsdienstig en zedelijk leven ooit geoorloofd kan zijn. Zijn er gevallen denkbaar, dat de Overheid, het orgaan van het recht, de religieuse en zedelijke overtuiging van den onderdaan mag kwetsen?

Door het conflict tusschen de Overheid en de onderdanenconscientie op deze wijze te construeeren, heeft de hoogleeraar ANEMA bij de behandeling der Dienstweigeringswet ⁵³⁾ het probleem getild boven de in de staatkunde onoplosbare vragen over den oorsprong van het geweten; over den oorsprong van den norm, waaraan het geweten de handelingen toetst; over het criterium bij gewetensdwaling; over het essentieele verschil tusschen gewetens- en gemoedsbezwaren; vragen waarvan de oplossingen, voorzoover ze scherp geformuleerd worden, ver uiteenloopen.

Tot dusver, aldus ANEMA, is het vraagstuk voornamelijk bezien van de zijde van den onderdaan; thans moet het standpunt van de Overheid ingedacht worden ⁵⁴⁾. „Ook de Overheid heeft haar conscientie, ook zij heeft een haar van God opgelegde taak en wanneer men deze zaak doordenkt tot in haar diepste consequentie, tot die gevallen, waarin de Overheid staat met een onmiddellijk Goddelijk gebod voor haar conscientie tot het verrichten van haar taak, en het individu komt daartegenover te staan met zijn conscientie, met het gebod van Godswege, dat hij niet anders handelen mag, dan staan wij voor een onverzoenlijk conflict, waarin de Overheid moet prevaleeren, en waarin de andere partij het toch niet doen mag, maar gehoorzaam de straf moet ondergaan in het geloof, dat God het zoo wil . . .”

Vrijheid van conscientie voor den onderdaan sluit in zich vrijheid van conscientie voor de Overheid. De Overheid heeft dus zelfs voor de religie niet op zij te gaan.

Toch gevoelt ANEMA hierin iets zeer onaangenaams. Ter verklaring daarvan wijst hij op het feit, dat het menschelijk leven staat onder verschillende ordeningen, de godsdienstige, de zedelijke, de rechts en sociale ordening en verder nog de ordeningen van conventie en aethetica enz. De Overheid nu treedt alleen op in de derde sfeer. Hoe komt het, vraagt ANEMA, dat de Overheid, die slechts in de ruwe rechtsordening optreedt, toch de overhand heeft over de fijnere en hoogere ordening van het religieuze en zedelijke leven?

„Omdat de rechtsordening bij al haar betrekkelijke grofheid de onmisbare voorwaarde is voor het leven . . . voor het fungeeren der beide andere. Uit het fiat justitia, pereat mundus, of eigenlijk nisi fiat justitia, peribit mundus ⁵⁵⁾ spreekt het intuïtieve rechtsbesef. Daarom mag de Overheid niet uit den weg gaan, maar zij moet haar taak volvoeren . . .”

Het zal thans mogelijk zijn enkele conclusies te trekken.

Wij meenen te hebben aangetoond, dat elk beroep van den onderdaan op zijn geweten, tot het meest zinnelooze toe, voor de Overheid theoretisch gelijke waarde behoort te hebben. Den grond van deze stelling zochten wij in het formeele karakter van de uitspraken der conscientie. Aantasten van de conscientie van den individu is steeds een kwetsen van het primaire religieuze en zedelijke leven, waartoe de Overheid slechts het recht heeft, indien haar optreden noodzakelijk is tot de handhaving der rechtsorde. ⁵⁶⁾

Uit een en ander is af te leiden, dat wij het verschil niet wenschen te leggen tusschen gewetensbezwaren, die wel en gemoedsbezwaren, die niet behoeven gerespecteerd te worden. Aanvankelijk gebruikte men den term gemoedsbezwaren ⁵⁷⁾. Het spraakgebruik geeft aan gemoedsbezwaren een meer „gemoedelijken” aan gewetensbezwaren een meer belijnde beteekenis, maar het zal moeite kosten het verschil te formuleeren. In elk geval achten wij het onjuist als gewetensbezwaar slechts dat bezwaar te erkennen, dat teruggrijpt op een aanwijsbare goddelijke norm.

Het schijnt verder geenszins uitgemaakt, dat verstandelijke en politieke bezwaren zonder meer niet in aanmerking komen. Reeds de practijk geeft hier moeilijkheden ⁵⁸⁾. Het is toch zeer goed mogelijk,

dat zuiver verstandelijke overwegingen de vorming van een zuiver gewetensoordeel mede veroorzaken. Overal, waar zich een absoluut bindende zedelijke norm aan het individu kenbaar maakt, die den individu verplicht op een bepaalde wijze te handelen, manifesteert zich het geweten.

Van uit het thans gewonnen standpunt zou het thans mogelijk zijn, de bovengenoemde gevallen van conflict tusschen Overheid en conscientie van den onderdaan te toetsen.

Zonder meer is het duidelijk, dat dwang tegen gewetensbezwaarden bij de stemplicht zich al heel moeilijk laat verdedigen. Een regeling, meer geschikt dan de uiterst gewrongen interpretatie van artikel 150 Kieswet, die wij boven critiseerden, behoort dus te worden nagestreefd.

Ook behoeft het geen betoog, dat gewetensbezwaren, geïnspireerd door anarchistische beginselen, nooit ofte nimmer kunnen worden getolereerd. Toegeven daaraan zou inderdaad leiden tot vernietiging der rechtsorde. Volledig verklaard is nu ook de zeer enge formulering van de gewetensbezwaren, bedoeld in de Dienstweigeringswet.

Ook is thans de richting aangewezen, die bij de tweede categorie van gevallen, waar de Overheid indirect pressie uitoefent, moet worden ingeslagen. Slechts zelden zal hier het dwingend optreden der Overheid voldoende rechtvaardiging vinden in de noodzakelijke handhaving der rechtsorde. Sterk komt dit uit bij de verplichte verzekering van schoolgebouwen.

Maar men heeft zich ook af te vragen, of de houding bij de verplichte vaccinatie niet nieuwe orientatie zou vragen, indien op medische gronden de noodzakelijkheid daarvan was aangetoond.

Men zal echter moeilijk kunnen ontgaan, dat verschillende rechtsinstituten zelf indirect pressie uitoefenen, ondanks den wel geleerden „principielen afstand van elke inmenging, ook door zijdelingschen invloed, door de Overheid op het gebied van het geestelijk leven” 59).

En ten slotte zal ook langs dezen weg de discussie geleid moeten worden bij de beslissing, of inzake de vrijheid der zending en de verhouding tusschen burgerlijk en kerkelijk huwelijk de geldende regeling wel de juiste is. Van meer secundair belang is de vraag, langs welke subjectieve of objectieve methode de echtheid der gewetensbezwaren moet worden getoetst 60). Wel zal men daarbij steeds hebben te overwegen, of deze toetsing meer dan strikt noodzakelijk is pressie uitoefent.

Bij het volgen van de hier aangegeven richting zullen geenszins alle moeilijkheden worden opgelost. Steeds zal de practijk voor nieuwe gevallen plaats.

Maar men verkrijgt het voordeel, in onzen tijd te grooter, dat de positie der Overheid beveiligd is tegen de aanslagen van hen, die van uit het individueele geweten ongehoorzaamheid prediken.

¹⁾ 4 Maart 1922, No. 15304.

²⁾ v.g. KUYPER, *Locus de Magistratu*, p. 306.

³⁾ t.a.p. p. 415.

⁴⁾ „dat een yeder particulier in syn Religie vrij sal mogen blijven, ende dat men niemant ter cause van de Religie sal moghen achterhalen ofte ondersoucken . . .” v.g. het Placaat der Staten-Generaal van 3 Juli 1619, Gr. Pl. B. I 263 sqq en de Procl. van Elizabeth, beide geciteerd bij KRANENBURG, *Ned. Staatsrecht II*, p. 328; v.g. ook de rede van ORANJE bij de zending van EGMOND, gecit. in FRUIN, *Het Voorspel van den Tachtigjarigen Oorlog*; v.g. DE VISSER, *Kerk en Staat II*, p. 41.

⁵⁾ . . . de gemeynte . . . besonder aanmerckende, dat de voorsz. Coninck van Spaengien niet alleenlick en sochte te tyranniseeren over hunne personen ende goet, maar oock over heure consciëntien, waarvan sy verstonden niemant dan aen Godt alleene ghehouden te wesen rekeninghe te geven ofte te verantwoorden . . .

⁶⁾ Zoo werd zij ook begrepen en verfoeid door den bekwamen iurist VIGLIUS. v.g. GROEN, *Handboek*, par. 131.

⁷⁾ v.g. GROEN, *Adviezen*, 1849—50 II p. 184.

⁸⁾ gewetensvrijheid als synoniem van godsdienstvrijheid, A. F. DE SAVORNIN LOHMAN, *De hoogste Vrijheid*, 1887, p. 7.

⁹⁾ *Hnd. IIe K.* 1923—24, p. 2503.

¹⁰⁾ De hedendaagsche Roomsche opvattingen, BEYSENS, *Ethiek I* p. 473; CATHREIN, *Moralphilosophie*⁵ I p. 469 v.

^{10a)} O, geweten, goddelijk instinct, onsterfelijke en hemelsche stem, veilige gids van een wezen, dat wel onwetend is en beperkt van blik, maar toch intelligent en vrij; onfeilbare rechter over goed en kwaad, die den mensch aan God gelijk maakt.

¹¹⁾ *Hnd. Ver. Wijsbeg. des Rechts*, 1924, p. 3, 4, 20; v.g. ook HEERING, *De Zondeval van het Christendom*², p. 318.

¹²⁾ *Interpellatie-VAN RAVENSTEIN*, *Hnd. IIe K.* 1921—22, p. 1550.

¹³⁾ Een der nieuwste geschriften over het geweten is C. VAN OOSTERHOUT, *Psychologie van het Geweten*, Prft, Nijmegen, 1931, met uitvoerige literatuur-opgave en veel casuïstiek. Zeer uitvoerig is *Das Gewissen* door den ook in onzen kring bekenden Dr. H. G. STOKER; het is echter fenomenologisch georiënteerd.

¹⁴⁾ *Inst. III.* 19. 15.

¹⁵⁾ T. a. p. par. 60—62.

¹⁶⁾ T. a. p. I p. 156. Hiermee stemt vrijwel overeen het betoog in de *Loc. de Mag.* p. 305.

¹⁷⁾ V. g. voor een en ander *Beginnelsen der Psychologie*², 1923, par. 115 v.g.: van ouder datum is: *Het Geweten*, 1881, opgenomen in *Kennis en Leven*, p. 13 v.

¹⁸⁾ Hiermede vrijwel overeenstemmend, Cathrein, *Moralphilosophie*⁵, I, p. 470. Kennisneming verdienen ook de beschouwingen van HOEKSTRA in de *Chr. Enc. i. v. Geweten en Paedagogische Psychologie*, p. 334.

¹⁹⁾ 1 Cor. 8 : 7.

- 20) Rom. 2 : 14—15.
- 21) 1 Cor. 8 : 7.
- 22) 1 Tim. 4 : 2.
- 23) Reeds MARNIX merkte op: „de consciëntie is oock wel een inbeeldinghe van hetgene dat men meynt met Godes Woordt over een te stemmen; want anders so moesten altijd alle consciëntien overeencomen, mits dat het oordeel ende Woordt Godes niet verscheyden en is.” gec. bij LOHMAN, Onze Constitutie³, p. 312.
- 24) 1 Cor. 8 : 10—12, 10 : 29.
- 25) Uitgebreid, hoewel natuurlijk niet meer volledig, J. J. DE WAAL MALEFIJT, De Eed tot beslissing van het Geding, Prft., Amsterdam, V. U. 1907.
- 26) Nader gewijzigd bij K. B. van 3 Dec. 1926, S. 395.
- 27) De verplichting is meer dan „aanmeldingsplicht”, v.g. artt. 72², 74, 76, 91 Kw. in het licht van art. 80¹ Gw. 1917; v.g. verder H. R. 26 Juni 1916, W. 9955 en H. M. G. Sententie van 11 Febr. 1919 M. R. T. XIV, 505; hiermee in strijd Ktg. Utrecht 27 Juli 1927, Ned. Jur. 1927, p. 1523.
- 28) V.g. hiervoor Ongevalwet, artt. 98, 98a; Invaliditeitswet, par. 8a, art. 286b; Land- en Tuinbouwongevallenwet, art. 106a.
- 29) Voor de geschiedenis hiervan, BIJLEVELD, Het vaccinatievraagstuk, A. R. Staatskunde, Maandelijksche uitgave, 1929, p. 97, 221, 241.
- 30) K. B. van 5 Juni 1920, S. 285, par. 3, artt. 7 en 10.
- 31) Tract. theol. pol. cap. XX fol. 605 ed. VAN VLOTEN; pag. 334—343. Ed. MEYER, gec. bij LOHMAN, De hoogste Vrijheid, pag. 7 en Onze Constitutie³, p. 26. . . . „men moet dikwijls handelen in strijd met, wat men goed acht; men moet zelfs zoo doen, wil men zich een rechtvaardig en vroom burger betoonen, omdat de vraag wat recht is enkel afhangt van de beslissing der Overheid.”
- 32) Contrat Social I, 7 en IV, 2.
- 33) V.g. ook B. C. DE SAVORNIN LOHMAN, Het eigen Recht der Overheid, p. 29.
- 34) Stellingen verdedigd voor de Ver. voor Wijsbeg. des Rechts, 1924.
- 35) T. a. p. p. 22.
- 36) T. a. p. p. 317, 318, 326; geciteerd wordt de tweede druk.
- 37) B.v. Inst. 4. 20, 32.
- 38) T. a. p. I pag. 376 v., II pag. 324 v.; v.g. Hnd. Wijsbeg. d. R. 1924, pag. 55.
- 38a) de met oorspronkelijke regeermacht toegeruste vereeniging van gezamenlijk wonende menschen.
- 39) V.g. hiermee het bovenaangeeteekende onder noot 31.
- 40) t. a. p. I pag. 379.
- 41) t. a. p. par. 60—62.
- 42) v.g. hiermee tevens het aangeteekende in het hoofdstuk der hygiëne en bij het vraagstuk van den eed; v.g. tevens Locus de Mag. pag. 318 v.
- 43) Wij noemen naast HEERING, dien wij reeds citeerden: Mr. GERLINGS, uitvoerig pleidooi voorafgaande aan de sententie van het H. M. G. d.d. 4 April 1916, opgenomen in Mil. Recht. Tijdschrift XI, pag. 471; KOLTHEK, Hnd. Ite K. 1921—22, pag. 938; RAVENSTEIN, Hnd. Ite K. 1921—22, pag. 1551; ZADELHOF, Hnd. Ite K. 1922—23, pag. 2253, v.g. ook zijn interp. in 1922, Hnd. Ite K. 1921—22, pag. 1522 v.; POTHUIS—SMIT, Hnd. Ite K., 1922—23, pag. 1008.
- 44) RUTGERS, Hnd. Ite K. 1915—16, pag. 1234; v.g. ook SAVORNIN LOHMAN, t. a. p. pag. 1211: Ik heb eerbied voor elk consciëntiebezwaar, maar niet door daarvoor uit den weg te gaan, maar door te onderzoeken of dwang van de Overheid noodig is. Zelfs KUYPER zelf is van gedachten veranderd, A.R. Staatskunde II, pag. 403 v.
- 45) Het vaccinatieprobleem, uitg. Kok, Kampen, 1916; De vaccinatie dwang, eisch van het Antirevolutionaire Staatsrecht, uitg. VAN DRUTEN, 1922; verder o. a. artikelen in *De Rotterdammer* van 7 en 8 Maart 1923.

- ⁴⁶⁾ HEEMSKERK, Hnd. Ite K. 1922—23, pag. 2285.
- ⁴⁷⁾ ZIJLSTRA, Hnd. Ite K., 1922—23, pag. 2257; HEEMSKERK, t. a. p. pag. 2274.
- ⁴⁸⁾ HEEMSKERK, t. a. p.; en Hnd. Ite K. 1923—24, pag. 2467.
- ⁴⁹⁾ v.g. hiermee de bovengeciteerde omschrijving van VAN RAVENSTEIN.
- ⁵⁰⁾ DOOYEWEERD, Calvinisme en Natuurrecht, pag. 31.
- ⁵¹⁾ VAN WIJNBERGEN, Hnd. Ite K. 1915—16, pag. 1225; DECKERS, Hnd. Ite K. 1922—23, pag. 2282.
- ⁵²⁾ Moeilijk zou hiermee ook te rijmen zijn 1 Cor. 8 : 10—13.
- ⁵³⁾ Hnd. Ite K. 1923—24, pag. 1009.
- ⁵⁴⁾ De kwestie komt ter sprake in enkele oudere geschriften van STAHL, maar de staatsrechtelijke betoogen zijn voor onzen tijd wel zeer verouderd; v.g. Das Monarchische Prinzip; Zwei Sendschreiben etc. 1845; Rechtsgutachten etc. 1846. In de laatste brochure komt een enkel geval voor, dat eenige analogie vertoont met ons vraagstuk. Genoemd kunnen worden de verplichting voor de Kerk, om gemengde huwelijken in te zegenen; het ministerieele voorschrift, dat de kniebuiging voor de hostie gelastte; ten slotte de overgang van minderjarigen naar een ander kerkgenootschap, wat toen ter tijd door de wet verboden was. maar hetgeen vooral door Katholieke priesters in de hand gewerkt werd, als deze den bekeerling rijp achtten. Toch is de conclusie van STAHL dezelfde als de onze, dat de Overheid niet heeft te wijken voor elk individueel geweten.
- ⁵⁵⁾ Indien het recht niet gehandhaafd wordt, gaat de wereld te gronde.
- ⁵⁶⁾ Deze opvatting sluit zich volkomen aan bij 1 Cor. 8 : 8, 9 en 1 Cor. 10 : 23, 24 i. v. m. Rom. 14; v.g. ook CALVIJN, Inst. III, 19, 13. Het wijken voor de conscientie der anderen is ongeoorloofd, indien het zou leiden tot een niet-nakomen van Gods uitdrukkelijk gebod. Als zoodanig is stellig te beschouwen de plicht der Overheid de rechtsorde in stand te houden.
- ⁵⁷⁾ De uitdrukking gemoedsbezwaren komt voor bij de bepalingen uit de sociale wetgeving. Bij de behandeling van het ontwerp Dienstplichtwet werd een motie-DRION aangenomen z. h. st., waarin de Ite K. de wenschelijkheid van vrijstelling van dienst uitsprak wegens gemoedsbezwaren. Hnd. Ite K. 1920—21, pag. 2834 v. Art. 183 der Grondwet 1922 dankt zijn ontstaan aan een amendement-TROELSTRA, waarin vrijstelling werd gevraagd wegens ernstige gemoedsbezwaren. Op verzoek van den Minister RUYSS DE BEERENBROUCK werd als formulering genomen: ernstige gewetensbezwaren naar analogie met een aanhangig ontwerp-Dienstweigeringswet. De heer TER LAAN, die het ontwerp verdedigde, had geen bezwaar tegen deze verandering: „Het zou mij eenige moeite kosten, onderscheid te vinden tusschen gemoedsbezwaren en gewetensbezwaren”.
- In M. v. A. Ite K. van het Dienstweigeringsontwerp las men: „De ondergeteekenden hebben gemeend, dat een gewetensbezwaar met name in tegenstelling met een gevoels- en gemoedsbezwaar aldus moet worden onderkend, dat het wordt teruggelid op een norm, die op zich zelf inderdaad als Goddelijk gebod is te erkennen, al berust de overtuiging van hare volstreckte toepasselijkheid ook op het onderwerpelijk geval op een dwaling.” Hnd. Ite K. 1922—23, pag. 957.
- ⁵⁸⁾ v.g. hiermee het geval besproken door Mr. GERLINGS in W. 11896, pag. 4. Eveneens van belang voor de vraag, in hoever verbod van crematie conscientiedwang is.
- ⁵⁹⁾ EIGEMAN, Politieke oprechtheid in een nationale partijgroepering, o. a. pag. 36 v.
- ⁶⁰⁾ Subjectieve toetsing o. a. bij het onderzoek door de Commissie inzake Dienstweigerings; objectieve toetsing o. a. bij de sociale verzekering in de verhoogde premie, bij dienstweigerings door de langere diensttijd.

DE RAAD VAN STATE

1531 — 1 OCTOBER — 1931

DOOR

A. R. DE KWAADSTENIET,

Leeraar M. O. Staatsinrichting.

II (slot).

Waarin bestaan nu de werkzaamheden van den Raad van State?

Laten we nu een oogenblik buiten beschouwing de exceptioneele functie, welke de Raad, krachtens art. 44 der Grondwet kan hebben te vervullen, door in bepaalde omstandigheden het koninklijk gezag te moeten waarnemen, dan moet als zijn taak worden genoemd: het uitbrengen van advies:

1. over alle voorstellen, door de Regeering aan de Staten Generaal te doen, of door deze aan de Regeering gedaan, alsmede over alle algemeene maatregelen van bestuur van den Staat en van zijne koloniën en bezittingen in andere werelddeelen;

2. over vernietiging van besluiten der Provinciale of Gedeputeerde Staten of van plaatselijke verordeningen en bij weigering der goedkeuring van provinciale verordeningen en

3. in de gevallen, waarin de wet het beveelt, alsmede over alle zaken van algemeen of bijzonder belang, waaromtrent dit aan de Regeering wenschelijk voorkomt. ¹³⁾

VAN HOGENDORP had het zich anders voorgesteld. Hij had zich den Raad gedacht als een Kroonraad en stelde dan ook in zijn Schets voor een Grondwet voor: „de Souvereine Vorst pleegt alle de daden van de souvereine waardigheid *in* den Raad van State.” ¹⁴⁾

Dit ging de Grondwetscommissie echter te ver. In VAN HOGENDORP's gedachtengang toch zou de Vorst, nadat hij het advies van den Raad had aangehoord, in de vergadering van den Raad zijn besluit moeten nemen. In de Grondwet van 1814 werd nu de bepaling opgenomen,

dat de Vorst de daden der souvereine waardigheid pleegt *na* de zaak in overweging te hebben gebracht bij den Raad van State. ¹⁵⁾

Doch ook deze verandering zou niet voldoende blijken te zijn. Wat toch zou men hebben te verstaan onder „alle daden van de Souvereine waardigheid”? Zooals het er stond, moest de Raad over elke Regeeringsdaad worden gehoord. Toch was dat de bedoeling van VAN HOGENDORP weer niet. Bij de discussie over het artikel merkte hij dan ook op, dat „alleenlijk bedoeld worden daden van wetgeving, en niet hetgeen tot de executieve magt behoort, zooals het maken van oorlog en vrede”.

En bij de provisioneele instructie van 6 April 1814 werd dan ook de taak van den Raad beperkter opgevat, dan uit de woorden der Grondwet viel te lezen, door de bepaling:

„De Raad zal ons dienen van consideratiën en advies over alle „stukken en zaken, welke wij denzelven ten dien einde zullen toezenden of mededeelen”.

Bij de Grondwetsherziening van het volgende jaar werd dan ook reeds de onjuistheid en practische onmogelijkheid van de uitgebreide functie van den Raad ingezien en werd in art. 73 bepaald:

„De Koning brengt ter overweging bij den Raad van State alle „voorstellen door Hem aan de Staten-Generaal te doen, of door dezen „aan Hem gedaan, alsmede alle algemeene maatregelen van inwendig „bestuur van den Staat en van deszelfs bezittingen in andere werelddeelen.

„Aan het hoofd der uittevaardigen wetten en bevelen, wordt melding „gemaakt, dat de Raad van State deswegens gehoord is. De Koning „neemt wijders de gedachten van den Raad van State in, over alle „zaken van algemeen of bijzonder belang, waarin hij zulks noodig „oordeelt.

„De Koning alleen besluit, en geeft telkens van zijn genomen besluit „kennis aan den Raad.”

Een vergelijking van dit artikel met het tegenwoordige artikel 75 der Grondwet doet zien, dat de *grondwettelijke* taak van den Raad nagenoeg met dezelfde woorden nog omschreven wordt.

De beperking, in 1815 in de werkzaamheden van den Raad aangebracht, heeft echter niet tot resultaat gehad, dat nadien zijn functie aan de verwachtingen heeft beantwoord.

Toen men dan ook in België, na de afscheiding in 1830, geroepen

was, zelf een Constitutie samen te stellen, werd de Raad van State daarin niet opgenomen, omdat men daarin slechts zag „een nutteloos en kostbaar rad aan den wagen”.

Zoo werd er door meerderen ten onzent ook over gedacht.

DONKER CURTIUS schreef in zijn in 1840 uitgekomen „Proeve eener nieuwe Grondwet”:

„De Raad van State valt in dit ontwerp geheel weg. Deze Raad was „bij ons niets als een adviseerend ligchaam zonder eenige werking „naar buiten, waarlijk een nutteloos en kostbaar rad aan den wagen. „De regeering kan door het kanaal van het departement van justitie „adviezen ontvangen van alle officieren bij de regtbanken en van „niet weinig procureurs-generaal, er zijn er genoeg; door dat van „binnenlandsche zaken van alle gouverneurs en hoofden van ge- „meentebesturen; door dat van financiën van eene menigte van ambte- „naren over het geheele rijk verspreid. — Waartoe dan nog een Raad „van State? Misschien om aan eenige personen een hooge bezoldiging „in plaats van pensioen te geven? Noch direct, noch indirect be- „hooren hooge pensioenen te worden gegeven. Die werkt moet goed „betaald worden; maar te bezoldigen, die niet meer werkt, dat moet „eene uitzondering zijn”. 16)

THORBECKE schreef van den Raad als adviseerend college: „Het „werd weinig geacht, omdat men noch waarborg, noch regel, noch „vrucht van zijn arbeid zag”. 17)

En toen dan ook de Negenmannen, onder leiding van THORBECKE, in 1844 hun voorstel tot Grondwetsherziening indienden, was daarin de Raad van State wel behouden, maar werd hem een andere functie toebedacht. Volgens hen moest de Raad worden ingericht tot „regeer- „ringsraad van de Kroon en van ieder ministeriëel departement in „het bijzonder, tot de gewone werkplaats, waarin de wetten en be- „sluiten wierden opgesteld en tot hoogsten rechterlijken aanleg voor „geschillen van bestuur”. 18)

In plaats van een zuiver adviseerend college dus een redigeerend legislatief college, zooals de Fransche Raad van State was.

„Het opstellen van wetten en besluiten”, aldus THORBECKE 19), „is „een kunst bij ons zeer weinig ontwikkeld. Door zoodanig collegie in „het middenpunt van bestuur, zonder aan het bestuur zelf deel te „nemen, gezeten, kan zij worden gebragt tot die standvastige heer- „schappij over stof en vorm, zonder welke men, in plaats van een

„stelsel van goede wetten en besluiten, den eersten eisch van onzen tijd, „mislukte en verderfelijke proefnemingen erlangt. De buitengewone „Staatsraden kunnen daarbij inzonderheid dienen, om de talenten van „den Raad in den Raad zelven te versterken of aan te vullen.”

De Negenmannen hadden, zooals bekend is, met hun poging tot Grondwetsherziening geen succes, doch de Regeering, die in 1848 haar voorstellen tot wijziging der Grondwet indiende, gevoelde wel voor bovengenoemd denkbeeld en evenals de Negenmannen, wilde zij de inrichting en bevoegdheid van den Raad geregeld zien door een wet, waarin die redigeerende taak aan den Raad werd toevertrouwd.

Bij het onderzoek in de Afdeelingen werd door vele leden der Tweede Kamer met kracht op de opheffing van den Raad van State aangedrongen, terwijl bovendien weer anderen verklaarden geen genoegen te nemen met een Raad van State, zooals men meende dat de Regeering op het oog had.

Eenerzijds was men van oordeel, dat de Raad een noodeloos toevoegsel tot het raderwerk der nieuwe staatsinstellingen was, terwijl daarbij een raadgevend college schadelijk zou zijn, vooral als het niet verantwoordelijk was en anderzijds was men de meening toegedaan, dat, indien men den Raad naar Fransch model zou inrichten, het college een zoodanige uitbreiding zou moeten ondergaan, dat het slechts voor groote rijken zou passen en dat ten onzent ook de geschikte personen daartoe zouden ontbreken.

Het antwoord der Regeering bevredigde de Kamer niet, hetgeen trouwens ook niet te verwonderen was, want in den boezem van het ministerie zelf bestond twijfel aan de volstrekte noodzakelijkheid van den Raad van State.

In een nader algemeen verslag der Kamer werd dan ook opgemerkt: „dat de overgrootte meerderheid zich, vooral ook met het oog op de „behoefte aan bezuiniging en vereenvoudiging, die zich als 't ware „met iederen dag sterker doet gevoelen, tegen het voortdurend bestaan „van dit college had verklaard”.²⁰⁾

Verschillende schrijvers merken dan ook op, dat indien de vergadering niet in één votum over het geheele tweede hoofdstuk der Grondwet had moeten beslissen, maar de bevoegdheid had gehad om over het artikel in het bijzonder uitspraak te doen, naar alle waarschijnlijkheid de Raad van State nu niet meer tot onze grondwettelijke instellingen zou behooren.²¹⁾

De Raad van State bleef dus als adviseerend college behouden, maar de critiek verstomde niet. Want wel kondigde de Regeering bij de indiening van de wet van 1861, den Raad aan als „een blijvende vereeniging van licht, kunde en ervaring”, „voor het Bestuur een bron van orde, kracht en leven”, doch buiten de gevallen, waarin de Regeering volgens de wet verplicht was het advies van den Raad in te winnen, gevoelde zij blijkbaar weinig behoefte den Raad te raadplegen.

Voordat de Wet houdende de samenstelling en bevoegdheid van den Raad van State in 1861 tot stand kwam, waren reeds enkele pogingen gedaan om aan het voorschrift der Grondwet te voldoen.

Zoowel in 1856 als in 1857 werd een wetsontwerp daartoe ingediend, doch beide malen liep het voor de regeering op teleurstelling uit. In deze beide ontwerpen had de regeering nog getracht de mogelijkheid te openen om den Raad alsnog met het redigeeren van wetten en besluiten te belasten, doch niet het minst tegen deze bepaling werd bezwaar gemaakt.

In art. 24 van het wetsontwerp van 1856 heette het:

„Aan den Raad van State kan door Ons worden opgedragen, mede „te werken tot het ontwerpen van wetten en algemeene maatregelen „van inwendig bestuur.”

In 1861 werd een dergelijke bepaling echter niet meer voorgesteld.

De voornaamste functie van den Raad in zijn geheel zou ook in de toekomst zijn adviseur van de Kroon, van Koning en Ministers.

En daartegen bleef de critiek zich richten.

Mr. J. HEEMSKERK AZN, die en als Minister en als lid van den Raad van State toch wel tot oordeelen bevoegd was, was van oordeel, dat de Raad „geen aanspraak kon maken op eigenlijken staatkundigen invloed” en meende, dat hij „meer krachten en bekwaamheden aan „den actieven staatsdienst onttrok, dan hij ten behoeve daarvan doet „aanwenden”.

Prof. BUYS heeft in zijn standaardwerk „De Grondwet” de verschillende oplossingen om den Raad van State tot een noodzakelijken schakel in onze staatsinstellingen te maken, nauwkeurig onder de loupe genomen, doch naar zijn meening was er maar één taak, welke, indien zij aan den Raad werd opgedragen, hem een vruchtbaar arbeidsveld kon verstrekken.

„Het antwoord op de vraag of de Raad van State behouden dient

„te worden, is niet in één woord te geven; alles hangt af van de „bestemming, welke men aan dat college toekent”.

„Men vergete niet dat de Raad van State geen uitvinding is van „het moderne staatsrecht, maar een gewrocht van vroeger dagen, be„stemd om behoeften te bevredigen, welke in onzen tijd niet meer „worden gevoeld. Voor de historische instelling is geen plaats meer „en wijziging van bestemming dus hoofdvoorwaarde van haar voort„bestaan.”²²⁾

Als bijzonder adviseur van den Koning is, volgens Buys, voor den Raad in ons staatsrecht geen plaats.

Wordt de Raad als adviseur voor de regeering geroepen tot het uitbrengen van advies over regeeringsmaatregelen, dan vreest hij, dat zijn voortbestaan op den duur ook niet genoegzaam verzekerd is.

Aan het belasten van den Raad met het ontwerpen van wetten en algemeene maatregelen van bestuur acht hij zoodanige bezwaren verbonden, dat ook deze functie het voortbestaan van den Raad niet zou verzekeren.

Prof. Mr. A. A. H. STRUYCKEN betoogde in „Grondwetsherziening, Theorie en Practijk”:

„Inderdaad, als legislatief adviseerend college, dus zooals onze „Grondwet zich den Raad van State denkt, heeft de Raad zich over„leefd, of liever heeft hij zich, eerst dank zij het persoonlijk régime „van den Koning, later dank zij de ontwikkeling der zelfstandige „ministeriële departementen, nimmer naar behooren kunnen ontwik„kelen. Als orgaan in de voorbereiding der wetten is de Raad van „State een weeldeartikel”.

Evenals BUYS wijst ook STRUYCKEN er op, dat de toekenning van het recht van amendement aan de Tweede Kamer in 1848 de beteekenis van den Raad als adviseur over wetsontwerpen zeer ongunstig heeft beïnvloed. Want hoe gewichtige veranderingen de wetsontwerpen ook gedurende de behandeling in de Tweede Kamer ondergaan, nimmer wordt het advies van den Raad ingeroepen over het ontwerp, zooals het er uit ziet, nadat de veranderingen zijn aangebracht. Nu het recht van amendement op zoo ruime schaal wordt uitgeoefend, „dat de „wetten, zoo als zij in het Staatsblad verschijnen, niet zelden op geheel „andere beginselen steunen dan de ontwerpen, waarover de Raad zijn „advies gaf, ten grondslag lagen”²³⁾ is de adviseerende functie ten opzichte van de wetten vrijwel zonder beteekenis geworden.

STRUYCKEN schreef verder nog: „Moet dus de Raad van State „worden afgeschaft? Zooals onze Grondwet van ouds het college kent, „ongetwijfeld ja.” En: „Bij de komende herziening der Grondwet zal „men dan ook staan voor de keuze: den Raad van State geheel af te „schaffen, of hem een functie te verzekeren, die zijn voortbestaan kan „rechtvaardigen.”²⁴⁾

En tenslotte is Prof. Mr. R. KRANENBURG van oordeel, dat „in dezen „tijd veelal in het lidmaatschap (van den Raad van State) een eer- „volle retraite uit inspannender werkring gezien wordt”, doch dat „groot nut over het algemeen thans al evenmin als in 1848 van de „werkzaamheid van den Raad gezien wordt.”²⁵⁾

Allerwege bleek en blijkt dus onvoldaanheid over een Raad van State, welks voornaamste bevoegdheid is te zijn een college van advies. Deze onvoldaanheid zal er op den duur toe moeten leiden, om òf den Raad op te heffen, òf om hem een functie te verzekeren, die zijn voortbestaan kan rechtvaardigen.

En dan kan hier wel worden opgemerkt, dat de exceptioneele functie, welke de Raad krachtens art. 44 der Grondwet kan hebben te vervullen, zeker niet voldoende is, om een Raad van State in stand te houden.

Genoemd artikel toch bepaalt, dat in enkele gevallen het koninklijk gezag door den Raad van State wordt waargenomen, en wel:

1. als er in 't geheel geen troonopvolger is;
2. als de troonopvolging onzeker is;
3. als de troonopvolger afwezig is en
4. als een regentschap noodig is en de regent niet is benoemd, afwezig is of het regentschap niet heeft aanvaard.²⁶⁾

Volgens Dr. KUYPER is het „niet het minst deze opdracht, die een stempel van zeer hooge qualiteit op het college drukt”.²⁷⁾

En naast de administratieve rechtspraak (waarover straks nader) is „het tijdelijk dragen van het koninklijk gezag ingevolge artikel 45²⁸⁾ thans zijn hoofdbeteekenis”.²⁹⁾

Dr. KUYPER moest echter ook wel erkennen, dat in den gewonen loop van zaken zich de gevallen, waarop hierboven wordt gedoeld, zoo goed als nimmer voordoen. „Alleen met het oog op deze taak zou „men er dan ook nimmer aan gedacht hebben, uitsluitend hiervoor „zulk een college in het leven te roepen”. En voorts merkte hij op, dat het toch niet zou aangaan, „hoofdzakelijk met het oog op zulk een,

„bijna nooit voorkomend, geval zulk een kostbaar college in stand te „houden”.³⁰⁾

Zoo behoeft dus *deze* taak van den Raad geen reden te zijn, om niet tot opheffing te besluiten, indien de Raad als adviseerend college zichzelf heeft overleefd. Daarbij komt dan nog, dat de uitoefening van de exceptioneele functie, grondwettelijk aan den Raad voorbehouden, practisch beteekent, dat de afdoening der meeste zaken toch aan den Vice-President van den Raad wordt overgelaten, daar de uitoefening van het koninklijk gezag gedurende eenigszins langen tijd door een zoo talrijk college, met het oog op den omvang, dien de regeeringswerkzaamheden hebben genomen, niet wel mogelijk is.³¹⁾

Indien dus prijs gesteld wordt op het voortbestaan van den Raad van State, dan zal men hem een functie moeten verzekeren, die zijn bestaan kan rechtvaardigen.

En dan zijn verschillende schrijvers het er over eens, niet alleen, dat het gewenscht is, dat de Raad van State in onze staatsinstellingen wordt behouden, maar ook, dat hem dan de functie der administratieve rechtspraak zal moeten worden toegekend.

„Onze Raad van State bevat reeds in zich de kiem van een nieuw „leven; aan deze kiem de volle ontwikkeling te verzekeren, is het „eenige middel, aan den Raad van State een behoorlijk gerechtvaardigd voortbestaan te waarborgen”, aldus STRUYCKEN.³²⁾

„De kiem”, waarop hier gedoeld wordt, is de Afdeeling, welke instelling en samenstelling door de wet is voorgeschreven, n.l. de z.g.n. Afdeeling Contentieux, d. i. de afdeeling, belast met het onderzoek van de geschillen van bestuur of andere, aan de beslissing der Kroon onderworpen.

Deze afdeeling bestaat uit vijf leden, onder voorzitterschap van den Vice-President, uit de leden van den Raad, door den Koning benoemd. In tegenstelling met de andere afdeelingen, worden de leden van bovenbedoelde afdeeling niet afgewisseld. Deze afdeeling kan dus eigenlijk beschouwd worden als een afzonderlijk permanent college naast den Raad van State, met een eigen taak en een eigen werkwijze.

In de wet wordt een eenvoudige, doch practische procedure voor de behandeling der bestuursgeschillen voorgeschreven. Deze geschillen moeten door den Koning worden beslecht, doch de afdeeling Contentieux heeft de uitspraak voor te dragen.

Belanghebbenden worden opgeroepen, schriftelijke voorbereiding

vindt plaats, kennisname van de wederzijds ingediende stukken kan plaats hebben, de mogelijkheid van pleidooien is voorgeschreven. 33)

Daarna beraadslaagt de afdeling met gesloten deuren en draagt aan den Koning de uitspraak over het geschil voor bij een schriftelijk advies, vergezeld van het met redenen omkleed concept-besluit. De Koning is hieraan niet gebonden, doch als de koninklijke beschikking daarvan afwijkt, wordt zij, met redenen omkleed, in het Staatsblad geplaatst met het rapport van den Minister, die de koninklijke beslissing mede onderteekend heeft. Dit rapport moet ook het concept-besluit van de afdeling Contentieux bevatten, waardoor dus een waarborg tegen partijdige, willekeurige afwijkingen verstrekt wordt.

Dat het vraagstuk van de administratieve rechtspraak ten onzent bevredigend is opgelost, kan moeilijk worden gezegd. De kwestie is al oud en dateert feitelijk al van 1815. Het is hier de plaats niet, diep op dit vraagstuk in te gaan en het in vollen omvang te behandelen. Een afzonderlijke behandeling zou noodig zijn.

Slechts datgene er van, wat verband houdt met de positie van den Raad van State willen we in het kort nagaan.

Begonnen moet dan worden met er op te wijzen, dat de Negenmannen reeds in 1844 van oordeel waren, dat de Raad van State o.m. moest worden ingericht „tot hoogsten rechterlijken aanleg voor geschillen van bestuur”.

Van de Kamerleden uitten in de afdelingen „niet weinigen de „meening, dat de Raad van State, om aan het doel te beantwoorden, „eene betere inrigting zou behoeven, waarbij dan tevens in aanmerking zou behooren te komen, om aan dat college zekere regtsmagt „op te dragen, betrekkelijk de geschillen met de algemeene administratie in nauw verband staande.” 34)

Hoewel de poging der Negenmannen mislukte, bleef de gedachte om den Raad van State met administratieve rechtspraak te belasten, voortleven.

De Regeeringsvoorstellen van 8 Maart 1848 behelsden o.m. ook de bepaling:

„De Raad van State doet uitspraak in administratieve regtszaken.

„Bij de wet worden de gevallen waarin en de wijze waarop dit „plaats heeft bepaald.” 35)

Tengevolge van de plotselinge bekeering van Koning WILLEM II bleven bovengenoemde voorstellen rusten en werd 11 April d. a. v.

door de bij K. B. van 17 Maart 1848 benoemde Commissie voor Grondwetsherziening den Koning nieuwe voorstellen aangeboden.

20 Juni 1848 werden de Regeeringsontwerpen aan de Staten-Generaal aangeboden. In de toelichting van het artikel betreffende den Raad van State werd opgemerkt, dat de Regeering het noodig had geacht „om, na het grondwettig aanwezen van den Raad van State „te hebben verzekerd, en den Koning daarvan als voorzitter te hebben „verklaard, de verdere zamenstelling en inrigting van dat hooge college „aan de regeling der wet te moeten overlaten. De grondwet behoeft „niet tot bijzonderheden af te dalen, welke grondwettelijke regeling „soms voor de toekomst meer hindernis dan nut zoude opleveren.”

Omtrent de gevoelens der Regeering met betrekking tot de administratieve rechtspraak tastte men dus vrijwel in het duister en bij de behandeling, zoowel in de afdeelingen als in het openbaar, werd slechts terloops over de administratieve rechtspraak gesproken, daar de strijd hoofdzakelijk liep over het al dan niet in stand houden van den Raad. Hoe die strijd beslist werd, werd reeds hierboven vermeld. „De kweekschool voor bekwame administrateurs”, „de leerschool voor „toekomstige ministers” bleef behouden. ³⁶⁾

Het duurde geruimen tijd, tot 1861, voordat de samenstelling en bevoegdheid van den Raad wettelijk geregeld werd.

De Regeering, die in 1856 een wetsontwerp van die strekking indiende, wilde aan den Raad de beslissing van geschillen toevertrouwen, waar die door bijzondere wetten aan den Koning was opgedragen.

„Tot nadere adstructie verklaarde de minister, „dat er teregt op „was geweest, hoe dergelijke beslissingen des Konings alleen onder „den invloed van den betrokken minister werden gegeven, en daardoor „zoowel de zekerheid van goed regt als de waarborg van eenheid „en vastheid in de regtspraak misten”.“ ³⁷⁾

De Regeering van 1857 verklaarde zich tegen de opdracht van de administratieve rechtspraak aan den Raad van State, maar wenschte een naar vaste regels voorgeschreven onderzoek van alle zaken van contentieux administratif.

Ook in 1859 verklaarde de Regeering zich tegen een dergelijke opdracht. Rechtspraak, zoo oordeelde zij, was handelen en handelen of uitvoeren was niet de taak van den Raad.

.. Eindelijk kwam 21 December 1861 de door de Grondwet gevorderde wet tot stand. Doch voor degenen, die den Raad met de administra-

tieve rechtspraak wenschten te belasten, was zij een teleurstelling. Na veel strijd werd het artikel 23, zooals het thans nog luidt in de wet opgenomen:

„De afdeeling, welker zamenstelling geregeld is in het tweede „lid van art. 13, wordt belast met het onderzoek der geschillen „van bestuur of andere, aan Onze beslissing onderworpen, en „draagt Ons de uitspraak voor.”

Hierdoor kwam het dus niet tot het instellen van een zelfstandige administratieve rechtspraak; het karakter van den Raad, ook van de Afdeeling Contentieux, zou voortaan louter adviseerend blijven.

Te verwonderen behoeft het dus niet, dat de zaak bij de Grondwets-herziening van 1887 weer ter sprake kwam.

Wel waren sommigen, o. a. Buys ³⁸⁾ van oordeel, dat zonder eenig grondwettelijk voorschrift „de wetgever bevoegd was aan den Raad „of aan eene zijner afdeelingen rechterlijke functiën op te dragen, „maar velen oordeelden anders en daarom scheen het voorzichtig deze „bevoegdheid uitdrukkelijk te vestigen.”

Zoo werd in 1887 art. 76 in de Grondwet opgenomen, waarin bepaald werd:

„De wet kan aan den Raad van State of aan eene afdeeling van „dien Raad de uitspraak over geschillen opdragen.”

Hiermede werd dus niet bepaald, dat de Raad rechter zal zijn in administratieve geschillen, doch werd voor den wetgever de mogelijkheid geopend zulk een bepaling te maken.

Ruim vier decennia zijn sedert dien verloop en nog steeds is de Raad van State niet belast met de uitspraak over geschillen, ja erger nog, tot heden ontbreekt de algemeene administratieve rechter.

Over de voorstellen van de in 1891 ingestelde Staatscommissie-KAPPEYNE, die tot taak had de Regeering voor te lichten omtrent de grondslagen, waarop de regeling voor de administratieve rechtspraak volgens de Grondwet behoorde te rusten, welke voorstellen in Mei 1894 aan de Kroon werden aangeboden, noch over het drietal in Februari 1905 door de Regeering ingediende wetsontwerpen houdende maatregelen tot regeling van de administratieve rechtspraak, de z.g.n. ontwerpen-LOEFF, zullen we hier handelen.

In geen dezer beide voorstellen, die aanmerkelijk van elkander verschilden, was voor den Raad van State een taak weggelegd inzake de administratieve rechtspraak.

In zijn „Anti-Revolutionaire Staatskunde”³⁹⁾ schreef Dr A. KUYPER, onder wiens ministerie de hierboven genoemde Regeeringsvoorstellen aan de Staten-Generaal werden aangeboden, dat „de Raad van State „krachtens zijn oorsprong, allermint kan geacht worden voor de „administratieve rechtspraak een als vanzelf aangewezen college te „zijn”. En iets verder: „dat de Raad van State krachtens zijn oorsprong „in 1815 en krachtens de nadere regeling, die hij als uitvloeisel van „den Grondwetsvorm van 1848 ontving, ons niet geeft, wat in een „college van administratieve rechtspraak vanzelf als eerste eisch op „den voorgrond treedt”⁴⁰⁾, n.l. de waarborg, dat de rechtspraak bij conflicten moet worden toevertrouwd òf aan een college dat beheerscht wordt door het autonome, òf aan een college, waarin beide èn het centraliseerende èn het op autonomie bedachte element, gelijkelijk tot hun recht komen, opdat de autonomie van plaatselijken en gewestelijken aard door den centralisatiegeest niet steeds verder teruggedrongen wordt.

Deze bezwaren zijn eenigszins overdreven. Indien men den Raad van State met administratieve rechtspraak belast, kan men ook met de benoeming van de leden daarmede rekening houden, terwijl verder niet is in te zien, dat de Raad van State als onafhankelijk rechter in administratieve rechtzaken minder objectief zou rechtspreken dan de gewone rechter.

In elk geval zal het gevaar alsdan toch zeker *wel* denkbeeldig geacht moeten worden „dat de benoeming wordt gebruikt als een politiek of persoonlijk gunstbetoon.”⁴¹⁾

Ontbreekt ten onzent tot op heden dus een algemeene regeling der administratieve rechtspraak, „op den duur zal deze instelling, waarin „andere landen ons reeds zoo lang zijn voorgegaan, niet kunnen „worden vermeden.”⁴²⁾

Wat we wel hebben is verbrokkelde administratieve rechtspraak. „Incidenteel en op uiteenlopende wijze” is rechtsbescherming tegenover de overheid verleend. En het behoort mede tot de taak van de 28 Februari van dit jaar door Minister J. DONNER ingestelde Staatscommissie-KOOLEN, om „een ernstige poging te doen om in den „chaotischen toestand van tegenwoordig orde te brengen”.

De kwestie was langzamerhand op een dood punt gebracht en daarom meende de Minister van Justitie „dat voor het opnieuw in „gang brengen van deze zaak een hernieuwd onderzoek van het ge-

„heele vraagstuk der rechtsbescherming onmisbare voorwaarde moest worden geacht.”

De vertegenwoordigers van theorie en praktijk zijn nu tezamen gebracht, om met als uitgangspunt den tegenwoordigen toestand, doch overigens zonder bepaalde marschroute, zich van de vraag van de rechtsbescherming tegenover overheidsop treden opnieuw rekenschap te geven.

In zijn antwoord op de installatie-rede van den Minister, verklaarde de voorzitter der Commissie, Mr. D. A. P. N. KOOLEN:

„Immers geen der leden is op het gebied der administratieve recht-spraak blank papier: van de meesten onzer is zelfs bekend, hoe zij „het vraagstuk zien, hoe zij zich een oplossing denken.”⁴³⁾

In die Commissie nu hebben ook zitting personen, die voor den Raad van State op administratiefrechtelijk gebied een taak weggelegd achten, al is het ook dat de motieven en den aard der taak niet altijd dezelfde zijn.

In de Commissie hebben zitting geestverwanten van wijlen Prof. STRUYCKEN, die betoogde: ⁴⁴⁾

„De administratieve contrôle over wettelijkheid en behoorlijkheid „blijve in 't algemeen in iederen diensttak bij één college, dat beide „bezieet van het hoogere gezichtspunt van het werkelijke recht. Als „zoodanig is de Raad van State ten onzent historisch aangewezen.”, terwijl dezelfde schrijver reeds eerder opgemerkt had: „Van het be- „houd van den Raad van State zal slechts sprake kunnen zijn, indien „eene kentering intreedt in de heerschende beschouwingen betreffende „het vraagstuk, langs welken weg de versterking van de rechtswaar- „borgen van den burger tegen willekeur en onrecht van de zijde der „administratie behoort te worden gezocht. Blijft de gangbare meening, „dat die waarborgen alleen te vinden zijn in een nieuw rechterlijk „organisme, al dan niet zich aansluitende aan de gewone rechterlijke „macht, dat over onze geheele administratie wordt heengeweven, dan „heeft de Raad van State zijn reden van bestaan verloren. Zou daaren- „tegen de overtuiging veld winnen, dat die waarborgen in de eerste „plaats in verbetering van de samenstelling en werkwijze der admini- „stratie zelve moeten worden gezocht, en voor een goed deel daarin „ook kunnen worden gevonden, dan blijft ook voor den Raad van „State, als orgaan in de centrale contrôle der administratie, eene ge- „wichtige, nog in alle opzichten te ontwikkelen functie over.”⁴⁵⁾

In die Commissie heeft ook zitting Prof. Mr. R. KRANENBURG, die

niet met de door STRUYCKEN in diens monographie „Administratie of Rechter” ontwikkelde denkbeelden accoord kan gaan ⁴⁶⁾, maar die toch ook zijn oog op den Raad van State geslagen heeft.

Geplaatst voor de keuze of de bevoegdheid van één der bestaande organen, die reeds zelfstandig in administratieve rechtsgeschillen beslissen, den gewonen rechter, òf den Centralen Raad van Beroep te Utrecht uit te breiden òf een geheel nieuw orgaan te vormen, zooals de Staatscommissie van 1891 voorstelde, òf den Raad van State tot onafhankelijk beslissend college te maken, dan schijnt de laatste oplossing hem het meest gewenscht.

„Zij heeft het voordeel, dat zij, althans op dit oogenblik, zich het meest aansluit bij het bestaande, omdat tot dusver de meeste soorten administratieve geschillen voor de afdeeling Contentieux werden behandeld.” Ook biedt, volgens KRANENBURG, de samenstelling van den Raad van State de kans op de grootste, althans veelzijdigste deskundigheid op het gebied van het staats- en administratief recht.

„Alleen zouden, wanneer zelfstandige beslissingsbevoegdheid zou worden gegeven, meerdere benoemingen op jongeren leeftijd moeten geschieden, dan thans het geval pleegt te zijn.” ⁴⁷⁾

Zoo is er dan de „mogelijkheid” (van „waarschijnlijkheid” mag zeker niet gesproken worden) dat binnen afzienbaren tijd „de ontwikkeling wordt verzekerd aan de kiem van een nieuw leven, welke de Raad van State reeds in zich bevat.”

Alleen zóó zal het mogelijk zijn, dat den Raad, na zijn vier eeuwen lang bestaan, ook in de toekomst zijn plaats in onze Nederlandsche staatsinstellingen zal gegund blijven.

Wat het resultaat zal zijn van den arbeid der Commissie-KOOLEN is niet te voorspellen.

De Minister voorzag blijkbaar, dat, indien aan de leden der Commissie de bevoegdheid werd gegeven, om van een afwijkende meening in een afzonderlijke nota te doen blijken, er van de Commissie geen voorstellen, doch slechts meerdere van dergelijke nota's te wachten zouden zijn, want een dergelijke bevoegdheid werd niet verleend.

Verwacht wordt dus, dat de leden bereidwillig zullen zijn om zich meegaande te betoonen tegenover de meeningen van anderen en dat zij er toe willen „medewerken, om al de divergeerende stroomingen in één of enkele beddingen te geleiden.”

Zal het resultaat, waartoe de Commissie straks komt, van dien aard

zijn, dat de Raad van State bij de regeling der administratieve rechtspraak wordt uitgeschakeld, dan zal de beteekenis van dien Raad voor ons staatsrecht zoodanig verminderen, dat van een langdurig voortbestaan van dat College wel geen sprake zal zijn.

Slechts dan zal in dit gedenkjaar van den Raad van State de wensch kunnen worden geuit, dat dit College nog vele eeuwen in onze staatsinstellingen zal behouden blijven, indien verwacht mag worden, dat zijn arbeid een meer vruchtdragende en zijn taak een meer waardige zal zijn, dan in de laatste eeuw het geval is geweest.

- 13) Mr. Dr. A. A. H. STRUYCKEN, Het Staatsrecht van het Koninkrijk der Nederlanden, 2e dr., bl. 419.
- 14) MULDER, t. a. p. bl. 52.
- 15) Art. 32 Grondwet 1814.
- 16) t. a. p. bl. 20.
- 17) J. R. THORBECKE, Aanteekening op de Grondwet, 2e dr. dl. I, bl. 179.
- 18) Mr. R. KRANENBURG, Het Nederlandsch Staatsrecht, 2e deel, 1930, bl. 103.
- 19) THORBECKE, t. a. p., bl. 177.
- 20) MULDER, t. a. p., bl. 104.
- 21) HUGENPOTH, t. a. p., bl. 25.
Mr. J. T. BUYS, De Grondwet, 1e deel, bl. 311.
- 22) T. a. p. bl. 311.
- 23) BUYS, t. a. p., bl. 320.
- 24) Mr. A. A. H. STRUYCKEN, Grondwetsherziening, Theorie en practijk, 1913, bl. 85.
- 25) KRANENBURG, t. a. p. bl. 107.
- 26) STRUYCKEN, Staatsrecht, bl. 419.
- 27) KUYPER, t. a. p. bl. 117.
- 28) Thans art. 44 Grondwet.
- 29) KUYPER, t. a. p. bl. 122.
- 30) Idem, bl. 123.
- 31) STRUYCKEN, Staatsrecht, bl. 421.
- 32) STRUYCKEN, Grondwetsherziening, bl. 86.
- 33) Artt. 35—40, wet van 1861.
- 34) MULDER, t. a. p. bl. 97.
- 35) Ontwerp VI, art. 2.
- 36) MULDER, t. a. p. bl. 110.
- 37) Idem, bl. 119.
- 38) BUYS, Grondwet, dl. III, bl. 128.
- 39) KUYPER, t. a. p. bl. 125.
- 40) Idem, bl. 127.
- 41) STRUYCKEN, Grondwetsherziening, bl. 86.
- 42) KRANENBURG, t. a. p. bl. 86.
- 43) Nieuwe Rotterdamsche Courant van 28 Februari 1931, Avondblad.
- 44) STRUYCKEN, Grondwetsherziening, bl. 94.
- 45) Idem, bl. 90.
- 46) KRANENBURG, t. a. p. bl. 63.
- 47) Idem, bl. 87.

VRAAG EN ANTWOORD

1. VRAAG:

Kunt U mij inlichtingen verstrekken omtrent de vraag, welk standpunt men van a.r. zijde inneemt met betrekking tot de coöperatie in den zin van vereeniging van verbruikers, die samen bijvoorbeeld winkelwaren inkoop en de winst weer onderling verdeelen?

Liefst met vermelding van lectuur.

ANTWOORD:

Wij willen beginnen met het beantwoorden van de tweede vraag.

En dan vestigen wij, bij het doen van een keuze uit de omvangrijke lectuur over coöperatie, allereerst de aandacht op het in 1924 verschenen geschrift van Dr. G. J. OTTEN „De ontwikkeling der verbruikerscoöperatie in Nederland”, welk geschrift de ontwikkeling schetst van de drie richtingen op het gebied der verbruikerscoöperatie, n.l. *a.* de neutrale verbruikerscoöperatie, welke in de Ned. Coöperatieve Bond haar centrum vond; *b.* de socialistische verbruikerscoöperatie, waarvan de Bond van Ned. Arbeidscoöperaties het leidend lichaam werd; *c.* de verbruikerscoöperaties met bepaald religieus karakter, n.l. de R. K. en Patrimoniumcoöperaties, die, vergeleken bij de neutrale en socialistische, slechts van geringe beteekenis zijn.

Het geschrift geeft ook een overzicht van den huidige (n.l. in 1924) stand van de ontwikkeling der verbruikerscoöperatie en behandelt voorts het vraagstuk van de verhouding van den Staat tot de verbruikerscoöperatie en dat van de verhouding tusschen verbruikerscoöperatie en den handelsdrijvenden middenstand.

Wat aangaat de verhouding van den Staat tot de coöperatie vestigen wij voorts de aandacht op het geschrift van Dr. R. KUPERUS „De coöperatieve vereeniging”, waarin die verhouding besproken wordt in verband met de nieuwe wet op de Coöperatieve Vereeniging (wet van 28 Mei 1925 *Stbl.* 204), die op 15 Juni 1925 de oude wet van 1876 heeft vervangen.

En wat aangaat de verhouding van middenstand en coöperatie noemen we de in 1921 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam verdedigde dissertatie van Mr. H. ENGEL „Coöperatie en Middenstand” en de brochure van Dr. J. NOUWENS „Middenstand en Coöperatie”, benevens de prae-adviezen van laatstgenoemden schrijver en van Dr. D. BOS en Prof. Mr. E. M. MEIJERS voor de Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de

Statistiek in 1907 over de vragen: *Welke beteekenis moet worden toegekend aan de coöperatie van kleine ondernemers op het gebied van landbouw, nijverheid en handel? Heeft deze coöperatie van Staatswege bevordering noodig? Zoo ja, waarin zou die dan kunnen bestaan?*

Voorts dient bij de beantwoording van de eerste vraag vooral aandacht de dissertatie van Mr. H. BIJLEVELD „Coöperatie en Socialisme”, Amsterdam 1908 en diens, in de serie „Christendom en Maatschappij” 1912 verschenen, brochure „Coöperatie” (4e serie no. 6); Prof. Mr. P. A. DIEPENHORST, Voorlezingen over de Economie II, Theorie I hoofdstuk 6 en Theorie II hoofdstuk 1 en Dr. J. A. NEDERBRAGT, Proeve van een Economie naar Chr. beginselen (pag. 172 v.v.).

Van de meer algemeene lectuur noemen we tenslotte nog het bekende boek van R. LIEFMANN „Die Unternehmungsformen”, 1912; W. SOMBART „Der moderne Kapitalismus” 1921 en L. POHLE „Kapitalismus und Sozialismus”.

* *
*

Wat nu de eerste vraag aangaat, willen wij hier niet treden in uitvoerige beschouwingen over de ontwikkeling en de politieke en maatschappelijke beteekenis der verbruikcoöperatie, doch ons, onder verwijzing naar de hierboven genoemde lectuur, slechts tot enkele opmerkingen beperken.

De verschillende vormen van coöperatieve samenwerking kan men in hoofdzaak onderscheiden in *a.* de z.g. *productieve coöperatie*, d. i. gemeenschappelijke productie van waren voor de markt, waarbij de arbeiders tevens ondernemers zijn; *b.* de *verbruikcoöperatie*, d. i. de samenwerking van consumenten met de bedoeling om door inkoop en soms zelfs door het produceeren of doen produceeren voor gezamenlijke rekening en door uitschakeling van het kleinbedrijf en soms zelfs van den groothandel en industrie, den deelnemers lagere prijzen en winstdeeling te verzekeren en aldus de reële waarde van hun inkomens te verhoogen; en *c.* de z.g. *crediet-coöperatie*, die, zoolang zij de grenzen van hare coöperatieve taak niet overschrijdt (wat, helaas, maar al te veel geschied is) zich er toe beperkt in de wederzijdsche behoefte aan geldbelegging en crediet te voorzien.

Tegen een dergelijke coöperatieve samenwerking op zich zelf beschouwd valt geen enkel principieel bezwaar in te brengen. Zelfs het feit, dat deze coöperatieve samenwerking in den regel niet anders dan het zuiver materieele belang der deelnemers beoogt, behoeft volstrekt geen aanleiding te zijn om ze den rug toe te keeren, aangezien het den mensch niet alleen geoorloofd, doch zelfs plicht is, voor eigen materieele belangen en voor die van zijn gezin op te komen.

Intusschen kan men niet volstaan met een zaak op zich zelf te bezien. Wij maken nu eenmaal deel uit van de menschelijke samenleving. Dienengevolge heeft ons doen en laten niet alleen voor ons zelf en voor ons gezin, doch ook voor onzen medemensch beteekenis.

Daarom mogen wij bij het bepalen van onze gedragslijn niet tevreden zijn, wanneer ons optreden op zichzelf niet te veroordeelen is, doch wij hebben ook te vragen naar de gevolgen, die dat optreden voor anderen kan hebben.

En juist die overweging maakt het verklaarbaar, dat men in anti-revolutionaire kringen nimmer blijk gaf van de enthousiaste ingenomenheid met dezen bedrijfsvorm, die men elders soms waarneemt, ja dat men er zelfs menigmaal ernstig bezwaar tegen heeft gemaakt.

Dit bezwaar hangt nauw samen met het feit, dat de socialistische actie in haar stoutmoedige droomen wel eens meende in de coöperatie den bijl te zien, die den wortel van den boom der bestaande maatschappij zou klieven, en die in elk geval de coöperatie als een bruikbaar wapen aanvaardde in den strijd tegen de bestaande maatschappij.

Weliswaar stond de sociaal-democratie aanvankelijk, en staat ook thans nog de socialist, die zuiver is op zijn marxistischen graat, zeer gereserveerd tegenover de coöperatie. Maar daartegenover staat, dat reeds de belangrijkste vertegenwoordigers van het z.g. utopistisch socialisme, gelijk de Engelsche sociaal-econoom ROBERT OWEN, de coöperatie, met name de verbruikcoöperatie, als een der belangrijkste middelen ter verwezenlijking van hun socialistisch ideaal aanbevalen. En bovendien wekten de propaganda en de praktische pogingen om door toepassing van de z.g. productieve coöperatie de arbeiders tevens tot ondernemers te promoveeren, — hoezeer ook het streven in deze richting van den Duitschen socialist LASSALLE door MARX en het z.g. *Erfurter Program* werd verloochend — toch de gedachte, dat men in de coöperatie een bij uitstek socialistisch strijdmiddel te zien had.

Trouwens, ook de afzonderlijke coöperatie van sociaal-democraten gaf aan die gedachte voet.

De aanvankelijk vrij scherpe critiek der marxistische socialisten, die zich met name tegen de verbruik-coöperatie richtte, verflauwde geleidelijk. En de waardeering voor dezen coöperatievorm als strijdmiddel blijkt ten duidelijkste uit de resolutie van het internationaal socialistisch congres te Kopenhagen van 1910.

Die resolutie toch constateert, „dat de verbruikcoöperatie niet slechts aan hare deelnemers indirecte materiele voordeelen kan bieden, maar dat zij ook tot taak heeft, de productie voor het georganiseerd verbruik economisch meer tot haar recht te doen komen en zijn levensstandaard te verbeteren, de arbeiders tot zelfstandige leiding van hunne aangelegenheden op te voeden en daardoor de democratisering en socialisering der maatschappij voor te bereiden”.

En aan die zwaarwichtige inleiding wordt dan de volgende opwekking vastgeknoopt: „*dat de coöperatieve beweging, ook al kan zij alleen nimmer de bevrijding van den arbeider brengen, toch kan zijn een werkzaam wapen in den klassenstrijd, dat de arbeiders hanteeren ter bereiking van hun onmiddellijk doel, de verovering van de politieke en economische*

macht, tot socialiseering van alle productie- en ruilmiddelen, en dat de arbeidersklasse het sterkste belang heeft, dat wapen te gebruiken”.

Daarbij komt dan nog in de tweede plaats, dat door de verbruiks-coöperatie een belangrijk deel der bevolking, n.l. de handeldrijvende en industriele middenstand, niet alleen geschaad doch voor een deel zelfs in zijn bestaan aangetast wordt. En wijl nu juist deze middenstand als zelfstandige maatschappelijke groep in onze samenleving een zeker tegenwicht biedt tegenover het groot-kapitalisme eenerzijds, en de afhankelijke loon- en salaristrekkenen anderzijds; en aangezien uit dien hoofde het bestaan van dien middenstand de maatschappelijke tegenstellingen en den daaruit voortspruitenden klassenstrijd tempert en diensvolgens, zoowel uit politiek als uit maatschappelijk en zedelijk oogpunt, van de grootste beteekenis is; baart het geen verwondering, dat de sympathie voor een vorm van samenwerking, die het geheel of gedeeltelijk verdwijnen van den middenstand tengevolge kan hebben, reeds in de vergadering van Patrimonium op 28 Aug. 1901 en ook later in anti-revolutionairen kring niet bijster groot bleek.

* *
*

Deze overwegingen hebben menigmaal aanleiding gegeven om niet alleen tegen gebruikmaking van den bedrijfsvorm der coöperatie te waarschuwen, doch dien bedrijfsvorm als zoodanig „socialistisch” te noemen en het deelnemen aan coöperatie te brandmerken als het in practijk brengen van de beginselen der sociaal-democratie.

Zulks echter ten onrechte.

Tusschen de grondgedachten van de sociaal-democratie, waarvoor men ook thans nog moet teruggaan tot de door de S.D.A.P. nog nimmer officieel verloochende marxistische dogmatiek, en die der coöperatie bestaat meer strijd dan overeenstemming. Men denke maar aan de leer van den klassenstrijd, die zich op verscherping der klassentegenstellingen toespitst en in die klassentegenstellingen zijn onontbeerlijken voedingsbodem vindt; terwijl daartegenover de grondgedachte der coöperatie juist ligt in den wensch om de klassentegenstellingen te overbruggen en niet door strijd maar door samenwerking de materiele belangen der deelgenooten te behartigen.

Trouwens, de practijk leert ook, dat de stuwkracht der coöperatieve beweging noch hier te lande, noch in het buitenland is uitgegaan van de sociaal-democratie. Ze vond haar oorsprong bij belangstellenden, die zonder enig politiek oogmerk door verbruiks- en credietcoöperatie het groepsbelang en hiermede tevens het algemeen volkswelzijn meenden te moeten dienen en zonder eenigen twijfel ook gediend hebben.

Voorts is niet te aanvaarden een bestrijding der coöperatie, die haar uitgangspunt zoekt in de gedachte, dat alles wat eenigermate de be-

langen van den middenstand of bepaalde groepen van middenstanders schaadt, reeds daarom moet worden veroordeeld.

De belangen der middenstanders mogen, evenmin als die van welke andere volksgroep ook, als in principe onaantastbaar worden beschouwd. Dit geldt zoowel ten aanzien van de verhouding van de Overheid tot den middenstand als wat aangaat die tusschen middenstand en maatschappij.

De Overheid heeft de rechten en vrijheden van den middenstand te eerbiedigen en te beschermen, doch anderzijds ook maatregelen te nemen om het gebruik van die rechten en vrijheden te beperken, indien dit gebruik in misbruik ontardt.

Men denke daarbij bijvoorbeeld aan maatregelen tegen vervalsching van waren, oneerlijke concurrentie en z.g. sociaal onrecht.

En wat de maatschappij betreft, ten behoeve van deze vervult de middenstand een dienende taak, doordat zijn kleine industriële bedrijven en winkels voorzien in bestaande behoeften. In zooverre echter die behoeften verdwijnen of daarin op andere wijze, hetzij door huishoudelijke productie, hetzij door groot-kapitalistische instellingen als warenhuizen e. a., hetzij door coöperatieve samenwerking wordt voorzien, verliest de middenstand den grond voor zijn bestaan, zonder dat hieruit behoefte voort te vloeien, dat anderen daarvoor eenig verwijt treft. Want dezelfde vrijheid, die de middenstand voor het vervullen van zijn taak noodig heeft en die behoort te worden geëerbiedigd, komt ook anderen toe.

Het is trouwens in de practijk geenszins gebleken, dat het optreden der coöperaties den ondergang van den handeldrijvenden en industriëlen middenstand beteekent.

En evenmin is het waarschijnlijk, dat dit gevaar in de toekomst in ernstige mate dreigen zal.

De toepassing der coöperatie is toch aan zekere natuurlijke grenzen gebonden.

De pogingen tot het in het leven roepen van de zuivere productieve coöperatie van arbeiders op eenigszins ruimen schaal, zijn alle door gemis aan leiding en kortzichtigheid van de deelnemers in de op dien voet georganiseerde bedrijven mislukt of de aanvankelijk coöperatieve bedrijven werden zoodanig gereorganiseerd, dat er van de coöperatie in het gunstigst geval alleen de naam overbleef.

De credietcoöperaties namen maar al te vaak tot haar eigen verderf een te hooge vlucht of werden, om aan dit verderf te ontkomen, tijdig in naamlooze vennootschappen omgezet.

En verbruikcoöperaties zagen bij al haar bloei toch groote gebieden geheel of nagenoeg geheel voor zich gesloten. Antiquiteiten- en brandkastenverkoop leent zich bijvoorbeeld van nature al bijzonder slecht voor coöperatieve saamwerking. Ook de omvang van de verbruikcoöperaties is — ondanks een ontwikkeling van meer dan een halve eeuw en de vrij intensieve propaganda en reclame ¹⁾ — toch nog tamelijk beperkt. Op 1 Januari 1931 telden de verbruikcoöperaties in ons land

ruim 289.000 leden. Aangenomen, dat elk lid eener verbruikcoöperatie gemiddeld een gezin van vier personen vertegenwoordigt, dan bedraagt het aantal personen dat bij voorkeur hun verbruiksartikelen van coöperatieve vereenigingen betreft nog niet meer dan 14,6 per 100 inwoners.

En voorts: indien de middenstand schade van de coöperatieve beweging ondervindt, dan staat daartegenover dat ook de middenstanders het middel der coöperatie kunnen aangrijpen — en dit reeds op vrij ruime schaal doen ²⁾ — tot versterking van eigen economische positie; een middel dat de voorkeur verdient boven het eertijds boycotten van fabrikanten en grossiers, het voeren van verkiezingscampagnes teneinde de ambtenaarscoöperaties onmogelijk te maken en andere soortgelijke maatregelen. In de richting van middenstandscöperatie adviseerde dan ook het Derde Internationaal Congres voor den Handeldrijvenden Middenstand (Amsterdam 1902) in zijn bekende conclusie: „De handeldrijvende middenstand sluite zich aaneen in vakvereenigingen en vorme syndicaten tot het doen van gemeenschappelijken inkoop als middel van verdediging tegen de coöperatie”.

* *
*

Men behoeft zich dus, naar onze meening, noch wegens het z.g. socialistisch karakter der coöperatie, noch uit hoofde van het belang van het voortbestaan van een zelfstandigen handeldrijvenden en industrieelen middenstand, in principe tegenover de coöperatieve beweging te plaatsen.

Anders staat echter de zaak, wanneer men te doen heeft met een coöperatie, die in het leven geroepen is als wapen in den politieken en maatschappelijken strijd, d. w. z. met het doel om den middenstand te verzwakken, het leger van ambtenaren, geëmployeerden en arbeiders te vergrooten en aldus de socialistische gelederen in den klassenstrijd te versterken ter voorbereiding van de komst van het socialisme. Waar een dergelijk oogmerk voor zit, gelijk met name het geval is met de coöperaties, die onder socialistische vlag worden opgericht en geëxploiteerd, past onzerzijds een afzijdige houding.

Voorts kan er in bepaalde omstandigheden moreel bezwaar bestaan tegen het deel nemen aan verbruikcoöperaties, in verband met de na-deelige gevolgen, die het behoorlijk gevoerd middenstandsbedrijf daarvan ondervindt. Natuurlijk is het onmogelijk om in het algemeen de gevolgen te overzien, die het optreden van een bepaalde coöperatie medebrengt. De samenleving is daartoe te gecompliceerd. Doch wanneer in een kleine plaats met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid is vast te stellen, dat het optreden van een coöperatie, waarvan de voordeelen voor de consumenten misschien vrij problematisch en althans niet onontbeerlijk zijn, zou ten gevolge hebben, dat verschillende ijverige middenstanders zich een eerlijke broodwinning geheel of gedeeltelijk zagen ontgaan, dan kan er tegen deelneming aan een dergelijke coöperatie ernstig moreel bezwaar rijzen. Ook zijn naaste in zijn nering onderkruipen valt onder

het overtreden van de gerechtigheid (vgl. GEESINK „Van 's Heeren Ordi-
nantiën" II p. 263). N.

1) Men zie de, als gewoonlijk voortreffelijke, sociaal-economische kroniek over het tweede kwartaal 1931, opgenomen in het Maandschrift van het Centraal Bureau v. d. Statistiek van 31 Aug. 1931, p. 1046/7, waaraan de hier vermelde gegevens zijn ontleend.

Als voorbeeld van deze propaganda uit den laatsten tijd vestigen we de aandacht op het besluit van de in Juni j.l. gehouden vergadering van de Coöp. Groothandelsvereniging „De Handelskamer" om het Bestuur dier vereniging te machtigen om in samenwerking met den Centralen Bond van Nederl. Verbruikscoöperaties, mede te werken tot het oprichten en deelnemen in het kapitaal van een coöperatieve vereniging, welke zich ten doel stelt het financieeren en beheeren van bestaande en nieuw op te richten verbruikscoöperaties, alsmede om eventueel een vereniging van gelijke strekking op te richten in samenwerking met de Federatie van Diocesane Bonden van Coöperaties. Tevens werd besloten een grootere afname van de Handelskamer te bevorderen, door invoering van een omzetpremie.

2) Het aantal op 1 Jan. 1931 in het maandregister ingeschreven inkoop-, verkoop- en productievereenigingen — in hoofdzaak ten behoeve van den middenstand — bedroeg reeds 1617, waarvan in den landbouw 1371.

2. VRAAG:

Onze gemeente heeft met een naburige gemeente een gemeenschappelijke keuringsdienst voor vee en vleesch.

Echter heeft die naburige gemeente deze regeling opgezegd en voorgesteld een gemeenschappelijke regeling tot stichting en exploitatie van een openbaar slachthuis.

De Raad van onze gemeente heeft hiertegen bezwaar, terwijl eveneens in den Raad is afgestemd een nader voorstel om een gemeenschappelijk slachthuis zonder koelhuis te bouwen.

Zulks vooreerst wegens de kosten. De kosten van den keuringsdienst zijn thans jaarlijksch f 2000.—, doch bij aanneming van het voorstel zouden de keur- en slachtloonen op moeten brengen f 4900.—. En de belastingdruk is hier zeer zwaar. Ook de kapitaaluitgaven ten behoeve van de uitvoering van het plan (kosten van stichting slachthuis met koelhuis \pm f 70.000.—; zonder koelhuis f 30.000.—) zouden voor onze gemeente, gelijk trouwens evenzeer voor de naburige gemeente, die er financieel nog ongunstiger voorstaat, te hoog zijn.

Voorts vreest men, dat bij stichting van een slachthuis de huis-slachtingen, die men aanvankelijk vrij wil laten, op den duur niet vrij zullen blijven.

Verder zouden bij stichting van een slachthuis de kosten van vleesch-

en veetransport zeer hoog worden, aangezien het gebied der beide gemeenten zeer uitgestrekt is, terwijl het aantal inwoners op dit gebied slechts ± 12000 bedraagt.

De slaggers zijn dan ook tegen stichting van een slachthuis.

En eindelijk acht de meerderheid van den Raad — hoewel zij in het algemeen de voordeelen van een slachthuis erkent — in het bijzonder ook met het oog op de vooral in onze streek zware en onzekere tijden, den bouw van een slachthuis ongewenscht.

Nu is de naburige gemeente bij de Kroon in beroep gegaan krachtens een artikel van de gewijzigde Gemeentewet.

Zou die gemeente daarmede iets kunnen bereiken?

En zouden wij (de meerderheid van den Raad zal daartoe wel bereid zijn) iets kunnen doen, teneinde te voorkomen, dat het plan tegen den wensch der gemeente wordt uitgevoerd?

ANTWOORD:

Naast de bezwaren tegen de stichting van een intercommunaal slachthuis, die de inzender zelf reeds opsomt, zouden wij nog op twee punten de aandacht willen vestigen.

En wel vooreerst op de buitengewoon moeilijke positie van vele gemeenten wat betreft de voorziening in kasmiddelen en in kapitaal voor de uitvoering van groote werken. Het is voor vele gemeenten op 't oogenblik zelfs al heel moeilijk om voor de meest noodzakelijke kapitaalsuitgaven het noodige crediet te verkrijgen. En juist daarom is het eisch, die kapitaalsuitgaven tot het strikt noodzakelijke te beperken, gelijk dan ook het Rijk en de Nederlandsche Bank bij credietverleening eischen. En al mag nu in het algemeen belang een slachthuis een nuttige instelling zijn, de stichting van een slachthuis is op 't oogenblik toch zeker niet in die mate noodzakelijk, dat het gevaar mag worden getrotseerd van een stoot tegen de toch al wankele credietwaardigheid der gemeente.

Bovendien — en dat is onze tweede opmerking — gesteld al, dat het in verband met het verloop van vijf jaren sinds het in werking treden van het K.B. van 10 Juli 1926, dat de voorwaarden regelt, waaraan de particuliere slachthuizen moeten voldoen, uit economisch oogpunt voor de slaggers wenschelijk is een centrale slachtplaats te bouwen (een omstandigheid die zich in dit geval blijkbaar niet eens voordoet), dan behoeft *de gemeente* dat nog niet voor hen te doen. En zoo de gemeente het niettemin toch doet, dan behoeft die slachtplaats toch niet te wezen een grootsch ingericht slachthuis, doch dan kan met een eenvoudige centrale slachtplaats worden volstaan.

Voorts wijzen wij er op, dat volgens de Vleeschkeuringswet van hooger

hand wel een centrale regeling der vleeschkeuring kan worden bevolen (zie art. 23a der Vleeschkeuringswet), doch in geen geval de stichting van een openbaar slachthuis. Het instellen van een gemeenschappelijken keuringsdienst brengt niet van zelf mede — gelijk bij het tot stand komen van de Vleeschkeuringswet door den Minister bij Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer werd opgemerkt — de oprichting van een centrale slachtplaats. De Kroon kan dus volgens de Vleeschkeuringswet zelfs niet ten aanzien van het stichten van een centrale slachtplaats dwang oefenen door een centrale keuringsregeling te bevelen. De Gemeenteraad heeft daarover de vrije beschikking, onverschillig of er al of niet een centrale keuringsregeling bestaat. En diezelfde bevoegdheid heeft de Raad met betrekking tot de stichting van een openbaar slachthuis. De bevoegdheid van de Kroon beperkt zich tot het verstrekken van *rentedragende* voorschotten ter aanmoediging van het oprichten van openbare slachthuizen volgens de voorwaarden, neergelegd in het K.B. van 24 Maart 1921 S. 637.

Nu bevat weliswaar sinds de jongste herziening de Gemeentewet een regeling inzake gedwongen samenwerking van gemeenten (artt. 138 v.v.). En de naburige gemeente, die een slachthuis wenscht, zou kunnen trachten de Regeering te bewegen om met toepassing van bedoelde regeling Uwe gemeente tot samenwerking inzake het stichten van een gemeenschappelijk slachthuis te dwingen.

Doch het lijkt ons niet waarschijnlijk, dat de Kroon aan dien drang zal gevolg geven.

Immers, ten aanzien van de vleeschkeuring bevat de Vleeschkeuringswet een speciale regeling voor intercommunale samenwerking. En het ligt derhalve voor de hand om, indien er al aanleiding bestaat tot dwang van hooger hand, te beginnen met de toepassing van de speciale regeling, alvorens dwang tot samenwerking volgens de algemeene regeling van de Gemeentewet wordt toegepast. En indien de Kroon tot samenwerking bij de vleeschkeuring zou dwingen, zou niet Uwe gemeente, doch de naburige gemeente moeten worden gedwongen, wijl die gemeente haar bereidheid tot samenwerking bindt aan de niet te aanvaarden conditie van het stichten van een slachthuis.

Voorts is ook hierom dwang tot samenwerking inzake het stichten zeer onwaarschijnlijk, aangezien de Regeering op het oogenblik juist het doen van kapitaalsuitgaven door de gemeenten zooveel mogelijk remt.

In elk geval zou bij een poging om tot samenwerking bij het stichten van een slachthuis te dwingen de procedure van artt. 139 e.v. der Gemeentewet moeten worden gevolgd, d. w. z. de naburige gemeente moet aan Gedeputeerde Staten een ontwerp-regeling toezenden, terwijl Gedeputeerde Staten aan Uwe gemeente alsdan een afschrift moeten zenden en het bestuur Uwer gemeente terzake moeten hooren, indien dit schriftelijk wordt gevraagd.

En zelfs indien de Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw daarna aan de gemeentebesturen opdracht zou geven om over een gemeen-

schappelijke regeling in overleg te treden, zou er nog ruimschoots gelegenheid zijn bezwaren te maken, alvorens door de Kroon, den Raad van State gehoord, een besluit tot vaststelling van een regeling zou worden genomen.

Men behoeft dus zeker niet bevreesd te zijn, dat Uwe gemeente plotseling inzake de stichting van een slachthuis voor het „fait accompli” eener gemeenschappelijke regeling zal worden geplaatst. En voor voortzetting van de gemeenschappelijke regeling inzake vleeschkeuring zou Uw gemeentebestuur de bemiddeling van den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid kunnen inroepen. N.

3. VRAAG:

Naar aanleiding van een voorstel van B. en W. onzer gemeente om een bedrag toe te staan voor electrificatie van een der buitenwijken, door middel van ondergrondse of bovengrondse leiding, ontstond in de a.r. raadsfractie eenig meeningsverschil.

Eenerzijds was men van oordeel dat daardoor de overheidsbemoeiing zou worden uitgebreid ten koste van de gemeenschap, waartegenover men stelde dat wie elektrische verlichting wenscht, zelf behoort te betalen.

Anderzijds had men in principe geen bezwaar tegen het voorstel, aangezien de uitbreiding van het net een economisch belang is en door den Raad reeds het leggen van een ondergrondse kabel in de kom der gemeente is toegestaan.

Wat is Uw oordeel?

ANTWOORD:

In het algemeen geldt ten aanzien van de gemeentebedrijven dit beginsel, dat de bedrijfskosten volledig voor rekening gebracht moeten worden van de consumenten en dat zelfs het maken van een zekere bedrijfswinst geoorloofd moet worden geacht.

De toepassing van dit beginsel vereischt echter een uitzondering ten aanzien van het waterleidingbedrijf, omdat bij een behoorlijke drinkwatervoorziening zeer ernstige belangen van economischen en hygiënischen aard betrokken zijn. Ten aanzien van het waterleidingsbedrijf is het toelaatbaar, dat de gemeente, hetzij door subsidieverleening, hetzij door een nadeelige exploitatie-uitkomst, de zorg voor dit volksbelang ten deele laat rusten op de algemeene gemeentekas.

Ten aanzien van de electriciteitsvoorziening wordt dit beginsel in den regel in dier voege toegepast, dat degene, die de electriciteit levert, hetzij particulier of gemengd bedrijf, hetzij gemeente, voor zijn rekening neemt den aanleg van de kabels en verdere geleidingen tot aan de woningen toe, terwijl de ingezetenen de aansluiting betalen benevens den aanleg

in de woningen zelf. De kosten van aanleg, die op de electriciteitsbedrijven rusten, worden dan weer op de consumenten verhaald door bij het berekenen van de bedrijfstarieven rente, afschrijving en noodzakelijke reserveering in aanmerking te doen komen, waarbij er dan zooveel doenlijk naar moet worden gestreefd, dat elke consument den kostprijs van de door hem verbruikte electriciteit betaalt.

Ware nu in Uw gemeente het gemeentebestuur exploitant, hetzij als eigenaar van de centrale, hetzij als afnemer van de centrale en distributeur over de ingezetenen, dan zou de kwestie van de uitbreiding van de leiding tot de buitenwijken zich betrekkelijk gemakkelijk laten oplossen. De gemeente zou die leiding voor haar rekening nemen en de kosten daarvan via de tarieven op de consumenten kunnen verhalen.

De toestand is echter blijkbaar aldus, dat een elders gevestigde centrale de electriciteit tot aan de woningen brengt, zoodat dus de gemeente ten aanzien van de regeling van de tarieven geenerlei zeggenschap heeft en althans van de opbrengst der tarieven geen rechtstreeksch voordeel geniet. M. a. w. een eventueele subsidieverleening ten behoeve van de gewenschte uitbreiding van het net zou voor de gemeente beteekenen een uitgave, waartegenover geen inkomsten kunnen worden geplaatst.

Op dien grond zouden wij voor het verleenen van het gevraagde subsidie weinig gevoelen.

Toch zouden wij er ons niet beslist tegen durven uitspreken. Het is mogelijk dat door B. en W. kan worden aangetoond, dat bij gebreke van gemeentelijk subsidie het net niet zal worden uitgebreid, althans niet binnen afzienbaren tijd, en dat dientengevolge de ontwikkeling van een bepaald gedeelte van de gemeente kan worden geschaad, ten gevolge waarvan de gemeentekas de inkomsten zou moeten derven, die zij bij een normale ontwikkeling van de bedoelde buurt (bepaaldelijk door het zich daar vestigen van nieuwe ingezetenen, winkels en industrieën) zou genieten.

Nu kunnen wij er niet over oordeelen, of en in hoeverre een dergelijke redeneering in Uw gemeente op grond van de feiten aannemelijk moet worden geacht. Doch wel kunnen wij dit zeggen: indien naar de overtuiging van Uw fractie er grond is om aan te nemen, dat subsidieverleening ten behoeve van uitbreiding van het net op de bedoelde wijze in de nabije toekomst het gemeentebelang zal kunnen bevorderen, mag er naar onze meening gesproken worden van een rechtsgrond tot het verleenen van subsidie in dit geval en dan zouden wij niet willen adviseeren U in principe tegen het verleenen van subsidie te verzetten. En zulks te eerder niet, aangezien de gemeente ook reeds tot den aanleg van het net in het centrum van Uw gemeente heeft medegewerkt.

Misschien is het mogelijk dat Uw gemeente een zoodanige regeling kan treffen met den electriciteitsleverancier, dat er voor Uw gemeente tegenover deze uitgave eenig onmiddellijk financieel voordeel komt te staan. Doch daarover valt slechts bij volledige bekendheid met de plaatselijke regeling te oordeelen.

N.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN

DE OPKOMST VAN DE IDEE DER POLITIEKE TOLERANTIE IN DE 16e EEUWSCHE NEDERLANDEN,
door Prof. Dr. A. A. VAN SCHELVEN. Overdruk uit:
Tijdschr. v. Geschiedenis, P. Noordhoff, Groningen.

Prof. VAN SCHELVEN behandelt in deze studie de oorsprong en ontwikkeling der tolerantiedenkeelden in ons land na de kerkhervorming tot omstreeks 1585.

Daarbij bepaalt hij zich echter tot de z.g. *politieke* tolerantie, waaronder hij verstaat de verdraagzaamheid, die voor de gelijkberechtiging van de verschillende godsdiensten in den Staat opkomt, niettegenstaande zij éénen daarvan voor waar houdt en in de overige dwalingen ziet, en die hij scherp onderscheidt van de z.g. *dogmatische* tolerantie, de verdraagzaamheid, die elke geloofsovertuiging evenveel of even weinig waard acht, en dus aan indifferentisme en scepticisme verwant is en die pas in latere eeuwen den boventoon voeren ging.

De oorsprong der politieke tolerantie in die periode hier te lande zoekt de schrijver niet te Genève doch bij de Fransche Hugenoten. Terwijl CALVIJNS vriend en collega BEZA — althans aanvankelijk — krachtig de politieke verdraagzaamheid bestrijdt, vinden wij in historische bescheiden van ons land dezelfde, ten deele aan de Schrift ontleende, argumenten en voorbeelden als door de Hugenoten in hun strijd voor godsdienstvrijheid werden gebezigd.

Dat DATHEEN, in zijn Gentsche periode, deze politieke tolerantie be- streed, wijt de schrijver vooral aan den invloed van HEMBYSE c. s.; een invloed, waarvoor DATHEEN tengevolge van zijn, in den laatsten tijd zijns levens waarschijnlijk sterk impressionabel karakter, zeer vatbaar was. Vóórdien stond DATHEEN blijkbaar op een geheel ander standpunt. Immers, de synode, die in den zomer van het jaar 1578 te Dordrecht gehouden werd en waarvan hij de voorzitter was, aanvaardde de politieke verdraagzaamheid, gelijk blijkt uit een tweetal verzoekschriften uit het jaar 1578, die bij den Aartshertog Matthias van Oostenrijk en bij den Raad van State aandrongen op godsdienstvrijheid voor Gereformeerden en Roomschen en die van de denkeelden der synode een uiteenzetting gaven.

Trouwens ook BEZA, in 1578 nog tegenstander der politieke tolerantie, deed twee jaren later in een advies aan Graaf JAN VAN NASSAU, den Stadhouder van Gelderland, van een geheel andere opvatting blijken.

De politieke verdraagzaamheid sliep in omstreeks 1581, hetgeen de schrijver in verband brengt met de gewijzigde politieke omstandigheden t. w. het verraad van RENNENBERG, nadat reeds tevoren door het uiteengaan der Zeventien Gewesten in een groep Atrecht (Roomsch) en een groep Utrecht (Protestant) „de geesten daar al rijp voor had gemaakt”. Pas veel later zou ze weer ontwaken. „Maar dan zou het aspect ervan een totaal ander wezen!”

Deze studie van Prof. VAN SCHELVEN is opgenomen in het „Tijdschrift voor Geschiedenis” van Nov. 1931 en is ondanks de uiteraard onontbeerlijke documentatie toch helder en in levendige stijl geschreven.

Gaarne willen we ze aan al degenen, die in deze hoogst gewichtige periode uit de geschiedenis van ons land belangstellen, ter lezing aanbevelen.

BURGERLIJKE OF KERKELIJKE POLITIEK, door A. JANSE; referaat Toogdag A.R.J.A. 17 October 1931.

Met zeer groote belangstelling namen wij kennis van dit referaat, waarvan de waarde vooral ligt in het historisch overzicht, dat het biedt. En we willen het gaarne niet alleen aan de A.R.J.A.-clubs, doch ook aan de kiesvereeningen, propaganda- en jeugdvereeningen, als een uitstekenden leidraad bij bespreking van het onderwerp Overheid en Religie aanbevelen.

CALVIJN, een levensschets, door Dr. E. STICKELBERGER, uit het Duitsch vertaald door J. D. BOERKOEL, Predikant te Amsterdam (Watergraafsmeer). Uitgave van J. H. Kok N.V., Kampen.

Een beknopte, populair geschreven schets van het leven van den grooten hervormer. Over zijn leer en zijn staatkundige opvatting vindt men uiteraard in het boek weinig, doch een uitvoerig lectuuroverzicht wijst den lezer den weg tot verdere studie.

THE BONDAGE OF THE WILL, by MARTIN LUTHER. Michigan (U.S.A.), Wm. B. Eerdmans, publishing Co. Grand Rapids; Great Britain, Sovereign Grace Union, London, S. E. 5.

Dit uitvoerig strijdschrift van LUTHER over de wilsvrijheid, gericht tegen zijn beroemden tijdgenoot ERASMUS, werd onder toezicht van den bekenden Engelschen predikant HENRY ATHERTON, algemeen secretaris van de Sovereign Grace Union, opnieuw in het Engelsch vertaald en herdrukt.